Derleyen: **Alev Alatlı**

KAPADOKYA MESLEK YÜKSEKOKULU

BATI'YA YÖN VEREN METİNLER

-I-

Kökler/Orta Çağlar

(∞-1350)

KÖKLER

I
BATI GELENEKLERİNİN YAHUDİ-HIRİSTİYAN KAYNAKLARI

Batı dünyasının gelenekleri, biri Yahudi-Hıristiyan, diğeri Yunan-Roma veya Klasik olmak üzere, başlıca iki kaynağa sahiptir. Çok eski değil, tarihçiler bu iki temel kaynağa bir üçüncüsünü, Germanik olanı da ekleme eğilimindeydiler. Ne var ki, Dördüncü yüzyılın başlarından itibaren Batı'yı işgal eden cahil kavimlerin -Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını aşan barbarların- bölgede yeşeren medeniyetin üstünde, mevcut geleneklerin derinliği ve kalıcılığıyla kıyaslanabilir nitelikte iz bırakmış olmaları, artık mümkün görülmemektedir. Batı geleneklerindeki Yahudi-Hıristiyan ve Yunan-Roma unsurlarının derinliği ve kalıcılığı nedeniyledir ki, Batı dünyasında süregelen düşünce ve davranış alışkanlıkları, bin beş yüz ila üç bin yıl önce ölen insanların entelektüel ve ruhani keşiflerinin bugün bile etkisi altındadır. İlk üç bölümü, Antik Çağ'dan başlayarak, Batı geleneğinin iki büyük dini, yani Yahudilik ve Hıristiyanlık ile Yunan ve Roma medeniyetlerinin kültürel, felsefi ve siyasi kavramlarının ilişkilerini tasvir etmektedir.

Dinin, geçmiş çağlarda insanlar için temel bir ihtiyaç olarak tezahür ettiği malum. Nitekim çok çeşitli dinlere ibadet edilmiş; batıl inançla okültizm karışımı, tuhaf dinlerin yanı sıra ateşe, güneşe, hayvanlara tapınma ve bunlara belirli bir tarikat yapısı kazandırma çabaları bile söz konusudur.

Batı'da, bu kadim dinlerin ikisi dışında, yani Yahudilik ve Hıristiyanlık dışında hiçbiri yaşa(n)madı. Hıristiyanlık daha baştan itibaren Yahudilik ile yakın ilişki içindeydi. Hıristiyanlar, Hıristiyanlığın yeni bir vahiy olduğuna inanmakla birlikte, İsrailoğullarının (Suriye'nin güneyinde yaşayan Yahudiler) dininin devamı olduğuna hükmettiler. Hz. İsa'nın (Batı düşüncesine yön veren metinlerde Hıristiyan peygamberinin adının önünde "Hazret" sıfatı yoktur; çeviride Türk okurunun hassasiyetleri gözönünde bulundurularak tarafımızdan eklenmiştir) gelişinin İsrailli kâhinler tarafından yüzlerce yıl önce haber verildiği ve O'nun, Yahudilere yaklaşık iki bin yıl önce, Hz. İbrahim'in Kalde Uygarlığı'nın Ur şehrinden yaptığı çağrıyla başlayan Tanrı tezahürünün doruk noktası olduğuna inandılar.

John W. Snyder, "Antiquity," Chicago, 1967

A.YAHUDİLER

Yahudilerin kökeni tam olarak bilinmiyor. İÖ 1400 ila İÖ 1200 arasına tekabül eden bir tarihte, bir grup göçebe kavim Suriye'nin güneyine, Kenan diye bildikleri bölgeye girdi. Kendilerini (Hz.) İbrahim'in torunu olan ataları İsrail'in (Yakup) adıyla tanıttılar, Yakup'un on iki oğlunun sulbünden olduklarını söylediler. Temas kurdukları insanlar (halklar) zaman içinde onlara İsrail'in on iki oğlundan biri olan Yahuda'dan mülhem, Yahudi demeye başladılar. Yahudiler, Kenan'a, Mısır'da birkaç yüzyıl yaşamış olduklarını anlatan bir de gelenek getirmişlerdi. Kadim söylencelerinden bazıları, Mısır'dan Tanrı'nın mucizevi müdahalesi sayesinde çıktıkları, Tanrı'nın Kenan'ı Hz. İbrahim'e ve onun meşru soyundan gelenlere anayurt olarak bizzat vaat ettiği hususunda ısrarlıydı.

Kenan'da, Kudüs civarındaki dağlık bölgelere yerleşen Yahudiler, İÖ 1000'li yılların başından itibaren zengin ve etkili bir devlet haline gelmeye başladılar. Kralları Davut ve Solomon'un (Hz. Süleyman) yönetiminde komşularının zayıf devletler olmasından ve Fenikelilerin Akdeniz kıyısındaki zengin ticaret imkânlarından yararlandılar. Ne var ki, İÖ Dokuzuncu ve Sekizinci yüzyıllarda Orta Doğu'nun büyük güçleri arasında yeniden başlayan mücadelede, kendilerini Mezopotamya'nın Babillileri ve Asurluları ile Nil Vadisi'nin Mısırlıları arasında sıkışmış buldular. Söz konusu güçlü devletler, aralarındaki bölgenin kontrolü için savaşmaktaydı ve Kenan, bu bölgenin önemli bir parçasıydı. Orta Doğu siyasetinin bu girdabında, kendi iç sorunlarıyla da uğraşan Yahudiler, Filistin için savaşan taraflardan bazen biri, bazen de diğeriyle ittifak yapmayı seçti. Nitekim Solomon'dan sonra krallıkları kuzeyde İsrail, güneyde daha küçük bir krallık olan Yahuda olmak üzere ikiye bölündü. Bu iki krallık çoğu kez birbirinden bağımsız siyaset izledi. Bu tutum, İÖ 722'de, Asurlular, İsrail; İÖ 586'da da Babilliler, Yahuda Krallığı'nı ele geçirinceye kadar artarak devam etti. Sonunda, kuzeydeki krallık, yani İsrail'in Yahudileri, Asurluların geride bıraktığı fakir halk dışında tarihten silindi. Güneydeki krallığa, Yahuda'ya gelince, halkının büyük bir kısmı, İÖ 539'da Perslerin Babil'i fethetmesini müteakip Filistin'e döndü. Ancak, bağımsızlıklarını sürdürmeleri kolay olmadı. Perslerden Yunanlılara (İÖ 333-63) ve Romalılara (İÖ 63-İS 70) kadar bir dizi gücün fethine boyun eğmek zorunda kaldılar. Ve Yahudi tarihi -İÖ İkinci yüzyılın ortalarında Makabilerin yönetimi altındaki kısa dönem hariç- bağımlı ve haraç ödeyen bir halkın tarihinden ibaret kaldı. Antik Yahudi devletine, İS 70'de, Kudüs'teki büyük tapınağı yerle bir eden Romalılar son verdiler. (J.S.)

1. İnsanoğlu ve Dertleri ya da Her Şey İlk Ne Zaman Başladı?

Yahudilerin Kutsal Yazıları veya Kutsal Metinleri, Hıristiyan İncili'nin[1] Eski Ahit (Tevrat ve Zebur) olarak bilinen ilk bölümündeki belgelerde mündemiçtir. Eski Ahit, esas olarak, Yahudilerin ve diğer insanların tümünün, Yahudilerin Tanrısı ile ilişkilerine dairdir. Kutsal Kitap'ın ilk bölümleri, Yaratılış (Genesis) insanoğlunun kafasını her çağda kurcalayan sorulara cevap mahiyetindedir.

Yaratılış (Genesis) *

Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa "gündüz", karanlığa "gece" adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu.

Tanrı, "Suların ortasında bir kubbe olsun, suları birbirinden ayırsın," diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı gök kubbeyi yarattı. Kubbenin altındaki suları, üstündeki sulardan ayırdı. Kubbeye, "gök" adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ikinci gün oluştu.

Tanrı, "Göğün altındaki sular bir yere toplansın, kuru toprak görünsün," diye buyurdu ve öyle oldu. Kuru alana "kara", toplanan sulara "deniz" adını verdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Tanrı, "Yeryüzü bitkiler, tohum veren otlar, türüne göre tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları üretsin," diye buyurdu ve öyle oldu. Yeryüzü bitkiler, türüne göre tohum veren otlar, tohumu meyvesinde bulunan meyve ağaçları yetiştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve üçüncü gün oluştu.

Tanrı şöyle buyurdu: "Gök kubbede gündüzü geceden ayıracak, yeryüzünü aydınlatacak ışıklar olsun. Belirtileri mevsimleri, günleri, yılları göstersin." Ve öyle oldu. Tanrı büyüğü gündüze, küçüğü geceye egemen olacak iki

---

1 Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölümden oluşur. Eski Ahit Yahudilerin kutsal kitabıdır, İbranice ve Aramice olarak yazılmıştır. Üç bölüme ayrılır: 1. Yasa Kitapları (Musa'nın 5 kitabı olarak bilinir), 2. Peygamberlikler ve tarihsel kitaplar, 3. Mezmurlar, şiirsel ve düz metinler. Eski ve Yeni Ahit Hıristiyanların kabul ettiği kutsal yazılardır. Yirmi yedi kitaptan oluşan Yeni Ahit (İncil) Grekçe yazılmıştır. İlk dört kitap Hz. İsa'nın yaşamını, öğretilerini, ölüm ve dirilişiyle ilgili bilgileri içermektedir. Elçilerin İşleri Kitabı, Hz. İsa'nın ölümünden sonra elçilerin bu öğretiyi yaymak için yaptıklarını anlatır. İncil'de yer alan mektuplar, Hz. İsa'nın elçileri ve yakın izleyicileri tarafından, ilk inanlı topluluklarına (kiliselere) yol göstermek, O'nun öğretisine uygun bir yaşam sürmelerini sağlamak ve karşılaştıkları sorunların üstesinden nasıl gelebileceklerini göstermek amacıyla Tanrı'nın esiniyle yazıldı. İncil'in son kitabı olan Vahiy inanlıkları sıkıntılar karşısında cesaretlendirir, gelecekteki olayları simgelerle açıklar.

büyük ışığı ve yıldızları yarattı. Yeryüzünü aydınlatmak, gündüze ve geceye egemen olmak, ışığı karanlıktan ayırmak için onları gök kubbeye yerleştirdi. Tanrı bunun iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve dördüncü gün oluştu.

Tanrı, "Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçuşsun," diye buyurdu. Tanrı büyük deniz canavarlarını, sularda kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü. Tanrı, "Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın," diyerek onları kutsadı. Akşam oldu, sabah oldu ve beşinci gün oluştu.

Tanrı, "Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabanıl hayvan, sürüngen üretsin" diye buyurdu. Ve öyle oldu. Tanrı çeşit çeşit yabanıl hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.

Tanrı, "Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım," dedi, "denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun."

Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, "Verimli olun, çoğalın," dedi. "Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere -soluk alıp veren bütün hayvanlara- yiyecek olarak yeşil otları veriyorum." Ve böyle oldu. Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve altıncı gün oluştu.

Gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi.

Göğün yerin yaratılış öyküsü:

RAB Tanrı göğü ve yeri yarattığında, yeryüzünde yabanıl bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü RAB Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. RAB Tanrı Âdem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu.

RAB Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı.

Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur, Kuş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır.

RAB Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Âdem'i oraya koydu. Ona, "Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin," diye buyurdu, "ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün."

Sonra, "Âdem'in yalnız kalması iyi değil," dedi, "ona uygun bir yardımcı yaratacağım." RAB Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulamadı. RAB Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, RAB Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapattı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi. Âdem, "İşte, bu benim kemiklerimden alınmış kemik, etimden alınmış ettir," dedi, "ona 'kadın' denilecek, çünkü o adamdan alındı." Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak. Âdem de karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı.

RAB Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yılandı. Yılan kadına, "Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz," diye yanıtladı, "Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz,' dedi." Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz," dedi, "çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız."

Kadın ağacın güzel meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yapraklarını dikip kendilerine önlük yaptılar.

Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. RAB Tanrı Âdem'e, "Neredesin?" diye seslendi. Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim," dedi. RAB Tanrı, "Çıplak olduğunu sana kim söyledi?" diye sordu, "sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Âdem, "Yanıma koyduğun kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben

de yedim," diye yanıtladı. RAB Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Kadın, "Yılan beni aldattı, o yüzden yedim," diye karşılık verdi. Bunun üzerine RAB Tanrı yılana, "Bu yaptığından ötürü, bütün evcil ve yabanıl hayvanların en lanetlisi sen olacaksın," dedi, "karnının üzerinde sürünecek, yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın." RAB Tanrı kadına, "Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim," dedi, "ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek." RAB Tanrı Âdem'e, "Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi," dedi, "yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin."

Âdem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların annesiydi. RAB Tanrı Âdem'le karısı için deriden giysiler yaptı, onları giydirdi. Sonra, "Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu," dedi, "artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli." Böylece RAB Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu. Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi.

* *Kutsal Kitap*, Eski Anlaşma, Yaradılış 1-3, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları 2009.

2. Yahudilerin Tanrı ile İlişkisinin Temelinde Ne Vardı?

Yaratılış Kitabı, Tanrı'nın Hz. İbrahim'e Mezopotamya'da -Kalde Medeniyeti'nin Ur şehrinde- seslenerek uzak bir diyara gelmelerini buyurduğunu ve bunu yaparken kuluna sadece bir anayurt vaat etmekle kalmayıp güçlü ve kalabalık bir soy da vaat ettiğini söyler. Vaat edilen anayurt Kenan'dır. Hz. İbrahim, zamanı gelince, akrabaları ve uşaklarıyla birlikte buraya gider. Ancak henüz, meşru karısı Sara'dan olma bir erkek evlat sahibi değildir ve karı koca çok yaşlıdırlar. Yahudiler ve daha sonra Hıristiyanlar, Hz. İbrahim'in bu hikâyesinde, Tanrı'nın tüm insanlığı ilgilendiren tebliğini almak üzere neden kendilerini seçtiğinin kısmi açıklamasını bulurlar.

Yaratılış (Genesis)

RAB verdiği söz uyarınca Sara'ya iyilik etti ve sözünü yerine getirdi. Sara hamile kaldı; İbrahim'in yaşlılık döneminde, tam Tanrı'nın belirttiği zamanda ona bir erkek çocuk doğurdu. İbrahim, Sara'nın doğurduğu çocuğa İshak adını verdi. Tanrı'nın kendisine buyurduğu gibi oğlu Hz. İshak'ı sekiz günlükken sünnet etti. İshak doğduğunda İbrahim yüz yaşındaydı. Sara, "Tanrı yüzümü güldürdü," dedi, "bunu duyan herkes benimle gülecek. Kim İbrahim'e Sara çocuk emzirecek derdi? Bu yaşında ona bir oğul doğurdum."

Çocuk büyüdü. Sütten kesildiği gün İbrahim büyük bir şölen verdi.

* * *

Daha sonra Tanrı, İbrahim'i sınadı. "İbrahim!" diye seslendi. İbrahim, "Buradayım!" dedi. Tanrı, "İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya[2] bölgesine git," dedi, "orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun." İbrahim sabah erkenden kalktı, eşeğine palan vurdu. Yanına uşaklarından ikisini ve oğlu İshak'ı aldı. Yakmalık sunu için odun yardıktan sonra, Tanrı'nın kendisine belirttiği yere doğru yola çıktı. Üçüncü gün gideceği yeri uzaktan gördü. Uşaklarına, "Siz burada, eşeğin yanında kalın," dedi, "tapınmak için oğlumla birlikte oraya gidip döneceğiz." Yakmalık sunu için yardığı odunları oğlu İshak'a yükledi. Ateşi ve bıçağı kendisi aldı. Birlikte giderlerken İshak İbrahim'e, "Baba!" dedi. İbrahim, "Evet, oğlum!" diye yanıtladı. İshak, "Ateşle odun burada, ama yakmalık sunu kuzusu nerede?" diye sordu. İbrahim, "Oğlum, yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak," dedi. İkisi birlikte yürümeye devam ettiler.

Tanrı'nın kendisine belirttiği yere varınca İbrahim bir sunak yaptı, üzerine odun dizdi. Oğlu İshak'ı bağlayıp sunaktaki odunların üzerine yatırdı. Onu boğazlamak için uzanıp bıçağı aldı. Ama RAB'bin meleği göklerden, "İbrahim, İbrahim!" diye seslendi. İbrahim, "İşte buradayım!" diye karşılık verdi. Melek, "Çocuğa dokunma!" dedi, "ona bir şey yapma. Şimdi Tanrı'dan korktuğunu anladım, biricik oğlunu benden esirgemedin." İbrahim çevresine bakınca boynuzları sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sundu. Oraya "Yahve yire"[3] adını verdi. "RAB'in dağında sağlanacaktır," sözü bu yüzden bugün de söyleniyor. RAB'in meleği göklerden İbrahim'e ikinci kez seslendi: "RAB diyor ki, kendi üzerime ant içiyorum. Bunu yaptığın için, biricik oğlunu esirgemediğin için seni fazlasıyla kutsayacağım; soyunu göklerin yıldızları, kıyıların

2 Bazı bilim insanlarının sonradan Kudüs şehrinin bir parçası olduğuna inandıkları bir tepe.

3 "Rab sağlayacaktır" anlamında.

kumu kadar çoğaltacağım. Soyun düşmanlarının kentlerini mülk edinecek. Soyunun aracılığıyla yeryüzündeki bütün uluslar kutsanacak. Çünkü sözümü dinledin."

3. Tanrı İnananlara Ne Buyurur?

Geleneğe göre İshak'ın oğlu, (Hz.) İbrahim'in torunu Yakup, Mısır'a gitmek üzere Kenan'dan bir kıtlık döneminde ayrılmış; on bir oğlunu da beraberinde götürmüştür. On ikinci oğlu Yusuf Mısır'da yerleşik olup hükümdarın yöneticilerinden biri olarak servet sahibi olmuştur. Yakup, Mısır'a vardıktan hemen sonra ölür. On iki oğlu için işler bir süre iyi gider. Nil yakınlarında, Yehova'nın kendilerine ve çocuklarına vaat ettiği topraklardan çok uzak bir bölgeye yerleşirler. Tanrılarının söylediği gibi, Yakup'un soyu burada birkaç yüzyıl yaşayıp çoğalır, devasa bir kalabalık oluştururlar. Ne var ki, "Yakup'u tanımayan bir kral" ortaya çıkar ve Yahudileri ezmeye başlar. Bunun üzerine, Tanrı, (Hz.) Musa'yı göreve çağırır, Yahudileri Mısır esaretinden onun önderliğinde kurtarır. Sonra dehşet dolu bir günde, ıssız Sina Yarımadası'nda bir dağda, Hz. Musa'ya seçtiği bu insanlardan ne beklediğini söylemek suretiyle, kendisiyle onlar arasında yeni bir bağ oluşturur.

*Mısır'dan Çıkış (Exodus)**

Ve Musa Tanrı'nın huzuruna çıktı. RAB dağdan kendisine seslendi: "Yakup soyuna, İsrail halkına şöyle diyeceksin: Mısırlılara ne yaptığımı, sizi nasıl kartal kanatları üzerinde taşıyarak yanıma getirdiğimi gördünüz. Şimdi sözümü dikkatle dinler, anlaşmama uyarsanız, bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz. Çünkü yeryüzünün tümü benimdir. Siz benim için kâhinler krallığı, kutsal ulus olacaksınız. İsraillilere böyle söyleyeceksin."

Musa gidip halkın ileri gelenlerini çağırdı ve RAB'bin kendisine buyurduğu her şeyi onlara anlattı. Bütün halk bir ağızdan, "RAB'bin söylediği her şeyi yapacağız" diye yanıtladılar. Musa halkın yanıtını RAB'be iletti. RAB Musa'ya, "Sana koyu bir bulut içinde geleceğim," dedi, "Öyle ki seninle konuşurken halk işitsin ve her zaman sana güvensin." Musa halkın söylediklerini RAB'be iletti. RAB Musa'ya, "Git, bugün ve yarın halkı arındır,[4]" dedi, "giysilerini yıkasınlar. Üçüncü güne hazır olsunlar. Çünkü üçüncü gün bütün halkın gözü önünde ben RAB, Sina Dağı'na ineceğim. Dağın çevresine

4 "Arındır" sözcüğü, insanların günlük işlerinden alıkonması, yıkanıp temizlenmesi ve günah çıkarması anlamına gelmekte.

bir sınır çizdi ve "halka de ki, 'Sakın dağa çıkmayın, dağın eteğine de yaklaşmayın! Kim dağa dokunursa, kesinlikle öldürülecektir. Ya taşlanacak ya da okla vurulacak; ona insan eli değmeyecek. İster hayvan olsun ister insan, yaşamasına izin verilmeyecek.' Ancak boru uzun uzun çalınınca dağa çıkabilirler." Sonra Musa dağdan halkın yanına inip onları arındırdı. Herkes giysilerini yıkadı. Musa halka, "Üçüncü güne hazır olun," dedi, "bu süre içinde cinsel ilişkide bunmayın."

Üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugâhta herkes titremeye başladı. Musa halkın Tanrı'yla görüşmek üzere ordugâhtan çıkmasına öncülük etti. Dağın eteğinde durdular. Sina Dağı'nın her yanından duman tütüyordu. Çünkü RAB dağın üzerine ateş içinde inmişti. Dağdan ocak dumanı gibi duman çıkıyor, bütün dağ şiddetle sarsılıyordu. Boru sesi gitgide yükselince, Musa konuştu ve Tanrı gök gürlemeleriyle onu yanıtladı. RAB Sina Dağı'nın üzerine indi. Musa'yı dağın tepesine çağırdı. Musa tepeye çıktı. RAB, "Aşağı inip halkı uyar," dedi, "sakın beni görmek için sınırı geçmesinler, yoksa birçoğu ölür. Bana yaklaşan kâhinler de kendilerini kutsasınlar, yoksa onları şiddetle cezalandırırım." Musa, "Halk Sina Dağı'na çıkamaz," diye karşılık verdi, "çünkü sen, 'Dağın çevresine sınır çiz, onu kutsal kıl,' diyerek bizi uyardın." RAB, "Aşağı inip Harun'u[5] getir," dedi, "ama kâhinlerle halk huzuruma gelmek için sınırı geçmesinler. Yoksa onları şiddetle cezalandırırım." Bunun üzerine Musa aşağı inip durumu halka anlattı.

Tanrı şöyle konuştu: Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrı RAB benim.

BENDEN BAŞKA TANRIN OLMAYACAK.

KENDİNE YUKARIDA GÖKYÜZÜNDE, AŞAĞIDA YERYÜZÜNDE YA DA YER ALTINDAKİ SULARDA YAŞAYAN HERHANGİ BİR CANLIYA BENZER PUT YAPMAYACAKSIN. PUTLARIN ÖNÜNDE EĞİLMEYECEK, ONLARA TAPMAYACAKSIN. ÇÜNKÜ BEN, TANRI RAB, KISKANÇ BİR TANRIYIM. BENDEN NEFRET EDENİN BABASININ İŞLEDİĞİ SUÇUN HESABINI ÇOCUKLARINDAN, ÜÇÜNCÜ, DÖRDÜNCÜ KUŞAKLARDAN SORARIM. AMA BENİ SEVEN, BUYRUKLARIMA UYAN BİNLERCE KUŞAĞA SEVGİ GÖSTERİRİM.

TANRI RAB'İN ADINI BOŞ YERE[6] AĞZINA ALMAYACAKSIN. ÇÜNKÜ RAB, ADINI BOŞ YERE AĞZINA ALANLARI CEZASIZ BIRAKMAYACAKTIR.

ŞABAT GÜNÜ'NÜ KUTSAL SAYARAK ANIMSA. ALTI GÜN ÇALIŞACAK, BÜTÜN İŞLERİNİ YAPACAKSIN. AMA YEDİNCİ GÜN BANA, TANRI RAB'BE ŞABAT

5 Harun, Musa'nın erkek kardeşidir. Tanrı onu Yahudilere önderlik ederken Musa'ya yardımla görevlendirmiştir.

6 Olur olmaz anlamında.

GÜNÜ OLARAK ADANMIŞTIR. O GÜN SEN, OĞLUN, KIZIN, ERKEK VE KADIN KÖLEN, HAYVANLARIN, ARANIZDAKİ YABANCILAR DÂHİL, HİÇBİR İŞ YAPMAYACAKSINIZ. ÇÜNKÜ BEN RAB YERİ GÖĞÜ, DENİZİ VE BÜTÜN CANLILARI ALTI GÜNDE YARATTIM, YEDİNCİ GÜN DİNLENDİM. BU YÜZDEN ŞABAT GÜNÜ'NÜ KUTSADIM VE KUTSAL BİR GÜN OLARAK BELİRLEDİM.

ANNENE, BABANA SAYGI GÖSTER. ÖYLE Kİ, TANRIN RAB'BİN SANA VERECEĞİ ÜLKEDE ÖMRÜN UZUN OLSUN.

ADAM ÖLDÜRMEYECEKSİN.

ZİNA ETMEYECEKSİN.

ÇALMAYACAKSIN.

KOMŞUNA KARŞI YALAN YERE TANIKLIK ETMEYECEKSİN.

KOMŞUNUN EVİNE, KARISINA, ERKEK VE KADIN KÖLESİNE, ÖKÜZÜNE, EŞEĞİNE, HİÇBİR ŞEYİNE GÖZ DİKMEYECEKSİN.

Halk gök gürlemelerini, boru sesini duyup şimşekleri ve dağın başındaki dumanı görünce korkudan titremeye başladı. Uzakta durarak Musa'ya, "Bizimle sen konuş, dinleyelim," dediler, "ama Tanrı konuşmasın, yoksa ölürüz." Musa, "Korkmayın!" diye karşılık verdi, "Tanrı sizi denemek için geldi; Tanrı korkusu üzerinizde olsun, günah işlemeyesiniz diye." Musa Tanrı'nın içinde bulunduğu koyu karanlığa yaklaşırken halk uzakta durdu.

RAB Musa'ya şöyle dedi: "İsraillilere de ki, 'Göklerden sizinle konuştuğumu gördünüz. (…)'"

* *Kutsal Kitap*, Eski Anlaşma, Mısır'dan Çıkış 19:3-20:22, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

On Emir'in yanı sıra, Kutsal Kitap'ın ilk beş bölümü (kitabı), Tanrı'nın Yahudilerin riayet etmelerini istediğine inandıkları öğütleri içerir. Ortodoks Yahudiler bunlardan bazılarını bugün de yerine getirmektedirler.

Yaratılış (Genesis)

Tanrı İbrahim'e, "Sen ve soyun kuşaklar boyu, antlaşmama bağlı kalmalısınız," dedi, "Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancıdan satın alınmış köleler dahil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeni-

nizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek, halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir."

İÖ Yedinci yüzyılın sonlarındaki kriz, yani bir kavim (halk) olarak Yahudi varlığının ciddi tehlike altında olduğu dönemde, o güne kadar bilinmeyen, Tesniye[7] adlı bir kitabın, esrarengiz bir biçimde ortaya çıkmaya başlar. Tesniye, İsrailoğullarıyla Tanrı arasındaki ilişkinin diğer kitaplarda yeterince açık olmayan bir boyutunu vurgulamaktadır.

*Yasa'nın Tekrarı (Deuteronomy)**

Tanrınız RAB'bin size öğretmek için bana verdiği buyruklar, kurallar, ilkeler bunlardır. Mülk edinmek için gideceğiniz ülkede onlara uyun. Yaşamınız boyunca siz, çocuklarınız ve torunlarınız, size verdiğim bütün kurallara, buyruklara uyarak Tanrınız RAB'den korkun ki, ömrünüz uzun olsun. Kulak ver, ey İsrail! Söz dinleyin ki, üzerinize iyilik gelsin, atalarınızın Tanrısı RAB'bin size verdiği söz uyarınca süt ve bal akan ülkede bol bol çoğalasınız.

Dinle, ey İsrail! Tanrımız RAB tek RAB'dir. Tanrınız RAB'bi bütün yüreğinizle, bütün canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz. Bugün size verdiğim buyrukları aklınızda tutun. Onları çocuklarınıza belletin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin. Bir belirti olarak onları ellerinize bağlayın, alın sargısı olarak takın. Evlerinizin kapı sövelerine, kentlerinizin kapılarına yazın.

Tanrınız RAB atalarınıza, İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a içtiği ant uyarınca, sizi vereceği ülkeye -inşa etmediğiniz büyük ve güzel kentleri, biriktirmediğiniz iyi eşyalarla dolu evleri, siz emek vermeden kazılmış sarnıçları, dikmediğiniz bağları, zeytinlikleri olan ülkeye- götürecek. Orada yiyip doyacaksınız. O zaman dikkat edin! Sizi Mısır'dan, köle olduğunuz ülkeden çıkaran RAB'bi unutmayın. Tanrınız RAB'den korkacaksınız; O'na kulluk edecek ve O'nun adıyla ant içeceksiniz. Başka ilahların, çevrenizdeki usların taptığı hiçbir ilahın ardınca gitmeyeceksiniz. Çünkü aranızda olan Tanrınız RAB kıskanç bir tanrıdır. Öfkelenirse sizi yeryüzünden yok eder. (…)

* *Kutsal Kitap*, Eski Anlaşma, Yasa'nın Tekrarı, 6:1-15, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009

7 Tesniye (Yasa'nın Tekrarı) Eski Ahit'in ilk beş kitabı olan Tevrat'ın 34 baptan oluşan beşinci kitabı.

4. Tanrı'nın Seçilmiş İnsanlarıyla İlişkisinin Boyutları ve Telmihi Tam Olarak Nedir?

Kehanet ve falcılık, çoğu insan topluluğunda var olan kadim bir uğraştır. Nitekim İsrail ve Yahuda krallıkları da bundan paylarını alır. Kâhinlerin çoğu unutulmuş olmakla birlikte, (bu noktada, okurun dikkatini "kâhin" sözcüğünün "peygamber, nebi, resul" gibi eşanlamlı kullanımlarına çekmek isteriz) Yakup'un sülbünden olan üç grup hafızalara silinmeyecek şekilde yerleşmiştir. Bunlardan ikisi, Yahudi tarihinin kriz dönemlerinde, İsrail ve Yahuda krallıklarının düşüşlerinin hemen öncesinde ortaya çıkar, Tanrı'nın mesajını iletmek için seçtiği insanlara fevkalade kızgın olduğu, kendilerine vaat ettiği ve varlık nedenleri olarak bildikleri anayurtlarını ve anayurtlarıyla olan tüm bağlantılarını yok etmeye hazırlandığı şeklinde, inanılmaz haberler verir. Kehanetler doğrulanır. Yahudiler sürgüne düşer. Telafi edilebilecek gibi görünmeyen sürgün faciasına rağmen, Yahudilerin yüreklerini, cesaret ve inançlarını tazelemenin yollarını arayan kâhinler üçüncü grubu oluşturur. Söz konusu bu kehanetler, Eski Ahit'te yer aldıkları şekilleriyle kayda geçirilmiş, günümüze kadar gelmişlerdir. Seçilmiş insanların Tanrı'larıyla ilişkileri üzerinde kafa yoran kâhinler, Yaradan'ın genel olarak yarattıklarıyla ve insanlarla, özel olarak da İsrail halkıyla münasebetlerine ilişkin yeni ve derinlikli görüşler ortaya koyar. Kuzey Krallığı'nın, yani İsrail'in düşeceği kehanetinde bulunduğu kaydedilen Amos, kehanetlerini "yazıya" döken ilk kâhinlerdendir.

*Amos**

Ey İsrail halkı kulak ver, üzerine yakacağım ağıtın sözlerine: "Düştü erden kız İsrail; bir daha kalkamaz; serilmiş kendi toprağına; kaldıran yok." Bu yüzden Egemen RAB şöyle diyor: "Bin kişiyle savaşa çıkan kentin, yüz adamı sağ kalacak; yüz kişiyle çıkanın, on adamı kalacak İsrail halkına."

Bu yüzden RAB, İsrail halkına şöyle diyor: "Bana yönelin, yaşarsınız (...) RAB'be yönelin, yaşarsınız; yoksa Yusuf soyunda bir ateş gibi parlar; Beytel'i yakıp yok eder; yangını söndürecek kimse çıkmaz... Ey adaleti acı pelin otuna çevirenler, doğruluğu yere çalanlar! Ülker ve Orion takımyıldızlarını yaratan, zifiri karanlığı sabaha çeviren, gündüzü geceyle karartan, deniz sularını çağırıp yeryüzüne dökenin adı RAB'dir. Kaleyi ansızın yıkar, surlu kenti yerle bir eder.

Mahkemede kendilerini azarlayanlardan nefret ediyor, doğru konuşandan iğreniyorlar. Yoksulluğu ezdiğiniz, ondan zorla buğday kopardığınız için yaptığınız yontma taş evlerde oturmayacak, diktiğiniz güzel bağların şarabını içmeyeceksiniz. Çünkü isyanlarınızın çok, günahlarınızın sayısız

olduğunu biliyorum. En doğru kişiye baskı yapan, rüşvet alan, mahkemede mazlumun hakkını yiyenler! Bu yüzden susmak düşer akıllı insana böyle bir zamanda, çünkü zaman kötüdür.

Kötülüğe değil, iyiliğe yönelin ki, yaşayasınız; böylece dediğiniz gibi, RAB, Her Şeye Egemen Tanrı sizinle olur. Kötülükten nefret edin, iyiliği sevin, mahkemede adaleti koruyun. Belki RAB, Her Şeye Egemen Tanrı, Yusuf'un soyundan sağ kalanlara lütfeder.

Bu yüzden RAB, Her Şeye Egemen Tanrı RAB, şöyle diyor: "Bütün meydanlarda çığlık kopacak, sokaklarda inim inim inleyecekler; ırgatları yas tutmaya, ağıtçıları feryat etmeye çağıracaklar. Bütün bağlarda çığlık kopacak, çünkü ben aranızdan geçeceğim." RAB böyle diyor.

Vay başına, RAB'bin gününü özlemle bekleyenlerin! Niçin özlüyorsunuz RAB'bin gününü? O gün aydınlık değil, karanlık olacak. Nasıl ki, biri aslanın önünden kaçar da karşısına ayı çıkar; evine döner, elini duvara dayar da elini yılan sokar. RAB'bin günü aydınlık değil, karanlık olmayacak mı? Hem de zifiri karanlık, bir parıltı bile yok.

RAB şöyle diyor: "İğreniyorum, tiksiniyorum bayramlarınızdan; hoşlanmıyorum dinsel toplantılarınızdan. Yakmalık ve tahıl sunularınızı bana sunsanız bile kabul etmeyeceğim; besili hayvanlarınızdan sunacağınız esenlik sunularına dönüp bakmayacağım. Uzak tutun benden ezgilerinizin gürültüsünü; çenklerinizin sesini dinlemeyeceğim. Bunun yerine adalet su gibi, doğruluk ırmak gibi sürekli aksın.

"Ey İsrail halkı, çölde kırk yıl boyunca bana mı kurbanlar, sunular sundunuz? Gerçekte kralınız Sakkut'u, putunuz Kayvan'ı, kendiniz için yaptığınız ilahın yıldızını taşıdınız. Bu yüzden sizi Şam'ın ötesine süreceğim." RAB böyle diyor, O'nun adı Her Şeye Egemen Tanrı'dır.

* *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, Amos 5, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

Yeşaya, Yahuda Krallığı'nın ve İsraillilerin Tanrısı'nın yegâne tapınağının olduğu Kudüs'ün (Yeruşalim) düşeceği kehanetinde bulunur.

*Yeşaya**

Yahuda kralları Uzziya, Yotam, Ahaz ve Hizkiya zamanında Amos oğlu Yeşaya'nın Yahuda ve Yeruşalim'le ilgili görümü:

Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü RAB konuşuyor: "Çocuklar yetiştirip büyüttüm ama bana başkaldırdılar. Öküz sahibini, eşek

efendisinin yemliğini bilir ama İsrail halkı bu kadarını bile bilmiyor; halkım anlamıyor." Günahlı ulusun, suç yüklü halkın, kötülük yapan soyun, baştan çıkmış çocukların vay haline! RAB'bi terk ettiler, İsrail'in kutsalını hor gördüler, O'na sırt çevirdiler. Neden bir daha dövülesiniz? Neden vefasızlığı sürdürüyorsunuz? Baş büsbütün hasta, yürek büsbütün yaralı; bedenininiz tepeden tırnağa sağlıksız, taze darbe izleriyle, yara bereyle dolu, temizlenmemiş, yağla yumuşatılmamış, sarılmamış. Ülkeniz ıssız, kentleriniz ateşe verilmiş. Yabancılar topraklarınızı gözünüzün önünde yiyip bitiriyor! Sanki ülkenin kökünü kazımışlar. Sion kızı bağdaki çardak, salatalık bostanındaki kulübe gibi, kuşatılmış bir kent gibi kalakalmış. Her Şeye Egemen RAB bazılarımızı sağ bırakmamış olsaydı, Sodom gibi olur, Gomora'ya[8] benzerdik.

Ey Sodom yöneticileri, RAB'bin söylediklerini dinleyin; ey Gomora halkı, Tanrımız'ın yasalarına kulak verin. "Kurbanlarınızın sayısı çokmuş, bana ne?" diyor RAB, "yakmalık koç sunularına, besili hayvanların yağına doydum. Boğa, kuzu, teke kanı değil istediğim. Huzuruma geldiğinizde avlularımı çiğnemenizi mi istedim sizden? Anlamsız sunular getirmeyin artık. Buhurdan iğreniyorum. Kötülük dolu törenlere, Yeni Ay, Şabat Günü kutlamalarına ve düzenlediğiniz toplantılara dayanamıyorum. Yeni Ay törenlerinizden, bayramlarınızdan nefret ediyorum. Bunlar bana yük oldu, onları taşımaktan yoruldum. Ellerinizi açıp bana yakardığınızda gözlerimi sizden kaçıracağım. Ne kadar çok dua ederseniz edin dinlemeyeceğim. Elleriniz kan dolu. Yıkanıp temizlenin, kötülük yaptığınızı gözüm görmesin, kötülük etmekten vazgeçin. İyilik etmeyi öğrenin, adaleti gözetin, zorbayı yola getirin, öksüzün hakkını verin, dul kadını savunun."

RAB diyor ki, "Gelin, şimdi davamızı görelim. Günahlarınız sizi kana boyamış bile olsa kar gibi ak pak olacaksınız. Elleriniz kırmız böceği gibi kızıl olsa da yapağı gibi bembeyaz olacak. İstekli olur, söz dinlerseniz, ülkenin en iyi ürünlerini yiyeceksiniz. Ama direnip başkaldırırsanız, kılıç sizi yiyip bitirecek." Bunu söyleyen RAB'dir.

Sadık kent nasıl da fahişe oldu! Adaletle doluydu, doğruluğun barınağıydı, şimdiyse katillerle doldu. Gümüşü cüruf oldu, şarabına su katıldı. Yöneticileri asilerle hırsızların işbirlikçisi; hepsi rüşveti seviyor, armağan peşine düşmüş. Öksüzün hakkını vermiyor, dul kadının davasını görmüyorlar.

Bu yüzden RAB, Her Şeye Egemen RAB, İsrail'in Güçlüsü şöyle diyor: "Hasımlarımı cezalandırıp rahata kavuşacağım, düşmanlarımdan öç alacağım. Sana karşı duracak, kül suyuyla arıtır gibi seni cüruftan arıtıp temizleyeceğim. Eskiden, başlangıçta olduğu gibi, sana yöneticiler, danışmanlar yetiştireceğim. Ondan sonra, 'Doğruluk Kenti', 'Sadık Kent' diye adlandırıla-

8 Sodom ve Gomora, Hz. Lût döneminde Tanrı'nın gazabına uğramış olan iki şehir.

caksın. Sion adalet sayesinde, tövbe edenleri de doğruluk sayesinde kurtulacak. Ama başkaldıranlarla günahlılar birlikte yıkıma uğrayacaklar. RAB'bi terk edenler yok olacak. Sevip altında tapındığınız yabanıl fıstık ağaçlarından utanacaksınız; putperest törenleriniz için seçtiğiniz bahçelerden ötürü yüzünüz kızaracak. Yaprakları solmuş yabanıl fıstık ağacına, susuz bahçeye döneceksiniz. Güçlü adamlarınız kıtık gibi, yaptıkları işler kıvılcım gibi olacak; ikisi birlikte yanacak ve söndüren olmayacak."

Amos oğlu Yeşaya'nın Yahuda ve RAB'bin tapınağının kurulduğu dağ, son günlerde dağların en yücesi, tepelerin en yükseği olacak. Oraya akın edecek ulusların hepsi. Birçok halk gelecek, "Haydi RAB'bin Dağı'na, Yakup'un Tanrısı'nın Tapınağı'na çıkalım," diyecekler, "O bize kendi yolunu öğretsin, biz de O'nun yolundan gidelim." Çünkü Yasa Sion'dan, RAB'bin sözü Yeruşalim'den çıkacak. RAB uluslar arasında yargıçlık edecek; birçok halkın arasındaki anlaşmazlıkları çözecek. İnsanlar kılıçlarını çekiçle dövüp saban demiri, mızraklarını bağcı bıçağı yapacaklar. Ulus ulusa kılıç kaldırmayacak, savaş eğitimi yapmayacaklar artık.

Ey Yakup soyu, gelin RAB'bin ışığında yürüyelim. Ya RAB, halkını, Yakup soyunu terk ettin, çünkü yürekleri Doğu kökenli inançlarla dolu. Filistinliler gibi falcılıkla uğraşıyor, yabancılarla el sıkışıyorlar. Ülkeleri altınla, gümüşle dolu, hazinelerinin sonu yok, sayısız atları, savaş arabaları var. Ülkeleri putlarla dolu; elleriyle yaptıkları, parmaklarıyla biçim verdikleri putların önünde eğiliyorlar. Bu yüzden herkes alçaltılıp dize getirilecek. Onları bağışlama, ya RAB! RAB'bin dehşetinden, yüce görkeminden kaçmak için kayalıklara gidin, yerin altına saklanın; insanın küstah bakışları alçaltılacak, gururu kırılacak, o gün yalnız RAB yüceltilecek.

Çünkü Her Şeye Egemen RAB o gün kibirlileri, gururluları, kendini beğenmişleri alçaltacak; Lübnan'ın bütün ulu, yüksek sedir ağaçlarını, Başan'ın bütün meşelerini yok edecek; bütün ulu dağları, yüksek tepeleri, bütün yüksek kuleleri, güçlü surları yerle bir edecek; ticaret gemilerinin, güzel teknelerinin hepsini yok edecek. İnsanların gururu, kibri kırılacak; o gün yalnız RAB yüceltilecek, putlar tümüyle ortadan kalkacak. RAB kalkıp yeryüzünü sarsmaya başlayınca, insanlar O'nun dehşetinden ve yüce görkeminden kaçmak için mağaralara, yeraltı kovuklarına saklanacaklar. O gün insanlar yeryüzünü sarsmak üzere harekete geçen RAB'bin dehşetinden ve yüce görkeminden kaçmak için tapmak amacıyla yaptıkları altın, gümüş putları köstebeklere, yarasala atıp kaya kovuklarına, uçurumlardaki yarıklara saklanacaklar. Ölümlü insana güvenmekten vazgeçin. Onun ne değeri var ki?

* *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, Yeşaya 1-2, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

Mika, İsraillilerin Tanrısı adına konuşarak, Yahudalıları O'nun sözünden çıktıkları için kınar.

*Mika**

RAB'bin söylediklerine kulak verin: Kalkın, davanızı dağların önünde dile getirin. Tepeler duysun sesinizi. Ey dağlar ve yeryüzünün sarsılmaz temelleri, RAB'bin suçlamasını dinleyin. Çünkü RAB halkından davacı, İsrail'den şikâyetçi. "Ey halkım, sana ne yaptım?" diyor RAB, "Sana nasıl yük oldum, yanıtla. Seni Mısır'dan ben çıkardım, ben kurtardım seni kölelik diyarından (…) RAB'bin adaletini o zaman anlayacaksınız."

RAB'bin önüne ne ile çıkayım, yüce Tanrı'ya nasıl tapınayım? O'nun önüne yakmalık sunuyla mı, bir yaşında danaya mı çıkayım? Binlerce koç sunsam, zeytinyağından on binlerce dere akıtsam, RAB hoşnut kaldı mı? Suçuma karşılık ilk oğlumu, işlediğim günah için bedenimin ürününü versem olur mu? Ey insanlar, RAB iyi olanı size bildirdi; adil davranmanızdan, sadakati sevmenizden ve alçakgönüllülükle yolunda yürümenizden başka Tanrınız RAB sizden ne istedi?

Dinleyin! RAB kente sesleniyor. O'nun adından korkmak bilgeliktir. Diyor ki, "Ey halk ve kent meclisi, dinleyin. Kötü adamların evleri haksızca kazanılmış servetlerle dolu, bilmiyor muyum sanıyorsunuz? Eksik ölçek lanetlidir. Hileli terazi kullanan, torbasında eksik ağırlıklar olan adamı nasıl aklayayım? Kentin zenginleri zorba, halkı da yalancıdır. Dillerinden aldatıcı sözler dökülür. Günahlarınızdan ötürü yıkımınızı, mahvınızı hazırladım bile. Yiyecek, ama doymayacaksınız. Aç kalmayacak karnınız, biriktireceksiniz, ama saklayamayacaksınız. Koruyabildiğinizi kılıçla yok edeceğim. Ekecek, ama biçemeyeceksiniz. Zeytin ezecek, ama yağını sürünemeyeceksiniz. Üzümü sıkacak, ama şarabını içemeyeceksiniz. Kral Omri'nin buyruklarına, Ahav[9] soyunun kötü âdetlerine uyduğunuz, onların törelerini izlediğiniz için sizi utanca boğacağım, yıkıma uğratacağım. Halkım olarak aşağılanmaya dayanmak zorunda kalacaksınız."

* *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, Mika 6, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

9 Ahav, Omri'nin oğlu, İÖ 722'de Asurlular tarafından işgale uğramadan önce, kuzey İsrail Krallığı'nın kralı; Yunus Peygambere, karşı çıkmasıyla maruftur.

Ve nihayet, sürgünün büyük peygamberi Yeşaya, geçtikleri darboğazda insanlar için teselli kaynağı olur, onlara umut verir.

*Yeşaya**

Ey Yakup soyu, seni yaratan, Ey İsrail, sana biçim veren RAB şimdi şöyle diyor: "Korkma, çünkü seni kurtardım, seni adınla çağırdım, sen benimsin. Suların içinden geçerken seninle olacağım, ırmakların içinden geçerken su boyunu aşmayacak. Ateşin içinde yürürken yanmayacaksın, alevler seni yakmayacak. Çünkü senin Tanrın, İsrail'in kutsalı, seni kurtaran RAB benim. Fidyen olarak Mısır'ı, sana karşılık Kuş ve Seva diyarlarını verdim. Gözümde değerli ve saygın olduğun, seni sevdiğim için senin yerine insanlar, canın karşılığında halklar vereceğim. Korkma, çünkü seninleyim, soyundan olanları doğudan getireceğim, sizleri de batıdan toplayacağım. Kuzeye, 'Ver', güneye, 'Alıkoyma; oğullarımı uzaktan, kızlarımı dünyanın dört bucağından getir,' diyeceğim. 'Yüceliğim için yaratıp biçim verdiğim, adımla çağrılan herkesi, evet, oluşturduğum herkesi getirin' diyeceğim."

Gözleri olduğu halde kör, kulakları olduğu halde sağır olan halkı öne getir. Bütün uluslar bir araya gelsin, halklar toplansın. İçlerinden hangisi bunları bildirebilir, olup bitenleri bize duyurabilir? Tanıkları çağırıp haklı olduklarını kanıtlasınlar, ötekiler de duyup, "Doğrudur," desinler. "Tanıklarım sizlersiniz," diyor RAB, "seçtiğim kullar sizsiniz. Öyle ki beni tanıyıp bana güvenesiniz, benim O olduğumu anlayasınız. Benden önce bir tanrı olmadı, benden sonra da olmayacak. Ben, yalnız ben RAB'bin, benden başka kurtarıcı yoktur. Ben bildirdim, ben kurtardım, ben duyurdum, aranızdaki yabancı ilahlar değil. Tanıklarım sizsiniz," diyor RAB, "Tanrı benim, gün gün olalı ben O'yum. Elimden kimse kurtaramaz. Ben yaparım, kim engel olabilir?"

* * *

Dağları aşıp gelen müjdecinin ayakları ne güzeldir! O müjdeci ki, esenlik duyuruyor. İyilik müjdesi getiriyor, kurtuluş harbi veriyor. Sion[10] halkına, "Tanrınız egemenlik sürüyor!" diye ilan ediyor. Dinleyin! Bekçileriniz seslerini yükseltiyor, hep birlikte sevinçle haykırıyorlar. Çünkü RAB'bin Sion'a dönüşünü gözleriyle görmekteler! Ey Yeruşalim yıkıntıları, hep birlikte se-

10 Sion, aslında Kudüs'ün (Yeruşalim) üstüne inşa edildiği tepelerden sadece biriydi ama zaman içinde şehir bu tepenin adıyla anılmaya başlandı ve şehrin halkına da "Jerusalem"den mülhem, Jews (Yahudiler) dendi.

vinçle haykırıp bağırın! Çünkü RAB halkını avuttu, Yeruşalim'i kurtardı. Bütün ulusların gözü önünde kutsal kolunu sıvadı, dünyanın dört bucağı Tanrımız'ın kurtarışını görecek. (…)

Bakın, kulum başarılı olacak; üstün olacak, el üstünde tutulup alabildiğine yüceltilecek. Birçokları onun karşısında dehşete düşüyor; biçimi, görünüşü öyle bozuldu ki, insana benzer yanı kalmadı; pek çok ulus ona şaşacak, onun önünde kralların ağızları kapanacak, çünkü kendilerine anlatılmamış olanı görecek, duymadıklarını anlayacaklar.

Verdiğimiz habere kim inandı? RAB'bin gücü kime açıklandı? O[11] RAB'bin önünde bir fidan gibi, kurak yerdeki kök gibi büyüdü. Bakılacak biçimden, güzellikten yoksundu. Gönlümüzü çeken bir görünüşü de yoktu. İnsanlarca hor görüldü, yapayalnız bırakıldı. Acılar adamıydı, hastalığı yakından tanıdı. İnsanların yüz çevirdiği biri gibi hor görüldü, ona değer vermedik.

Aslında hastalıklarımızı o üstlendi, acılarımızı o yüklendi. Bizse Tanrı tarafından cezalandırıldığını, vurulup ezildiğini sandık. Oysa bizim isyanlarımız yüzünden onun bedeni deşildi; bizim suçlarımız yüzünden o eziyet çekti. Esenliğimiz için gerekli olan ceza ona verildi. Bizler onun yaralarıyla şifa bulduk. Hepimiz koyun gibi yoldan sapmıştık, her birimiz kendi yoluna döndü. Yine de RAB hepimizin cezasını ona yükledi.

O baskı görüp eziyet çektiyse de ağzını açmadı. Kesime götürülen kuzu gibi, kırkıcıların önünde sessizce duran koyun gibi açmadı ağzını. Acımasızca yargılanıp ölüme götürüldü. Halkımın isyanı ve hak ettiği ceza yüzünden yaşayanlar diyarından atıldı. Onun kuşağından bunu düşünen oldu mu? Şiddete başvurmadığı, ağzından hileli söz çıkmadığı halde, ona kötülerin yanında bir mezar verildi, ama öldüğünde zenginin yanındaydı.

Ne var ki, RAB onun ezilmesini uygun gördü. Acı çekmesini istedi. Canını suç sunusu olarak sunarsa soyundan gelenleri görecek ve günleri uzayacak. RAB'bin istemi onun aracılığıyla gerçekleşecek. Canını feda ettiği için gördükleriyle hoşnut olacak. Doğru kulum, kendisini kabul eden birçoklarını aklayacak. Çünkü onların suçlarını o üstlendi. Bundan dolayı ona ünlüler arasında bir pay vereceğim. Ganimeti güçlülerle paylaşacak. Çünkü canını feda etti, başkaldıranlarla bir sayıldı. Pek çoklarının günahını o üzerine aldı, başkaldıranlar için de yalvardı.

* *Kutsal Kitap*, Eski Antlaşma, Yeşaya 43:1-13, 52:7-53:12, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

---

11 Bir önceki paragrafta Tanrı'nın kulu olarak anılmakta; bu kul Hıristiyanlar için Hz. İsa Mesih, Yahudiler için azap çeken Yahudi milleti.

B. HIRİSTİYANLIK

Kadim Orta Doğu halklarından farklı olarak Yahudiler, topraklarını Babillilere, Perslere, Yunanlılara ve Romalılara kaybetmelerine karşın tümüyle yok olmaz. Çoğu Yahudi'nin günümüzde de bağlı kaldığı dini gelenekler, Yahudileri bir arada tutar, bir halk olarak yaşaya kalmalarını sağlar. Dahası, Hıristiyanlığın kurucularının hepsi, Hz. İsa, havari ve müritleri, Yahudi'dir. Böylece, büyük ölçüde tadil edilmiş olmakla birlikte, Yahudilerin dini geleneklerini Hıristiyanlık taşır.

İÖ 336 ila 333 yıllarında, Makedonya'nın Grek eğitimli kralı Büyük İskender, Yahudilerin Pers derebeyliklerini fethederek, büyük Pers İmparatorluğunu ele geçirir. Ölümünden sonra dünyaya bıraktığı miras, uzun yıllar süren uluslararası entrika, diplomasi ve savaş halidir. İskender'in imparatorluğu bölündükten sonra ortaya çıkan devletler, bir zamanlar uğruna Mısırlılarla Mezopotamyalıların da savaşmış olduğu topraklar için birbirlerine girer. Kendilerini bu çatışmaların ortasında bulan Yahudilerin bir kısmı, bir dizi kanlı çatışmadan sonra Roma'dan yardım ister. Romalılar, İÖ 63'de Filistin'i alır. Ne var ki, kurtarıcılar beraberlerinde vergi memurlarını da getirmişlerdir. Kısa süre içinde dost olmaktan çıkıp Celile ve Judea[12]'nın efendileri olurlar; Celile'yi, Herod aracılığıyla denetim altına alıp Judea'yı doğrudan yönetmeye koyulurlar.

Hz. İsa, bu şartlar altında, İÖ 4'de[13] dünyaya gelir. Yaşamının ilk yılları hakkında pek az şey bilinmektedir. Vaaz vermeye başlayınca öylesi büyük kalabalıklar toplar ki, Yahudi önderler itibar kaybetmekten korkar olurlar. Hz. İsa'nın Romalılar ile "uzlaşma" çabalarında kendilerinin ve kukla hükümetlerinin elini zayıflatacağından endişelenmektedirler. Nitekim Hz. İsa'nın kendisini İsraillileri kurtarmak üzere Tanrı tarafından gönderilen Mesih olduğunu açıklamasını fırsat bilip O'nu suçlar, Romalı vekil ya da Judea valisi Pontius Pilate'nin[14] huzuruna çıkarırlar. Hz. İsa'nın, İS 30'da çarmıha gerilmek suretiyle öldürülmesi, Romalılar ve Kudüs Yahudilerinin önde gelenleri için müritlerini bir siyasi tehdit unsuru olmaktan çıkarır.

Hz. İsa'nın müritlerinin O'nun doğumu, sözleri, yaptıkları, çektikleri, ölümü, yeniden dirilişi ve bunların insanlık için ifade ettiklerine olan inançları yeni bir dinin temelini oluşturur. Dünya, Hıristiyanlığın sahneye çıktığı dönemlerde yeni bir inancı benimsemeye hazırdır; Yehova'nın seçilmiş insanları olarak pek çok Yahudi umutlarının gerçekleşmesini sağlayacak bir önderin ortaya çıkmasını beklemektedir. Bu önderin Romalılarla aralarındaki ciddi siyasi sorunların da üstesinden geleceği

---

12 Romalıların güney Suriye'yi bölerek oluşturduğu bölgelerden ikisi.

13 Rumi takvim Hz. İsa'nın doğumunu birinci yıl olarak kabul etmiş olsa da, çağdaş bilim insanları, bu hesabın doğru olmadığını iddia eder; çoğu, Hz. İsa'nın Jülyen (Rumi) takvime göre İÖ 4'te, yani Büyük Herod Hükümdarlığı'nın son günlerinde doğduğu hususunda birleşir. Dolayısıyla, Hz. İsa'nın doğumu da İÖ 4 olmalıdır.

14 Pontius Pilate Roma'nın Judea'ya vali olarak gönderdiği vekillerinden beşincisidir. Burada, İS 26'dan 36'ya kadar kalır.

beklentisi içindedirler. Ne ki, Hz. İsa böylesi siyasi beklentilere cevap verememiştir. İlk Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın yaşamının ve ölümünün, siyasi beklentilerini değil, dini umutlarını karşılayacağına inanan Yahudilerin arasından çıkar.

Hıristiyanlık için şartlar, İsrail'in dışında da müsaittir. İskender'in fethinden sonra Grek kültürü Orta Doğu'ya yavaş yavaş yayılırken, Grekçe daha hızlı davranmış, Hıristiyanlık öğretisini duyurmayı mümkün kılan ortak bir dil oluşturmuştur. Dahası, Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde, Roma İmparatorluğu Akdeniz havzasını tümüyle ele geçirmiş ve yer yer kıyıdan içeriye nüfuz etmiştir. Misyonerler, bu geniş alanda Roma hukukunun koruması altında ve tek bir hükümete muhatap olmanın rahatlığıyla seyahat etme imkânına kavuşurlar. Havari Pavlus ve diğer ilk misyonerler, en azından dil ve siyaset kurumları itibariyle yekvücut olan bu ortamda, bir asır önce mümkün olamayacak bir hızla Hıristiyanlığı yayar.

Ne var ki, Hıristiyanlık, söz konusu Yahudi mirasıyla ilgili sorunlar yaşayacaktır. Yeni Ahit döneminin başında, Yahudiler, Yehova ve O'nun Yasası'nın genel kabulüyle ilgili eski sorunu halletmişlerdir, ama nazik bir sorun daha vardır: Yasa'ya nasıl uyulacağı sorunu. Yasa, öngörülen birtakım kurallara biçimsel olarak uyum meselesi mi, yoksa sınırsız ahlaki ve ruhani gelişime, uyarlamaya ve tefsire açık bir ruh ve niyet midir?(PR)

1. Hz. İsa'nın Müritleri Nasıl Yaşamalıdır?

Hz. İsa, kendisine Tanrı'nın tevdi ettiği bir misyonu olduğuna ve Yahudilere Tanrı'nın kendilerinden ne beklediğini öğretmenin bu misyonun bir parçası olduğuna inanmaktadır. Bunları vaaz vererek, kıssalar anlatarak ve kendini örnek göstererek nakleder. Vazettiklerinin bir bölümü, müritlerinin Yahudi Yasası'yla ilişkisine dair yargılarını ve nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiğine ilişkin öğretilerini içeren, Dağ'daki Konuşma ile nakledilir. Hz. İsa'nın en yakınındaki müritlerinden Aziz Matta'ya göre bu konuşma, O'nun yaşamı ve eylemlerinin kayda geçirildiği Gospel'de[15] yer almaktadır.

*Aziz Matta**

Hz. İsa kalabalıkları görünce dağa çıktı. Oturunca öğrencileri yanına geldi. Hz. İsa konuşmaya başlayıp onlara şunları öğretti:

"Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır.

---

15 Gospel= Müjde: Yeni Ahit'in Hz. İsa'nın yaşamını, öğretilerini, ölüm ve dirilişiyle ilgili bilgileri içeren ilk dört kitabından biri.

Ne mutlu yaslı olanlara! Çünkü onlar teselli edilecekler.

Ne mutlu yumuşak huylu olanlara! Çünkü onlar yeryüzünü miras alacaklar.

Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara! Çünkü onlar doyurulacaklar.

Ne mutlu merhametli olanlara! Çünkü onlar merhamet bulacaklar.

Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı'yı görecekler.

Ne mutlu barışı sağlayanlara! Çünkü onlara Tanrı oğulları denecek.

Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır.

Benim yüzümden insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman ne mutlu size! Sevinin, sevinçle coşun! Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür. Sizden önce yaşayan peygamberlere de böyle zulmettiler.

Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, bir daha ona nasıl tuz tadı verilebilir? Artık dışarı atılıp ayakaltında çiğnenmekten başka işe yaramaz.

Dünyanın ışığı sizsiniz. Tepeye kurulan kent gizlenemez. Kimse kandil yakıp tahıl ölçeğinin altına koymaz. Tersine, kandile koyar; evdekilerin hepsine ışık sağlar. Sizin ışığınız insanların önünde öyle parlasın ki, iyi işlerinizi görerek Babanızı yüceltsinler!

Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına öyle öğretirse, Göklerin Egemenliği'nde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliği'nde büyük sayılacak. Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisilerinkini aşmadıkça, Göklerin Egemenliği'ne asla giremezsiniz!

Atalarımıza, 'Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak,' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylerse, Yüksek Kurul'da yargılanacaktır. Kim kardeşine ahmak derse, cehennem ateşini hak edecektir. Bu yüzden, sunakta adak sunarken kardeşinin sana karşı bir şikâyeti olduğunu anımsarsan, adağını orada, sunağın önünde bırak, git önce kardeşinle barış; sonra gelip adağını sun. Senden davacı olanla daha yoldayken çabucak anlaş. Yoksa o seni yargıca, yargıç da gardiyana teslim edebilir; sonunda hapse atılabilirsin. Sana doğrusunu söyleyeyim, borcunun son kuruşunu ödemeden oradan asla çıkamazsın.

'Zina etmeyeceksin,' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadınla zina etmiş olur. Eğer sağ gözün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme atılmasından iyidir. Eğer sağ elin günah işlemene neden olursa, onu kes at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme gitmesinden iyidir.

'Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin,' denmiştir. Ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.

Yine atalarımıza, 'Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab'bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin,' dendiğini duydunuz. Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin: Ne gök üzerine, çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü orası O'nun ayak taburesidir; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü orası Büyük Kral'ın kentidir. Başınızın üzerine de ant içmeyin. Çünkü saçınızın tek telini ak ya da kara edemezsiniz. 'Evet'iniz evet, 'hayır' ınız hayır olsun. Bundan fazlası Şeytan'dandır.

'Göze göz, dişe diş,' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyene abanızı da verin. Sizi bin adım yol yürütmeye zorlayanla iki bin adım yürüyün. Sizden bir şey dileyene verin, sizden ödünç isteyeni çevirmeyin.

'Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin,' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki, göklerdeki Babanız'ın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem iyilerin üzerine doğurur; yağmurunu hem doğruların hem eğrilerin üzerine yağdırır. Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur? Vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun."

* *Kutsal Kitap*, Yeni Antlaşma, Aziz Matta 5:1-48, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

2. Hz. İsa'nın Dünyadaki Yaşamı Nasıl Sona Erdi ve Nasıl Bir Anlam Taşıyordu?

Hz. İsa, öğretileri ve hastaları iyileştirme yetisiyle pek çok mürit kazanır. Bunlardan bazıları, O'nun Yahudileri Romalıların boyunduruğundan kurtarmak üzere, Tanrı tarafından gönderildiğine inanır. Bu nedenledir ki, Hz. İsa'nın Mayasız Ekmek

Yortusu'nu kutlamak üzere Kutsal Şehir'e, (Yeruşalim'e) gelmesi, Romalı yetkililerden ziyade, onlarla iyi geçinmeye çalışan Yahudi önderleri rahatsız eder. Yahudiler için Mayasız Ekmek Yortusu, Tanrı'nın seçilmiş insanlarını bir diğer baskıcı yönetimden, Mısırlılardan, Hz. Musa'yı göndermek suretiyle kurtarmasını kutladıkları bir şenliktir. İzleyen olaylar, Hz. İsa'nın dünya üzerindeki yaşamının son bulmasıyla noktalanarak, bir doruk noktası oluşturur. Hz. İsa'nın bu olaylara dair söz ve eylemlerinin kayıtları, Aziz Markos'a göre Kutsal Kitap'ta yer almaktadır. Aşağıdaki metin, Aziz Matta ile Aziz Luka'nın anlatıları itibariyle de açıklayıcı bir temel teşkil eder. Aziz Matta, Aziz Markos ve Aziz Luka'nın anlatıları, birbirleriyle benzerlikleri nedeniyle, sinoptik, yani aynı bakış açısıyla yazılmıştır. (PR)

*Aziz Markos**

Fısıh ve Mayasız Ekmek Yortusu'na iki gün kalmıştı. Baş kâhinlerle din bilginleri Hz. İsa'yı hileyle tutuklayıp öldürmenin bir yolunu arıyorlardı. "Bayramda olmasın, yoksa halk arasında kargaşalık çıkar," diyorlardı. (…)

Bu arada Onikiler'den[16] biri olan Yahuda İskariot, Hz. İsa'yı ele vermek amacıyla baş kâhinlerin yanına gitti. Onlar bunu işitince sevindiler, Yahuda'ya para vermeyi vaat ettiler. O da Hz. İsa'yı ele vermek için fırsat kollamaya başladı.

Fısıh kurbanının kesildiği Mayasız Ekmek Bayramı'nın ilk günü öğrencileri Hz. İsa'ya, "Fısıh yemeğini yemen için nereye gidip hazırlık yapmamızı istersin?" diye sordular.

O da öğrencilerinden ikisini şu sözlerle önden gönderdi: "Kente gidin, orada su testisi taşıyan bir adam çıkacak karşınıza. Onu izleyin. Adamın gideceği evin sahibine şöyle deyin: 'Öğretmen, öğrencilerimle birlikte Fısıh yemeğini yiyeceğim konuk odası nerede, riye soruyor.' Ev sahibi size üst katta döşenmiş, hazır büyük bir oda gösterecek. Orada bizim için hazırlık yapın." Öğrenciler yola çıkıp kente gittiler. Her şeyi, Hz. İsa'nın kendilerine söylediği gibi buldular ve Fısıh yemeği için hazırlık yaptılar.

Akşam olunca Hz. İsa Onikiler'le birlikte geldi. Sofraya oturmuş yemek yerlerken Hz. İsa, "Size doğrusunu söyleyeyim," dedi, "sizden biri, benimle yemek yiyen biri bana ihanet edecek." Onlar da kederlenerek birer birer kendisine, "Beni demek istemedin ya?" diye sormaya başladılar. Hz. İsa onlara, "Onikiler'den biridir, ekmeğini benimle birlikte sahana batırandır," dedi. "Evet, insanoğlu kendisi için yazılmış olduğu gibi gidiyor, ama insanoğluna

---

16 Hz. İsa tarafından seçilerek vaaz vermekle görevlendirilen ilk on iki havari.

ihanet edenin vay haline! O adam hiç doğmamış olsaydı, kendisi için daha iyi olurdu."

Hz. İsa yemek sırasında eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve, "Alın, bu benim bedenimdir," diyerek öğrencilerine verdi. Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine verdi. Hepsi bundan içti. "Bu benim kanımdır," dedi Hz. İsa. "Birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size doğrusunu söyleyeyim, Tanrı'nın Egemenliği'nde yenisini içeceğim o güne dek, asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim."

İlahi söyledikten sonra dışarı çıkıp Zeytin Dağı'na[17] doğru gittiler. Bu arada Hz. İsa öğrencilerine, "Hepiniz sendeleyip düşeceksiniz," dedi. Çünkü şöyle yazılmıştır: 'Çobanı vuracağım, koyunlar darmadağın olacak.' Ama ben dirildikten sonra sizden önce Celile'ye gideceğim." Petrus O'na, "Herkes sendeleyip düşse bile ben düşmem," dedi. "Sana doğrusunu söyleyeyim," dedi Hz. İsa, "bugün, bu gece, horoz iki kez ötmeden sen beni üç kez inkâr edeceksin." Ama Petrus üsteleyerek, "Seninle birlikte ölmem gerekse bile seni asla inkâr etmem," dedi. Öğrencilerin hepsi de aynı şeyi söyledi.

Sonra Getsemani denilen yere geldiler. Hz. İsa öğrencilerine, "Ben dua ederken siz burada oturun," dedi. Petrus'u, Yakup'u ve Yuhanna'yı yanına aldı. Hüzünlenmeye ve ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı. Onlara, "Ölesiye kederliyim," dedi, "burada kalın, uyanık durun." Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. "Mümkünse o saati yaşamayayım," dedi, "Abba, Baba, senin için her şey mümkün, bu kâseyi benden uzaklaştır. Ama benim değil, senin istediğin olsun."

Öğrencilerin yanına döndüğünde onları uyumuş buldu. Petrus'a, "Sinum,[18]" dedi, "uyuyor musun? Bir saat uyanık kalamadın mı? Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız. Ruh isteklidir, ama beden güçsüzdür." Yine uzaklaştı, aynı sözleri tekrarlayarak dua etti. Geri geldiğinde öğrencilerini yine uyumuş buldu. Onların göz kapaklarına ağırlık çökmüştü. Hz. İsa'ya ne diyeceklerini bilemiyorlardı.

Hz. İsa üçüncü kez yanlarına döndü, "Hâlâ uyuyor, dinleniyor musunuz?" dedi, "yeter! Saat geldi. İşte İnsanoğlu günahkârların eline veriliyor. Kalkın, gidelim. İşte bana ihanet eden geldi."

Tam o anda, Hz. İsa daha konuşurken, Onikiler'den biri olan Yahuda çıkageldi. Yanında baş kâhinler, din bilginleri ve ileri gelenler tarafından gönderilmiş kılıçlı sopalı bir kalabalık vardı. Hz. İsa'ya ihanet eden Yahuda,

17 Kudüs'ün yaklaşık bir kilometre doğusunda, Kidron Vadisi'nin yanındaki tepe.

18 Sinum, söz konusu adamın gerçek adıydı ama onunla ilk karşılaştığında, Hz. İsa ona, "kaya" anlamına gelen Petrus adını vermişti.

“Kimi öpersem, Hz. İsa O’dur. O’nu tutuklayın, güvenlik altına alıp götürün,” diye onlarla sözleşmişti. Gelir gelmez Hz. İsa’ya yaklaştı, “Rabbi,” diyerek O’nu öptü. Onlar da Hz. İsa’yı yakalayıp tutukladılar.

Hz. İsa’nın yanında bulunanlardan biri kılıcını çekti, baş kâhinin kölesine vurup kulağını uçurdu. Hz. İsa onlara, “Niçin bir haydutmuşum gibi beni kılıç ve sopalarla yakalamaya geldiniz?” dedi, “her gün tapınakta, yanı başınızda öğretiyordum, beni tutuklamadınız. Ama bu, Kutsal Yazılar yerine gelsin diye oldu.” O zaman öğrencilerinin hepsi O’nu bırakıp kaçtı.

Hz. İsa’nın ardından sadece keten beze sarılmış bir genç gidiyordu. Bu genç de yakalandı. Ama keten bezden sıyrılıp çıplak olarak kaçtı.

Hz. İsa’yı görevli baş kâhine götürdüler. Bütün baş kâhinler, ileri gelenler ve din bilginleri de orada toplandı. Petrus, Hz. İsa’yı baş kâhinin avlusuna kadar uzaktan izledi. Avluda nöbetçilerle birlikte ateşin başında oturup ısınmaya başladı.

Baş kâhinler ve Yüksek Kurul[19]’un öteki üyeleri, Hz. İsa’yı ölüm cezasına çarptırmak için kendisine karşı tanık arıyor, ama bulamıyorlardı. Birçok kişi O’na karşı yalan yere tanıklık ettiyse de tanıklıkları birbirini tutmadı. Bazıları kalkıp O’na karşı yalan yere şöyle tanıklık ettiler: “Biz O’nun, ‘Elle yapılmış bu tapınağı yıkacağım ve üç günde, elle yapılmamış başka bir tapınak kuracağım,’ dediğini işittik.” Ama bu noktada bile tanıklıkları birbirini tutmadı.

Sonra baş kâhin topluluğun ortasında ayağa kalkarak Hz. İsa’ya, “Hiç yanıt vermeyecek misin? Nedir bunların sana karşı ettiği bu tanıklıklar?” diye sordu. Ne var ki, Hz. İsa susmaya devam etti, hiç yanıt vermedi.

Baş kâhin ona yeniden, “Yüce Olan’ın Oğlu Mesih sen misin?” diye sordu.

Hz. İsa, “Benim,” dedi, “ve sizler, İnsanoğlu’nun Kudretli Olan’ın sağında oturduğunu ve göğün bulutlarıyla geldiğini göreceksiniz.” Baş kâhin giysilerini yırtarak, “Artık tanıklara ne ihtiyacımız var?” dedi, “küfrü işittiniz. Buna ne diyorsunuz?” Hepsi Hz. İsa’nın ölüm cezasını hak ettiğine karar verdi.

Bazıları O’nun üzerine tükürmeye, gözlerini bağlayarak O’nu yumruklamaya başladı. “Haydi, peygamberliğini göster!” diyorlardı. Nöbetçiler de O’nu aralarına alıp tokatladı.

Petrus, aşağıda, avludayken, baş kâhinin hizmetçi kızlarından biri geldi. Isınmakta olan Petrus’u görünce onu dikkatle süzüp “Sen de Nasıralı Hz. İsa’yla birlikteydin,” dedi. Petrus ise bunu inkâr ederek, “Senin neden söz ettiğini bilmiyorum, anlamıyorum,” dedi ve dışarıya, dış kapının önüne çıktı.

---

19 Yahudilerin ihtiyarlar meclisi, Sanhedrin.

Bu arada horoz öttü. Hizmetçi kız Petrus'u görünce çevrede duranlara yine, "Bu adam onlardan biri," demeye başladı. Petrus tekrar inkâr etti.

Çevrede duranlar az sonra Petrus'a yine, "Gerçekten onlardansın; sen de Celilelisin," dediler. Petrus kendine lanet okuyup ant içerek, "Sözünü ettiğiniz o adamı tanımıyorum," dedi. Tam o anda horoz ikinci kez öttü. Petrus, Hz. İsa'nın kendisine, "Horoz iki kez ötmeden beni üç kez inkâr edeceksin," dediğini hatırladı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Sabah olunca baş kâhinler, ileri gelenler, din bilginleri ve Yüksek Kurul'un öteki üyeleri bir danışma toplantısı yaptıktan sonra Hz. İsa'yı bağladılar, götürüp Pilatus'a teslim ettiler. Pilatus O'na, "Sen Yahudilerin kralı mısın?" diye sordu. Hz. İsa, "Söylediğin gibidir," yanıtını verdi. Başkâhinler O'na karşı birçok suçlamada bulundu. Pilatus O'na yeniden, "Hiç yanıt vermeyecek misin?" diye sordu, "Bak seni ne çok şeyle suçluyorlar!" Ama Hz. İsa artık yanıt vermiyordu. Pilatus buna şaştı.

Pilatus, her Fısıh Bayramı'nda halkın istediği bir tutukluyu salıverirdi. Ayaklanma[20] sırasında adam öldüren isyancılarla birlikte Barabba adında bir tutuklu da vardı. Halk, Pilatus'a gelip her zamanki gibi kendileri için birini salıvermesini istedi. Pilatus onlara, "Sizin için Yahudilerin Kralı'nı salıvermemi ister misiniz?" dedi. Baş kâhinlerin Hz. İsa'yı kıskançlıktan ötürü kendisine teslim ettiklerini biliyordu. Ne var ki baş kâhinler, Hz. İsa'nın değil, Barabba'nın salıverilmesini istemeleri için halkı kışkırttı. Pilatus onlara tekrar seslenerek, "Öyleyse Yahudilerin Kralı dediğiniz adamı ne yapayım?" diye sordu. "O'nu çarmıha ger!" diye bağırdılar. Pilatus onlara, "O ne kötülük yaptı ki?" dedi. Onlar ise daha yüksek sesle, "O'nu çarmıha ger!" diye bağrıştılar. Halkı memnun etmek isteyen Pilatus, onlar için Barabba'yı salıverdi. Hz. İsa'yı ise kamçılattıktan sonra çarmıha gerilmek üzere askerlere teslim etti.

Askerler Hz. İsa'yı, Pretorium denilen vali konağına götürüp bütün taburu topladılar. O'na mor bir giysi giydirdiler, dikenlerden bir taç örüp başına geçirdiler. "Selam, ey Yahudilerin Kralı!" diyerek O'nu selamlamaya başladılar. Başına bir kamışla vuruyor, üzerine tükürüyor, diz çöküp önünde yere kapanıyorlardı. O'nunla böyle alay ettikten sonra mor giysiyi üzerinden çıkarıp kendi giysilerini giydirdiler ve çarmıha germek üzere O'nu dışarı götürdüler.

Kırdan gelmekte olan Simun adında Kireneli bir adam oradan geçiyordu. İskender ve Rufus'un babası olan bu adama Hz. İsa'nın çarmıhını zorla taşıttılar. Hz. İsa'yı Golgota, yani Kafatası denilen yere götürdüler. O'na mürle ka-

20 Mevcut yönetime başkaldırı.

rışık şarap vermek istediler, ama içmedi. Sonra O'nu çarmıha gerdiler. Kim ne alacak diye kura çekerek giysilerini aralarında paylaştılar.

Hz. İsa'yı çarmıha gerdiklerinde saat dokuzdu. Üzerindeki suç yaftasında, 'Yahudilerin Kralı' yazılıydı. Hz. İsa'yla birlikte, biri sağında öbürü solunda olmak üzere iki haydudu da çarmıha gerdiler.

Oradan geçenler başlarını sallayıp Hz. İsa'ya sövüyor, "Hani sen tapınağı yıkıp üç günde yeniden kuracaktın? Çarmıhtan in de kurtar kendini!" diyorlardı. Aynı şekilde baş kâhinler ve din bilginleri de O'nunla alay ederek aralarında, "Başkalarını kurtardı, kendini kurtaramıyor," diye konuşuyorlardı. "İsrail'in Kralı Mesih şimdi çarmıhtan insin de görüp iman edelim." Hz. İsa'yla birlikte çarmıha gerilenler de O'nunla alay ettiler.

Öğleyin on ikiden üçe kadar bütün ülkenin üzerine karanlık çöktü. Saat üçte Hz. İsa yüksek sesle, "*Elohi, Elohi, lema şevaktani*" yani, "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye bağırdı. Orada duranların bazıları bunu işitince, "Bakın İlyas[21]'ı çağırıyor," dediler. Ararından biri koşup bir süngeri ekşi şaraba batırdı, bir kamışın ucuna takarak Hz. İsa'ya içirdi. "Dur bakalım, İlyas gelip O'nu indirecek mi?" dedi. Ama Hz. İsa yüksek sesle bağırarak son nefesini verdi. O anda tapınaktaki perde yukarıdan aşağıya yırtılarak ikiye bölündü. Hz. İsa'nın karşısında duran yüzbaşı, O'nun bu şekilde son nefesini verdiğini görünce, "Bu adam gerçekten Tanrı'nın Oğlu'ydu,[22]" dedi. (…)

O gün Hazırlık Günü, yani Şabat Günü'nden önceki gündü. Artık akşam oluyordu. Bu nedenle, Yüksek Kurul'un saygın bir üyesi olup Tanrı'nın Egemenliği'ni umutla bekleyen Aramatyalı Yusuf geldi, cesaretini toplayarak Pilatus'un huzuruna çıktı, Hz. İsa'nın cesedini istedi. Pilatus, Hz. İsa'nın bu kadar çabuk ölmesine şaştı. Yüzbaşıyı çağırıp "Öleli çok oldu mu?" diye sordu. Yüzbaşıdan durumu öğrenince Yusuf'a, cesedi alması için izin verdi. Yusuf keten bez satın aldı, cesedi çarmıhtan indirip beze sardı, kayaya oyulmuş bir mezara yatırarak mezarın girişine bir taş yuvarladı. Mecdelli Meryem ile Yuse'nin annesi Meryem, Hz. İsa'nın nereye koyulduğunu gördüler.

Şabat Günü geçince, Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Salome gidip Hz. İsa'nın cesedine sürmek üzere baharat satın aldılar. Haftanın ilk günü sabah erkenden, güneşin doğuşuyla birlikte mezara gittiler. Aralarında, "Mezarın girişindeki taşı bizim için kim yana yuvarlayacak?" diye konuşuyorlardı. Başlarını kaldırıp bakınca, o kocaman taşın yana yuvarlanmış olduğunu gördüler. Mezara girip sağ tarafta, beyaz kaftan giymiş genç bir adamın oturduğunu görünce çok şaşırdılar. Adam onlara, "Şaşırmayın!" dedi, "çarmıha gerilen Nasıralı Hz. İsa'yı arıyorsunuz. O dirildi, burada yok.

21 Hz. İsa'nın "Elohi"sini, Eski Ahit'teki "Elijah" (Yusuf) ile karıştırdılar.
22 Hz. İsa'nın çektiği acının anlatımını Yeşaya'nın kehanetiyle kıyaslayın.

İşte O'nu yatırdıkları yer. Şimdi öğrencilerine ve Petrus'a gidip şöyle deyin: 'Hz. İsa sizden önce Celile'ye gidiyor. Size bildirdiği gibi, kendisini orada göreceksiniz.'" Kadınlar mezardan çıkıp kaçtılar. Onları bir titreme, bir şaşkınlık almıştı. Korkularından kimseye bir şey söylemediler.

Hz. İsa haftanın ilk günü sabah erkenden dirildiği zaman önce Mecdelli Meryem'e göründü. Ondan yedi cin kovmuştu. Meryem gitti, Hz. İsa'yla bulunmuş olan, şimdiyse yas tutup gözyaşı döken öğrencilerine haber verdi. Ne var ki onlar, Hz. İsa'nın yaşadığını, Meryem'e göründüğünü duyunca inanmadılar. Bundan sonra Hz. İsa kırlara doğru yürümekte olan öğrencilerinden ikisine değişik bir biçimde göründü. Bunlar geri dönüp öbürlerine haber verdiler, ama öbürleri buna da inanmadı.

Hz. İsa daha sonra sofrada otururlarken Onbirler'e göründü. Onları imansızlıklarından ve yüreklerinin duygusuzluğundan ötürü azarladı. Çünkü kendisini diri görenlere inanmamışlardı. Hz. İsa onlara şöyle buyurdu: "Dünyanın her yanına gidin, Müjde'yi bütün yaratılışa duyurun. İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek. İman edenlerle birlikte görülecek belirtiler şunlardır: Benim adımla cinleri kovacaklar, yeni dillerle konuşacaklar, yılanları elleriyle tutacaklar. Öldürücü bir zehir içseler bile zarar görmeyecekler. Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek."

Rab Hz. İsa, onlara bu sözleri söyledikten sonra göğe alındı ve Tanrı'nın sağına oturdu. Öğrencileri de gidip Tanrı sözünü her yerde yaydı. Rab onlarla birlikte çalışıyor, görülen belirtilerle sözünü doğruluyordu.

* *Yeni Antlaşma*, Aziz Markos I:4-6, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

3. Hz. İsa'nın Yaşamı ve Ölümü, Müritleri, Yahudiler ve İnsanlık İçin Nasıl Bir Anlam Taşıyordu?

Hz. İsa'nın bir Roma çarmıhı üstünde ölümünden sonra dirilişine dair rivayetler dolaşmaya başlar. Bu rivayetlere inananlar, O'nun yaşamı, öğretileri ve ölümü hakkındaki düşüncelerini değiştirmek zorunda kalırlar. Öte yandan, hikâyeler ancak iman edenlerce kabul edilebilir şeylerdir ve şimdi olduğu gibi o zaman da Yahudilerin çoğu bu hikâyelere inanmaz. Sadık müritleri Hz. İsa'yı yeni İsrail'in beklenen kralı olarak değil, "Tanrı'nın çocuklarının ruhani krallığının kralı" olarak kabul eder.

Hz. İsa'nın müritleri çok geçmeden Tanrı'nın Oğlu'nun dirildiği mesajını ya da Gospel'i vaaz etmeye başlar. Vaizlerin arasında, yaşamı ve çalışmaları (yapıtları) Hıristiyanlık tarihini -Hz. İsa hariç- hiç kimsenin etkileyemediği kadar güçlü biçimde etkilemiş olan bir adam vardır: Sonraları Havari Pavlus olarak anılacak olan Tarsuslu

Talut. Talut, Hz. İsa'nın son yıllarında hahamların öğretisi ve diliyle ilgili öğrenim görmek üzere Kudüs'e gelmiştir. Çalışkan bir öğrencidir ve kariyerinin başlangıcında, Hz. İsa'nın Yahudi müritlerine, onları şehir şehir dolaşıp bulmak, yargılanmak ve cezalandırılmak üzere Kudüs'e getirmek için kendisine yetki mektupları temin edecek kadar düşmandır.

Yine böyle bir amaçla Şam'a giderken, aniden gözleri kamaştıran bir ışık parlar ve dirilmiş olan Hz. İsa'nın görüntüsü kendisine yol gösterip gittiği yerde (Şam'da) emir beklemesini söyler. Talut, o günden itibaren çöle hep yalnız gidecek ve müritlerine zulmetmiş olduğu Hz. İsa'yla baş başa görüşecektir. Bilahare, Kudüs'e dönen Talut, üç büyük misyonerlik seferinden ilkine çıkar. Bir şehirden diğerine geçmekte, vaaz vermeye önce Yahudi sinagoglarından başlamakta, oradan Yahudi ve Yahudi olmayan (Gentile) dönmelerin toplantılarına katılmaktadır. Yeni yeni inanmaya başlayan bu küçük topluluklarla yoğun bir biçimde ilgilenir. Onlara Tanrı ile yapılan Yeni Ahit'in büyük bir bölümünü oluşturan belgeler, tefsirler ve öğütlerle hitap eder. Durumun dayattığı sorunlarla ve bu erken dönem Hıristiyan topluluklarının, genç kiliselerin endişeleriyle uğraşır. Talut'un bu çalışmaları, Filistin Yahudi toplumunun düşmanlığını çeker. Tutuklandığında bir Roma vatandaşı olarak Roma'da yargılanma ayrıcalığı talep eder. Öyle de olur. Roma'ya gönderilir ve muhtemelen, İmparator Nero'nun Hıristiyanlara yaptığı zulüm (İS 64) ortamında katledilir.

*Galatyalılar'a Mektup**

Aziz Pavlus

(…) Ne var ki, Kefas Antakya'ya geldiği zaman, suçlu olduğu için ona açıkça karşı geldim. Çünkü Yakup'un yanından bazı adamlar gelmeden önce Kefas[23] öteki uluslardan olanlarla birlikte yemek yerdi. Ama o adamlar gelince sünnet yanlılarından korkarak sünnetsizlerden uzaklaştı. Onlarla yemek yemez oldu.

Öbür Yahudiler de onun gibi ikiyüzlülük ettiler. Sonunda Barnaba bile onların ikiyüzlülüğüne kapıldı. Müjde gerçeğine uygun olarak davranmadıklarını görünce hepsinin önünde Kefas'a şöyle dedim: "Yahudi olduğun halde Yahudi gibi değil, öteki uluslardan biri gibi yaşıyorsun, nasıl olur da ulusları Yahudi gibi yaşamaya zorlarsın?"

Doğuştan Yahudi olan bizler öteki uluslardan olan 'günahlılar' değiliz. Yine de insanın Kutsal Yasa'nın gereklerini yaparak değil, Hz. İsa Mesih'e iman ederek aklandığını biliyoruz. Bunun için biz de Yasa'nın gereklerini

23 O sıralar özellikle Pavlus'un tartıştığı Petrus.

yaparak değil, Mesih'e iman ederek aklanalım diye Hz. İsa Mesih'e iman ettik. Çünkü hiç kimse Yasa'nın gereklerini yaparak aklanmaz.

Mesih'te aklanmak isterken kendimiz günahlı çıkarsak, Mesih günahın yardakçısı mı olur? Kesinlikle hayır! Yıktığımı yeniden kurarsam, Yasa'yı çiğnediğimi kanıtlamış olurum. Çünkü ben Tanrı için yaşamak üzere Yasa aracılığıyla Yasa karşısında öldüm. Mesih'le birlikte çarmıha gerildim. Artık ben yaşamıyorum, Mesih bende yaşıyor. Şimdi bedende sürdürdüğüm yaşamı, beni seven ve benim için kendini feda eden Tanrı Oğlu'na imanla sürdürüyorum. Tanrı'nın lütfunu geçersiz saymış değilim. Çünkü aklanma Yasa aracılığıyla sağlanabilseydi, o zaman Mesih boş yere ölmüş olurdu[24].

Ey akılsız Galatyalılar! Sizi kim büyüledi? Hz. İsa Mesih çarmıha gerilmiş olarak gözlerinizin önünde tasvir edilmedi mi? Sizden yalnız şunu öğrenmek istiyorum: Kutsal Ruh'u Yasa'nın gereklerini yaparak mı, yoksa duyduklarınıza iman ederek mi aldınız? Bu kadar akılsız mısınız? Ruh'la başladıktan sonra şimdi insan çabasıyla mı bitirmeye çalışıyorsunuz? Boş yere mi bu kadar acı çektiniz? Gerçekten boşuna mıydı? Size Kutsal Ruh'u veren ve aranızda mucizeler yaratan Tanrı, bunu Yasa'nın gereklerini yaptığınız için mi, yoksa duyduklarınıza iman ettiğiniz için mi yapıyor? Örneğin, "İbrahim Tanrı'ya iman etti, böylece aklanmış sayıldı."

Öyleyse şunu bilin ki, İbrahim'in gerçek oğulları iman edenlerdir. Kutsal Yazı, Tanrı'nın öteki ulusları imanlarına göre aklayacağını önceden görerek İbrahim'e, "Bütün uluslar senin aracılığınla kutsanacak" müjdesini önceden haber verdi. Böylece iman edenler, iman etmiş olan İbrahim'le birlikte kutsandılar.

Yasa'nın gereklerini yapmış olmaya güvenenlerin hepsi lanet altındadır. Çünkü şöyle yazılmıştır: "Yasa Kitabı'nda yazılı olan her şeyi sürekli yerine getirmeyen herkes lanetlidir." Tanrı katında hiç kimsenin Yasa'yla aklanmadığı açıktır. Çünkü, "İmanla aklanan yaşayacaktır." Yasa imana dayalı değildir. Tersine, "Yasa'nın gereklerini yapan, onlar sayesinde yaşayacaktır."

İbrahim'e sağlanan kutsama Hz. İsa Mesih aracılığıyla uluslara sağlansın ve bizler vaat edilen Ruh'u imanla alalım diye, Mesih bizim için lanetlenerek bizi Yasa'nın lanetinden kurtardı. Çünkü, "Ağaç üzerine asılan herkes lanetlidir," diye yazılmıştır.

Kardeşler, insan yaşamından bir örnek vereyim. İnsanlar arasında yapılmış bile olsa, onaylanmış bir antlaşmayı kimse geçersiz saymaz, ona bir şey eklemez. Vaatler İbrahim'e ve soyundan olana verildi. Tanrı birçok kişiden söz ediyormuş gibi, "Ve soyundan olanlara," demiyor; "soyundan olana," demekle tek bir kişiden, yani Mesih'ten söz ediyor. Şunu demek istiyorum:

24 Bkz. Yasa'nın Tekrarı (Tesniye) syf: 13.

Dört yüz otuz yıl sonra gelen Yasa, Tanrı'nın önceden onayladığı antlaşmayı geçersiz kılmaz, vaadi ortadan kaldırmaz. Çünkü miras Yasa'ya bağlıysa, artık vaade bağlı değildir. Ama Tanrı mirası İbrahim'e vaatle bağışlamıştır.

Öyleyse Yasa'nın amacı neydi? Yasa suçları ortaya çıkarmak için antlaşmaya eklendi. Vaadi alan ve İbrahim'in soyundan olan Kişi gelene dek yürürlükte kalacaktı. Melekler yoluyla, bir aracı eliyle düzenledi. Aracı tek bir tarafa ait değildir; Tanrı ise birdir.

Öyleyse Kutsal Yasa Tanrı'nın vaatlerine aykırı mıdır? Kesinlikle hayır! Çünkü yaşam sağlayabilen bir yasa verilseydi, elbette insanlar Yasa'yla aklanırdı. Oysa Hz. İsa Mesih'e olan imana dayanan vaat iman edenlere verilsin diye, Kutsal Yazı bütün dünyayı günahın tutsağı ilan ediyor.

Bu iman gelmeden önce Yasa altında hapsedilmiştik, gelecek iman açıklanıncaya dek Yasa'nın tutuklusuyduk. Yani imanla aklanalım diye Mesih'in gelişine dek Yasa eğitmenimiz oldu. Ama iman gelmiş olduğundan, artık Yasa'nın denetiminde değiliz. (…)

Şunu demek istiyorum: Mirasçı her şeyin sahibiyse de çocuk olduğu sürece köleden farksızdır. Babasının belirlediği zamana dek vârislerin, vekillerin gözetimi altındadır. (…)

Özel günler, aylar, mevsimler, yıllar kutluyorsunuz. Sizin için korkuyorum. Yoksa uğrunuza boş yere mi emek verdim?

Kutsal Yasa altında yaşamak isteyen sizler, söyleyin bana, Yasa'nın ne dediğini bilmiyor musunuz? İbrahim'in bir köle, bir de özgür kadından iki oğlu olduğu yazılıdır. Köle kadından olan olağan yoldan, özgür kadından olansa vaat sonucu doğdu. Burada bir benzetme vardır. Bu kadınlar iki antlaşmayı simgelemektedir. Biri Sina Dağı'ndandır, köle olacak çocuklar doğurur. Bu Hacer'dir. Hacer, Arabistan'daki Sina Dağı'nı simgeler. Şimdiki Yeruşalim'in karşılığıdır. Çünkü çocuklarıyla birlikte kölelik etmektedir. Oysa göksel Yeruşalim özgürdür, annemiz olur. Nitekim şöyle yazılmıştır: "Sevin, çocuk doğurmayan ey kısır kadın! Doğum ağrısı nedir bilmeyen sen, yükselt sesini, haykır! Çünkü terk edilmiş kadının, kocası olandan daha çok çocuğu var."

Kardeşler, İshak gibi sizler de vaat çocuklarısınız. Olağan yoldan doğan, Kutsal Ruh'a göre doğana o zaman nasıl zulmettiyse, şimdi de öyle oluyor. Ama Kutsal Yazı ne diyor? "Köle kadınla oğlunu kov. Çünkü köle kadının oğlu, özgür kadının oğluyla birlikte asla mirasa ortak olmayacaktır.[25]" İşte böyle, kardeşler, bizler köle kadının değil, özgür kadının çocuklarıyız.

* *Kutsal Kitap*, Yeni Antlaşma, Aziz Pavlus, Galatyalılar'a Mektup 2:14-4:31, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

25 İshak'ın doğumundan önce, İbrahim'in bir köle kadından (Hacer) çocuğu oldu. İshak'ın doğumundan sonra Hacer ile oğlu (İsmail) evden kovuldu.

*Romalılar'a Mektup**

Aziz Pavlus

Böylece, imanla aklandığımıza göre, Rabbimiz Hz. İsa Mesih sayesinde Tanrı'yla barışmış oluyoruz. İçinde bulunduğumuz bu lütfa Mesih aracılığıyla, imanla kavuştuk ve Tanrı'nın yüceliğine erişmek umuduyla övünüyoruz. Yalnız bununla değil, sıkıntılarla da övünüyoruz. Çünkü biliyoruz ki, sıkıntı dayanma gücünü, dayanma gücü Tanrı'nın beğenisini, Tanrı'nın beğenisi de umudu yaratır. Umut düş kırıklığına uğratmaz. Çünkü bize verilen Kutsal Ruh aracılığıyla Tanrı'nın sevgisi yüreklerimize dökülmüştür.

Evet, biz daha çaresizken Mesih belirlenen zamanda tanrısızlar için öldü. Bir kimse doğru insan için güç ölür, ama iyi insan için belki biri ölmeyi göze alabilir. Tanrı ise bizi sevdiğini bununla kanıtlıyor: Biz daha günahkârken, Mesih bizim için öldü. Böylece şimdi onun kanıyla aklandığımıza göre, O'nun aracılığıyla Tanrı'nın gazabından kurtulacağımız çok daha kesindir. Çünkü biz Tanrı'nın düşmanlarıyken Oğlu'nun ölümü sayesinde O'nunla barıştıksa, barışmış olarak Oğlu'nun yaşamıyla kurtulacağımız çok daha kesindir. Yalnız bu kadar da değil, bizi şimdi Tanrı'yla barıştırmış olan Rabbimiz Hz. İsa Mesih aracılığıyla, Tanrı'nın kendisiyle de övünüyoruz.

Günah bir insan aracılığıyla, ölüm de günah aracılığıyla dünyaya girdi. Böylece ölüm bütün insanlara yayıldı. Çünkü hepsi günah işledi. Kutsal Yasa'dan önce de dünyada günah vardı; ama yasa olmayınca günahın hesabı tutulmaz. Oysa ölüm Âdem'den Musa'ya dek, gelecek Kişi'nin örneği olan Âdem'in suçuna benzer bir günah işlememiş olanlar üzerinde de egemendi.

Ne var ki, Tanrı'nın armağanı Âdem'in suçu gibi değildir. Çünkü bir kişinin suçu yüzünden birçokları öldüyse, Tanrı'nın lütfu ve bir tek adamın, yani Hz. İsa Mesih'in lütfuyla verilen bağış birçokları yararına daha da çoğaldı. Tanrı'nın bağışı o tek adamın günahının sonucu gibi değildir. Tek suçtan sonra verilen yargı mahkûmiyet getirdi; oysa birçok suçtan sonra verilen armağan aklanmayı sağladı. Çünkü ölüm bir tek adamın suçu yüzünden o tek adam aracılığıyla egemenlik sürdüyse, Tanrı'nın bol lütfunu ve aklanma bağışını alanların bir tek adam, yani Hz. İsa Mesih sayesinde yaşamda egemenlik sürecekleri çok daha kesindir.

İşte, tek bir suçun bütün insanların mahkûmiyetine yol açtığı gibi, bir doğruluk eylemi de bütün insanlara yaşam veren aklanmayı sağladı. Çünkü bir adamın söz dinlemezliği yüzünden nasıl birçoğu günahkâr kılındıysa, bir adamın söz dinlemesiyle birçoğu da doğru kılınacaktır.

Kutsal Yasa suç çoğalsın diye araya girdi; ama günahın çoğalacağı yerde Tanrı'nın lütfu daha da çoğaldı. Öyle ki, günah nasıl ölüm yoluyla egemen-

lik sürdüyse, Tanrı'nın lütfu da Rabbimiz Hz. İsa Mesih aracılığıyla sonsuz yaşam vermek üzere doğrulukla egemenlik sürsün.

Öyleyse ne diyelim? Lütuf çoğalsın diye günah işlemeye devam mı edelim? Kesinlikle hayır! Günah karşısında ölmüş olan bizler artık nasıl günah içinde yaşarız? Mesih Hz. İsa'ya vaftiz edildiğimizde, hepimizin O'nun ölümüne vaftiz edildiğimizi bilmez misiniz? Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O'nunla birlikte ölüme gömüldük.

Eğer O'nunkine benzer bir ölümde O'nunla birleştiysek, O'nunkine benzer bir dirilişte de O'nunla birleşeceğiz. Artık günaha kölelik etmeyelim diye, günahlı varlığımızın ortadan kaldırılması için eski yaradılışımızın Mesih'le birlikte çarmıha gerildiğini biliriz. Çünkü ölmüş kişi günahtan özgür kılınmıştır. Mesih'le birlikte ölmüşsek, O'nunla birlikte yaşayacağımıza da inanıyoruz. Çünkü Mesih'in ölümden dirilmiş olduğunu ve bir daha ölmeyeceğini, ölümün artık O'nun üzerinde egemenlik sürmeyeceğini biliyoruz. O'nun ölümü günaha karşılık ilk ve son ölüm olmuştur. Sürmekte olduğu yaşam ise Tanrı için sürmektedir. Siz böylece kendinizi günah karşısında ölü, Mesih Hz. İsa'da Tanrı karşısında diri sayın.

Bu nedenle bedenin tutkularına uymamak için günahın ölümlü bedenlerimizde egemenlik sürmesine izin vermeyin. Bedeninizin üyelerini haksızlığa araç ederek günaha sunmayın. Ölümden dirilenler gibi kendinizi Tanrı'ya adayın; bedeninizin üyelerini doğruluk araçları olarak Tanrı'ya sunun. Günah size egemen olmayacaktır. Çünkü Kutsal Yasa'nın yönetimi altında değil, Tanrı'nın lütfu altındasınız.

* *Kutsal Kitap*, Yeni Antlaşma, Aziz Pavlus, Romalılar'a Mektup 5-6, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

4. Günah Nedir ve Günahtan Nasıl Kurtulunur?

Havari Yuhanna Hz. İsa'nın ilk müritlerindendir ve O'nun dünyevi vaizliği sona erinceye kadar yanından ayrılmaz. Yuhanna uzun bir ömür sürmüş, Hıristiyanlığın kuruluşuna tanıklık edenlerden belki de daha çok yaşamıştır. Yeni Ahit'in dördüncü Gospel'i (Hıristiyanlığın esasları) ile son kitabı, Vahiy'i onun yazdığı düşünülmektedir. Sonraları Vahiy'i yazdığı Patmos Adası'na sürgüne gönderilmeden önce, Pavlus gibi o da bir dizi mektup kaleme alır. Bu mektuplar, yaşlı bir Hıristiyan'ın uzun yıllar boyunca umutla, endişeyle izlediği yeni inananlara ve inancı geliştirenlere öğütleri mahiyetindedir. Pavlus gibi, Yuhanna da insanoğlunun kötülüğünü ve bu kötülüğe karşın Tanrı'nın merhametini anlatır.

*Birinci Mektup**

Aziz Yuhanna

Bakın, Baba bizi o kadar çok seviyor ki, bize, "Tanrı'nın çocukları," deniyor! Gerçekten de öyleyiz. Dünya, Baba'yı tanımadığı için bizi de tanımıyor. Sevgili kardeşlerim, daha şimdiden Tanrı'nın çocuklarıyız, ama ne olacağımız henüz bize gösterilmedi. Ancak, Mesih göründüğü zaman O'na benzer olacağımızı biliyoruz. Çünkü O'nu olduğu gibi göreceğiz. Mesih'te bu umuda sahip olan, Mesih pak olduğu gibi kendini pak kılar.

Günah işleyen, Yasa'ya karşı gelmiş olur. Çünkü günah demek, Yasa'ya karşı gelmek demektir. Mesih'in günahları kaldırmak için ortaya çıktığını ve kendisinde günah olmadığını bilirsiniz. Mesih'te yaşayan, günah işlemez. Günah işleyen O'nu ne görmüştür, ne de tanımıştır.

Yavrularım, kimse sizi aldatmasın. Mesih doğru olduğu gibi, doğru olanı yapan da doğru kişidir. Günah işleyen İblis'tendir. Çünkü İblis, başlangıçtan beri günah işlemektedir. Tanrı'nın oğlu, İblis'in yaptıklarına son vermek için ortaya çıktı.

Tanrı'dan doğmuş olan, günah işlemez. Çünkü Tanrı'nın tohumu onda yaşar. Tanrı'dan doğmuş olduğu için günah işleyemez. Doğru olanı yapmayan ve kardeşini sevmeyen kişi Tanrı'dan değildir. İşte Tanrı'nın çocuklarıyla İblis'in çocukları böyle ayırt edilir. Başlangıçtan beri işittiğimiz buyruk şudur: Birbirimizi sevelim. (…)

Sevgili kardeşlerim, birbirimizi sevelim. Çünkü sevgi Tanrı'dandır. Seven herkes Tanrı'dan doğmuştur ve Tanrı'yı tanır. Sevmeyen kişi Tanrı'yı tanımaz. Çünkü Tanrı sevgidir. Tanrı biricik oğlu aracılığıyla yaşayalım diye O'nu dünyaya gönderdi, böylece bizi sevdiğini gösterdi. Tanrı'yı biz sevmiş değildik, ama O bizi sevdi ve Oğlu'nu günahlarımızı bağışlatan kurban olarak dünyaya gönderdi. İşte sevgi budur. Sevgili kardeşlerim, Tanrı bizi bu kadar çok sevdiğine göre, biz de birbirimizi sevmeye borçluyuz. Hiç kimse hiçbir zaman Tanrı'yı görmüş değildir. Ama birbirimizi seversek, Tanrı içimizde yaşar ve sevgisi içimizde yetkinleşmiş olur.

Tanrı'da yaşadığımızı ve O'nun bizde yaşadığını bize kendi Ruhu'ndan vermiş olmasından anlıyoruz. Baba'nın Oğlu'nu dünyanın Kurtarıcısı olarak gönderdiğini gördük, şimdi buna tanıklık ediyoruz. Kim Hz. İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu açıkça kabul ederse, Tanrı onda yaşar, o da Tanrı'da yaşar. Tanrı'nın bize olan sevgisini tanıdık ve buna inandık.

Tanrı sevgidir. Sevgide yaşayan Tanrı'da yaşar, Tanrı da onda yaşar. Yargı gününde cesaretimiz olsun diye sevgi böylelikle içimizde yetkin kılınmıştır. Çünkü Mesih nasılsa, biz de bu dünyada öyleyiz. Sevgide korku yoktur.

Tersine, yetkin sevgi korkuyu siler atar. Çünkü korku işkencedir. Korkan kişi sevgide yetkin kılınmamıştır. Bizse seviyoruz, çünkü önce O bizi sevdi. "Tanrı'yı seviyorum," deyip de kardeşinden nefret eden yalancıdır. Çünkü gördüğü kardeşini sevmeyen, görmediği Tanrı'yı sevemez. "Tanrı'yı seven kardeşini de sevsin," diyen buyruğu Mesih'ten aldık.

Hz. İsa'nın Mesih olduğuna inanan herkes Tanrı'dan doğmuştur. Baba'yı seven O'ndan doğmuş olanı da sever. Tanrı'yı sevip buyruklarını yerine getirmekle, Tanrı'nın çocuklarını sevdiğimizi anlarız. Tanrı'yı sevmek, O'nun buyruklarını yerine getirmek demektir. O'nun buyrukları da ağır değildir. Çünkü Tanrı'dan doğmuş olan herkes dünyayı yener. Bize dünyaya karşı zafer kazandıran imanımızdır. Hz. İsa'nın Tanrı Oğlu olduğuna iman edenden başka dünyayı yenen kim?

Suyla veya kanla gelen Hz. İsa Mesih'tir. O yalnız suyla değil, suyla ve kanla gelmiştir. Buna tanıklık eden Ruh'tur. Çünkü Ruh gerçektir. Şöyle ki, tanıklık edenler üçtür: Ruh, su ve kan. Bunların üçü de uyum içindedir. İnsanların tanıklığını kabul ediyoruz, oysa Tanrı'nın tanıklığı daha üstündür. Çünkü bu, Tanrı'nın tanıklığıdır, kendi Oğlu'yla ilgili olarak yaptığı tanıklıktır. Tanrı'nın oğluna inanan, yüreğinde Tanrı'nın tanıklığına sahiptir. Tanrı'yı tanımayansa O'nu yalancı durumuna düşürmüş olur. Çünkü Tanrı'nın Oğlu'yla ilgili tanıklığına inanmamıştır. Tanıklık da şudur: Tanrı bize sonsuz yaşam verdi, bu yaşam O'nun Oğlu'ndadır. Kendisinde Tanrı Oğlu bulunanda yaşam vardır, kendisinde Tanrı Oğlu bulunmayanda yaşam yoktur.

Tanrı'nın Oğlu'nun adına iman eden sizlere, sonsuz yaşama sahip olduğunuzu bilesiniz diye bunları yazdım.

Tanrı'nın önünde güvenimiz şu ki, O'nun isteğine uygun ne dilersek bizi işitir. Her ne dilersek bizi işittiğini bildiğimize göre, O'ndan dilediklerimizi aldığını da biliriz.

Kardeşinin ölümcül olmayan bir günah işlediğini gören, onun için dua etsin. Duasıyla kardeşine yaşam verecektir. Bu ölümcül olmayan günah işleyenler için geçerlidir. Ölümcül günah da vardır, bunun için dua etsin demiyorum. Her kötülük günahtır, ama ölümcül olmayan günah da vardır.

Tanrı'dan doğmuş olanın günah işlemediğini biliriz. Tanrı'dan doğmuş olan Hz. İsa Mesih onu korur ve kötü olan ona dokunamaz.

Biliyoruz ki, biz Tanrı'danız, bütün dünya ise kötü olanın denetimindedir.

Yine biliyoruz ki, Tanrı'nın Oğlu gelmiş ve gerçek olanı tanımamız için bize anlama gücü vermiştir. Biz gerçek Olan'dayız, O'nun Oğlu Hz. İsa Mesih'teyiz. O gerçek Tanrı ve sonsuz yaşamdır.

Yavrularım, kendinizi putlardan koruyun.

* *Kutsal Kitap*, Yeni Antlaşma, Aziz Yuhanna Birinci Mektup 3:1-5:21 Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, Nisan 2009

5. Hıristiyan Olmak İçin Neye İnanmak Lazım?

Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini izleyen ilk yüzyıl içinde dağınık kavimler halinde yaşayan müritleri giderek örgütlendi. Dahası, gerçek Hıristiyanların Tanrı'nın eserleri, O'nun doğası ve kendi yazgıları itibariyle neye inanmaları gerektiği hususunda sık sık anlaşmazlığa düşüp inancın esaslarının kesin olarak ifade bulması ihtiyacını hissettiler. Bu ihtiyaca cevap veren bildirgelerden biri, Elçilerin İnanç Bildirgesi[26]'dir. Metin, özü itibariyle Hıristiyan tarihinin ilk dönemine aitmiş gibi görünse de Onikiler'den biri tarafından yazıldığı söylenemez. Metnin aşağıdaki son halini en geç İS Beşinci yüzyılda almış olduğu söylenebileceği gibi, Hz. İsa'nın ilk müritlerinin neye inanmış olduklarını da açıklar. Hıristiyanlardan inançlarının ikrarı için böylesi bir yeminsiz teyit istenmekteydi; nitekim bazı Hıristiyan kiliselerinde bugün de kullanılmaktadır. (PR)

*Elçilerin İnanç Bildirgesi**

Göğü ve yeri yaratan, Her Şeye Egemen Baba Tanrı'ya; Kutsal Ruh'tan gebe kalan Meryem'den doğan, Pontuslu Pilatus döneminde acı çeken, çarmıha gerilen, ölen ve gömülen biricik Oğul Rabbimiz Hz. İsa Mesih'e; O'nun ölüler diyarına inişine, üçüncü gün ölüler arasından dirildiğine, göğe yükseldiğine, Her Şeye Egemen Baba Tanrı'nın sağ yanında oturduğuna, oradan ölüleri ve dirileri yargılamaya geleceğine inanıyorum. Kutsal Ruh'a inanıyorum. Kutsal evrensel kiliseye, kutsalların paydaşlığına, günahların bağışına, bedenin dirilişine ve sonsuz yaşama inanıyorum. Âmin!

* *The Creeds of Christendom*, Türkçeye çeviri: Kitab-ı Mukaddes Şirketi çevirmenleri.

26 Bir tür amentü.

II
BATI GELENEKLERİNİN YAKIN DOĞULU KAYNAKLARI

“O günlerde tanrılar, bana, Hamurabi demişlerdi, iyi amellerin sahibi… İhtiyacı olan insanlara yardım eden, bolluk ve bereket getiren… Güçlünün zayıfı ezmesini önleyen... Ülkeyi bilgilendiren ve halkın refahını arttıran.”
İÖ. 1793? - İÖ 1750
Hamurabi Yasaları

“Büyük medeniyetler kendi kendilerini yok etmedikleri sürece fethedilmezler.”
Will Durant
Medeniyetin Hikâyesi, Cilt 3, Sonsöz.

A. BATI MEDENİYETİNİN BİYOGRAFİSİ

Tarih yazımında “ihtisaslaşma” ve dolayısıyla “uzman kültleri”ne itiraz eden Will ve Ariel Durant, 1935-1975 yılları arasında yayınladıkları on bir ciltlik *Medeniyetin Hikâyesi (The Story of Civilization)* külliyatında “bölünmemiş, bütünlüklü” anlamında ‘integral’ tarih yazımı kavramını geliştirmişlerdir. Amaçları, bir medeniyetin -burada Batı medeniyetinin- sadece savaşları, siyasetleri, yiğitliğin ve ihanetin biyografileri ile değil, kültürü, sanatları, felsefesi, dini ve kitle iletişimini de içeren bir “biyografi”sini yazmaktı. Batı’nın iki bin beş yüz yıllık hikâyesini kapsayan külliyatlarının büyük bir kısmı sıradan insanların günlük yaşam koşullarını ele alır.

Anlatımlarını ahlaki bir çerçeve içinde sunmaktan çekinmeyen Durantlar, “güçlünün zayıf, kurnazın nahif üzerindeki egemenliği”ni sürgit vurgularlarken, insanların birbirlerinin görüşünü anlama, zaaf ve inatlarını bağışlama yetilerini güçlendirmeye katkıda bulunmaya çalışmaktadır. *Oryantal Mirasımız (Our Oriental Heritage)* adlı eserinde Avrupa’nın, “denize uzanan dağlık bir dilinden ibaret” olduğunu yazan Durant, günümüzde Avromerkeziyetçilik olarak bilinen müreffeh dar görüşlülüğünden duyduğu memnuniyetsizliği vurgulamış, “Yunanistan’la başlayan, Asya’yı bir cümle-

de özetleyen geleneksel tarih yazımının dar kafalılığından" yakınarak, "ölümcül bir hata ve zekâ" eseri olduklarını söylemiştir.

Yazı dili ve uslübu bakımından da *Medeniyetin Hikâyesi*'nin gelmiş geçmiş en başarılı historiografik[1] külliyat olduğu kabul edilir. Roma ve Rönesans yazarlarının vecizelerin serpiştirildiği eserde, tarihi kişiliklerin karakterlerine ilişkin çözümlemelere de yer verilir. Örneğin, Botticelli'nin tutarsızlıklarına değinilen satırlarda,[2]"Kuşkusuz o da hepimiz gibi birden fazla insandan oluşmuştu," diye yazarlar "ve duruma göre kişiliklerinin birinden birisini ortaya çıkarıyor, sahici kendisini dünyadan korkan bir sır olarak saklıyordu."

*Durant, bir medeniyetin çöküşünü dini ve dünyevi entelektüellik arasında*ki çekişmenin son bulması ve dolayısıyla esasen kırılgan olan ananevi ve ahlaki kurumların sarsılmasında görür: "(...) Hangi medeniyet olursa olsun, din ve toplum arasında varolan belirli bir gerilim, yüksek bir düzeye işaret eder. Din, yorgun düşmüş, sersemlemiş insanlara sihirli yardımlarda bulunarak başlar; devlet adamlığı ve sanat için çok yarayışlı olduğu görülen ahlak ve inanç ölçüsü vererek biter; din, geçmişin kayıp davaları uğruna ölümüne savaşarak son bulur. Çünkü her an artan veya dönüşen bilgi (...) mitoloji ve ilahiyata ters düşer; ruhbanların denetimindeki sanat ve edebiyat, yara açan pranga veya nefret edilesi engelleme olarak algılanırken, düşünce tarihi, 'bilim ve din arasında mücadele' hüviyetine bürünür. Yasa ve cezalandırma, eğitim ve ahlak, evlilik ve boşanma gibi başlangıçta din adamlarının uhdesinde olan kurumlar, kitapların denetiminden çıkmaya başlar, dünyevileşir, belki de sıradanlaşır. Entelektüel sınıflar arkaik ilahiyatı, kısa bir ikircikliğin ardından da onunla gelen ahlakı terk eder; edebiyat ve felsefe ruhban-karşıtı olur. Bağımsızlık hareketi, çoşkulu bir mantık tapınmasına dönüşürken, her dogma ve her düşünce karşısında elinin kolunun bağlandığı bir düş kırıklığıyla duçar olur. Dini dayanaklarından yoksun kalan davranış biçimleri, epiküryen bir kaosa geriler; inancın tesellisinden yoksun kalan hayat, bilincinde olunan yoksulluk ve sıkıcı varsıllığa benzer bir biçimde ağır gelmeye başlar. Toplum ve toplumun dini, beden ve ruh gibi birlikte ve ahenk içinde sona erer. Bunlar olurken, ezilenler arasından yeni bir mit doğar, insanoğlunun umuduna yeni bir şekil, çabalarına yeni bir cesaret verir; asırlar süren kaosun ardından bir başka medeniyet inşa edilir."[3] Aşağıdaki metinler, *Medeniyetin Hikâyesi*'nin ilk cildi olan Oryantal Mirasımız'dan[4] alınmıştır.

---

1 Tarihyazımı; toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilim.

2 *The Story of Civilization*, Renaissance, s.17.

3 *Story of Civilization*, Cilt 1, s.71.

4 Will Durant, "*The Story of Civilization: Part I" Our Oriental Heritage*, Simon na Schuster, New York, 1954, s. 116-

1. Asıl Kurucular

*William James Durant**

Yazılı tarih en az altı bin yıllıktır. Bildiğimiz kadarıyla, bu sürecin ilk yarısında insan faaliyetlerinin merkezi, Yakın Doğu'dur. 'Yakın Doğu' derken, esas itibariyle Asya'nın güneybatısı, Rusya ve Karadeniz'in güneyi, Hindistan ve Afganistan'ın batısından bahsetmekle birlikte, Mısır'ı da dahil ediyoruz, çünkü Mısır antik zamanlardan itibaren Doğu medeniyeti dediğimiz devasa bileşikle bağlantılıdır. Bizim Avrupa ve Amerikan kültürlerimizin sırasıyla Girit, Yunan ve Roma aracılığıyla istihraç ettiğimiz tarım ve ticaret, at ve araba, madeni para ve akreditif, el sanatları ve sanayi, yasa ve hükümet, matematik ve tıp, şırınga ve drenaj sistemleri, geometri ve astronomi, takvim ve saat ve takımyıldızlar, alfabe ve yazı, kâğıt ve mürekkep, kitaplar ve kütüphaneler ve okullar, edebiyat ve müzik, heykel ve mimari, sırlı çömlek ve incelikli eşya, tektanrıcılık ve çokeşlilik, kozmetik ve ziynet, dama ve zar, on-kukalı bowling ve gelir vergisi, süt-annelik ve bira, halkların ve çekişen kültürlerin kaynadığı bu fırtınalı sahnede geliştirilmiştir. Medeniyeti "Aryan"lar kurmadı, Babil İmparatorluğu'ndan ve Mısır'dan aldılar. Medeniyeti Yunanistan başlatmadı – başlatmaktan ziyade medeniyetin mirasına kondu; ticaret ya da savaşın sitelerine taşıdığı üç bin yıllık sanat ve bilimin şımartılmış vârisiydi. Yakın Doğu'yu inceler ve onurlandırırken, Avrupa ve Amerikan medeniyetinin asıl kurucularına gecikmiş bir borcu ödüyor olacağız.

***

* *Tarihçi, yazar ve filozof olan William James Durant, 1885'de ABD'nin Massachusetts eyaletinde doğdu. Beş yaşından itibaren Cizvit Tarikatı'nın okullarında eğitim gören Durant, kilisede kariyer yapması beklenirken, sosyalist felsefede yoğunlaştı. Spinoza ve Bakunin'e duyduğu derin ilgiye rağmen, anarşizmin "kendin gibi ol" telkinini, disipline sokulmamış bir "kendilik"in, kişiyi "ihtiraslarının kölesi" haline getireceği, "ahlaki bir davaya cesaretle adanmasını" engelleyeceği gerekçesiyle benimsemezken; Birinci Dünya Savaşı her türlü siyasi hareketin altında "güce duyulan şehvet"in yattığı şeklindeki gözlemini doğruladı."Radikal toplumsal değişim" düşüncesinden uzaklaşan Durant, "insanlığın gelişimini proletaryanın yükselmesi ile ilişkilendirmek yerine, küçük bir çocuğun kahkahasına veya evliliklerin dayanıklılığına bağlayan" bir genel felsefe geliştirdi. Ariel Durant, eşinin otuzlu yaşlarından itibaren manevi kimyasına "sevgi, felsefe, Hıristiyanlık ve sosyalizm"den oluşan bir bileşimin hâkim olduğunu yazacaktı.*

1907'deki mezuniyetinden sonra bir süre New York'ta muhtelif dergilerde muhabir olarak çalıştı; New Jersey eyaletindeki Seton Hall Üniversitesi'nde Latince, Fransızca, İngilizce ve Geometri okutmanı oldu. 1911'de işçi çocuklarına eğitim vermek üzere kurulan Ferrer Modern School*'un müdürlüğüne gelen Durant, sonraki yıllarda eserlerine birlikte imza atacağı öğrencisi Chaya (Ida) Kaufman ("Ariel") ile evlendi. 1917'de asistan olduğu Columbia Üniversitesi'ndeki doktora çalışmaları sürecinde felsefenin gelişmemesinin nedenini toplumun güncel sorunlarını yok sayıyor olmasına bağladığı* Felsefe ve Toplumsal Mesele (Philosophy and Social Problem) *isimli ilk kitabını yazdı. 1926'da basılan* Felsefenin Hikâyesi (The Story of Philosophy) *felsefeyi geniş kitlelere sevdiren bir ilk eser olarak büyük takdir gördü, ve çok sattı. 1933'deki* Rusya'nın Trajedisi: Kısa Bir Ziyaretten İzlenimler*'i* (Tragedy of Russia: Impressions from a Brief Visit) Rusya'dan Alınacak Dersler (The Lesson of Russia) *izledi.*

1913'den başlayarak kültürlerin yayılmaları, birbirlerinden etkilenmek suretiyle oluşturdukları yeni biçimler üzerinde yürüttüğü çalışmalar, beheri bin sayfayı aşkın on bir ciltten oluşan oluşan Medeniyetin Hikâyesi (The Story of Civilization) *külliyatının çekirdeğini oluşturdu.* Felsefenin Hikâyesi*'nin aileye sağladığı mali imkânları kullanarak evlerine kapanan genç çift, kırk yıl boyunca (1935-1975) devasa eseri üzerinde çalışmaya başladı. Bu süreç zarfında, Will Durant, Amerikalıların ünlü Bağımsızlık Bildirgesi'nden (Declaration of Independence) yola çıkarak, "*Karşılıklı-Bağımlılık Bildirgesi*"ni* (Declaration of Interdependence) *kaleme aldı. 1945'de ABD Kongresi'nin zabıtlarına geçen bu bildirge, insanlığın esenliğinin sağlanmasında uluslararası dayanışmanın yaşamsal önemine işaret eden ilk metinlerdendir.*

1967'de külliyatın onuncu cildi olan Rousseau ve İhtilâl (Rousseau and Revolution) *ile Pulitzer Ödülü alan Will ve Ariel Durant, 1968'de ABD Kongresi tarafından sivillere verilen en büyük nişan olan Özgürlük Madalyası (Presidential Medal of Freedom) ile onurlandırılır.*

Will ve Ariel Durant çiftinin yaşamı, en az eserleri kadar sıradışıdır. Ariel Durant, 1981'de bir daha çıkmamak üzere doksan altı yaşındayken hastahaneye kaldırılan eşinin ardından yemek yemeyi keser; on beş gün arayla yaşama veda ederler.

* Durantların diğer eserleri: Tarihin Dersleri (*The Lessons of History*), Darwin Çağı (*The Age of Darwin*), Einstein Çağı, (*The Age of Einstein*), Çifte Otobiyografi (*Dual Autobiography*) ile ölümünden sonra yayınlanan Arkaik Çağlardan Modern Çağın Doğuşuna kadar Medeniyetin Kısa bir Tarihi (*A Brief History of Civilization from Ancient Times to the Dawn of the Modern Age*, 2001, Gelmiş Geçmiş En Büyük Zekâlar ve Fikirler (*The Greatest Minds and Ideas of All Time*, 2002), Tarihin Kahramanları (Heroes of History, 2002)

B. SÜMERYA

1. Elam, Susa kültürü, çömlekçi çarkı, araba-tekeri*

Will Durant

(…) Dicle'nin Basra Körfezi'ne döküldüğü yerin kuzeyinde, Amara'ya doğru (…) Yahudilerin, Elam olarak bildikleri bölgenin merkezinde yeralan Susa'da (...) ırkları ve kökenleri bilinmeyen bir halk, tarihin ilk medeniyetlerinden birisini kurdu. Burada, bizden bir kuşak önce Fransız arkeologlar yirmi bin yıllık insan kalıntıları ve İÖ 4500'e uzanan ileri bir medeniyetin izlerini buldu. Elamlıların avcılık ve balıkçılık yaptıkları göçebe bir yaşamdan geldikleri anlaşılıyordu; ancak, daha o zamandan bakırdan mamul silah ve aletlere sahiptiler; hububat ekiyor, hayvanları evcilleştiriyorlardı, hiyeroglif metinleri ve ticari evrakları, aynaları, ziynet eşyaları ve Mısır'dan Hindistan'a ulaşan ticaretleri vardı… Sadece çömlekçi çarkının değil, araba tekerleğinin de en eski görüntüsü buradadır; medeniyetin bu mütevazı, ancak yaşamsal aracı sonraki yıllarda Babil'de, daha sonra da Mısır'da ortaya çıkacaktır.

***

(…) Mezopotamya'nın erken tarihi bir bakıma Semitik olmayan Sümerlilerin, Kiş'den, Agade'den ve diğer kuzey merkezlerden gelen Semit halklar arasında bağımsızlık mücadelelerinin tarihidir. Bu mücadelelerde taraf olan halklar farkında olmadan, hatta belki de istemeden, işbirliği yaparak, tarihin bildiği ilk şümüllü, aynı zamanda en yaratıcı ve emsalsiz medeniyetini kurdular.

Bu unutulmuş kültürün gün ışığına çıkarılması arkeolojinin aşk maceralarından birisidir. Zamanın boyutlarını iyi kavrayamayanlarımızın "arkaik" dedikleri insanlar -yani, Romalılar, Yunanlılar ve Yahudiler- Sümerya'yı bilmiyorlardı. Herodot'un hiç duymadığı, duyduysa bile kendisi için fazla arkaik olduğunu düşündüğü için bilmezlikten geldiği anlaşılıyor. İÖ 250'de yazan Berosus isimli bir Babilli tarihçi Sümerya'yı söylencelerden oluşan bir peçenin arkasından görüyor: Basra Körfezi'nin sularından karaya çıkan Oannes adlı birisinin başkanlığındaki bir canavar ırkı; tarım, metalurji ve yazı sanatını, diğer bir deyişle "hayatı iyileştiren şeylerin tümü" insanoğluna bu Oannes'ten miras kalıyor ve "o zamandan sonra yeni buluşlar yapılmıyor."

***

Onca araştırmaya karşın Sümerlilerin hangi ırktan olduklarını söyleyemediğimiz gibi, Sümerya'ya hangi yoldan girdiklerini de bilmiyoruz. Belki, Orta Asya'dan geldiler, belki Kafkaslar veya Ermenistan'dan, Fırat ve Dicle

yoluyla Mezopotamya'ya indiler. (…) Hatta belki de Moğol kökenliydiler, çünkü dillerinde Moğol lisanını hatırlatan pek çok şey vardır. Bilmiyoruz… Medeniyetleri kemale erdiğinde -yani İÖ 2300 civarında- Sümeryalı şair ve bilginler, ülkelerinin arkaik tarihini yeniden tesis etmeyi denedi. Şairler, bir yaratılış efsanesi ile arkaik bir kralın işlediği günahın neden olduğu korkunç bir selin yıkıp mahvettiği ilkel bir cennet söylencesi yazdı. Bu sel, Babil ve İbrani geleneğine intikal etti ve Hıristiyan itikadının bir parçası oldu. (…) Rahip-tarihçiler Sümer medeniyetinin mucizelerinin gelişimini içerecek büyüklükte bir geçmiş yaratma gayretiyle Sel'den 432.000 yıl öncesine uzanan bir süreci kapsayan hanedan ve krallar listesi oluşturdular. Tammuz ve Gılgamış bu kralların en etkileyici olanlarıydı. Gılgamış daha sonra Babil edebiyatının en büyük şiirlerinden birisinin kahramanı olurken, Tammuz önce Babil panteonuna geçti, oradan da Yunanlıların Adonis'i oldu.

* Will Durant, *Our Oriental Heritage*, s.118-136.

2. Tammuz, Diyonisus, Osiris-Horus, Hz. İsa

"Tammuz" Suriye ve Lübnan'da tapılan bir ilah olan "Dumuzu"nun İbrani dilindeki karşılığıdır. (…) İncil'de (Hezekiel 8:14) bahsi geçen Tammuz, İÖ 2000 civarında, 25 Aralık günü, Suriye'nin Gebal (modern Gebail, Yunanca Bublos)[5] şehrinde Mylitta isimli bir bakireye doğan bir "yaşam-ölüm-yeniden doğuş tanrısı"dır; mağarasından sabah çıkar, gece döner, aradaki sürede gökyüzünü tavaf eder.

Yunanlılar onu "Adonis" olarak tanır; sözcük, Fenike dilinde ve İbranice'deki "Adhon"dan gelir. Babil mitolojisi, Dumuzu ya da Tammuz'u[6] kışı simgeleyen vahşi bir yaban domuzunun katlettiği yakışıklı bir çoban olarak anlatır. Tammuz, mucizeler göstermekte, hastaları iyileştirmektedir. İnsanoğlunun kurtarıcısı olmak için meşakkatli bir ölüme katlanmış; bir takım beyanlara göre üçüncü gün yeniden dirilerek ebediyen kutsanmış yeni bir hayata başlamıştır.

Tammuz'un ölümü, Suriye ve Filistin'in nebatatın telef olduğu uzun, kurak yazlarını; dirilerek hayata dönmesi ise yağmur mevsiminde yeniden canlanan çatlamış toprakların bereketli bitkilerle örtülmesini simgeler veya ölümü soğuk, sert kışın, yani mitolojik yaban domuzunun, dirilişi ise yemyeşil bir baharın anlatımıdır."[7]

5 Günümüzde Beyrut'a 37 km uzaklıkta Byblos.
6 Yahudi takviminin dördüncü, Milâdi takvimin yedinci ayı temmuz buradan gelir.
7 *The International Standard Bible Encyclopedia*, "Adonis" ve "Tammuz" maddeleri.

İnanın, azizler, Efendiniz geri verildi,
Dirilen Efendinize inanın;
Tammuz'un tahammül ettiği acılarla
Tedarik edilmiştir bizim kurtuluşumuz.

Yukardaki dizenin yazarı Knidoslu Ctesias, İÖ 400 civarında, Knisdos da [Datça] yaşamış hekim ve tarihçidir. Pers kraliyet arşivlerini temel aldığı söylenen Persica isimli yirmi üç ciltlik Asur ve Pers tarihleri, Homeros'un "Epik" veya "Homeros Yunancası" olarak bilinen dilde yazdığı İlyada ve Odiseya'sından farklı olarak, İyonya lehçesinde kaleme alınmıştır. Ctesias'ın tarihçiliği, genel kabulün dışında bilgiler ihtiva ettiğinden zaman zaman tartışmalı olmakla birlikte, Homeros'un inanırlığını yer yer sarsmış olduğu da bir gerçektir.

Tammuz'un dirilişi her yıl suyla yıkanma ve yağla meshedilme işlemlerini içeren bir yas ayiniyle anılır. Akadlara ait bir metinde, "Figan eden erkekler ve kadınlar, bana O'nunla gelin," diye yazar, "ölüler mezarlarından çıksınlar ve tütsüyü koklasınlar." Arkaik İbraniler, Temmuz'un yasının tutulduğunu Eski Ahit'te şöyle anlatır: "Ve Rab evinin şimale doğru olan kapısının girilecek yerine beni getirdi ve işte, Tammuz için ağlayan kadınlar orada oturmakta idiler. Ve bana dedi; gördün mü âdemoğlu? Yine bunlardan büyük mekruh şeyler göreceksin." [Hezekiel, 8:14-15] Tammuz'un dirilişi ile Akat toprakları yeniden bereketlenir, mevsimsel ve günlük döngü surer.

***

Diyonisus (ya da Diyonisos) dininin Trakya'da başladığı ve bilinen dünyaya, yani Yunanistan, Mısır ve Baküs olarak bilindiği Roma'ya, oradan yayıldığı kabul edilir. Bununla birlikte, Diyonisus isminin eski Yunanistan'ın tarih öncesi Miken şehrinde bulunan "Linear B" tabletlerinde yer almış olması, İlah'ın kökenlerinin Akdeniz'de, Minos medeniyetinin (İÖ 3000-1000) hüküm sürdüğü, Girit'te olduğuna işaret etmektedir.

Homeros destanlarında adı geçen Eski Truva kentini ortaya çıkaran Alman Arkeolog Heinrich Schliemann'ın (1822-1890) bulguları ışığında, Miken medeniyetinin izini süren İngiliz Arkeolog Sör Arthur John Evans, (1851-1941) Knosos, Girit'te farklı bir medeniyetin izlerini bulur. Kökleri Miken medeniyetinden çok daha eskilere giden bu görkemli uygarlığa ait yaklaşık 5000 tablette kullanıldığı görülen yazıya, "Linear B" yazısı denir. İÖ 2000'lerden itibaren kullanıldığı anlaşılan bu yazı, yumuşak kil tabletler üzerine iğne uçlu bir stilus ile yazılır. Mezopotamya'daki örneklerinin aksine, tabletler ateşte

pişirilmemiş, kendiliklerinden kurumaya bırakılmış olduklarından, günümüze ulaşabilmiş olmaları şans eseridir.

Diyonisus'a tapınma, İsa'nın doğumundan birkaç yüzyıl öncesinde başlar. Roma'nın ve Roma halkının anıtsal bir tarihini yazan Titus Livius (İÖ 59-İÖ 17) Diyonisus itikadının İÖ 186 yılındaki esaslarını nakleder, Julius Cesar (İÖ 100-İÖ 44) döneminde resmen tanınmış olan sırları yazar.[8] Diyonisus, bakire Semele'den doğar. Babası, Zeus'tur. Bazı kaynaklarda bir hayvan yemliğine yerleştirildiği ve mağarada büyütüldüğü söylenir ki, baba Zeus da öyledir. Tammuz gibi Diyonisus da bir "yaşam-ölüm-yeniden doğuş ilahı"dır. Bazı metinlerde "kuzu" ile özdeşleştirilir; diğer isimleri ise Krallar Kralı, Biricik Öz-oğul, Kurtarıcı (Soterios), Kefil, Hamil-i Günah, Meshedilmiş Olan, Alfa ve Omega[9] şeklindedir.

(…)

Hıristiyan babalarından Rahip Julius Firmicus Maternus, 346'da derlediği ve Roma İmparatoru II. Constantius'a (317-361) ithaf ettiği *Pagan Dinlerin Yanlışları* (*De Errore Profanarum Religionum)* başlıklı kitabında, Diyonisus'un müritlerinin, O'nun "yakalanıp öldürüldüğüne" ve katillerinin "bedenini kesip parçaladıklarına (…) ve midelerine indirdiklerine" inandıklarını yazar. Bu olay, her iki yılda bir, inananlar tarafından "[Tanrı'nın yenilip yutulduğu] zalim bir şölenle" anılmakta, müritler "canlı bir boğayı dişleriyle parçalayarak yemektedirler."

İmparatorun paganlara yeterince sert davranmadığını düşündüğü anlaşılan Maternus, eski dinleri yeryüzünden silmenin Constantius'a kutsal bir görev olarak tevdi edildiğini hatırlatır.

Diyonisus'un sırları arasında, bir kutsal yemek, Tanrı'nın ölümüne dair bir sır ve kurtuluş vardır. Öte yandan, Diyonisus'a, diğer tanrılarla birlikte, günümüzde Atina'nın bir semti olan Eleusina'da, (Eleusis) "Eleusina Sırları" denilen yerde tapınılır.

"Eleusina Sırları," Eski Yunan'da Demeter ve Persephone kültlerinin yılda bir kez yapılan, üyeliğe kabul (initiation) törenlerinin adıdır. Batı geleneğinin önemsenen bir parçası olan bu uygulamalar, Yahudilerin "bar mitzvah"ı gibi ergenlikten yetişkenliğe geçişi, Hıristiyanların "vaftiz"i gibi tanrısal kutsanmayı veya gizli bir tarikat, cemaat veya cemiyete kabul ile orada 'yeniden doğuş'u simgeler. "Eleusina Sırları", İÖ 1600 civarında, Miken döneminde başlamış, daha sonra Roma'ya yayılmıştır. Adayların (initiates) tanrılarla bü-

8 Yazarın adı İngilizcede "Livy," *The Roman History*, 39, 3, 6.

9 "*Alfa*" herkesten önemli, 1-numara; "*omega*" super-güçlü olduğunu ima eder. (ç.n.)

tünleştiği, tanrısal gücün öbür dünyaya dair vaad ve ödüllerini ifade ettiğine inanılan etkinliklerde, ayinler, seremoniler ve inançlar gizlidir.

* * *

Osiris ve oğlu Horus'a (diğer bazı isimleri: Har, Haroeris, Har-pa-khered, Harpokrates, vb.) Mısır'da tapılmakla birlikte, kült, Yunan Ptolemaic Hanedanı'ndan itibaren, Yunanistan ve Roma İmparatorluğu'na (İÖ 3000-400) yayılmıştır.

Horus, 25 Aralık'ta, İsis-Meri adında, sonsuza dek bakire kalan bir bakireye, bir mağara veya yemlikte doğar. İsis, analık ve bereket tanrıçası olup, "Cennetin Anası," "Cennetin Kraliçesi (Regina Coeli)" ve "Stella Maris" adlarıyla anılır. Günümüzde Roma Katolik Kilisesi de, İsa'nın annesi Meryem'i (Mary) aynı sıfalarla anmaktadır:

"Ben bütün varlıkların doğal anasıyım" demektedir, "tüm elementlerin hanımı ve mürebbiyesi, herşeyin ilk atası, ilahi güçlerin başkanı, cennetin kraliçesi, semavi tanrıların birincisi, tanrıçaların ışığı; havadaki gezegenler, denizlerdeki hasiyetli rüzgârlar, cehennemin sessizliği benim emrimdedir; benim adıma, benim ilahiyatıma tüm dünyada çeşitli davranış, âdet ve isimlerle tapınılır, çünkü Firigyalılar bana, Tanrıların Anası derler."[10]

"İsis'in başlangıçta bakire (veya belki de cinsiyetsiz) bir tanrıça olduğu; bakire olduğuna dair inanç Mısır pratiğinin ileriki safhalarında da devam etmekle birlikte, müritlerinden ödünsüz züht talep ettiği şeklinde bir itikadın da eklendiği anlaşılmaktadır.

"Greko-Roman kültürü özellikle de İsis'ten hayli etkilenmiş, ona Stella Maris, Deniz Yıldızı, ismini vermiş, Kutup Yıldızı'nda simgeleştirmiştir. (…) [Meryem'in] Mesih ile birlikteki pentürleri, İsis ve Horus'un resimleri ile çarpıcı bir benzerlik gösterir."[11]

Osiris'in dünyevi babasının adı Seb'tir ve soylu bir aileden gelir. İsis, Osiris'ten, ilah öldükten sonra gebe kalır. Musa'nın İncil'deki hikâyesini anımsatan bir biçimde, oğlu Horus'u Nil Nehri'nin deltasındaki papirus bataklıklarında saklar. (…)

Horus'un 25 Aralık civarındaki doğum gününün tapınaklarda kutlanmasına da bu aşamada başlandığı görülür. Macrobius ve Paskalya Vakayınamesinin[12] Hıristiyan yazarının da belirttikleri gibi, [kutlamalarda] "bir bebek

---

10 *Altın Eşek* (*The Golden Ass*) günümüze eksiksiz ulaşan ilk romandır; on bir bölümden oluşan epik romanın yazarı Lucius Apuleius; 125 – 180 yılları arasında yaşadı.

11 Jordan, Michael, Kyle Cathie Ltd, London, 1992.

12 Ambrosius Theodosius Macrobius (395–423) Romalı dilbilgisi uzmanı ve Yeni Eflâtuncu (Neoplatonist) filozof; Paskalya Vakayınamesi (Paschal Chronicle; Chronicon Paschale, Chronicum Alexandrinum veya Constantinopolitanum veya Fasti Siculi) Yedinci yüzyılda Bizans'ta derlenen

Horus figürü ahıra benzetilen bir dekorun önüne yerleştirilen yemliğe yatırılır, yanına da İsis'in bir heykeli konurdu. Horus, bir anlamda, insanoğlunun Kurtarıcı'sıydı. Dünyanın ışığı olarak, karanlık güçlerden insanoğlu adına intikam alırdı."

1867 doğumlu Joseph McCabe, on dokuz yaşında Fransisken tarikatına intisap etmiş, yoldaşı olduğu keşişlerden ve Hıristiyan doktrininden soğuyarak, 1896'da rahipliği bırakmıştır. Kısa süre sonra rahiplik kurumunu eleştiren yazılar yazmaya başlayan McCabe, Britanya Rasyonalist Basın Derneği'nin kurucularındandır. Bu bölümde, yukarıda, The Story of Religious Controversy (Dini İhtilâfların Hikâyesi) *adlı eserinden (bölüm, xıv) alıntılar yaptığımız McCabe, 1955 yılındaki ölümüne kadar ABD, Avustralya ve Büyük Britanya'da "Hıristiyanlığın adaletsizliklerini ve sahtekârlıklarını anlattığı" dört bin civarında konferans vermiştir.*

Günümüzde Roma katakomblarında[13] bulunan ve uzmanların orijinal "Madonna ve Bebek" resimleri olduğunu iddia ettikleri resimler, Bakire İsis-Meri'nin kucağında bebek Horus'u taşırken gösterdiği resimlerdir.

İsa gibi, Horus'un doğumu da Doğu semalarında yükselen bir yıldızla ilân edilir, ve kendisine üç akil adam refakat eder: "Osiris'in avdeti Üç Bilge Adam adam tarafından açıklandı: bunlar Orion'un kemerindeki Mintıka, Anilam ve Alnıtak yıldızlarıydı ve yüzleri Osiris'un doğuda yükselen yıldızı Sirius'a (Sothis) dönüktü. (…) [dahası] İsa'nın sözde avdetinden 1500, günümüzden 3500 yıl önce, Luksor Tapınağının duvarlarında Horus'un Tebliğ edildiğini, Ana rahmine düştüğünü, doğduğunu ve tapınıldığını gösteren resimler vardı; Bakire İsis'e, Horus'a gebe kalacağını söyleyen Thoth, gebe bırakan 'Kutsal Ruh' Kneph'tir. (…) [astroloji bağlamında] Bakire burcu Virgo, İsis'e, Arslan burcu Leo ise kocası Osiris'e tahsislidir. Bir aslan ve bir bakireden oluşan Sfenks, Nil Nehri'nin taşmasını simgeler. (…) Bakirenin elindeki buğday başağı, taşkın aylarına göndermedir."[14]

Gök tanrısı Horus ve onun ezeli ve ebedi Babası, Osiris, tıpkı İsa, Tanrı ve onun Babası gibi, birbirlerinin yerine geçerler. İsa gibi, Horus'un da, "Babam ve ben biriz" dediği iddia edilir; Horus'un kişisel lakabı "İusa"dır ve "Baba" anlamına gelen "P'tah"ın "ebedi oğlu" anlamına gelir. On iki yaşında Tapınak'ta öğretim gören Horus, on sekiz yıl kadar kaybolur; otuz yaşında tekrar ortaya çıkar ve [efsanevi] Eridanus Nehri'nde, daha sonra boynu vuru-

---

Hıristiyan vakayınamesi, Âdem'den Büyük Doğu Roma İmparatoru Heraclius'un (610-642) hükümdarlığının yirminci yılına kadarki dönemi kapsar.

13 Yeraltında inşa edilmiş koridorları ve odaları olan mezarlık. (ç.n.)

14 de Lalande, Joseph Jerome, *Astronomie par M. de la Lande*, 1731.

lacak olan “Vaftizci Anup” tarafından vaftiz edilir. Öte yandan, vaftizi önemli bir gelenek olarak benimseyen Hıristiyanlar, en az Aziz Pavlus’tan itibaren suya batmanın ölüm benzeri bir deneyim olduğunun ayırtındadırlar; sudan çıkmak yeni bir hayatın başlangıcı olarak algılanır.

İsa gibi su üstünde yürümek de dahil olmak üzere, Horus’un da çok sayıda mucizesi vardır. Bunların arasında El-Azarus’u (El-Osiris) diriltmesi, İsa’nın Lazarus’u diriltmesini anımsatır.

İsa’nın mucizlerinden biri olarak, Batı geleneğinde yerini alan onlarca karakterden biri olan Havari Lazarus, mezarından dirilerek çıkar: “İsa Beytanya’ya vardığında Lazar dört gündür mezardaydı. Mezar bir mağaraydı, önüne de bir taş koymuşlardı. İsa, ‘taşı kaldırın diye,’ buyurdu. İsa gözlerini yukarı kaldırarak, ‘Ey baba, beni işittiğin için sana şükrederim...’ (…) Bunları söyledikten sonra yüksek sesle bağırdı: ‘Lazar, dışarı gel!’ Ölü elleri ayakları sargılarla bağlı, yüzü bezle sarılmış olarak dışarı çıktı.” (Yeni Ahit, Yuhanna 11: 38-44)

Horus’un on iki talebesi [havarisi] vardır; yaşamının bir aşamasında bu havarilerin karşılarına, “Dağda dönüşüm geçirmiş” olduğu halde çıkar; Yasa’yı yürürlüğe koyacak, bin yıl yaşayacaktır. Havarileri Horus’un vaazını “İusa’nın vecizeleri” olarak kayda geçerler; bunlardan ikisi, “Anup” ve “Aan” kendisine “şahitlik” etmiş olduklarından, İsa’nın yaşamında benzer işlevi görmüş olan iki Yahya’yı anımsatır.

‘Meshedilmiş’ anlamına gelen KRST lakabı, İsa’dan çok önce, Horus’a verilmiştir. Horus’un diğer isimleri şunlardır: Diriltilmiş Olan; P’tah’ın (veya Baba’nın) Ezeli ve Ebedi Oğlu; Tarik, Harikat ve Işık; Mesih; İnsan Oğlu; Tanrı’nın Oğlu; Kelam; Kelam Ürünü Beden; Kutsal Çocuk; Tanrı’nın Meshedilmiş Oğlu; Hakikat Kelamı; Balıkçı; İyi Çoban; Tanrı’nın Kuzusu. Baba Osiris’in isimleri; Efendilerin Efendisi; Kralların Kralı; Tanrıların Tanrısı; İyi Çoban; Diriliş ve Hayat; Sonsuzluk ve Bekâ; “Erkeği ve Kadını Tekrar Doğurtan Tanrı.”

Horus, “lânetli bir ağaç”ta, iki hırsızın arasında, günahlarının kefaretini ödemek üzere asılır. Öldükten sonra gömüldüğü mezardan İsa gibi kalkar ve ‘Amen-ti’ olarak bilinen ‘Cennet’e veya ‘Öbür Dünya’ya yükselir. Dualarını ‘amen’ sözcüğü ile bitiren Hıristiyanlar gibi, Horus’a tapınanlar da ‘Amen-ti’ derlerdi.

Yahya’nın inananları Ürdün’de vaftiz edilmesinden en az 2500 yıl önce, Mısırlılar, Nil’de veya gömü odalarında vaftiz ediyorlardı. Her iki durumda da vaftizin amacı ister diri ister ölü olsun, insanları temizlemek ve yeniden canlandırmak, bu surette yeni bir ‘ebedi kutsanmışlık’ dönemine kavuşma-

larını sağlamaktı. Dahası, günümüzde Hıristiyanların İsa ile vaftiz aracılığı ile bütünleştikleri gibi, arkaik Mısırlılar da Horus ile suda vaftiz edilerek bütünleştiklerine inanıyorlardı. İsa'yı vaftiz eden Yahya, Horus'u vaftiz edenler de ikincil tanrılardı.

Hıristiyanlığın ilk yazarlarından Kartacalı Tertullian (160–220) "(…) zira yıkanma dile düşmüş İsis'in gizli ayinlerine katılmanın yoludur," diye yazar.[15] 'Hakikat bitkisi' denilen buğdaydan yapılan çörekler Osiris'in bedeni niyetine yenilir.[16]

***

İsa, İÖ 4-30 yılları arasında yaşadı. (…) İsrail'in Nasıra kentindendir; Meryem isimli bir bakireye bir mağara ya da ahırda doğdu. Yeni Anlaşma'ya göre (İncil, Luka 1:26-33) "(…) Allah tarafından Cebrail Melek Galile'de Nasıra denilen şehre, Davud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderildi; kızın adı Meryem idi. Melek onun yanına girip dedi: selâm, ey nimete eren kız, Rab seninledir.' Ve Meryem bu sözlerden çok şaşırarak: 'Bu nasıl selâmdır?' diye düşünüyordu. Melek ona dedi: 'Korkma Meryem çünkü Allah önünde inayet buldun. Ve işte, gebe kalıp bir oğlan doğuracaksın ve adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, ona yüce Allah'ın oğlu denecek.'"

Apocryphal Protevangelion İncili'ne göre, Mağara öylesine parlak bir ışıkla aydınlandı ki, Yusuf ile Meryem'in ebesi ışığa dayanamadılar.

***

"Apocryphal Protevangelion" Batını ilk-İncil, Resmi Kilise'nin bütünüyle itibar etmediği ezoterik kutsal metinler anlamındadır. İlk Hıristiyanlar tarafından yazıldığı düşünülen bu metinler arasında İS 150 civarında ortaya çıkan ve temel kaygısının Meryem'in İsa'nın doğumundan önce ve doğumu süresince bakire olduğunu anlatmak olduğu kabul edilen James İncili (Gospel of James) vardır; "James'in Çocukluk İncili" (Infancy Gospel of James) veya "James'in Batını İncili" (Protoevangelium of James) olarak da bilinir. Öte yandan, James'in, İsa Mesih'in dünyevi babası, Meryem'in nişanlısı Yusuf'un bir başka evliliğinden olma oğlu, yani, İsa'nın üvey kardeşi olan Aziz James (Adil James) ile aynı kişi olduğu söylenir.

---

15 Harold R. Willoughby, *Pagan Regenenation:* "Bölüm VI, A Study of Mystery Initiations in the Graeco-Roman World," University of Chicago Press, 1929

16 Hem bir ilah, hem de bir insan olarak kabul edilen, "günahsız" İsa'nın bedeninden ve kanından oluşan Kutsal Yemek, yani hamursuz ekmeğin İsa'nın bedeni, şarabın kanı niyetine tüketildiği Aşai Rabbani [communion] Eucharist ayinine gönderme. (ç.n.)

(…) Çobanlar, [İsa'nın] doğumuna hayran kaldılar; melekler şarkılar söyledi. Bebek İsa, doğumun hemen ardından Bakire Meryem'le konuşmaya başladı, "Meryem, ben, Tanrı'nın oğlu İsa'yım, Cebrail Melek'in sana bildirdiği gibi doğurduğun o MÜJDE benim ve Babam beni dünyanın kurtulması için yolladı."[17] İhtiyar dul Anna[18] bebek İsa'yı kutsadı. Dünyevi babası marangoz Yusuf'tu. (…) Geleneksel doğum günü 25 Aralık'tı. Melekler, yerel Kral Herod'un bebeği öldürmeyi planladığını, infaz edilmesi için ferman yayınladığını duyurdular.

"(…) Rab'bin meleği Yusuf'a rüyasında görünüp dedi: 'Kalk, anası ile çocuğu al, Mısır'a kaç ve ben sana söyleyinceye kadar orada kal; çünkü Hirodes (Herod) çocuğu yok etmek için onu arayacaktır.' Yusuf kalktı, geceleyin anası ve çocuğu aldı, Mısır'a gitti. Ve Hirodes'in ölümüne kadar orada kaldı." (İncil, *Yeni Ahit, Matta, 2:13*)

Kral Herod, o gece doğan tüm erkek çocukların katledilmelerini emretti.

Yaklaşık 153'üncü yılda, Aziz Justin, pagan okurlarına, İsa Mesih'in bakire bir anadan doğmuş olmasına şaşırmamaları gerektiğini, zira en saygın pagan yazarların Zeus'un bazı oğullarından bahsederlerken "Bakire bir anadan doğmuştu," dediklerini hatırlatır, "[buna] Perseus'a inandığınız gibi inanın."[19]

Peki, bakirelerden doğan bu Tanrılar, neden İsa'dan önce de vardılar? Aziz Justin'in buna cevabı, "Şeytanlar" şeklindedir, "[şeytanlar] Minerva'nın cinsel ilişki olmadan Jüpiter'in kızı olarak doğduğu yalanını uydurdular."

178 yılında Eflâtun ekolünden filozof Celsus, İsa'nın bakire doğumu ile alay eder; Yunan mitolojisindeki [bakire analar] Danae, Melanippe ve Antiope hikâyelerine benzetir.

Bir diğer Hıristiyan apolojetiği.[20] Adamantius Origen'in (185–254 civarı) Celsus'a cevabı "Bu tür mucizevi hikâyelere başvuran yegâne insanlar biz Hıristiyanlar değiliz. (…) [Celsus] bir filozoftan ziyade soytarı gibi yazıyor," şeklindedir. Nitekim İsa, yürüdüğü yolda bu tür engellemelere çatacağını (Korintoslulara Mektup 1:23 ve Vahiy 2:14) önceden bildirmiştir.

(…)

İsa, ölü olduğu üç gün süresince cehenneme iner. Öldüğünde deprem olmuş, altıncı ve dokuzuncu saatler arasında gökyüzü ve yeryüzü kapkara kesilmiştir. Bunu müteakip, İsa yeniden canlandırılmış ve daha sonra cenne-

---

17 *The Apocryphal Gospel*, (The First Gospel of the Infancy) Batıni İncil, İsa Mesih'in çocukluğunun İlk İncili, 1:3

18 Veya Hannah, Meryem'in annesi. (ç.n.)

19 Perseues, Yunan mitolojisindeki önemli kahramanlardan biri, babası Zeus, annesi Akrisios kızı Danae'dir. (ç.n.)

20 "*Apologetics*"ten, dini inançları savunan ilahiyat dalı. (ç.n.)

te yükselmiştir. Mezarının boş olduğu, içinde sadece elbiselerinin bulunduğu görülür. Bir başka Batıni İncil'e göre (*Apocryphal Acta Pilati* veya *Nicodemus* İncili) O'nu cehennemden çıkaran iki delikanlı, baş kâhinin oğullarıdır.

Aziz Justin, "Biz, Müjde'nin, Tanrı'nın cinsel birleşme olmadan doğan ilk oğlu olduğunu ve O'nun, bizim Hocamız, İsa Mesih olduğunu, çarmıha gerildiğini ve öldüğünü ve yeniden dirildiğini ve cennete yükseldiğini söylediğimiz zaman, sizin Jüpiter'in oğulları olarak itibar gösterdiklerinize ilişkin inançlarınızdan daha farklı bir şey ileri sürmüyoruz,"[21] demektedir.

İsa'ın isimleri şunlardır: Mesih; Krallar Kıralı; Başlangıç ve Son; Alfa ve Omega Biricik Öz-oğul; Kurtarıcı; Kefil, Hamil-i Günah, Meshedilmiş Olan, Tarik, Harikat ve Işık; Dünyanın ışığı; İnsan Oğlu; Müjde; Kelam Ürünü Beden; Tanrı'nın Kuzusu; Diriltilmiş Olan; İyi Çoban; Efendi; Lord; Haham [öğretmen / hoca]; En Yüce Tanrı; Barış Prensi; Dürüstlüğün Oğlu; Yahuda Kavminin Arslanı; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklindeki Hıristiyan üçlemesinin ikinci şahsı; Âlimimutlak, kadirimutlak, Hazır ve Nasır.[22]

C. MISIR

1. Mısır'ın Keşfi*

Will Durant

Mısır'ın hayata döndürülmesi arkeolojinin en parlak bahislerinden birisidir. Orta Çağ'da Roma İmparatorluğu'nun bir sömürgesi ve Hıristiyan yerleşimi olarak bilinirdi; Rönesans, medeniyetin Yunanistan'da başladığını farz ediyordu; Çin ve Hint ile dikkatlice ilgilenen Aydınlanma'nın bile Mısır hakkında piramitlerin haricinde hiç bir bilgisi yoktu. Mısıroloji [*Egyptology*] Napolyon emperyalizminin yan ürünüydü. 1798'de bir Fransız keşif seferinin başına geçen büyük Korsikalı, yanında araziyi tanımlamak ve haritalamak üzere teknik ressamlar ve mühendisler götürdü; tarihi daha iyi anlamak uğruna Mısır'a anlamsız bir ilgi gösteren bir takım akademisyenlere de yer açtı. Modern dünyaya Luksor ve Karnak tapınaklarını ilk kez açıklayanlar bu topluluktu. Fransız Akademisi için hazırladıkları kapsamlı *Mısır'ın Tanımlanması, 1809–1813* (*Description de L'Egypte, 1809–1813*) bu unutulmuş medeniyetin bilimsel araştırmasındaki ilk mihenk taşıdır.

21 Jean-François Champollion (1790–1832) Fransız eski Yunan ve Latin edebiyatı âlimi, filolog, doğu bilimci ve Mısırolog

22 Leonardo de Vinci'nin (1452–1519) insan anatomisi üzerindeki çalışmalarına gönderme yapıyor, (ç.n.)

Ancak, uzun yıllar eski eserlerin üzerlerindeki yazıları okumayı başaramadılar. Bu âlimler arasında akademisyenlere özgü sabırlı bir mizaca sahip olan Champollion,[23] kendisini hiyerogliflerin çözümüne adadı. Uzun aramalardan sonra üzerine Mısır dilinde "kutsal yazılar" kazınmış bir dikilitaş (obelisk) bulan Champollion, taşın temelinde hiyeroglifin Ptolemy ve Kleopatra'ya dair olduğunu gösteren Yunanca cümlelerden yola çıkarak, Mısır alfabesinin on bir harfini sökmeyi başardı. (…) Yirmi yıldan fazla süren bir çalışma sonunda Mısır alfabesinin tümünü ortaya çıkardı ve kayıp bir dünyanın kurtarılmasına giden yolu açtı. (…)

2. Matematik, Astronomi-Takvim, Anatomi-Fizyoloji, Tıp

Mısırlı âlimler çoğunlukla rahat ve güvenli tapınaklarında hayatın karmaşasından uzak yaşayan rahiplerdi ve tüm batıl inançlarına karşın, Mısır biliminin temellerini onlar attılar. Kendi söylencelerine göre, bilimler İÖ 18000'lerde, Mısır'ın erdem tanrısı Throth'ın [eski Yunanlıların "Hermes Trismegistus," Merkür, dedikleri tanrı; Trismegistus "üç defa büyük" anlamında. ç.n.] yeryüzündeki 3000 yıllık hükümranlığı sırasında icat edilmişler ve arkaik bilim kitaplarının pek çoğu bu âlim-tanrının derlediği yirmi bin ciltlik (İS 300'lerde yaşan tarihçi Manetho'ya göre bu rakam otuz altı bin olmalı) külliyatın içinde yer almaktaydılar.

Yazılı Mısır tarihinin başlarında matematiğin hayli gelişmiş olduğunu; piramitlerin tasarım ve inşaatının gerektirdiği dakik ölçümler, matematik bilgisi olmadan mümkün olamazdı. Yaşamın Nil'in alçalıp yükselmesiyle yakından ilişkili olması, nehrin hareketinin ölçülmesini ve kaydedilmesini getirirken, kâtipler ve mesahacılar taşkının kapsadığı toprağın boyutlarını dikkatle ve sürgit hesaplamak durumundaydılar; nitekim *geo*-metri sözcüğünün buradan geldiği anlaşılmaktadır. Arkaik yazarların hemen hepsi, geometri biliminin keşfini Mısırlılara mal eder. (…)

Kullandıkları rakamlar işlevsel olmaktan uzaktır: 1 yazmak için bir vuruş, 2 yazmak için iki vuruş, 9 yazmak için dokuz vuruş, 10 yazmak için yeni bir şekil; (…) 90 yazmak için yan yana yazılmış dokuz adet 10 şekli (…) 1.000.000 yazmak için böyle bir sayının olabileceğine şaşırmış gibi ellerini havaya, başının üstünde kaldırmış bir adam resmi (…) Mısırlılar ondalık sistemi yakalayamadılar; "sıfır"ları yoktu, ama bayağı kesirleri icat etmişlerdi… Çarpma bölme piramitler kadar eskiydi. Ahmes Papirus diye bilinen en

23 Jean François Champollion (1790-1832) Fransız eski Yunan ve Latin edebiyatı âlimi, şarkiyatçı ve Mısırolog.

eski bilimsel matematik tezinin tarihi İÖ 2000–1700 olmakla birlikte yazıldığı tarihten beş yüz yıl öncesinin bilgilerini ihtiva eder. Ahmes Papirus'u bir ahırın ya da tarlanın kapasitesinin nasıl ölçüleceğini örnek çizimlerle gösterir ve birinci derece denklem öğretir. Geometride de sadece kare şeklindeki alanların değil, dairelerin, küplerin yüzey ve hacimleri ölçülür. Pi sayısının varlığından da haberdar olan Mısırlılar, 3,16 olarak hesaplamışlardı. Bizler, dört bin yıl sonra 3,16'dan 3,1416'ya ilerlemiş olmanın onurunu yaşamaktayız.

Fizik ve kimya bilgileri hakkında hiçbir fikrimiz yok; astronomilerine ilişkin bilgilerimiz de kısıtlı (…) [buna karşın] Nil'in hangi gün kabaracağını doğru tahmin edebilecek, tapınaklarını yaz solistisinin sabahında güneşin ilk ışıklarının ufukta belirdiği noktaya yöneltecek kadar bilgiye sahip olduklarını biliyoruz. Gezegenlerin koordinat ve hareketlerine ilişkin ölçümlerinin kayıtları bin yıl geriye gidiyor. Gezegenleri yıldızlardan ayırt edebiliyor, kataloglarında çıplak gözle seçilmesi neredeyse imkânsız olan beşinci kadirden ("magnitude", ç.n.) yıldızları işaretliyorlardı. Gözlemlerine dayanarak oluşturdukları takvim, Mısır'ın insanlığa en büyük hediyelerinden bir diğeri olacaktı… Bu takvim binlerce yıl sonra Julius Caesar'ın (İÖ 100-İÖ 44) emriyle İskenderiye'deki Yunanlı astronomlar tarafından yeniden düzenlenerek "Julian Takvimi" adını aldı. Papa XIII. Gregory (1582) döneminde elden geçirildi. (…) Günümüzde kullandığımız "Gregorian Takvim" oluşturuldu. Takvimimiz aslen arkaik Yakın Doğu'nun yaratısıdır. [Klepsidra, ya da, susaati de Mısıt icadıdır. (…) Onuncu Hanedanlık Firavunlarından Thutmose döneminden (İÖ 1479–1425) kalma en eski saat Berlin Müzesi'ndedir.]

***

Mumyalamak konusundaki uzmanlıklarına karşın, Mısırlılar insan bedeni üzerindeki çalışmalarında ileri gidemedi. (…) Kalbin organizmayı yaşatan güç olduğunu, dolaşım sisteminin merkezinde yer aldığını biliyorlardı. Ebers Papirusunda, "damarlar tüm uzuvlara ulaşır," yazmaktadır, "hekim parmağını ister hastanın alnına, ister ensesine, isterse eline (…) isterse ayağına dokundursun, kalbe ulaşır." Buradan Leonardo'ya bir adımlık yol kalmıştı – ancak, o adımı atmak üç bin yıl sürdü.

Mısır bilminin parladığı alan eczacılıktır. Kültürel yaşamlarının hemen her alanında olduğu gibi, burada da rahiplerle başlamış olup mistik kökenlerinin izlerini taşır. Halk arasında hastalıklardan koruyan ya da hastalıkları tedavi eden muskalar (…) ilaçlardan daha popülerdi (…) Büyük hekimler, cerrahlar, uzmanlar [hurafelerden] doğdu; ünlü Hipokrat yeminine intikal eden ahlak yasasını oluşturdular.

(…) Tarihte bilinen en eski bilimsel doküman [Amerikalı koleksiyoncu] Edwin Smith'in (1822–1906) adıyla anılan İÖ 1600'den kalma papirüstür. Edwin Smith papirüsü, kafatası çatlağından omurilik kaymalarına kadar kırk sekiz vakaya yapılan klinik müdahaleyi belgeler. Her vaka, "ilk tanı, muayene, semptomlar, teşhis ve tedavi" şeklinde sıralanmış başlıklar altında sunulmuş, ayrıca metinde kullanılan terminolojinin açıkladığı bir de bölüm eklenmiştir. Papirüsün edibi, bizim çağımızın On Sekizinci yüzyılına kadar rastlanmayan bir netlikte, bacak kaslarının beyindeki bir merkez tarafından kontrol edildiğini belirtmektedir – "beyin" kelimesinin literatürdeki ilk kullanımı da budur.

Her ne kadar, Yunanca isimlerini bilmeseler de, Mısırlılar çok çeşitli hastalıklardan öldüler. Papirüsler ve mumyalardan omurilik tüberkülozu, arteriosekleroz, safra kesesi taşı, çiçek, çocuk felci, kansızlık, arterit, sara, gut, kemik iltihabı, apandisit, omurgaların yangıya bağlı hasarı ve cücelik hakkında bilgi sahibi olduklarını biliyoruz. (…) Mısırlı hekimler bu hastalıklara karşı bol miktarda ilaç ile donanımlıydılar. Ebers Papirüsü'nde yılan ısırmasından doğum sonrası ateşine kadar yedi yüz hastalığın tedavisi anlatılır. İÖ 1850'den kalan Kahun Papirüsü doğum kontrol için kullanıldığı anlaşılan fitillerin reçetesini verir. Bu tedaviler Mısırlılardan, Yunanlılara, onlardan Romalılara ve bize intikal etmiştir; günümüzde güvenle yuttuğumuz garip karışımlar, dört bin yıl önce Nil kıyılarında mayalanmaktaydılar. (…)

3. Sanat, Mimari

Bu medeniyetin en büyük unsuru sanatıdır. Burada, tarihin eşiğinde bulduğumuz sanat, herhangi bir modern milletinkinden üstün, sadece Yunanistan'daki ile kıyaslanabilecek ölçülerde güçlü ve gelişmiştir. Önceleri refah ve barışın sağladığı lüks ortam, daha sonra III. Thutmose ve II. Ramses'in hükümranlıklarında baskı ve savaştan elde edilen ganimetler, Mısır'a devasa mimari, eril heykeller, mükemmele yakın yüzlerce tali sanat dalı için fırsat tanıdı. Mısır sanatı ilerlemeye ilişkin tüm teorilerin tıkandıkları noktadır.

Hacim ve dayanıklılık ile güzellik ve kullanışlılık bileşkesi olduğundan, mimari, arkaik sanatların en soylusuydu. Mezarları ve evlerin dışlarını süsleyerek, mütevazı bir başlangıç yaptı. Ahşap pek az bulunan bir malzemeydi, Mısırlılar güneşte pişirilmiş kerpiç, kireçtaşı, çokça da granit kullandılar. Ev yapımında kullanılan kerpiç, dayanıksız olduğundan zamanımıza ulaşan sivil mimari örnekleri pek azdır. (…) Mısır mimarisine ilişkin izlenimimizi,

meyilli, masif duvarların tanımladığı, anıtsı dini yapılar oluşturur. Mısırlı mimarlar, kemeri Altın Çağ olarak bilinen IV. Hanedanlık'tan (İÖ 2613–2494) itibaren kullanmaya başlarlar; anıtsal binaların tümü sütun ve hatıl tipi inşaatlardır; devasa taş bloklardan oluşan tavanlar, hiyeroglif yazılar ve freskolar süslü duvarlar ve aralarına serpiştirilmiş sütunların üzerinde yükselir. Hiyeroglifler, süsleme dışında, tarihi olayların kayıtlarını düşmek ve büyü yapmak için kullanılmışlardır.

Arkaik Mısır tapınakları solistis ve ekinoks gibi önemli oldukları kadar da ince ölçüm isteyen astronomik olaylarla aynı hizada olacak şekilde yerleştirilir. Önemli tapınakların ölçümleri bizzat firavun tarafından merasimle alınır. (…)

IV. Hanedan döneminde dinin ve devletin gücüne tanıklık etmek üzere inşa edilen Giza Piramitlerinin en büyüğü ve en eskisi olan Hufu [Büyük Piramit; Keops] arkaik '*Dünyanın Yedi Harikası'ndan* ayakta kalan tek yapıttır. Firavun Hufu'na mezar olmak üzere, yirmi yılda tamamlanan yapı, 3.800 yıl süreyle dünyanın en yüksek yapısıydı. (…) İnşaat tekniğine ilişkin muhtelif hipotezlerin birleştikleri nokta, taş ocağından sürüklenerek getirilen devasa blokların bir mekanizma ile kaldırılarak yerleştirilmiş olmalarıdır.

***

'Arkaik Dünyanın Yedi Harikası' eski Yunan'da Doğu Akdeniz ve Ege kıyılarında geziye çıkan turistler için düzenlenmiş popüler gezi rehberlerinden derlenmiş bir listedir. Bu rehberlerin en iyi bilinenlerinden birisi İÖ Birinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Yunan şairi Sayda'lı Antipatros'un (Lübnan'ın en büyük şehri, Sidon) diğeri ise Bizanslı Philon'un derlemeleridir. Yedi eserden oluşan bu liste, yıllar içinde sayısız değişikliğe uğramış (örneğin, Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte listeye Roma'daki Colesium, Nuh'un gemisi ve Süleyman'ın Tapınağı eklenmişti) olmakla birlikte, Hufu Piramiti, Babil'in Asma Bahçeleri, Efes'teki Artemis Tapınağı, Olympia'daki Zeus Heykeli, Muğla, Bodrum civarındaki Halikarnas Mozolesi, Helos'un Rodos'taki Heykeli ve İskenderiye'deki Deniz Feneri'nden oluşur.

Eski Yunanlıların gezi heveslerini tetikleyen, İÖ Dördüncü yüzyılda bilinen dünyanın büyük bir kısmını fetheden Büyük İskender'in seferlerinin uyandırdığı ilgidir. Böylece başlayan gezilerde gördüklerini yazan seyyahların tuttukları kayıtlar zaman içinde düzenlenmiş, ilk turist rehberleri oluşturulmuştur. İlk rehberlerde "harika" sözcüğünün yerine Yunancada "görülecek şeyler" anlamına gelen "theamata" kelimesi kullanılırdı.

***

Giza Külliyesi'nin ikinci büyük piramitini (Hafra, Khafre, Chephren) İÖ 2532 yılında tamamladığı düşünülen Firavun Hafra'nın (İÖ 2558–2532) bıraktığı bir diğer mirasın da Büyük Sfenks olduğu söylenir. Dünyanın en büyük yekpare anıtsal heykeli olan Sfenks 73.5mx6mx22.22m boyutlarındadır. Yapıta kimin modellik yaptığı ve özgün adı bilinmemektedir. Sfenks kelimesi, İngilizceye "sorduğu soruya cevap vermeyenleri boğarak öldüren" birini hikâye eden eski bir Yunan söylencesi 'Sphinx'ten geçmiştir; Mısır Arapçasındaki adı Ebu el-Hül, mealen, "Dehşet Saçan Baba" şeklindedir.

Giza üçlüsünün Firavun Menkaure'ye ait olanın yapılış tarihi tam olarak bilinmemekte, İÖ Yirmi Altı yüzyılda tamamlandığı düşünülmektedir. Menkaure'nin güneyinde yapımları tamamlanmamış üç piramit daha vardır.

***

Her ne kadar Mısır astronomisine ilişkin bilgilerimiz kısıtlı ise de Orion Korelasyon Teorisi'ne göre Giza Piramitleri Orion (Cabbar Avcı) takımyıldızının "kemerini" oluşturan Alnitak (Zeta Oranis), Alnilam (Epsilon Oranis) ve Mıntıka (Delta Oranis) yıldızlarının bire bir izdüşümleridir. İngiliz Gazeteci-Yazar Graham Hancock (d.1950) ile Belçikalı İnşaat Mühendisi Robert Bauval (d.1948) Giza Piramitlerinin ve Sfenks'in coğrafi konumları itibariyle Leo, Orion takımyıldızları ve Samanyolu'na tekabül ettiklerini, yaygın akademik kabullere ters düşen bu gerçeğin yerleşik arkeologlar tarafından yok sayıldığı veya bastırıldığını iddia etmektedirler.

Pek az girişi buna karşın girift tünelleri ve devasa taş yığınlarının ardında saklı odaları olan piramitlerin mezar hırsızlarının talanlarından kurtarılamaması üzerine Giza'daki inşaatlar durdurulmuş, Vadi el Muluk veya Vadi Biban el Muluk, Krallar Vadisi olarak bilinen bölgeye taşınmış yapım orada devam etmiştir (İÖ 1600–1100) Luksor'un (Thebes) 2,5 km kuzeyindeki Karnak Külliyesi, Amon-Re, Montu ve Mut mıntıkaları ve halen sökülmüş olan IV Amenhotep Tapınağı olmak üzere dört bölgeden oluşur. II. Ramses tarafından inşa edilen Büyük Luksor Tapınağı'nın girişinde (pilon) kayıtlı firavunun zaferlerinin arasında 1274 Kadeş Meydan Muharebesi'nin hikâyesi yer alır. Bu muharebe Anadolu medeniyetlerinden Hititlilere karşıydı.

D. BABİL

*1. Babilliler ve Hamurabi**

Will Durant

Bugün Babil'in kalıntılarına bakan hiç kimse, Fırat boyundaki bu sıcak ve kasvetli çorağın bir zamanlar astronomiyi neredeyse yaratan, tıbbın gelişime büyük katkılarda bulunan, dilbilgisini bilimleştiren, ilk büyük yasa metinlerini hazırlayan, Yunanlılara matematiğin, fiziğin ve felsefenin temel ilkelerini öğreten, Yahudilere dünyaya tevdi edecekleri mitolojiyi veren, Arapların Orta Çağ Avrupası'nın uykuya yatmış ruhunu ayağa dikmekte kullandıkları bilimsel ve mimari irfanın bir kısmını nakleden zengin ve kudretli medeniyetin başkenti olduğunu tahmin edemez. Sessizce akan Fırat ve Dicle'nin önünde dikilirken, bunların Sümerya ve Akat'ı sulayan, Babil'in Asma Bahçeleri'ni yeşerten aynı nehirler olduklarına inanmak zordur. [Oysa] Bu nehirlerin bereketi ve nesillerinin emeği ile, Babil, Yahudi efsanelerinin cenneti*[24] (Eden) ve batı Asya'nın tahıl ambarı olmuştu.

(…) Akat-Sümer çatışması, Akatların zaferi ve Babil'in güney Mezopotamya'nın başkenti olmasıyla sonuçlandı. Bu tarihin başlangıcında, fatih ve yasa koyucu, güçlü Hamurabi'nin (İÖ 2123–2081) kırk üç yıllık hükümranlığı yer alır. (...) Onun yönetiminde aşağı vadinin savaşçı küçük devletçikleri birliğe ve barışa zorlandılar; tarihi kanunnamelerle düzen ve güvenlik için disipline sokuldular.

Hamurabi Kanunnamesi, topraktan 1902'de Susa'dan çıkarıldı. İÖ 1100 civarında Elam'dan savaş ganimeti olarak Babil'e getirilen -halen Louvre'da- yeşil diyorit taşından bir silindir üzerine kazınmıştı. Musa'nınki gibi, bu yasalar da Gökyüzü'nden armağandı; silindirin bir yüzünde emirleri bizzat Güneş-Tanrısı Şamaş'tan alan kralın sureti vardı. Önsöz de neredeyse Gökyüzü'nde yazılmıştı:

"Anunaki ve Bel'in mağrur kralı, Gök ve Yeryüzü'nün Efendisi, toprağın kaderini belirleyen Anu, tüm insanlığın yönetimini Marduk'a tevdi ettiğinde (…) Babil'in mağrur adını andıklarında; dünyanın dört bucağında meşhur edip, ortasında temelleri gök ve yeryüzü kadar sağlam sonsuz bir krallık kurduklarında – işte o zaman Anu ve Bel, tanrıların kulu yüce prens olan beni ülkede adaleti hâkim kılmak, günahı ve kötülüğü yok etmek, *güçlünün zayıfı ezmesini önlemek (…) ülkeyi aydınlatmak ve halkın refahını arttırmak* için çağırdı. Bel tarafından hükümdar tayin edilen, bolluk ve bereket ge-

24 Fırat, Eski Antlaşma'ya göre cennette akan dört nehirden birisidir

tiren, Nippur ve Durllu için herşeyi eksiksiz kılan, ben Hammurabi; (…) Uruk şehrine hayat veren; sakinlerine bol su tedarik eden… Borsippa şehrini güzelleştiren; (...) şanlı Uraş için tahıl depolayan; (…) halkına ihtiyaç olduğunda yardım eden; Babil'deki mallarının güvenliğini sağlayan; halkın hükümdarı, *hizmetçisi;* amelleri Anunit'in katında kabul gören." ["Musa Kanunnamesi"nin bundan esinlendiği ya da her ikisinin de bir diğer metinden esinlendiği görülmektedir. Yasal bir antlaşmayı resmi bir damga ile mühürlemek geleneği de Hammurabi'ye gider.]

***

(…) Tanrıları överek başlayan kanunname, onları daha fazla dikkate almaz ve hayret uyandıracak kadar sekülerdir. En gelişmiş yasaları en vahşi cezalarla harmanlar, ilkel bir *lex talionis*[25] ve işkenceyle yargılama usulünü dikkatle işlenmiş dava usulleriyle bir arada yürütürken, evlilik içi zorbalığı asgariye indirmek için özel gayret gösterir. Toplam 285 yasa, bilimsel denebilecek bir düzenle, Özel Mülk, Ticaret ve İş, Aile, Hasar ve İşçi başlıkları altında bin yıl sonrasının Asurlularından ve pek çok bakımdan modern Avrupa devletlerininkinden daha gelişmiş ve medeni bir hukuk sistemi oluştururlar:

"Bilge Kral Hammurabi'nin yerleştirdiği adil yasalar ve (onlar vasıtasıyla) ülkeye verdiği istikrarlı destek ve temiz hükümet… Ben, koruyucu hükümdarım… Sümer ve Akat ülkesinin halkını göğsümde taşıdım. (…) Güçlü zayıfı ezmesin, dula yetime haksızlık etmesinler diye onları bilgece dizginledim.

Davası olan herhangi bir mazlum benim adalet kralı suretime gelsin! Anıtımdaki yazıları okusun! Ağır sözlerime kulak versin! Ve benim anıtım onu davasına ilişkin olarak aydınlatsın ve davasını anlamasına yardımcı olsun! Yüreğini rahatlatsın, 'Hamurabi gerçekten de halkının özbabası gibi bir kral!' diye ünlesin, 'halkını her zaman refaha kavuşturdu ve ülkeye temiz hükümet verdi.'

Gelecek günlerde, gelecek zamanın tümünde, ülkenin kralı olacak olan, anıtımın üzerine yazdığım adil sözlere riayet etsin!"

* Will Durant, *Our Oriental Heritage*, s.218-221.

2. Babil Tanrıları

Kralın kudreti sadece yasalar ve soylular tarafından değil, rahipler tarafından da kısıtlanmaktaydı. Teknik olarak kral, tanrının şehrinde bir vekil-

25 Göze göz, dişe diş kuralı, (ç.n.)

den ibaretti. Vergi tanrının adına toplanır, dolaylı ya da dolaysız olarak tapınakların hazinelerine girerdi. Halkın gözünde kral olması için rahiplerin kendisine iktidarı teslim etmeleri, "Bel'in elini vermeleri" ve Marduk'un suretini sokaklarda resmi geçit yaparak dolaştırmaları gerekirdi. Bu törenlerde monark, rahip kıyafeti giyinir, böylece "kilise ve devletin" birliğini ve belki de krallığın ruhban temelini simgelerdi. Taht, doğaüstülüğün tüm albenisi ile sarmalanmıştı; bu durum, isyanı, sadece boynun değil, ruhun da vurulması riskini taşıyan vahim bir küfür yapıyordu. Kudretli Hammurabi bile kanunnamesini tanrıdan almıştı… Babil, fiilen teokratik bir devletti..

İsa'dan önce Dokuzuncu yüzyılda yapılan resmi bir sayıma göre, tanrı sayısı 65.000 civarındaydı. Her beldenin, semtin, köyün kendi hami-tanrısı vardı; En Yüce Tanrı'yı tanımakla birlikte, insanlar günlük tapınmalarında kendi tanrılarına dönerlerdi: Larsa, Şamaş'a; Uruk, İştar'a; Ur, Nannar'a. Sümer panteonu, Sümer devletinden daha uzun yaşadı.

Tanrılar insanlara uzak durmazlardı. Çoğu yeryüzünde, tapınaklarda yaşadı; midelerine düşkündüler; gece ziyaretlerine gittikleri dini bütün kadınlara beklenmedik çocuklar verdiler. (...)

En eski tanrılar astronomik olanlarıydı: Anu, yerinden oynatılamayan gökyüzü; Şamaş, güneş; Nannar, ay, Bel veya Baal, Babillilerin öldüklerinde sinesine döndükleri toprak. Her ailenin kendisine dua ettikleri, sabah-akşam işret ettikleri hane-tanrıları; her bireyin kendisini zarardan ve keyiften koruyan ilahı ("koruyucu meleği" demek daha doğru olabilir) ve tarlaları gözeten bereket cini vardı. Yahudiler kendi meleklerini muhtemelen bu ruhlar kalabalığının arasından seçtiklerinden oluşturdular.

İknaton ve İkinci İşaya'da işaretleri görünen tektanrıcılığa Babil'de rastlanmaz.

***

Yazarın bahsettiği İknaton (ya da "Aten'in etkin ruhu") Mısır'ı on yedi yıl yöneten IV. Amenhotep'in (On Sekizinci Hanedanlık) tahta çıkmadan önceki adıdır. İÖ 1336-34 yıllarında ölen İknaton, çoktanrılığı terk ederek Beşinci Hanedanlık'tan (İÖ 2494–2345) kalma Güneş Tanrısı Ra'nın bir çeşitlemesi olan Aten'de karar kılar. "Aten'e Büyük İlahi" başlıklı bir şiir yazan İknaton, Aten'e yaratıcı, hayat veren olarak sena ederken, yıldızlardan üstün tutar; sıradan tanrılardan üstün bir statü verir. Mısır'da tektanrıcılık İknaton'un ölümüyle sarsılır, geleneksel inançlara geri dönülür.

İncil'de Eski Antlaşma'da yer alan Mezmur 104'ün (Psalm, 104) Aten'in Firavun IV. Amenhotep tarafından kaleme alınan ilahisine şaşırtıcı biçimde benzediği ileri sürülür:

Mezmur 104:*
Ey canım, RABBİ takdis et, Ya RAB Allahım, çok büyüksün;
Celâl ve haşmetle giyinmişsin.
Sen ışığı esvap gibi giyen;
Gökleri perde gibi geren;
Yukarı odalarını sularda çatı kuran;
Bulutları kendine araba eden;
O ki, yelin kanatları üstünde gezer;
O ki, rüzgârları melekler,
Ateş alevini hademe eder;
Yeri temelleri üzerine kurdu;
Ebediyen sarsılmayacaktır…
(…)

* *Kitabı Mukaddes*, Eski ve Yeni Ahit, s.601; İbranî, Kildanî ve Yunanî dillerinden son tashih edilmiş tercümedir, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1969, s.601.

Durant'ın sözünü ettiği İkinci İşaya (Isaiah) İÖ Sekizinci yüzyılda yaşadığına inanılan bir elçidir. Eski Antlaşma'nın ilk otuz dokuz bölümünde günahkâr Yahuda ve Rab'ba karşı çıkan tüm ulusların kıyamete uğrayacağı şeklindeki kehanetini tekrarlayan İşaya'nın söyleminin bir yorumu da İsa Mesih'in gelişini müjdelediğidir.

***

Babil'de tektanrıcılığa benzeyen gelişme, fetihler sonucunda genişleyen ve gelişen devletin, yerel tanrıları, kendi aralarından bir tanesinin üstünlüğünü kabule yönlendirmesi, yurtsever saiklerle hareket eden bazı şehirlerin sevdikleri tanrıların kadirimutlak dayatmayı kabul etmelerine razı olmalarıdır. "Nebo'ya inan," der, Nebo, "başka tanrıya inanma,": bu Yahudilere verilen emirlerin ilkine benzemez değildir.[26]

Zaman içinde tanrıların sayıları azalır, tali tanrıların nitelikleri önemli olanlarına atfedilir. Bu yolla, aslında güneş ilahı olan Marduk, tüm diğer tanrılara üstünlük sağlar, Babil'in tanrısı olur; Bel-Marduk diye anılmaya başlar; "Bel" İngilizcedeki "the" anlamındadır. İştar ve Babilliler en ayrıcalıklı dualarını ona gönderir olurlar.

İştar (Yunanlılar için Astarte, Yahudiler için Aştoret) bizi Mısır'ın İsis'inin benzeri, Yunan'ın Afrodit'inin ve Roma'nın Venüs'ünün prototipi olduğu kadar, Babil'in en acayip âdetlerinden birisinin resmi mirasçısı olması

26 "Nebo" erdem ve yazı tanrısı Nabu'nun İncil'deki adı; Nabu, tanrı Marduk ve eşi ana tanrıça Sarpanit'in –veya Erua'nın veya İştar'ın ve/veya Beltis'in oğlu. (ç.n.)

bakımından ilgilendirir. İştar, Afrodit olduğu kadar da Demeter'dir – sadece fiziki güzelliğin ve aşkın değil, aynı zamanda analığın bereketi, toprağın gizli emeli ve her şeyin arkasındaki yaratıcı ilkenin ilahesidir. Çağdaş bakış açısıyla bakıldığında, İştar'da ahenk bulmak pek bir imkânsızdır: Hem savaşın hem de aşkın tanrıçası olduğu gibi, fahişelerin ve anaların da tanrıçasıdır; kendisine "merhametli fahişe" der; bazen sakallı bir hünsa ilah; bazen süt veren çıplak bir kadın olarak görünür. Her ne kadar müritleri kendisine "Bakire," "Kutsal Bakire," "Kutsal Ana" diye hitap etmişlerse de, bunların anlamı onun aşklarının evliliğin tüm işaretlerinden bağımsız olduğu anlamındadır. Gılgamış, İştar'ın gelgellerini güvenilmez olduğunu ileri sürerek reddeder; nitekim zamanında bir aslana âşık olmuş, ayartmış ve katletmişti. İştar'ı anlamak istiyorsak, ahlaki kurallarımızı bir yana bırakmamız gerektiği açıktır. (…)

Hanımefendilerin hanımefendisi, Tanrıçaların Tanrıçası, İştar,

Tüm şehirlerin Kraliçesi, bütün erkeklerin lider, sana yalvarıyorum

Dünyanın ışığı sensin, cennetin ışığı sen, Sin'in kızı sen (Sin, ay-tanrısı)

Kudretin yücedir, Hanımım, tüm tanrılardan yücesin

Sen yargıladığında kararın adildir

Dünyanın ve gökyüzünün ve tapınakların ve türbelerin ve hanelerin ve gizli odaların yasaları sana bağlıdır

Senin adının olmadığı, emirlerinin bilinmediği yer var mıdır?

Adını duyan yer ve gök sallanır, tanrılar titrerler…

Ezilmişlere bakar, ayaklar altında kalmışlara hergün adalet getirirsin

Daha ne kadar, Gökyüzünün Kraliçesi, daha ne kadar

Daha ne kadar, soluk-yüzlü adamların Çobanı, daha ne kadar oyalanacaksın?

Daha ne kadar, ey ayakları yorgun olmayan, dizleri hızlı Kraliçe?

Daha ne kadar, Orduların Hanımefendisi, Muharebelerin Kraliçesi?

Gökyüzündeki tüm ruhların korktuğu, öfkeli tanrıları sindiren; hükümdarların hepsinden yüce; kralların dizginlerini tutan,

Tüm kadınların rahimlerini açan, senin ışığın mükemmeldir.

Gökyüzünün parlayan ışığı, yeryüzünün ışığı, insanoğlunun yaşadığı her yeri Aydınlatan, milletlerin ordularını bir araya getiren.

Erkeklerin Tanrıçası, kadınların Ilahesi, senin öğütlerin anlaşmazlıkların üstesinden gelir

Sen baktığında ölüler dirilir, hastalar kalkar ve yürür; yüzüne bakan akıl hastaları iyileşir.

Daha ne kadar, ey Hanımefendi, düşmanlarım bana galip gelecekler?

Emir ver ve öfkeli tanrı senin emrin üzerine geri dönecektir.

İştar büyüktür! İştar Kraliçedir! Benim Hanımefendim yücedir, benim Hanımefendim Kraliçedir, İnnini, Sin'in yüce kızı.
O kimselere benzemez.

Robert Stephen Briffault'dan (1876–1948)

Babilliler, bu teatral eşhası kullanarak, bize çoğunlukla Yahudiler aracılığıyla intikal eden dini irfanımızın parçası olan efsaneleri oluşturdular. Bunlardan ilki yaradılış efsanesidir. Başlangıçta Kaos vardı:

"Yukarıda gökyüzü adında bir şeyin olmadığı ve aşağıda yeryüzü adının henüz hiçbir şeye verilmemiş olduğu zamanda, ilkinde babaları olan Apsu, "Okyanus" ve onları doğuran Tiamat, "Kaos," sularını birbirlerine karıştırdılar."

Şeyler yavaş yavaş büyümeye ve şekillenmeye başladı; ancak birdenbire canavar-tanrıça Tiamat, bütün diğer tanrıları mahvetmeye ve kendisini -Kaos- en ulu yapmaya kalktı. Bunu bütün düzenin yok olduğu güçlü bir ihtilal izledi. Sonra bir başka tanrı, Marduk, onu kendi ilacıyla, [Marduk'u] yutmak için açtığı ağzına hortum fırtınası savurarak katletti; ardından Tiamat'ın rüzgârın şişirdiği karnına mızrağını fırlattı, Kaos tanrıçası patladı.

Efsane, "sükûnetini toplayan Marduk," diye sürüyor, "ölü Tiamat'ı, balık kuruturken yapıldığı gibi, uzunlamasına ikiye böldü, sonra parçalardan birini yukarıya astı, bundan gökyüzü oldu; ikinci yarıyı ayaklarının altına serdi, yeryüzünü yaptı." Yaratılış hakkında bizim bilgimiz de henüz bundan fazla değil. Belki de [efsanenin yazarı] arkaik şair, yaratılış hakkında bilebileceğimiz tek şeyin kaosun düzene evrilmesi olduğunu ima etmeye çalışıyordu; nitekim son tahlilde, sanat ve medeniyetin esası budur. (…)

Gök ve yeryüzlerini yerleştirdikten sonra Marduk, kanıyla toprağı yoğurmaya ve tanrılara hizmet edecek insanlar yapmaya koyuldu. (…) Ne var ki, kısa süre içinde, tanrılar, yarattıkları bu insanlardan tatminsizlik duymaya başladılar; onları ve yapıtlarını yok etmek için büyük bir sel gönderdiler. Erdem tanrısı, Ea, insanlara acıdı, bunlardan hiç değilse bir tanesini Şamaş/napiştim ve karısını kurtarmaya karar verdi. Sel kabardı, insanlar "suya balık yumurtaları gibi doluştular." Sonra birdenbire tanrılar gözyaşı dökmeye, yaptıkları delilik karşısında dişlerini gıcırdatmaya başladılar, "Şimdi kim bize alışık olduğumuz sunakları verecek?" Oysa Şamaş/napiştim altı düz bir mavna inşa etmiş, selden kurtulmuş, Nisir Dağı'nda oturmaktaydı; olan biteni gözetlesin diye bir güvercin de salmıştı. Tanrılara sunak vermeye karar verdi, onlar şaşırarak ve şükranla kabul ettiler. "Tanrılar enfes kokuyu içlerine çektiler, kurbanın başına sinekler gibi üşüştüler."

(…) Geçmişte olup da günümüzde herhangi bir yerde neşvünema bulmayan bir saçmalık hemen hiç yok. Arkaik veya modern, tüm medeniyetlerin altında kıpırdanmış olan ve hâlâ kıpırdayan o, hurafe ve büyü denizi, belki de bizim mantık eseri yapıtlarımız sonsuzluğa intikal ettiklerinde de orada olacak.

* Will Durant, *Our Oriental Heritages*, s.232-245.

III
BATI GELENEKLERİNİN KLASİK KAYNAKLARI

İÖ Altıncı yüzyıla kadar Yunan toplumu ve ondan önceki tüm medenileşmiş toplumlar, bilincin maddi dünyasını, tanrılar ve ejderhalara dair hikâyeler, yarı tanrı krallar ve kahramanlar aracılığıyla açıklamaya uğraşır. Kutsal varlıkların kaprislerine odaklı bu efsaneler, insan aklı veya tecrübesiyle değerlendirilmeye ve denetlenmeye kapalıdırlar. Mitler, maddi dünyanın doğasının, değişim ve sorunlarının ve insanoğlunun kaderinin hesabını tanrıların davranışlarına verirdi. Dolayısıyla, tanrıların insanoğlunun yararına olabilecek değişiklikleri yapmalarını sağlamak, onların arzularını/tutkularını öğrenip kurbanla, kefaretle, büyülü sözler, şarkılar, ilahiler ve dualarla ikna edilmelerine bağlıydı. Bunun nasıl yapılacağı bilgisi ise rahip aristokrasisinin tekelindeydi. Bu sınıf elindeki gücü, sahip olduğu sırları kıskançlıkla saklayarak, ayinlere dinin amacına ve değerine kendileri kadar inananlardan başkalarını asla kabul etmeyerek korurdu.

Yunanca konuşan düşünürler, İÖ Altıncı yüzyılın başından Dördüncü yüzyıla kadar, Orta Doğu efsanelerinin içeriğiyle/özüyle ilgilenmeye başlar. Kimileri dünyayı kutsal kozmoloji temelinde açıklayan eski geleneğe sadık kalırken, kimileri de rahip aristokrasisinin entelektüel engellemelerine takılmayarak, derine iner, pragmatik ve "doğal" bir olası açıklamanın peşine düşer; insanoğlunu ilgilendiren her konuyu -beşerin orijinini, fıtratını, dünyanın, insanların ve insan topluluklarının varlık nedenini- geniş bir menzilde ve rasyonel biçimde tetkik ile muhakemeye tabi tutarlar. Nitekim, Yunan spekülatif düşüncesi, Dördüncü yüzyılın sonlarına doğru, bu konularda öylesi bilge bir düzeye ulaşır ki, bugün bile insanlar, iki bin beş yüz yıl önce bu konularda sorulan soruları ve bu sorulara Yunan düşünürlerin verdiği cevapları, en az iki alanda, felsefe ve siyaset alanlarında inceleme ihtiyacı hissetmektedirler.

Felsefe ve siyaset sorunlarını Yunanlıların algıladığı biçimde formüle ederek sistemleştiren iki büyük düşünür, Atinalı Eflâtun ve onun bir süreliğine öğrencisi olan Aristo'dur. Eflâtun'un, Aristo'nun düşünce tarzı ile hocası Sokrat'ın görüşlerinden özü itibariyle büyük ölçüde etkilendiği ise bir diğer gerçektir. (JS)

A. FELSEFE

Yunan spekülasyonunun sonraları felsefi olarak tanımlanan konulardaki en çarpıcı özelliğinin, oluşum hızı olduğu söylenir. Anlaşılan odur ki, yeni düşüncelerin oluşum hızı, insanoğlunun, girişimlerini ve etkinliğini oyalayan zihin karışıklığı veya kaygılarla başa çıkmanın yeni ve radikal yollarını keşfetmesiyle ilgilidir. Ve böylesi keşifler, insanı geleneksel yöntemleri bir kenara iterek, tüm gayretini "yeni" olana odaklamaya yöneltmektedir.

Yunan filozoflarının sadece iki yüzyıl içinde, dünyanın ve insanoğlunun doğasını söylencelerle değil, akıl yoluyla ve geniş bir alanda sorgulayarak muhtemel cevapları aramaya koyulmuş olmaları, "devrim" sayılmaktadır. Her halükârda, söz konusu süreç, fevkalade yoğun bir entelektüel faaliyettir. Ve bu entelektüel faaliyet, mutabakatla değil, üzerinde uzlaşılamayan birkaç cevap nedeniyle, çatışmayla ve Beşinci yüzyılın ikinci yarısında, akılcı yaklaşımın ortaya çıkardığı sorunlara kesin/doğru cevaplar verme kapasitesinin olup olmadığını sorgulayan Septisizm (Kuşkuculuk) akımının doğuşuyla sonuçlanır. (JS)

1. İnsanoğlunun Soru Sormasının Gerekçesi/Mazereti ve Sınırı Nedir?

Atinalı Sokrat (İÖ 469–399) uzlaşmaz karşıtlıklara meydan okumanın spekülatif filozoflar için yarattığı ikilemle başa çıkmanın yolunu ararken, Küçük Asya kıyılarından Sicilya'ya kadar Grekçe konuşan dünyaya yayılmış olan felsefi hareketlilik, Atina'da yoğunlaşarak, önderlerinden biri olan Perikles'in ifadesiyle "Hellas okulu" haline gelir. Atinalı bir taş ustasının oğlu olan Sokrat'ın Atina'nın felaketiyle sonuçlanan Sparta Savaşı'nda -temayüz etmese bile- cesaretle savaştığı anlaşılmaktadır. Felsefe eğitimi de gören Sokrat -spekülatif düşünceyi uygulamaya koyanları içine düştükleri tuzaktan kurtarmak üzere- belirli bir soru sorma yöntemini, bir diğer ifadeyle, "yaygın ve fakat gelişigüzel görüşleri yoğun akılcı sorgulamaya tabi tutma yöntemini" benimser. Zaman içinde, hemşerileri, onun geleneksel görüşlere sürekli burnunu sokmasını sadece sıkıcı değil, tehditkâr bir tutum olarak görmeye başlarlar ki, bu durum, Sparta yenilgisi sırasında ve sonrasında siyaseten yönünü şaşırmış olan şehirde, bir tür Atina karşıtlığı olarak algılanmakta gecikmez. Sokrat'ın, kötülüğüyle ünlü münafık Alcibiades dahil, şaibeli bir grup zengin ve genç adamla ilişki içinde olması da itibarını zedeler ve sonunda, yeni görüşler ihdas etmek ve Atina gençliğini kötü yola sevk etmekle suçlanarak yargılanıp ölüme mahkûm edilir. Duruşmanın aşağıda sunulan tasvirini öğrencisi Eflâtun, *Apologia*'da (Savunma) kayda geçirir. Duruşmanın halka açık olarak yapıldığı düşünülürse, *Apologia*'da Sokrat'a

atfedilen ifadelerin savunma sırasında Sokrat tarafından gerçekten dile getirildiği kabul edilebilir.

*Sokrat'ın Savunması**

Eflâtun

Doğrusu Atinalılar, Meletos'un bana yüklediği kötülüklerin suçlusu olmadığıma inandırmak için sizi, saptamamı uzatmam gerektiğini sanmıyorum; dediklerim yeter. Ama daha önce de söylediğim gibi, bana karşı beslenen düşmanlıklar, günüler sayısız; iyi bilin, doğrudur bunlar. Suçlu diye yargılı olursam, işte bunlar yüzünden olurum, bu yüzden yitiririm. Ne Meletos, ne de Anitos[1] yüzünden. O leke sürmeler, şu bir yığın adamın çekemezliği yok mu, nice nice kişilerin yok olmalarına yol açtı, daha da açar elbet; öyle ya bu kötülük gelip bana dayanmakla kalmaz ki.

Belki şöyle diyecek biri bana: "Peki Sokrat, seni böyle ölüme sürükleyecek bir yaşam sürmekten utanç duymuyor musun?" Bu adama şu doğru yanıtla karşılık verebilirim: "Yanılıyorsun gönüldeşim. Bir adamın değeri ne denli az olursa olsun, ölür müyüm, kalır mıyım diye düşünmemelidir o adam. Bir iş görürken doğru mu eğri mi davrandığını, yiğit bir adam gibi mi, yoksa ödlek bir adam gibi mi davrandığını düşünmelidir yalnız. Sana kalırsa, Troia'da ölen yarı-tanrıların hepsini, bu arada onursuzluğa karşı her türlü sakıncayı göze aldığı için, özellikle Thetis'in oğlunu[2] bönlükle damgalamak gerekir. Onun Hektor'u bir ayak önce öldürmek için ivecenlik ettiğini gören anası, tanrı kadın, yanılmıyorsam aşağı yukarı şu sözleri söylemişti ona: "Oğlum, arkadaşın Patroklos'un ölüm öcünü alırsan, yok edersin Hektor'u, şunu bil ki sen de öleceksin; çünkü şıpın arkasından yargı bekliyor seni, tanrı dileği böyle buyuruyor." Bu öğüt ölüme, sakıncaya kulak asmamaktan alıkoymadı onu; gönüldeşlerinin öcünü almadan, alçak olarak yaşamaktan daha çok korkuyordu. "Şurada, şu gibi, maskara gibi durmaktansa, öcümü alayım düşmanımdan, sonra ben de öleyim!"[3] Ölüme, sakıncaya bana mısın, dedi mi o? En doğru davranış, Atinalılar, bir kimsenin yeri neresi olursa olsun, ister kendinin yaraşık bulup seçtiği, ister komutanının gösterdiği yerde sakıncaya karşı dayatmak, diretmektir bence; ölümü, ona benzer daha nice sakıncaları değil, ancak onuru göz önünde tutmalıdır insan. Atinalı-

1 Duruşmada Sokrat'ı suçlayan taraf.
2 Achille, rakibi Truva'nın en büyük savaşçısı Hektor.
3 İlyada, XVIII.96ff.

lar, benim için de bundan başka türlü davranmak, çok garip bir çelişmeye düşmek olurdu; çünkü Potidea'da, Amphipolis'te, Delion'da[4], seçtiğiniz komutanların gösterdikleri yerde, her türlü ölüm sakıncası karşısında bütün gözüpekliğiyle duran ben, şimdi tanrı[5] beni, kendimi ve başkalarını incelemek, sınamak için filozoflukla görevlendirdiğinde ölüm ya da başka bir şey korkusuyla işimi bırakıp nasıl kaçardım? Böyle bir tutum gerçekten ağır bir suç olurdu. Kendimi bilge sanarak ölüm korkusuyla tanrı buyruğuna baş eğmeseydim, o zaman pek haklı olarak yargı yerine çağırılabilir, tanrıların varlığını yadsımaktan suçlandırılabilirdim. Çünkü ölüm korkusu, Atinalılar, kişinin gerçekte bilge değilken kendini bilge sanması değil midir? Kişinin bilmediğini bilir sanması değil midir? Gerçekte, kimse bilmiyor ölümün ne olduğunu; insana vergi en büyük iyiliktir belki ölüm; ama en büyük kötülükmüş gibi korkuluyor ondan. Bilmediğimiz bir şeyi bildiğimizi sanmak kınanacak bir bilgisizlik değil midir? Birçok insanlardan işte bu bakımdan ayrımlıyım yargıçlar; bir takım işlerde başka birinden daha bilge olduğumu demeye dilim varmıyorsa bundandır. Öyle ya, ben öteki dünyada olup bitenleri yeterince bilmeyerek, biliyor düşüncesine kapılmıyorum. Ama tanrı olsun, insan olsun kendimden daha iyi birine kötülük yapmanın, boyun eğmemenin kötü ve utanılası olduğunu biliyorum. Kötülük olduğunu iyice bildiğim şeylerden korkarım; ama iyi olmadığını kestirmediğim şeylerden ne korkar, ne de çekinirim.

Beni koyuverseniz bile, beni sizin karşınıza çıkarmamak gerektiğini ya da çıkarılırsam yüzde yüz ölüme yargılı kılmanız gerektiğini -çünkü ölüm cezası verilmezse çocuklarınız Sokrat'ın öğütlerini dinleyerek büsbütün baştan çıkacak, bozulacaklardır- söyleyen Anitos'u dinlemezseniz; bu sav üstüne bana: "Sokrat Anitos'u dinlemeyerek salıvereceğiz seni, ancak bir koşulla, artık bundan böyle insanları sınamayacak, sorguya çekmeyecek, filozofluk etmeyeceksin; bu koşulu yerine getirmezsen öleceksin" deseniz; söylediğim gibi, beni bu koşulla salıverirseniz, şöyle yanıtlarım sizi: "Atinalılar, saygı ve sevgim vardır sizlere, ama ben size değil, tanrıya boyun eğerim daha çok, son soluğuma değin, elimden geldiğince felsefe ile uğraşmaktan, sizleri buna yöneltmekten, felsefeyi öğretmekten geri durmayacağım. Kiminle karşılaşırsam, alışkanlığım üzere, şöyle diyeceğim ona: 'Sen ki gönüldeşim, Atinalısın, dünyanın en büyük, bilgeliğiyle, gücüyle en çok ün salmış kentin hemşerisisin, paraya, şana, onura bunca önem verirsin, sıkılmaz mısın bundan, yüzün kızarmaz mı?" İçinizden biri bana karşı koyup bu saydıkla-

4 Kuzey Yunanistan'da bir site. Atina -Sparta savaşının başlarında, İÖ 430'da, uzun bir kuşatmadan sonra Atina tarafından ele geçirildi.

5 Apollon.

rıma önem verdiğini ileri sürerse, yakasını bırakacağımı, onu salıvereceğimi sanmayınız; sınayacağım, sorguya çekeceğim onu, ince eleyip sık dokuyacağım, o ne derse desin, erdemli olmadığını anlarsam, kendisini değeri çok olana az değer verdiğinden, değeri az olana çok değer verdiğinden ötürü utandıracağım onu. Karşıma çıkan kim olursa olsun, böyle yapacağım, genç olsun, yaşlı olsun, yerli olsun yabancı olsun; ama özellikle hemşerilerime böyle davranacağım, çünkü sizleri kendime daha yakın duyuyorum. Şunu da iyi biliniz ki, tanrının buyruğudur bu; tanrının buyruğunu yerine getiren benden başka hiç kimse şimdiye değin bundan daha büyük bir çaba, iyilik göstermemiştir kentimize.

Çünkü benim sokaklarda dolaşarak genç yaşlı hepinizi bedeninize, paraya pula değil, her şeyden önce canın, tinin eğitimine, yetkinliğine önem vermeniz gerektiğine inandırmaktan başka bir ereğim yok. Bakın gene söylüyorum size, zenginlikle, parayla pulla elde edilmez erdem, ama zenginlik, genel olsun özel olsun her türlü iyilik ancak erdemden gelir. Bunları söyleyerek gençliği baştan çıkarıyor, doğru yoldan ayırıyorsam, yukarıda andığım özdeyişlerin dokuncalı olduğunu benimsemek gerekir. Ama biri çıkıp da öğrettiğim şeylerin bunlar olmadığını ileri sürerse yalan söylemiş olur. Bunun burasında şöyle diyeceğim size Atinalılar: "İster dinleyin, ister dinlemeyin Anitos'u, ister salın, ister salıvermeyin beni; iyice bilin ki şunu, bir değil bin kez ölmem gerekse bile, hiç mi hiç değiştirmeyeceğim yolumu."[6]

* *Apologia*, *Sokrat'ın Savunması*, Plato: Diyaloglar 28a-30b, Türkçesi Teoman Aktürel, Remzi Kitabevi 2009.

2. Bilginin Doğası ve Bilgi Edinenlerin Sorumluluğu Nedir?

İÖ 429 doğumlu Sokrat'ın öğrencisi olan Eflâtun, devlet adamı olmaya niyetlenmişken, hem imparatorluğunu hem de Sparta Savaşı'nı kaybederek bir iniş dönemine geçmiş olan Atina siyasetinden, Sokrat'ın da etkisiyle, kısa sürede nefret eder. "Filozoflar yönetici, yöneticiler filozof oluncaya kadar" siyaseti meslek edinmeme kararı alır ve arkadaşlarına bildirir. Sokrat'ın İÖ 399'da ölüme mahkûm edilip cezasının infazından sonra Atina'dan ayrılan Eflâtun, İÖ 387'de geri döner, kent dışındaki Akademus korusunda, bir grup filozofun toplandığı *Akademia*'yı kurar. Eflâtun, okulun kuruluşunu izleyen kırk yılı burada ders vererek ve yazarak geçirir. İÖ 348'de ölür.

Eflâtun'un günümüze kalan çalışmaları, *Devlet* de dahil olmak üzere, bilimsel eserlerden, tezlerden çok, diyaloglardan ve tartışmalarından ibarettir. *Devlet*, bire-

6 Bu pasajı Hz. İsa'nın tutuklanması ve yargılanması ile kıyaslayın.

yin adalet anlayışının sorgulanmasıyla başlar. Tartışmaya katılanlar konuyu temelden ele almaya çalışırken, kendilerini sahici bilginin doğası sorunuyla karşı karşıya bulurlar, çünkü politik bir toplumda bireyin kendisini doğru yönetebilmesi için sahici ve doğru olanın ne olduğuna vakıf olması gerekir.

Aşağıdaki diyalog Atina'nın liman kentlerinden biri olan Pire'de geçmektedir. Bir arkadaş grubu, bir festivali takiben zengin bir tüccarın evinde toplanmış, adaletin sahici anlamını tartışmaya başlamışlardır. Tartışmaya Eflâtun'un "kahramanı" olarak katılan Sokrat, Glaukon ile önceden yaptığı bir tartışmayı anlatırken içlerinden biri, adalet tanımını, birey itibariyle değil, devlette nasıl işlediği itibariyle irdeleme niyetini dile getirir. Glaukon, Sokrat'ın ideal cumhuriyetin katılımcıları arasında rütbe farkı olması ve insanların yönetme görevini üstlenebilmeleri için, katı bir eğitim ve elemeye tabi tutulmaları gerektiği görüşünü benimsemiş olmakla birlikte, Cumhuriyetin yurttaşlarının söz konusu statü farklılıklarını kabule nasıl ikna edileceklerini sorar. Konuşmasına insanlar arasında aslında algı/idrak farklılıkları olduğunu iddia ederek başlayan Sokrat şöyle devam eder:

*Devlet**

Eflâtun

"Şimdi yaradılışımızın nereye kadar aydınlatılabilmiş ya da aydınlatılamamış olduğunu kafanda canlandırayım: Yeraltındaki bir mağarada yaşayan insanlar düşün. Yaşadıkları bu mağara, ışığa açılsın ve mağaranın her yerine ışık girsin. Buradaki insanlarının ayaklarının ve boyunlarının, çocukluklarından itibaren zincirle bağlanmış olduğunu, bu yüzden hareket edemediklerini ve kafalarına dolanmış olan zincirlerden dolayı önlerinden başka hiçbir yer göremediklerini düşünelim. Arkalarında, yukarıda bir yerde ateş yanıyor. Ateşle tutsaklar arasında yüksekçe bir yol, bu yolun yan taraflarında da kukla oyuncularının önünde kuklalarını oynattıkları perdeye benzer düşük bir duvar var."

"Evet."

"İnsanlar, duvar yapmaya yarayan çeşitli aletler, tahtadan, taştan ve çeşitli malzemelerden yapılmış heykeller ve hayvan figürlerini ellerine almış duvarın dibinden yürüyorlar. Bu taşıdıklarının görüntüleri duvara yansıyor. Yürüyenlerin bazıları konuşuyor, diğerleri ise sessizce yollarına devam ediyorlar."

"Kafamda tuhaf görüntüler canlandı. Tutsaklar da çok tuhaf."

"Bizim gibi," dedim. "Sadece kendi gölgelerini ya da birbirlerinin, ateşin mağaranın karşı duvarına yansıttığı gölgelerini görüyorlar."

"Doğru," dedi. "Kafalarını oynatamadıklarına göre, bu gölgelerden başka ne görebilirler ki?"

"Benzer şekilde, taşıdıkları nesnelerin de sadece gölgelerini görebiliyorlar."

"Evet," dedi.

"Bu insanlar birbirleriyle konuşacak olsalar, taşınan nesneleri adlandırabileceklerini düşünürler, değil mi?"

"Çok doğru."

"Bu mağaranın bir yerinden yankı geldiğini düşün. Yoldan geçen biri konuştuğunda, bu sesin onun gölgesinden geldiğini sanmazlar mı?"

"Zeus adına, kesinlikle öyle sanırlar," dedi.

"Onlara göre gerçek, görüntülerin gölgesinden başka bir şey değildir."

"Evet."

"Şimdi de bunu neyin izlediğini canlandır kafanda: Tutsaklar serbest bırakılır, yanlışlarını görürler. İçlerinden biri özgür kalıp ayağa kalktığında ve kafasını oynatıp yürüyerek ışığa doğru baktığında müthiş bir acı duyar. Işığın parıltısı gözlerini kamaştırır ve daha önce gölgelerini gördüğü gerçek nesneleri göremez. Daha sonra da ona biri, daha önce gördüklerinin bir hayal olduğunu, ama şimdi gerçek varlığa gittikçe yakınlaştığını ve ona baktığını, böylece daha keskin bir görüntüye sahip olduğunu söylese, vereceği cevap ne olabilir? Aynı kişi, ondan birer birer geçmekte olan nesnelerin isimlerinin ne olduğunu söylemesini istese, şaşırıp kalmaz mı? Daha önce gördüğü gölgelerin, şu an görmekte olduğu gerçek nesnelerden daha gerçek olduğunu sanmaz mı?"

"Evet, öyle olduğunu düşünür."

"Işığa doğrudan bakacak olsa, gözlerinde bir acı hissetmez mi? Bu yüzden, arada bir bakışlarını başka yöne çevirip sadece görebildiği nesnelerin varlığından haberdar olmaz mı? Bu yüzden, ona gösterilen nesnelerin değil de, görüntülerini hafızasına aldığı bu nesnelerin daha gerçek olduğunu düşünmez mi?"

"Şüphesiz," dedi.

"Bir de şunu düşün: Onu sarp ve engebeli bir yokuştan sürükleyerek çıkartsak ve güneşi görene kadar onu bırakmasak, canı acımaz mı, sinirlenmez mi bize? Işığa yaklaştıkça gözleri kamaşır ve gerçek nesnelerin hiçbirini göremez."

"Evet, bir anda göremez," dedi.

"Bu yukarı dünyanın görüntüsüne alışması gerekir. İlkin, en iyi gölgeleri, ardından insanların ve diğer nesnelerin sudaki yansımalarını, daha sonra da nesnelerin kendilerini görür. Sonra, ayı, yıldızları ve parıldayan gökyüzü-

nü seyre dalar. Gökyüzünü ve yıldızları geceleyin, yani güneş ya da gün ışığı yokken daha iyi görmez mi?"

"Kesinlikle."

"Son olarak da güneşi görür. Artık, sadece sudaki yansımasını değil, güneşin kendisini de görür ve onu olduğu gibi seyredebilir."

"Evet, öyle olur," dedi.

"Mevsimleri, yılları güneşin belirlediğini, bütün görülebilir şeyleri onun koruduğunu ve arkadaşlarıyla birlikte, daha önce mağarada gördükleri şeyleri onun sayesinde gördüklerini anlar, değil mi?"

"Elbette," dedi." Önce güneşi görür, ardından da böyle sonuçlar çıkarır."

"Eski yaşadığı yeri ve oradaki tutsak arkadaşlarını hatırlayınca, yaşadığı değişiklikten dolayı kendisini mutlu hisseder ve oradaki arkadaşlarına acır, değil mi?"

"Kesinlikle acır."

"Pekiyi mağarada yaşarken; gelip geçmekte olan gölgeleri en hızlı takip eden ve hangisinin önce, hangisinin sonra, hangilerinin birlikte geçtiklerini en hızlı belirleyebilen ve bu yüzden geleceğe ilişkin en iyi sonuçları çıkarabileceğine inanılan kişinin, arkadaşları tarafından onurlandırıldığı aklına geldiğinde, bu türden onurlandırılmalarla artık ilgilenir mi, böyle onurlandırılan kişilere gıpta eder mi? O arkadaşları gibi düşünüp onlar gibi yaşamaktansa, Homeros'un kahramanı gibi, 'Fakir bir efendinin fakir kölesi olmak daha iyidir'[7] diyerek, her şeye katlanmaz mı?"

"Evet," dedi. "Bence, o eski sanılarla ve hayatla avunmaktansa, her şeye katlanmaya razı olur."

"Bir de bu kişinin, güneşin olduğu yerden alınıp eski hayatına geri döndürüldüğünü düşün. Gözlerinin tam bir karanlığa gömüldüğünden şüphe eder mi?"

"Elbette etmez."

"Gözleri henüz zayıfken -ki gözleri yeniden karanlığa alıştırmak uzun bir zaman ister- bu mağaradan daha önce hiç çıkmamış tutsaklarla birlikte gördükleri gölgelerin ne olduğunu söylemek zorunda olsa, gülünç duruma düşmez mi? Oradakiler, onun yukarıya çıktığını, ama döndüğünde gözlerini kaybetmiş olduğunu, bu yüzden yukarı çıkmayı düşünmenin bile iyi bir şey olmadığını söylerler. Eğer, içlerinden biri, bir diğerinin zincirlerini çözüp onu yukarıya, ışığa doğru götürecek olsa, yakalayıp öldürmezler mi bu kişiyi?"

"Evet, yaparlar bunu," dedi.

---

7 Homeros, *Odysseia*, XI. 489.

"Şimdi, bu benzetmeyi, biraz önce söylediklerimle ilişkilendirebilirsin, sevgili Glaukon. Hapishane gibi olan bu mağara, görünen dünya; bu mağarayı aydınlatan ateşin ışığı, güneş olsun. Doğru ifade ediyor muyum, etmiyor muyum, bunu Tanrı'dan başka kimse bilemez, ama benim inancıma göre, yukarıya yapılan yolculuğu, ruhun aklın dünyasına yükselişi olarak alırsan yanılmazsın. Doğru veya yanlış, benim sanıma göre, bilgi dünyasında iyi idea'sı her şeyden sonra gelir ve bunu görebilmek çaba gerektirir. Görüldüğünde de, güzel ve doğru olan her şeyin evrensel sebebi, bu görülebilir dünyadaki ışığın ve bu ışığın efendisi, bilgi dünyasındaki akıl ile hakikatin idea'sı, en büyük kaynağının iyi idea'sı olduğu anlaşılır. Gerek devlet işlerinde, gerekse özel yaşamda bilgece hareket etmek isteyen kişinin görmesi gereken bu iyi idea'sıdır."

"Anladığım kadarıyla sana katılıyorum," dedi.

"Bu, insanı mutlu kılan görme kuvvetine ulaşanların, kendilerini küçülterek insan işleriyle ilgilenmek istememeleri, seni düşündürmesin" dedim. "Çünkü onların ruhları, hayatlarını geçirmek istedikleri yukarı dünyaya doğru hızla yol almaktadır. Yaptığımız benzetmenin doğru olduğunu düşünecek olursak, onların bu isteği çok doğadır."

"Evet, çok doğaldır."

"Kutsal düşüncelerden sıradan insanın uğursuz hayatına geçen, gözleri hâlâ yarı kapalıyken ve henüz etrafını çevreleyen karanlığa alışmamışken, doğruluğun görüntüleri ya da doğruluğun görüntülerinin gölgeleri hakkında mahkemelerde ve başka yerlerde tartışmaya girmesinin ve daha önce hiç mutlak doğruluğu görmeyenlerin sanılarına karşı kendi fikirlerini savunmaya çalışmasının diğer insanların gözünde gülünç olmasında şaşırtıcı bir yan yoktur, değil mi?"

"Hayır, yoktur."

"Gerçekten de," dedim, "aklıselim biri, gözlerin bulanmasının iki türlü olduğunu ve iki nedenden kaynaklandığını bilir: Aydınlık bir yerden karanlığa geçerken ve karanlık bir yerden aydınlık bir yere çıkarken. Bu durum, gözler kadar, ruh için de geçerlidir. Bu gerçeği bilen biri, gözleri bulanık ve zayıf gören birini gördüğünde, onunla alay etmez. Ona, daha aydınlık bir yerden gelip karanlığa alışamadığı için mi göremediğini, yoksa karanlık bir yerden ışığın bol olduğu bir yere geldiği için mi gözlerinin kamaştığını sorar. Aldığı cevap birincisi olursa, onun şanslı olduğunu düşünür. İkincisi olursa ona acır. Aydınlık bir yerden karanlığa dönen biriyle değil de, karanlık bir yerden aydınlığa çıkan bir ruhla alay edilebilir."

"Çok haklısın," dedi, "çok güzel."

"Eğer ben haklıysam; kör gözlere görme gücü vermek gibi, bilgisiz birine bilgi verebileceklerini söyleyen eğitimciler haksızdır, sonucuna ulaşabilirim."

"Evet, öyle."

"Halbuki bizim söylediklerimiz gösteriyor ki, her insan öğrenme gücü ve yeteneğine sahiptir. Bütün beden kullanılmadan gözün karanlıktan aydınlığa dönememesi gibi, aklın gözü de ancak bütün ruhun, varlığın dünyasına dönmesi ve yavaş yavaş varlığı görmeye başlaması, en parlak, en iyi varlığı, diğer değişle iyiyi görmesiyle gerçek dünyaya dönebilir."

"Çok doğru."

"İnsana görme yeteneği vermeden -çünkü insan görme yeteneğine zaten sahiptir- yanlış yöne, hakikate değil de, başka yerlere bakan gözlerin doğru yöne en kolay ve en çabuk şekilde çevrilmesini sağlayacak bir sanatın olması gerekmiyor mu? Eğitimin amacı da ruhun iyiye yönelmesini sağlayan bir sanat olmaktır."

"Evet, böyle bir sanatın olması gerekiyor," dedi.

"Ruhun sahip olduğu diğer erdemler, bedensel niteliklere benziyor. Çünkü doğuştan bazı niteliklere sahip olunmasa bile, alışkanlık ve deneyim yoluyla bunlara sahip olunabiliyor. Bilgeliğin içinde ise her zaman bir tanrısallık bulunmaktadır. Bilgelik, doğru yöne yönlendirilirse faydalı ve de kazançlıdır. Yanlış yöne yönlendirilirse de faydasız ve zararlıdır. Zeki bir dolandırıcının keskin gözlerinde parlayan ince zekâyı hiç gördün mü? Ne kadar da isteklidir; kötü ruhu, hedefine giden yolu nasıl da açık seçik görebilmektedir? Böyle biri kör değildir. Ama keskin gözleri, kötülüğün hizmetindedir. Bu adam, zeki olduğu oranda zararlıdır."

"Çok doğru," dedi.

"Bu özellikte olan kişilere, daha çocukluk yıllarında iken müdahale edilmesi; bu kişilerin, doğumlarından itibaren kendilerine ağır bir yük gibi yüklenen ve onları sürekli aşağıya çekerek ruhlarının daha aşağı şeylerle ilgilenmesini sağlayan yeme içme gibi duyusal zevklerden arındırılmaları; bu tür engellerden kurtarılmaları ve aksi yöne yönlendirilmeleri durumunda ne olur? Sahip oldukları görme yetisini kullanarak, gerçeği ve hakikati şu an gördükleri şeyler kadar keskin bir şekilde görmezler mi?"

"Büyük olasılıkla görürler," dedi.

"Evet," dedim, "bu söylediklerimizden çıkarılabilecek bir sonuç daha var: Ne eğitimsiz ve gerçekten habersiz olan kişiler, ne de araştırmalarına hiçbir şekilde son vermeyen kişiler devletin başına geçebilirler. Birinciler, gerek devlet işlerinde, gerekse özel yaşamlarında, eylemlerini şekillendirecekleri tek bir amaca bile sahip olmadıkları için, ikinciler de zaten Kutsanmışlar

Adalarında[8] yaşadıklarını düşünerek, bir zorlama olmaksızın harekete geçmeyecekleri için yönetici olmaya elverişli değillerdir."

"Çok doğru," dedi.

"Öyleyse, sitenin kurucuları olarak yapacağımız şey, en akıllı kişileri, tüm bilgilerin en iyisi olan bilgiyi edinmeye zorlamak olacak. İyiye ulaşana kadar, bu bilgi edinme işine devam etmeliler. Ancak, bu bilgiye ulaştıkları ve yeteri kadarını da gördükleri zaman, işlerini bugünkü gibi yapmalarına izin vermeyelim."

"Ne demek istiyorsun?"

"Yukarıda kalmalarına izin verilmemeli demek istiyorum. Yine aşağıdaki mağarada yaşayan tutsak arkadaşlarının yanına gönderilmeleri ve oradaki işleri yaparak, değerli olsun olmasın, bir şekilde onurlandırılmaları sağlanmalıdır."

"Pekiyi ama bu haksızlık değil mi? Daha iyisine ulaşabilecekken, onlara daha kötü bir hayat mı vermeliyiz?"

"Yasa koyucunun amacını yine unutuyorsun, dostum. Onun amacı: bir sınıfın diğer tüm insanlardan daha mutlu olmasını sağlamak değildir; aksine, tüm sitenin mutlu olmasını sağlamaktır. Eğer bir mutsuzluk varsa, bunu bütün yurttaşlar yaşayacaktır. O, ikna yoluyla ya da zorla, insanları bir arada tutar ve gerek site, gerekse kendileri için çalışmalarını sağlar. Bu en akıllı kişiler bunun için yaratıldı, yoksa mutlu edilmeleri için değil. Onlar, sitenin iyi bir düzene sahip olmasını sağlayacak kişilerdir."

"Doğru, unutmuşum bunu," dedi.

"Unutma ki Glaukon, filozoflarımızı diğer insanlarla ilgilenmeye zorlamakla onlara haksızlık etmiş olmuyoruz. Onlara, başka sitelerde yaşayan filozofların politika işleriyle uğraşmak zorunda olmadıklarını; bunun da akla uygun olduğunu, çünkü onların kendi kendilerini yetiştirdiklerini, bağlı bulundukları sitenin de onlarla çalışmayı yeğlediklerini anlatacağız. Kendi kendilerine öğrenip kendi kendilerini yetiştirdikleri için, hiçbir yararını görmedikleri bir kültüre karşı minnettarlık duymazlar; ama biz sizi, arı kovanın, kendinizin ve diğer vatandaşların yöneticileri olmanız için yetiştirdik; sizi, diğer sitelerde yaşayan filozoflardan çok daha iyi eğittik; siz onlardan daha fazla sorumluluk alabilirsiniz; bundan dolayı, her biriniz sırası gelince, yeraltında diğer insanların yaşadığı yere gidip karanlıkta da görmeye alışmalıdır; karanlıkta da görmeye alışınca orada yaşayan insanlardan on bin kat daha iyi görecek, gördüğünüz görüntülerin neler olduğunu ve neyi temsil ettiklerini bileceksiniz; çünkü sizler, güzel, doğru ve iyi olan şeylerin gerçek-

8 Antik Yunanlılar için cennet ile eşdeğer.

liğini görmüş olacaksınız; böylece, aynı zamanda sizin olan sitemiz, bir rüya olmaktan çıkıp gerçekleşmiş olacak ve diğer sitelerden daha farklı bir şekilde yönetilecek; diğer sitelerden insanlar, sırf gölgelerden dolayı birbirine girip çok iyi bir şey sandıkları yönetimi eline alabilmek için çılgınca bir mücadele vermektedirler. Oysa, hakikat şudur ki: Yöneticilerin yönetmeye istekli olmadıkları siteler, her zaman en iyi ve en kolay yönetilen sitelerdir; yöneticilerin yönetme işini büyük bir istekle yaptıkları sitelerse en kötüleridir."

3. Gerçeklik Aşamaları ve Sahici Bilginin, Yani Nihai Gerçekliğin Hedefi Nedir?

Devlet'te yer alan tartışmalar sürerken, Sokrat varoluştan varolmayışa sürgit geçiş halinde olan insanoğlunun, hakkında sadece fikir sahibi olabileceği sahte ve temsili gerçekliklerin değil, tam manasıyla vakıf olabileceği temel, kalıcı gerçekliklerin neler olduğunu belirlemesinin gerektiğine karar verir.

*Devlet**

Eflâtun

"Sitemizin," dedim, "gerçekten doğru kurulduğunu ve birçok iyi niteliklere sahip olduğunu düşünüyorum. Bu iyi niteliklerden en başta geleni, şiir sanatıyla ilgili olarak getirdiğimiz kuraldır." "Hangi kuralı kastediyorsun?" diye sordu Glaukon. "Taklitçi şiiri reddeden kuralı. İnsan ruhunun farklı yönlerinin özelliklerini artık biliyor olduğum için, bu kuralın değerini de artık çok daha iyi anlıyorum." "Ne demek istiyorsun?" "Tragedyacılara ve diğer taklitçi şairlere anlatmayacağını bildiğim için bunu sana anlatabilirim. Bence bu tür şiirlerin hepsi, dinleyenlerin akıl gücüne zarar verir. Bunun önüne geçmenin tek yolu, taklidi yapılan şeyin gerçek bilgisine ulaşmaktır." "Ne söylemek istediğini tam anlamadım," dedi. "İlkgençlik yıllarımdan beri, adını söylerken bile dilimin sürçtüğü, bütün etkileyici tragedya şiirlerinin en büyük ustası ve öğreticisi Homeros'u çok sevsem de bir insan, hakikatten daha üstün olamayacağı için düşüncelerimi söyleyeceğim," dedim. "Söyle tabii," dedi. "Dinle öyleyse. Daha doğrusu, soracaklarıma cevap ver." "Pekiyi, sor." "Taklit denen şeyin ne olduğunu söyler misin bana? Bunun ne anlama geldiğini gerçekten bilmiyorum," dedi. "O halde, bunu ben nasıl biliyor olabilirim," diye sordu. "Neden olmasın? Çoğu kez, gözleri iyi görmeyenler, iyi görenlere oranla bir şeyi daha çabuk görebilirler," diye cevap verdim.

"Çok doğru," dedi. "Ancak, bu konuda biraz olsun kafamda bir fikir uyanmış olsa bile, sen varken bunu söylemeye cesaret edemem. O yüzden, bunun cevabını sen bulmaya çalış," dedi. "Pekiyi o zaman, araştırmamıza, her zamanki gibi başlayalım: Aynı adı taşıyan nesnelere ilişkin olarak ortak bir idea, form[9] oluşturuyoruz. Ne söylemek istediğimi anlıyor musun?" "Evet, anlıyorum." "Buna genel bir örnek verelim: Dünyada, çok sayıda yatak ve masa var, değil mi?" "Evet." "Ancak, bunlara ilişkin sadece iki idea ya da biçim var; biri yatak, diğeri de masa ideası." "Doğru." "Bunları yapan bir kişi, söz konusu idea çerçevesinde, kullanmamız için yatak ya da masa yapar -bu ve buna benzer örneklerdeki konuşma biçimimiz bu- ancak, hiçbir zanaatkâr idea yapamaz, değil mi?" "Kesinlikle yapamaz," dedi. "Ne söyleyeceğini bilmek istediğim bir zanaatkâr daha var," dedim. "Hangi zanaatkâr?" "Diğer tüm zanaatkârların işlerini yapan kişi." "Olağanüstü bir insan olmalı bu dediğin," dedi. "Bekle biraz. Bunu söylemek için daha çok nedenin olacak. Çünkü o sadece her tür tası, tabağı değil, aynı zamanda bitkileri, hayvanları, kendisini ve başka her şeyi de yapar. Yeryüzünü, gökyüzünü, gökyüzünde ve yerin altında bulunan şeyleri ve ayrıca tanrıları da yapar," dedim. "Bu adam, hiç hata yapmayan bir çeşit büyücü olmalı. Desene, görülmedik ustalıkta bir sofist bu," diye cevap verdi. "Söylediklerime inanmıyorsun, değil mi? Böyle bir yaratıcı olamaz mı diyorsun? Bütün bunları, senin bile yapmanın bir yolu olduğunu bilmiyor musun?" dedim. "Nasıl bir yol bu?" "Kolay bir yol" dedim. "Daha doğrusu, bunu kısa sürede, kolaylıkla başarmanın birçok yolu var. Ama en hızlı yolu, bir ayna alıp sağa sola çevirmek. Çok geçmeden güneşi, gökyüzünü, yeryüzünü, kendini, hayvanları, bitkileri ve biraz önce sözünü ettiğimiz diğer her şeyi aynada yapabilirsin." "Evet, ama bunlar sadece görüntüden ibaret olur," diye konuştu. "Çok güzel. İşte şimdi asıl noktaya geliyorsun. Resim sanatçısı da, başka bazı sanatçılar gibi, görüntüler yaratır, değil mi?" "Elbette." "Sanırım, resim sanatçısının yaptıklarının gerçek olmadığını söyleyeceksin. Ama resim sanatçısı, yatak yaparken, sonuçta bir yatak yapmış olmaz mı?" "Evet, ama yaptığı gerçek bir yatak değildir" diye cevap verdi. "Pekiyi ya, yatak yapan marangoz için ne diyeceksin? Onun, sözünü ettiğimiz ideayı, yatağın özünü değil, sadece belirli bir örneğini yaptığını söylememiş miydin?" "Evet, öyle söylemiştim." "O halde, mevcut bir şeyi yapmadığına göre, gerçek varlığı değil, sadece onun bir benzerini yapmış olur. Eğer biri çıkar da, yatak ya da başka bir şey yapan marangozun yaptığı şeyin gerçekten var olduğunu söylerse, bu gerçeklikle bağdaşmaz." "Filozoflar da bunun gerçeklikle bağdaşmadığını söylerler" dedi. "Öyleyse,

9 Form: Şeyi şey yapan asli özeliklerin bütünü.

zanaatkârın yaptığı şey, gerçeğin bir gölgesidir." "Evet." "Şimdi, verdiğimiz bu örneklerin ışığında taklitçinin doğasının ne olduğunu araştıralım." "Araştıralım." "Elimizde üç çeşit yatak var: Birisi Tanrı'nın yaptığı doğal yatak. Bunu Tanrı'dan başka kimse yapamaz, değil mi?" "Hayır, yapamaz." "Diğerini ise marangoz yapmıştır, öyle değil mi?" "Evet." "Üçüncüsünü de resim sanatçısı, değil mi?" "Evet." "Demek ki, üç çeşit yatak ve bunları yapan üç sanatçı var; Tanrı, marangoz ve resim sanatçısı." "Doğru." "Tanrı, ya öyle istediğinden ya da zorunlu olarak doğada gerçekten var olan bir yatak yapmış, bir tek yatak. Bir tane daha veya fazla yapmamış, yapmayacaktır da." "Neden?" diye sordu. "Çünkü iki tane yapmış olsa, bu ikisinin ideasının dayanacağı bir de üçüncü yatak olacaktı. Bu, ideal yatak, diğer ikisi ise, ona benzemeye çalışan yataklar olacaktır." "Çok doğru," dedi. "Tanrı bunu biliyordu. O, herhangi bir yatağın herhangi bir marangozu değil, gerçek bir yatağın gerçek yaratıcısı olmak istedi ve bu yüzden, doğada bir tane bulunan gerçek bir yatak yarattı." "Evet, böyle olduğuna inanıyoruz." "O halde Tanrı'ya yatağın doğal üreticisi, gerçek yaratıcısı diyelim mi?" "Evet, diyelim. Doğal olarak, Tanrı yatağın ve başka her şeyin yaratıcısıdır." "Pekiyi, marangoza ne diyelim? O da yatak yapmaz mı?" "Evet, yapar." "Ressama, yaratıcı ya da yapıcı diyebilir miyiz?" "Kesinlikle diyemeyiz." "Pekiyi, resim sanatçısına eğer yapmıyorsa yatakla ilişkisi bakımından ne ad verebiliriz?" "Bence, diğerlerinin yaptığı şeyin taklitçisi demek, en doğrusudur resim sanatçısı için." "Güzel!" dedim. "O halde, doğadaki gerçeğinin üç basamak altında şeyler yapan kişi taklitçidir diyorsun, öyle mi?" diye sordum. "Elbette." "Tragedya şairi de taklitçidir. Bundan dolayı, diğer tüm taklitçiler gibi o da, kraldan, gerçekten üç basamak aşağıdadır." "Öyle görünüyor." "Öyleyse, taklitçinin kim olduğu konusunda anlaştık. Pekiyi ya, resim sanatçısı hakkında ne söyleyeceksin? Doğada özgün biçimleriyle var olan şeyleri mi resmetmektedir, yoksa yaratımları diğer ustaların yaptıklarına mı dayanmaktadır?" "Bence ikincisi." "Yaratımlarını oldukları gibi mi, yoksa göründükleri gibi mi yapar?" "Ne demek istiyorsun?" "Bir yatağa, yandan, karşıdan veya bir başka açıdan baktığında yatak farklı görünür. Ama gerçekte aynıdır. Bu, başka nesneler için de geçerlidir." "Evet, farklılık sadece görünüştedir," dedi. "Şimdi de şu soruma cevap ver: Resim sanatı gerçeğe mi, görüntüye mi ilişkindir? Yani, nesnelerin taklidini, gerçekte oldukları gibi mi, yoksa göründükleri gibi mi yapar?" "Göründükleri gibi." "O halde taklitçi, gerçeğin çok uzağındadır. Her nesneyi taklit edebilir, çünkü her nesnenin küçük bir bölümünü ele alır ve bu bölümün görüntüsünü yapar. Örneğin, bir resim sanatçısı, sanatları hakkında hiçbir şey bilmese de bir kunduracının, bir marangozun ya da bir başka sanatçının resmini yapabilir. Eğer iyi bir resim sanatçısıysa, yaptığı bir maran-

goz resmini uzaktan göstererek çocukları ve budala insanları kandırabilir. Öyle ki, gerçek bir marangoza baktıklarını sanırlar." "Doğru." "Biri çıkar da bize, bütün sanatları ve başkalarının bildiği her şeyi herkesten daha iyi bilen bir adam gördüğünü söylerse ona, bir ahmak olduğunu ve muhtemelen bir büyücü ya da oyuncu tarafından kandırıldığını, karşılaştığı insanın her şeyi bildiğini düşündüğünü, çünkü kendisinin bilginin, bilgisizliğin ve taklidin ne olduğunu bilmediğini söyleriz." "Çok doğru," dedi.

"O zaman," dedim, "başta Homeros olmak üzere, tragedya şairlerinin iyinin ve kötünün ne olduğunun yanı sıra, bütün sanatları, insan ve Tanrı'ya ilişkin her şeyi bildiklerini, çünkü iyi bir şairin, ele aldığı konuyu bilmeden şiir yazamayacağını ve hiçbir zaman gerçek bir şair olamayacağını söyleyen insanlar olursa, bunların da benzer şekilde kandırıldıklarını anlayabiliriz. Belki, karşılarına çıkan birkaç taklitçi kandırmıştır onları. Taklitçilerin kendilerine gösterdikleri yapıtları görünce, bunların gerçeğin üç basamak altında olduğu, gerçek olmayıp sadece birer görüntüden ibaret oldukları için gerçek hakkında hiçbir şey bilmeden de bunların kolaylıkla yapılabileceği hiç akıllarına gelmemiştir. Beki de haklıdırlar. Şairler, bu kadar iyi işledikleri şeyleri gerçekten de biliyor olabilirler, değil mi?" "Bunu çok iyi araştırmak gerekir," dedi. "Sence bir insan, bir şeyin hem kendisini, hem de görüntüsünü yapabiliyor olsa, hayatını tamamen bu şeyin görüntüsünü yapmaya adar mı? Hayatını şekillendiren yönünün, sanki daha iyi bir niteliğe sahip değilmiş gibi, sadece taklitçi yönünün olmasına izin verir mi?" "Bence vermez." "Taklidini yaptığı şeyi gerçekten bilen bir sanatçının işi gerçeklerle olur, bunların taklitleriyle değil. Arkasında birçok güzel eser bırakmak ister. Övgü şiirleri yazmaktansa bu tür şiirlerin öznesi olmayı yeğler." "Evet, bu onun için çok daha şerefli ve kazançlı olur."

* Eflâtun, *Devlet*, 595a-c-598e-599d, Türkçesi: Ersin Uysal, Dergah Yayınları 2005.

4. İnsanoğlu Eğer En İyiye Ulaşacaksa, Hangi Yolu İzlemelidir?

Her ne kadar insanların çoğu gölgeleri hakikat olarak kabullenmek suretiyle hayatının büyük kısmını cehaletin karanlığında geçirseler de kendileri için daha iyi olana talip olan diğer bazıları, Eflâtun'un *Devlet*'inin ilk bölümünün sonunda sözünü ettiği gardiyanlar gibi, amaçlarına şu veya bu şekilde ulaşırlar. Eflâtun, insanoğlunun iyiye duyduğu arzuyu ve buna ulaşma yolunu, *Şölen*'de (Sempozyum) irdeler. İzleyen diyalogda Sokrat'ın bazı arkadaşları sırayla aşkı tarif etmeye çalışırlar. Biri, olabilecek en yüce güdü, bir diğeri ise birbiriyle uyumsuz ve rahatsızlık verecek kadar

natamam/güdük varlıklar arasında ahenk tesis etmenin bir tür fizyolojik veya mekanik yolu olarak tanımlar. Üçüncüsü, Agathon, konuyu, adı Aşk olan bir tanrı olarak ele almayı seçer ve bu kutsal varlığı insandaki iyinin, genç ve adil kaynağı olarak tarif eder. Sokrat, genç dostu Agathon'u bir ayna gibi kullanarak Aşk'ın kendi tanımını yapmaya koyulur.

*Şölen (Sempozyum)**

Eflâtun

"Dostum Agathon, gerçekten de güzel bir başlangıç yaptın konuşmana. Sevgi'yi övmeye başlamadan önce, onun kim olduğunu ve neler yaptığını söylemek, çok yerinde bir seçimdi, ben de kabul ediyorum. Ama eğer onu bu kadar iyi biliyorsan, şu sorumu yanıtla: Sevgi, kendisinden başka bir şeyin sevgisi midir, yoksa hiçbir şeyin sevgisi değil midir? Sorun, onun bir anneden mi, yoksa bir babadan mı doğan bir sevgi olduğu değil -ki bu soru gerçekten de saçma olurdu- ama sorumu bir baba için de düşünebilirsin: Baba, bir şeyin babası mıdır, yoksa hiçbir şeyin babası değil midir? Beni doğru cevaplamak için, bir babanın baba olması için, ondan olan bir kız ya da oğul bulunması gerektiğini söylemek zorundasın, haksız mıyım?"

"Elbette haklısın," der Agathon.

"Anne için de aynı şeyleri söylemez miydin?"

"Söylerdim."

"Pekâlâ, şimdi söyleyeceklerimle birlikte, daha iyi anlayacaksın bunu. Bir *Kardeş*, ona kardeş diyebilmemiz için birilerinin kardeşi olmak zorunda değil midir?"

"Tabii."

"Hatta bir erkek ya da kız kardeş."

"Evet, öyle."

"Şimdi de Sevgi için düşün aynı sorumu: O bir şeyin sevgisi midir, yoksa değil midir?"

"Bir şeyin sevgisi olmalıdır elbette."

"O zaman aklında tut bunu: Sevgi, bir şeyin sevgisidir. Ve şimdi şunu yanıtla: Sevgi, sevgisi olduğu şeyi arzular mı, arzulamaz mı?"

"Elbette arzular."

"Bu arzuladığı şey, onun sahip olduğu bir şey midir, yoksa değil midir?"

"Galiba değildir, en azından öyle olmaması gerekir."

"Galiba diyecek yerde, arzulamanın ne olduğunu düşün. O, bizde olanı mı istemektir, yoksa bizde olmayanı mı? Bizde olanı arzular mıyız yoksa ar-

zulamaz mıyız? Bu beni ne kadar etkiliyor, anlatamam Agathon. Sen ne düşünüyorsun?"

"Ben de senin gibi düşünüyorum Sokrat."

"Güzel. Boyu gerçekten de uzun olan biri, boyunun uzun olmasını ister mi? Yahut güçlü olan bir kimse, güçlü olmayı arzular mı?"

"Üzerinde anlaşmış olduğumuz fikre göre, bu imkânsız."

"Evet, çünkü hiç kimse, sahip olduğu şeylere ihtiyaç duymaz."

"Doğru."

"Ama, belki güçlü olan bir adam, güçlü olmayı arzulayabilir. Hızlı olan hızlı olmayı veya sağlıklı olan da sağlıklı olmayı. Bu durumda, insanların gerçekten de kendilerinde olanı arzuladıklarını düşünebilirsin – bir hataya düşmeyelim diye bu konuyu açtım. Fakat onların bu arzularını bir kenara bırakırsak Agathon, görürüz ki onlar her ne olmak istiyorlarsa, şu anda odurlar. Ama bir kişi, 'Ben sağlıklıyım ama sağlıklı olmak istiyorum' veya 'Ben zenginim ve zengin olmak istiyorum' derse, yani 'Şu anda nelere sahipsem, onları arzuluyorum' derse, ben de ona şu yanıtı veririm: Sen sağlığı da zenginliği de bugün için değil, geleceğin için arzu ediyorsun, çünkü bugün iste ya da isteme, onlar zaten sende var. O, 'Şu anda nelere sahipsem, onları arzuluyorum' derken, şunu söylemek istemiyor mu: *Şimdi sahip olduğum şeylerin gelecekte de bana ait olmalarını arzuluyorum*. Bu adam haklı değil midir sence?"

"Haklıdır," diye yanıtlar Agathon.

"Bu güzelliklere ve servete gelecekte de sahip olmayı istemek, sahip olmadığımız bir şeyi arzulamak değil midir?"

"Evet, doğru."

"Öyleyse, bu adam da tıpkı arzu eden ötekiler gibi, henüz sahip olmadığı bir şeyi istiyor. Arzu ve sevginin peşine düştüğü şeyler, erişemediğimiz, ihtiyacını hissettiğimiz şeyler değil midir?"

"Evet, onlardır."

"O zaman fikir birliğine vardığımız konulara bir bakalım: İlki, sevginin bir şeyin sevgisi olup olmadığı; ikincisi ise onun henüz sahip olmadıklarımızın sevgisi olup olmadığı."

"Evet."

"Şimdi, eğer kabul ediyorsan, sana kendi sözlerini hatırlatayım. Sanırım, şöyle dedin: Güzellik sevgisidir tanrıları bir arada tutan, çirkinlik sevgisi diye bir şey olamaz"

"Evet, tam olarak."

"Gerçekten de söylenecek bir sözdü dostum. Ama bir düşün; eğer dediğin gibi olsaydı, Sevgi'nin de sevgiyi arzulayan ve ona ulaşmaya çalışan bir tanrı olduğunu kabul etmek zorunda değil miydik?"

"Evet."

"O zaman Sevgi, güzelliğe sahip değildir."

"Gerekli bir kabul," dedi Agathon.

"Pekiyi, insan güzellikten yoksun ve onun peşinde olan bir şeye güzel diyebilir mi?"

"Tabii ki diyemez."

"Ya sen? Hâlâ Sevgi'nin güzel olduğunu düşünüyor musun?"

Bunun üzerine Agathon şöyle der:

"Öyle görünüyor ki, Sokrat, az önce konuşurken, ne hakkında konuştuğumu tam olarak bilmiyormuşum."

"Olsun, Agathon, güzel bir konuşmaydı yine de. Şimdi bir şey daha soracağım. İyi şeylerin, aynı zamanda güzel olduklarını düşünmez misin?"

"Düşünürüm."

"Öyleyse, Sevgi iyiliğe de sahip değildir, çünkü güzellikten yoksun biri iyilikten de yoksun olur."

"Sana gücüm yetmiyor Sokrat, nasıl diyorsan öyle olsun."

"Ama sevgili Agathon, asıl senin güç yetiremediğindir doğru olan. Yoksa Sokrat'ı yenmek hiç de zor değil. Şimdilik seni kendi haline bırakacağım ve bir zamanlar Diotima adındaki Mantinealı[10] bir kadınla sevgi üzerine konuştuklarımızı anlatacağım. Sadece bu konuda değil, başka birçok konuda da bilge biriydi o. Bir keresinde, Atinalılara kestirdiği kurbanlarla, siteyi on yıl boyunca uzak tutmuştu vebadan. Bana sevmek sanatını öğreten de oydu ve şimdi elimden gelenin en iyisini yapıp Agathon'la anlaştığımız konunun üzerinden kadının bana öğrettiklerini izleyerek konuşmamı yapacağım. Tıpkı senin yaptığın gibi Agathon, önce Sevgi'nin kim olduğunu ve yaptığı işleri bilmemiz gerekiyor. Ben, kadının sorularını size söylemekle en iyisini yaparım, sanırım. Çünkü benim kendi fikirlerim, az çok Agathon'la az önce konuştuklarımıza benziyor; sevginin büyük bir tanrı ve güzele duyulanın sevgi olduğu. Kadın, benim sözlerimi Agathon'a karşı söylediğim sözlerle çürüttü ve benim sözlerimden yola çıkarak, Sevgi'nin aslında iyiliğe de güzelliğe de sahip olmadığını kanıtladı. 'Ne demek Diotima, Sevgi çirkin ve kötü bir şey mi?' diye sorduğumda ise: 'Konuşurken ayağını sakın,' dedi bana; 'Güzelliğe sahip olmayan, çirkin olmak zorunda mıdır?' 'Tabii ki öyledir.' 'Bilgece olmayan bir şey de cahillik midir? İkisinin arasında bir yer yok mudur sence?' 'Ne olabilir ki o dediğin?' 'Bu, insanın sebebini bilmeksizin de doğru işler yapabilmesidir. Buna bilgelik diyemeyiz, çünkü mantık kullanılmadan bilgiye ulaşılamaz. Cahillik de diye-

10 Güney Yunanistan'da bir site.

meyiz, çünkü bilgi tesadüfen elde edilse bile cahillik olmaz. Demek ki, bilgelikle cahilliğin arasında *doğruluk kanısı* var.' 'Haklısın' dedim. 'Demek ki, güzel olmayana çirkin, iyi olmayana da kötü demek zorunda değiliz. Sevgi için de aynısı geçerlidir. Ona iyi veya kötü diyemeyeceğimiz gibi, güzel veya çirkin de diyemiyoruz. O, ikisinin arasında bir yerdedir, böyle anlamalısın.' 'Evet ama Sevgi büyük bir tanrı olarak kabul ediliyor,' diye hatırlattım. 'Sadece onu bilmeyenler mi öyle kabul ediyor, yoksa diğerleri de mi?' 'Hepsi.' 'Aklım almıyor. Onu bir tanrı olarak bile kabul etmeyenler, büyük bir tanrı olarak nasıl kabul edebiliyorlar?' dedi Diotima gülerek. 'Kim tanrı olduğunu kabul etmiyor Sevgi'nin?' 'Biz; sen ve ben.' 'Bunu nasıl söyleyebiliyorsun?' 'Çok kolay. Bütün tanrılar güzel ve mutlu değil midir, söylesene? Hangisinin güzel ve mutlu olmadığını söyleyebilirsin?' 'Asla söyleyemem… Yüce Zeus!' 'Mutlu kimseler iyilik ve güzelliğe, zaten sahip değiller midir?' 'Evet, öyledirler.' 'Fakat az önce Sevgi'nin güzellik ve iyiliği arzuladığını, çünkü onlara sahip olmadığını söyledin.' 'Evet, öyle.' 'Öyle bir tanrının var olması mümkün müdür?' 'Hayır, değildir.' 'Gördün işte, sen de onun tanrılığına inanmıyorsun.'"

"Nedir o zaman Sevgi, ölümlülerden biri mi?" "Asla." "Nedir o zaman?" "Az önce dediğim gibi, ölümlülerle ölümsüzlerin ortasında bir şeydir o." "Ama tam olarak nedir?" "Tanrısal bir nesnedir Sokrat. Tanrı'yla insan arasındaki varlıklardan biri." "Görevi nedir?" "İnsanlar ve tanrılar arasında haber götürüp getirir, dilek ve kurbanlarımızı onlara ulaştırır, onlardan da emirleri ve kurbanlarımızın mükâfatını getirir bize. Tanrılarla aramızdaki açıklığı kapatarak, bizi onlara bağlayıp onlarla bütünleştirir. Kâhinlerin bilgisi, din adamlarının kurban ve tören işleri, geleceği görmek, büyücülük gibi işlerdeki başarı, hep ondan gelir. Tanrı, hiç yormaz kendini. Bu şey insanlara uykuda ya da uyanıkken gelir ve onları tanrılarla görüştürür. İşte bu insanlar, onlara sahip olanlardır. Fakat bu işlerden başka işlerle uğraşanlarınki el işleridir, güçle ilgilidir. Tanrı'yla insan arasındaki varlıklar, çok çeşitli ve değişiktir; onlardan biridir Sevgi."

"Annesi ve babası kimdir?" "Bu uzun bir hikâye ama sana olduğu gibi anlatacağım. Afrodit[11] doğduğunda bütün tanrılar kutlamaya gelmiş. Metis'in oğlu Poros da bunların arasındaymış. Ziyafet bittikten sonra Penia çıkagelmiş ve onlardan payını isteyerek kapıları tutmuş. Bu sırada Poros, şerbet içerek sarhoş olmuş (biliyorsun ki, o zamanlar şarap yoktu) ve Zeus'un[12] bahçesinde sızıp kalmış. Penia ise yaşadığı fakirlikten bıktığı için, Poros'tan bir çocuk yapmaya karar vermiş, yanına gidip uzanmış ve Sevgi'ye gebe

11 Aşk tanrıçası.

12 Baş tanrı.

kalmış. Afrodit'in doğduğu gün o da ana rahmine düştüğünden, adları hep birlikte anılır olmuş. Afrodit, güzel bir tanrıymış ve Sevgi de güzelliğe hayranmış. Poros ve Penia'dan olan Sevgi'nin kaderi de anne ve babasına uygun bir kader olmuş. Çünkü o her zaman yoksuldur, ayrıca, sanıldığının aksine, hassas ve ince de değildir. Annesi gibi kaba, kirli ve evsizdir. Dağlarda uyur ve kapılarda ve yol kenarlarında konaklar. Babası gibi, hep iyinin ve güzelin peşinde koşar. Cesur, çevik ve sağlıklıdır, avcılıkta ustadır. Düşünceyi ve bilgeliği çok sever. Hayatını düşünmekle geçirir, hünerli bir büyücü, bir simyacı ve gerçek bir sofisttir[13]. Ne ölümlüdür, ne ölümsüz. Kimi zaman doğduğu gün, refah içinde yaşarken birden ölüverir, sonrasında da babası gibi bir yolunu bularak dirilip geri gelir. Ne zengin, ne fakirdir; kazandığı şeyleri hemen kaybeder.

"O, bilgelikle cehaletin ortasında bir yerdedir. Çünkü tanrılar kendiliğinden bilge oldukları için bilgiye hiçbir zaman ihtiyaç duymazlar, bilgeler de bilgiyle meşgul olmazlar. Cahiller de bilgiyle ilgilenmez, onun peşinden koşayım demezler. Cahillik neden sevilmez? Çünkü cahil kimseler güzellikten, iyilikten ve akıldan mahrumken, kendilerini bilgeler bilgesi sanırlar. Böylelikle de bilgi için emek vermeye yakın durmazlar."

"Öyleyse Diotima, ne bilgeler, ne de cahiller değilse kimdir bilginin peşine düşen?" "Bu, bir çocuktan bile öğrenebileceğin kadar kolay. Ne cahil, ne de bilge olanlardır, bilginin peşine düşenler. Sevgi de onlardan biridir işte. Bilgelik, en güzel değerlerden biridir ve Sevgi de güzel olana düşkündür. Bu nedenle bilgiye hayrandır o, hep onu arar. Bu arayışı da onu bilgelerle cahillerin arasında bir yerde tutar. Bunlar onun yaradılışından gelir; babası her şeyi bilen ve arayıp bulan biridir, annesi ise hiçbir şey bilmeyen ve aramayan biri. Bu varlık işte böyledir Sokrat, senin de onun hakkında yanılmış olmana şaşmamalı. Çünkü onu seven değil de sevilen sanıyordun. Bu nedenle de onun çok güzel olduğunu düşünüyordun. Oysa güzel, zarif, yüce ve mutlu olanlar sevilenlerdir, sevenler değil. Sevenler farklıdır, bu anlattığım gibidir."

"Pekâlâ, sevgili dostum, Sevgi böyle bir varlıksa, insanlar için ne yararı var onun?" "Ben de onu anlatacağım şimdi. Anlattıklarımla sevginin nereden geldiğini ve ne olduğunu biliyoruz artık. Tıpkı dediğin gibi, güzel şeylerin sevgisidir o. Şöyle sorsalar bize: Söyleyin Sokrat ve Diotima, güzel olanı sevmek ne anlama gelir? Yani, daha açıkça deseler ki: Neyi sevmiş oluruz

13 Sofistler mantıklı tartışma tekniklerini dinleyicilerinin çoğunun sezgisel olarak doğru veya gerçek olarak algıladıklarını -kişisel üstünlük sağlamak amacıyla- çarpıtmak üzere nasıl kullanacaklarını öğrenmişlerdi. Nitekim sofistleri tanımlamak için sıkça, "iyi bir argümanı beter ederlerdi," denir. Hilekârlıkları, felsefenin ve bazı daha dürüst filozofların itibarını sarsmıştır.

güzel şeyleri sevmekle?" "Onlara sahip olmayı sevmiş oluruz." "Bu cevabına karşılık yeni bir soru sorulur: Güzel şeylere sahip olunca, neyi elde etmiş olur bir insan?" "Doğrusu bu soruya cevap vermezdim." "O zaman 'güzel' değil de 'iyi' olsun sözcüğümüz; söyle Sokrat, iyi şeyleri seven, neyi sevmiş olur?" "Onlara sahip olmayı..." "Onlara sahip olunca ne olur?" "Bunun cevabı sanırım daha kolay. Mutluluğu elde eder." "Doğru. Gerçekten de mutlu kişiler, iyi şeyleri elde ederek mutlu olmuşlardır. Artık mutlu olan birinin, neden mutlu olmak istediğini soramayız. Cevabından, sevgilerinin nedeni anlaşılabiliyor." "Evet." "Pekâlâ, sence bu arzu herkeste var mı? Bütün insanlar da iyi şeyleri daima arzular mı?" "Bence, bütün hepsi arzular bunu."

"Öyleyse Sokrat, eğer daima aynı şeyi seviyorlarsa, neden bütün insanların seven olduğunu söyleyemiyoruz da bazılarının sevmediğini söylüyoruz?" "Doğrusu, bunu ben de bilmiyorum." "Anlamayacak bir şey yok: Sevgi çok çeşitlidir. Oysa biz sevgiden yalnızca bir çeşit sevgiyi anlıyor ve ona sevgi diyoruz; başka çeşitlerini ise başka isimlerle çağırıyoruz." "Ne söylemek istediğini anlamadım." "Şöyle: Biliyorsun ki, *poiesis* çok farklı anlamlara gelen bir kelimedir. Önceden var olmayan şeyleri var etme işini her zaman bu şekilde adlandırırız ve böylelikle, sanatın her alanı *poiesis*, her sanatçı *poietes* diye bilinir." "Doğru." "Ancak, bütün yaratanlara *poietes* diyebiliyor muyuz? Örneğin, zanaatkâr kişilere bu adı vermiyoruz. Yaratıcı işlerle meşgul her kişinin ayrı bir adı var. Fakat yalnızca müziğe ve tartıma ilişkin olan yaratma işi bu genel sözcükle adlandırılmıştır. Kısacası, *poiesis*, sadece şiire ve *poietes* de sadece şaire verilen addır." "Doğru." "Bu, Sevgi için de geçerlidir. Sevgi'nin en gerçek anlamı, iyi olanı ve mutluluk vereni istemektir. O yüce ve sayısız yeteneğe sahip olan Sevgi de budur. Ama insanlar bu isteği başka başka taraflara çevirir. Kimileri para kazanmayı, kimileri sağlıklı olmayı, kimileri de bilgiye sahip olmayı arzular. Ama bu arzulara sevgi, arzulayanlara da seven denmez. Yalnızca bir çeşit sevgi ve bu sevgiye sahip olanlar Seven diye çağrılıyor. Bütüne ait olan sözcük, yalnızca onları anarken gerçek anlamıyla kullanılıyor." "Galiba seni anlamaya başladım." "Biliyoruz ki, sevmenin insanın öteki yarısını araması olduğunu söyleyenler var. Ama bana soracak olursan, yarım ve bütünle anlatılmak istenen iyi şeyler değilse, sevmek yarımı da bütünü de aramak değildir. İnsanlar, kötü olduklarına inanırlarsa ellerini ya da ayaklarını kesmekten sakınırlar mı? Demek ki, insan, yalnız kendi parçası olan şeylere bağlı kalmaz; ama iyi olanları kendimize ait, kötü olanları ise bizden ayrı sayarsak iş değişir. Ne olursa olsun, sevdiğimiz şey mutlaka iyidir. Sen farklı mı düşünüyorsun?" "Yüce Zeus! Elbette hayır." "Pekâlâ, basitçe konuşursak, insanlar iyi olanı severler diyebilir miyiz?" "Evet." "Güzel. Ancak, iyi olanı kendileri için severler dememiz de ge-

rekmiyor mu?" "Gerekiyor." "Yalnız iyiye sahip olalım demekle bitirmezler işi; o hep bizim olsun derler." "Evet, öyle." "Öyleyse sevmek, her zaman iyiye sahip olmayı arzulamaktır." "Kesinlikle doğru."

"Eğer böyleyse, sevgiye kavuşmak isteyenlerin hangi yolda harcadıkları emeğe, çabaya sevgi diyebiliriz? Onların hangi uğraşlarının adı olurdu sevgi? Söyle Sokrat." "Bu sorunu yanıtlayabilseydim, sendeki bilgeliğe böyle hayranlık duymaz ve öğrencin olmazdım. Bunları öğrenmek için senin yanındayım." "O zaman söyleyeyim: Sevgiyi, hem ruhta hem de bedende doğurmak." "Bu söylediklerini anlamak için kâhin olmak gerekiyor." "Daha açık söyleyeyim o zaman: Her insan hem beden hem de ruh olarak gebedir Sokrat ve belirli bir yaşa geldiğimiz anda doğamız gereği doğurmak isteriz. Bu doğumun da çirkinlik üzerine olması imkânsızdır, güzellik üzerine olur. Kadınla erkeğin doğurmak için bir araya gelmesi de tanrısal bir iştir. Çünkü gebelik ve çoğalmak, ölümlü bir varlığın ölümsüz bir iş yapmasıdır. Hiçbir tanrısal işi düzensizlik içinde gerçekleştiremeyiz. Çirkinlik, tanrısal olana aykırıdır ama güzellik olana yakındır. Güzellik, tanrısal olanla uyum içinde olmaktır. Bu yüzden, Moira ve Eileithua diye adlandırdığımız ve çocuk doğurmamıza yardımcı olan tanrıça, güzelliğin kendisidir. Bu yüzden insanlar ve hayvanlar güzele yaklaştıkça rahatlar, mutlu olur, doğurur ve çoğalır. Çirkin ise onda can sıkıntısı, daralma, azalma ve tükenmeye sebep olur; acı verici bir içindekini kurtarabilme derdine düşürür. İşte bu yüzden doğurabilen varlıklar, içindeki doğum sancısını dindirebilmek için güzelin peşine düşerler. Görüyorsun ki Sokrat, Sevgi'nin istediği, sandığın gibi güzel olan değil." "Öyleyse, nedir onun arzusu?" "Güzellik üzerine doğurmak ve çoğalmak…" "Belki de doğrudur söylediğin, kim bilir?" "Doğrudur, çünkü başka bir yolu yok. O doğurmayı arzular, çünkü doğurarak sonsuza eriştirir, ölümlülükten kurtarır. Bir kimse iyiyi arzuluyorsa, ölümsüzlüğü arzuluyordur. Sevgi, iyiliği bir anlığına değil, daima arzular demiştik. Bizim sözlerimiz söylüyor bunu; Sevgi'nin zorunlu olarak ölümsüzlüğün sevgisi olduğunu."[14]

"Diotima, sevmek hakkında işte bunları öğretti bana. Bir gün şöyle demişti: 'Sence bu arzunun kaynağı nedir Sokrat? Hayvanların doğururken yaşadıkları sıkıntıları görmüş olmalısın. Kanatlı olsun, ayaklı olsun, sevgileri için ne çilelere katlanırlar… Önce çiftleşmek, sonra da yavrularını doyurmak için sıkıntılara katlanır, kendilerinden güçlülere meydan okur, bazen ölürler bile. Yavrularını yaşatmak için açlıktan inlerler. İnsanların, bunları düşünerek yaptıklarını biliyoruz, ancak hayvanlara bu sevgi gücü nereden

14 Eflâtun'un sevgi kavramı/kavrayışıyla, Hıristiyanlığın Aziz Yuhanna tarafından açıklanan sevgi kavrayışını/anlayışını kıyaslayınız. (Birinci Mektup sf.36.)

geliyor?' 'Bilmiyorum' dedim. 'Bunu bilmeden sevgiyi nasıl anlayabileceğini düşünüyorsun?' 'Söylediğim gibi Diotima, bunların sebebini bilseydim, senin öğrencin olmak istemezdim. Lütfen öğret bana, sevgi üzerine bildiğin her şeyi öğrenmek istiyorum."

"Sevginin ne olduğu konusunda anlaştık. Eğer bunları kabul ettiysen, sorduğum soru da seni şaşırtmamalıydı. Çünkü bu sorunun cevabı için de aynı şeyleri söyleyeceğiz: Ölümlü varlıklar ölümsüz olmayı arzular. Bunun da bir tek yolu vardır, doğurmak ve kendi eskisinin üzerine sürekli yeniyi üretmek. Canlıların, çocukluktan ileri yaşlara kadar, hep kendisi olarak kaldığını düşünürüz ama yanılırız. Onlar hep aynı adla çağırılıyorsa da sürekli değişmektedirler, asla aynı kalmazlar. Etiyle, kemiğiyle, kanıyla, bütün bedenler sürekli değişir; bir yandan yenilenirken, öte yandan ölmeye yaklaşır. Sadece beden değil, ruh da değişim yaşar. Mizaç, huy, inanç ve arzular, hazar, hüzünler, endişeler asla aynı kalmaz. Sürekli ölüp sürekli doğarlar. Daha şaşırtıcı olanıysa, bilgilerimizin de doğup öldüğü; aynı kalmayıp sürekli değiştiğidir. Bilgi kaybolan bir şey olmasaydı, öğrenmek olabilir miydi? Öğrenmek, kaybolan bilgilerin yerini yenisiyle doldurarak bilgeliği korumaktır ve böylece bilgi hiç değişmemiş gibi durur. Ölümlü bilgi, ölümsüzlüğe beden olarak bu şekilde erişebilir, başka bir yolu yoktur. Artık canlıların yavrularını neden bu kadar sevdiklerine ve onların üzerine neden bu kadar titrediklerine şaşırma; bunu ölümsüzlük için yaparlar."

"Bu sözler beni çok şaşırtmıştı. 'Bilgeler bilgesi Diotima, bu söylediklerin doğru mu?' Bu sorumun üzerine, Diotima, usta bir sofist tavrı takındı: 'Emin ol Sokrat. Eğer söylediklerime inanmayacak olursan, insanlardaki başkaları tarafından onurlandırılma hırsı sana ne kadar saçma gelir; 'ölümsüzlük bir güzellik bırakmalı sonrakilere' sözünü hiç anlayamazsın. Çocuklarını bile önemsemezken, sadece onurlandırmak için tehlikelerden sakınmadan, bütün servetlerini kaybeder, sıkıntıları sineye çeker ve ölmeyi bile kabullenirler. Böyle olmasaydı, dünyada ölümsüz bir onur bırakmayı arzulamasalardı, Alkestis Admetos[15] için, Akhilleus Patrokles için ölebilir miydi? Kodros[16], krallığın sahibi oğulları olsun diye canını feda edebilir miydi? Elbette hayır. Bana soracak olursan, iyi bir isim edinmek ve kalıcı bir yiğitlik onuru kazanmak için elinden geleni yapmayacak biri bulunmaz. Çünkü ölümsüzlüğü arzular. Bedenleri verimli olan kişiler sevgilerini kadınlara çevirirler, ço-

15 Admetos, Yunan mitolojisinde kuzey Yunanistan'daki Pherae kralı, Felek tarafından ölüme mahkûm edilmişti. Apollo müdahil oldu. Eğer onun için ölmeye razı olacak bir başkası bulunursa, Admetos kurtulacaktı. Uzun araştırmalardan sonra, Admetos'un yerine ölmeyi sadece karısı Alkestis'in kabul ettiği anlaşıldı.

16 Kodros, erken dönem Atina sitesinin işgalini önlemek için hayatını veren efsanevi kralı.

cuk sahibi olup soylarını devam ettirmek için. Böylece adlarını sonsuz kılıp mutluluğa ulaşacaklarına inanırlar. Ama ruhları verimli olanlar böyle değildir. Onların ruhlarının meyvesi, bedenlerininkinden çok daha fazladır. Ruhun meyveleri, düşünce ve düşünce gibi olan her şeydir. Yaratıcı şairler ve kendi alanlarında keşifler yapan zanaatkârlar böyledir. En üstün düşünce, insan yığınlarına düzen getiren düşüncedir; ölçü ve doğruluk. Eğer insan çocukluğundan itibaren içinde bunların tohumunu tanrılar gibi taşıyorsa, olgunlaştığında doğurmak arzusu belirir onda. İşte bu arzuyu duyunca, hangi güzellik üzerine doğurması gerektiğini düşünüp karar vermeye çalışır. Ama asla çirkinlik üzerine doğuramaz. Bu arzusu arttıkça onu güzel olana yaklaştırır, çirkinlerden uzak tutar. Bu güzellerden birinin bedenen de güzel ve asil olduğunu görürse, güzellikler bir araya gelmiş olduğundan, aklı başından gider, onun karşısında çok erdemli bir insan tarafından erdemler ve güzel fikirlerle eğitilmiş gibi olgunlaşır ve gelişir. Güzel olanla birliktelik, onun içindeki bu tohumu canlandırıp büyütür. O hep sevdiğini düşünür, aralarında anne-babayla çocuk arasında olan sevgiden çok daha büyük ve güçlü bir sevgi filizlenir. Çünkü bu ikisi, tanrısal bir iş için, çoğalmak ve ölümsüzleşmek için bir araya gelmiştir. Böyle ölümsüzlükler yaratmak, elbette herkes için, çocuk büyütmekten daha üstündür. Homeros olsun, Hesiodos[17] olsun, diğer büyük şairler olsun, hepsi böyle düşünürler. Kim istemezdi onların çocukları gibi ölümsüz çocuklara sahip olmayı? Lykurgos'un[18] Sparta'da bıraktığı çocuklar sözgelimi; Sparta'yı, hatta bütün Yunanistan'ı kurtaran onlar değil miydi? Sözgelimi Solon'u[19] sizin için yüce kılan, koyduğu yasalardır. İster Yunanistan olsun, ister barbar ülkeler, dünyanın neresinde olursa olsun, yaratılan güzellikler dilden dile dolaşmıştır. Böyle çocuklardır ki babalarının adına tapınaklar kurulmasını sağlamışlardır. Bedenlerimizden çıkan çocukların böyle bir iş başardığı görülmüş mü hiç?

Evet Sokrat, bunlardır senin de bulabileceğin sevgi sırları. Bu sırlarla, kendilerinden daha yüce ve daha uzak olanına, doğru yolun ulaştıracağı son noktaya kadar gidip gidemeyeceğini bilmiyorum. Ama bunu başarman için elimden geleni yapacağım, sana bütün bildiklerimi anlatacağım. Eğer dayanabilirsem buna, asla peşimi bırakma.

---

17 Hesiodos, erken dönem Yunanistan'ın, Homeros'un yanı sıra, en büyük şairlerinden biri. Homeros'un, Hesiodos'tan önce geldiği, ama her iki şairin de İÖ 800 ila 600 yılları arasında yazdığı düşünülmektedir.

18 Lykurgos, erken dönem Sparta'nın askeri nizamını ve idari sistemini kuran efsanevi kral. Reformlarının Yunanistan'ın Pers saldırılarını püskürtmesinde büyük rol oynadığı görüşü, ona "Yunanistan'ın kurtuluşu" çerçevesindeki önemli rol biçilmesinin gerekçesidir.

19 Solon, İÖ Altıncı yüzyılda Atina'nın yegâne sulh yargıcı olarak seçildi. Anayasal ve sosyal reformları, zaman içinde Atina demokrasisinin gelişiminde önemli rol oynadı.

Bu son noktaya erişmek isteyen kişi, henüz genç yaşındayken, en güzel bedenleri aramalıdır. Eğer onu yola çıkaranın yolu doğruysa, tek bir insanı sever ve ona sürekli güzel laflar eder. Bir zaman geçince anlar o bedende gördüğü güzelliğin ötekilerde bulunanla aynı olduğunu. Görünüşteki güzelliğin peşinde olanlar için, bütün bedenlerdeki güzellik aynı değil midir? Bunu anlayınca, bütün güzel bedenler, içinde sevgi uyandırır, bir tekine düşkünlüğü gider. Böyle bir düşkünlüğün, ona göre anlamı kalmamıştır. Artık ruhun güzelliği beden güzelliğinden üstündür onun için. İncelikli bir ruh, bedeni güzel olmasa bile, içindeki sevgiyi kabartmaya yeter. Kendisini ona adar ve gençlerin iyiliği için söyleyebileceği en güzel sözleri arayıp bulur. Böylelikle, güzelliğin yaşayış ve tavırlarda olduğunu görerek, hepsinin aynı güzelliğe sahip olduğunu ve beden güzelliğine kapılmaması gerektiğini anlar. Yaşayış ve tavırlardan sonra da sıra bilgiye gelir. Bilgideki güzelliği fark eder. Onun gördüğü güzellik böylelikle genişledikçe, bir varlığa bağlı kalmaktan vazgeçer, genç bir adamın, bir kölenin, bir kadının yahut kim olursa olsun bir kimsenin kölesi olmaz, sözlerine değer verilir. Gördüğü bu güzellik denizine hayranlık duyar; en güzel ve ulu sözler, sonsuz bilgelik arzusunda doğan düşünceler taşar içinden. O zaman kuvvetinin önüne kimse geçemez, gerçek bilgiye, güzel olanın bilgisine erişir.

Bu anlatacaklarımı çok iyi dinle. Sevgi'nin peşinden giderek buraya kadar gelen adam, bütün güzel şeyleri sırasıyla ve düzenli bir halde görür, sonra yolun en sonuna varır ve birdenbire benzersiz bir güzellikle, yani kendi doğasında güzellik olan, muhteşem bir şeyle karşılaşır. İşte, Sevgi'nin onu ulaştırmak istediği asıl yer de burasıdır. Bu güzellik daimidir; doğumu, ölümü, artışı ve eksilişi yoktur. Kimi için güzel, kimi için çirkin, bugün güzel, yarın çirkin, şurada güzel, başka yerde çirkin olan bir güzellik değildir; bu güzellik bedende, elde ayakta, yüzde görünmez, ne sesi var duyulsun, ne bilinen bir bilgidir, ne canlılarda, ne yerde, ne göktedir. Sevgi'nin sırlarına ister kendi başına, ister biriyle birlikte ulaşmanın tek yoludur bu; dünyadaki güzelliklerden başlayıp adım adım sürekli yükseleceksin; bir güzel bedenden ikisine, onlardan bütün güzel bedenlere, sonra güzel eylemlere, sonra güzel bilgilere, oradan da tek bilgiye: Bu mutlak güzelliğe, kendiliğinden var olan öz güzelliğine ulaşacaksın.

Yalnızca onunla karşılaşılan ilk an için sevgili Sokrat, bütün bir hayatı yaşamaya değer. Onu gördüğün anda altınları, zenginlikleri, süsü püsü hiçe sayar ve baştan çıkarıcı çocukları, gençleri, hep arzulayıp yemeden içmeden kesildiğin sevgililerini unutursun. Bir görebildiğini düşün o güzelliği; her şeyden arınmış, bağımsız, saf… Tene, bedene, renk ve kokuya bulaşmış güzelliği değil, bütün saflığıyla tanrı güzelliğini. Bu güzelliğe erişmiş bir ki-

şinin yaşamını kim hor görebilir ki? Oraya vardığında, güzelliğe sadece onu görebilecek bir gözle bakan kişi erdemin görüntüsüne değil, gerçeğine erişebilecektir. Çünkü o güzelliğin görüntülerle bir ilişkisi bulunmaz, o gerçek güzelliğin kendisidir. Tanrı sadece gerçek erdemleri yaratan ve büyüten insanı sever ve yalnız o insan ölümsüzlüğü bulanlardan olabilir.'

İşte böyle konuştu Diotima, dostum Phaidros ve öteki dostlarım. Ben ona inandım ve herkesin de inanmasını arzuluyorum, çünkü insanların kendisini Sevgi'ye ulaştırabilecek böylesine yardımcı bir bilgiyi bulması o kadar kolay değildir. Bunun için, sevgi karşısında ona yakışan saygıyı göstermek herkesin görevidir. Kendi adıma çok önem veririm ona ilişkin işlerime. Başkalarının da önem vermesidir istediğim. Tıpkı eskiden yapmış olduğum gibi, şimdi de onu övmek için elimden geleni yapıyorum. Benim sözüm bu kadardır Phaidros, bilmiyorum konuşmam bir övgü mü oldu, yoksa başka bir şey mi. Sen bilirsin bunu."

* Eflâtun, *Şölen*, Türkçesi: Birdal Akar, Şule Yayınları 2009.

5. Bilmenin, Vakıf Olmanın, Nazari Ve Ameli Olması Arasındaki Fark Nedir?

Eflâtun'un ölümünden (İÖ 348) sonra *Akademia*'nın önderliğini, matematiğe ilgisi bazı öğrencileri rahatsız eden eski bir öğrencisi üstlenir. Yeni önderin "felsefeyi matematiğe çevirmesine" karşı çıkarak *Akademia*'dan ayrılanlar arasında, o sıralar otuz altı yaşında olan Aristo da vardır. Aristo, izleyen birkaç yılı Anadolu'da (Küçük Asya) Midilli (Lesbos) Adası'nda geçirerek, zoolojiyle meşgul olur. Derken, İÖ 343'lerde, Makedonya Kralı II. Philip, kendisini oğlu İskender'e ders vermesi için saraya davet eder. Aristo, bu görevi iki yıldan biraz fazla sürdürürken Kral II. Philip sefere çıkmak üzere Makedonya'dan ayrılır. Tahtını naip olan oğluna bırakmış, naibin resmi işleri de derslerini sürdüremeyecek kadar yoğunlaşmıştır. Aristo, Atina'ya döner, kentin dışında bir koru ve birtakım binalar kiralayarak kendi okulu *Lyceum*'u (Lise) kurar.

Okul, hızla, her türlü el yazması ve bilginin bir araya geldiği ve Aristo'nun öğrencilerinin araştırma için başvurduğu bir merkez haline gelir. İÖ 336'da II. Philip'in yerine tahta geçen İskender'in bu okulu kaynak aktarmak suretiyle desteklediği ve okula Orta Doğu seferinden doğal yaşama ilişkin sayısız numune gönderdiği söylenir. Aristo'nun başlıca ilgi alanı ve bilimsel hüneri biyolojidir, ama öğrencileri ve öğretim üyeleri, çalışma ve araştırmalarını pek çok farklı alanda sürdürür. Bunlardan birisi de Yunan site-devletlerine ait yüz elli sekize yakın "anayasa metni"nin toplanıp bir araya getirilmesidir. Öte yandan, Aristo'nun kendi eseri olan hacimli yazmaları da

geniş kapsamlı bir felsefe sisteminin özlü ifadesidir, gayet yoğun/güçlü bir zihniyet değişimini gözler önüne serer.

Aristo'ya göre herhangi bir şeyin anlamı, onun en aşikâr olan gündelik anlamıdır. Buna karşın, Eflâtun ile olan ilişkisi, kendisi üzerinde kalıcı bir etki yapmıştır. Kendi sıradan merakları ile Eflâtun'un matematiksel ve neredeyse mistik merakları arasındaki fark, Aristo'yu Eflâtun'un gündeme getirdiği pek çok problemi yeniden incelemeye sevk eder. Bu temel problemlerle ilgili mütalaayı Aristo'nun el yazmalarından çekip çıkarmak mümkün değildir, ama aşağıdaki belge, Aristo'nun kendisini temel sorunlara verme nedenlerine ışık tutar. (JS)

*Metafizik**

Aristo

Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler. Duyularımızdan aldığımız zevk, bunun bir kanıtıdır. Çünkü onlar, özellikle de diğerlerinden (tüm diğer duyulardan) fazla olarak görme duyusu, faydaları dışında bizzat kendileri bakımından da bize zevk verirler. Çünkü sadece eylemle ilgili olarak değil, herhangi bir eylemde bulunmayı düşünmediğimizde de görmeyi, genel olarak, bütün diğer her şeye tercih ederiz. Bunun nedeni, görmenin, bütün diğer duyularımız içinde bize en fazla bilgi kazandırması ve şeyler arasındaki birçok farkı göstermesidir.[20]

Hayvanlar[21] doğaları gereği, duyum yetisine sahiptir. Ancak o, bazılarında hafızayı meydana getirdiği halde, diğerlerinde meydana getirmez. Bundan dolayı bu birinciler, hatırlama yeteneğine sahip olmayan sonunculardan daha zeki ve öğrenmeye daha yeteneklidirler. Arılar ve benzeri türden bütün diğer hayvanlar gibi sesleri işitme yetisine sahip olmayan varlıklar, öğrenme yeteneğine sahip olmaksızın zekidirler. Hafızanın yanında işitme yetisine de sahip olan hayvanlar ise, öğrenme yeteneğine de sahiptirler.

Ne olursa olsun, insanın dışındaki hayvanlar sadece imgeler ve hatıralara sahip olarak yaşar. Onların deneysel bilgiden çok az bir pay almalarına karşılık, insan cinsi sanat ve akıl yürütmeye[22] kadar yükselir. İnsanlarda deney hafızadan çıkar. Çünkü aynı şeye ilişkin birkaç hatıra, sonunda tek bir deney

20 Örneğin, siyah ile beyaz arasında bulunan ve sıcak ile soğuk, kuru ile yaş arasında yer alan aracılardan daha fazla sayıdaki renkleri gösterir.

21 Aristo: "Arı vb. gibi ses duymayan hayvanlar zekâya sahip oldukları halde öğrenemezler. Oysa hem duyabilen hem de hafızası olan hayvan öğrenebilir."

22 Burada özel olarak belirlenmesi uygun olan üç önemli kavram vardır: Deney (*empeiria*), Sanat (*tekhne*) ve Akıl yürütme (*logismos*). Aristo'nun "sanat"tan kastı, güzel sanatlar, şiir vb değil, insanoğlunun bir amaca dönük olarak bilerek inşa ettiği ve değerli bulunan şeylerdir.

meydana getirir. Ve deney, sanat ve bilimle hemen hemen aynı yapıda bir şey gibi görünmektedir. Ancak arada şu ufak fark vardır ki insanlar, bilim ve sanata deney aracılığıyla ulaşır. Çünkü Polos'un haklı olarak dediği gibi, "deney, sanatı; deneysizlik ise rastlantıyı yaratmıştır." Şimdi deneyle kazanılmış bir dizi kavramdan bir nesneler sınıfına ilişkin tümel bir yargı[23] oluşturulduğunda sanat ortaya çıkar. Çünkü filanca ilacın filanca hastalığa yakalanmış Kallias'a, sonra Sokrat'a ve diğer birçoklarına iyi geldiğine ilişkin bir yargının oluşturulması işi deneyim anına aittir. Buna karşılık onun bu hastalığa yakalanmış olan, belli bir yapıya sahip bulunan, belli bir sınıfın içine giren tüm insanlara, örneğin flegmatiklere[24], bilyölere veya fiyevrölere[25] iyi geldiğine ilişkin bir yargının oluşturulması işi sanatın altına giren bir konudur.

Pratikle ilgili olarak deney, hiçbir bakımdan, sanattan daha aşağı bir şey olarak görünmemektedir. Hatta deney sahibi insanların, deney olmaksızın kavrama sahip olan insanlardan daha fazla başarıya eriştiklerini görürürüz. Bunun nedeni deneyin bireysel olanın, sanatın ise tümel olanın bilgisi olmasıdır. Her türlü eylem ve meydana getirme ise bireysel olanı konu alır. Çünkü tedavi eden hekimin iyileştirdiği, ilineksel olarak alınması dışında, "insan" değil, Kallias veya Sokrat'tır veya ilineksel olarak bir insan olma durumunda bulunan[26] diğer herhangi bir benzeri ad taşıyan kişidir. O halde deney olmaksızın kavrama sahip olan ve tümeli bilen, ancak onda içerilmiş bulunan bireyseli bilmeyen[27] bir insan, sık sık tedavi yanlışları yapacaktır. Çünkü, tedavi edilmesi gereken bireydir. Bununla birlikte bilgi ve anlama yetisinin deneyden çok sanata ait olduğunu düşünür ve sanat erbabının, deney sahibi kişilerden daha bilge olduğunu kabul ederiz (ki bu Bilgelik'in her türlü durumda daha ziyade bilgiye bağlı olduğunu gösterir). Bunun nedeni, bu birincilerin nedeni bilmeleri, diğerlerinin bilmemeleridir. Çünkü deney sahibi insanların bir şeyin olduğunu bilip neden olduğunu bilmemelerine karşılık, diğerleri "niçin" ve "neden"i bilirler. Yine bundan dolayı her meslekte ustalara, basit işçilerden daha fazla değer verir ve onların basit işçilerden daha bilgili, daha bilge olduklarını düşünürüz. Çünkü onlar yapılan şeylerin nedenlerini bilirler. İşçiler, ateşin yakmasında olduğu gibi, bir işi iyi yapan, ancak ne yaptığını bilmeksizin onu yapan cansız varlıklara benzer-

23 *Hypolepsis*, bir genellik, evrensellik karakteri gösteren inanç, yargı, kanı'dır; o çıkarsamacı aklın (*dianoia*) eylemidir.

24 Balgamlı. Aynı zamanda ağırkanlılık, heyecansızlık.

25 Vereme bağlı kronik iltihaplı hastalık.

26 Aristo "insan"ın nasıl Kallias'ın bir ilineği olduğunu söyleyebilir? Ross'a göre, *symbebekos* sözcüğü burada, hekimin iyileştirdiğinin doğrudan doğruya insan olmayıp Kallias olduğunu, Kallias'ın bir insan olduğundan ötürü dolaylı olarak "insan" olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

27 Herhangi bir özel, bireysel duruma uygulanması bilinmeksizin *logos* bilinebilir.

ler. Yalnız cansız şeylerin işlevlerinden her birini doğal bir eğilimle yerine getirmelerine karşılık, işçiler işlerini alışkanlıkla yaparlar. O halde ustaları gözümüzde daha bilge kılan şey, iş yapabilme yetenekleri değildir; kavrama sahip olmaları ve nedenlerini bilmeleridir.

Ve genel olarak bilen insanı bilmeyen insandan ayırt eden şey, birincinin öğretebilme yeteneğidir. Sanatın, deneyden daha gerçek bilgi olduğuna inanmamızın nedeni de budur. Çünkü sanatkârlar öğretebilir; ama deney sahibi insanlar öğretemez.

Sonra[28], bireysel şeylere ilgili olarak bize en güvenilir bilgileri verdikleri halde duyularımızdan hiçbirine bilgelik olarak bakmayız. Çünkü onlar bize hiçbir şeyin nedenini, örneğin ateşin neden sıcak olduğunu söylemez; sadece onun sıcak olduğunu söylerler.

* Aristo, *Metafizik*, Çeviri: Prof. Dr. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar 1996.

6. "Değişim" ile Neyi Kastediyoruz?

Felsefi sorgulamanın başlamasıyla, tüm diğer Yunan düşünürleri gibi, Aristo da varoluş ve oluş, istikrar/devamlılık/kalıcılık ve değişim sorununu çözümlenmesi gereken bir problem olarak gördü: Değişim sürekliydi, ama şeyler bu değişime dayanıyor, var oluyorlardı. Değişen ile değişmeyen; olmak ile var olmak arasındaki ilişki, Yunan spekülatif düşüncesinde türlü sorun ve karmaşalar yaratmaktaydı. Bu durum, Sokrat öncesi Yunan felsefesinin açmazı olup Aristo'nun değişim sorununu her yönüyle ve sistematik olarak irdelemesi, hatta tüm felsefi çalışmalarının merkezine koymasını getirdi. Aristo'nun *Fizik*'ten alınan aşağıdaki açıklama ve yorumları, insanoğlunun evren veya dünya hakkında ne bildiğinin izahı için gerekli bir dizi nihai doğunun etrafında yürütülen uzun Yunan tartışmasının sonlandırılması mahiyetindedir.

*Fizik**

Aristo

Bu şekilde ilerleyerek ilkin oluşun (değişimin/dönüşümün[29]) bütünü üzerinde konuşalım; çünkü önce genel olanları söylemek, sonra tekler üzerinde özel durumlara bakmak doğal. İster yalın nesnelerden söz edelim ister

28 Nedenle bilmenin başka her türlü bilmeden üstün olmasının diğer bir nedeni: Kendi alanlarında doğru olabilmelerine rağmen duyumlar, nedenleri bilmediklerinden, bilim adını alma hakkına sahip değildirler.

29 Aristo'nun değişim kaygısını Eflâtun'un ruhun yükselmesine dair tartışmasıyla kıyaslayınız. (sf.79)

bileşik, "bir nesne bir başka nesneden, bir nesne değişik bir nesneden oluşuyor," deriz. Bununla kastettiğim şu: "Bir insan eğitimli oluyor"; "eğitimli olmayan insan eğitimli oluyor" önermelerini alalım: Burada yalın dediğim, oluşan açısından "insan" ile "eğitimli olmayan"; oluşan nesne açısından yalın olan dediğim ise "eğitimli". Bileşik olansa "eğitimli olmayan insan eğitimli oluyor" dediğimizde hem olunan hem de oluşan (yani değişime uğrayan[30]) nesne. Bunların bazılarında yalnızca "belli bir nesnenin oluştuğu" değil, "neden oluştuğu" da söylenmektedir: Sözgelişi "eğitimli olmayandan eğitimli"; ama bu her durumda söylenemez, çünkü "bir eğitimli", "bir insandan" oluşmamıştır, bir insan eğitimli olmuştur. Yalın olarak oluşturulduğunu söylediğimiz nesneler içinde kimi, oluşma sürecinde kendini korur, kimiyse korumaz. Nitekim insan, eğitimli insan olunca da yine insan olarak kalıyor ama "eğitimli olmayan" ve "eğitimsiz" ne yalın ne de bileşik olarak kalıyor.

Bunlar belirlendikten sonra, dediğimiz gibi bakılınca bütün oluşanlardan şunu çıkarmak olanaklı: Her zaman bir şeyin oluşan (değişen/dönüşen) olarak taşıyıcı olması gerekiyor ve bu da sayıca bir olsa bile biçimce kesinlikle bir değil – "biçimce" ve "kavramca" ile aynı şeyi kastediyorum. İnsan olmakla eğitimsiz olmak aynı şey değil; biri kalıyor, öteki kalmıyor. Çelişkili olmayan kalıyor (insan kalıyor), "eğitimli olmayan" ile "eğitimsiz" ise kalmıyor; her ikisinden bileşik olan da yani "eğitimsiz insan" da kalmıyor. "Belli bir şeyin bir şey olması değil", "bir şeyden bir şey olması" daha çok (oluşma/değişme sonrasında) kalmayanlarda söz konusu. Sözgelişi, bir eğitimli, bir insandan değil, bir eğitimsizden olur. Ama kimi zaman kalanlarda da böyle söylenir: Nitekim "bronzdan bir heykel oldu" deriz ama "bronz heykel oldu" demeyiz. Bir karşıtlıktan ve bir kalmayandan bir oluş söz konusu olduğunda her iki kullanım da olanaklı: hem "şundan şu oldu" hem de "şu, şu oldu". Nitekim hem eğitimsizden eğitimli olur hem de eğitimsiz eğitimli olur. Bunun için bileşikte de böyle: Hem "eğitimsiz insandan eğitimli oldu," hem de, "Eğitimsiz insan eğitimli oldu," denir. "Oluşmak" (değişmek/dönüşmek) çok anlamda kullanıldığına göre mutlak anlamda oluşmak (değişmek) sadece tözlere özgüdür. Öteki şeylerde bir şeyin oluşan olarak taşıyıcı olması zorunlu, bu açık (nitekim bir nicelik, bir nitelik, bir başka şeyle ilgi, bir zaman ve bir yer değişikliği bir taşıyıcıda oluşur; çünkü yalnızca töz bir başka taşıyıcıya yüklenemez, bütün ötekiler töze yüklenir.) İyi bir araştırmacı için şu da açık olsa gerek: Tözler ve mutlak anlamda var olan bütün öteki nesneler bir taşıyıcıdan

30 Aristo'nun eğitimli olmakla eğitimsiz olmanın aynı anlama geldiğini söylemek istemediği açık; kastettiği, değişime uğrayanın adamın eğitim durumu olduğudur.

oluşur; çünkü her zaman oluşan nesnenin ondan oluştuğu bir şey var. Sözgelişi bitkiler, hayvanlar tohumdan oluşur. Genel olarak oluşanlardan kimi şekil değişikliği ile oluşur, sözgelişi heykel; kimi eklentiyle, sözgelişi büyüyen nesneler; kimi eksilmeyle, sözgelişi taştan Hermes heykeli; kimi birleştirmeyle, sözgelişi bir ev; kimi de nitelik değişikliğiyle, sözgelişi maddelerdeki değişmeler.

Dolayısıyla söylediklerimizden çıkan şu oluyor: Oluşan her şey her zaman bir bileşiktir: Bir oluşan bir şey, bir de bu oluşan nesne haline gelen bir şey var: Bu oluşan da ikili: Ya taşıyıcı ya karşıt. Karşı olmakla "eğitimsiz"i; taşıyıcı olmakla "insan"ı kastediyorum; şekil almamışlığı, biçimden bağımsızlığı, düzenden bağımsızlığı karşıtlık olarak; bronzu, taşı ya da altını taşıyıcı olarak alıyorum.

* Aristo, *Fizik*, ii.7, Çeviri: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları 2005.

7. İnsanoğlunun Fiilen Algıladığı Dünyanın Nihai Gerçeklikle İlişkisi Nedir?

Eflâtun, varoluşun ve gerçekliğin, istikrarsız ve belirsiz değişimlere tabi olmayan nihai kaynağını bulmaya çalışırken, gündelik/mutat deneyimin bireysel unsurlarını azımsama ve göz ardı etme eğilimindeydi. Aristo, onun bu tutumunu irdelemek zorunluluğunu hissediyordu.

*Kategoriler**

Aristo

Bir bağlantı içinde söylenmeyenlerin her biri, varlık, nicelik, nitelik, görelik, uzam, zaman, durum, iyelik, etkinlik ya da edilginlik belirtir. Biçimsel olarak söylersek, "insan" ve "at" varlık; "iki dirsek" veya "üç dirsek" nicelik; "ak" veya "dilbilimci" nitelik; "iki misli", "yarım" veya "daha büyük" görelik; "Lise'de" veya "çarşıda" uzam; "dün" veya "geçen yıl" zaman; "uzanmış" veya "oturuyor" durum; "ayakkabılı" veya "silahlı" iyelik; "kesmek" veya "yakmak" etkinlik; "kesilmek" veya "yakılmak" edilginlik belirtir…

Söylediklerimizden hiçbiri, tek başına önerme olmaz. Önerme, bunların birbirine bağlanmasıyla olur, çünkü görünen odur ki, her önerme doğru ya da yanlış olabilir. Oysa, bir bağlantı içinde söylemediklerimiz -sözgelişi "insan", "ak", "koşuyor", "galip geliyor"- yanlış da doğru da olmuyor. İlk başta ve asıl anlamıyla varlık -örneğin, belli bir insan ya da belli bir at- ne bir

taşıyıcı için söylenen, ne de bir taşıyıcının içinde olan varlıktır. Tür olarak birincil varlık denilenler ile bu türün cinslerinin içinde var olanlara, birincil varlıklar denilirken; bu türün cinslerinden olanlara ikincil varlıklar denir. Mesela, bir insan tür olarak "insan", türünün cinsi olarak canlı'dır. O halde, bunlara, insan ve canlı'ya ikincil varlıklar denir…

Söylediklerimizden açık ki, bir taşıyıcıya hem adın, hem de tanımın yüklenmesi zorunludur. Sözgelişi, "insan" taşıyıcı olarak belli bir insana yüklenir, adı da belli bir insana yüklenir. "İnsan"ı belli bir insana, insanın tanımını da belli bir insana yükleyeceksiniz, çünkü belli bir insan "insan"dır. O halde hem ad, hem tanım taşıyıcıya yüklenmiş olacaktır. Taşıyıcıyı içinde barındıranların çoğunda, ne ad, ne tanım taşıyıcıya yüklenir ama kimilerinde adın taşıyıcıya yüklenmesine engel yoktur, tanımın yüklenmesi ise olanaksızdır. Mesela, taşıyıcı olarak cisimde olan "ak" taşıyıcıya yüklenir ve "ak cisim" denir, oysa "aklık" tanımı hiçbir zaman cisme yüklenmeyecektir. Ötekilerin hepsi ya taşıyıcı olarak birincil varlıklara yüklenir ya da onların içindedir. Bu, tek tek ele alınınca açıktır: "Canlı" insana yüklenir, o zaman belli bir insana da yüklenir, çünkü belli insanlardan hiçbirine yüklenmeseydi, genel anlamda "insan"a da yüklenmezdi. Yine, renk bir cisim içindedir, öyleyse belli bir cismin içindedir. Tek tek onların hiçbirinde olmasaydı, genelde "cisim"de de olmazdı. Demek ki, ötekilerin hepsi ya taşıyıcı olarak birincil varlıklara yüklenir ya da onların içinde bulunur. O halde, birincil varlıklar olmadığında, bir başka nesnenin olması olanaksızdır…

İkincil varlıklar içinde tür, cinsten daha çok varlık olur, çünkü birincil varlığa daha yakındır. Birincil varlığın ne olduğu açıklanırken cins yerine tür belirtilirse, daha bilinir ve yaklaşık bir açıklama yapılmış olacaktır. Mesela, belli bir insan, "hayvan" yerine "insan" adı verilerek, daha bilinir biçimde açıklanabilir. Çünkü ikincisi, belli bir insana daha özgü, öteki daha ortaktır. Yine, belli bir ağaç için "bitki" yerine "ağaç" adı verilerek daha bilinir bir açıklama yapılabilir. Öte yandan birincil varlıklar, bütün öteki nesneler için taşıyıcı olmaları, öteki nesnelerin hepsinin onlara yüklenmeleri ya da onların içinde bulunmaları nedeniyle, asıl varlıklar adını alırlar. Birincil varlıkların öteki nesnelerle ilişkisi nasılsa, türün cinsle ilişkisi de öyledir, çünkü tür cins için taşıyıcıdır, cinsler türlere yüklenir, türler cinslere yüklenmez. Bu nedenle de tür cinse göre daha çok varlık olur. Cins olmadığında, türlerden biri ötekinden daha çok varlık olmaz. Nitekim "insan"ı belli bir insana göre açıklayan, "at"ı belli bir ata göre açıklayandan, hiç de daha yaklaşık bir açıklama vermiş olmayacaktır. Yine, birincil varlıklarda da biri ötekinden hiç de daha çok varlık olmaz; tıpkı, belli bir insanın, belli bir öküzden hiç de daha çok varlık olmadığı gibi.

Birincil varlıkların dışında kalan nesnelerden yalnızca türlere ve cinslere ikincil varlıklar denmesi usa uygundur, çünkü yüklenenler içinde yalnızca onlar birincil varlığı ortaya koyar. Biri belli bir insanı açıklayacak olsa, türünü veya cinsini vererek uygun açıklama yapmış olacak; "canlı" yerine "insan" olduğunu söyleyerek de daha bilinir kılacaktır. Ama "ak", "koşuyor" ya da bu tür başka bir şey söylese, daha uzak bir açıklama yapmış olacaktır. O halde, diğerleri içinde yalnızca bunlara varlık denmesi uygundur.

Öte yandan, birincil varlıklar öteki nesnelerin hepsi için taşıyıcı olmalarından ötürü, asıl varlıklar diye belirtilir. Birincil varlıkların türleriyle cinslerinin bütün geri kalanlar karşısındaki durumu şöyle olur; geri kalan her nesne bunlara yüklenir. Belli bir insanın dilbilimci olduğunu söylersen, dilbilimcinin "insan" ve "canlı" olduğunu da söylemiş olursun. Öteki durumlarda da bu böyledir.

Bir taşıyıcı içinde olmamak, varlıkların hepsi için ortak bir nitelik. Birincil varlık, ne bir taşıyıcı için söylenir, ne de bir taşıyıcı içinde olur; ikincil varlıkların ise taşıyıcı içinde olmadıkları açıktır. Şöyle ki, "insan" taşıyıcı olarak belli bir insan için söylenir ama bir taşıyıcı içinde değildir; çünkü "insan", belli bir insanın içinde değildir. Aynı şekilde, "canlı" da taşıyıcı olarak belli bir insan için söylenir ama belli bir insanın içinde değildir. Öte yandan, bir taşıyıcı içinde olanların adının, kimi zaman taşıyıcıya yüklenmesine engel yoktur ama tanımın taşıyıcıya yüklenmesi olanaksız olur. İkincil varlıklarda ise hem tanım, hem de ad taşıyıcıya yüklenir. İnsanın tanımını belli bir insana, hayvanın tanımını da belli bir insana yükleyeceksin. O halde varlık, taşıyıcı içinde olanlardan olamaz ancak, bu yalnızca varlığın bir niteliği değildir, ayırıcı özellikler de bir taşıyıcı içinde olamazlar. Yürüme, iki ayaklı olma, taşıyıcı olarak "insan" için söylenir ama bir taşıyıcı içinde değildir, çünkü yürüme, iki ayaklı olma, "insan"ın içinde değildir. Ayırıcı özelliğin ifade ettiği şeyi, ayırıcı özelliğin kendisi de yüklenir; sözgelişi, yürüme insan için söylenirse, yürümenin tanımı da insana yüklenecektir ve nitekim yürüyen insandır. Varlıkların parçalarının bütün olarak taşıyıcı içinde bulunmalarına karşın, kimi kez onların varlık olmadıklarını onaylamak zorunda kalmamız bizi şaşırtmasın, çünkü taşıyıcı içinde olanların bir şeyde parça olarak bulunduklarını söylerken, bunu kastetmiyorduk…

Her varlığın doğrudan bir nesne belirttiği görünüyor. İlk/birincil varlıkların doğrudan belli bir nesne belirttikleri tartışma götürmeyecek biçimde doğrudur, çünkü bölünmez, sayıca tek olan bir şey olarak açıklanmıştır. İkincil varlıklar adlarının biçimi nedeniyle -"insan" ya da "canlı" dendiğinde- doğrudan belli bir nesne belirtiyormuş gibi olur ama bu doğru değildir;

daha çok bir nitelik belirtirler, çünkü taşıyıcı ilk/birincil varlıktaki gibi tek değil, "insan" ya da "canlı" çok şey için söylenir. Öte yandan, "ak" gibi saltık anlamda bir nitelik de belirtmezler, çünkü ak, nitelikten başka hiçbir şey belirtmez ama tür ile cins bir varlık konusundaki niteliği belirtir, belli bir varlığın niteliğini gösterir. Cins için yapılan bir belirlemenin kapsamı, tür için yapılanınkinden daha geniştir, çünkü "canlı" diyen, "insan" diyenden daha geniş bir kapsamı belirtmiş olur…

Varlığın çok belirgin bir özelliği de, sayıca bir ve aynı olduğu halde, karşıt nesneleri kabul edebilir olması gibi görünüyor. Bütün öteki nesnelerde, karşıtları kabul edebilen hiçbir şey gösterilemez. Mesela, sayıca bir ve aynı olan renk, hem ak hem kara olmayacak; sayıca bir ve aynı olan eylem de hem erdemli hem erdemsiz olmayacaktır. Varlık olmayan öteki şeylerde de bu böyle. Oysa varlık, sayıca bir ve aynı olmasına karşın, kesinlikle karşıt şeyleri kabul eder. Mesela, bir ve aynı olan belli bir insan, kimi zaman ak, kimi zaman kara, hem sıcak, hem soğuk, hem erdemli, hem erdemsiz olabilir. Ötekilerin hiçbiri böyle görünmüyor…

* Aristo, *Kategoriler*, Çeviri: Saffet Babür, İmge Kitapevi Yayınları, 1996.

8. Değişime Yol Açan Temel Unsurlar Nelerdir?

Aristo'nun bireysel yaşamımızın sürekli değişen unsurları olduğu gerçeğini kabulü (ve dolayısıyla bu gerçeğe verdiği önem), onun bizatihi değişim olgusuyla ilgilenmesini dayattı.

*Fizik**

Aristo

Bunlar belirlendikten sonra "nedenler" (*aitial*) üzerinde araştırma yapmamız gerekiyor: Neler bunlar ve sayıca ne kadar? Çalışmamız bilmek amacını taşıdığına göre ve her bir nesne konusunda "ne için"i (*dia ti*) kavramadıkça o nesneyi bildiğimizi düşünmediğimize göre (bu ilk, önde gelen nedeni anlamak demek) şu açık: biz de oluş, yok oluş ve her tür doğal değişme üzerine bunu yapmalıyız ki, onların ilkelerini bilip araştırdığımız her nesneyi bu ilkelere götürmeyi deneyebilelim.

(1.Maddi Neden) İmdi bir anlamda şuna neden adı veriliyor: Bir nesnenin onda içkin olup da ondan oluştuğu şey, sözgelişi bronz heykelin; gümüş kadehin nedeni, (bronz ile gümüş) türleri de öyle.

(2.Biçimsel Neden) Bir başka anlamda "biçim" (*eidos*) ile "ilk örnek" (*paradeigma*) neden: Bu da bir nesnenin ne olduğunun tanımı (*ho logos ho tou ti en einail*) ve bunun cinsleri (sözgelişi diapasonun nedeni iki ile birin bağıntısı, genel olarak sayı) ve kavramdaki parçalar.

(3.Devindirici Neden) Yine bir başka anlamda neden, değişmenin (*metabole*) ya da durağanlığın ilk başlangıcının kaynağı: Sözgelişi öğüt veren bir şeyin nedeni, baba da çocuğun. Genel anlamda yapılan şeyi yapan ve değiştiren şeyi değiştiren.

(4. Ereksel Neden) Yine amaç (*telos*) da bir neden, bu ereksel nedendir (*to hou heneka*): Sözgelişi gezintiye çıkmanın nedeni sağlık, "Ne için gezintiye çıkıyor?", "Sağlıklı kalmak amacıyla," diyoruz. Böyle deyince de nedeni gösterdiğimizi düşünüyoruz. Ayrıca, devindiren bir başka nesneyle amaç arasındaki şeyler de ereksel neden kapsamına giriyor: Sözgelişi zayıflama, banyo, ilaçlar ya da hekim araçları sağlığın nedeni. Nitekim bütün bunlar "amaç" için, ama birbirlerinden şurada ayrılıyorlar: Kimi eser, kimi araç…

Demek ki "neden", yaklaşık bunca anlamda kullanılıyor. "Neden" çok anlamda kullanıldığına göre aynı nesnenin ilineksel olmayan birçok nedeni olması da söz konusu: Sözgelişi bir başka şeyden ötürü değil, heykel heykel olarak alındıkta, hem heykeltıraşlık sanatı hem de bronz, bir heykelin nedeni: Ama neden olma tarzı aynı değil, biri madde olarak neden, öteki devinimin-değişmenin kaynaklandığı şey olarak. Birbirlerinin nedeni olan bazı nesneler var: Sözgelişi çalışma zindeliğin nedeni, zindelik de çalışmanın, ama tarz aynı değil: Biri amaç olarak, diğeri devinim-değişme ilkesi olarak. Ayrıca karşıtların nedeni aynı oluyor: Var olduğunda belli bir nesnenin nedeni olan bir şey, var olmadığında kimi zaman tam karşıtının nedeni görünüyor: Sözgelişi dümencinin yokluğu geminin batmasının nedeni, varlığı ise selametinin nedeni.

Ne ki şimdi sözünü ettiğimiz nedenlerin tümü dört ana tarzda toplanıyor: nitekim harfler hecelerin, madde araç-gereçlerin, ateş ve bu gibi öğeler cisimlerin; parçalar bütünün, varsayımlar sonuçların nedeni: Bütün bunlar "bir şeyden" anlamında neden (Maddi Neden). Ama bunların bir kısmı taşıyıcı olarak neden, sözgelişi parçacıklar; kimi "nelik" olarak, yani hem bütün, hem bileşim, hem de biçim olarak neden (Biçimsel Neden). Oysa tohum, hekim, öğüt veren kişi, ve genel anlamda etkide bulunan nesne, bunların hepsi değişmenin, durağanlığın ya da devinimin ilkesinin kaynağı olarak neden (Devindirici Neden). Kimi de "amaç" ve başka nesnelerin "iyi"si olarak neden: Nitekim ereksel neden "en iyi" ve ötekilerin amacı olmak demek (Ereksel Neden): "İyi"nin kendisi ya da "iyi görünen" diyerek bir ayırım yapılmamalı…

Nedenler var, sayıca da dediğimiz kadar, bu açık. Çünkü bunca sayıda "Ne için?" sorusunu içermiş bulunuyor. Nitekim "Ne için?" sorusu, sonunda ya "Nedir?" sorusuna indirgeniyor -bu devinimden bağımsız nesnelerde böyle (sözgelişi matematik bilimlerde: nitekim "Niçin?", doğrunun, simetrinin ya bir başka şeyin tanımına indirgenir sonunda); ya ilk devindiriciye indirgenir (sözgelişi "Niçin savaştılar?"- "Çünkü saldırıya uğradılar"); yine "Niçin", "Ne amaçla?" sorusu (egemenlik kurmak amacıyla) ya da oluşan nesnelerde madde.

İmdi nedenlerin bunlar olduğu, bu kadar neden olduğu oldukça açık. Nedenler dört tane olduğuna göre doğa bilimcisine düşen bunların hepsi üzerine bilgi edinmek: "Ne için?"i bütün bunlara indirgerse; yani (1) maddeye, (2) biçime, (3) devindiriciye ve (4) ereksel nedene indirgerse doğaya uygun olarak açıklama yapmış olacaktır.

Ama çoğu kez (son) üçü tek bir nedene indirgeniyor: "Nedir?" ile "ereksel neden" tek şey, ilk devinim kaynağı da bunlarla biçimce aynı şey, nitekim bir insandan bir insan doğar. Genelde, devinip de devindiren bütün nesnelerde bu böyle (böyle olmayan bütün nesnelerle de doğa bilimcinin işi yok, çünkü bu nesneler kendilerinde devinme taşıdıkları halde ya da devinim ilkesine sahip oldukları halde devinmiyor değiller, devinmez olduklarından. Bundan dolayı yapılacak üç araştırma var: Devinmeyenler üzerine, devinen-değişen ama yok olmayanlar üzerine, yok olanlar üzerine). Dolayısıyla "Ne için?" hem maddeye, hem nedir'e (kavrama), hem de ilk devindiriciye bakarak açıklanabilir. Nitekim oluş üzerine araştırma özellikle şu tarzda yapılır: "Ne, neden sonra oluşuyor?", "İlk etkileyen ya da etkilenen ne?"; bu böyle devam eder.

Demek doğal devinim ilkleri iki tane, bunlardan biri doğa bilimiyle ilgili değil, çünkü devinim ilkesini içinde taşımıyor. Devindirilmediği halde devinen nesne bu tür bir şey: Tıpkı tümüyle "devinimsiz olan", her şeyin "ilk devindirici"si, "nedir? (ti estin)" ve "şekil (morphe)" gibi: nitekim bu zaten amaç ve ereksel neden. Dolayısıyla doğa "bir şey" için olduğuna göre, bunu (doğayı) bilmek gerekiyor ve "ne için"i bütünüyle açıklamak gerekiyor. Sözgelişi "şu nesneden zorunlu olarak şu gelir" (yani bundan ya mutlak anlamda her zaman ya da çoğu kez gelir); "buradaki şu nesne olacaksa..." (tıpkı kabullenen sonuç çıkarırmış gibi); "çünkü bu nelik idi", "niçin böyle mutlak anlamda değil de her nesnenin tözüyle ilgili olarak?"... gibi.

* Aristo, *Fizik*, ii.3, 7, Çeviri: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

9. Bilge Bir Adam Bu Gülünç Dünyada Hangi Kural Çerçevesinde Yaşayacaktır?

Dördüncü yüzyılda Atina'da iki büyük felsefe okulu daha kuruldu: Adını Epikür'den alan Epikürcü okul ile kurucusu Zeno'nun öne çıktığı, adı Stoa'dan (sundurma) mülhem Stoacı okul.

Ahlak felsefesi itibariyle bunlardan ilki haz arayışında ölçülülük/ılımlılık vazeden bir doktrini, ikincisi ise insanı hazzın ve acının üstüne çıkaracak olan ussal özdenetimi vazediyordu. Roma hükümranlığının genişlemesi ve genişlemenin getirdiği refahın sonucu olarak eski normlardan sapış, Romalı seçkinleri sürdürülebilir/geçerli bir yaşam tarzının tesisi arayışına yöneltti ve miladi tarihin başlarında, Epikürcülüğe kıyasla, Stoacılığı daha cazip, daha kafa dengi buldular. Devasa bir imparatorluğu yönetmenin ağır yükünü taşıyan ve dahası bu görevi ciddiye alan kuşaklara cazip gelen, Stoacıların kozmoloji veya metafiziğinden ziyade, ahlak öğretisi oldu.

Oyun yazarı, yazar ve devlet adamı olan *Lucius Anneus Seneca* (İÖ 4 – İS 65) Stoacı öğretinin ahlakçı yönünden çok etkilenmişti. Senaca'nın spekülatif düşünceden nasibini aldığı söylenemese de Stoacı ahlak görüşünün Roma İmparatorluğu'nu yönetenlerin neredeyse resmi felsefesi haline gelmesinde önemli rol oynadı. İmparator Neron'a hocalık yapan Seneca, giderek aklını yitiren hükümdar tarafından, kendisine komplo kurduğu gerekçesiyle, intihara zorlanmak suretiyle ölüme mahkûm edildi.

*Mutlu Yaşama Dair**

Seneca

Mutlu yaşamayı, kardeşim Gallio[31], herkes arzular ama yaşamı tam da neyin mutlu kıldığı gayet açık olduğu halde zihni buna kördür. Ve mutlu yaşamı elde etmesi kolay olduğu halde ona ulaşmak için ne kadar hevesle çabalarsa -ve eğer yolda bir hata da yapmışsa- ondan bir o kadar uzak düşer ve aradaki mesafe çabalarının hızı nispetinde ters yöne doğru artar.

Dolayısıyla, önce hedefimizin ne olduğunu araştırmak suretiye belirlemeli; sonra bizi bu hedefe en çabuk ulaştıracak yolu bulmalıyız. Ve bu yolculukta -eğer doğru yoldaysak- her gün ne kadar yol kat ettiğimizin, doğal bir dürtüyle ulaşmak zorunda olduğumuz hedefe ne kadar yaklaştığımızın idrakında olmalıyız. Ortalıkta rehbersiz ve amaçsız dolaşır ve sadece bizi farklı

31 Seneca'nın ağabeyi. Yunanistan'ın güneyindeki Ahaya (Achaia) vilayetinin valisi (İS 52); Roma'nın, havari Pavlus'un Yahudiler tarafından huzurunda suçlandığı resmi yetkilisidir.

yönlere çeken gürültüyü ve akortsuz sesleri takip edersek, yaptığımız hatalar yaşamı yiyip bitirir – öyle bir yaşam ki, gece gündüz aklıselim peşinde koşmuş olsak bile, kısacık. O halde, hem hedefin hem de yolun ne olduğuna karar verelim ve yöneldiğimiz bölgeyi araştırıp keşfetmiş olan tecrübeli bir rehber bulmayı ihmal etmeyelim; çünkü bu yolculuğun koşulları diğer pek çok yolculuktan farklıdır. Yolculukların çoğunda iyi bilinen bir yol ve bölge sakinlerinden edinilen bilgiler sayesinde insan kaybolmaz; ama söz konusu yolculukta en iyi ve en sık aşındırılmış olan yollar en aldatıcı olanlardır. Dolayısıyla hiçbir şey şu uyarı kadar vurgulanmaya muhtaç değildir: Önümüzdeki sürüyü koyun gibi takip etmemeli, yani kendimizin takip etmesi gereken yolu değil, herkesin gittiği yolu izlememeliyiz. Ne ki, hiçbir şey kendimizi bir rivayete, yani en iyi şeylerin genel kabul gören şeyler olduğuna dair inanca teslim ettiğimiz gerçeği kadar başımızı belaya sokamaz – gerçek şu ki, arkasından gidilebilecek kalabalıklar olduğu için kurala uygun yaşıyoruz, yani akla uyarak değil, taklit ederek yaşıyoruz. Bunun sonucu olarak insanlar, uzun bir kuyruğa girmiş, birbiri ardına yok oluşa doğru hızla koşuyorlar ve bunu yaparken (insanlık) büyük baskı altında birbirini itip kakıyor, kimse bir diğerini de beraberinde çekip götürmeden düşemiyor ve öndekiler arkadakilerin yok oluş nedeni oluyor. Aynı şeyin yaşamın her alanında cereyan ettiğini görebilirsin. İnsan, sadece kendi acısına yanlış yapmaz, bir diğerinin yanlışının da nedeni ve destekçisi olur. Çünkü insanın kendisini öndeki kalabalığa bağlaması tehlikelidir. Her birimiz kendi değerlendirmemizi kendimiz yapmaktan ziyade bir başkasına inanma eğiliminde olduğumuz için, asla yaşamı yargılamayız; ne ki körü körüne güven ve elden ele geçerek bize kadar ulaşmış olan bir yanlış, sonunda bizi de içine çeker ve mahvımızı hazırlar. Bu, mahvoluşumuzun müsebbibinin diğer insanlar olduğunu gösterir; gel kendimizi kalabalıklardan uzak tutalım ki, bütün kalabilelim. Kendi günahını savunan kalabalıklar (avam) akılla kavgalı. Bunu seçimlerde, yani popüler oy'un vefasız rüzgârının dönüverdiği ve *praetor*[32]'ları seçen insanların, bu *praetor*'ların neden seçildiğine şaşırdıkları yerde görüyoruz. Her şey bir dakikadan diğerine lehimize veya aleyhimize gerçekleşebiliyor. Çoğunluğun seçimi doğrultusunda verilen her kararın sonucu budur.

Tartışma konumuz mutlu yaşam olunca, bana, bu bir oy verme meselesiymiş gibi, "Bu taraf çoğunlukta," diye cevap vermenin sana yararı olmaz; çünkü "o taraf", tam da bu nedenle en kötüsü olacaktır. İnsanlığa dair işler çoğunluk daha iyi olanı tercih eder gibi mutlu bir düzenlemeye sahip

32 Eski Roma'da yurttaşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yönetici konumunda olan kişi; Antik Yunan'da, iktidarı kullanma yetkisine sahip, yargıç ya da bir eyaleti yöneten en yüksek memur.

değildir; kötü seçimin müsebbibi kalabalıkların ta kendisidir. Dolayısıyla, gel, yapılacak en iyi şeyin ne olduğunu bulalım, en yaygın olarak yapılanı değil – hakikatin olabilecek en kötü yorumcusu olan ayak takımının rağbet ettiğini değil, kalıcı mutluluk talebimizi neyin ihdas edeceğini bulalım. Ama ayaktakımıyla kastettiğim, mutfaktaki hizmetçi kadar mahkeme görevlileridir; çünkü bedeni saran giysilerin rengi beni ilgilendirmiyor. Ben bir insana değer biçerken göze görüneni dikkate almıyorum; ruh güzelliğini seçebilmem için daha iyi, daha güvenilir bir ışığa sahibim. Ruh nefes alacak zaman bulup kendi içine çekilse ah nasıl da işkence çeker ve hakikati itiraf ederek der ki: "Şimdiye kadar yaptığım her şeyi bozardım (yapmamış gibi yapardım); neler söylediğimi düşününce sağırları kıskanırdım; ettiğim duaları düşününce, bunlar için düşmanlarımın başına derdim; hele de endişelerimi/kaygılarımı düşününce -ah siz tanrılar!- ne kadar hafiflerdim! Nefreti bir yana bırakıp düşmanlık beslediğim herkesle dostluk tazeledim -keşke kötüler arasında dostluk olabilse- ama kendi kendimle hâlâ dostluk kuramadım. Kalabalıkların arasından sıyrılıp çıkmak için elimden gelen çabayı gösterip kendimi bir şekilde takdire şayan biri yapmaya çalıştım ama kendimi fesat oklarının hedefi yapmak ve beni neremden vurursa inciteceğini göstermek dışında neyi başardım dersin? Siz belâgatiyle övünenler, servetiyle iz bırakanlar, çıkarını gözetenler, gücünü göklere çıkaranlar, görüyor musunuz? Bütün bunlar ya şu an düşmanınız veya olacaklar -aslında ikisi de aynı yere çıkıyor ya. Sizi kaç kişinin kıskandığını görmek için hayranlarınızı sayın. Ben neden bunun yerine biraz iyilik peşinde, yani göstereceğim değil, hissedeceğim şeylerin peşinde olmayayım? Bakışları üstüne çeken, önünde insanların kalakalıp hayretle birbirlerine gösterdikleri, dışı pırıl pırıl, içi bomboş olan bu şeyler."

Dış görünüşünün ötesinde iyi olan bir şey arayalım- somut, kalıcı ve görünmeyen yönünden daha güzel olan bir şey; bunu arayıp tarayalım. Uzakta değil; elini nereye uzatacağını bilirsen bulacaksın. Bu haliyle, elimizin altındakileri karanlıkta arıyormuşçasına ıskalıyor, tam da arzu ettiklerimizin üstüne basıyor, tökezliyoruz.

Seni çapraşık ayrıntılarla sıkmamak adına susup diğer filozofların düşüncelerini geçeceğim, çünkü onları tek tek saymak ve yanlışlarını ortaya koymak sıkıcı olur. Bizimkilerin söylediklerini dinliyor musun? Ama, "bizimkiler" derken, kendimi Stoacı üstatlardan herhangi birine mecbur etmiyorum; benim de görüş oluşturma hakkım var. Bu yüzden, şu veya bunu izleyeceğim, şundan veya bundan sorunu parçalarına ayırmasını talep edeceğim; belki de, hepsinden sonra bana başvurulunca, benden öncekilerin hiçbirini yalancı çıkarmayacak ve diyeceğim ki: "Ekleyeceklerim bu kadar." Bü-

tün bu arada kılavuzum Doğa, yani tüm Stoacıların hemfikir olduğu doktrin. Gerçek bilgelik, O'ndan sapmamak ve kendimizi O'nun yasalarına ve örüntüsüne uygun kalıba sokmaktır.

Dolayısıyla, mutlu yaşam insanın kendi doğasıyla uyum içinde olan bir yaşamdır ve ona sadece bir yolla erişilebilir. Her şeyden önce sağlam bir zihne ihtiyaç var, aklıselimini sürekli koruyan bir zihin; ikincisi, bu zihin cesur ve enerjik olmalı, soylu bir metanete sahip, acil durumlara hazır, bedeni ve bedenle ilgili her şeyi korkuya kapılmadan gözeten bir zihin olmalı; ve son olarak, yaşamı süsleyen tüm fırsatlara, hiçbirine gereğinden fazla sevgi beslemeden dikkatli olmalı ve Talih'in kölesi değil, O'nun sunduğu armağanlardan yararlanan olmalı. Daha fazla konuşmasam da anlıyorsun ki, bizi heyecanlandıran, uyaran veya korkutan şeyleri başımızdan attığımız zaman, kesintisiz bir huzur ve kalıcı özgürlük başlıyor; çünkü zevk ve korku uzaklaştırılınca, kötülüğe yol açan tüm önemsiz, kırılgan ve zararlı olanın yerini kesin, değişmez ve sınırsız sevinç kaplıyor ve sonra da huzurlu ve ahenkli bir ruhun merhametle birleşmesi ve gerçek büyüklük! Çünkü vahşet zayıflıktan doğar.

Bu iyiliği başka şekillerde tanımlamak da mümkün – yani, aynı şey başka dillerle de ifade edilebilir. Nasıl ki bir ordu, bir zamanlar daha çok asker istihdam etmiş olsa da aynı ordu olarak kalır, kalabalıklar da hangi şekli almış olurlarsa olsunlar -ister dar alanda, ister ortası boş ve kanatları öne doğru kıvrılmış olarak veya düz bir hatta ayakta, ister uzun bir saf olarak-, aynı ruhla ve aynı amaçları savunmak üzere, benzer kararlılık sergiler. Dolayısıyla en üstün iyiliğin tarifi, bazen ayrıntılı ve uzun, bazen ölçülü, özlü ve kısa olabilir. Dolayısıyla, sana, "Üstün iyilik şans eseri olanı küçümser, sadece erdemden mutluluk duyar," veya, "Fethedilemezlik, tecrübeyle bilgelik kazanmış olmak, eylemde sükûnet ve tüm bu süre içinde ilişkilerde nezaket ve düşünceli olmak zihnin gücüdür," desem, ikisi de aynı anlama gelir. Mutlu insan iyilik ve kötülüğü sadece zihne izafe edebilen insandır – izzetinefsi (onuru) aziz tutan, erdemle yetinen, şans eseri olanla övünmeyen veya ezilmeyen, kendi kendisine bahşedebileceği iyilikten öte iyilik olmayacağını bilen ve gerçek zevki kendisi için bir lanet olarak telakki eden insandır. Konudan konuya atlamak gibi olacak ama bu görüş, anlamı zayıflamadan veya bozulmadan, ifadenin başka formlarına da aktarılabilir. Nedir bizi mutlu yaşam, özgür, bülent, korkusuz ve kararlı bir zihne sahip olmaktır demekten alıkoyan? Öyle bir zihin ki, korku ve tutkunun erişemediği bir yere konmuş, erdemi yegâne iyilik, alçaklığı yegâne kötülük ve geriye kalanın tümünü -üstün iyiden eksiltip eklemeksizin gidip gelen, mutlu yaşama hiçbir katkısı olmadığı gibi hiçbir şeyi alıp götürmeyen- değersiz bir kütle addeder.

Yere böylece çakılı kalmış bir insan, istese de istemese de içten gelen derin bir hazla sürekli neşeli olmalı, çünkü hazzı kendinde (öz kaynağında) bulmakta ve bu içsel hazdan daha büyük bir mutluluk arzulamamaktadır. Böylesi mutlulukların sefil bedenin değersiz, önemsiz ve geçici heyecanlarıyla karşılaştırılması doğru olmaz mı? İnsan hazzı alt edebildiği gün, acıyı da alt edecektir; ama gördüğün gibi, efendilerin en kaprislisi ve zalimi olan haz ile acının onu (zaman içinde) esir alacağı bu zavallı ve muzır bağımlılıkla oyalanmak durumunda. Bu yüzden kaçıp özgürlüğe sığınmalıyız. Ama bunu yapmanın tek yolu Talih'e yüz vermemektir. Böyle doğacaktır her türlü tahminin (hesabın) ötesinde bir kutsanış: Artık güvenli bir biçimde demir atmış olan bir zihnin yücelişi ve huzuru ve -tüm yanılgılardan kurtulunca- hakikatin keşfinin getireceği büyük ve istikrarlı mutluluğun yanı sıra şefkatli ve neşeli bir zihin; ve bütün bunlardan kaynaklanan haz, iyi olduğu için değil, kendinden olanın fışkırması.

Konuyu işlerken epeyce özgür davrandığıma bakarak diyebilirim ki, mutlu insan kaygı ve tutkudan akıl yoluyla kurtulmuş insandır; taşlar, hatta kırdaki hayvanlar bile kaygı ve dertten bağımsız oldukları halde, kimse bunlar için "çok mutlu" diyemez, çünkü mutluluk kavramından yoksundurlar. Aynı sınıfta mütalaa edilmeleri, doğuştan gabi ve kendinden bihaber olan insanları bunlarla aynı seviyeye, hayvan ve cansız şeyler seviyesine indirger. Aralarında fark yoktur, çünkü bir itibarla akıldan yoksun, bir diğer itibarla yamuk akıllıdırlar, yani akılları ters yönde ve kendi acıları hilafına çalışır; çünkü hakikatin yetki alanı dışına itilmiş olan hiçbir insana mutludur denemez. Bu nedenle mutlu olan yaşam doğru, güvenilir ve değişmez bir muhakemeyle temellenir. O zaman zihin derin yaralardan, hatta sıyrıklardan bile nasıl kaçınacağını bildiğine, her ne duruşu benimsemişse bunu sonuna kadar sürdürmekte kararlı olduğuna, bu duruşu öfkeli Talih'in saldırıları karşısında bile muhafaza edebileceğine göre, sahiden her türlü illetten arınmış, berrak ve özgür müdür? Bedensel zevklere gelince; bunlar her yanımızdan akar, her delikten sızarken yaltaklanmak suretiyle zihni yumuşatır ve bizi tümüyle veya kısmen baştan çıkarmak için her türlü aracı birbiri ardına devreye sokarken, hangi ölümlü, içinde küçücük bir insanlık kırıntısı kalmış olan hangi ölümlü sabah akşam duyularının gıdıklanmasını ister ve zihni yüzüstü bırakıp, tüm dikkatini bedene verir?

Ama denebilir ki, "Aklın da kendi zevkleri (hazları) vardır." Bırak olsun, gerçekten! Bırak lüksü ve zevki yargılamak üzere vaziyet alsın; bırak duyulara haz vermeyi alışkanlık haline getirmiş her şeyi tıka basa yesin ve sonra da geçmişe bakıp solan zevkleri hatırlasın; bırak kendi planlarını yapsın ve

beden tıkınmaktan yorgun düşmüş yatarken, düşünceleri olacaklara (geleceğe) yönlendirsin – ne var ki, bence zihin, bütün bunlardan dolayı hiç olmadığı kadar sefil olacaktır; zira iyinin yerine kötüyü seçmek çılgınlıktır. Aklı başında olmayan insan mutlu olamaz, en iyi olanın yerine kendisine zarar verecek olanı seçenin de aklı başında olmaz. Dolayısıyla, mutlu insan doğru muhakeme yapabilen insandır; mutlu insan, her ne olursa olsun, kendi payına düşenle (nasibiyle) tatmin olan ve içinde bulunduğu şartlarla barışık olan insandır; mutlu insan tüm varoluş koşullarının değerini aklın biçmesine izin veren insandır.

* Seneca, *Moral Essays*, "On The Happy Life", Harvard University Press, 1935.

10. Kendine Yabancılaşmış Olan İnsan, Yabancılaştığı Sahici/Asıl Varlığını Nasıl Geri Kazanabilir?

Roma Stoacılığı imparatorluğun zirvede olduğu dönemlerde Roma'nın önde gelen sakinleri için bir dünya görüşü haline geldi. İS İkinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, o muhteşem günler artık sayılıydı. Gerileyen/çürüyen imparatorlukta birçok insan, akıl yoluyla yerine getirilen görevin verdiği rasyonel doyumu, Stoacı ahlak itibariyle -yani, Roma'nın eski sosyal sorumluluk anlayışının Stoacı versiyonu itibariyle- tatminkâr bulmaz olmuştu. Bir diğer ifadeyle, bu insanlar için dünya vecibelerinden elini ayağını çekmeyi vazeden felsefeler, etkin yaşam vaaz eden felsefelerden daha çekici olmaya başlamıştı. En geçerli geri çekilme (nükul) felsefesi, *Yeni-Eflâtunculuk* idi.

Hıristiyan kutsal yazıları dışında, Antikçağ'dan kalan pek az yazma Orta Çağ yaşamını, özellikle de Orta Çağ mistisizmini, Yeni-Eflâtunculuk kadar etkileyebilmiştir. Yeni-Eflâtuncular arasında önde gelen isim, *Plotinus* idi. Plotinus 205'de Mısır'da doğmuş, Roma'ya giderek bir grup entelektüelin merkezinde yer almadan önce İskenderiye'de okumuş, elli yaşına gelinceye kadar hiçbir şey yazmamıştır. Aşağıdaki metin, Plotinus'un *Enneadlar* olarak bilinen derlemesinden alınmıştır. Plotinus, bilim insanları tarafından sıkça dile getirildiği üzere, bu çalışma sırasında pagan felsefe ile Hıristiyan ilahiyatı arasındaki tamamlayıcı halkayı bulmuştur. Plotinus'un endişeleri Antikçağ'ın son yüzyıllarında pek çok insana kaygı ve acı veren, derin ve karanlık bir yabancılaşma hissini yansıtır. Plotinus, doğrudan veya dolaylı olarak, işte bu yabancılaşma sonucu ortaya çıkan sorunlara eğilmiştir. (JS)

Ennead[33] *

Plotinus

I. Ruhlar, babaları olan Tanrı'yı neden unuturlar? O'ndan gelen ve tümüyle O'na ait olan parçalar oldukları halde ne kendilerini ne de Tanrı'yı niçin bilmezler?

Aşırılık, türeme, ilk fark ve başına buyruk olmayı isteme; bunlar ruh için kötülüğün ilkesidir. Babalarını unutan ruhlar, bağımsızlıklarına sevinirler, Tanrı'nın karşıtına gitmek için, hareketlerinin spontane oluşundan yararlanırlar: Ruhlar, en uzak noktaya vardıklarında, Tanrı'dan geldiklerini hatırlamazlar; tıpkı babalarından ayrı ve uzakta büyütülen çocuklara benzerler; ne bizzat kendilerini ve ne de babalarını bilirler.[34] Artık ne Tanrı'yı ne de kendilerini görmeyen ruhlar, kendilerini küçümserler; çünkü soylarını bilmezler. Onlar (Tanrı'nın dışında) tüm geri kalan şeyleri düşünürler ve sadece kendilerine hayran olurlar; her şey onları hayrete düşürür, oyalar, onlarda ilgi ve tutku uyandırır; küçümseyerek uzaklaştıkları nesnelerle bozuşurlar.

Sonuçta, ruhların Tanrı'ya dair tüm bilgisizliklerinin nedeni, dünyanın nesnelerine değer vermeleridir ve kendilerini küçümsemeleridir. Çünkü insan bir nesne peşinden koşuyorsa ve ona hayran oluyorsa, bu, kendini nesneden aşağı görmesi demektir: Bu kişi, doğmaya ve ölmeye mahkûm tüm nesnelerden daha aşağıya yerleştiğinden; kendinin, bildiği şeylerin en değersizi ve en fanisi olduğuna inandığından, Tanrı'nın gücünü ve doğasını ruhuna asla yerleştiremez.

O yüzden eğer bu durumda olanların bu ters yöne doğru; ilk varlıklara doğru dönmeleri ve yüce terime, Bir'e, İlk'e kadar gitmeleri istenirse, onlara hitap etmek için iki kanıtlama gerekir.

Bu iki kanıtlama nedir? Bunlardan biri, ruhun şimdi saygı gösterdiği (ve başka yerde daha ayrıntılı ele alacağımız) şeyin bayağılığını gösterir. İkincisi ruhu bilgilendirir ve ona adeta nereden geldiğini ve hangi değeri taşıdığını hatırlatır; ruhun değeri konusu, diğer konudan önce gelir ve bu konu, bir defa aydınlatıldıktan sonra diğerini aydınlatacaktır.

Şimdi onu (ruhun değerini) incelemelidir. Hem zaten ruh, araştırdığı konuya çok yakındır; (bu açıklama) ona çok yararlı olacaktır; çünkü araştıran şey, ruhtur. Ruh, nasıl bir varlıktır? Önce bizzat kendini nasıl tanır? Böyle bir araştırma yapabilir mi? Görebilen bir gözü var mıdır ve araştırma ona

---

33 "Dokuzluklar" anlamına gelir.

34 Plotinus, *ruhun inişi*'ne dair yazdığı kitapta *Enneadlar.* IV, vii açıkladığı konuları burada da ele alır.

uygun mudur? Bütün bunları bilmek için ruh, araştırma yapar. Çünkü ruhun araştırdığı şey kendine yabancıysa, araştırma neye yarar? Fakat araştırılan şey, ruhla aynı kaynaktan gelen bir objeyse, onu araştırmak uygundur ve onu bulmak mümkündür.

II. Her ruh önce şunu düşünsün: Hayat üfleyerek bütün canlıları yani yeryüzünün ve denizin beslediklerini; havada ve gökyüzünde olan hayvanları; tanrısal yıldızları tüm (evrensel) ruh[35] nasıl yarattı? Tüm (evrensel) ruh, güneşi ve sınırsız gökyüzünü yaratıp düzenledi ve onlara düzenli bir dönüş hareketi verdi. Tüm ruhun düzenlediği, hareket ettirdiği ve yaşattığı varlıklardan farklı bir doğası vardır ve zorunlu olarak, onlardan daha değerlidir; çünkü varlıklar, ruh kendilerine hayat verdiği takdirde doğarlar ya da onları terk ederse ölürler; oysa ruh, kendini terk etmediğinden, her zaman vardır.

Ruhun evrene ve varlıklardan her birine hayat verme tarzına gelince; bireysel ruh, büyük evrensel ruhu incelesin; bireysel ruh, başkalarını kandıran ve aldatan şeyden, sakin tutumu sayesinde kurtularak, bu incelemeye layık olmak isterse, küçük bir ruh değildir; fakat başka bir ruhtur.

Varsayalım ki, ruhu kuşatan bedende aynı dinginlik olsun ve bedenin kargaşaları sükûnet bulsun ve hatta bedeni kuşatan toprak, su, hava, gökyüzü, onlardan üstün diğer öğeler dingin olsun. (Bu durumda bireysel ruh) bu hareketsiz gökte, oraya dışarıdan gelen, oraya akan ve oraya boşalan ve her yerden giren ve kendini aydınlatan bir (evrensel) ruhu düşünsün; güneş ışınları karanlık bir bulutu nasıl aydınlatırsa ve onları yaldızlanmış gibi gösterirse, gökyüzünün bedenine giren ruh da aynı şekilde ona kendi dinginliğinden kaynaklanan hayatı, ölümsüzlüğü ve kendi dinginliğinin huzurunu verir.[36] Ve gökyüzü ezeli bir harekete sahiptir; bu ezeli hareketin nedeni bir ruhtur; ruh, gökyüzünü zekâ ile birlikte yönetir; ezeli olarak hareket ettirilen gökyüzü, mutlu bir hayvan olur, değerini, kendisinde bulunan ruhtan alır: Önceden, sadece toprağın ve suyun durgun bir cismi vardı, daha doğrusu birinin dediği gibi, "tanrıların kin duydukları" karanlık bir madde, varlık olmayan bir şey vardı.

Burada ruhun kendi isteklerine göre gökyüzünü nasıl döndürdüğünü ve yönettiğini düşünürsek, ruhun gücü ve doğası daha netleşir ve daha açık olur.[37] Çünkü gökyüzünün uzamı ne kadar büyük olursa olsun, ruh onun

35 Eflâtun'dan *Phaidros* 245 c, aktarım. Eflâtun burada evrensel ruhu dünya ruhu düzeyine yükseltir.

36 Bu imge, Seneca'da da bulunur (*Épitres à Lucilius*, 41,4): O, ruhu, kaynağına bağlı olduğunu göstermek için, güneş ışınlarına benzetir: *Animus haeret origini suae*. Fakat aynı imge Plotinus çağının "güneş teolojileri"nde yaygındır.

37 Bu konuda bkz. *İkinci Dokuzluk*'un İkinci Kitabı.

tüm uzamında vardır; büyük ya da küçük olsun, tüm mesafeler (ruhla dolu oldukları için) canlandırılmışlardır.

Pek çok cisim aynı yerde olamaz; biri burada, diğeri şuradadır ve karşıt bölgelerde olsunlar ya da olmasınlar, onlar birbirinden ayrıdır. (Evrensel) ruh böyle değildir; o, cismin her bölümünü kendi bölümlerinin her biriyle canlandırmak için bölünmez; fakat cismin tüm bölümleri, bütün halinde ruh tarafından yaşatılır; ruh, her yerde vardır; o, birliğinden ve her yerde bulunmasından dolayı, kendini türeten babaya [zekâya) benzer. Çok olan ve çeşitli bölümleri bulunan gökyüzü, bu ruhun gücünden dolayı, birdir; bu ruhtan dolayı bu dünya, bir Tanrı'dır; güneş de, yıldızlar da (ruh tarafından) canlandırıldıkları için, bir Tanrı'dır. Bizde tanrısal bir şey vardır; çünkü ruh, bizde de bulunur. "Cesetleri defnetmek, gübreyi dışarı atmaktan daha acildir."[38]

Oysa tanrılardaki tanrısallık nedeni, zorunlu olarak, tanrılardan öncedir. Ve ruhumuz tanrılarla aynı türdendir ve ruhumuzu saf haliyle; hiçbir şey eklenmemiş biçimiyle düşündüğümüzde, dünya ruhuyla aynı değerde görürüz ve cisimli varlıkların tümünden daha değerli buluruz; çünkü cisimli varlıkların hepsi topraktandır ve onlar ateşten midirler, onları yakan nedir?[39] Bu iki öğeden bileşenler için, hatta su ve hava da eklendiği takdirde (dört öğeden oluşan) nesneler için aynı şey geçerlidir.

Eğer varlıkların ardından, canlandırıldıkları için koşarsak, kendimizi niçin unutalım ve bizden (daha değerli) başka bir varlığın peşinde niye koşmayalım? Eğer bir başkasında olan ruhu seversen, kendini, sonuçta bizzat kendini sev.

III. Ruh, değerli ve tanrısal bir şeydir: Böyle bir ilkeden yardım al ve güvenle Tanrı'yı araştır ve O'na kadar yüksel; O, hiç uzakta değildir; O'na ulaşacaksın; aracılar pek çok değildir.[40]

Bu tanrısal ruhta, ruhtan önce, ruhun kaynağı olan üst varlığa yakın bölümü, en tanrısal bölüm gibi düşün! Çünkü söylemimizin gösterdiği gibi üst varlığa yakın bölüm, zekânın bir imgesidir; nasıl ki, ifade edilen bir söz ruhtaki bir kelamın imgesiyse, bu bölüm de (evrensel ruh) zekânın kelamıdır ve diğer varlıkların varoluşlarını sürdürmeleri için zekânın (onlara) hayatı

38 Evrensel canlandırma tezi, böylece, Herakleitos'un bildiğimiz cümlesine bağlanır. Diels. *Die Vorsokratiker*, fragm. 96.

39 Bu, stoacıların ve Herakleitos'un ateşten oluşan dünya ruhuna ilişkin teorilerinin acele yapılmış bir eleştirisidir.

40 Plotinus mistisizminin doğasına ilişkin çok önemli açıklama; bu açıklama, Plotinus mistisizmini, Apulée'nin Neo-Eflâtunculuğuna, özellikle aracıları çoğaltan Gnostisizme karşıt yapar. Bkz. *Enneads* II, 9.

vermesini sağlayan aktivitedir; ateşte olduğu gibi tanrısal ruhta, nesnelere verdiği sıcaklık vardır. Sonuçta, iki ruh vardır; biri Zekâ'dadır; dışarıya akmaz; fakat yukarıda kalır; diğeri kendi özel varoluşuna sahiptir. Zekâdan gelen ruh, entelektüel bir ruhtur; onun zekâsı akıl yürütmekten ibarettir; onun yetkinliği zekâdan gelir; zekâ, bu ruhu besleyen; fakat kendisi kadar yetkin bir biçimde türetmeyen bir baba gibidir. Entelektüel ruhun varlığı Zekâ'dan gelir ve Zekâ'yı temaşa ettiğinde, onun aklı eylem halindedir. Çünkü entelektüel ruh, Zekâ'da baktığında, kendinin içinde, kendi düşüncelerine sahiptir ve etkindir. Ve şunu demelidir ki, sadece ruhun eylemleri iç entelektüel eylemlerdir; entelektüel ruha başka yerden gelen şey, aşağıdır ve ruha dışarıdan bir şeyin gelmesi, ruh için bir pasifliktir. Zekâ, ruhun babası olduğu ve ruhta bulunduğu için, onu daha tanrısal kılar; çünkü ruhla zekâ arasında sadece öz farkı vardır; ruh, (zekâdan) sonra gelir ve bir toplanma yeri gibidir; zekâ ise bir biçime benzer.[41]

Ruh, zekânın maddesi olduğundan, güzeldir; Zekâ gibi zekidir ve hatta basittir. Böylece açıktır ki, Zekâ, bu şekilde tanımlanan ruhtan üstündür.

IV. Bunu şu şekilde de açıklayabiliriz: Duyulur dünyaya hayran oluruz; çünkü o, büyüktür, güzeldir; onun ezeli hareketi düzenlidir; aynı şekilde dünyada görünür ve görünmez tanrılar, daimonlar, hayvanlar ve bitkiler vardır; fakat duyulur dünyanın modeline ve gerçek realitesine yükselelim; yukarıda bütün düşünülürleri görelim; bu modelde ezeliliğe; kendilerinin iç bilgisine ve hayata sahip bütün düşünülürleri görelim; düşünülürlerin başı olan saf Zekâ'yı görelim; cömert bilgeliği ve hayatı görelim; Kronos'un yani doygunluk ve zekâ olan Tanrı'nın[42] egemenliğindeki gerçek hayatı görelim. Çünkü dünyanın modelinde tüm ölümsüz varlıklar, tüm zekâ, tüm Tanrı, tüm ruh, ezeli bir hareketsizlik içindedir. Eğer model iyiyse, niçin değiştirmeye çalışmalıdır? O, her şeye sahip olduğuna göre, nereye gidecektir? Ve o, çok yetkinse, niçin büyümeye çalışır? Ve onun her bakımdan yetkin olması için, onda bulunan her şey yetkindir; onda yetkin olmayan hiçbir şey yoktur; onda düşünmeyen hiçbir şey yoktur; Zekâ, düşündüğü şeye sahip olduğundan, araştırmadan düşünür. Onun mutluluğu, kazanılmış bir şey değildir; o, ezeli olarak tüm nesnelerdir ve bu, gerçek ezeliliktir; ruhu kuşatan ve

41 Bu bölüm, *İkinci Dokuzluk*'un *iki madde* ve *düşünülür madde* başlıklı kısımlarını yaklaştırmaya çalışır; fakat ruhun maddeyle karşılaştırılması Aristo'nun *Ruh Üzerine*'sinin III. Kitabının V. Kısmının ünlü formüllerinden esinlenir.

42 Tanrı etimolojik olarak χόρος'a (doygunluk), bağlanan Kronos'tur; bu etimoloji, dini ortamlarda çok yaygın, düşünülür sarhoşluk konusunu telkin eder. Bunu İskenderiyeli Philon'da buluruz. Kşz. H. Lewy, *Sobria ebrietas*, Gissen, 1929.

geleceğe kavuşmak için geçmişi terk eden zamanın taklit ettiği ezeliliktir.[43] Gerçekte ruhta bazı varlıklar (idealar) bulunur; sonra (duyusal imgeler gibi) başka yeni varlıklar ruha gelir; ruhtaki (imge), bazen Sokrat, bazen bir attır; her zaman tikel herhangi bir varlıktır.[44]

Fakat zekâ, tüm nesnelerdir; onda hem hareketsiz hem de aynı yerde kalan tüm nesneler vardır; sadece o vardır ve bu o kelimesi, her zaman ona uygundur; o, hiçbir anda olmadığından, gelecek değildir; çünkü şu anda bile o vardır; o, asla geçmişte de değildir; çünkü bu bölgede hiçbir şey geçmişe karışmaz; bütün varlıklar onda ezeli olarak vardırlar; onlar kendilerine özdeştirler; çünkü onlar kendilerini bu (ezeli) halleriyle severler.

Varlıklardan her biri, bir zekâdır ve bir varlıktır; onların bütünü tüm Zekâ'dır ve tüm Varlık'tır; Zekâ, Varlık'ı düşünerek, onun devamını sağlar, Varlık da düşünme objesi sıfatıyla, Zekâ'ya düşünmeyi ve varoluşu verir. Fakat düşüncenin, varlığın nedeni de olan, kendinden farklı bir nedeni vardır; hem düşünce hem varlık, kendilerinden başka bir nedene sahiptir. Çünkü onlar, birlikte vardırlar ve birbirlerini terk etmezler; fakat ikisi de birbirine ait olduklarından, biricik şeyi, Zekâ'yı ve Varlık'ı oluştururlar; düşünce ve düşünülen şeyi oluştururlar; çünkü zekâ, düşündüğü için zekâyı oluştururlar; varlık düşünüldüğü için varlığı oluştururlar. Çünkü başkalık ve özdeşlik olmadan, düşünce de olamaz.

Sonuçta, ilk terimler, Zekâ, Varlık, Başkalık ve Özdeşlik'tir. Bunlara Hareket'i ve Dinginlik'i de eklemelidir; çünkü düşüncenin var olması için, Hareket bulunmalıdır; düşüncenin aynı kalması için, Dinginlik olmalıdır; düşünülen objeden ayrı, düşünen bir şeyin olması için, Başkalık gerekir; Başkalık'ı yok ediniz, (geriye kalan) belirsiz birliktir ve sessizliktir; düşünülen nesnelerin birbirinden ayırt edilmeleri için, Başkalık gerekir; özünlü bir birlik oldukları için ve onların tümünde ortak herhangi bir şey olduğu için, Özdeşlik gerekir; onların özgün farklılığı, başkalıktır.[45] Terimlerin bu çokluğundan, sayı ve nicelik doğar ve varlıkların her birinin öz niteliği kalite'dir. İlkeler olarak alınan bu terimlerden, diğer nesneler doğar.

İlke Olan Üç Hipostaz Üzerine Fransızcaya Çevirenin Notu:

Bu kitabın başlığı (Enneadlar/Dokuzluklar) yanıltıcıdır; kuşkusuz burada üç hipostaz sorunu; Bir, Zekâ ve Ruh sorunu vardır; fakat kitabın asıl ama-

43 Bu, ezelilik konusunda Eflâtun'un *Timaios*, 37 d, ünlü formülüdür; önceki bütün fikirler, *Ezelilik Üzerine, Enn.* III, traité VII, adlı kitapta çok geliştirilmiştir.

44 Plotinus bu *Dokuzluk*'un VII. Kitabı'ndaki (ch. I, satır 7) başka bir bakış açısına yerleşerek, ruhun bireyselliğine rağmen, her şeyin nedenini içerdiğini kabul eder.

45 Tüm bu bölüm, Eflâtun'a *Sofist*, 245 d ve *Parmenides* (145 e, 147 c) dayanır.

cı şudur: Ruhumuzun ne olduğunu ve nereden geldiğini düşünmesini sağlamak; böylece ona iç zenginliklerini ve değerini göstermek (I, 27): Plotinus bu amaca, ilk ilkeleri oluşturan üç hipostazı kendimizde keşfettiğimizi göstererek ulaşır (X, 5- 6).

Kitabın planı çok basittir: 1. Önce ruhu, hatırasını yitirdiği soyunu hatırlamaya çağıran (protreptique) bir söylem ortaya konur (I. kısım); 2. Ardından ruha, dünyanın ruhuyla yani evrene hayatı ve güzelliği getiren bu tanrısal varlıkla aynı doğada olduğu öğretilir (II. kısım); bunu izleyen satırlarda ruhun en tanrısal bölümüne çıkılır; bu da ruhun tanrısal özelliğini kendindeki zekâdan, ezeli ve yetkin bir varlık olan zekâdan aldığı gösterilerek yapılır (III. ve IV. kısım); sonunda zekâda keşfettiğimiz bu çokluğun kaynağı, Bir'de kavranır (V. VI. ve VII. kısım). (Burada, VIII. ve IX. kısımlarda, tarihsel ve eleştirel bir tür açıklama vardır; söz konusu açıklamada Plotinus üç hipostaz teorisinin kaynağının eski filozoflar, özellikle Eflâtun olduğunu ileri sürer); 3 Önce üç hipostaz bu şekilde betimlenir; ardından, onların bizde de var oldukları gösterilir (X. ve XI. kısım) ve en sonra, kitabın başında sorulan, "derin düşünmenin yokluğu, yukarıdan gelen bu sesler'i (XII. kısım) duymamıza niçin engeldir?" sorusu cevaplandırılır.

Bu kitabın tümündeki amaç, ruhun iç hayatı ve metafizik arasında içten bir bağ, daha doğrusu ayrılmaz bir ilişki olduğunu kanıtlamaktır. Bu, Plotinus'un çok özsel bir düşüncesidir; bu düşüncenin ortaya konma biçimini, üç ayrı kısımda ve ayrıntılı biçimde izlemek zahmetine değer.

Birinci Kısım, ruhun bedene inişi üzerine derin düşünmelerin yeni hatırasıyla yazılmıştır (bu konudaki kitap IV, 8, kronolojik olarak altıncıdır ve bizim sıralamamıza göre onuncudur); bu nedenle ilk kısım, başlangıçta ruha, babası gibi olan bir Tanrı'yı unutturan nedenleri açıklar. İ.S. İlk yüzyıllardaki ahlak öğüdüne başlarken, çoğunlukla ruhun tanrısal kaynağı hatırlatılır;[46] *fakat herkes tarafından kabul edildiği varsayılan bu başlangıç, ahlakçılarda kurucu ilkelerin hareket noktasıdır, Plotinus'ta ise bu başlangıç, bir kanıtlama konusudur; bu kanıtlama bizzat ruhun değerini yükseltir.*

Ruh değerlidir; çünkü duyulur dünyadaki düzenin ve gökyüzündeki ezeli hareketin nedenidir. Evrensel ruh, bulutu yaldızlayan güneş ışını gibidir; evrenin her yerine yayılarak dünyayı aydınlatır; birliğini yitirmeden, tanrısaldan sahip olduğu her şeyi evrene verir. Oysa bizim ruhumuz, Phaidros'un, Timaios'un gösterdikleri gibi, bu dünya ruhundan başka bir özden gelmez; sevgiye ve hayranlığa onun kadar layıktır (II. kısım).

Plotinus, ruhun, düzen ve güzellik vermek için duyulur nesnelere yayıldığını gösterdikten sonra şunu kanıtlar: Ruh, ters yöne bir hareketle, entelektüel

---

46 Kşz. Epiktetos, *Dissertations*, I, 3 et I, 9; özellikle II, 8, 1'in Tί ούχ ούδες πόθεν ελήλυθας

etkinlikte kendi özüne döner; o zaman kendini, üst bölümünün bulunduğu Zekâ'nın kızı ve imgesi olarak tanır (III. kısım). Yine de dikkat etmelidir ki, Plotinus'ta bu derin düşünme, duyulur nesnelerin, II. kısımda betimlenen temaşasına hiç de karşıt değildir. Tam tersine derin düşünme, söz konusu temaşayı sürdürür ve IV. kısım bunu hayran olunacak biçimde gösterir; bu kısım ayrıca şunu kanıtlar: Ruh, Zekâ'nın üst bölümüne geri çekilir; ruhun geri çekildiği bu bölge, (Timaios'un belirttiği gibi), sadece duyulur dünyanın modeli olarak vardır; bu model hakiki, yetkin, değişmez ve ezeli olmasıyla, duyulur dünyanın bize gösterdiği her şeyi içerir. İnsanın kendini fark etmesiyle doğan iç hayat sonuçta, ruhun evrensel doğayı ve özü keşfetmesini sağlayan hareketten ayrılamaz.

Daha uzağa gitmeden belirtelim ki, IV. kısmın sonu, Plotinus'un düşünülür dünyanın "ilkeler"i dediği şeye ilişkin, bir tümdengelim denemesidir. Bu ilkeler Sofist'in beş yüce cinsidir (254 d-e); bunlar varlık, başkalık, özdeşlik, hareket ve dinginliktir ve ayrıca sayı ve nicelik gibi kategorilerdir. Plotinus bu ilkelerin zorunluluğunu, entelektüel düşünce sıfatıyla entelektüel düşüncenin şartlarından çıkarır; varlığı düşünmezse, zekâ yoktur. Aynı şekilde varlık yoksa başkalık yani düşünen ve düşünülen ayırımı da olmaz; sonuçta düşünce de yoktur; özdeşlik, düşünülen her şeyin ortak özelliğidir ve dinginliktir; düşünce ise harekettir. Biz, hareket olan düşünceyle özdeşliği yani dinginliği düşünürüz; nihayet bu beş cinsin çokluğu ve onları birbirinden ayıran özel nitelik, sayının, niceliğin ve niteliğin doğuşunu bize gösterir. Sofist'in ünlü bölümünün bu yorumu, açıkça Parmenides'in (145 e–147 c) ikinci hipotezinin bir bölümünden yararlanır; burada Eflâtun şunu kanıtlar: Bir varsa, onda hareket ve dinginlik, özdeşlik ve başkalık vardır. Plotinus döneminden beri Eflâtuncu tefsir, Zekâ'nın hipostazı olan Bir'i, Parmenides'in ikinci hipoteziyle uyuşturuyordu. Oysa ilk hipostaz, Bir'in hipostazı, Parmenides'in ilk hipostazıyla, bir olan Bir'le uyuşturuluyordu.

Şimdi ruhun özdeşleştiği zekâ sayesinde gerçekleştirdiği yükselmeyi yeniden ele alalım. Zekâ, "bu çokluk olan Tanrı", Bir'den nasıl çıkar? İzleyen üç kısım (V-VII) bunu açıklar. Bu kısımlar, Dokuzluklar'ın en zor anlaşılan bölümlerindendir; çünkü metin pek çok yerde (V. kısmın sonu; VII. kısım, 7-8 satırlar; 21. satır) düzeltilemeyecek şekilde bozulmuştur ve bu çok önemli sorunu Plotinus, imge oyunuyla açıklar.

Üstelik hepsi bundan ibaret değildir. V. kısım (ilk beş ve son iki satır hariç) stil ve tarz bakımından kitabın bütünüyle de pek uyumlu değildir: Bu kısmı ve aynı şekilde VI. kısmın ilk iki satırını yok sayalım; o zaman Plotinus'un etkilediği dini tutumla iyice uyumlu bir anlatım biçimine sahip oluruz: (Çokluk başlangıçta var olmadığına göre) düşünülür dünyayı oluşturan tinsel çokluk

Bir'den nasıl doğar? İşte (dünyanın oluşumunu betimlemeye girişmeden önce Eflâtun'un Timaios'ta 27 c veya Philebos'ta 25 b, yaptığı gibi), sadece Tanrı'ya başvurarak çözülebilen bir sorun. Oysa yok saymayı düşündüğümüz kısım, sayının kaynağı sorununu kesin biçimde çözer veya bu, birbiriyle bağlantısı zayıf ve pek dikkat çekmeyen bir açıklamalar serisidir: 1 Önce Aristo'nun bize tanıttığı biçimiyle ideal sayının oluşumuna ilişkin, Eflâtuncu teori kısaca hatırlatılır: Sayı Bir'in, büyüğün ve küçüğün belirsiz dyadına[47] *uygulanmasından doğmuştur (6–9); 2. Sonra (9-13'te) bu teorinin ilkesi belirtilir: Biçim ya da idea aslında sayıdır; 3. Son olarak (13-18'de), ideal sayılardan oluşturulmuş sıfatıyla düşünülür dünyanın organizasyonuna ilişkin, düş kırıklığı yaratacak kadar kısa altı satırlık bölüm: Düşünülür dünyanın maddesi belirsiz dyaddır; biçimi, Bir'dir; maddeden ve biçimden, kendi sıralarında, düşünülürlerin geri kalanı hakkında bizi bilgilendiren sayılar doğar; öyle ki, sonuçta düşünülür dünya hakkında bilgi verici ilke, bir anlamda Bir'dir, diğer anlamda sayıdır.*

İdeal sayılar teorisine ilişkin, hiç de beklenmedik ve değersiz özetin ardından açıklama, hemen altıncı satıra bağlanarak, son iki satırdaki düşüncelere geri döner; altıncı satırda şöyle denir: "Çünkü sayı, ilk değildir ve Bir, dyaddan öncedir." Oysa bu kısmın sonu, eylem halinde görmeye benzeyen Zekâ'yı dyad olarak sunar; çünkü görme iki şeyi, "görülen bir şey"i ve "gören bir şey"i varsayar.

VI. ve VII. kısımlarda incelenen problem, Grek felsefesinin şu eski problemidir: Çok, Bir'den nasıl doğar? Plotinus'un bu konudaki düşüncesinin asıl gelişim biçimlerini ortaya koymaya çalışalım: 1. (17–9) Bir nesnenin Bir'den sonra ortaya çıktığını varsayalım; bu, sadece Bir'in, ezeli olarak bizzat kendine dönmesiyle mümkündür; 2. (19–27) Herhangi bir şeyin Bir'den geldiğini varsayalım; bu, Bir'in hareket etmediği anlamına gelmez (hareket burada en genel anlamda alınmıştır ve örneğin Bir'de bir niyeti veya iradeyi belirtebilir); çünkü bu herhangi bir şey, Bir'den sonraki ikinci terim olamaz; fakat Hareket'ten sonra olan üçüncü terimdir; bu ise varsayıma karşıttır; 3. (27–37) Bu şartlardan ikincisi nasıl yerine getirilir? Eylemde bulunmayan Bir'i ışığın, ısının, soğuğun veya kokunun kaynaklarından biri gibi düşünürsek, şart yerine gelir; 4. (37–40) Burada düşünce durur; eğer Bir'den çıkmışsa, bir şeyin ne olduğunu bilmek değil; fakat bir şeyin, niçin Bir'den geldiğini araştırmak söz konusudur. Bir, türetir; çünkü yetkin bir varlık türetmelidir; 5. Art arda iki açıklamada Plotinus, Bir'den sonra gelen terimin niçin Zekâ olduğunu gösterir. (VI. kısmın sonundaki) ilk açıklama sadece ikinci açıklamada incelenen temel problemi çözülmemiş olarak bırakır; çünkü burada Plotinus'un yaptığı gibi, Zekâ'nın Bir'i gördüğünü ve onunla aracısız birleştiğini; ruhun sadece

47 Karşılıklı olarak birbirini tamamlayan iki ilkenin birliği (ç.n.).

Zekâ'dan sonra gelebildiğini söylemek, problemi ortaya koymanın başka bir yoludur; 6. (VII, satır 1–26), daha açık biçimde ikinci satırda yapılan ikinci açıklama VI. kısımda belirtilen ilk şartı (VI, 17–19: A) (5–7) izler; Bir, kendine döndüğü için görür ve bu görme Zekâ'dır: B) (7–26). Bu önemli bölümün temel fikri şöyledir: Eğer Bir'den doğan şey Zekâ ise, Bir'de hiç de bölünmeyen şey, Zekâ'da bölünmelidir; Bir'de her şeyin belirsiz gücü olan şey, Zekâ'da sabit ve belirli özler halinde yoğunlaşmalıdır. Entelektüel vizyon, her şeyden önce, bölünen ve çoğalan bir vizyondur; bu vizyonun objeleri belirli biçimlerdir (23) (II, 8, 15, 17); Zekâda özleri ayırma ve sabitleştirme gücü vardır; bu güç Bir'den gelir (12–13); 7. (26–48) Bu kısmın sonu, özellikle şunu kanıtlamaya yönelik gibi görünüyor: Zekâ'daki türemiş biçimler onda kalırlar ve duyulur dünyayı canlandıracak "nedenler"e hiç de özdeş değillerdir: Kronos (zekâ, kşz. IV, 10) sembolik olarak çocuklarını yutar; Rea'nın[48] yanında büyümelerine izin vermez. Bu nedenle ruhu zekâ meydana getirmelidir.

Kitabın tümünde ruhun iç zenginliği anlatılır ve üç hipostaz teorisi, ruhun iç zenginliğine sıkıca bağlıdır. Bu bağlantının ne yolla kurulduğunu görmek için, hipostazlara daha yakından bakalım. Hipostazlardan her biri kendi başına nasıl belirlenebilir? Bu sorun kitapta ele alınmaz; daha çok (örneğin, Bir hakkında hemen hemen hiçbir şey söylenemez) onların her birinde bulunan olumluluğun üst hipostazdan geldiği kanıtlanır. Üstelik (VIII. ve IX. kısımları bir kenara bırakarak) son üç kısım, şu önemli konuda ısrar eder: Hipostazlara ilişkin spekülasyonlar yüzünden kendi dışımıza çıkamayız (çünkü nesnelerde doğa ne ise, bizim için de spekülasyonlar odur, X, 5–6); diğer deyişle "iç insanın hayatı" (X, 10) metafizik araştırmayla özdeştir (X, 10); özellikle XI. kısım, yargılamayı ve akıl yürütmeyi (IV. Dokuzluk'takine benzer) analiz ederek, Zekâ'nın bizde olduğunu gösterir. Nihayet XII. kısım, ruhlarımızdaki zenginliği niye fark etmediğimizi açıklar: Olduğumuza inandığımız şey ile gerçekten olduğumuz şey arasında bir karşıtlık vardır; çünkü kendimize dikkat etmeyiz ve kitap, başladığı gibi, bir öğütle biter; bu öğüt, yukarıdan gelen sesi dinlemek için, duyulur gürültüleri terk etmek gerektiğinde ısrar eder.

VIII. ve IX. kısım, klasik Grek felsefesindeki (yani Aristo'ya kadar giden dönem dahil) üç hipostaz doktrini üzerine bir tür doksografik[49], eleştirel ve konu dışı açıklamadır.

---

48 Yunan mitolojisinde Uranos ile Gaia'nın kızı ve Kronos'un karısı. Kronos kendi çocuklarını yerdi. Zeus doğduğunda Rea, Gaia'nın yardımıyla Girit'e kaçtı ve kocasına kundak bezine sarılı bir taş vererek çocuğu kurtardı. (ç.n.)

49 Doksograf, Grekçe kanı anlamına gelen *doxa* ve yazmak demek olan *graphein*'den bileşiktir. Terim ilk defa Alman filolog Hermann Diels tarafından kullanılmıştır. Doksograf, önceki ya da çağdaş düşünürlerin konuşmalarını, yazılarını ve görüşlerini yeniden üretmedir ya da genellikle yorumlamadır. (ç.n.)

Bazıları Plotinus'u yeni bir doktrin ileri sürdüğü gerekçesiyle eleştirir. O da burada, bu kişilere karşı kendini savunur (kşz. VIII, II). O, hipostazlar doktrininin gerçekte sadece Eflâtun'un bir yorumu olduğunu söyler. Ona göre Eflâtun'un Mektuplar'ında (312 e); Timaios'ta (41 d), Devlet'te (509 b) üç hipostazı açıkça buluruz (VIII, 1–6). Parmenides[50]** daha önce düşüncenin ve varlığın özdeş olduklarını açıklayarak, ikinci hipostazın doğasını, Zekâ'yı keşfetmişti; fakat onu Bir'le karıştırmıştı ve bu durumu Eflâtun, Parmenides'te düzeltti; çünkü Plotinus, Parmenides'in ilk üç hipostazını kendi üç hipostazıyla; bir olan Bir'i (137 c) Bir ya da İyi ile; var olan Bir'i (143 a) Zekâ ile; Bir ve çokluk olan Zekâ'yı (156 a) ruhla (VIII 23–27) özdeşleştirir.*

Bu bölüm, Yeni-Eflâtunculuk tarihi açısından önemlidir: Bu doktrin ardında, Eflâtun metinlerinin karmaşık bir yorumunu; herkesin kabul edemeyeceği bir yorumu varsayar. Yeni-Eflâtuncular hipostazları eskiden beri biliyorlardı. Buna rağmen, onlar üçlü terimlerin içeriklerini ve bu içeriklerin Eflâtun terimlerine uygunluklarını çok farklı biçimde kabul ettiler. Örneğin Plotinus, Timaios'un Demiurgos'unu, ona göre Zekâ olan ikinci hipostazla uyuşturur. Açıktır ki, Plotinus (o veya izlediği yorumcu) bu konuda Philebos'a dayanır. Plotinus burada, nedenin ve Zekâ'nın özdeşliğini (26 e; 30 c; Timaios 28 a'da nedenden söz ediyordu) ve Zekâ ile Demiurgos'un özdeşliğini (Philebos 28 c) bulur; öte yandan Demiurgos'un ruhu meydana getirdiğini söyleyen Timaios'a dayanarak Plotinus, bu yorumu doğrulanmış kabul eder. Sonuçta, Plotinus'ta şu uygunluğu buluruz: Eflâtun'da Devlet'in İyi'si, Parmenides'in bir olan Bir'i, Mektuplar'daki her şeyin kralı, Plotinus'un Bir'inin karşılığıdır; Timaios'taki Demiurgos'un, Parmenides'in Bir'inin, Philebos'taki Neden'in ve Zekâ'nın karşılığı, Plotinus'ta Zekâ'dır; Timaios'taki dünyanın ruhu, Parmenides'teki Bir ve çok, Ruh'a karşılık gelir.

Zekâ'yı Demiurgos'a benzeten bu yorumda güçlükler vardır: Çünkü Timaios'ta Demiurgos, "bu evrenin yapıcısıdır ve babasıdır" (28 c); Plotinus'ta bu işi ruh yapar: Gerçekte dördüncü Dokuzluk'ta (dördüncü kitap kısım X, 2–3) Demiurgos, Zeus'tur yani ruh hipostazıdır (kşz. kısım X, VIII, 40). Plotinus'taki bu kararsızlık, öğreticidir; söz konusu kararsızlık, Yeni-Eflâtuncu hipostazların Eflâtuncu diyaloglardaki kavramlarla ne kadar az ilişkili olduğunu gösterir.

IX. kısım, Fizyokratlarda, Anaxagoras'ta, daha beklenmedik biçimde Herakleitos'ta, hipostazlar teorisinin izlerini ortaya çıkarır: Plotinus, Herakleitos'un düşünülür bir realitenin varlığını kabul etmek zorunda kaldı-

50 Buradaki Parmenides, Eflâtun'un Parmenides adlı diyaloğu değil, Elea Okulu'nu kuran filozoftur. (ç.n.)

ğını tespit eder; fakat bundan çıkarılması gerekenden daha çoğunu çıkarır. O, şöyle sorar: Duyulur nesnelerin akışı, gerçekte böyle bir realiteyi neden içermesin? Bu kısmın geri kalanı, Zekâ ile Bir'i karıştırdığından, (7–9) her şeyi birbirine katan Aristo'nun eleştirisine ayrılmıştır; fakat Plotinus'un Aristo'ta en çok eleştirdiği şey, (Metafizik'i Λ, 1072 b, 8–13 satırlarda, özellikle on ikinci satırda ortaya konan), göklerin hareket ettirici zekâlarına ilişkin teorinin keyfi özelliğidir: Bu zekâların sayısı herhangi bir iç neden tarafından değil; fakat hareket ettirilecek kürelerin sayısı tarafından belirlenmiştir (9–12); bu çok olan zekâlar, tek bir düzen oluşturmak için neden işbirliği yaparlar? Niçin her biri sadece bir küreyi hareket ettirir? Aristo'da her çokluk, maddeden geldiği halde, cisimsiz olan bu zekâlar niçin çokturlar? Bu sorular ve daha pek çok soru cevapsız kalır. Plotinus'un düşündüğü şekliyle Aristoculuk sonuçta, kozmosun birliğini anlaşılmaz kılan bir çoğulculuğa doğru, üstünün nedenini aşağıda bulan bir materyalizme doğru gider.

* Plotinus, *Beşinci Ennead* I-4, Türkçe çeviri: Prof. Dr. Zeki Özcan, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

B. SİYASET

Bir önceki bölümde Yunanlıların, tarihte ilk kez ve mitlerden bağımsız olarak, insan aklının tüm imkânlarını, tüm rasyonel ve spekülatif kapasitesini dünyanın ve insanoğlunun yaradılışının keşfine seferber ettiğini gördük. Aristo'nun dediği gibi, "politik bir hayvan" olduğuna göre, insanoğlunun doğasının keşfedilebilmesi için siyasi örgütlenmesinin de incelenmesi gerekir.

Başlangıçta şehir-devletler olarak örgütlenen Yunanlılar, İÖ Beşinci yüzyılın başlarında kendilerini Pers İmparatorluğu'nun saldırısı altında buldular. Bu saldırı karşısında gösterdikleri başarı, şehir-devletin ya da polis'in olabilecek en iyi siyasi örgütlenme olduğuna dair varsayımın doğrulanmasına hizmet etti. Polis, oryantal/Doğulu despotizm karşısında sınav vermiş, ayakta kalmıştı. Nitekim, aynı yüzyılda boyut kazanan felsefi düşünce, siyaseti de entelektüel spekülasyon ve araştırma konusu yaptı ve doğaldır ki, siyasal yapı olarak muzaffer *polis*'e odaklandı.

Siyasi spekülasyonu teşvik eden bir diğer olgu, en güçlü iki Yunan şehir-devleti olan Sparta ile Atina arasında, İÖ 431'de başlayarak yaklaşık otuz yıl süren amansız savaştı. Sparta, disiplinli ve iyi eğitimli piyade askerlerini serfleştirilmiş köylüleri sömürmek suretiyle savaş için alesta tutan, aslında fakir bir garnizon devletti. Böyle bir askeri gücün oluşturulması ve idamesi, Sparta'nın olası kültürel gelişimini sekteye uğratmıştı. Öte yandan, Atina, her birinin site siyasetine aktif biçimde katıldığı büyük bir hür yurttaş nüfusa sahip, zengin bir ticaret toplumu ve Yunan sanatı, şiiri ve

felsefesinin merkeziydi. Yurttaşlarından bazıları için Atina, *polis* deyince akla gelen her şeyi barındıran, mükemmel bir yerdi. (JS)

1. Medeni İnsanlar Neden Siyaseten Bağımsız Bir Toplum Uğruna Özveride Bulunmalıdır?

İÖ 455 doğumlu Thukidides, Atina ile Sparta arasındaki Peleponnes Savaşı başladığında gençti. Kariyeri savaş yıllarında şekillendi ve savaş sırasında general oldu. İÖ 424 Amfipolis Muharebesi'nde Spartalı General Brasidas'a yenilince emekliye ayrıldı ve Atinalı kurmaylarla yakın ilişkisi ve titiz araştırmacılığı sayesinde, bu savaşın tarihini yazdı.

Thukidides'ten aşağıdaki ilk seçki, söz konusu savaşın ilk yılının sonlarına tarihlenir. Savaşın ilk yıllarında Atina'nın önderi, köklü bir Atinalı aileden gelen ve Thukidides'in de hayran olduğu, *Perikles*'tir. Atinalılar seferlerde hayatını kaybedenlerin cenazesinde konuşma yapmak üzere onu seçer. Perikles, savaş kayıpları ve düşman tehdidiyle karşı karşıya olan yurttaşlarına, yaslı ailelerin akıllarını kurcaladığını düşündüğü sorulara cevap vermek suretiyle moral verir.

*Peloponnes Savaş Tarihi**

Thukidides

Atalarımızdan bahsederek başlayacağım, çünkü onları bu vesileyle yad etmek, yaptıklarını hatırlayarak anmak en doğru olanı. Bize ait olan bu topraklarda kuşaklardır aynı insanlar yaşamış, bu toprakları, bu özgür ülkeyi bize, işte bu erdem ve cesaret sahibi insanlar bırakmıştır. Onlarla ne kadar övünsek azdır. Babalarımız daha da fazlasını hak ediyor, çünkü atalarından devraldıkları mirasa, bugün sahibi olduğumuz imparatorluğu da kattılar. Bu, alın teri ve kan dökerek oldu. Bugün burada toplanan ve çoğu gençliğinin baharında bizler, her bakımdan imparatorluğumuzun gücüne güç kattık ve öyle bir devlet düzeni kurduk ki, barışta da savaşta da kendini en mükemmel biçimde gözetebilmekte.

Hepinizin bildiği konularda uzun uzun konuşmak istemiyorum: Bu bakımdan, bu güce erişmek için verdiğimiz mücadeleden ya da babalarımızın ve bizim iç (Yunan) ve dış düşmanlara karşı nasıl kahramanca savaştığımızdan bahsetmeyeceğim. Her şeyden önce, zorlu sınavları nasıl bir ruhla göğüslediğimiz ve tabii, bizi biz (büyük) yapan anayasamız ile yaşam tarzımız üstünde durmak istiyorum. Ondan sonra ölülerimizi yad edeceğim, çünkü

bunu yapmamın bu ortama uygun olacağına ve yurttaşlar ile yabancılardan oluşan bu topluluğun, böyle bir konuşmadan istifade edeceğine inanıyorum.

Şunu belirtmeliyim ki, bizim yönetim sistemimiz komşularımızın yönetim sistemlerinin (kurumlarının) bir kopyası değil; daha ziyade, onlar için bir modeldir. Devlet düzenimize (anayasamıza) demokrasi denilir, çünkü güç küçük bir azınlığın değil halkın elindedir. Yurttaşlarımız arasında anlaşmazlıkların söz konusu olduğu durumlarda, herkes yasalar karşısında eşittir; kamu görevini kimin üstleneceğinin söz konusu olduğu durumlarda belirleyici olan kişinin hangi sınıfa mensup olduğu değil, kimin işin hakkını verebileceğidir. İçinde devlete hizmet etme arzusu olduğu sürece, kimse fakir diye siyasetten dışlanamaz. Tıpkı siyasal yaşamımız gibi, günlük yaşamımız, birbirimizle ilişkilerimiz de hür ve açıktır. Kendi istediği gibi yaşayan komşumuzla tartışmaz (kavga etmez), ona kötü gözle bakmayız bile, çünkü ona kötü gözle bakmak, zarar vermese bile incitir. Özel yaşantımız özgür ve hoşgörülüdür; ama kamu yaşamında yasaya saygılıyız, çünkü kamu yaşamı saygı gerektirir.

Yetkili bir makama oturttuğumuz insanlara itaat eder, yasalara uyarız; özellikle de ezilenlerin korunmasıyla ilgili olanlara ve uymamanın utanç teşkil edeceği yazılı olmayan yasalara uyarız.

Bir husus daha var: İşimiz bitince hoşça vakit geçirecek, keyif yapacak durumdayız. Her yıl ve yıl boyunca düzenli olarak yapılan türlü türlü yarışma ve tören var; evlerimiz güzel ve zevkli, bu durum bize her gün sevinç veriyor ve dertlerimizi defediyor. Şehrimizin büyüklüğü sayesinde bize dünyanın her yerinden ürün yağıyor, öyle ki yabancı ürünlerin varlığını, yerel ürünlerin varlığı kadar olağan karşılıyor, keyfini çıkarıyoruz.

Askeri güvenliğe bakış açımız itibariyle rakiplerimizle aramızda büyük fark var. İşte bazı örnekler: Şehrimiz tüm dünyaya açık; insanlar bizi gözetleyecek veya askeri konularda düşmanlarımız için avantaj teşkil edebilecek sırlarımızı öğrenecekler diye dönemsel sürgünlere başvurmuyoruz. Çünkü güvendiğimiz şey gizli silahlarımız değil, kendi cesaret ve sadakatimiz. Eğitim sistemlerimiz arasında da fark var. Spartalı erkekler, en küçük yaştan itibaren, zorlu bir cesaret eğitimine tabi tutuluyor; bizler böylesi sınırlayıcı koşullar atında yaşamıyoruz ama tehlikeyle yüzleşmeye en az onlar kadar hazırız. İşte ispatı: Spartalılar topraklarımızı işgale tek başına değil, tüm müttefikleriyle birlikte geliyorlar; oysa biz dış saldırılarımızı kendimiz yapıyor, kendi evinin, kendi ocağının savunmasını yapan düşmanı, kendi toprağında yenmekten geri kalmıyoruz. Aslında, düşmanlarımızdan hiçbiri bizim gerçek (tam) gücümüzle daha karşılaşmadı, çünkü dikkatimiz donanmamız ile seferde olan çok sayıda kara birliklerimiz arasında bölünmek zorunda. Düş-

man bu güçlerden birini yenilgiye uğratınca, bütün orduyu yenilgiye uğrattığını sanıp kendisiyle övünüyor; yenik düştüğünde ise bütün ordu karşısında yenik düştüğünü iddia ediyor. Bence, tehlikeyi zorlu askeri eğitim sürecinden geçerek değil, gönüllü olarak, rahat bir kafayla, devletin telkin ettiği değil, doğal bir cesaretle göğüslüyor olmamızın bazı avantajları var. Gelecekteki acıları şimdiden göğüsleme talimi yaparak zaman kaybetmemiz gerekmez; bunlar gerçekleştikleri zaman kendimizi gösterir, en az sürekli talim yapan diğerleri kadar cesur olduğumuzu ortaya koyarız. Bence şehrimiz bu bakımdan da övgüyü hak eder. Başka nedenler de var:

Güzel olana düşkünlüğümüz savurganlığa yol açmıyor; zihne dair olana düşkünlüğümüz, bizi yumuşatmıyor. Bizler için zenginlik övünülecek değil, kullanılacak/yararlanılacak bir şey. Fakirliğe gelince, bunun ikrarından kimse utanmasın: Utanç duyulması gereken fakirlikten kurtulmak için gereken tedbirleri almamaktır. Buradaki herkes sadece kendi işiyle değil, devlet işleriyle de ilgilenmekte; daha çok kendi işleriyle meşgul olanlar bile genel politikalar hakkında bilgi sahibi ve bu bize has bir özellik. Kendi işiyle meşgul olan insan siyasetle ilgilenmez demeyiz; böyle birinin burada işi olmaz deriz. Biz Atinalılar, her birimiz, siyasi kararlarımızı kendimiz verir veya tartışmaya açarız: Çünkü söylenen söz ile eylem arasında uyumsuzluk olduğuna inanmayız. En kötüsü muhtemel sonuçları iyice tartışılmadan, düşüncesizce girişilen eylemdir: Ve bu bizi diğer insanlardan/halklardan ayıran bir başka özelliktir. Önceden tartarak risk almaya da muktediriz. Diğerlerininki cahil cesareti; durup düşünmeye başladıkları zaman korkuya kapılıyorlar. Cesaret sahibi olan insan, kaderi, hayatta neyin tatlı neyin korkunç olduğunu iyi bilerek, azimle göğüsleyen insandır.

Yine, genel olarak iyi niyet sahibi olma (geçimlilik, uysallık) itibariyle de diğer insanların/halkların çoğundan farklıyız. İyilik yaparak dostluk bağları kurarız, iyiliği başkalarından bekleyerek değil. Bu dostluklarımızı güvenilir kılar, çünkü bize minnet borçlu olanların minnet duygusunu, iyi niyetimizi sürdürerek canlı tutmak isteriz; tersi durum benzer coşkudan mahrumdur, çünkü minnetin karşılığını içinden gelerek değil, borç öder gibi verecektir. Bu tutumumuz itibariyle eşsiziz. Yaptığımız iyilikte kâr zarar hesabı yoktur: Hiç beklentisiz, elimiz açık olduğu için iyilik yaparız. Bütün bunlara bakarak, şehrimizin Yunanistan[51] için bir eğitim merkezi olduğunu ilan ediyorum; ve ilan ediyorum ki, bence, her bir yurttaşımız kendi kendinin gerçek/haklı sahibi ve efendisi olduğunu gösterebilecek ve dahası, bunu olağanüstü bir zarafet ve beceriyle yapacaktır. Bunun, bugün-

51 Perikles'in Atina'yı "Hellas Okulu" olarak tanımlayan ve fakat burada tümüyle yer almayan ünlü bir sözüdür.

kü toplantı vesilesiyle yapılan boş bir övünme değil, elle tutulur bir gerçek olduğunu anlamak için tek yapmanız gereken, şehrimizin sahip olduğu gücü sözünü ettiğim niteliklerimiz sayesinde kazandığımızı hatırlamaktır. Bildiğimiz bütün devletlerin arasında Atina'nın, tek başına Atina'nın sanılanın ötesindeki büyüklüğünü kanıtlama zamanıdır. İşgale girişen düşman, sadece O'na yenik düşmekten utanç duymaz ve O'nun hiçbir yurttaşı sorumluluğunu yerine getiremeyen insanlar tarafından yönetiliyorum diye şikâyet etmez. Terk ettiğimiz imparatorluğumuzun bıraktığı izler ve eserler büyük ve güçlüdür. Tıpkı bu çağda olduğu gibi, gelecek çağlarda da bize hayran olacaklar. Homer'in veya bir başkasının şu an için bize sevinç veren övgü dolu sözlerine ihtiyacımız yok, çünkü bu sözler, gerçeği yansıtmaya asla yetmeyecek. Maceracı ruhumuz her denize, her diyara açıldı: Her yerde dostlarımıza yaptığımız iyiliklerin veya düşmanlarımıza çektirdiğimiz acıların ölümsüz anıtlarını bıraktık.

İşte, askerlerimizin, onu kaybetme düşüncesine bile dayanamayıp uğruna kahramanca savaşarak, mertçe canlarını verdikleri şehir budur. Sağ kalan bizlerin, her birimizin, onun hizmetinde her türlü zorluğa katlanmaya razı olmamız tabiidir. Şehrimiz hakkında bu kadar uzun konuştumsa, nedeni budur. Kaybedeceklerimizin, bizim avantajlarımıza sahip olmayanların kayıplarından çok daha fazla olduğuna açıklık getirmesine ve ölülerimizi yadeden övgü dolu sözlerimin buna parlak günışığında tanıklık etmesini istedim. Söylenecek en önemli şeyler söylendi artık. Şehrimize methiyeler düzdüm, ama O'nu harika bir yer yapan askerlerimizin cesareti ve kahramanlığı ve onlara benzeyen yurttaşlarıydı. Söylenecek hiçbir söz yaptıklarının (başarı ve kahramanlık) hakkını veremez ve bu gerçek, hiçbir Yunanlı için, Atinalılar için olduğu kadar geçerli değildir.

* Thucydides, *The Peloponnesian War The Bodley Head,* 1954.

2. Devletlerarası İlişkiler Hangi Kurala Tabidir?

Savaş ilerledikçe şehir devletler Atina ve Sparta'nın müttefikleri olarak sürecin içine çekildiler. Ege adalarında yerleşik birçok şehir-devlet Atina'ya tabiydi ve sahip oldukları deniz gücü, Sparta ve Sparta'nın müttefiklerinin sahip olduğu deniz gücünden çok daha üstündü. Ege adalarındaki bu şehir devletlerinden, sadece Milos tarafsız kalmıştı. Atina, Milos'u teslim olmaya çağırdı, ama Milosslu yöneticiler bunu kabul etmedi. Thukidides, bu olayı izleyen müzakereleri, aşağıdaki şekilde nakleder.

*Peleponnes Savaş Tarihi**

Thukidides

… Atinalı temsilciler şöyle konuşur:

Atinalılar: Müzakereler halkın önünde yapılmayacağına göre, sözümüz kesilmeden dosdoğru konuşup kalabalıkları aksi ispat edilemeyecek baştan çıkarıcı argümanlarla kandırmayalım diye -çünkü birkaç kişinin, yani azınlığın önüne oturtulmuş olmamızın bu anlama geldiğini biliyoruz- siz orada oturanlar, ya daha ihtiyatlı bir yöntem uygularsanız?! Sizler de basmakalıp nutuklar atmayın; müzakereyi istediğiniz/beğenmediğiniz yerde kesip o konuyu karara bağladıktan sonra devam edin. Önce söyleyin bakalım, bu önerimiz sizler için uygun mu?

Meloslu kurul üyeleri şöyle cevap verir:

Meloslular: Birbirimizi sükûnetle yönlendirmenin adaleti adına önerinizin karşı çıkılacak bir yanı yok; ama askeri hazırlıklar itibariyle öylesi ileri bir durumdasınız ki kabul edemeyiz. Gördüğümüz kadarıyla kendi davanızın yargıçları olarak buradasınız ve bu müzakereden bekleyebileceğimiz tek şey (anlaşılabileceği üzere) ya savaş ya da eğer haklı taraf olduğumuzu kanıtlar ve teslim olmayı reddedersek, esaret.

Atinalılar: Geleceği akıldan ziyade önseziyle karşılamak istiyor ya da gözünüzün önündeki gerçeklere rağmen devletinizin selametine dair istişarede bulunmak istemiyorsanız müzakereyi keseriz; aksi söz konusuysa devam ederiz.

Meloslular: Bizim durumumuzdaki insanlar için hem düşünce hem ifadede birden çok yola başvurulması anlaşılabilir ve doğaldır. Ne var ki, bu görüşmenin konusu, dediğiniz gibi, ülkemizin selametidir ve şayet sizin için de uygunsa, tartışma önerdiğiniz şekilde devam edebilir.

Atinalılar: Bize yanlış yaptığınız için saldırmak üzere olduğumuzu veya Medleri yendiğimize göre imparatorluğumuzun buna hakkı olduğunu söyleyerek, ki inandırıcı olmayacaktır, sizleri tedirgin etmeyeceğiz. Karşılığında, onların kolonisi olduğunuz halde Lakonyalılara[52] katılmadığınızı söyleyerek veya makul olanı hedefleyip karşılıklı hissiyatımızı da dikkate almak suretiyle bize yanlış yaptığınızı ikrar edeceğinizi umuyoruz. Sizler de biliyorsunuz ki, bu dünya ortamında güçlüler yaptıklarını yapar, güçsüzler acı çekerken, hak, güçlerin eşit olduğu yerde söz konusudur.

Meloslular: Düşününce, yine de doğru olan -haktan söz etmemizi men edip sadece çıkardan söz etmemizi istediğinize göre- savunma ortaklığımızı

52 Spartalılar; bir önceki cümlede yer alan "Med"ler ise Persler.

bozmamanız, tehlike anında haklı ve doğru olana başvurma hakkımızı korumamız, hatta göz ardı edilebilir ve çok da katı olmayan argümanlardan kazançlı çıkmamıza izin vermenizdir. Bu, herhangi biri kadar sizleri de ilgilendirmekte, çünkü çöküşünüz ağır bir intikam sembolü olacak ve tüm dünya için üstünde düşünülmesi gereken bir örnek teşkil edecektir.

Atinalılar: İmparatorluğumuzun çöküşü, eğer çökecekse, bizi korkutmuyor: Gerçek hasmımız Lakonya olsaydı bile, Lakonya gibi rakip bir hükümdarlığın tebaasının yenik düşmesi, onların kendi yöneticilerini saldırmak suretiyle devirmelerinden daha kötü olmazdı. Ne ki, bu bizim göze alabileceğimiz bir risk. Şimdi size imparatorluğumuzun çıkarları adına burada bulunduğumuzu izah etmeye devam edeceğiz. Çünkü imparatorluğunuzu sorunsuz yaşatmak ve onu her iki tarafın da iyiliği için korumak zorundayız.

Meloslular: Söyleyin lütfen, sizin yönetiminiz altında olmak nasıl bizim iyiliğimize olabilir?

Atinalılar: Sizler için başınıza en kötüsü gelmeden bize teslim olmak suretiyle; bizler için de sizi yok etmeksizin kazanmak suretiyle.

Meloslular: Bu demek oluyor ki, tarafsız kalmamıza, düşman yerine dost ama her iki tarafın da müttefiki olmamıza razı olmayacaksınız.

Atinalılar: Hayır, çünkü düşmanlığınız bizlere dostluğunuz kadar zarar veremez. Bu argüman yurttaşlarımız nezdinde bizim zaafımızın, sizin husumetinizin delili olacaktır.

Meloslular: Tebaanızın hakkaniyet anlayışı bu mu? Sizinle hiçbir ilgisi olmayan insanları, çoğu koloniniz olan -bazıları da ele geçirilen asiler- insanlarla bir tutmak mı?

Atinalılar: Hak söz konusu olunca, tebaamız bunun herkeste eşit miktarda olduğunu; eğer biri özgürlüğünü koruyabiliyorsa güçlü olduğu için koruyabildiğini; eğer kendimize rağmen ona bir şey yapmıyorsak korktuğumuz için yapmadığımızı düşünür. Oysa imparatorluğumuzu büyütürken bize tabi olmanız, bizler için bir güvenlik unsuru olabilmelidir. Adalı ve herkesten daha zayıf olduğunuz gerçeği, denizlerin efendilerini yanıltacak durumda olmamanızı, bunu başaramamanızı icap ettirir.

Meloslular: Dile getirdiğimiz politikanın size güvence vermediğini mi söylüyorsunuz? Siz, burada bile bize haktan bahsetmeyi yasaklarken ve bizi çıkarlarınıza hizmet etmeye davet ederken, biz de kendi çıkarlarımızı açıklayıp şayet örtüşüyorsa, sizi ikna etmeliyiz. Bizim durumumuzdan ders çıkarıp bir gün kendilerine de saldırabileceğinizi düşünecek olan tarafsızları kendinize düşman etmekten nasıl kaçınabilirsiniz? Bu, mevcut düşmanlarınıza yenilerini eklemek, düşmanlık yapmayı aklına getirmeyenleri bile kendinize düşman etmek değildir de nedir?

Atinalılar: Acaba neden ana kıtadakiler genellikle bizi korkutmuyor? Sahip oldukları özgürlük, daha uzun bir süre bize karşı tedbirli olmalarını gerektirmeyecektir. Açıktır ki, bizleri tehlikeye sokan daha ziyade sizler gibi imparatorluk dışındaki adalıların ve boyunduruk altında acı çeken tebaanın düşüncesizce hareket etmeleri ve dolayısıyla kendilerini de tehlikeye atmalarıdır.

Meloslular: Bunca riski imparatorluğunuzu korumak ve tebaanızın ondan kurtulması için göze alıyorsanız, o zaman buyruğunuz altına girmeden önce yapılabilecek her şeyi yapmayı denemekte hâlâ özgür olan bizler için bu büyük bir soysuzluk ve korkaklık olurdu.

Atinalılar: Şayet iyi düşünürseniz, hayır. Ödülü şeref, cezası utanç, amacı kendinden çok daha güçlü olana direnmek değil, kendini savunmak olan bu yarışma eşitler arasında yapılmıyor.

Meloslular: Ama biliyoruz ki, savaşta şans bazen düşünülenin aksine, sayısal oranlardan bağımsızdır. Teslim olmak bizi umutsuzluğa sevk edecektir. Oysa savaşmak ayakta kalabileceğimize dair bir umuttur.

Atinalılar: Umut tehlikenin tesellisidir. Umuda, kaybetmese bile az zararla çıkmak üzere, bol kaynağa sahip olanlar teslim olur; ne ki umudun doğasında savurganlık vardır. Her şeyini umuda bağlayacak kadar ileri gidenler, onun gerçek rengini, mahvolunca görürler; bu keşif ancak onları tedbirli olmaya yöneltirse bir kusur olarak görülmez. Böylesi bir durumun sizler için söz konusu olmasına izin vermeyin; zayıfsınız ve kefenin bir gözüne asılısınız. Mevcut umutların had safhada umutsuzluğa düşürdüğü insanların gözle görünmeyene -kehanetlere, vahiye ve insanları umutla kandırıp mahva götüren benzeri icatlara- sarıldığı kaba saba insanlar gibi olmayın.

Meloslular: Emin olabilirsiniz ki, şartlar eşit olmadığına göre, sizin gücünüzle ve servetinizle mücadelenin zor olduğunun bizler de farkındayız. Ama tanrıların bize de sizler kadar şans bahşedeceğine inanıyoruz, çünkü bizler, sadece haksızlık karşısında savaşan insanlarız. Muhtaç olduğumuz gücü, başka hiçbir nedenle olmasa bile, utançtan yardımımıza koşmak zorunda olan müttefikimiz Lakonya'dan alacağız. Dolayısıyla, kendimize güvenimiz o kadar da temelsiz değil!

Atinalılar: Tanrıların size arka çıkacaklarından, iyilik yapacaklarından bahsediyorsunuz; biz, kendimiz de bunu umut edebiliriz; tanrılara inancımız ve inancımızın icabını yerine getirişimiz, öne sürdüğümüz iddialarla ve tutumumuzla ters düşmemektedir. Tanrılara inanır, insanları tanırız/biliriz; doğaları gereği hükmedicidirler. Bu yasayı biz yapmadık ya da bu yasaya göre hareket eden ilk biz değiliz: onu hazır bulduk, bizden önce de vardı, bizden sonra da ve sonsuza dek var olacak. Bizim bütün yaptığımız,

bu yasadan yararlanmak ve biliyoruz ki, bizimle aynı güce sahip olan herkes böyle yapardı. Dolayısıyla tanrılardan korkmamız için bir neden yok. Lakonyalılara dair görüşlerinize gelince: Onların size utanç saikiyle yardım edeceğine olan inancınızı saflık olarak değerlendiriyor, safiyetinizi kutsuyor ama asla kıskanmıyoruz. Lakonyalılar, çıkarlarının veya yasalarının söz konusu olduğu yerde, en değerli insanlardır; başkalarına davranışları hakkında çok şey söylenebilir ama en net biçimde, kısaca diyebiliriz ki, tanıdığımız/bildiğimiz insanlar arasında makul, şerefli ve sadece menfaatçi olarak telakki edilen vasıflar itibariyle en dikkat çekici olanlardır. Böyle bir düşünce tarzı, halen mantıksızca beklediğiniz korumayı/güvenliği vaat etmediği gibi sağlamaz da.

Meloslular: Zaten tam da bu nedenle çıkarcı olmalarının Meloslulara, yani kendi kolonilerine ihanet etmelerini engelleyeceğine; düşmanla işbirliği yapmak suretiyle Hellas'taki dostlarının güvenini kaybetmek istemeyeceklerine inanıyoruz.

Atinalılar: Adalet ve şeref tehlikeden bağımsız olamazken, güvenlikle çıkarcılığın örtüştüğü görüşünü benimsemiyorsunuz demek. Tehlike, Lakonyalıların nadiren göze aldıkları bir şeydir.

Meloslular: Ama diğer kolonilerine kıyasla, bizim için tehlikeyi bile göze alabileceklerine inanıyoruz, çünkü Peloponnes'e yakın olmamız harekâtı kolaylaştıracak, aynı kandan olmamız ise sadakatin teminatı olacaktır.

Atinalılar: Evet, ama bir müttefikin güveneceği şey, kendisinden yardım isteyenin iyi niyeti değil, harekât için üstün ve kararlı bir gücün mevcudiyetidir ve Lakonyalılar buna herkesten çok önem verir. Komşularına birkaç müttefikle birlikte saldırdıklarına göre, en azından kendi kaynaklarına güvenemedikleri açık. Üstelik denizler bizim hâkimiyetimizdeyken denizi geçip bir adaya çıkacaklar.

Meloslular: Ama başkalarını da gönderebileceklerdir. Girit denizi büyük/geniş bir deniz. Bu denize hâkim olanların denizin üstündekileri bulup yakalamaları, onları güvenli bir biçimde atlatmak isteyenlerin işinden çok daha zor olacaktır. Lakonyalılar bunu başaramazlarsa sizin topraklarınıza ve Brasidas'ın erişemediği müttefiklerinizden kalan (topraklara) düşecek; sizler ise size ait olmayan yerler yerine, kendi topraklarınız ve kendi konfederasyonunuz için savaşmak zorunda kalacaksınız.

Atinalılar: Bahsettiğiniz türden bir şaşırtmacayla bir gün siz de karşılaşabilir; Atinalıların bugüne kadar hiçbir kuşatmadan korku nedeniyle vazgeçmediğini, diğerleri gibi, siz de öğrenirsiniz. Ne var ki, şöyle bir gerçekle karşı karşıyayız: Ülkenizin güvenliği için müzakereye oturmak istediğinizi söylediğiniz halde, bu müzakere süresince insanın güvenebileceği ve ko-

runursa/kurtulursa iyi olur diyebileceği hiçbir şey söylemediniz. En güçlü argümanlarınız umuda ve geleceğe temelleniyor ve bu savaştan zaferle çıkabilmeniz için gereken kendinize ait kaynaklar, karşı saftaki kaynaklarından çok daha az. Bu yüzden, şayet -bizler kalktıktan sonra- daha sağduyulu bir danışman bulmazsanız, büyük bir muhakeme hatası yapmış olursunuz. Küçük düşerek rezil olma düşüncesine -ki tehlike anında bu bir rezillik olduğu kadar kaçınılamaz ve ölümcüldür- kapılmayacağınız umulur. Çünkü olaylara hiç düşünmeden, aceleyle ve bile göre dalan insanlardır ki, salt çekici bir ismin etkisiyle, küçük düşme veya rezillik denilen şeyin kendilerini esir almasına izin vererek talihsizlikten ziyade, yapılan yanlışın refakatçisi ve sonucu olarak daha da büyük bir küçük düşüşe, rezilliğe maruz kalırlar. İyi düşünüp ihtiyatlı davranmanız halinde kendinizi bundan sakınabilirsiniz. Hellas[53]'daki en büyük şehir, sizlere, size ait olan ülkeden vazgeçmeksizin bağımlı müttefiki olmayı önerdiği zaman, ona boyun eğmeyi onursuzluk olarak düşünmeyeceksiniz; sizlere savaş ile güvenlik arasında seçim yapma şansı verildiği zaman da daha kötü olanı seçecek kadar kör olmayacaksınız. Şu kesin: Eşitlerine baş eğmeyenler, üstleriyle uyumlu çalışıp madunlara iyi davrananlar, çoğu kez en başarılı olanlardır. Bu bakımdan, bizler kalktıktan sonra, tekrar düşünün ve biricik ülkeniz için müzakere ettiğinizi, ülkenizin refahı veya mahvoluşunun buna bağlı olduğunu bir kez daha hatırlayın.

* Thucydides, *The Peloponnesian War The Bodley Head*, 1954.

3. Toplu Yaşama Dönük Hangi Düzenlemeler İnsanların Politik Topluma Katılımına En Çok Hizmet Eder?

Atina'nın Peloponnes Savaşı'nda yenik düşmesi, pek çok Atinalıyı hayal kırıklığına uğratır. Bazıları, siyasi kurumların güçlü olduğu şeklindeki inançlarını ciddi biçimde sorgulamaya başlar. Sorgulayanlardan biri de Eflâtun'dur. Hocası Sokrat'ın Atinalılar tarafından oy çokluğuyla ölüme mahkûm edilmesi, Eflâtun'un şüphelerini daha da arttırır. Dolayısıyla, düşünceleri siyasal yaşamın doğasına ve temeline odaklanır. Eflâtun'un siyaset konusundaki araştırmaları, *Devlet*'te yer almıştır. Aşağıdaki belgede Adeimantos ile Glaukon'un katıldığı tartışmayı Sokrat yönetmektedir; tartışma onun konuşmasıyla başlar.

53 Yunanistan.

*Devlet**

Platon

"Bence," dedim, "site insanların ihtiyaçlarından doğar. Hiç kimse kendi kendine yetemez, hepimizin birçok gereksinimi vardır. Sitenin ortaya çıkmasında başka bir şeyin belirleyici olduğu düşünülebilir mi?"

"Hayır, düşünülemez."

"Birçok gereksinimimiz olduğu ve bunların karşılanması için kimi insanlara gerek duyduğumuzdan, bir ihtiyacımız için birine, başka bir ihtiyacımız için de başka birine başvururuz. İhtiyaçlarımızı karşılayan bu insanlar hep birlikte bir yerde bulunurlar. İşte burası sitedir."

"Doğru," dedi.

"Kendi aralarında değiş tokuş yaparlar. Bu değiş tokuşun kendi yararlarına olacağını düşünerek biri bir diğerine bir şey verir, diğeri de bunu alır."

"Çok doğru."

"O halde," dedim, "bir site kurduğumuzu düşünelim. Bu sitenin ortaya çıkışındaki temel etkenin insanların ihtiyaçları olduğunu düşünelim."

"Pekiyi."

"Temel ve en büyük ihtiyacımız, yaşamanın ve var olmanın koşulu olan yiyeceklerdir."

"Elbette."

"İkinci ihtiyacımız barınma, üçüncü ihtiyacımız da giyecek ve benzeri şeyler."

"Evet."

"Şimdi de yaşadığımız sitede bunların nasıl karşılanacağını görelim. Birinin çiftçi, diğerinin inşaatçı, başka birinin de dokumacı olduğunu farzedelim. Bunlara bir de kunduracı ya da fiziksel ihtiyaçlarımızı karşılayacak başka birini de ekleyelim mi?"

"Olur, tabii."

"En yalın haliyle site dört ya da beş kişiden oluşacak."

"Evet."

"Pekiyi, bu insanlar nasıl çalışacaklar? Her biri, diğerleri için de üretim yapacak mı? Örneğin çiftçi, dört kişi için üretim yapıp kendi yiyeceklerini elde etmek için sarf edeceği emeğin dört mislini sarf ederek kendi ihtiyaçlarının yanında, diğerlerinin ihtiyacı için de mi yiyecek sağlayacak? Yoksa ötekilerini hiç düşünmeyip onlar için de yiyecek sağlamanın derdine düşmeden, harcayacağı zamanın dörtte birini harcayarak, sadece kendisi için yiyecek sağlayıp zamanının geri kalanını da, ötekilerle hiçbir ortaklığa gir-

meden, diğer ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ev, giysi ve ayakkabı yapmak için çalışarak mı geçirecek?"

Adeimantos, çiftçinin sadece yiyecek sağlayıp diğer işlerle ilgilenmemesi gerektiğini söyledi.

"Zeus adına, ben de bunun daha iyi olacağını düşünüyorum. Bu söylediğin bana, insanların birbirlerine benzemediklerini hatırlattı. Hepimiz, farklı zanaatlara uygun olacak şekilde, farklı özelliklere sahibiz. Sence de öyle değil mi?"

"Çok doğru."

"Pekiyi, birine bir iş yaptıracağın zaman, o kişinin birçok uğraşı olmasını mı, yoksa tek bir sanatı olmasını mı istersin?"

"Sadece bir sanatı olmasını isterim."

"Ayrıca, zamanında yapılmayan bir işin düzgün olması beklenemez, değil mi?"

"Tabii ki."

"Çünkü iş, insanın boş zamanı olmasını beklemez. İnsanın yaptığı işi takip etmesi ve amacının iş olması gerekir."

"Evet, öyle olması gerekir."

"Bu durumda şunu anlıyoruz ki, insan, özelliklerine uygun bir işi, diğer işlerini bir kenara bırakarak zamanında yaparsa, hem daha çok, daha kolay ve daha iyi üretir."

"Kesinlikle."

"O halde Adeimantos, ihtiyaçları karşılayabilmek için dört şehirden fazlasına gerek duyulacak. Çünkü çiftçi, gerçekten kaliteli olacaklarsa, kendi sabanını, kendi çapasını ve diğer tarım aletlerini kendisi yapmayacaktır. İnşaatçı da, kullanacağı aletleri kendisi yapmayacaktır, dokumacı ve kunduracı da."

"Doğru."

"Öyleyse, daha şimdiden şekillenmeye başlayan küçük sitemizde marangozlar, demirciler ve başka zanaat sahipleri de olacaktır, değil mi?"

"Evet."

"Çiftçilerimize, saban sürmek için öküz, inşaatçılarımız ve yine çiftçilerimiz için yük hayvanı, kunduracı ve dokumacılara da yün ve deri sağlamak için sığır çobanlarımız, koyun çobanlarımız ve başka çobanlarımız da olsa, sitemiz yine de çok büyük olmaz."

"Evet, doğru. Ancak, bütün bu insanların içinde bulunacağı site pek de küçük olmaz."

"Bir de sitemizin nerede olacağı sorunu var. Hiçbir şeyin başka bir yerden getirilmesine gerek duyulmayacak bir yer bulmak neredeyse imkânsız."

"Evet."

"O halde, ihtiyaç duyulan şeyleri başka bir siteden getirecek insanlar da olmalı."

"Evet, olmalı."

"Eğer bu insanlar, bir siteye, oradakilerin ihtiyacı olan hiçbir şey götürmeden giderlerse elleri boş döneceklerdir."

"Çok doğru."

"Bundan dolayı, daha fazla çiftçiye ve daha fazla zanaatkâra ihtiyaç duyulacak, öyle değil mi?"

"Evet, öyle görünüyor."

"Başka sitede yaşayanlara mal verip onlardan mal alacak insanlara, yani tüccarlara da gerek duyulacak, öyle değil mi?"

"Evet."

"Öyleyse, tüccarlarımız da olacak."

"Evet, olacak."

"Eğer deniz yoluyla ticaret yapılacak olursa, çok sayıda usta gemiciye de ihtiyaç duyulmayacak mı?"

"Evet, çok sayıda usta gemici gerekecek."

"Pekiyi, bu insanlar ürettiklerini site içinde nasıl değiş tokuş edecekler? Hatırlayacağın gibi, bunlardan bir toplum yaratıp bir site oluşturduğumuz zaman, güvence altına almamız gerekecek esaslardan biri, bu karşılıklı değişim işi olacaktır."

"Tabii ki alışveriş yaparak."

"O halde bu insanların bir pazaryerine ve alışverişte kullanılmak üzere paraya ihtiyaçları olacak."

"Evet."

"Bir çiftçinin ya da bir zanaatkârın pazara kendi ürününü getirdiğini, ama pazarda değiş tokuş yapabileceği kimsenin olmadığını farz edelim. Bu durumda, işini gücünü bir kenara bırakıp pazaryerinde boş boş oturacak mı?"

"Tabii ki, hayır! Böyle bir gereksinim karşısında devreye satıcılar girecektir. İyi düzenlenmiş sitelerde, genellikle fiziksel bakımdan güçsüz olan ve bu yüzden de kolay kolay bir işe yaramayan insanlar vardır. İşte, bu insanların işi, pazarda bulunup malını satmak isteyenlere para vermek, mal satın almak isteyenlerden de para almaktır."

"Öyleyse, bu insanlara olan gereksinimden dolayı, sitemizde satıcılar da olacaktır. 'Perakende satıcı' sözcüğü, pazaryerinde oturup satın alma ve aldıklarını satma işiyle uğraşan kişiler; 'tüccar' sözcüğü de, ticaret amacıyla bir şehirden diğerine gidip duran kişiler için kullanılıyor, değil mi?"

"Evet," dedi.

"Bir de, aklın kullanılmasını gerektiren işlerde yeterli olmayan, ama bedensel güçleri oldukça fazla olan insanlar vardır. Bunlar da bedensel güçlerini satarlar. Bu insanlara gündelikçi, emekleri karşılığında aldıkları paraya gündelik denir."

"Doğru."

"O halde, gündelik ile çalışanların da sitemizde bir yeri olacaktır, değil mi?"

"Evet."

"Pekiyi Adeimantos, sitemiz yeterince büyümedi mi?"

"Sanırım büyüdü."

"Öyleyse, doğruluk ve yanlışlık nerede, sitenin hangi kısmında ortaya çıkar? Ve bunların hangisi sitemize girmiştir?"

"Bunu bilmiyorum Sokrat," dedi.

"Muhtemelen yurttaşların birbirleriyle yapacakları alışverişlerde... Doğruluk ve yanlışın görüleceği başka bir yer gelmiyor aklıma."

"Galiba doğru söylüyorsun," dedim, "bu konuyu ciddi ciddi düşünüp araştırmamıza devam etsek iyi olur."

"O zaman, öncelikle bir araya getirdiğimiz bu insanların yaşam tarzlarının nasıl olacağını düşünelim. Kendileri için mısır, şarap, elbise, ayakkabı üretip ev yapmayacaklar mı? Bir evleri olduğunda da yazları genellikle çıplak ve yalınayak, kışları ise elbise ve ayakkabı giyip çalışacaklardır. Arpa unu ve buğday ununu yoğurup pişirerek güzel çörekler, ekmekler yapıp bunlarla besleneceklerdir. Porsuk ağacı ya da mersin ağacı odunundan yaptıkları sedirlerin üzerine buğday saplarından yapılmış bir hasır koyup veya temiz yapraklar serip yiyeceklerini ve içeceklerini bunların üstüne koyacak ve arkalarına yaslanacaklardır. Başlarına çelenklerini takacaklar ve mutlu bir şekilde sohbet edip tanrıları öven sözler söyleyerek yemeklerini yiyecekler, kendi yaptıkları şaraptan içeceklerdir. Yoksulluk ve savaş tehlikelerini de göz önünde bulundurarak, bakabilecekleri kadar çocuk yapmaya özen göstereceklerdir."

"Ama," dedi Glaukon araya girerek, "görüyorum ki insanlara katıksız ekmekle ziyafet çekiyorsun."

"Doğru," dedim, "unutmuşum. Tabii ki yemeklerine tuz koyacaklar; zeytin ve peynirleri de olacak. Köylülerin yaptığı gibi, sebze yemekleri pişirecekler. Tatlı olarak da, onlara incir, bezelye ve fasulye vereceğiz. Ölçüyü kaçırmadan içerken, ateşte mersin taneleri ve meşe palamutları pişirecekler. Bu şekilde beslenerek, barış ve huzur içinde yaşlanıp hayatlarının sonuna gelecek ve çocuklarına da benzer bir hayat bırakacaklar."

"Evet, Sokrat," dedi, "eğer domuzlar için bir site oluşturuyor olsaydın, o hayvanları da böyle mi beslerdin?"

"Pekiyi, sen ne önerirdin, Glaukon?"

"Bu insanlara hayatın olağan rahatlıklarını sağlamalısın," dedi, "rahat yaşayan insanlar, sedirde yatıp masada yemek yerler ve bizimkiler gibi katıkları ve tatlılar da olmalıdır."

"Evet," dedim, "şimdi anlıyorum. Üzerinde durmamı istediğin mesele basit bir site değil, rahatlık düşkünü bir sitenin nasıl şekilleneceği. Bunun kötü bir tarafı yok belki de. Çünkü böyle bir sitede, doğruluk ve yanlışlığın nasıl ortaya çıktığını görme şansımız daha yüksek olacaktır. Benim düşünceme göre, doğru ve sağlıklı site, tanımladığım şekilde olan sitedir. Sitenin hastalıklı halini görmek istiyorsan da buna bir itirazım yok. Çoğu insan, benim basit site tanımımla tatmin olmayacaktır. Her türden sedirler, masalar, başka eşyalar, lezzetli yiyecekler, güzel kokular, tütsüler, kadınlar ve çörekler isteyeceklerdir. Bu durumda, ev, elbise ve ayakkabı gibi başta bahsettiğim, yaşam için zorunlu olan gereksinimlerin ötesine geçmemiz gerekiyor. Boyacı ve nakışçıların çalışmaya başlamaları; altın, fildişi ve her türden malzemenin de temin edilmesi gerekecektir."

"Doğru," dedi.

"O halde, sitemizi daha da büyütmek zorundayız. Çünkü başta belirttiğimiz sağlıklı site artık yeterli değildir. Pekiyi, şimdi sitede temel gereksinimleri karşılamayan bir sürü uğraş mı olacak? Avcılar, biçim ve renkler üzerinde çalışacak olanlar, müzik sanatçıları, şairler ve şairlerle birlikte onların yardımcıları, tiyatro oyuncuları, rhapsodoslar[54], sanatçılar, özellikle de kadın giysileri için çeşit çeşit kumaş ve parça yapan ustalar gibi öyle mi? Daha fazla köleye de ihtiyacımız olacak. Eğiticiler, dadılar, süt analar, hizmetçiler, berberler, fırıncılar ve aşçılar ve hatta domuz çobanları da istemeyecek miyiz? Daha önce sözünü ettiğimiz site modelinde gereksinim duyulmayan ve bu yüzden sitemizde yer almayan bu insanlara artık ihtiyacımız mı olacak? İnsanların, etini yiyecekleri çeşit çeşit hayvanları besleyecekleri için onlar da unutulmamalı, öyle değil mi?"

"Tabii ki."

"Bu durumda, hekimlere çok daha fazla ihtiyacımız olacak."

"Evet, öyle olacak."

"Üzerinde ilk yerleşenler için yeterli olan topraklar, artık çok küçük kalacak ve yeterli olmayacak, değil mi?"

"Çok doğru."

54 Antik Yunan'da kent kent dolaşarak şiirler, özellikle Homeros'tan parçalar okuyan halk ozanları.

"Otlak ve ekili arazi haline dönüştürmek için komşularımızın topraklarının bir bölümünü almak isteyeceğiz. Eğer bizim gibi, zorunlu gereksinimlerin ötesine geçip sonsuz bir zenginlik hevesine kendilerini kaptırırlarsa, komşularımız da bizim topraklarımızın bir bölümünü almak istemeyecekler mi?"

"Sokrat, bu kaçınılmaz olacak."

"O halde, savaşacağız Glaukon, öyle mi?"

"Kesinlikle," dedi.

"Savaş, yararlı bir şey midir, zararlı bir şey mi? Daha buna karar vermeden; gerek site, gerekse bireyler bakımından; sitelerin içinde bulunan tüm kötülüklerin sebeplerinden dolayı, savaşın ortaya çıktığını anlamış bulunuyoruz."

"Şüphesiz ki, öyle."

"Sitelerimizin toprakları artık daha da genişlediğine göre, bu sefer de biraz önce tanımladığımız varlıkların ve insanların yanı sıra, tüm sahip olduklarımızın da istilacılara karşı korunması için eksiksiz bir orduya gerek duyulacak."

"Neden?" dedi, "bu insanlar kendi kendilerini koruyamayacaklar mı?"

"Hayır," dedim, "sitenin şekillendirilmesi sırasında hepimiz tarafından kabul edilen temel düşünceye göre, kendi kendilerini koruyamazlar. Hatırlayacağın gibi temel düşüncemiz, bir insanın birden fazla işi başarıyla yapamayacağı idi."

"Çok doğru," dedi.

"Pekiyi, savaş bir sanat değil midir?"

"Tabii ki öyledir."

"Pekiyi, savaş sanatı kunduracılık kadar dikkat gerektiren bir sanattır, öyle değil mi?"

"Evet, öyle."

"Ayakkabılarımızın iyi bir şekilde yapılması için kunduracının çiftçi, dokumacı ya da inşaatçı olmasına izin vermemiştik. Sadece kunduracıya değil, herkese özelliklerine uyan bir iş verilmişti ve herkese hayatı boyunca başka bir işle ilgilenmeyip kendi işinde çalışmaya devam edecekti. Önüne çıkan fırsatları kaçırmayıp kendi işinde ustalaşacaktı. Hiçbir iş, görevini iyi yapan bir savaşçınınki kadar önemli olamaz. Pekiyi, savaş sanatı, aynı zamanda bir çiftçi, kunduracı ya da başka bir zanaatta çalışan insanların da kolaylıkla edinebileceği bir sanat mıdır? Hiç kimse, küçüklüğünden itibaren kendini yalnız zar ve dama oyununa adamamış, sadece eğlence olsun diye bu oyunu oynamışsa, iyi bir zar ve dama oyuncusu olamaz, değil mi? Hiçbir alet, nasıl kullanılacağı öğrenilmemişse, üzerinde kafa yorulmamışsa, bir

insanı usta bir işçi ya da usta bir savaşçı yapmaz. O halde, bir kalkanı ya da başka bir savaş aletini ilk kez eline alan biri, ister ağır silahlarla donanmış bir orduda olsun, isterse başka bir orduda, nasıl bir günde iyi bir savaşçı olacak?"

"Evet," dedi, "nasıl kullanacaklarını kendileri öğreten aletler bulunsaydı, bunlara paha biçilmezdi."

"Toprakları koruyanların yaptıkları işin değeri arttıkça," dedim, "daha fazla zamana, ustalığa, sanata ve uygulamaya gerek duymayacaklar mıdır?"

"Buna şüphe yok," dedi.

"Yapacakları iş için özel bir yeteneklerinin olması gerekmez mi?"

"Kesinlikle gerekir."

"Öyleyse, sitenin korunması görevi için ne tür özellikler gerektiğini belirleyelim."

"Belirleyelim."

"Zeus adına, bu kolay olmayacak," dedim, "ama cesur olup elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız."

"Evet, yapmalıyız."

"Koruma ve gözetleme işinde soylu olan bir gencin, yaratılış bakımından iyi beslenmiş bir köpek gibi olması gerekmez mi?"

"Ne demek istiyorsun?"

"Her ikisi de düşmanı hemen görebilmeli ve ona yetişmek için çevik hareket edebilmeli. Düşmanı yakaladıktan sonra da onunla dövüşebilecek kadar güçlü olmalıdır."

"Tüm bu niteliklere ihtiyaç olacaktır."

"İyi birer savaşçı olacaklarsa da cesur olmalıdırlar, değil mi?"

"Elbette."

"Cesareti olmayan bir atın, köpeğin ya da başka bir hayvanın cesur hareket edebilmesi mümkün müdür? Cesaretin nasıl da yenilmez, alt edilemez bir şey olduğuna ve varlığının, içinde bulunduğu ruhu nasıl da korkusuz ve boyun eğmez kıldığına hiç tanıklık ettin mi?"

"Evet, ettim."

"O halde, koruyucuların sahip olmaları gereken bedensel nitelikler hakkında bir fikrimiz oluştu."

"Evet."

"Ruhsal nitelikleri de biliyoruz. Ruhları cesaretle dolu olmalı, değil mi?"

Sokrat, daha sonraları, sıradan yurttaşların bilge hamilerin yönetimine nasıl razı edilecekleri sorusunu gündeme getirir. Verdiği cevap, onlara masal/efsane anlatmayı önermektir.

Bazılarınız yönetme gücüne sahip. Tanrı bunları altından yaratmıştır ve onlar en saygıdeğer insanlardır. Bazılarınızı, yani yardımcıları ise, ikinci derecede önemli oldukları için gümüşten yaratmıştır. Çiftçi ya da zanaatkâr olacak diğerlerini de pirinç ve demirden yaratmıştır. Bunların çocukları da genel olarak aynı özellikleri taşıyacak. Ancak, sonuçta hepsi de aynı soydan geldikleri için, altından yaratılmış bir ananın altın oğlu olabilecektir. Tanrı, yöneticilerden ilk ve en önemli ilke olarak, her şeyden önce ırk saflığının korunmasını istemektedir. Yöneticiler, yurttaşların çocuklarının hangi maddelerden oluştuklarını gözetlemelidirler. Çünkü altın ya da gümüşten yaratılmış bir anadan doğan çocuk, yapısında pirinç ve demir taşırsa doğa, toplumsal sınıfların düzenini değiştirir. Bu durumda, yöneticiler daha alt bir sınıfa dahil olduğu için çocuğa acımazlar ve onu bir çiftçi ya da zanaatkâr yaparlar. Aynı şekilde, bazı zanaatkâr çocuklarının yapılarında altın ve gümüş bulunabilir. Bu yüzden, daha üst bir sınıfa dahil olacaklarından koruyucu ya da yardımcı olabileceklerdir. Bir kâhinin söylediği gibi, ne zaman ki pirinç ve demirden yaratılmış biri siteyi denetim altında tutmaya kalkar, işte o zaman site yıkılır. Mitosumuz bu ve bu mitosu sitenin yurttaşlarına inandırma şansımız var mı sence?"

"Şimdiki nesli inandırma şansımız yok," dedi, "ancak, bir sonraki ve daha sonraki nesilleri inandırabiliriz."

"Zor olduğunu biliyorum," dedim, "insanların böyle bir şeye inanmalarını sağlamak, onların siteye ve birbirlerine olan sorumluluk duygularını arttırır. Bu kadar mitos yeter. Biz topraktan doğma kahramanlarımızı silahlandırıp liderlerinin emrine verirken; bu mitos da bir rivayet olarak, diğer sitelere anlatılsın. Kahramanlarımız, herhangi bir itaatsizlik halinde isyanı bastırabilecekleri ve kendilerini, dışarıdan sürünün üstüne saldıran kurtlara benzeyen düşmanlarından koruyabilecekleri bir yer araştırıp seçsinler. Bu yere gelip tanrılara kurbanlar kessinler ve oraya yerleşsinler. Öyle değil mi?"

"Evet," dedi.

"Yerleştikleri yerler, kışın soğuğundan, yazın sıcağından onları koruyacak nitelikte olmalı."

"Sanırım, yerleştikleri yerler derken evleri kastediyorsun."

"Evet," dedim, "ama bunlar koruyucuların evleri olsun, tüccarların değil."

"Ne fark eder ki?"

"Açıklamaya çalışayım. Bir çoban için, disiplinsizlikten, açlıktan veya herhangi bir kötü alışkanlıktan dolayı koyunlara saldırıp onları rahatsız eden ve köpekten çok kurt gibi davranan bekçi köpekleri beslemek çok kötü ve akıl dışı bir şey değil midir?"

"Evet, öyledir."

"O halde, yurttaşlarımızdan daha güçlü olan yardımcılarımızın, onların dostu olmaları gerekirken birer tiran olup çıkmamalarını sağlamak için her türlü önlem alınmalıdır."

"Evet, buna büyük özen gösterilmeli."

"Gerçekten nitelikli olan bir eğitim, en iyi güvence olmaz mı?"

"Ama zaten iyi eğitilmiş olacaklar," dedi.

"Bundan o kadar emin değilim, sevgili Glaukon," dedim, "nasıl olursa olsun, doğru bir eğitimin bu kişileri, birbirleriyle ve korumaları altında olanlarla iyi ilişkiler geliştireceğine ve daha insani bir hale getireceğine inanıyorum."

"Çok doğru," dedi.

"Eğitimleri, evleri ve başka her şeyleri, koruyucu olarak sahip oldukları erdemleri zayıflatmayacak ve diğer yurttaşları rahatsız etme isteği uyandırmayacak şekilde düzenlenmelidir. Aklı başında herkes bunu kabul etmeli."

"Evet, kabul etmeli."

"O zaman, idealimizdeki koruyucuların yaşam şekillerinin nasıl olacağına karar verelim: İlk olarak, hayatını sürdürmek için gerekli olanın dışında, hiçbirinin özel mülkü olmamalı. Evlerinin ve depolarının kapıları, başkaları girmesin diye kapalı tutulmamalı. Erzakları ölçülü ve cesur olan eğitilmiş savaşçıların gerek duyacağı miktar ve nitelikte olmalı. Yurttaşlardan alacakları ücret, sadece o yılın masraflarını karşılayacak sabit bir ücret olmalı. Savaşçılar gibi bir arada yaşamalılar. Altın ve gümüşün, Tanrı'nın eseri olduğunu ve kendi içlerinde de bu maddelerin bulunduğunu söylemeliyiz ki, maden artıklarına ihtiyaç duymasınlar ve bu türden maddesel karışımlarla kutsal olan altın ve gümüşü kirletmesinler. Çünkü sıradan madenler kötülüklerin kaynağıdır, ama onların içindeki madenler katışıksızdır, temizdir. Ancak tüm vatandaşlar arasında sadece onlar, gümüş ve altına dokunamaz ya da bu madenleri ellerine alamaz, evlerinde bulunduramaz, giysilerine takamaz, altın veya gümüş kaplardan içemezler. İşte, bu onların kurtuluşu olacak, kendileri de sitenin kurtarıcıları olacaklar. Ama ev, toprak ya da para sahibi olurlarsa, koruyucu olacak yerde ev sahibi ve çiftçi; diğer yurttaşların dostu olacak yerde de onların düşmanı ve tiran olup çıkarlar. Tüm hayatlarını, nefret eden ya da nefret edilen, entrikalar çeviren veya entrikalara kurban giden kişiler olarak, dış düşmanlardan çok, iç düşmanlardan korkarak geçirirler. Bu şartlarda, kendilerinin yok olup sitenin yıkılması an meselesidir. Bu sebeplerden dolayı, sitenin anlattığımız şekilde düzenleneceğini, korucuların evleri ve diğer tüm meselelerle ilgili olarak belirlenecek kuralların bunlar olacağını ilan etmemiz gerekmez mi?"

"Evet, gerekir," dedi Glaukon.

Sokrat, devletin adil bir biçimde yönetilebilmesi için sahip olunması gereken bilginin tabiatı ve önemine dair tespitlerini Devlet*'te daha önce yaptığından, bu kez doğru bir yönetim oluşturmak için en hızlı ve kolay yolların neler olabileceğini sorgular.*

"Gerçek sitenin kurguladığımız örneğe her yönden uyacağını ispatlamaya zorlamamalısın beni. Bir sitenin, önerdiğimize yakın bir şekilde nasıl yönetileceğini bulabilirsek, kurguladığımız sitenin gerçekleştirilebilirliğini de göstermiş oluruz. Bu da bize yeter. Eminim ki, ben bununla da tatmin olurum. Sen olmaz mısın?"

"Evet, olurum."

"Şimdi sana, kötü yönetilen sitelerdeki eksiklikleri ve onları daha iyi birer site yapacak küçük değişiklikleri anlatayım. Bu değişiklikler mümkün olduğunca az ve küçük değişiklikler olsun."

"Pekiyi, yapalım."

"Sitede küçük ya da kolay olmayan ama gerçekleştirilebilir bir değişiklikle düzelme sağlanabilir."

"Nedir bu değişiklik?"

"İşte, dalgaların en büyüğü dediğim dalga geliyor. Bu dalga kırılıp beni kahkaha ve utanç içinde boğsa da düşündüklerimi anlatacağım. Söyleyeceklerimi iyi dinle."

"Pekiyi, söyle."

"Filozoflar kral olmadıkça, tüm dünyadaki kral ve mevki sahipleri filozof ruhuna ve gücüne sahip olmadıkça; aynı kişide hem siyasi beceri, hem akıl birleşmedikçe, farklı yaratılışta olanlar birbirini dışlamayı bırakmadıkça, hiçbir site, hiçbir insan, dertlerden kurtulamaz. Bu duruma, sadece bizim sitemizin var olma ve gün ışığını görme şansı olacaktır. İşte, sevgili Glaukon, fazla ölçüsüz olduğuna inanmasam, seve seve dile getireceğim düşünce bu olacaktı. Ama, gerek devlet işlerinde, gerekse özel yaşamda bizim sitemiz haricinde hiçbir sitede mutluluğun olmayacağına inanmak gerçekten güç..."

* Platon (Eflâtun), *Devlet*, Türkçesi: Ersin Uysal, Dergah Yayınları, 1995.

4. İnsanoğlunun İçindeki "İyi"nin Doğası Nedir?

Aristo'nun siyaset konusundaki çalışmaları, onu yine "bilenlerin efendisi" olarak konumlar. Ama Aristo için bilmek (vukuf), diğer konularda olduğu gibi, siyaset konu-

sunda da Eflâtun'dan farklıdır. Ona göre siyaseti ve siyasete dair diğer gerçekleri bilmenin/anlamanın yolu gündelik siyasi deneyimin analizinden geçmektedir. Eflâtun ideal devlet hakkında yazarken, Aristo sokaktaki somut insanı ve somut devleti inceler ve onları neyin "iyi," neyin "kötü" yaptığı hakkında düşünür, çünkü iyi devletlerin, iyi insanlara muhtaç olduğu açıktır.

*Nikomakhos'a Etik**

Aristo

Bunlardan sonra erdemin ne olduğunu araştıralım. Ruhta olup bitenler üç türlü -etkilenimler, olanaklar ve huylar- olduğuna göre erdem bunlardan birisi olsa gerek. Arzu, öfke, korku, yüreklilik, kıskançlık, sevinç, sevgi, kin, özlem, hırs ve acımanın genel 'olarak' da haz ya da acının izlediği şeylere 'etkilenim' diyorum; bunlardan etkilenebilmemizi sağlayanlara, sözgelişi öfkelenebilmemizi, acı duyabilmemizi ya da acıyabilmemizi sağlayanlara 'olanak' adını veriyorum. 'Huylar' diye de etkilenimlerle ilgili olarak *iyi* ya da *kötü* durumumuza diyorum, örneğin öfkelenmeyle ilgili olarak, aşırı ya da gerekenden az öfkeleniyorsak kötü, orta şekilde öfkeleniyorsak iyi durumdayız. Öteki etkilenimlerde de bu böyledir. Demek ki erdemler de kötülükler de etkilenim değildir; çünkü erdemler ile kötülüklere göre bize iyi ya da kötü denir ve etkilenimlere göre değil, erdemler ile kötülüklere göre övülür ya da kınanırız (nitekim korkan ya da öfkelenen övülmez; sırf öfkelenen de yerilmez, belli bir şekilde öfkelenen yerilir). Ayrıca kendi tercihimizle öfkelenmez ya da korkmayız, oysa erdemler bazı tercihlerdir ya da tercihsiz olmuyorlar. Üstelik etkilenimlerle ilgili olarak 'harekete getirildiğimiz', oysa erdemlerle ilgili olarak 'harekete getirildiğimiz' değil, belli bir şeye 'yatkın olduğumuz' söylenir. Bu nedenle erdemler olanak da değildir; nitekim sırf etkilenme olanağına sahip olduğumuz için iyi ya da kötü olmayız; övülmeyiz de yerilmeyiz de. Ayrıca olanaklar bizde doğal olarak var, oysa doğal olarak iyi ya da kötü olmayız; bundan ise daha önce söz etmiştik. Öyleyse erdemler etkilenim ya da olan değilse, geriye onların 'huy' olması kalıyor. Böylece erdemin cins bakımından ne olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz.

Ama bu kadarı, yani bir huy olduğunu söylemek yetmez, nasıl bir huy olduğunu söylemek gerek. Şöyle diyelim: Her erdem neyin erdemi ise, onun iyi durumda olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlar. Sözgelişi gözün erdemi gözü ve onun işini erdemli kılar; çünkü gözün erdemi sayesinde iyi görürüz. Aynı şekilde atın erdemi atı erdemli kılar; iyi koşmasını, binicisini iyi taşımasını ve düşmanların karşısında kaçmamasını sağlar. Bu

her şeyde böyleyse, insanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan huy olmalı. Bunun nasıl olacağını söylemiştik, ama bu, erdemin doğal yapısının nasıl olduğunu araştırırsak, başka bir yoldan da açıklığa kavuşur. Sürekli ve bölünebilir olan her şeyi bölüp daha çoğunu bize göre yapabiliriz; eşit olan ise aşırılık ile eksikliğin bir ortasıdır. Bir şeyin ortası iki ucundan eşit uzaklıkta olana diyorum ki bu herkes için bir ve aynı şeydir; bize göre orta ise, ne fazla ne eksik olana diyorum; bu ise tek değildir, herkes için aynı değil. Örneğin bir şeyin çoğu on, azı iki ise, şeye göre alındığında ortası altı olur; çünkü eşit bir şekilde birini aşıyor, diğer tarafından aşılıyor; bu ise matematiksel oranlamaya göre ortadır. Oysa bize göre ortayı böyle almamak gerekir; nitekim biri için on beş kilo yemek çok, üç kilo yemek az ise, beden eğitimcisi dokuz kilo yemeği gerekli bulmayacaktır; çünkü bu da bunu yiyecek olan için az da olur çok da. Nitekim Milon için az, beden eğitimine yeni başlayan biri için çok olur. Koşu ve güreşte de bu böyle. Demek ki her bilen kişi aşırılık ile eksilikten kaçar, ortayı arar, onu tercih eder; bu orta ise şeyin ortası değil; bize göre orta olandır.

Demek ki her bilim kendi işini ortaya bakarak ve işlerine buna göre yön vererek iyi biçimde gerçekleştiriyorsa (bu nedenle, aşırılık ve eksiklik olumluyu bozduğu, 'orta olma' ise onu koruduğu için, kendilerine eklenecek ya da onlardan alınacak bir şey olmayan işlere iyi işler deriz; dediğimiz gibi iyi sanatçılar bunu gözeterek çalışır), erdem de, eğer doğa gibi her sanattan daha kesin ve iyi ise, ortayı hedef edinmek olsa gerek. Kastettiğim karakter erdemidir, çünkü o etkilenimlerle ve eylemlerle ilgili; aşırılık, eksiklik ve orta ise bunlarda olur: Örneğin korkma, cesaret etme, arzu etme, öfkelenme, acıma ve genelde haz alma ya da acı duymada daha az ve daha çok olur, her ikisi de iyi değil. Oysa gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi bunları yapmak orta olandır ve en iyidir, bu da erdeme özgüdür. Aynı biçimde, eylemlerde de aşırılık, eksiklik ve orta söz konusudur. Erdem ise aşırılığı yanlış olan, eksikliği yerilen, ortası övülen ve isabetli olan etkilenimlerle ve eylemlerle ilgilidir; övülmek ve isabetli olmak da erdeme özgü.

Demek erdem bir tür orta olmadır; ortayı amaç edinir. Ayrıca yanlışa düşmek pek çok biçimde (Pitagorasçıların düşündüğü gibi, kötü sınırsız, iyi ise sınırlının özelliğidir), isabetli olmak ise tek biçimde olur (dolayısıyla ilki kolay ikincisi zordur; hedefe isabet etmemek kolay, isabet etmek ise zordur); bu nedenle de aşırılık ve eksiklik kötülüğe, orta olma ise erdeme özgüdür.

"İyiler bir çeşittir, kötüler ise çeşit çeşit."

O halde erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olan bunma huyudur. Bu, biri

aşırılık, öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır; kötülük etkilenimlerde ve eylemlerde gerekenden aşırısı ya da eksiğidir, erdem ise ortayı bulma ve tercih etmedir. Bunun için varlığı bakımından ve ne olduğunu dile getiren söz bakımından erdem orta olmalıdır; en iyi ile iyi bakımından ise uçta olmalıdır.

Ama her eylem ile her etkilenimin orta olması söz konusu değildir; nitekim bunlardan kimi adlarında kötülüğü içerir: Sözgelişi hasetlik, arsızlık, kıskançlık; eylemler içinde de zina, hırsızlık, adam öldürme. Çünkü bütün bunların ve bu gibi şeylerin aşırılıklarının, eksikliklerinin değil, kendilerinin kötü olduğu söylenir. O halde bunlarda isabetli olmak olanaklı değildir, hep yanlışa düşmek söz konusu. Bunların iyi olması olmaması, zina konusunda olduğu gibi, kime, ne zaman yapmak gerektiği söz konusu değildir; bunlardan birini yalnızca yapmak yanlış yapmak olur. Aynı şekilde haksızlık yapmak, korkak olmak, haz peşinde koşmak konusunda da orta olma ve aşırılık-eksiklik olduğunu ileri sürmek söz konusu değildir; çünkü bu şekilde aşırılığın ve eksikliğin ortası diye aşırılığın aşırılığı ile eksikliğin eksikliği olacak. Buna karşın orta, bir bakıma uç olduğu için, ölçülülük ve yiğitlikte nasıl aşırılık ya da eksiklik yoksa onların da ortası, aşırılığı-eksikliği yok; nasıl yapılırsa yapılsın yanlışa düşülür. Genel olarak söylenirse, ne aşırılığın, eksikliğin bir ortası, ne de ortanın eksikliği ya da aşırılığı vardır.

Bunu yalnız genel anlamda söylememek, tek tek durumlarda da uygulamak gerekli; çünkü eylemlerle ilgili söylenen sözlerden genel konusunda olanlar daha yaygın, özel konularda söylenenler ise daha doğrudur; çünkü eylemler tek tek durumlarla ilgilidir ve söylenenler bunlara uymalıdır. Bunları ana çizgileriyle ele alalım: Yiğitlik korkular ve cüretle ilgili orta olmadır, korkusuzlukta aşırıya kaçanların adı yok (nitekim birçoğu adsızdır), cüretlilikte aşırı olan cüretli, korkmakta aşırıya kaçıp yüreklilikte yetersiz kalan ise korkaktır. Hazlar ile acılar konusunda (hepsinde, özellikle acıların hepsinde değilse de) orta olma ölçülülük, aşırılık ise kendini tutamamalıktır. Haz duymada eksiklik gösterenlere pek rastlanmaz, bunun için bunlara ad verilmemiştir, biz "duygusuz" diyelim.

Para alma ile para verme konusunda orta olma cömertlik, aşırılığı ile eksikliği ise savurganlık ile cimriliktir; bunlarda insanlar karşıt yönde aşırılık ile eksiklik gösterir: Savurgan vermekte aşırılık almakta eksiklik, cimri ise almakta aşırılık vermekte eksiklik gösterir. Şimdilik bunlara biçimsel olarak, kısaca değinmekle yetinelim; daha sonra bunlar daha kesin belirlenecektir. Para konusunda başka tutumlar da vardır: ortası, ihtişam (muhteşem cömertten farklıdır, muhteşem büyük şeyler için, cömert daha küçük şeyler için para harcar); aşırılılığı gösteriş budalalığı ve kaba sabalık, eksikliğiy-

se eli sıkılık. Bunlar cömertlikle ilgili olanlardan ayrıdır; nerede ayrıldıkları daha sonra söylenecek.

Onur ile onursuzluk konusunda orta olma yüce gönüllülüktür, aşırılığı kendini büyük görme diye bir şey, eksikliği ise kendini küçük görmedir. Nasıl küçük şeylerle ilgili olan cömertlik ihtişamdan -dediğimiz gibi- ayrıysa, büyük bir onurla ilgili olan yüce gönüllülüğün karşısında, daha küçük onurla ilgili bir özellik var; onuru gerektiği gibi, gerektiğinden çok ve gerektiğinden az arzu etmek olanaklıdır; böyle bir arzuda aşırı olana onur düşkünü, eksik kalana ise onuru umursamaz denir; orta olanın ise adı yok. Bu tutumların -onura düşkün olanınki olan onura düşkünlük dışında- adları yok. Bu nedenle uçta olanlar ortanın yerini alma iddiasındadır…

Öfke konusunda da aşırılık, eksiklik, orta olma var; bunlar hemen hemen adsız olmakla birlikte, orta olana sakin diyerek, orta olmayı sakinlik diye adlandıralım; uç noktalardan aşırı olan sinirli olsun -kötülük sinirliliktir- eksiklik gösteren öfkesiz, eksiklik de öfkesizlik.

Birbirlerine benzemelerine karşın, farklı olan üç orta daha var: Hepsi insanlar arasındaki ilişkilerdeki konuşmalar ve eylemlerle ilgilidir; farkları ise, birinin bu konularda samimi olma ile ötekilerin ise hoşla ilgili olmasıdır. Bunun da bir türü şakada, bir türü de yaşamın her durumunda söz konusu. Her şeyde orta olmanın övülmesi gerektiğini, uçların ise övülesi, doğru olmadıklarını, yerilmeleri gerektiğini daha iyi görebilmek için bunlardan da söz etmeli. Bunların çoğu adsızdır, ötekilerde de yaptığımız gibi, bunlara da açıklık kazandırmak ve kolay izlenebilir hale getirmek için, bunlara biz ad bulmayı deneyelim. Samimiyet konusunda orta olan insan bir tür samimidir; bu ortaya da samimiyet diyelim. Kendini başka türlü gösterme aşırıya doğru olursa şarlatanlık, buna sahip olana da şarlatan, eksikliğe doğru olursa istihza, buna sahip olana da müstehzi diyelim. Şakadaki hoş konusundaysa orta olana şakacı, tutumun adına şakacılık; aşırılığına şaklabanlık, buna sahip olana şaklaban; eksiklik gösterene yabanıl, bu huya da yabanıllık diyelim.

Yaşamdaki bir başka hoş konusunda, gerektiği gibi hoş olana dost, ortasına dostluk; aşırılık gösterene, bu bir nedenle değilse koltukçu, bir çıkarı varsa dalkavuk; eksiklik gösterene ve hiçbir şeyi beğenmeyene, kavgacı olana çetin adam diyelim. Başa gelenlerle ve etkilenenlerle de ilgili ortalar vardır: Utanma bir erdem değildir, ama utanmayı bilen övülür; çünkü bu konularda orta olma söz konusudur; aşırıya kaçıp her şeyden utanan utangaç, eksiklik gösteren ya da hiçbir şeyden utanmayan yüzsüz; ortası da utanmayı bilendir. İnfial, kıskançlık ile hasedin ortasıdır, bunlar da çevremizdekilerin durumlarına ilişkin duyulan acı ve hazla ilgilidirler; infial duyan, haksız yere iyi durumda olanlar karşısında acı duyar; kıskanç ise bunu aşırıya götürerek

iyi durumda olan herkes karşısında acı duyar; haset duyan ise üzülmekten öylesine uzaktır ki, başkasının acı duymasına sevinir…

İkisi aşırılık ile eksiklik şeklinde kötülük, biri de orta olma erdemi olmak üzere (sayısı) üç olan tutumların hepsi, belli bir biçimde birbiriyle bir karşıtlık içindedir; uçlar hem ortaya hem birbirlerine, orta ise uçlara karşıttır. Nasıl eşit, daha küçüğe göre daha büyük, daha büyüğe göre daha küçükse, etkilenimlerde ve eylemlerde orta huyla eksikliklere göre aşırı, aşırılıklara göre eksik oluyor. Yiğit korkağa göre cüretli, cüretliye göre korkak görünüyor. Aynı biçimde ölçülü, duygusuza göre haz düşkünü, haz düşkününe göre duygusuz; cömert cimriye göre savurgan, savurgana göre cimri görünür. Bu nedenle uçlarda olanların her biri orta olanını ötekinin tarafına doğru iter. Korkak yiğide cüretli, cüretli de korkak der. Öteki durumlarda da bu böyle. Bunlar birbirlerine böyle karşıt olduklarından, uçlar birbirlerine, ortaya çıkan karşıtlıklardan daha karşıttır. Nasıl büyüğün küçükten, küçüğün büyükten uzaklığı, her ikisinin eşitten uzaklığından daha çoksa, bunların da birbirlerine uzaklığı, ortaya olan uzaklıklarından daha çok. Ayrıca yiğitlik ve ataklıkta, cömertlik ve savurganlıkta olduğu gibi; kimi uçlarla ortanın belli bir benzerliği var; oysa birbirlerine göre, uçlar arasında çok büyük benzersizlik var; birbirinden en uzak olanlar karşıt olarak tanımlanır, dolayısıyla birbirlerine daha uzak olanlar birbirlerine daha karşıttır. Orta olan ile karşılaştırıldıklarında kimi şeylerin eksiklikleri kimilerinin ise aşırılıkları daha karşıttır; sözgelimi yiğitliğin karşıtı, aşırılık olan ataklık değil, eksiklik olan korkaklıktır; ölçülülüğün karşıtı eksiklik olan duygusuzluk değil, aşırılık olan haz düşkünlüğüdür. Bunun iki nedeni var: Biri o nesnenin kendisinden kaynaklanıyor: Bir ucun ortaya daha yakın ve daha benzer oluşundan dolayı, ortanın karşısına onu değil, daha çok öteki ucu koyarız; örneğin yiğitliğe ataklık daha benzer ve daha yakın, korkaklık ise daha uzak göründüğü için, yiğitliğin karşısına daha çok korkaklığı koyarız; ortadan daha uzakta olanlar daha karşıt gibi görünür. Demek ki ilk neden bu; nesnenin kendisinden kaynaklanıyor; öteki nedense doğrudan bizim kendimizden kaynaklanıyor. Doğal olan şeyler ortaya daha karşıt gibi görünür; sözgelimi doğal olarak hazlara daha çok meylimiz var, bunun için düzenli bir yaşamdan çok, haz düşkünlüğüne meylederiz. Dolayısıyla da kendimizi daha çok verdiğimiz şeylere daha karşıt deriz; bu nedenle de aşırılık olan haz düşkünlüğü ölçülülüğe daha karşıttır.

O halde karakter erdeminin orta olma olduğu ve ne şekilde orta olduğu; biri aşırılık öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortası olduğu ve etkilenimlerde ve eylemlerde ortayı hedef edinmekle böyle olduğu yeterince belirtilmiş oldu. Bu nedenle erdemli olmak güç iştir. Her şeyde ortayı bulmak zor iştir,

sözgelişi bir dairenin ortasını bulmak herkesin değil, bilenin işidir; aynı şekilde öfkelenmek, para vermek ve harcamak herkesin yapabileceği kolay bir şeydir; ama bunların kime, ne kadar, ne zaman, niçin, nasıl yapılacağı ne herkesin bileceği bir şey ne de kolaydır. Bunları iyi yapmanın ender, övülesi, güzel bir şey olmasının nedeni de bu. Bunun için Kalypso'nun öğütlediği gibi, ortayı arayanın önce ona daha karşıt olandan uzak kalması gerekiyor.

* Aristo, *Nikomakhos'a Etik*, çeviri: Saffet Babür, Bilgesu Yayıncılık, 2007.

5. İnsan Birlikteliğinin Doğal Formları Nelerdir?

Aristo, insanoğlunun içindeki iyiliğin doğasına dair görüşlerini *Nikomakhos'a Etik*'te tespit ettikten sonra, insanoğlunun özellik arz eden vasıflarına dair bilinmeyenlere yönelir: "Politik Hayvan" [zoon politikon] olan insan, hep diğer insanlarla birlikte (işbirliği/ortaklık içinde) yaşar. Ne var ki, birlikte yaşamanın birden çok türü vardır. Bazıları, aile gibi, evrenseldir; diğerleri, kölelik ve polis gibi, evrensel değildir. Dolayısıyla siyaset konusunu incelerken insani birlikteliklerin şeklini, kökenini ve gerçekliğini irdelemek gerektiğini düşünür.

*Politika**

Aristo

Kendi gözlemlerimiz, bize her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi," diyorum, çünkü gerçekten, bütün insanlar eylemlerinde iyi sandıkları şeyi elde etmeye çalışır. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecekti. Bu, bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz.

Devlet adamıyla devlet, kralla uyrukları, aile reisiyle ev halkı, efendiyle köleleri arasındaki ilişkilerin hep aynı olduğunu sanmak yanlıştır. Aralarında yalnızca büyüklük değil, nitelik farkı da vardır. Büyüklük ayraç değildir; bir adamla birkaç kişi arasında efendi-köle ilişkisi, daha çoğu arasında aile ilişkisi, bundan daha çoğu arasında da bir krallık ya da siyasi topluluk ilişkisi olduğunu söyleyemeyiz – sanki büyük bir aileyle küçük bir şehir arasında hiçbir ayrılık yokmuş gibi.

Oysa krallıkla siyasal bir topluluk ya da bir yurttaşlar topluluğu arasında bile bir nitelik farkı vardır; bir kimsenin ötekilerin üstünde yönetme gücü varsa, bu krallıktır da, ilgili bilimin ilkelerine göre, yurttaşlar sırayla hem yö-

netir hem yönetilirse bu siyasal topluluk olur, demek doğru değildir. Sorunu her zamanki ilkelerimizle, yani çözümleme yöntemi (analitik metot) uyarınca incelersek, bu apaçık ortaya çıkacaktır. Öteki bilim dallarında bileşik şeyleri artık bölünemeyecek kadar küçük parçalara ayırıyorduk; devleti ve devletin kurucu öğelerini de aynı biçimde inceleyelim; bunların nasıl birbirinden ayrıldıklarını ve söz konusu parçalar hakkında geçerli ilkeler çıkarıp çıkaramayacağımızı o zaman daha iyi göreceğiz.

Sanıyorum ki, öteki konularda olduğu gibi, bunda da şeylerin doğal gelişimine başından bakarsak sorunu en iyi biçimde görmüş olacağız. İlkin, öteki eşi olmadan etkinlikten yoksun kalacak şeyler çift çift birleştirilmelidir. Örneğin, üreme için erkekle dişinin birliği zorunludur, çünkü öteki olmadan biri etkisiz kalır. Bu, düşünülerek yapılmış bir seçme değildir; doğanın hayvanlara da bitkilere de verdiği, kendi benzerlerini çoğaltma isteğinden ileri gelmektedir. Yöneten ile yönetilenin birleşmesi de, tıpkı bunun kadar gereklidir; bunların bir araya gelmelerinden amaç, ortak güvenliklerinin korunmasıdır. Çünkü gereken şeyleri zekâsıyla önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir, oysa beden gücüyle bunları yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir. Bundan ötürü, efendiyle köleyi birleştiren ortak bir çıkar vardır.

Doğa, kadınla köle arasında bir ayrım gözetmiştir. Kadın ayrı ayrı işlere bakar ve cömertlikle başka başka araçlar sağlar – her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değildir; bir araç, birçok işi görmesi için değil de, yalnız tek bir işi görmesi için yapılmış olunca, en iyi işler. Kadınla kölenin ayrı ayrı işlevlerinde de durum böyledir. Bazı Yunanlı olmayan (barbar) topluluklar bunu açıklayamazlar, kadınla köleyi birbirinden ayıramazlar. Çünkü topluluklarında doğaca yönetecek ya da buyruk verecek bir bölüm yoktur; onların toplumu erkek ve kadın kölelerden oluşmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki, ozanlar barbarla köleyi özdeş sayarak, “Helenlerin barbarları yönetmesi uygundur,” demişler.[55]

İlk aile, erkeklerin bu ikisiyle, yani kadınlar ve kölelerle birleştirilmesinden meydana gelmiştir; ozan Hesiodos, “İlkin bir ev ve bir kadın edin ve bir öküz sabana koşmak için,” derken haklıdır, (Öküz yoksul adamın kölesidir). Doğa yasası uyarınca kurulan ve günbegün sürüp giden bu birlik, ailedir; üyelerine Kharondas: “Ekmek ortakları”, Giritli Epimenides de “Ahırdaşlar” demiştir. Bundan sonraki aşama, köydür: Günlük gereksinmelerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok evler birleşince köy meydana gelir. Bu ilk birlik, genel olarak, oğulların ve torunların evlerinin eklenmesiyle, doğal bir süreç sonucunda oluşur. Böyle bir köyün üyelerine, “bir sütten emziri-

55 Euripides, Iphigeneca in Aulis 1400.

lenler" (*homogalaktes*) derler. Bu yoldan kurulmuş olunca, yönetimi de ister istemez krallık oluyordu; günümüzdeki bazı uluslar gibi, şehir-devletleri de başlangıçta krallıkla yönetilmekteydi. Her evin en yaşlı üyesi, adeta bir kral gibi yönetiyordu; bütün bu evler topluluğu da aralarındaki kan ilişkilerinden ötürü aynı biçimde yönetiliyordu. Homeros, bu ataerkil yönetimi, "Her adamın, çocukları ve kadınları üstünde yasa koyma yetkisi vardır," diye anlatır. Homeros bu sözüyle köylerdeki topluluklara değil, dağınık ailelere değinmektedir, çünkü eski zamanlarda dağınık yerleşmeler gerekti. İnsanlar başlangıçta kendileri kralların yönetimi altında yaşadıkları için -hâlâ birçokları öyle ya- tanrıların da bir kralları olduğunu söylerlerdi. İnsanlar, tanrıları insan biçiminde tasarladıkları gibi, onların yaşayışlarının da kendi yaşayışlarına benzediğini sanırlar.

Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (polis). Bununla, hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir. Bundan dolayı, içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğalsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik, ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz – insan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan başka, amaç ve son (sonul neden) ancak en iyi olandır; kendi kendine yeterlik ise hem amaç hem yetkinliktir.

Bundan, devletin doğada var olan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar. Düpedüz bahtsızlığından değil de doğası gereği şehri ya fazla iyidir ya fazla kötü, ya insanlığın altındadır ya üstünde – insanlığın altında olmaya bir örnek, Homeros'un, "saygısızlık eder, soyuna, düzene, ocağına," diye kınadığı savaş düşkünü kişidir; böyle bir kimse, doğası gereği savaşa düşkün olur, tek başına kalmış bir dama taşı gibi hiçbir işbirliğine girmez. Fakat önümüzdeki, yalnızca bir işbirliği yapıp yapmama sorunu değildir; çünkü besbelli ki, insan arının ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır. Çoğu kez dediğimiz gibi, doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz; insanı siyasal bir hayvan yapmak amacıyla da bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak ses çıkarmaktan oldukça ayrı bir şeydir; ses çıkarma yetisi öteki hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar; çünkü gerçekten bazı hayvanların doğal güçleri, onların hem haz ve acı duymalarına, hem de bu duygularını birbirlerine aktarmalarına elverişlidir. Oysa dil yararlı ve zararlı olanı, doğru ve yanlışı bildirmeye yarar. Çünkü insan ve öteki hayvanlar

arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötü'yü, doğru ile yanlış'ı, haklı ile haksız'ı sezebilmeleridir. İşte bir aile ya da şehri meydana getiren şey de bu konularda ortak bir görüşü paylaşmaktır.

Üstelik şehir ya da devletin, aileden de, aramızdaki herhangi bir bireyden de önceliği vardır. Çünkü bütün, parçalardan önce gelmelidir. El ya da ayağı tüm bedenden ayırın, artık el ya da ayak olmaz (ancak nasıl taştan yontulmuş bir el ya da ayaktan söz edebiliyorsak, öylece adı kalır geriye). Böyle bir eylem sonucunda, onu o yapan güç ve işlevi yitirmiş olacağı için, ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, bunlar hakkında aynı sözcükleri kullanabiliriz, ama aynı şeylerin sözünü ediyoruz, diyemeyiz. Öyleyse, devletin hem doğal hem de bireyden önce olduğu apaçıktır. Çünkü bir birey nasıl bir parçası ayrıldığı zaman tümüyle kendine yeterli olmazsa, o da tıpkı öteki parçaları gibi bütün'le aynı ilişki içindedir. Devlet dediğimiz birliğe katılma yeteneği bulunmayan herhangi bir varlık, örneğin sessiz bir hayvan ya da (eşit ağırlıkta olmak üzere tam karşıtı) yetkinlikle kendi kendine yeten ve devlete hiçbir gereksinmesi olmayan bir varlık (örneğin, bir tanrı) – bunlar, devletin birer parçası değildir. Öyleyse, tüm insanlar arasında onları bu ortaklığa sürükleyen doğal bir içgüdü vardır ve bir devleti kuran ilk adam, çok büyük yararlar sağladığı için övülmeye değer. İnsan nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisiyse, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur. Baş edilmesi en güç kötülük, silahlı olanıdır; insan her ne kadar silahlarını elinde tutarken anlayış ve erdeme yatkın olabilirse de, bunlara karşıt amaçlarla silahlarını kullanması çok kolaydır. Bu yüzden, erdemsiz insan, varlıkların en vahşisi, en adalet bilmeyenidir, cinsel tutkunlukları ve oburluğu bakımından da en kötüsüdür. Oysa adalet devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli *hak*'tır ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayracıdır. (...)

Aristo bu noktadan sonra o dönemde Yunanlılar arasında yaygın olan bir ilişki/birliktelik biçimini ele alır.

(…) Önce efendi ile köleyi tartışalım. Çoğu kez yapılan varsayımlardan başlamak yerine, bu konuyu kavramanın daha iyi bir yolunu bulabiliriz, sanıyorum. Örneğin, bazı kimselere göre, efendilik etmek belli bir çeşit bilgiyi gerektirir ve bu bilgi, bir evi yönetmek ya da bir devlet adamı yahut bir kral olmak için gerekenle aynıdır – başta değindiğim yanlış görüş! Başkaları ise, efendinin köleyi yönetmesinin doğaya aykırı düştüğünü, bu ayrımın yalnızca uylaşımdan ileri geldiğini, çünkü (efendi ile köle arasında) doğadan bir ayrılık bulunmadığını ve bu yönetim türünün zora dayandığını ve onun için de haksız bir şey olduğunu söylerler.

Mülk ailenin, mülk edinme de aile ekonomisinin bir parçasıdır; çünkü belli bir düzeyde servet olmadan ne yaşamın kendisi ne de iyi yaşam olabilir. Öte yandan herhangi belirli bir sanat açısından uygun araçların var olması o işi yapmak için zorunludur. Araçlar cansız olabilecekleri gibi canlı da olabilir; bir gemi kaptanı cansız bir dümen kullanır, ama gözcüsü canlı bir adamdır; çünkü bir sanatta çalışan işçi, o sanat açısından, işin araçlarından biridir. Bunun gibi, mülkiyet konusu olan herhangi bir şey, bir kimsenin yaşamasını olanaklı kılan bir araç sayılabilir, o kimsenin mülkiyeti (malvarlığı) ise, köleleri de içinde olmak üzere, bu gibi araçların bir toplamıdır; köle ise, başka herhangi bir uşak gibi canlı bir yaratık olduğu için, birçok araç değerinde bir araçtır. Çünkü her aracımız, Daidalos'un yaptığı heykeller ya da ozanın, "Kendiliklerinden tanrının toplantısına girerler," dediği Hephaistos'un tekerlekli sehpaları gibi, biz söyleyince ya da gerektiğini kendisi görerek işlerini yerine getirebilseydi – diyelim, dokuma tezgâhının mekiği kendiliğinden gidip gelse, lirin mızrabı kendiliğinden çalsaydı, o zaman ne yapımcıların işçiye gereksinimleri olurdu, ne de efendilerin köleye.

Olağan anlamıyla araçlar, üretim araçlarıdır; oysa mülkiyet kendi başına yararlıdır. Demek istiyorum ki, örneğin bir mekik kendi kullanımından başka bir şey üretir, ama bir yatak ya da bir elbise öyle değildir. Üstelik üretim ve eylem ayrı nitelikte oldukları ve her ikisi de araç kullanılmasını gerektirdikleri için, araçları arasındaki ayrılık da aynı nitelikte olmalıdır; araçlar üretime uygundur, mülkiyet eyleme. Yaşam ise üretim değil, eylemdir; onun içindir ki, mülkiyet konusu olarak köle, eyleme yarayan şeylerden biridir. Bazen, mülkiyet konusu olan bir şeye parça denir; çünkü parça yalnızca efendisinin kölesi değildir, fakat bütünüyle ona bağlıdır, mülkiyet konusu olan bir şey de böyledir. Dolayısıyla, bir köle yalnızca efendisinin kölesi değildir, fakat bütünüyle efendisinin mülkiyeti altındadır da; oysa efendi, kölesinin efendisidir, fakat ona bağlı değildir. Bu gözlemler, kölenin doğasını ve işlevini ortaya koymuş olmalı; doğadan kendi kendisinin olmayan, bir başkasına bağlı olan bir kimse, doğadan köledir; bir kimse bir mülkiyet konusu olursa, yani ayrı bir varlığı olan ve yaşama amaçlarına yararlı bulunan bir araç olursa, (o zaman) bir başkasının malı olur.

Fakat, acaba doğadan bu tanıma uyan bir kimse var mıdır, bir kimsenin bir başkasına köle olması iyi ve haklı bir şey midir, her türlü köleliği doğaya aykırı saymalı mıyız? – Şimdi incelememiz gereken sorular bunlar.

Bu sorulara karşılık vermekte, ne kuramsal tartışmalar ne de deneysel gözlemler bir güçlük çıkarıyor. Birinin buyruk vermesi, bir başkasının ise söz dinlemesi ilkece karşı konulamaz; bu hem zorunlu hem de faydalıdır: Bazıları yönetecekler, bazıları da yönetileceklerdir.

Bu yöneten-yönetilen ilişkisinin birçok çeşiti vardır[56] ve bu ilişkilere her yerde rastlanır. Sürekli ya da kesintili öğelerden oluşan ve sonuçta ortak bir birliği olan her şeyde, yöneten-yönetilen ilişkisi ortaya çıkar. Bu bütün doğaları gereğince, özelikle canlı yaratıklarda görülür; canlı yaratık ilk önce zihin ve bedenden oluşur, bunlardan birincisi yöneten, ikincisi yönetilendir. Doğal büyümeye bağlı herhangi bir olguda bizim hep doğanın kendi biçimlerine bakmamız ve gözlemlerimizi yozlaşmış (bozuk) biçimlere dayandırmamamız gerekir. Onun için, bu bağlamda da zihince ve bedence iyi durumdadır, zihninin bedenini yönettiği apaçık görünen bir insanı düşünmeliyiz. Karşıt duruma, yani bedenin zihni yönetmesine ise, bu kendi içinde kötü ve doğaya aykırı bir şey olduğu için, kötü insanlarda ya da kötü koşullar içinde bulunan insanlarda rastlanır. Bununa birlikte, dediğim gibi, yönetme ya da buyurma gücünün kullanılmasını, bir efendinin mutlak olan veya mutlak olmayan ya da anayasal yönetimin her ikisini birden, ilkin canlı yaratıklarda görürüz. Zihnin beden üstündeki yönetimi (efendinin kölesini yönetişi gibi) mutlaktır; zekâ ise tutkuları (devlet adamının yurttaşlarını ya da kralın uyruklarını yönetmesi gibi) anayasal olarak ve kralca yönetir. Bütün bunlarda, beden için zihin tarafından, doğalarımızın duygusal bölümü için de akla sahip olan bölümü, yani zekâ tarafından yönetilmenin hem doğal hem de uygun olduğu açıktır. Bunun tersinin olması, hatta ikisinin eşitliği ise hepsi için zararlıdır. İnsanlarla öteki hayvanlar arasında da böyle olur; çünkü evcil hayvanlar, doğadan, vahşi hayvanlara oranla daha iyidir; onlar için de insanlar tarafından yönetilmek daha faydalıdır; çünkü böylesi hiç olmazsa, güvenliklerini sağlar. Yine, erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağıda ve uyruktur. Bu genel olarak tüm insanlık için de geçerlidir. Bundan ötürü, diyebiliriz ki, iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence, doğadan köledir. Sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir; onlar için de insanlar tarafından yönetilmek daha faydalıdır; çünkü böylesi hiç olmazsa güvenliklerini sağlar. Yine, erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün, beriki aşağı ve uyruktur. Bu genel olarak tüm insanlık için de geçerlidir. Bundan ötürü, diyebiliriz ki, iki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde, işleri bedenlerinin kul-

56 Yönetmenin (egemen olmanın) *niteliği,* yönetilenlerin niteliğine dayanır; insanları yönetmek, hayvanları yönetmekten daha yüce bir iştir; çünkü daha iyi olanların yaptığı iş ya da daha iyi olanların elinden çıkan iş, daha üstün bir iştir; yöneten-yönetilen ilişkisini de bu ilişkiye giren insanlar belirler.

lanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence doğadan köledir. Sözü edilen benzerlerinde olduğu gibi, onlar için de böylelikle yönetilmek ve uyruk olmak daha iyidir.

Öyleyse, "doğadan köle" bir başkasına bağlı olabilen, dolayısıyla da bağlı olan ve akıl yürütme yetisinden anlayacak kadar pay alan, ama ona sahip olacak kadar pay almayan bir kimsedir. Öteki, hayvanlar, sahiplerine akıllarını işleterek değil, söz dinleyerek hizmet ederler. Kölelerin kullanılması da, evcil hayvanlarınkinden hiç ayrılmaz; bir her ikisinden de bedensel gereksinimlerimizin giderilmesinde yararlanırız. Bu durumda, doğa özgür kişilerle kölelerin bedenlerini ayrı ayrı yapmayı amaçlamıştır: Köleler, zorunlu kol işleri için yeterince güçlü, özgür kişiler, bu çeşit işlere yarayamayacak biçimde, dimdik, ama bir devlet yurttaşının yaşamı için, savaşla barış arasında bölünen bir yaşam için pek uygun olarak yaratılmıştır. Fakat doğanın amacı böyle olabilirse de, tersi sık sık görülmektedir. Özgür kişilere yakışır bir bedeni olan, ama zihni olmayan yahut zihni uygun olmakla birlikte bedeni uymayan insanlar vardır. Şurası kesindir ki, bedensel görünümleri tanrı heykellerinin insanüstü büyüklüklerindeki aynı üstünlüğü gösteren insanlar olsaydı, insanlığın geri kalanının onların köleleri olması gerekeceğini herkes kabul ederdi. Bedensel üstünlük bakımından bu fark gözetme doğru olursa, zihin üstünlüğü yönünden böyle bir ayrım haydi haydi geçerli olur. Fakat zihin niteliğini görmek bedenin niteliğini görmekten çok daha zordur. Öyleyse, apaçık, doğadan bazıları özgür bazılarıysa köledir ve bunlar için, kölelik etmek hem doğru hem de uygundur…

Aristo, daha ileriki bölümlerde, farklı devlet biçimlerini/formlarını ve bunların doğasını irdelemektedir. Yaşadığı dönem, Yunan şehir-devletlerinin yerini, öğrencisi olan İskender'in büyük imparatorluğunun almakta olduğu dönemdir ama o, imparatorluk gibi bir siyasal yapının üstünde düşünmez bile.

Şimdi, *Anayasa*'yı çeşitli tür ve biçimleriyle incelerken, devlete bakmakla işe başlamamız ve onun bir tanımını yapmamız gerekiyor. Bu konuda genel bir anlaşma yoktur; örneğin, işleyişi bakımından, bazıları (kamusal) eylemi yapan devlettir derler, bazılarıysa eylemi yapan devlet değil, oligarşi ya da diktatör ya da her neyse o yapar derler. Besbelli ki, devlet adamının ve yasamacının etkenlikleri devleti yakından ilgilendirmektedir. Anayasa, bir devlet içinde yaşayanları örgütlemenin bir yoludur. Parçalardan oluşan herhangi bir bütün gibi, devlet de parçalara ayrılarak çözümlenmelidir; biz önce yurttaşı incelemeliyiz, çünkü devlet, yurttaşlarının toplamıdır. Öyleyse yurttaş kimdir? Ve bir kimseye yurttaş demeyi doğru kılan nedir? Diye sormamız gerekiyor. Burada da genel bir anlaşma yoktur, bir yurttaşı neyin

meydana getirdiği üstünde anlaşılamamaktadır; çoğu kere, bir demokraside yurttaş olan (bir kimse) bir oligarşide yurttaş değildir. Önerilen bir tanım şöyle: "Mahkemeye gidebilen, dava açabilen ya da dava edilebilenler". Fakat bu çok geniştir; bir ticaret sözleşmesine (taraf olarak) giren herkes için mahkemeye gitme yolu açıktır ya da yarı yarıya açıktır, çünkü bir ülkede oturan bir yabancı, kendisi adına hareket edecek birini atamak zorunda tutulabilir, böylelikle devlete katılması eksik olur[57].

Bence, yurttaşı bütün ötekilerden etkinlikle ayıran Yargı'ya ve Yetke'ye katılması, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır. Bazı görevler süreleri bakımından ayrılır, bazılarını aynı kimse her ne olursa olsun iki kere yapamaz, başkalarına aradan belirli bir süre geçmedikçe üst üste iki kere gelinmez. Bir yargıçlar kurulu ya da bir şehir meclisi üyeliği gibi daha başkalarında ise hiç böyle bir sınırlama yoktur. Bu gibi kimselerin gerçekten "yönetilmedikleri" ve dolayısıyla yetkeye katılmadıkları ileri sürülebilir. Fakat erkleri vardır ve yetkeye katıldıklarını yadsımak gülünç olur. Zaten bu bir şey fark etmez; bütün sorun, jüri yargıcı (*dikastes*[58]) ile yasama kurulu üyesi (*ekklesiastes*) için her ikisini de kapsayan ortak bir ad bulunmamasıdır. Tanımlamak amacıyla, "belirlenmemiş yetke" dememizi öneriyorum. Yurttaşları, işte buna katılanlar diye tanımlıyoruz. Böyle bir tanım, gerçekte yurttaş adı verilenlerin hemen tümüne uyar gibi görünüyor.

Öte yandan, devletin altbölümleri başka başka türlerden meydana gelebilen ve birisinin birincil, ötekinin ikincil vb. olabildiği bütün bunlarda onları ne iseler o kılan, ortaklaşa hiçbir şey ya da hemen hiçbir şey bulunmayan şeylerden biri olduğunu unutmamalıyız. Bundan ötürü, çeşitli anayasa biçimlerinin birbirlerinden türce ayrıldıklarını, mazılarının mantıkça ötekilerden önce geldiklerini görüyoruz, çünkü bozulmuş ya da yoldan çıkmış olanlar, yanlışsız olanlardan sonra olmak gerekir[59]. Onun içindir ki, yurttaşın anlamı da her örnekte söz konusu olan anayasaya göre değişecektir. Bu nedenle, bizim yurttaş tanımımız, en iyi, bir demokrasiye uyar; öteki anayasalara da uyabilir, ama zorunlu olarak uyması gerekmez. Örneğin, bazı anayasalarda *demos*'a karşılık bir Kurul, üyeliği belli bir Meclis yoktur, yalnız zaman zaman bir toplantı olur. Sonra, adaleti (bütün) yurttaşlar sırasıyla,

57 Yeterli yaşta olmayan oğlan çocukları ile emekliye ayrılmış yaşlı kimselere bir anlamda yurttaş denebilir, ama ancak bu sıfatın başına ya "küçük" (daha erginleşmemiş) ya da "kocamış" (yaşı geçmiş) yahut kolayca anlaşılan bu gibi bir başka söz ekleyerek. Oysa biz böyle bir nitelenmesi olmayan mutlak yurttaşı arıyoruz. Sürgüne gönderilen ya da haklarından yoksun edilen kişilerle ilgili sorular gerçekte herhangi bir güçlük çıkarmaz.

58 Atina mahkemelerinde modern anlamda yargıç ile jürinin işlevini yerine getirirler ve yurttaşlar meclisi üyeleridir.

59 Yoldan çıkmış olmakla ne demek istediğimi daha sonra açıklayacağım.

dağıtmayabilir, bu görev bir kesime verilmiştir. Örneğin, Sparta'da sözleşmelerden çıkan davalara *ephor*[60]'lar bakar, aralarından biri ya da öteki; adam öldürme davalarına, yaşlılar; öteki davalara da hiç kuşkusuz başka kurullar. Bunun gibi, Kartaca'da da bütün davaları resmi kurullar yargılar. Fakat bizim yurttaş tanımımızı bırakmamız gerekmez; onu demokrasi olmayan anayasalara da uyacak biçimde düzeltebiliriz. Yargıcın ya da üyenin "belirlenmemiş yetke"si yerine, yalnızca "resmen belirlenmiş" deyiveririz. Çünkü yasal ya da siyasal kararlar alma ödevi, bunların hepsine ya da bazılarına, tümüyle ya da kısmen verilmiştir. Bütün bu sözlerden yurttaşın kim olduğu anlaşılmıştır: Bir kimse, görüşme (yasama) ya da yargılama yetkesine katılmaya hak kazanır kazanmaz, onu bu devletin yurttaşı sayarız; merkezi-kendinde bir varlık sürdürebilecek (kendi kendine yetebilecek) kadar çok sayıda bu gibi kimseler olunca da, bunlara aşağı yukarı bir devlet diyebiliriz…

Bu sorunları çözüme bağladıktan sonra, bir sonrakine geçmeli ve tek bir anayasa mı, yoksa birden çok anayasa mı kabul edeceğimizi sormalıyız; eğer birden çoksa, o zaman da, bunların neler olduğunu, sayılarını ve aralarındaki ayrılıkları sormamız gerekir.

"Anayasa"dan biz çeşitli yetkelerin ve özellikle bütün ötekilerin üstünde olan egemen yetkenin örgütlenişini anlıyoruz. Yurttaş topluluğu her yerde egemendir; anayasa da *politeuma*'nın toplamıdır. Örneğin, demokratik anayasalarda en üstün olan halk ya da *demos*'tur, oligarşilerde ise azınlıktır. İşte bir anayasayı ötekinden bu ayırmaktadır – yurttaş topluluğunun bileşimi; aynı ayraç ötekilere de uygulanabilir.

Başlangıçta, devletin hangi amaçla var olduğunu, şehrin insanlarını ve ortak bir toplumun üyeleri olarak yaşamlarını denetim altında tutan egemenlik ya da yetke türlerinin doğasını ve sayısını belirtmeliyiz. Bu yapıtın başında, bir evin yönetilmesiyle despotça egemenlik arasında bir ayrım yaptığımız zaman, insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğunu da söylemiştik. İnsanların birbirlerinin yardımını aramaya gerek duymadıkları zaman bile, toplumda yaşamak için doğal bir istekleri vardır. Yine de, ortak yarar onları bir araya getiren bir etkendir, çünkü hepsinin yararı her birinin iyi yaşamına katkıda bulunur. *İyi* yaşama ise, gerçekten devletin gerek topluca gerekse bireysel olarak baş amacıdır; fakat insanlar bu çeşit birlikleri, yaşamın kendisi için kurmakta ve sürdürmektedir. Belki, sıkıntılarla aşırı derecede dolu olmadıkça, salt yaşamda bile bir değer öğesi bulunduğunu söyleyebiliriz. Hiç kuşkusuz, çoğu insan sağ kalma tutkuları nedeniyle birçok acı çekmeye razıdır; yaşamın kendisinde belli bir mutluluk ve canlı olmanın iyi bir şey olduğu duygusunu bulurlar.

60 Sparta'da kamu işlerinin büyük bir kısmına bakan beş kişilik kurulun üyesi.

Fakat yetkeye dönecek olursak, bunun belirli çeşitlerini ayrımlamak güç değildir – ben, genel konuşmalarımda bu tanımları sık sık yaparım. Önce efendinin köle üstündeki yetkesi; bu yetke, birinci olarak efendinin yararına ve ancak ikincil olarak kölenin yararına işler; aslını ararsanız, doğası kölelik olanın doğadan efendisi olan kimseninkinin dışında (kendine özgü) bir yararı yoktur. Fakat bu ilişkiyi sürdürmek efendinin yararınadır, onun için kölenin sağ ve çalışabilir durumda olması gerekir. Sonra, bir adamın karısı, çocukları ve ev halkı üstündeki yetkesi vardır; bu yönetim biçimine "ev yönetimi" diyoruz. Bu, ya o yetkeye uyruk olanların faydası için kullanılır ya da her iki yanın ortak faydası için. Bir hekimin ya da bir atletin yetiştiricisinin (antrenörünün) çalışmaları gibi, başka ustalık gerektiren etkenliklere benzeme yoluyla gördüğümüz gibi, böyle bir yönetim (yetke kullanışı) doğru olarak ve kendi içinde uyrukların faydasınadır, ancak dolaylı (ya da rastlantıya bağlı) olarak kendi yararlarınadır[61].

Üçüncü olarak siyasal yetke gelir: Devlet, yurttaşlar arasında eşitlik ve benzerlik temeline dayandırılmış olunca, bu yurttaşlar kendilerinin sırayla yetkeyi kullanmak, devleti yönetmek (hükümet etmek) hakları olduğunu iddia ederler[62]. Öyleyse, ortak iyiliği amaçlayan bu anayasaların, mutlak adalete uygun olmakla *doğru* oldukları açıktır; yalnız yöneticilerin iyiliğini amaçlayanlarsa *yanlış*'tır. Onların hepsi doğru ölçütten (örnekten) *sapmalar*'dır. Bunlar efendinin yararının en üstün önemi taşıdığı, efendinin köle üstündeki yönetimine benzerler. Fakat devlet, özgür adamların bir birliğidir.

Bu ayrımı yaptıktan sonra, şimdi de kaç türlü anayasa bulunduğunu ve bunların neler olduğunu inceleyelim. "Doğru" dediğimiz, herkesin iyiliğini sağlamayı amaçlayanlarla başlıyoruz, çünkü bir kere bunlar tanınınca, bunlardan sapan türleri görmek kolay olacaktır. Yukarıda gördüğümüz gibi, gerçekte anayasa ile *politeuma* aynı şeydir; devletlerde yurttaşlar topluluğu egemen erk olur. Egemenlik ya bir adamın, ya bir azlığın ya da çokluğun elinde bulunacaktır. Bir Kişi, Azlık ya da Çokluk, ortak yararı sağlama amacını güderek devleti yönettikleri zaman, bu anayasalar doğru olmak gerekir;

---

61 Elbette; bir yetiştiricinin kendisinin de ara sıra yetiştirdiği takıma katılmasına engel geminin dümenini tutan adam da gemi mürettebatından biridir. Yetiştirici olsun, dümenci olsun, yön verdiklerinin iyiliğini sağar, fakat kendileri de onlardan biri olunca, rastlantısal olarak aynı iyiliği kendileri için de elde ederler.

62 Bu ilke çok eskidir, ama eskiden doğal ve uygun bir biçimde uygulanıyordu; herkes kamu hizmetinde sırası gelince yer almayı kendine ödev biliyor ve görev süresi boyunca, aynı şeyi ileride kendisi için yapacak olan ya da geçmişte yapmış bulunan başkalarının yararlarını gözetiyordu. Fakat bugünlerde kamu hizmet ve görevlerinden sağlanabilecek kazanç çok daha büyüktür, bu yüzden adamlar sıralaşmayla yetinmek yerine, hep işbaşında kalmak istiyorlar. Hasta olsalardı da, sağılmaları kendilerine bir devlet görevi bulmalarına bağlı olsaydı, makam avcılıklarında bundan pek daha gayretli olmazlardı.

fakat yalnız bir kesimin -bu kesim ister Bir Kişi, ister Azlık ya da Kitle olsun- çıkarını gözetirlerse, söz konusu anayasa bir sapmadır. Çünkü ya katılanların yurttaş olmadıklarını söylememiz ya da bunların ortak iyiliği paylaşmaları gerekmektedir. Doğru anayasalara genellikle verilen adlar şunlardır:

(1) Ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi – Krallık.
(2) Bir kişiden çoğunun, ama bir azınlığın yönetimi – Aristokrasi[63]
(3) Bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim – Siyasal Yönetim[64].

Bunlara karşılık olan sapmalar da şunlardır: Krallıktan tiranlık, aristokrasiden oligarşi, siyasal yönetim ya da çokluğun anayasal egemenliğinden demokrasi. Çünkü tiranlık tek yöneticinin çıkarı için tek'in yönetimidir, oligarşi varlıklı adamların çıkarı için, demokrasi yoksulların çıkarı için. Üçünden hiçbiri bütün topluluğun yararını amaçlamaz.

* Aristo, *Politika*, Türkçe çeviri: Mete Tunçay, Remzi Kitapevi 2009.

6. Roma Devleti'nin Hangi Özellikleri Ona Direnç ve Kalıcılık Sağladı?

Roma'nın, İÖ Üçüncü yüzyılın sonlarında dünya çapında güç haline gelmesi Yunanlıları, Roma'nın gidişatı ve özelikle de siyasi yapısının olağandışı gücüyle ciddi bir biçimde ilgilenmeye yöneltir. Öncelikle iki unsur dikkatlerini çeker: Birincisi, Roma'nın hızlı ve olağanüstü askeri zaferleri; ikincisi, Yunan siteleri arasında sıkça görülen siyasi aşırılıklara, yani istibdat ve güruh yönetimine kaymıyor olmaları. Roma'nın başarısını en iyi anlatanın Polibius olduğu söylenir.

Polibius (İÖ 203-120), Üçüncü Makedonya Savaşı sırasında (İÖ 171-168) Roma ile mevcut ittifaka sadık kalmadıkları şüphesiyle Romalılar tarafından, diğer bin yurttaşıyla birlikte esir alınan bir Yunanlıdır. Roma'da, birkaç üst düzey Romalı subayla arkadaşlık kurar ve onlarla birlikte askeri seferlere çıkma izni alır. Kendisine tanınan bu özgürlük, Polibius'a, Roma resmi kayıtlarını inceleme fırsatı ve Roma tarihini kaleme alabileceği eşsiz bir ortam sunar. İzleyen metin, İkinci Kartaca Savaşı'nda - İÖ 216 Cannae Muharebesi – Kartacalı general Anibal karşısında büyük bir yenilgiye uğradığı halde, kendini hızla toplayarak, şaşırtıcı bir zafer kazanan Roma'nın anayasasını inceler.

63 En *iyi* adamlar yönettiği ya da devlet ve bütün üyeleri *en iyi* olanı amaçladığı için, bu adla anılır.
64 Bu söz, anayasayla aynıdır (politeia). Fakat bu deyimi kullanmak akla yakın olur, çünkü bir kişinin ya da bir azlığın olağanüstü yetenekli olabilmesine karşılık, geniş bir sayının bütün üstünlük biçimlerinde yüksek bir ölçüte (düzeye) erişmesi güçtür. Böyle bir "anayasal anayasa" da yurttaş ordusunun egemen topluluk olmasının ve yalnız silah taşıyanların üye sayılmasının nedeni de budur.

*Tarihler**

Polibius

Roma anayasasına gelince, her biri egemenlik sahibi üç unsurdan oluşuyordu: Bu üç gücün devlet bütünü içindeki payı eşitlik ve tarafsızlık itibariyle titizlikle düzenlenmişti; öyle ki, kimse, Roma'nın yerlisi bile, bu anayasanın aristokratik veya demokratik veya despotik olduğunu söyleyemez, söylese bile bundan emin olamazdı. Bu unsurların gücü tam olarak neydi ve küçük değişikliklerle hâlâ ne durumdadır anlatacağım.

Konsüller[65] lejyonların dışarıya sevki öncesi Roma'da kalırlar ve yönetimin en yüksek efendileridir. Tüm diğer üst düzey yöneticiler, halk tarafından seçilen tribunlar[66] hariç, onların buyruğu altındadır ve onlardan emir alır. Yabancı elçileri senatoya onlar takdim eder; müzakere konularını onlar belirler ve kararların uygulamaya konmasına onlar müzahir olur. Yine; şayet halkın onayını gerektiren başka hususlar varsa, bunlarla ilgilenmek, halk meclislerini toplamak, önergeleri bu meclislerin değerlendirmesine sunmak ve çoğunluk kararının uygulanmasını sağlamak da onların görevidir. Savaşa hazırlık sırasında da mutlak güç onlardadır. Müttefiklere kendi uygun gördükleri tekâlifi (vergi, salma, görev) dayatmak, askeri yargıçları tayin etmek, askeri sicil defterlerini tutmak ve aralarından uygun[67] olanları seçmek onların sorumluluğudur. Ayrıca, komutaları altındaki muvazzaf askerlere ceza verme ve kendi buyrukları altındaki hazine yöneticileriyle birlikte kamu bütçesini uygun gördükleri biçimde kullanma yetkisini de haizdirler. Bütün bunlara bakınca, anayasayı despotik olarak nitelemek, bunun bir kraliyet hükümeti olduğunu söylemek yanlış olmaz…

Senato[68], her şeyden önce hazineyi ve tüm gelirleri, ödemeleri ve harcamaları denetler. Çünkü hazine görevlileri[69] konsüllerin harcamaları dışında, senato kararı olmaksızın devletin hiçbir organına para çıkamazlar. Olabilecek en büyük ve en önemli masraf da -kamu binalarının onarımı veya inşası için her *lustrum*'da beş yılda bir *kensor*'lar[70] tarafından yapılan masraf- sena-

---

65 Konsüller, üst düzey yönetici olarak, bir yıl süre için seçilirler, savaş dönemlerinde orduya ve lejyonlara (orduyu oluşturan büyük birlikler) komuta ederler.

66 Halkın hükümetteki temsilcileridir.

67 Roma'nın askeri gücü, lejyonlara ek olarak, müttefiklerin azımsanmayacak sayıdaki birliklerinden oluşurdu. Herhangi bir askeri sefer için gereken yardım, konsüllerin müttefiklerle yaptığı anlaşmalarla belliydi. Askeri yargıçlar, konsüllere bağlı subaylardı.

68 Senato, bu dönemde devlete bağlı en önemli üç yüz aşiretin önderinden oluşmakta ve aristokrasiyi temsil etmekteydi.

69 Hazine yöneticileri devlet memuruydu ve konsüllere hizmet ederlerdi.

70 Kensorlar (*censors*) eski Roma'da nüfus, ahlak ve emlak işlerine bakan üst düzey görevlilerdir. Kensorlar, her beş yılda bir nüfus sayımı ve *lustrum*'u (nüfus sayımını takiben devlet için yapılan

to onayına tabidir. Benzer biçimde, İtalya'da işlenen ve vatana ihanet, komploculuk, zehirleme veya taammüden adam öldürme gibi kamu soruşturması gerektiren tüm suçlar da senatonun yetki alanına girer. Ayrıca, İtalya'nın müttefiklerinden herhangi bir devletin veya bireyin herhangi bir ihtilafının çözümü gerektiğinde verilecek cezanın, yardımın veya korumanın takdiri de senatonun uhdesindedir. Yine; İtalya dışında savaşan toplulukların arasını bulmak üzere elçi göndermek veya onları uyarmak veya gerektiğinde haciz işlemi uygulamak veya teslimiyeti kabul etmek veya savaş açmak da senatonun işidir. Aynı çerçevede, yabancı elçilerin Roma'ya kabulü ve onlara verilecek cevaplar da senatonun inisiyatifindedir. Hal böyle olunca, halka, yani sokaktaki insanlara yapacak bir şey kalmıyor. Dolayısıyla, bir insan konsüllerin şehirde olmadıkları bir dönemde Roma'daysa, anayasanın tümüyle aristokratik bir anayasa olduğuna hükmedebilir. Roma'da işi olan pek çok Yunanlı ve birçok kral da, her konuda senatoyla muhatap oldukları gerçeğinden hareketle, böyle düşünmüşlerdir.

Bütün bunlardan sonra, halk anayasanın neresinde diye düşünülebilir. Senato tüm bu işlerin yanı sıra, özellikle de kamu gelir-gider ve harcamalarını denetliyor; konsüller askeri alanda mutlak yetkeyle hareket ediyorsa, halka ne kalıyor denebilir ama kalan bir şey var ve bu her şeyden önemli: Erdemin ve cezanın tek kaynağı halk! Bu iki şey ve sadece bu iki şeydir ki, hanedanlar ile anayasaları, yani toplumu bir arada tutar: Bu ayırımın, teorik veya pratik olarak, keskin biçimde yapılmadığı yerde -tıpkı iyi ile kötüye aynı saygı gösterilmesi halinde bekleyebileceğimiz gibi- hiçbir teşebbüs hakkıyla yönetilemez. Dolayısıyla halk, ölüm kalım meseleleri, hatta şayet ciddi bir miktar olarak görülüyorsa, yaptırımının para cezası ve özellikle de sanığın yüksek düzey devlet görevlisi olduğu durumda, hükmü verecek olan tek mahkemedir. Bu düzenlemenin bir yönü vardır ki, her türlü takdire ve kayda değer. Seçim sürecinde Roma'da işlenen bir suç nedeniyle ölüm cezasıyla yargılanan biri, karar için oylarına başvurulan aşiretlerden biri bile oylamaya katılmayacak olsa, mahkemeyi alenen terk edip kendini gönüllü olarak sürgüne[71] mahkûm etme hakkına sahiptir. Bu gibi mahkûmlar, Napoli, Palestrina, Tibur veya bu düzenlemeyi yemin ederek kabul eden başka bir şehir veya kasabanın güvencesi altında yaşar.

Aynı şekilde; hak edenlere makam bahşeden de -ki erdemin en saygın ödülüdür- halktır. Halk, yasa koyma ve yasaları yürürlükten kaldırma gü-

---

arınma töreni) yönetmek üzere, on sekiz aylığına seçilirler. Bu süreç içinde nüfus sayımı yapar, yeni vatandaşların nüfusa kaydının yapılmasını sağlar, senatoya girmek isteyenlerin uygunluğunu değerlendirir ve metinde sözü edilen kamu ihalelerini yönetirler.

71 Ağır suç isnatlarının söz konusu olduğu durumlarda, bazen temyiz mahkemesi olarak görev yapmak üzere bir araya gelen halk meclislerinde oyu veren aşirettir.

cünün de kayıtsız şartsız sahibidir. En önemlisi, savaş ve barış meselelerini tartışan da halktır. Halk, ittifaklar, düşmanlıkların askıya alınması veya yapılacak anlaşmaların ön şartlarını kabul veya reddetme yetkisini de haizdir.

Bunlar göz önüne alınınca, insan esas gücün halkta ve anayasanın demokratik olmasında bulunduğunu düşünüyor.

İşte, devletin birbirinden farklı bu üç organı arasındaki güç dağılımı böyledir. Şimdi de bu organların, arzu ederlerse, nasıl birbirlerini desteklediği veya karşı çıktığını açıklamalıyım.

Dediğim gibi, konsül, yönetimin elindeki tüm işler itibariyle mutlak güce sahipmiş gibi görünmekle birlikte, hem halkın, hem de senatonun desteğine muhtaç. Onlar olmadan elindeki işi başarıyla sonuçlandıramıyor. Zaman zaman lejyonlarının ihtiyaçlarını ikmal etmek zorunda olduğu açık ama senato kararı olmaksızın ne mısır, ne giysi, ne de maaş gönderebiliyor. Dolayısıyla, senatonun savaştan uzak durma veya komutanı engelleme niyetine bağlı olarak, komutanın tüm planları altüst olabiliyor. Aynı şekilde; konsülün herhangi bir başka girişimi sonuçlandırıp sonuçlandıramaması da senatoya bağlı. Çünkü senato, yılın sonunda onun yerine geçecek yeni bir konsül atama veya onun emri altındaki bir başka konsülle devam etme yetkisini haiz. Senato, generallerin başarılı oldukları durumlarda bile, bu başarıyı şan ve şerefle taltif edebileceği gibi, başarının üstünü örtüp söz konusu generalin kredisini düşürebiliyor. Şu anlayışla ki, yüksek başarı halkın önüne somut biçimde, yani "zaferlerle" konur. Ne var ki, generaller, senato oybirliğiyle karar verip gerekli parayı bahşetmezse, bu zaferleri hak ettiği gibi şatafatlı bir biçimde kutlayamadığı gibi, bazı durumlarda hiç kutlayamıyorlar. Halka gelince; konsüller merkezden ne kadar uzak olursa olsun her şeyden önce onların gözüne girmek zorundalar. Çünkü barışın da, anlaşmaların da şartlarını kabul veya reddedecek olan halktır ve daha da önemlisi, konsüller görev süreleri (bir yıl) dolup bulundukları makamdan ayrılırken halka hesap vermek zorundalar. Bütün bunlardan ötürü, konsüllerin senato ya da halkın hissiyatını göz ardı etmesi son derece riskli.

Dediğim gibi, büyük güce sahip senatoya gelince; kamusal faaliyette öncelikle kalabalıkları dikkate almak ve onların isteklerine saygı göstermek zorunda. Devlete karşı işlenen suça verilen cezayı -ki, ölüm cezasıdır- kararnamesi halkın onayından geçmeden infaz edemez. Benzer biçimde, senatörleri doğrudan ilgilendiren -mesela senatonun geleneksel otoritesini azaltan veya senatörleri işgal ettikleri makam itibariyle saygınlık, hatta mal, mülkten mahrum eden- olası yasaların kabulü veya reddi de halkın inhisarında. En önemlisi, şayet halkın vetosunu tribunlar da destekliyorsa, senato kararname çıkaramayacağı gibi, resmi veya gayriresmi olarak toplanamaz bile.

Tribunlar, her şeyden önce ve her zaman halkın isteklerini ve buyruklarını yerine getirmekle yükümlü. Bu bakımdan, kalabalıklar karşısında saygıyla karışık bir korku içinde olan senato, halkın hissiyatını gözetmek zorunda.

Benzer biçimde, halk da senatodan tümüyle bağımsız değil ve senatonun isteklerini hem bireysel, hem toplumsal olarak dikkate almak zorunda. Kamu binalarının onarımı veya inşası için İtalya'nın her yerinde açılan ihalelerin -ki sayılamayacak kadar çoktur- kensorlar tarafından verilmesine ek olarak; nehirler, limanlar, bağlar, bahçeler, madenler, arazi, özetle Roma hükümetinin denetimindeki her şeyden toplanan gelirler de var. Bütün bunlar geniş halk kitlelerini ilgilendiren şeyler, zaten ihale almak veya bu işlerde çalışmak istemeyen tek bir insan bile yoktur. Bazıları ihaleleri kendileri için doğrudan kensorlardan satın alır; bazıları kensorlarla ortak olur; bazıları da bu insanlar için malını mülkünü hazineye teminat olarak gösterir. Bütün bu işlerin denetimini senato yapar. Mesela, bir taahhüt için ek süre tanıyabilir; bir kazanın vuku bulması halinde müteahhitin sorumluluğunu hafifletebilir veya başarısızlığı halinde onu azledebilir. Senatonun müteahhitlere büyük zorluk çıkarabileceği veya büyük müsamaha gösterebileceği pek çok alan vardır ve bunların her biri için başvuru mercii senatodur. En önemlisi, kamu veya özel, ağır suçlamanın söz konusu olduğu davaların çoğuna senato üyeleri arasından seçilen yargıçlar bakar. Netice itibariyle, tüm yurttaşlar senatonun insafındadır ve her an ihtiyaçları olabileceği korkusuyla, senato iradesine hararetli bir biçimde karşı gelmekten çekinirler. Benzer bir nedenle, konsüllerin taleplerine de olur olmaz karşı çıkmazlar, zira içlerinden biri veya hepsi, seferde konsüllerin mutlak otoritesi altına girecektir.

Devletin birkaç organı arasındaki bu güç dağılımı, her türlü acil durumla yeterince baş edebilecek bir birliği ve daha iyisi bulunmayacak bir anayasal düzeni ifade etmektedir. Çünkü ne zaman bir dış tehlike bu güçlerin bir araya gelerek tek vücut halinde hareket etmesini gerektirse, senatoda toplanan güç öylesine olağanüstü bir güçtür ki, yapılması gereken her şey, tüm sınıflar tarafından hevesli bir rekabet ve durumun dayattığı adanma, kararlılık çerçevesinde başarıyla yürütülürken; kamuda veya özel olarak çalışan her birey de elindeki işi başarıyla tamamlamaya odaklanır. Dolayısıyla devletin bu kendine has düzeni, elde edilmek üzere kararlılıkla girişilen her şeyin elde edilmesini kesinleştirir ve çok çekici kılar. Dahası, bu gibi dış tehlikeler atlatıldıktan sonra bile -insanlar zaferin ve zaferin meyvelerinin keyfini çıkarır ve her zaman olduğu gibi, kendini beğenmişlik ve tembellikle yavaş yavaş yozlaşmaya başlayıp saldırganlık eğilimi gösterirse- mevcut düzenin bu durum istismarını ıslah edecek güce her zamankinden çok sahip olduğu görülür. Söz konusu üç sınıftan herhangi birinin kibirlenip haksız yere sal-

dırgan bir eğilim sergileme ihtimali, üç sınıfın birbirine karşılıklı bağımlılığı nedeniyle ortadan kalkmakta; böylelikle, tarafların birbirinden çekinip birbirini denetlemesi suretiyle tam bir denge oluşmaktadır.

* Polibius, *Tarihler* VI11-18.

7. Yasanın Adalet, Doğa ve Tanrı'yla İlişkisi Nedir?

Marcus Tullius Cicero (İÖ 106-43) Romalı olmayan ve siyasi duruşu meçhul, kısmen varlıklı bir aileden gelir. Zamanının olabilecek en iyi eğitimini alır, hatta bir süre Atina'da da okur. Kariyerini hukuk mahkemelerinde yapmayı seçer ve Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında belâgatı sayesinde devlette önemli mevkilere yükselip İÖ 63'de konsül olur. Cicero, Cumhuriyet'i tek adam yönetimine dönüştüren devrimin kurbanlarındandır. Octavian'ın imparator olmadan önce halkçı partinin başkanlığı için çekiştiği Marcus Antonius'un ajanları tarafından öldürülmüştür.

Cicero, sadece velut bir konuşmacı değil, üretken bir yazar olarak bilinir. Yazıları, Yunan felsefesi ve siyaset düşüncesinin, Roma Devleti'nin Latince konuşan Batı bölgelerinde yayılarak popüler hale gelmesine hizmet etmiştir. Cicero'nun hukuk formasyonu siyasi konulardaki yazılarına Yunanistan'ın büyük siyaset teorisyenlerin kinden daha farklı bir boyut kazandırır. Aşağıdaki metin Cicero'nun konsül olmasından on yıl sonra, İÖ 52'de yazmaya başladığı *Yasalara Dair* adlı çalışmasındandır.

*Yasalara Dair**

Cicero

… Adalet için yaratıldığımız ve adaletin insanoğlunun görüşünde değil, Doğa'da temellendiği, filozofların tartışmalarından çıkan en önemli/değerli gerçek olmalı. Bu gerçek, insan, insanoğlunun kardeşliği ve birliği hakkında net bir kavrayış edinince apaçık ortaya çıkar. Çünkü hiçbir şey biz insanların birbirine benzediği kadar birbirine benzeyemez. Kötü huylar ve batıl inançlar, bazı daha zayıf zihinleri eğip bükmek suretiyle meyilli oldukları bir başka yöne çevirmese, kimse kendisi kadar kendisi ve "diğer herkesle birlikte kendisi" olamazdı. Dolayısıyla, insanoğlunu nasıl tanımlarsak tanımlayalım, tek bir tanım herkes için geçerli olacaktır. Bu, insanoğlu ile insanoğlu arasında tür olarak hiçbir fark olmadığının yeterli bir kanıtıdır; eğer olsaydı, tek bir tanım tüm insanlar için geçerli olamazdı ve tabii akıl, tek başına akıl, bizi hayvanların olduğu düzeyin üstüne çıkararak bundan

sonuçlar çıkarmamızı, ispatlamamızı veya ispatlayamamamızı, tartışmamızı ve sorunları çözmemizi ve sonuca varmamızı mümkün kılan akıl hepimizde var. Farklı şeyler öğrense de, en azından onu öğrenme kapasitesi itibariyle değişmez. Aynı şeyler, istisnasız, duyular tarafından da fark ediliyor ve duyuları uyaran şeyler, hepimizin duyularını aynı şekilde uyarıyor ve önceden değindiğim gibi, zekânın gelişme sürecinin başlangıcında birimizin zihnine kazınanlar, hepimizin zihnine aynı şekilde kazınıyor ve konuşma, zihne tercüman olan konuşma, farklı sözcükler seçse de duygular itibariyle aynı şeyi anlatıyor. Aslında, hangi ırktan olursa olsun, hiçbir insan yok ki, bir rehber bulabilse erdem/fazilet sahibi olmasın.

İnsanlar kötüye veya iyiye olan eğilimleri itibariyle de birbirlerine benziyor. Örneğin haz da herkesi cezbeder ve baştan çıkarıp kötülüğe davetiye çıkarırsa da iyi olanla doğal bir benzerliği var. Çünkü hafifliği ve hoşluğuyla bize mutluluk verir; bu nedenle de -bir düşünce hatası olarak- sağlıklı bir şey olarak kabul edilir, kucaklanır. Benzer bir yanlış algılamayla, ölümden, doğanın tasfiyesiymişçesine kaçıyor, yaşama sarılıyoruz, çünkü yaşam bizi doğduğumuz kürede/alanda tutuyor; acıyı da en büyük kötülüklerden biri olarak görüyoruz – acımasızlığından ötürü değil, bize doğanın mahvına yol açıyormuş gibi geldiği için. Aynı şekilde, manevi değer ile şan/şöhret arasındaki benzerlikten ötürü halkın tanıdığı ve saygı gösterdiği insanların mutlu, şan/şöhret sahibi olamayanların mutsuz olduğu düşünülür. Dertler, mutluluklar, arzular, korkular ve kaygılar istisnasız hepimizin zihnini meşgul eder. İnsanların farklı inançlara sahip olması, örneğin tanrı olarak köpek ve kedilere ibadet edenleri kuşatan batıl inançların, nitelik itibariyle diğerlerini kuşatan batıl inançlardan farklı olduğuna işaret etmez. Hangi ulus/halk kendisine ihsan edilen nezaketin, şefkatin, minnettarlığın ve yapılan iyiliğin hatırlanmasını istemez? Kibri, kötülüğü, zulmü ve nankörlüğü, hangi ulus/halk hor görmez? Tüm bunlar insanlığın bir ve bütün olduğunu kanıtlar ve sonuç itibariyle, doğru yaşamanın ilkelerine vakıf olmanın insanı daha iyi insan yapacağını gösterir.

O halde bir sonraki nokta şu: Doğa bizi Adalet duygumuzu birbirimizle paylaşacak ve herkese aktaracak şekilde yarattı. Bu tartışma boyunca "Doğa" olarak adlandırdığım şeyin, "Doğa'nın bize aşıladığı, telkin ettiği şey olduğunun bilinmesini isterim. Ne var ki, kötü alışkanlıkların yol açtığı yozlaşma/bozulma o kadar büyük ki, Doğa'nın içimizde (sözgelişi) yaktığı ateşin kıvılcımları bu yozlaşma/bozulmayla söndü ve aksine bir kötülük ortaya çıkıp yerleşti. Ama insanoğlunun hükümleri Doğa ile örtüşseydi, o zaman Adalet'i herkes gözetirdi. Nitekim şairin dediği gibi, "insanlığa dair hiçbir şey ona ya-

bancı değil.” Çünkü Doğa, akıl bahşettiği yaratıklara sağduyu, yani Hukuk’u da bahşetti. Hukuk’u, yani hükmetme ve yasaklama sürecinde uygulanan doğru akıl yürütmeyi de bahşetti. İnsanoğluna Hukuk bahşedildiyse, Adalet de bahşedildi. Nitekim Sokrat, yarar ile Adalet’i birbirinden ilk kim ayırdıysa ona lanet okurken -ki bunu sık yapardı- haklıydı; Sokrat, bu ayrışmanın tüm kötülüğün/fesadın[72] kaynağı olduğundan yakınırdı. (...) Buradan açıkça anlaşılıyor ki, akıllı bir insan, kendisi kadar erdemli/faziletli bir diğer insana sıradan bir iyilik yaparsa -bazıları için inanması zor ama- bu kaçınılmaz olarak diğer insanı kendisi kadar çok sevdiğine işaret eder. Çünkü eşitler arasında ne fark olabilir ki? Dostlukta en ufak bir ayrımcılık yapılırsa dostluk diye bir şey kalmaz; çünkü özü öyledir ki, dostlardan biri kendini kayıracak olsa, dostluk biter.

Ve böylece insanlar ceza çeker, ama illa mahkeme kararıyla (zaten bir zamanlar hiçbir yerde mahkeme diye bir şey yoktu, bugün bile pek az yerde var; var oldukları yerde de çoğu kez adaletsiz davranıyorlar) veya tragedyalardaki[73] gibi alev alev yanan meşalelerle değil, peşlerine düşen *Furies*[74]’in gazabına uğrayıp vicdan azabı çekmek suretiyle ceza çekerler.

İnsanoğlunu haksızlık yapmaktan, mezalimden alıkoyan doğası değil de cezalandırılma korkusu olacak olsa, cezalandırılma tehlikesi ortadan kalkınca kötü olanın endişeleneceği ne kalır? Gerçek şu ki işlediği suçu yüzsüzce inkâr etmeyen suçlu yoktur ya da bir haklı öfke hikâyesi uydurup işlediği suçun affı için doğal bir doğruluk ilkesine sarılmayan! Şimdi; böylesi bir ilkeye kötüler bile sarılabiliyorsa, onlar iyi olan tarafından gerçekten kıskançlıkla kollanmalıdır! Ama insanoğlunu yanlış yapmaktan, suç işlemekten alıkoyan kötülüğün [fikrinin] kendisi değil de yaşam boyu kötülükten ve suç işlemekten alıkoyacak bir cezalandırılma korkusu ise o zaman kimse basiretsiz olarak görülemez. Dahası iyi insan olmak için değil, bir tür çıkar amacı güderek hareket etmişse ona iyi insan değil, kurnaz insan denir. Bir tanıkla yargıçtan başka hiçbir şeyden korkmayan insan karanlıkta ne kadar uzun yol alabilir ki! Eğer ıssız bir yerde tek başına kalmış, biçare bir adamla karşılaşıp onun her şeyini soyabilecek durumda olsa ne yapacaktır? Faziletli olan, yani doğası icabı iyi olan insan onunla konuşacak, ona yardım edecek, ona yol gösterecektir; başkaları için hiçbir şey yapmayan, her şeyi kendi çıkarı itibariyle değerlendiren diğerinin ise ne yapacağı açık! Bu diğeri, adamı

72 Bu ifadenin Stoacı okulun ikinci başkanı olan Cleanthes (İÖ 250) tarafından Sokrat’a atfedilmiş olduğu söylenir.

73 Mesela, Aeschylus’un *Eumenides*’inde olduğu gibi: Furies, annesi Clytaemnestra’yı öldüren Orestes’in peşine düşer.

74 *Furies*, Yunan efsanelerinde suçluları cezalandırmakla görevli yılan saçlı üç tanrıçadan biri.

öldürüp parasını çaldığını inkâr ederse, bunu yaptığı şeyi doğal olarak kötü addettiği için değil, suçu ortaya çıkacağı, yani başı belaya gireceği için yapacaktır. Aman ne gerekçe! Sadece filozofun değil, kaba bir köylünün bile yüzünü kızartabilir.

Milletlerin geleneklerinde veya yasalarında olan her şeyin adil olduğuna inanmak aptallıktır. Bu yasalar müstebit hükümdarlar tarafından yürürlüğe konmuş olsa adil olurlar mıydı? Adalet tektir, tüm insanlığı bağlar ve tek bir Hukuk'a temellenir, yani hükmetme ve yasak koyma sürecinde doğru aklın/mantığın uygulanmasına. Bu Yasa'yı bilmeyenler, bir yerlerde yazılı olsa da olmasa da Adalet'ten yoksundur.

Adalet yazılı yasalara ve toplumsal geleneklere uyum/uygunluk olsaydı ve aynı insanların iddia ettiği üzere, eğer her şey yarar terazisine vurulsaydı, o zaman herkes kendince yararlı/faydalı gördüğü şeyi elde etmek için -eğer becerebiliyorsa- yasaları çiğnerdi. Dolayısıyla, Doğa'da olmasa Adalet olmaz; yararda temellenen bu Adalet türü, bizatihi yarar tarafından yok edilirdi. Ve eğer Doğa Adalet'in temeli olarak görülmeyecekse, bu (toplumun temellendiği erdemin/faziletin) mahvoluş anlamına gelir. Nerde kaldı âlicenaplık ya da vatan sevgisi ya da sadakat ya da yardımlaşma eğilimi ya da minnet duygusu? Tüm bu erdemler türdeşlerimizi (diğer insanları) doğal olarak sevme temayülümüzden kaynaklanır ve Adalet'in temelinde bu yatar. Aksi halde sadece türdeşlerimizi değil, tanrılar için yapılan ayinleri, törenleri de unutur gideriz. Ben bunların korku saikiyle değil, insan ile Tanrı arasında mevcut yakın ilişki nedeniyle sürdürülmesi gerektiğini düşünüyorum. Adalet ilkeleri insanların kararına ya da prenslerin fermanına ya da yargıçların hükmüne dayandırılsaydı, o zaman Adalet -halkın da onayıyla- hırsızlığı, zinayı, sahteciliği onaylardı. Şayet ahmaklar vardıkları hükümlerle Doğa yasalarını değiştirilebilecek kadar büyük güce/iktidara sahipse, o zaman neden kötü ve muzır olanın iyi ve hayırlı olduğunu buyurmuyorlar? Ya da şayet bir yasayla Adaletsizliği Adaletli yapabiliyorlarsa, kötüyü de iyi yapamazlar mı? Gelin görün ki, iyi yasalarla kötü yasaları tefrik ediyor ve bunu sadece doğa standartlarına başvurmak suretiyle yapıyoruz. Doğa'nın tefrik edebildiği tek şey Adalet ve Adaletsizlik değildir elbet; Doğa istisnasız olarak haysiyetli ve haysiyetsiz olanı da tefrik eder. Nasıl ki şeyleri ayırt edip zihnimizde formüle etmemiz her birimizde var olan akıl/mantık sayesinde mümkün olmaktaysa; haysiyetli davranışı meziyet, haysiyetsiz davranışı ahlak bozukluğu olarak tanımlayan da zihnimizdir. Bunların Doğa tarafından belirlenen sabit hükümler değil, birer görüş meselesi olduğunu, ancak bir deli iddia edebilir. Dili yanlış kullanarak bir ağacın veya bir atın meziyetinden bahsedecek olsak bile, bu bir görüş meselesi değil, Doğa hükmüdür. Şayet meziyet bir

görüş meselesi olarak değerlendirilecekse, o zaman ona dair birkaç şey daha dikkate alınıp öyle değerlendirilmelidir; örneğin kim bir insanı sağduyulu olarak değerlendirip bunun kendi yapısında olmadığını söyleyebilir? Çünkü erdem tam anlamıyla gelişmiş bir akıl/idrak demektir ve bu kesinlikle doğaldır; dolayısıyla haysiyetli olan her şey aynı zamanda doğaldır.[75]

Ve akıl, Devlet yaşamında yer almak için doğduğunu (var olduğunu) idrak edince, sadece alışılmış tartışma yöntemini değil, bunu daha üretken kılan süreklilik yöntemini de uygulamak suretiyle, örneğin ülkelerin nasıl yönetilmesi, yasaların nasıl yapılması, kötülerin nasıl cezalandırılması, iyilerin nasıl korunması, başarının nasıl ödüllendirilmesi gerektiğini düşünecek; yurttaşlarının onayını alacak şekilde, onların iyiliği ve yararına dönük yönergeler yayınlayacak; onları haysiyetli davranmaya yönlendirerek yanlış yapmalarını önleyecek, zor durumda olanlara destek olacak ve cesaret sahibi akıllı insanların davranışları ve öğütleri kadar kötülerin alçaklıklarını da sonsuza dek hafızalarda kalacak şekilde bir kuşaktan diğerine aktaracaktır.

* Cicero, *Concerning the Laws*, Harvard University Press, 1918.

8. Büyük Ölçüde Medenileşmiş Bir Devletin Yurttaşı İlkel İnsanlar Hakkındaki Çalışmalardan Ne Öğrenebilir?

Roma devletinin Kartaca Savaşı'nı takiben büyümeye başlaması, Cumhuriyet'in dünyayı yönetmekten ziyade, İtalyan şehirlerinden oluşan bir konfederasyonu yönetmeye uygun kurumlarının bozulup gerilemesine yol açtı. Bu kurumlar, yüz yıllık bir buhran döneminden sonra yeniden yapılanmış, Roma'nın ilk imparatoru olarak Augustus unvanını alan *Octavian* (İÖ 63–İS 14) tarafından bu büyük imparatorluğun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde takviye edilerek, yüzyıllarca süren çekişmeler sonucu hırpalanmış olan Akdeniz havzasında Roma'nın barışı tesis etmesi ve sürdürmesini sağlamıştır.

Yazıları ve etkin fikirlerine karşın, Cornelius Tacitus (55-120) hakkında pek az şey bilinir. İngiltere'deki askeri başarıları ile ünlenen, İmparator Domitian'ın isteği üzerine Roma'ya geri dönen General Agricola'nın damadıdır ve kayınpederine hayrandır. Tacitus 112-113'de Asya valisi olarak görev yapmış, başarılı bir hatip olarak ün salmıştır. Yazılarında Roma aristokrasisinin Cumhuriyet'e düşkünlüğünü ve İmparatorların otokratik/despot yönetimine karşı giderek artan hoşnutsuzluğu dile getirir. Bir tarihçi olarak çalışmalarının büyük bir kısmını Pax Romana (Roma Barışı) döneminin sakin ortamında yapmış, istikrarlı ve aydınlanmacı Trajan dönemini (98-117),

75 Bu yasayı, I. Bölüm'de yer alan Kitab-ı Mukaddes seçkileriyle kıyaslayın.

Trajan'ın seleflerinin kararsızlıklarını ve değişkenliklerini sergilemek için kullanmıştır. Tacitus'un *De origine et situ Germanorum* (Germenlerin Kökeni, Ülkesi ve Halkı) adlı çalışmasından alınan aşağıdaki bölüm, bu "ilkel" toplumdaki yaşamı genellikle olumlu bir ifadeyle tarif eder.

Germania[76]*

Cornelius Tacitus

Germenlerin evlilik bağları nedeniyle başka kabilelerle karışmadıklarını, ayrı, bozulmamış bir halk olarak kaldıklarını söyleyenlerin düşüncelerine katılıyorum. Bu nedenle sayılarının çokluğuna karşın Germenler her yerde birbirlerine benzemektedir. Keskin mavi gözler, kızıl saçlar ve sadece olmadık işlere yeteneği olan iri vücutlar. Germenler çalışmaya bizim kadar katlanamaz. Susuzluk ve sıcaktan da hiç hoşlanmazlar. Aksine toprakları ve iklimleri onları soğuğa ve açlığa alıştırmıştır.

Germanya birbirinden çok farklı bölgeleri içermesine karşın, genellikle sık ormanlıklarla ve pis bataklıklarla kaplıdır. Gallia'ya komşu olan bölgeleri daha nemlidir, Noricum ve Pannonia tarafı ise daha rüzgârlıdır. Toprak ekime elverişlidir, ama meyve ağaçlarından yoksundur. Çok sayıda sürüleri vardır, ama hayvanlar hep küçüktür. Sığırlar bile büyüdükleri zaman iri boynuzlara sahip olamazlar. Germenlerin en hoşlandığı şey sürülerindeki hayvan sayısının fazlalığıdır. Hayatta servet adına en çok övündükleri şey budur. Tanrıların onları hem altın hem de gümüş varlığından mahrum bırakmış olmasının bir ceza mı yoksa ihsan mı olduğuna karar veremedim. Gerçi Germanya'da altın ya da gümüş madenleri bulunmadığını kesin olarak söyleyemem, çünkü kimse araştırmamıştır. Madenleri araştırma konusunda bizim gibi davranmazlar. Germanya'da tanrılara ya da önderlere hediye olarak verilen gümüş vazolar görebilirsiniz. Fakat gümüşü, topraktan yapılmış çanak kadar sıradan bir şey sayarlar. Ancak bize yakın yerlerde yaşayanlar ticarete alışkın oldukları için altın ve gümüşün değerini öğrenmiştir. Paralarımızdan bazılarını tanıyıp seçebilirler. İç kısımlarda yaşayan halk ise daha ilkeldir ve eski takas yöntemlerini kullanır. Alışık oldukları kenarları çizgili ve üzerinde iki atlı savaş arabası figürü bulunan eski paraları[77] çok severler. Ayrıca gümüşü altından daha çok severler. Aslında bu bir zevk meselesi değil, çünkü sıradan ve küçük şeyler satın alan insanların işine küçük gümüş

76 Almanya.

77 *Denarius,* Roma para sisteminin temel sikkelerinden biri.

paralar daha çok yarar.

Demir bol değildir. Zaten bu sahip oldukları silahlardan da anlaşılır. Kılıç ve uzun mızrakları pek kullanmazlar. Kargı ya da kendi dillerinde *framea* adını verdikleri bir silahları vardır. *Framea*, kısa, dar başlı olmasına rağmen çok keskin ve kullanışlı bir silahtır. Hem uzak hem yakın dövüşte kullanılabilir. Atlıların kalkanları ve mızrakları, piyadelerin ise kargıları vardır. Her asker çok sayıda silah taşıyabilir ve bunları uzağa fırlatabilir. Nadiren hafif bir ayakkabı kullanırlar, ama genelde çıplak ayakla savaşırlar. Gösterişli süsleri de yoktur. Sadece birbirlerinden ayırt edilebilmek için kalkanlarını parlak renklere boyarlar. Çok azı zırh giyer. Başlık takanlar ise hemen hemen yok gibidir. Atları biçimsizdir ve çok hızlı hareket edemezler. Atlıları bizimkiler gibi daireler çizmeyi bilmez. Sadece ileriye doğru gitmeyi ve sağa doğru dönmeyi bilirler. Dönüş sırasında safları o kadar kalabalık olur ki, neredeyse hiçbir asker geride kalmaz. Genelde piyadelerinin daha güçlü oldukları bilinir. Bu nedenle atlılar ve piyadeler karışık olarak savaşır. Savaş sırasında seçme bir piyade birliği asıl ordunun önünde yer alır. Piyadeler çok hızlı hareket edebildiğinden gerektiğinde atlılarla da savaşabilirler. Piyadelerin sayıları bellidir. Her köyden yüzer kişi alınır. Seçilenler kendi köylerinde "yüzler" adıyla anılır. İlk zamanlar sıradan bir durumu ifade eden bu kavram, şimdilerde çok şerefli bir anlam taşımaktadır. Germenlerin safları kama şeklindeki birliklerden oluşur. Mevzilerinden geri çekilmek ya da tekrar saldırmak için biraz gerilemek korku değil, tedbir olarak adlandırılır. Sonucu belli olmayan savaşlardan sonra bile ölülerini alıp geri götürürler. Kalkanını kaybetmek en büyük şerefsizliktir. Kalkanını kaybeden kimse bir toplantıya ya da kurban kesme törenine giremez. Bir savaşta uğranılan yenilgiden sonra geri kalanların üzerindeki lekeyi temizlemek için kendilerini öldürdükleri görülmüştür.

Krallar ailelerine göre, komutanlar ise yeteneklerine göre seçilir. Krallarının sınırsız yetkileri yoktur. Komutanlar yetkilerine dayanarak değil, yalnızca cengâverliklerini ispatlamak suretiyle mevkilerini koruyabilir. İdam, hapis ve kırbaçlama için sadece rahiplere izin verilmektedir. Bu cezalar asla komutanlar tarafından verilmez. Böyle bir cezayı ancak savaşta aralarında bulunduklarına inandıkları kabile tanrıları verebilir. Barış zamanı ağaçların üzerinde bulunan kutsal idol ve alametifarikalarını indirip savaşa giderler. Atlı birlikler ve kama şeklinde düzenlenmiş olan piyade birlikleri kabilelere göre savaş düzeni alır. Savaşta bu denli cesur olmalarını sağlayan da budur. Çünkü en sevdiği insanlar yakında bulunur, kadınların bağrışmalarını, bebeklerin ağlamalarını kendi kulaklarıyla duyarlar. Tüm Germenler kendi kabilesindekiler tarafından övülmeye bayılır. Annelerine ve karılarına yarala-

rını gösterirler. Kadınlar ise erkeklerin yaralarını tedavi etmekten korkmaz. Savaş sırasında onlara yiyecek verip cesaretlendirirler.

Bazı savaşlarda dağılan ve bozguna uğrayan orduların kadınlar tarafından yeniden bir araya getirildikleri anlatılır. Böyle durumlarda Germen kadınları hiç ara vermeden dua eder, göğüslerini açarak esaretin uzak olmadığını anlatmaya çalışırlar. Germenler esir düşmekten kendileri için değil kadınları için korkmaktadır. Onların sadık kalmalarını sağlamak için asil ailelerin kızlarını rehin almak yeterlidir. Germenler kadınların geleceği bilme gibi bir yetenekleri olduğuna inanır. Onların tavsiyelerine asla boş vermezler ve sorularını her zaman yanıtlarlar. İmparator Vespasianus'un zamanında Veleda adında bir kadın gördük. Çoğu insana göre o bir tanrıçaydı. Daha önce de Aurinia ve başka ölümlülere büyük ve ilahi bir saygı gösterdikleri vakidir. Ancak davranışlarının nedeni yaltaklanmak değil, onları gerçekten tanrıça yapmak isteğidir.

***

Önemsiz konularda kabile önderleri kendi başlarına karar verir. Daha önemli konularda ise önderler bir araya gelir. Halkın karar vermesi gereken durumlarda da önderlerin konuyu önceden aralarında görüşmeleri gerekir. Beklenmedik ve ani bir şey olmadıkça ay başlangıçlarında ya da dolunay zamanında toplanırlar. Böyle zamanların yeni işlere başlamak için en uğurlu günler olduğuna inanırlar. Zamanı hesaplarken bizim gibi gündüzleri değil, geceleri sayarlar. Toplantıların ve anlaşmaların günleri buna göre hesaplanır. Germenlere göre gün, geceden sonra gelir. Özgürlük aşkı adeta bir kusur sayılabilecek kadar fazladır. Gerektiğinde hemen toplanırlar, fakat gecikenler yüzünden birkaç gün kaybedilir. Toplantı başlayınca herkes silahlı olarak oturur. Toplantıda sessizliği bu işle görevlendirilmiş olan rahipler sağlar. Daha sonra yaşı, soyluluğu, daha önceki savaşlarda yaptıkları ya da güzel konuşması bakımından öne çıkan krallar ve önderler konuşur. Fakat konuşacak kimse, konuşma hakkını ancak ikna gücüyle elde edebilir. Söylenenler hoşlarına gitmezse homurdanarak reddederler. Beğenirlerse kargılarını şakırdatırlar. Böyle bir alkış en büyük başarı sayılır.

***

Savaş başladığında bir önderin yanındakilerden geri kalması ve yanındakilerin de önderden aşağı kalmaları aynı derecede ayıp sayılır. Önder öldükten sonra savaş meydanından sağ dönmek insanın yaşamının sonuna dek silemeyeceği kara bir lekedir. Önderi korumak ve kendi kahramanlıklarını

ona mal etmek askerlerin yemin ettikleri bir şeydir. Önder zafer için, adamları önder için savaşır. Bir yerde uzun yıllar devam eden barış söz konusuysa o kabiledeki asil ailelerin çocukları savaşmakta olan bir başka kabilenin yanına gider. Barış ve sessizlikten hiç hoşlanmazlar. Tehlikeli zamanlarda ün daha kolay kazanılır. Ayrıca sahip oldukları bu kadar büyük ordu savaş olmazsa yönetilemez. Çünkü önderleri onlara savaş atlarını ve ünlü, yenilmez kanlı mızraklarını verir. Çok lezzetli olmasa da bol olan yemeklerin ve eğlencelerinin masrafını önderler karşılar. Bu cömertliğin giderleri harp ve yağmadan sağlanır. Bu adamlar için tarlaları sürmek, bir yılın ürününü beklemek, düşmanla savaşılarak ele geçirilen paralar karşılığında bir şey kazanmaktan çok daha zordur. Bir hedefe adam öldürerek ulaşma şansları varsa aynı şeyi çalışarak elde etmeyi tembellik ve uyuşukluk sayarlar.

Savaşmadıkları zaman çok fazla avcılık da yapmazlar. Genelde boş boş oturup yemek yer ve uyurlar. En cesurları, hatta savaşçıları bile hiçbir şey yapmaz. Çünkü evlerin ve tarlaların bakımları kadınlar, yaşlılar ve aile içindeki zayıf kimseler tarafından yapılır. Kendileri ise boş boş dolanır. Karakterlerinde şaşırılacak bir terslik vardır. Tembelliği sever, ama barıştan hoşlanmazlar. Kabiledeki her adamın kendi isteğiyle önderlere sığır ve yiyecek vermesi geleneği vardır. Onlara göre bu bir şereftir. Hem de ihtiyaçlarını karşılar. Komşu kabilelerden gelen hediyelerden çok hoşlanırlar. Hediyeler sadece kişiler tarafından değil aynı zamanda devlet tarafından gönderilir. Hediyeler genelde seçkin atlar, muhteşem zırhlar, madeni göğüslükler ve yakalıklardır. Daha sonraki yıllarda para almayı da bizden öğrenmişlerdir.

***

Germanya'da evlilik bağları çok kuvvetlidir. Diğer gelenekleri bunun kadar övgüyü hak etmez. Barbarlar içinde sadece Germenler tek bir kadınla yaşar. Çok az kimse bu kuralın dışına çıkar. Onlar da asalet nedeniyle birden fazla kadın almak zorunda bırakılanlardır. Drahomayı kadın kocaya değil, koca kadına verir. Anne, baba ve akrabalar düğüne gelip hediyeleri inceler. Hediyeler kadının hoşuna gidebilecek ve saçına takabileceği türden şeyler değildir. Genelde bir çift öküz, gemli bir at ya da kalkan, mızrak, kılıç gibi şeylerdir. Kadın da kocasına silah hediye eder. Bu tören, bizim nikâh törenimizin, göreneklerimizin ve evlilik tanrılarımızın yerini tutar. Bir kadının kendisini cesaret ve savaştan uzak saymaması gerekir. Evlilik hayatının başlangıcında yapılan törende kadına çalışmada ve tehlikede kocasının ortağı olması, barışta ve savaşta da aynı şekilde cesaretle davranması gerekeceği

söylenir. Boyunduruklu öküzler, gemli atlar ve hediye silahlar bunu açıkça gösterir. Germenlere göre bir kadın böyle yaşayıp böyle ölmelidir. Aldığı emaneti namusuyla koruyup çocuklarına miras bırakmalıdır. Bu öyle bir emanettir ki, zamanı gelince kendi gelinleri de bunu alıp torunlarına miras bırakacaklardır.

Bu nedenle çok sakin bir yaşam sürerler. Tiyatronun rahatsız edici etkileri veya ziyafetlerin insanı tahrik eden havası onların ahlakını henüz bozmamıştır. Ne erkekleri, ne de kadınları mektuplaşır. Sayılarına oranla kocasını aldatan kadın çok azdır. Böyle bir durum ortaya çıktığında kocasının karşılık vermesine izin verilir. Karısının saçlarını keser, ailesinin gözleri önünde onu soyar ve köyün ortasında kamçılar. Namusunu satmış bir kadın affedilmez. Böyle bir kadın güzel, genç ve zengin bile olsa koca bulamaz. Çünkü Germanya'da kimse namussuzluğa gülmez, ahlak bozukluğunu "devrin bozulduğuna" bağlamaz. Ren Bölgesi'nde yaşayan kabilelerde sadece bakirelerin evlenmesine izin verilir. Buralarda yaşam daha da iyidir. Böylece kadın kocasını tek bir vücut, tek bir hayat olarak kabul eder. Daha sonrasını düşünmez, daha fazlasını istemez. Sanki evlilik hayatını kocasından daha çok seviyor gibidir. Çocuklarının sayısını kısıtlamayı veya sonradan olan çocuklarından birini öldürmeyi cinayet sayarlar. Onların iyi ahlakları başka yerlerdeki iyi kanunlardan çok daha etkilidir.

* *Cornelius Tacitus, Germania & Britannia*, çeviren: Furkan Akderin, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. 2006.

9. Roma Yönetiminin İyi Yönleri Nelerdi?

Aelius Aristides, İkinci yüzyılda İmparatorluğun doğu sınırlarında gezerek pek çok konuda sanatsal üslupla konuşmalar yapan, dersler veren gezginci hatiplerdendir. Nutukları arasında en iyi bilinenler, Atina, İzmir (Smyrna) ve Roma'ya düzdüğü methiyeler ile İmparatora yağdırdığı iltifatlardır. Aşağıdaki metin, Antonius Pius'un (138-161) cömert ve nispeten huzurlu saltanat döneminde, Roma'da yaptığı (156) konuşmadan alınmıştır. Aristides'in bu konuşması fazlasıyla övgü dolu olsa da Roma İmparatorluğu'nun bu en iyi döneminde, Romalılar hakkında bilgi veriyor olması bakımından dikkate değer bulunur. Aristides, konuşmasında Roma'nın önde gelenlerini memnun edeceğini düşündüğü hususların üstünde durur. Benzeri övgülere, İmparatorluğun diğer birçok vilayetinde de ortaya çıkarılan ve aynı döneme tarihlenen kitabelerde de rastlanmaktadır.

*Roma'ya**

Aelius Aristides

İmparatorluğunuz uçsuz bucaksız ve şamil olmakla birlikte, sınırlarının çevrelediği alandan ziyade, kusursuzluğuyla büyüktür. İmparatorlukta başkalarının elinde olan, birilerinin zorla işgal ettiği veya diğerlerinin isyan çıkarmak suretiyle koparıp aldığı, zapt edilebilir hiçbir boşluk/gedik yoktur. Ancak kendisine (Roma İmparatorluğu) sahip çıkabilecek olanların diyarı olduğu halde[78], *Kral*'ın diyarı olarak anılmasına şaşmamalı. Satrapların kralları yokmuş gibi birbirleriyle ya da değişik şehirlerin şuna veya buna karşı savaşmasında; askeri birliklerin bir şehre gönderilip diğerinden kovulmasında[79] da şaşılacak bir şey yoktur. Medeni dünya sonsuza kadar kaim olacak bu imparatorluğa hep birlikte ve bir korodan ziyade iyice temizlenmiş bir flütten çıkarcasına yayılan net bir sesle dua etmektedir; komutadaki öndere ne kadar da uygun... Medeni dünya korosu, O'nun bir sözü veya işaretiyle tüm direktiflerini yerine getirilmekte. Yapılacak bir şey varsa, O'nun tüm yapması gereken karar vermek.

Şehirlere ve etnik gruplara gönderilen valilerin hepsi birer hükümdar, ama yönetilenler kendilerini ilgilendiren konularda ve birbirleriyle ilişkilerinde eşittir. Yöneticilerin yönettikleri insanlardan tek farkı, onlara her şeyden önce nasıl iyi birer yurttaş (tebaa) olacaklarını öğretmeleridir.[80] Büyük vali onlara öylesine saygı aşılamış ve onların taleplerini öylesine yerine getirmiş durumda ki, yönetilenler onun kendileri için en iyiyi yaptığından eminler. Nitekim onu gücendirmekten korkuyor ve -sanki karşılarında dediğim dedik bir despot varmış gibi- ona korkuyla karışık saygı duyuyorlar. Hiç kimse İmparator'un adını duyunca etkilenmemezlik edemediği gibi, ayağa kalkıp bir nefeste iki dua okuyor: birini O'nun adına Tanrılar için, diğerini ise kendi adına O'nun için. Valiler kamu veya özel davalarda öne sürülen iddiaların yönetilen itibariyle geçerliliğine/haklılığına dair en ufak bir kuşku duyacak olsa, O'na hemen ne yapmaları gerektiğini soran bir yazı gönderiyor ve O'ndan cevap gelinceye kadar şefi bekleyen bir koro gibi bekliyorlar. Dolayısıyla İmparator'un vakit buldukça imparatorluğun dört bir yanını, kendisini şu veya bu insanlara gösterdiğinden emin olmak üzere, şahsen dolaşması gerekmiyor. Tüm medeni dünyayı oturduğu yerden mektuplarla

78 Bir diğer ifadeyle ülke, ismen de olsa sadece hükümdara ait değildir.

79 Pers İmparatorluğu'nun şehirlerini yöneten Satraplar, eski dönemde birbirleriyle sürekli mücadele etmeleriyle ünlüdür.

80 Bazı valiler şehir-devletlere, bazıları ise şehir-devlet olacak kadar gelişmemiş bölgelere gönderilir. Aristides bu bölgelerdeki insanları "etnik gruplar" olarak niteler.

yönetmesi çok daha kolay, çünkü bu mektuplar kanatlı ulaklarla iletiliyormuşçasına, neredeyse yazıldıkları an O'nun eline geçiyor.[81]

Şimdi, en çok şaşkınlık, hayranlık uyandıran ve minnettarlığın hem söz hem davranışla sürekli ifade edilmesini gerektiren bir şeyden söz edeceğim. Bu uçsuz bucaksız İmparatorluğun sınırsız güç sahibi ve güçlü yöneticileri olan sizler, büyük bir başarı kazandınız. Bu başarının tümüyle size ait olduğu kesin. İmparatorluk sahibi olanlar arasında, sadece siz hür insanlara hükmediyorsunuz… (İmparatorluğun şu veya bu bölümü şu veya bu hükümdarın yönetimine verilmemiştir) Ne halkı şunun veya bunun esareti veya himayesi altına girmiş, ne de kendisi kadar hür olmayan birine teslim edilmiştir.[82] Ama nasıl ki tek bir şehir-devletten ibaret olan yönetimler yönetilenleri gözetmek ve korumak üzere bir sulh yargıcı atarlarsa, tüm medeni dünyayı tek bir şehir-devletiymişçesine yöneten sizler de her zaman olduğu gibi, seçimleri takiben valiler atıyorsunuz – kölelere efendilik yapmak üzere değil, yönetilenleri gözetmek ve korumak üzere! Dolayısıyla bir vali, görev süresi bitince, daha uzun süre görevde kalma mücadelesi vermeksizin veya toprak kavgası yapmaksızın, alçakgönüllülükle yeni gelene yol veriyor, hatta (makamında) halefini karşılayacak kadar bile beklemiyor.

Yüksek mahkemeye başvuru kolayca yapılıyor… (ve bunu yapanlar) Kendilerini yerel mahkemenin verdiği kararı kabul edenlerden daha fazla tehdit altında hissetmiyor. Dolayısıyla denilebilir ki, bugünün insanları yönetiminden mutlu oldukları sürece gönderilen valiler tarafından yönetiliyor. Bunlar eski "Hür Cumhuriyet"inizin sunduğu avantajların ötesinde avantajlar değil midir? Çünkü Halk Hükümeti'nin olduğu yerde şehir mahkemesinde verilen bir kararın, hatta başka jürilerin verdiği kararın dışına çıkılamaz, ama (…) ne olursa olsun insan yerel yargıya saygı göstermelidir. Ama artık bir başka yargıç var, kavrayışının hiçbir adil kararı ıskalamadığı güçlü bir yargıç.

* Aelius Aristides, *To Rome, "The Ruling Power"*, Transactions of the American Philosophical Society, 1953.

---

81 Aristides burada imparatorluğun İkinci yüzyılda gayet gelişmiş olan bürokratik sistemini ima etmektedir. Şehir ve bölgeler önemine göre tasnif edilmiş ve yeterli kolluk gücüyle donatılmıştır. İletişim hızlı ve güvenlidir. Yazılı talimatlar bürokrasinin dikkatle izlenmesinden büyük kazanç elde eden resmi bir teşkilat tarafından harfiyen uygulanırdı.

82 Orta Doğu'daki hükümdarlıklar çoğu kez hükümdarın malıdır ve kişisel mülkü gibi yönetilir. Aristides burada yerel yönetimler benzer bir yetkiyle yönetiliyor olsa bile, yöneticinin kendisinin hür olmadığını ima eder.

10. Roma Hukukunun Dayanakları Ve Kaynakları Nelerdir?

Bir hukukçu olarak İmparatorluk katında herhangi bir makamı işgal etmediği halde, ortaya koyduğu muazzam eserler, Gaius'u (İkinci yüzyıl) Roma'nın en önde gelen hukuk yazarlarından saydırır. Taşra hukuku hakkındaki uzun mütalaası, bazı bilim adamlarının onun taşralı bir hukukçu olduğuna hükmetmesine yol açıtığından, çağdaşları tarafından yok sayılmış, yaşadığı dönemde popüler olamamıştır. Öte yandan, bu talihsiz durum, Gaius'un Roma hukukunun kodifikasyonu üzerindeki etkisi nedeniyle fazlasıyla telafi edilmiş sayılır. *Institutiones* adlı çalışmasından alınan aşağıdaki pasaj, Roma hukukunun kaynaklarını, diğer bir deyişle, belirleyici unsurları itibariyle hukukçular tarafından tümüyle paylaşılan görüşlerini özetler. (JS)

Institutiones[83]*

Gauis

Belirli bir mevzuat ve gelenekler çerçevesinde yönetilen her halk/millet, kısmen kendine has bir hukuka, kısmen de tüm insanlığın ortak hukukuna tabidir. Halkın/milletin kendisi için oluşturduğu, kendine özgü hukuka *ius civile* (medeni hukuk) denir, yani *civitas*'ın (Devlet) özel hukukudur. İnsanlığın doğal olarak akıl süzgecinden geçirmek suretiyle geliştirdiği hukuka ise *ius gentium* (milletler hukuku veya dünya hukuku) denir, bu tüm insanlığın tabi olduğu hukuktur. Nitekim Romalılar da kısmen kendilerine has özel hukuku, kısmen de insanlığa has ortak hukuku gözetir…

Romalıların yasaları *leges*'ler (imparator emirnameleri), plebisitler, *senatuconsult*'lar, imparatorluk nizamnameleri, buna hak kazananların yayınladıkları bildiriler ve bütün bunların tümü hakkında âkil adamların mütalaalarından oluşur.

Plebisit, *plebs*'in hükmü ve emridir. *Plebs, populus*'tan farklı bir şeydir. *Populus* soylular dahil tüm yurttaşları ima eder, oysa *plebs* soyluları[84] dışlayarak, sadece sıradan yurttaşları tanımlar. Daha önceleri soylular icazet vermedikleri plebisitlerin kendilerini bağlamadığını iddia ederdi. Ne ki, plebisitlerin tüm *populus*'u bağlamasını sağlayan bir *L. Hortensia*[85] geçirildikten sonra *leges*'lerle eşitlendi.

83 Hukuk kurumları anlamına gelmektedir.

84 Cumhuriyet döneminde üst-sınıf soylular (*patricians*) ile alt-sınıf avam (*plebeians*) farkı çok belirgindi. Gaius alt-sınıfın üst-sınıfa karşı verdiği hukuk mücadelesi sonunda kazandığı eşitlik statüsünden söz etmekte.

85 Bir yasa teklifi olan *Lex Hortensius*. Hortensius adlı bir resmi görevli tarafından sunulduğu için bu adı almış, İÖ 278'de yasalaşmıştır. Bu yasanın alt-sınıfın (*plebeians*) zaferinde önemli bir yeri vardır.

Senatuconsult'lar senatonun talimat ve buyruklarıdır; tartışmalı da olsa *lex* gücündedir. İmparatorluk nizamnameleri imparatorun emir, kararname veya yasa yoluyla verdiği buyruklardır ve imparatorun *imperium*'una (emretme yetkisine) bir *lex* vasıtasıyla sahip olduğuna bakılırsa, bunların da *lex* gücünde olduğuna şüphe yoktur.

Bildiri yayınlama hakkına sahip olanlar Romalılarca seçilen sulh yargıçlarıdır. Yargı yetkisi şehir valileri tarafından benimsenen -biri kentli, diğeri *peregrine*[86]- iki *preator*[87] tarafından yayınlanan bir bildiri, aslında kapsamlı bir kanun mahiyetindedir. Aynı şekilde, yargı yetkisi Romalıların şehirlerindeki *quaestors*[88] tarafından benimsenen *curule aediles*[89] bildirileri de kanun mahiyetindedir. *Curule aediles* bildirileri Caesar'ın şehirlerinde[90] yayınlanmaz, çünkü bu şehirlere *quaestor* tayin edilmez.

Âkil adamların mütalaaları, yasaların oluşturulması sürecinde ileri sürdükleri görüşler ve kararlardır. Oluşan fikir birliği *lex* gücündedir. Fikir birliği oluşmadığı durumda kararı yargıç verir. Bu, İmparator Publius Aelius Hadrian'ın (117-138) kanun gücündeki tebliğidir.

* Dr. Haluk Emiroğlu'nun "Roma Hukuku'nun Bilgi Kaynaklarından *Corpus Iuris Civilis* ve Türkiye'de Hukuk Resepsiyonu" konulu makalesinden alıntı:

> Hukuk kurumları anlamına gelen *Institutiones*, uygulanan hukukun ana hatlarını belli bir düzen içinde saptamak, bir başka deyişle, uygulanan hukuk hakkında genel bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle *Institutiones*, hukuk bilimine başlangıç konusunda bir ders kitabı niteliğindeydi. Gerçi, hukuk öğretiminin temel konusu, *Digesta* ve *Codex*'de bir araya getirilen metinlerdi. *Digesta*, Cumhuriyet Dönemi ve Klasik Dönem hukukçularının eserlerinden alınan parçaları içeriyordu. *Codex* ise, imparator emirnamelerinin sistematik bir derlemesiydi. Ancak, her ikisi de çok ağır ve ayrıntılarla dolu olduğundan, uygulanan hukukun temel kavramlarını ve kurallarını anlamak, öğrenmek bakımından elverişli değildi. Bu nedenle uygulanan hukukun tümü hakkında genel bilgi verecek nitelikte bir bölümün hazırlanması zorunluluğu duyuldu. Iustinianus 533 yılında bu bölümün hazırlanması için,

86 *Preator*ların biri kentteki Romalılara, diğeri kentteki yabancılara hizmet ederdi. Yabancılara hizmet edene *peregrine* denirdi.

87 *Preator* eski Roma'da yurttaşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözen yargıç ve yönetici konumundaki kişi.

88 Eski Roma'da hazine yöneticisi.

89 Eski Roma'da imar/bayındırlık memurları.

90 Büyük orduları barındıran, dolayısıyla huzursuzluğun hâkim olduğu şehirler (istismara açık olmaları itibariyle) imparatorun kişisel denetimi altındaydı, yani kamu yönetimi itibariyle senatoya bağlı şehirlerden ayrı tutulurdu.

Tribonianus'un denetimi altında, Constantinopolis Hukuk Okulu'nun hocalarından Theophilus ile Beyrut Hukuk Okulu hocalarından Dorotheus'ü görevlendirdi. Bu iki hukukçu, eserin ikişer kitabını yazarak kendilerine verilen görevi paylaşmıştı. İlk iki kitabın anlatım tarzı ile son iki kitabın anlatım tarzı arasında fark vardır ve hangi kitapların hangi yazara ait olduğuna ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Imperatoriam Emirnamesi ile yürürlüğe giren ve 'hukuk öğrenme isteği olan gençliğe' ithaf edilen *Institutiones*, dört kitaptan oluşmakta, hukukun genel kavram ve ilkeleri, imparatorun ağzından ders verir gibi, konuşma üslubu ile anlatılmaktadır. *Institutiones*'i yürürlüğe sokan *Imperatoriam* Emirnamesi'nde, söz konusu eser düzenlenirken hangi kaynaklardan yararlanıldığı konusunda kısa bir açıklama vardır. Bu açıklamadan daha önce yazılan Klasik Dönem hukukçularının *Institutiones*'lerinden, özellikle Gaius'un *Institutiones* ve *Res Cottidianae* adlı eserlerinden ve diğer şerhlerden yararlanılmış olduğunu öğreniyoruz.

Şekli bakımdan incelendiğinde, *Institutiones*, klasik eserlerden parçalar alınarak düzenlenmiş bir 'mozaik'ten çok, özgün bir eser gibi hazırlandığı izlenimini uyandırmaktadır. Aslında bu kitap da *Digesta* gibi, klasik hukukçuların eserlerinden alınan parçaların birbirine eklenmesiyle oluşmuştu. Ancak, ekleme yapılırken parçalar, bir *inscriptio* ile birbirinden ayrılmamış oldukları için, bunların hangi yazara ait olduklarını belirlemek mümkün olmadığı gibi, sürekli bir konuşma haline getirilmiş olan ifade, sanki bizzat imparatorun ağzından çıkıyor ve gençliğe sesleniyormuş gibi bir izlenim taşımaktadır. Hukukta yapılan yenilikler açıkça beyan edilmiş, bazı metinler artık kullanılmadıklarının anlaşılması için geçmiş zaman kipiyle ifade edilmiş, kurumların tarihçesi anlatıldıktan sonra yürürlükte olan hukuk kurallarının belirtilmesi için ise, şimdiki zaman kipi kullanılarak, hukukun genel kavram ve ilkeleri, bir imparatorun üslubuna yakışan süslü ifadelerle aktarılmıştır. Eserin planı, İmparatorun da söylediği gibi, Gaius'un *Institutiones*'i esas alınarak hazırlanmıştır. Bu model içinde kalınmakla birlikte, *Digesta* aracılığı ile varlıklarını öğrendiğimiz diğer *Institutiones*'lerden de yararlanılmış olduğunu görüyoruz. *Digesta* ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Gaius dışında, Ulpinianus, Fiorentinus ve Marcianus'un da *institutio*'larından faydalanıldığı anlaşılmaktadır.

Iustinianus'un *Institutiones*'i de Gaius'un *Institutiones*'i gibi dört kitaptan oluşmuştur. Her kitap fasıllara, fasıllar da paragraflara ayrılır. Her faslın başında *principium* denen bir bölüm vardır. Bunu, birinci paragraf izler. *Institutiones*'teki herhangi bir parçaya atıf yapmak ya da herhangi bir parçadan söz edilmek istendiğinde, *Institutiones* büyük harfle ya da *Ins.* harfleriyle belirtilir. Sonra da sırasıyla, kitap, fasıl ve paragraf numaraları gösterilir. Gaius'un

aynı adlı eserini, *Corpus Iuris Civilis*’in birinci bölümü olan *Institutiones*’den ayırmak için, genellikle *Gai. Ins.* kısaltması kullanılır. *Corpus Iuris Civilis*’de yer alan *Institutiones*’in sistematiği, Gaius’un *Institutiones*’inde olduğu gibi, kişilere (*personae*), eşyaya (*res*) ve davalara (*actiones*) ilişkin olmak üzere üç bölümdür. Birinci kitap şahıslara; ikinci kitap mülkiyete ve vasiyet yoluyla mirasa; üçüncü kitap vasiyetsiz miras ile sözleşmeden doğan borçlara; dördüncü kitap ise haksız fiilden doğan borç ve davalara ayrılmıştır. Medeni Hukuka ilişkin çağdaş hukuk eserlerine de kişilerin tarifi ve incelenmesiyle başlanmaktadır. Bu plan, Gaius’un, felsefe kitaplarından esinlenerek *Institutiones* adlı eserinde ‘Hukuk eğitiminin iki yönü vardır: kamu hukuku, özel hukuk. Kamu hukuku, Roma Devleti’nin teşkilatına ait kuralları düzenler; özel hukuk ise, kişilerin menfaatlerine ilişkin kurallardan oluşur. Önce, özel hukuktan bahsedelim; bu, tabii hukuk (*ius naturale*), kavimler hukuku (*ius gentium*) ve vatandaşlar hukuku (*ius civile*) kuralları olmak üzere üç bölümü içermektedir.’

IV
YAHUDİ-HIRİSTİYAN GELENEĞİ İLE YUNAN-ROMA GELENEĞİNİN ÇATIŞMASI

Hıristiyanlığın, Hz. İsa'nın ölümünü izleyen üç yüzyıl içinde zulme uğrayan bir din olmaktan çıkıp Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiş olması, Kilise'nin sorunlarının çözüldüğü anlamına gelmeyecektir; zira hem Hıristiyanlara zulmedenler klasik kültürde yetişmiş insanlardır, hem de Hıristiyanlığı kabul edenlerin belirleyici çoğunluğu aynı geleneklerle yoğrulmuş, Yunanca ve Latince konuşan halklardır. Dahası, Hıristiyanlığın manevi sorumluluğunu üstlenmek durumunda olan İmparatorluk da klasik kültürün ürünüdür. Hal böyle olunca, zalimler, mazlumlar, İmparatorluk ve İmparatorluğun resmi dinini dayattığı topluluklar karşı karşıya gelir. İzleyen üç yüzyıl boyunca, insanlar bu çok farklı geleneklerin birbirleriyle nasıl uzlaştırılabileceği, tam uzlaşmanın mümkün olamaması halinde birlikte yaşama koşullarının nasıl sağlanabileceği hususlarında düşünce geliştirir. Aşağıda, Hıristiyanların kendi kurumsal ve örgütsel sorunlarını düzene sokmaya çalışırken, dış düşmanlarıyla (yani, gelenekle) nasıl baş ettiklerine dair ipuçları içeren metinler göreceksiniz. Bu metinler, 1. Cildin başından itibaren sunduğumuz metinlerden farklı olarak, birbirleriyle ilgili/bağlantılı olmayan, bağımsız belgelerdir.

1. Roma Devleti, İmparatorun Resmen Sahip Olduğu Dinsel Törenleri İcra Etme Hakkına Karşı Gelenlerle Nasıl Anlaşacak?

Önce "imparatora tapınma" kültünün doğuşu ile Hıristiyanlığın doğuşunun eşzamanlı olduğunu, tapınma âdetinin Roma vatandaşları için zaman içinde yasal bir gereklilik haline geldiğini hatırlatalım. Her ne kadar, Hıristiyanlar böylesi bir geleneği reddetmişlerse de yaygın inanç, İmparatorluğun güvenliğinin ve dolayısıyla halkın refah ve huzurunun, dini ayinlerin imparator tarafından yönetilmesine bağlı olduğu şeklindedir. Romalı yöneticilerden Pliny (62-113) bu önemli sorunu İmparator Trajan (98-117) nezdinde şöyle gündeme getirir:

*Mektuplar**

Genç Pliny

PLINY'DEN TRAJAN'A MEKTUP

Efendim, emin olmadığım her konuda size başvurma alışkanlığındayım, çünkü sizden başka kim kuşkularımı giderip bana salık verebilir ya da bilmediklerim konusunda beni bilgilendirebilir? Yasal olarak sorguya çekilen Hıristiyanların sorgusunda hiç bulunmadım; dolayısıyla genellikle ne ceza verildiğini, bu cezaların sınırını veya ne denli sıkı bir soruşturma yapılması gerektiğini bilmiyorum. Zanlıların arasında yaşa göre bir ayırım yapılıp yapılmaması; zayıf olanın da sağlıklı olan kadar şiddetli bir cezaya çarptırılıp çarptırılmaması; eğer dininden dönerse affedilip affedilmemesi veya bir zamanlar Hıristiyan olanın böyle bir vazgeçişten yararlandırılıp yararlandırılmaması; masum olduğu halde sırf bu adı taşıdığı için cezalandırılıp cezalandırılmaması ya da sadece bu ad çerçevesinde işlediği suçtan dolayı mı cezalandırılması gerektiği konularında düşünürken kararsız kalıyorum.

Bu arada, zanlıların benim huzuruma çıkarılmaları halinde nasıl davranmam gerektiği hususunda şöyle bir plan geliştirdim: Hıristiyan olup olmadıklarını soruyorum; evet derlerse, iki defa daha soruyor, ısrar ederlerse uyarıp bunun nasıl bir suç oluşturduğunu anlatıyor, yine ısrar ederlerse hapse atılmalarını emrediyorum. Çünkü itiraf ettikleri suçun niteliği bir yana, cezalandırılması gerekenin (sergiledikleri) müzmin inatçılık ve azim olduğu hususunda kuşkum yok. Böyle aptalca davranan ve Romalı oldukları için Roma'ya göndermek üzere bir yana ayırdıklarım da oldu. Konuyu böyle ele almam, her zaman olduğu gibi, dava sayısında büyük artışa yol açtı ve benim önüme de çeşitli vakalar getirildi. İçinde bir dizi insanın adı olan anonim bir risale yayınlanmış. Hıristiyan olduklarını veya bir zamanlar Hıristiyan olduklarını inkâr eden ve tanrılara alışılagelmiş usulde, benim söylediklerimi tekrar ederek seslenenlerin ve sizin tasvirinize şarap ve buhur sunanların -ki bu amaçla tanrıların heykellerinin yanı sıra buhur da bulundurulmasını istemiştim- özellikle Hz. İsa'yı lanetledikleri için salıverilmeleri gerektiğini düşündüm, çünkü gerçek Hıristiyanların buna zorlanamayacağı söyleniyor. İsimleri bana bir muhbir tarafından bildirilen diğerleri önce Hıristiyan olduklarını söyleyip sonra inkâr ederek, eskiden, hatta bazıları yirmi yıl öncesine kadar, Hıristiyan olduklarını beyan etti. Hepsi tasvirinize ve tanrıların heykellerine tapınarak Hz. İsa'yı lanetledi ve suçlarının ya da yaptıkları

hatanın sadece şundan ibaret olduğunu söylediler: Belirli günlerde güneş doğmadan önce bir araya gelerek, bir tanrıymış gibi Hz. İsa'ya ilahi söylediklerini; suç işlememek için yemin ettiklerini; bu yeminin hırsızlık ve zina yapmama, inançlarına bağlı kalma ve kendilerine emanet edilen parayı istenince iade etme olduğunu beyan ettiler. Bu seremoni bittikten sonra dağılıp yiyecek götürmek üzere sonra tekrar bir araya geliyorlarmış, ama bunun özel bir anlamı yokmuş, zararsızmış ve zaten emrettiğiniz üzere, ben gizli cemaatleri yasaklayınca bu alışkanlıklarından vazgeçmişler. Söylediklerinin ne ölçüde doğru olduğunu araştırmam gerektiğini düşünüp diyakoz[1] dedikleri iki kadını işkenceye gönderdim, ama aşağılık bir batıl inancı gereğinden fazla önemsediğimiz, çok uzattığımız kanısına vararak sorguyu erteledim ve hemen size başvurdum. Konu, özellikle çok sayıda insanı tehdit ediyor olması nedeniyle, bence tarafınızca dikkate alınmalı. Her yaştan pek çok kadın ve erkek suçlanıp yaşam korkusu çekiyor ve bu devam edecek. Çünkü bu batıl inanç yayılmakta ve sadece özgür şehirlere değil, köylere ve kırsal alanlara da bulaşmakta, oysa kontrol altına alınıp düzene sokulabilir bence. Şu bir gerçek ki, neredeyse terk edilmiş durumdaki ibadethaneler hızla dolmaya başladı, uzun süredir ihmaline göz yumulmuş olan ayinler yapılıyor ve kurbanlıklar için yiyecek satışları yeniden arttı, oysa düne kadar alıcısı yoktu. Bütün bunlardan kolayca anlaşılıyor ki, tövbe imkânı verilirse çok sayıda insan geri kazanılabilir.

TRAJAN'DAN PLINY'E MEKTUP

Sana ihbar edilen Hıristiyanları sorgularken benimsediğin yol doğru sevgili Pliny, çünkü böylesi çok yönlü bir sorunun üstesinden katı ve anlık kurallar uygulayarak gelinemez. Hıristiyan avcılığı yapılmamalı; huzuruna çıkarılanlar, ancak suçları sabit bulunursa cezalandırılmalı. İçlerinden herhangi biri Hıristiyan olduğunu inkâr eder ve bunu tanrılarımıza yakarmak suretiyle kanıtlarsa, geçmişi ne kadar şaibeli olursa olsun, affedilmeli. Yayınlanan anonim risaleler, insanları neyle suçluyor olursa olsun, dikkate alınmamalı. Çünkü bunlar kötü birer örnek oldukları gibi, zamanın ruhuna da ters düşmekteler.

* *Documents Illustrative of the History of the Church, Letters.*

1 Kilisenin hayır işlerinde görevlendirdiği kadın.

2. Roma ile Kilisenin, Hıristiyanlık ile Klasik Kültürün Uyum Sağlaması Mümkün Mü?

Roma İmparatorluğunun yöneticilerinin ve halkının -yani klasik Yunan-Roma geleneğinin benzeş vârislerinin- gözlerinde Hıristiyanlığın belirleyici unsurlarından birisi de İsevileri tanrıtanımazlıktan ölümsüzlüğe kadar bir sürü nedenle suçlanıyor olmalarıdır. 155 doğumlu ünlü bir hukukçu olan Tertullianus'un 180'de Hıristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte, Kilis, bir büyük apolojist[2] kazanacak, yeni inancı için azimle çalışan Tertullianus, Kartaca'daki kilisenin "âkil ihtiyarı" mevkiine yükselecektir.

Söz konusu suçlamaları cevaplayan metinler kaleme almaya girişen Tertullianus, insanlık için daha da büyük bir tehlike oluşturduğuna inandığı münafıklar, yani Hıristiyan olduklarını ikrar ettikleri halde gereklerini yerine getirmeyenler sorunu ile de yüzleşir; hukuk eğitimine ve tecrübelerine dayanarak, çözümler üretmeye çalışır. Akranları klasik dünya felsefesinin kazanımlarına tecavüz etmemek kaygısıyla senkretizme[3] yönelir, Hıristiyanlığın ve Antik Çağ felsefesinin irdelediği meseleleri senkretik yöntemle cevaplamaya çalışırken, Tertullianus daha uzlaşmaz bir tutum sergiler.

*Apoloji**

Tertullianus

O zaman, sadece biz (Hıristiyanlar) suçsuzuz. Eğer bu bizler için bir gereklilik idiyse, bunun ne kadar güzel olduğu umurumda değil. Tanrı düşüncesi iyiliğin ta kendisidir ve bizler bunu çok iyi biliriz, çünkü hem kusursuz Efendimiz (Hz. İsa Mesih) tarafından vahiy edilmiştir hem de bize bir Egemen tarafından buyrulduğu üzere O'nun iradesine tabiyiz. Ama sizin erdem

2 Apoloji: Kelime anlamı "savunma", "savunma amacıyla yapılan konuşma" olan apoloji, terim olarak, belli bir saldırı veya suçlama karşısında Hıristiyanlığı savunmayı ifade etmektedir. Bu kelimeden türetilen Apolojetik ise sistematik bir şekilde Hıristiyanlığı savunma yollarını ve araçlarını araştıran bilim, kısaca söylenecek olursa apoloji bilimi olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir saldırı karşısında Hıristiyanlığı savunmak için yazılan eserler apoloji kapsamına girerken, Hıristiyanlığın özünden kaynaklanan Apolojetik, Hıristiyanlığa karşı ne tür saldırıların yapılabileceğini, Hıristiyanlığın saldırıya açık yönlerini, mevcut veya olası saldırıların eksik ve yanlış yönlerini ele alan bilim dalıdır. Bu durumda, her Apolojetik bir apolojidir; ancak her apoloji Apolojetik değildir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde apolojiler genellikle Yahudilere ve kâfirlere (Gentiles) karşı Hıristiyan inancını korumaya yönelikti. Bu anlamda, ilk Hıristiyan apolojistlerin Havariler olduğu söylenebilir. (Havariler'i takip eden dönemde apoloji yazarları arasında Tertullianus belirgin bir yer işgal etmektedir.) Alıntı: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı: 2, 2005.

3 Senkretizm: Birbirinden ayrı düşünce, inanış veya öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi.

anlayışınız insanidir; sorumluluğunu da insani bir otorite üstlenmiştir. Dolayısıyla tatbik ettiğiniz moralite[4] hem bütünlüğü itibariyle hem de erdemli bir yaşama ulaşmanın gereği olarak eksiktir/yetersizdir. İnsanoğlunun neyin iyi olduğuna işaret edebilecek akli kapasitesi, onu sahiplenme yetisinden daha fazla değildir; biri ne kadar kolay aldanabilirse, diğeri bir o kadar kolay küçümseyebilir. Dolayısıyla hangisi daha yeterli bir kuraldır: "Öldürmeyeceksin" demek mi, yoksa "Öfkelenmeyeceksin bile"yi öğretmek mi? Mükemmel olan hangisidir? Zinayı yasaklamak mı, yoksa tek bir şehvetli bakışa bile gem vurmak mı? Kötü davranışı mı yoksa kötü sözü mü yasaklamak daha yüksek bir zekâya işaret eder? Hangisi daha doğrudur: Eziyete izin vermemek mi, yoksa size yapılan eziyetin, eziyet çekmeden karşılığını vermek mi? İnsanoğlunun koyduğu yasaların gerçek yetkisi nedir? Hele de bu yasalardan -genellikle suçu gözden uzak işleyip saklayarak- kaçabilmek insanın kendi elindeyse ve eğer suça eğilimli olduğu, bazen de zorunlu olarak suç işlediği için yasayı küçümsüyors... Tüm bunlara verebileceğiniz herhangi bir cezanın ne denli kısa ömürlü olduğunu, ölümden öte olamayacağı gerçeğinin ışığında düşünün. Epikür, çekilen acıları ve eziyeti şöyle küçümser: Verilen küçük bir ceza ise alçakçadır, büyük bir ceza ise zaten uzun sürmez. Şüphesiz, ödülünü Her Şeyi Gören Tanrı'nın yargısıyla alan ve işlediğimiz günahlar için O'nun tarafından sonsuza dek cezalandırılmayı dört gözle bekleyen bizler ve sadece bizler, bol bilgi, günahı gizlemenin imkânsızlığı ve salt uzun süreli değil, sonsuza dek çekilecek eziyetin büyüklüğü karşısında kusursuz bir yaşam sürmek için gayret ediyoruz…

Bence, çeşitli suç isnatlarıyla Hıristiyan kanına olan bu şiddetli talebi yeterince göğüsledik. Davamızı olduğu gibi sunduk ve size -güvenilirliği bakımından kutsal yazılarımızın ne kadar eski olduğunu göstererek ve bizzat ruhani kötülüklerin gücünü itiraf ederek- söylediklerimizin doğru olduğunu nasıl kanıtladığımız ortada. Bizi kelime oyunlarıyla değil, tıpkı bizim yaptığımız gibi gerçeğe dayanarak yalanlamaya kim cüret edecektir? Sahip olduğumuz hakikat herkese açıklandı, yararları ve yaşamla bağlantısı itibariyle iyice anlaşıldı, herkes Hıristiyanlığın değerine ikna oldu, ama inançsızlar bunun ilahi bir şey değil, bir tür felsefe olduğunu söyledi. Dediler ki, bunlar filozofların masumiyet, adalet, sabır, itidal, iffet öğütleyen öğretilerinden başka bir şey değildir. O halde neden bizler de (onlar gibi) savunduğumuz doktrinler itibariyle kıyaslandığımız halde, eşit muamele görmüyor, cezadan muaf tutulmuyoruz? Ya da neden onlar bizlerin yaşamını tehlikeye attıkları için (bizler gibi) baskı görmüyor? Bir filozofu adanmaya veya yemin etmeye

4 Ahlaklılık.

veya günün ortasında boş yere yanan lambaları söndürmeye kim zorlayabilir? Hayır, onlar tanrılarınızı açıkça alaşağı ediyor, batıl inançlarınıza yazılarıyla karşı çıkıyorlar ve (karşılığında) sizler onları alkışlıyorsunuz. Çoğu yöneticiniz yüzünüze karşı yüksek sesle söylendikleri halde, yırtıcı hayvanlara yem edileceklerine heykellerle, maaşlarla ödüllendiriliyorlar. (…)

Tertullianus, ünlü filozofların davranışlarına dair eleştirilerini sıradan Hıristiyanlarla kıyaslayarak sürdürür, aşağıdaki gibi toparlar:

Düşmanca amaçlara hizmet ederek felsefeyle alay eden, felsefeyi yozlaştıran ve bunu yaparken hakikati tahrif eden filozofların tutundukları şey hakikat değil, şan ve şöhrettir; (onlar) şan ve şöhretten başka hiçbir şeyi önemsemez. (Oysa) Hıristiyanlar, tıpkı günahlarından kurtulma endişesi taşıyan diğerleri gibi, içtenlikle hakikatin peşindedir. Netice olarak, ne bildiklerimiz ne de yöntemlerimiz itibariyle birbirimize benziyoruz… Ne var ki, bazılarımız yoldan çıkabiliyor. Bu durumda olanları Hıristiyan addetmiyoruz; ama aynı şeyi yapan filozoflar, hâlâ bilge olarak anılıp bilgeliğin onurunu taşıyor. O halde, bir Hıristiyan ile bir filozof arasındaki benzerlik nerde? Ya Yunanistan'ın müridi ile göklerin müridi arasındaki benzerlik? Ya hedefi şan ve şöhret olanla şan ve şöhreti hor görenin arasındaki benzerlik? Ya konuşanla iş yapan arasında, ya inşa edenle inşa edileni yıkan arasında, ya yanlışı sevenle sevmeyen arasındaki benzerlik? Ya hakikati yozlaştıranla hakikati yücelten arasındaki benzerlik, nerde?

* A. Roberts & J. Donaldson, *The Antenicene Fathers*, The Christion Literature Publishing Co., 1885.

*Dalalet İçinde Olanlar İçin Düstur Hakkında**

Tertullianus

Tertullianus, aşağıdaki yazısında, hakiki Hıristiyanlık ile sözde felsefe arasında var saydığı gerçek ilişkiyi daha da güçlü bir biçimde vurgular.

İnsanoğlunun ve "şeytanların" dünyevi bilgeliğin ruhunun kaşınan kulakları için (duymasını istediği şey için) ürettikleri "öğretiler" şunlardır: Tanrı bunu "budalalık" olarak niteledi ve -felsefenin bile aklını karıştırmak (şaşırtmak, utandırmak) üzere- "dünyadaki budala şeyleri seçti". Çünkü dünyevi bilgeliğinin araçları olarak doğanın ve Tanrı'nın düzeninin[5] sabırsız

5 İngilizcesi *dispensation*: İlahi iradenin yeryüzünde tecelli edebilmesi için gereken Berat. Bkz. Aytunç Altındal, *Kilise Babalarına (İgnatius, Irenaeus, Tertullianus) Göre Ekümenik Kavramı.*

yorumcusu olan tam da bu (felsefe). Nitekim dalaleti kışkırtan da felsefe… Aynı konu, dalalet içinde olanlarla filozoflar tarafından aynı argümanlarla tekrar tekrar tartışılmakta. Kötü nereden gelir, neden izin verilir? İnsanoğlunun orijini (doğuşu, başlangıcı) nedir ve (dünyaya) nasıl gelmiştir? Bu sorunun yanı sıra ve son zamanlarda, Tanrı nereden gelir? Bu insanlar için diyalektiği ve inşa edip yıkma sanatını icat eden talihsiz Aristo! Öyle bir sanat ki, önermeleri itibariyle kaypak, varsayımları itibariyle zorlama, argümanları itibariyle haşin, tartışmalı görüşleri itibariyle üretken – kendisini bile utandıracak kadar dönek (sözünden cayan) ve aslında hiçbir derde deva olmayan bir sanat! O "masallar ve bitmez tükenmez soy araştırmaları" ve "yararsız sorular" ve "kanser gibi yayılan sözcükler" nerden çıkıyor? Bütün bunlara bakarak Havari[6] bizi, özellikle felsefeye karşı uyarır ve Koloselilere[7] yazarak der ki "Kimsenin, insanoğlunun geleneği icabı ve Kutsal Ruh'un bilgeliği hilafına felsefeyle ve boş yalanlarla aklınızı çelmesine, sizi aldatmasına izin vermeyin." O Atina'da bulunmuş, oradakilerle (filozoflarla) görüşmelerinden hakikate vakıf olduğunu sananların insani bilgeliğiyle tanışıp aslında hakikati tahrif ettiklerini ve birbirinden çirkin hizipler aracılığıyla çeşitli sapkın mezheplere bölündüklerini görmüştü. Atina'nın Kudüs ile gerçekten ne ilgisi olabilir? Akademi ile Kilise arasında ya da dalalet içinde olanlar ile Hıristiyanlar arasında nasıl bir mutabakat olabilir? Bize verilen talimat, bizlere "Tanrı kalbin sadeliğinde aranmalıdır" diye öğretmiş olan "Solomon'un sundurması"ndan gelir. Stoacı, Eflâtuncu ve diyalektik alaşımı, alacalı Hıristiyanlık bizden uzak olsun! Hz. İsa Mesih'e sahip olduktan sonra tuhaf tartışmalara girmek, Müjde[8]'yi tattıktan sonra sorguya çekilmek istemiyoruz. Çünkü bu bizim temel inancımız. Onun yanı sıra inanmak zorunda olduğumuz başka bir şey yok.

* A. Roberts & J. Donaldson, *The Antenicene Fathers*, The Christian Literature Publishing Co., 1885.

3. Tanrı Hıristiyanlıkta Birlik ve Bütünlüğü Nasıl Sağladı?

Başlangıçtan itibaren çeşitli pagan toplumlarının ve Roma yönetiminin zulmüne uğrayan Hıristiyanlık, kilisenin kendi iç çekişmeleri ve anlaşmazlıklarıyla da çalkalanacak, birlik-beraberlik duygusunu kaybetmenin eşiğine gelecektir. Kilise için mücadele veren cemaatin dağılma ihtimali ölüm kalım meselesi halini alır, Hıristiyanların birlik olup dünyaya karşı bir cephe oluşturmaları şart olurken, baskı altında din değiştiren-

6 Aziz Pavlus.

7 Kolosel: Frigya'da bir şehir.

8 *Gospel*: Hazreti Hz. İsa'nın öğretisi, Hıristiyanlığın esasları, İncil.

lerin Kilise'ye kabul edilmelerinin doğru olup olmayacağı şeklindeki itikadi sorun da önem kazanır.

Tertullianus gibi, Cyprian[9] da Afrika'da, ihtimaldir ki, Kartaca'da doğmuş, (200) hukuk eğitimi almış bir hitabet hocasıdır. Hıristiyan olduktan hemen sonra Kartaca Başpiskoposluğu'na atanacak, ancak, hızlı yükselişi, bu mevki için yeterince ehil olmadığını düşünen piskoposları rahatsız edecektir. Piskoposlar, Cyprian'ı yerinden etmek üzere başlattıkları mücadeleyi özellikle de vaftiz törenlerinin yönetimi üzerinden sürdürür. Dönem, tarihe "Vahşi Tiran" olarak geçen İmparator Decius (249-251) dönemi olup Hıristiyanlara yönelik zulüm ve baskılar Kuzey Afrika Kilisesi'ni de tehdit etmektedir. Roma hükümeti, Hıristiyan olduğundan şüphe edilenleri, Kartaca'da özel bir komisyona çıkarıp Kilise'ye mensup olmadıklarını beyana zorlamaktadır. Sonunda, Cyprian, Kartaca'dan kaçar. Kilise'nin birlik ve bütünlüğüne ilişkin düşüncelerini kâğıda döker.

*Katolik Kilisesi'nin Birlik Ve Beraberliği**

Cyprian

Açık tehditler kadar, fesat ve el altından yapılan düzenbazlığa karşı da tetikte olmalıyız. Bundan daha kurnazca hareket edilebilir miydi? Hz. İsa'nın gelişiyle düşman belli olmuş, bir kenara itilmiş halklar ışığa boğulmuş, ebedi kurtuluşun güneşi insanlığı korumak için parlamıştı ki, sağır olanlar şükran duasını duyabilsin, körler Tanrı'yı (Rab) görebilsin, güçsüzler ebediyen sağlığa kavuşabilsin, topallar kiliseye koşabilsin ve budalalar yüksek sesle dua edebilsin. Lakin düşmanımız putlarının ve tapınaklarının inananları ağırlamak üzere terk edildiğini görünce, Hıristiyalığa sığınan gafilleri kandırmak için yeni bir kurnazlık düşündü. İnancın altını oymak, hakikati saptırmak, birlik ve bütünlüğü bozmak için aykırı düşünceler ve hizipler icat etti. Bizleri önceki hatanın karanlığında tutamayınca, yeni bir aldatmacanın labirentine çekmeye çalışıyor. İnsanları Kilise'den koparıp tam da dünyanın karanlığından kurtularak ışığa yaklaştıkları bir anda, onları kandırarak yeni bir karanlığın içine atıyor. Onlar Müjde'yi bilmeseler, Hz. İsa'nın öğreti ve yasalarına sadık olmasalar da kendilerini Hıristiyan addediyor. (Bunlar) Karanlıkta yürümekte oldukları halde, hasmın övgüsüne kanarak -ki o (hasım), Havari'nin dediği gibi, bir ışık meleğine dönüşüp kendine elçi süsü vererek doğruluk adı altında geceye gündüz, ölüme kurtuluş, umutsuzluğa umut, vefasızlığa iman, deccale Hz. İsa diyerek yalancı

9 Kıbrıslı.

gösterilerle hakikati kurnazca tahrif eder- ışıkta yol aldıklarını düşünürler. Hakikatin pınarına dönmez, başı gözetmez ve göklerin öğretisine sadık kalmazsak olacak olan budur dostlarım.

Bu hususların dikkate alınması, uzun tartışmaları gereksiz kılar. Hakikatin özlü ifadesidir inancı/imanı peşinen kanıtlayan. Tanrı Petrus'a der ki: "Ben sana şunu söyleyeyim, sen Petrus[10]'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak."[11] O, Kilise'yi tek bir adamın üstüne inşa ediyor. Dirilişinden sonra, tüm havarilerini benzer bir yetkiyle görevlendirirken şöyle dedi: "Size esenlik olsun! Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum. Kutsal Ruh'u alın! Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır."[12] Buna rağmen, birlik ve bütünlüğün tecellisi için (kendi) yetkisini kullanarak bu birlik ve bütünlüğün baştan itibaren tek bir insanla başlatılması gerektiğini buyurdu. Tabii diğer havariler de Petrus neyse oydu; onlara da aynı görev ve yetki bahşedilmişti. Hz. İsa'nın Kilisesi'nin bir ve tek olduğunu gösteren birlik ve bütünlük, daha hiçbir gelişme yokken (bile) hüküm sürüyordu. Bir ve tek bir Kilise'nin amaçlandığı, *Ezgilerin Ezgisi*'den[13] de anlaşıldığı gibi, Kutsal Ruh şöyle der: "Sadece bir tanedir benim eşsiz güvercinim; biricik kızıdır annesinin, gözbebeği kendisini doğuranın." Kilise'nin birlik ve beraberlik ilkesine sadık olmayanın inanca bağlı kaldığı söylenebilir mi? Kilise'ye direnen, onunla mücadele edenin Kilise mensubu olduğundan emin olunabilir mi? Nitekim kutlu havari Pavlus da birlik ve beraberliğin gizemine dair şöyle buyurur: "Beden bir, Ruh bir, Rab bir, iman bir, vaftiz bir, her şeyden üstün, her şeyle ve her şeyde olan herkesin Tanrısı ve Babası birdir."[14]

Bizler gibi Kilise'ye nezaret eden piskoposların, özellikle bu birlik ve bütünlüğü sıkıca muhafaza etmeleri ve bu anlayışın başını çekmeleri, piskoposluğun bir ve bütünlüğü anlamına gelmez mi? Kimsenin yalanlarla veya ihanetle inancı yozlaştırarak kardeşliğimizi yanıltmasına izin vermeyin. Piskoposluk bir bütündür. Bünyesindeki her piskoposun bu bütüne karşı sorumluluğu ve (bunu koruma) hakkı vardır. Dolayısıyla, verimliliği arttıkça çok geniş bir alanda, çok sayıda kiliseye yayılıyor olsa da, Kilise tek bir bü-

10 Petrus, aynı zamanda "kaya" anlamına gelir.

11 Aziz Matta 16:18-19.

12 Aziz Yuhanna 20:21-23.

13 Süleyman'ın *Ezgilerin Ezgisi* 6:9.

14 Pavlus'tan Efeslilere Mektup 4:4-6.

tündür; (onu) çok sayıda ışık huzmesi, ama tek bir ışığı olan güneş veya çok sayıda dal, ama tek bir kökü olan ağaca benzetebiliriz (kıyaslayabiliriz). Tek bir kaynaktan çok sayıda ırmağın çıkması suyun bolluğuna, suyun çokluğuna işaret etse de kaynak tektir. Güneşten tek bir huzme koparıp alsanız, verdiği ışık bölünür mü? Ağacın tek bir dalını kırıp alsanız, kırıp alınan dal tomurcuklanır mı? Akarsuyu kaynağından kesin, kuruyup gider. Aynı şekilde, Kilise de Tanrı'nın ışığıyla yıkanarak, bu ışığı tüm dünyaya yayar, ama yayılan ışık tektir ve kaynağın bütünlüğü bozulmaz. (Kilise) Bolluğunun bereketinde kollarını tüm dünyaya açar ve cömertçe akan ırmaklarını uzak yakın her yere akıtır. Tek bir baş, tek bir kaynak, sınırsız bereketiyle tek bir ana vardır. Onun rahminden doğduk, onun sütüyle beslendik, onun nefesiyle sevindik (canlandık).

* *Early Latin Theology,* 'The Unity of the Catholic Church', Student Christian Movement Press, 1956.

4. Hıristiyan Hükümdarlığında Hıristiyanlık Düşmanlarıyla Nasıl Baş Edilecek?

Kilise, İmparator Konstantin'in 312'lerde Hıristiyanlığı kabulünü takiben, çoğunluğu Hıristiyan olmayan halkını yeni dini benimsemeye teşvik etmekle birlikte yürütme erkinin sınırlanmasına hemen hiçbir alanda razı olmayan devlet yöneticileriyle uğraşmak zorunda kalır. Aşağıdaki belge, kendisi de bir Hıristiyan olan İmparator Theodosius'un (379-395), pagan tebaasıyla baş etmek üzere yayınladığı kararnamedir.

Theodosius Kodeksi[15] *

Hangi ırkın mensubu veya hangi mevkiin sahibi olursa olsun; ister halen görevde ister o görevden şerefiyle azledilmiş, ister doğuştan güç sahibi ister bulunduğu durum ve serveti itibariyle daha mütevazı; bundan böyle herhangi bir yer veya şehirdeki hiç kimse masum bir kurbanı anlamsız bir hayale (tasvire) feda etmeyecek; hanenin dahileriymişçesine kişisel sunular sunmak suretiyle, ateşle, lambalarla, buhurlarla veya çelenkler asarak evdeki tanrılara veya *Penates*[16]'e tapınmayacaktır.

15 *Codex*: Bizans imparatorluk emirnamesi veya bir çeşit yasa.

16 Eski Roma'da evin kilerini koruduğuna inanılan ruhlar. Bu ruhlara tapınma kişisel ya da ailevi bir alışkanlık, âdetti.

Her kim kurban kesmek suretiyle bir hayvanı katleder ve (hâlâ) tüten iç organlarına[17] danışırsa, ihanet etmiş sayılacak; prenslerin güvenliği veya onların iyi haline kastetmemiş olsa da yasal bir iddianameyle yargılanarak uygun biçimde cezalandırılacaktır. Kanunlara karşı gelmek, casusluk yapmak, sırları açık etmek veya yasakları delmeye teşebbüs etmek, bir başkasının refah ve huzuruna kastetmek veya bir başkasının mahvı için ant içmek de benzer suçlardandır.

Her kim ölümlü eller tarafından yapılan tasvirlere veya var olanlara buhur sunmak veya bunların temsil ettiği şeylere, ağaçlara veya çimden sunaklara çelenk sarmak suretiyle -ki hizmetin yararı küçük olsa da dine verdiği zarar büyüktür- çekinmeden tapınırsa, bu gülünç putperest hurafeye uyarak dine saygısızlık ettiği için, bırakın, ibadet ettiği evi veya mülkü yakılarak cezalandırılsın. Zira buhur tüten her yere, şayet buhur yakana aitse, el konacaktır.

Her kim bunları bir başkasına ait tapınaklarda veya halka açık mabetlerde ve alanlarda, sahibinin bilgisi dışında yapmaya kalkışırsa, bırakın yirmi beş pound altın ödemeye mahkûm edilsin ve bu ceza suça ortaklık edenlere de uygulansın.

Bu emre yargıçların, savunma makamındakilerin ve her şehrin yargıdan ve yasamadan sorumlu görevlilerinin de mahkemelere bildirmek ve suçluları cezalandırmak suretiyle riayeti beklenir. Herhangi bir olayı iltimas nedeniyle göz ardı eder veya ihmal nedeniyle gözden kaçırırlarsa adli makamlar tarafından uyarılacaklardır. Uyarıldıkları halde ceza vermemeleri halinde, otuz pound altın ödemeye mahkûm edilecek; bu ceza (söz konusu) adli makam üyeleri için de geçerli olacaktır.

* *Codex Theodosius,* 'The Suppression of Pagan Worship', A Source-Book for Ancient Church History.

5. Kilise Teşkilatında Nihai Yetkili Kimdir?

Dördüncü yüzyılın ortalarında, Kilise teşkilatı önemli bir değişim sürecine girer. İmparatorluk merkezinin Roma'dan İstanbul'a (Konstantinapol) taşınmasıyla Batı Roma yönetimi zayıflar, piskoposlar arasında Aryanizm[18] denilen "sapkın bir inanç" taraftar bulmaya başlar. 344'te Sardica[19] Konseyi ile Roma Başpiskoposu Julius (337-

17 Pagan dünyada kurban kesmenin en önemli parçası, kesilen hayvanın iç organlarını incelemek suretiyle geleceğe dair kehanette bulunmaktı.

18 Dördüncü yüzyılda İskenderiye'de yaşamış olan Arius'un geliştirdiği teolojik doktrin; Hz. İsa'nın tanrısallığının inkârı.

19 Günümüzde Sofya.

352) tarafından ele alınan bu durum, Kilise'de nihai yetkiyi kimin haiz olduğu sorununu gündeme taşır.

*Sardica Konseyi**

(…) Ama herhangi bir şehirdeki bir piskoposun diğer bir piskopos kardeşiyle arasında anlaşmazlık varsa, anlaşmazlığı gidermek için ne biri ne de diğeri bir başka şehirdeki piskoposun hakemliğine başvurabilir. Ama şayet (verilen) hüküm bir piskoposun amacına ters düşmüşse ve o piskopos (aslında) bunun iyi bir amaç olduğunu düşünüyorsa, konunun havari Aziz Petrus'un anısına hürmeten görüşülmesi için -şayet sizi mutlu edecekse- bırakın davayı ele alanlar Roma Başpiskoposu Julius'a yazsınlar ve yargıçları o seçsin. Ve eğer o, böyle bir davada verilmiş olan ilk karara dokunulmaması gerektiğini buyuruyorsa, dediği gibi olsun. Bu herkesi mutlu ediyor mu?

Kilise meclisi yanıtladı: Evet, ediyor.

* *The Select Library of Nicene and Post-Nicene, Fathers of the Christian Church*, Seven Ecumenical Councils p. 417.

*Papa Julius**

(…) Mektupta yazdığın gibi, Athanasius ile Marcellus'u[20] "görevden aldık" diyelim; diğer piskoposlarla başpiskoposları ne yapacağız? Önceden söylediğim gibi, bunların hepsi bulundukları yerlerden ayrılmaya zorlandıklarından şikâyetle benzer bir mağduriyete uğramış. Ah aziz dost, Kilise kararları artık Hıristiyanlığın esaslarıyla uyuşmaz oldu; afaroza ve ölüme eğilimli. Eğer bu şahıslara ileri sürdüğün gibi bir suç isnat ediliyorsa, bu bir dava konusu olmalı ve yargılama Kilise yasalarına göre yapılmalıydı. Bu şekilde değil. Adil bir hükme varmak için hepimize yazıyla haber verilmeliydi, çünkü mağdurlar birer piskopos; (üstelik) sıradan kiliselerin değil, bir zamanlar bizzat havariler tarafından yönetilen kiliselerin piskoposları.

Pekiyi, neden özellikle de İskenderiye Kilisesi hakkında bize bir şey söylenmemişti? Geleneğin önce bize haber vermek olduğunu ve adil bir hükmün burada verileceğini bilmez misin? Oradaki piskoposlarla ilgili olarak

20 *Aryan* sorunu tartışılırken görevden alınan iki piskopos. Söz konusu mektuptan anlaşıldığı gibi sorun Antakya Konseyi (ki mektup oraya yazılmıştı) veya herhangi bir diğer kilise meclisinin imparatora boyun eğip eğmeyeceği ve imparatorun anlaşmazlığa düşen taraflardan *herhangi* birini seküler kınamaya maruz bırakıp bırakmayacağıydı.

böyle bir şüphe var idiyse, o zaman buradaki kilise haberdar edilmeliydi. Bunu yapmayıp kendi yetkileri çerçevesinde istedikleri gibi hareket ettikten sonra ve suçlayan biz olmadığımız halde, bizden muvafakat bekleniyor. Ne Pavlus'un yasaları ne de bize yol gösteren Babalar'ın geleneği buydu. Kutlu Havari Petrus'tan teslim aldığımızın (emanetinin) ne anlama geldiğini sana bırakıyorum.

* *Documents Illustrative of the History of the Church.*

6. İnsanoğlunun Özgürlüğü İle Tanrı'nın Her Şeyi Önceden Bilmesi, İnsanoğlunun Günahları Nedeniyle Cezalandırılması İle Tanrısal Sevgi ve Merhamet Birbirleriyle Nasıl Bağdaşır?

*İmparator Konstantin'in Hıristiyan olduktan sonra Kilise'ye gösterdiği te*veccüh, uzun süren bir zulüm dönemini sonlandırarak Hıristiyanlar için, daha güvenli olmasa da nispeten daha sakin bir dönemin başlangıcı olur. Ne ki, İmparatorlukla barış içinde olmaları, Hıristiyanların dünyayla da barışık oldukları anlamına gelmeyecektir. Theodosius'un emirnamesine[21] rağmen, halkın büyük çoğunluğu pagandır; dahası, Hıristiyanlığı benimsememiş olan bu insanlar, devlet ve toplumu çökerttiğini gözledikleri sorunların hesabını İmparator'dan sormaktadır. Suçlamalardan birisi, orduyu Roma'nın Alaric[22] ve Vizigot ordusu tarafından yağmalanmasına (410) seyirci bırakmak zorunda kalan dağınıklığıydı. Kilise karşıtı paganlar, felaketin nedenini Roma'yı büyük Roma yapan kadim Roma tanrılarının inkâr edilmiş olmasına verip söz konusu yağmayı iki inanç sisteminin göreli meşruiyet sınavına dönüştürüp Hıristiyanları ithamlar karşısında kapsamlı savunmaya zorlarlar. Aşağıdaki savunma, Kilise babalarından Kuzey Afrika Hippo[23] Başpiskoposu Augustin'in en büyük çalışmalarından biri sayılan *Tanrı'nın Şehri (De Civitate Dei)* adlı metindir.

Aurelius Augustin,375'te Kuzey Afrika'da, Numidya'da doğar. Babası pagan, annesi Hıristiyandır. Kuzey Afrika'da Hıristiyanlığın öncülüğünü yapanların çoğu gibi, o da hitabet eğitimi almış, daha otuz yaşına gelmeden, Roma ve Milano'da hitabet dersi vererek, oldukça zengin olmuştur. Gençliğinde hayli hoppa bir yaşam süren Augustin, "annesinin duaları sayesinde" ve Milano Başpiskoposu Ambrose'un etkisiyle, düzensiz hayatından vazgeçip Hıristiyan olur. 387'de Ambrose tarafından vaftiz edildiğinde tüm mal varlığını satıp elde ettiği geliri fakir fukaraya dağıtacaktır. Bir süre daha kaldığı İtalya'da kendisini Kilise işlerine adayan Augustin, Kuzey

21 Bkz. Theodosius Kodeksi (sf.182).

22 Alaric: Vizigotların Kralı.

23 Bugünkü Annaba'nın (Cezayir) kuzey doğusundaki antik kent.

Afrika'ya dönmek üzere çıktığı seyahatte annesini kaybeder. İzleyen travma, artan bir iştiyakla dine bağlanmasını getirir. Nitekim Afrika'ya vardıktan kısa bir süre sonra Hippo'daki kilisenin "âkil yaşlı"sı seçilecektir. 390'da başpiskopos olur. Ömrünün geri kalanını kilise işleriyle uğraşarak, riyazet, ilahiyat, apolojetik, ibadet ve endüljans konularında çok sayıda yazı yazarak geçirecektir. Augustin, antik dünyanın Eflâtun'dan sonra gelen en parlak beyni olarak anılır, yapıtlarının devrin tüm felsefi akımlarına ve edebiyatına tam anlamıyla vakıf olduğunu gösterdiği söylenir. Tecrübesi, kavrayışı ve sezgisi, insan doğasına derinlemesine nüfuz edebilmesini sağlamış, ilk bakışta bir gençlik hatasının ötesine geçmeyen önemsiz bir anısı bile *İtiraflar*'da çarpıcı biçimde yer almıştır. (JS)

*İtiraflar**

Aziz Augustin

Kusursuz yasaların, hırsızlık yapmayı yasaklıyor. Bunu insan yüreğine işledin, günahlar onu oradan silip atamazlar. Hangi hırsız soyulmaya katlanır? Zengin bile yoksulluktan çalmak zorunda kalanı bağışlamaz. Ben hırsızlık yapmak istedim ve yaptım, yoksul değildim, ihtiyacım da yoktu, sırf can sıkıntısından ve kötülük olsun diye çaldım. Hem de bende en iyisi bolca bulunan bir şeyi çaldım. Çaldığım şeyden değil de çalmaktan ve günahtan zevk almak istiyordum. Bağımızın yakınlarında bir armut ağacı vardı. Armutlar öyle iştah açıcı da değillerdi. Gecenin karanlığından yararlanarak armut ağacının yanına gittik ve ağacı silkeledik ve düşen armutları topladık. Armutlarla oradan uzaklaştık. Kendimize ziyafet bile çekmedik. Birkaç tane yedikten sonra kalanını domuzlara attık. Armutlar önemli değildi, önemli olan yasak bir şeyi yapmaktı. İşte görüyorsun Tanrım, sonradan acıdığın, batağın dibindeki yüreğimin halini. Yüreğim şimdi sana orada ne aradığını söylesin. Sana bunu sırf kötülük olsun diye, hiçbir neden olmadan yaptığını söylesin. Bu kötülük iğrençti ve ben onu seviyordum. Kendimi mahvetmeyi seviyordum. Senin bulunmadığın yükseklikten aşağılara yuvarlanan, bir şeyi utanma pahasına arzu etmeyi değil de utancı arzulayan ruhun rezilliği!

* Aziz Augustin, *İtiraflar Serisi 3*, Kaktüs Yayınları, 2007, Türkçe çeviri: Dominik Pamir.

Augustin, *Tanrı'nın Şehri*'nde sadece paganların Hıristiyanlığa yönelttikleri eleştirileri cevaplamakla kalmaz, Tanrı gerçeğini ve O'nun tüm insanları gözettiğini, Aziz Pavlus'un Atina ihtiyar meclisinde yaptığı konuşmaya[24] gönderme yaparak anlatır.

24 Kutsal Kitap, Yeni Antlaşma Elçilerin Kitabı, 17.

Augustin'e göre, inanmayanların hiç bilmeden tapındıkları Meçhul Tanrı, onların meseleleriyle de ilgilidir. "Bir yanda inananlar, bir yanda inanmayanlar" ikiliğin dünyadaki tüm toplumlarda var olduğunu, hep olmuş olduğunu söyler.

Augustin, ikinci ve onuncu kitabında, "*Tanrı'nın Şehri*'nin Kurucu Hz. İsa yerine, kendi tanrılarını tercih eden ve O'nun müritlerinden öldüresiye nefret eden düşmanları"nın argümanlarını çürütür. Tartışma sırasında konu, Tanrı'nın bütün bu süreçteki rolüne ve ilahi iradenin, O'nu bilmeyenlerin/tanımayanların üzerindeki denetiminin tezahürüne gelince şöyle söyler:

*Tanrı'nın Şehri**

Aziz Augustin

Kaderi, ana rahmine düşüş, doğum veya herhangi bir başka başlama/başlangıç esnasında gökyüzündeki yıldızların düzenine değil, olayların oluş nedenlerine bağlayanlar var. Bunlarla sözcükleri nasıl kullandıklarına bakarak uzun uzun tartışmanın anlamı yok, zira söz konusu nedenlerin sırasını ve birbirleriyle ilişkisini Tanrı'nın iradesine ve gücüne atfetmekteler. Tanrı'nın hiçbir şeyin düzenden yoksun olmasına izin vermediğine ve olacakları önceden bildiğine inanmakta haklıdırlar. Çünkü Tanrı, yapılan seçimlerin değilse bile, her nedenin nedenidir.

Kader sözcüğüyle ifade etmek istedikleri, öncelikle gücü her şeye yeten Yüce Tanrı'nın iradesidir. Şu dizeler, sanırım Annaeus Senaca'nın:

Evrenin sahibi Baba Tanrı, nerede veya nereye olursa olsun,
Gecikmeden, yüreğimi korkusuzca iradene itaate yönlendir.
Eğer doğruya ve iyiye (yine de) direnirse iradem,
(Başıma gelebilecek) Her türlü bela yaşlı gözlerle kabulüm.
Kader insanoğlunu -ister istemez- yönetir veya sürükler.

Görüldüğü üzere, son satırdaki kader sözcüğüyle, adını ilk satırda andığı 'Baba Tanrı'nın iradesini kastetmektedir. Bu iradeye tabi olmaya hazırdır; yönlendirilmeye, gerekiyorsa, istemeyerek sürüklenmeye razıdır. Gerçek şudur ki, "Kader insanoğlunu -ister istemez- yönetir veya sürükler."

Aynı fikir, Cicero tarafından Latinceye çevrilen Homer'in satırlarında da yansır:

İnsanoğlunun aklı dünyevi yoluna (hallerine) yansıyan,
Yüce Jüpiter tarafından yansıtılan her parıltıyla yönlenir.

Cicero şairin bu konularda yetkin olduğunu düşünmemiştir elbet, ama Stoacı filozofların -kaderin gücünü savunurlarken- Homer'in söz konusu dizelerinden alıntı yaptıklarına işaret etmek ister. Dolayısıyla, burada bir sorun var; şairin ne düşündüğü sorunu değil, filozofların ne düşündüğü sorunu. Bu satırlardan açıkça anlaşılıyor ki, kader derken adına Jüpiter dedikleri ve her türlü kadere hükmeden en yüce ilahi vasfı kastetmekteler.

Cicero Stoacıların yanlışını kanıtlamaya yeltenir, ama bunu kehaneti bertaraf etmeden yapmanın yolunu bulamaz; yerine, geleceğe dair tüm öngörüyü/kehaneti inkâra yönelir. Geleceği ne insanoğlunun ne de Tanrı'nın öngörebileceğini, yani kehanet diye bir şey olmadığını ispat etmek için elinden geleni yaparken, kendini fikir çürütmek gibi kolaycı keramete hapsedip en açık kehanet vakalarını bile temelsiz argümanlarla yadsır. Cicero, aslında bunu da yapamamış, ama astrologların öngörülerini -zaten çelişkili olduğu için- ustaca çürütmüştür.

Oysa yıldızlara bakarak kehanette bulunan astrologlar, geleceğe dair öngörüyü/kehaneti inkâr eden Cicero'ya kıyasla, hakikate çok daha yakındır; zira Tanrı'nın varlığını kabul eden bir insanın, O'nun geleceği bildiğini kabul etmemesi abestir. Cicero bunun farkına varmıştır, ama Kutsal Yazı'nın, "Akılsız, içinden 'Tanrı yok!' der"[25] sözlerini kanıtlarcasına aceleci (düşüncesiz) davranmıştır. Bunu bizzat yapmadığı doğru, çünkü çok riskli olacağının farkındaydı. Yerine *İlahların Doğasına Dair* adlı çalışmasında, bu görevi -Stoacılarla tartışarak ilahi varlığı inkâr etme rolünü- Cotta'ya[26] verdi. Kendisi için de Stoacı duruşu savunan Lucilius Balbus rolünü seçti; ne ki, *Kehanete Dair* adlı çalışmasında kehanete bizzat ve açıkça saldırdı.

Cicero'nun kader kavramını reddederek, sanki özgür iradeyi savunuyormuş gibi yaptığı da doğru. İşaret ettiği husus, geleceğe dair bilgiye sahip olunabileceğinin kabulü halinde, kaderin -mantıken- inkâr edilemeyeceği gerçeğiydi.

Ne var ki, filozofların söz konusu çetrefil anlaşmazlıkları ve tartışmalar bir yana, Yüce Tanrı'ya inandığını itiraf eden bizler, O'nun iradesine, O'nun yüce gücüne inandığımız gibi, O'nun her şeyi önceden bildiğine de inanıyoruz. Ve seçimlerimizi özgürce yapmaktan korkmuyoruz, çünkü buna mecburuz, ama O -ki her şeyi bilen olarak kandırılamaz- seçimimizin ne olacağını önceden biliyor. Cicero'nun karşı çıkışının ardında, işte bu korku var. Her şeyi kadere bağlamalarına rağmen, Stoacıların her şeyin olması gerektiği için olduğunu kabul etmelerinin ardında da bu korku vardı.

25 Kutsal Kitap, Mezmurlar 14:1.

26 Daius Aurelius Cotta: İÖ 75'de konsüllük yapmış, açık ve keskin konuşma üslubuyla ünlü hatip. Cicero'nun *İlahların Doğasına Dair* adlı çalışmasında, Atina Akademisi'nin felsefesini savunur.

O halde, şimdi, geleceği bilmeye dair bu münasebetsiz tartışmada Cicero'yu inkâra yönelten korkuyu inceleyelim. Şöyle karşı çıkıyor: Şayet geleceği bilecek olsaydık, her olay önceden tahmin edildiği sıralamada (düzen içinde) vuku bulurdu. Öyle olsaydı, bu, olayların tam da bu sırayla (bu düzenleme çerçevesinde) vuku bulacağı bilgisinin, Tanrı katında kesin olduğu anlamı çıkardı. Olayların hangi sırayla (düzen içinde) vuku bulacağının kesin olarak bilinmesi, nedenlerinin de kesin olarak bilinmesi demektir; zira hiçbir olay, öncesinde vuku bulan etkin bir neden yok ise vuku bulmaz. Olaylara yol açan nedenler silsilesi kesin olarak bilinseydi, diyor Cicero, o zaman vuku bulan her şey kaderde var demektir. Bu doğruysa, bu her şeyin bize rağmen vuku bulduğu, yani iradi olarak seçim yapamayacağımız anlamına gelir. Ama bu durumu kabullenmemiz halinde, diye devam ediyor Cicero, insan yaşamı altüst olur. Yasalar boşuna yapılmış; yermenin veya övmenin, azarlamanın veya öğüt vermenin anlamı kalmamış; iyi olanı ödüllendiren, kötü olanı cezalandıran adalet temelsiz kalmış demektir.

Cicero'nun geleceğin önceden bilinebileceği iddialarına karşı çıkmaktaki amacı, toplumu aksi durumun ima ettiği liyakatsızlık, akılsızlık ve tehlikeden korumaktı. Cicero, inançlı bir zihnin yaptığı (olası) seçimleri, şu iki alternatifle sınırlar: *ya* iradi seçim *ya* önbilgi/kehanet. Her ikisinin de var olabilmesi imkânsızdır sanki. Biri geçerliyse, diğeri değildir. Birini seçersek diğerini kaybederiz.

Cicero, tüm yüce gönüllülüğü ve bilgeliğiyle ve aklında insan doğasını elinden geldiğince korumaktan başka bir şey olmaksızın, kendi seçimini özgür (iradi) seçimden yana yaptı. Önceden bilmeyi, bu tercihini kesinleştirmek için reddedip insanları özgürleştirmek adına onların Tanrı'dan vazgeçmelerine yol açtı.

İnançlı bir insan ikisine de muhtaçtır, ikisini de arzular. İkisine de inandığını itirafla, ikisine de sıkı sıkıya sarılır. Ama nasıl, diye soruyor insan. Geleceği önceden bilebiliyorsak, mantıklı adımlar ata ata özgür iradeye yer olmayan bir noktaya ulaşırız. Öte yandan, irade gücünden hareket edersek adımlarımız bizi tersi yöne, yani önceden bilmenin var olmadığı yere götürür. Tersten bakalım: Eğer özgür seçim varsa, her şey kader tarafından belirlenmiyor demektir. Her şey kader tarafından belirlenmiyorsa, o zaman olayların nedenleri belirli bir düzenden (sıralanmadan) yoksun demektir. Eğer olayların nedenleri belirli bir düzenden (sıralanmadan) yoksunsa ve hiçbir olay önceden vuku bulan etkin bir neden olmaksızın vuku bulamayacağına göre, olaylar Tanrı katında da belirli bir düzenden (sıralanmadan) yoksun demektir. Olaylar Tanrı katında belirli bir düzenden (sıralanmadan) yoksunsa, o zaman her şey O'nun bilgisi dahilinde olmuyor demektir. Her

şey O'nun bilgisi dahilinde olmuyorsa, o zaman, diyor Cicero, vuku bulan olaylar Tanrı katında önbilgiden yoksundur.

Tanrı'ya böylesi açık (cüretkâr) ve saygısız bir saldırı karşısında tavrımız, Tanrı'nın her olayı vuku bulmadan önce bildiğini; başka türlü hareket edemeyeceğimizi hissettiğimiz ve bildiğimiz her yerde, kendi irademizle seçim yaptığımızı söylemektir. Biz, her şeyin kadere bağlı olduğunu söylemediğimiz gibi, "kader" sözcüğünün hiçbir anlam taşımadığını, dolayısıyla hiçbir şeyin kadere bağlı olamayacağını söylüyoruz. "Kader" sözcüğü anlamsızdır, çünkü bu sözcüğü kullananların zihnindeki (sözde) gerçeklik -yani, ana rahmine düşüş ya da doğum anında yıldızların düzeni- tam bir yanılsamadır.

Nedenlerin düzenindeki (sıralanmasındaki) Tanrısal irade gücünü elbet inkâr etmiyor, ama bu düzene "kader" adını -"*fate*"[27] sözcüğünün "*fari*"[28]den türediğini de unutmayarak- vermiyoruz, çünkü Kutsal Yazılar'ı inkâr edemeyiz: "Tanrı bir şey söyledi, ben iki şey duydum: Güç Tanrı'nındır, sevgi de senin, ya Rab! Çünkü sen herkese yaptığının karşılığını verirsin."[29] Buradaki 'bir şey' ifadesi, 'ilk ve son olarak' anlamına gelir. Tanrı ilk ve son olarak konuşmuştur, çünkü yapacaklarını değişmez bir biçimde bilir.

Ne var ki, burada işaret etmek istediğimiz husus şu ki, nedenlerin düzeninin (sıralamasının) Tanrı tarafından kesin olarak bilinmesi, iradi seçimlerimizin güçsüz olduğunu göstermez. Aslında, yaptığımız seçimler Tanrı katında kesin olarak bilinen nedenlerin düzenine (sıralanmasına) uygundur, çünkü insanoğlunun yaptığı seçimin belirleyicisi onun kendi davranışıdır. Dolayısıyla, her şeyin nedenini önceden bilen Tanrı, yaptığımız seçimlerin nedenlerinin de bu nedenlerin arasında ve davranışlarımızın nedeni olarak bulunduğunu bilmemezlik edemez.

Bu manada, hiçbir olayın önceden vuku bulan etkin bir neden olmaksızın vuku bulamayacağını söyleyen Cicero'nun yanlışını, tam da bu sözlerle, kendi sözleriyle kanıtlamak kolay. Hiçbir olayın nedensiz vuku bulamayacağını söyleyip sonra da her nedenin kaderde olmadığını iddia etmek onu kurtarmaz, çünkü bazı nedenler rastlantısal veya doğal veya iradi olabilir. Cicero, hiçbir olayın nedensiz olmadığını kabul etmiş durumda; tek başına bu bile onun yanlışını kanıtlamaya yeter.

Rastlantısal denilen nedenlere gelince, bunlar gerçekdışıdır diyemeyiz. Ama şunu diyebiliriz ki, bunlar kuluçkadadır, yani bir anlamda sahici Tanrı'nın veya O'nun meleklerinin iradesinde saklıdır. Ve tabii, Cicero'nun

27 *Fate:* Kader.
28 *Fari*: En uzak, her yerde, ileride.
29 Kutsal Kitap, Mezmurlar 62:11.

"doğal" dediği nedenlerle, doğanın (kâinatın) Müellifi ve Müteahhit'i olan Tanrı'nın iradesinden büsbütün kopamayız. Geriye iradi nedenler kalıyor. Bunlar Tanrı'nın veya meleklerin veya insanların veya bazı hayvanların seçimleridir; tabii eğer "seçim"den kastımız mantıksız hayvanların kendileri için neyin iyi neyin kötü olduğunu bulmak veya bunlardan sakınmak için başvurdukları içgüdüsel hareketleri kastetmiyorsak. Meleklerin seçimleri derken, Tanrı'nın melekleri olarak nitelediğimiz iyi olanlardan veya şeytani ya da Şeytan'ın melekleri olarak nitelediğimiz kötü olanlardan bahsediyorum. İnsanlara gelince… İyi insanların yaptığı seçimler de var, kötü insanların yaptığı seçimler de.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, olayların etkin nedenleri iradi olanlardır; bir diğer ifadeyle ruh veya nefesle aynı türdendir. Havanın veya rüzgârın nefes aldığı söylenebilir elbet, ama bu, bedene can veya ruh veren nefesle aynı şey değildir. Her şeye can veren, her şeyi ve yaratılmış olan her ruhu Yaradan, Tanrı'dır; Tanrı elbette bir Ruh, ama yaradanı olmayan Ruh'tur. O'nun irade gücü yaratılmış olan ruhların iyi seçim yapmalarına yardımcı olurken, kötü seçim yapanları yargılar; bazılarına güç verir, bazılarına vermez ve hepsine buyurur.

Tüm yaradılışın Yaradan'ı olarak -her seçimi O yapmadığı halde- her türlü gücü bahşeden O'dur. Kötü seçim O'ndan değildir, çünkü O'nun yarattığına ters düşer. Bedenler de irade gücüne tabidir. Bazı bedenler bizim irademize, tüm ölümlü hayvanların iradesine, ama daha ziyade insan iradesine tabidir. Bazı bedenler ise meleklerin iradesine tabidir, ama şurası muhakkak ki, tıpkı tüm iradeler gibi, her beden de Tanrı'nın iradesine tabidir ve O'nun bahşettiği güç kadar güçlüdür.

Böylece, her şeyin nedeni Tanrı'dır. O yapılış nedenidir, ama (kendisi) yapılmamıştır. Başka nedenler de yapar, ama yaratılan tüm ruhlar ve özellikle de akıl sahibi olan ruhlar gibi, kendileri yapılmıştır. Etkenden ziyade edilgen olan maddi nedenler etkin nedenlerden sayılmaz, çünkü (onlara yön veren) içsel ruhun irade gücüyle sınırlıdır.

Nedenlerin düzeninin (sıralanmasının) Tanrı katında önceden biliniyor olması, irade gücüne sahip olmadığımız anlamına gelmez, çünkü yaptığımız seçimlerin söz konusu nedenlerin düzeninde (sıralamasında) önemli bir yeri vardır.

Dolayısıyla, bırakın Cicero bu düzenin (değişmez) kader ya da kader olarak adlandırdıkları gerçeklik olduğunu iddia edenlerle tartışadursun. Bizim itirazımız, genellikle yanlış anlam yükledikleri "kader" sözcüğüne. Cicero'ya gelince; nedenlerin düzeninin (sıralamasının) değişmez olduğunu ve Tanrı katında açıkça bilindiğini kabul etmediği için ona Stoacılardan da çok itira-

zımız var. Cicero ya Tanrı'nın varlığını inkâr etmeli -ki *Tanrıların Doğasına Dair* adlı çalışmasında, buna Cotta'ya yaptırmak suretiyle cüret etti- veya Tanrı'nın varlığını kabul ettiği halde, O'nun her şeyi önceden bildiğini kabul etmiyorsa, sözleri "Akılsız, içinden Tanrı'yı yok der!"e çıkar. Gerçek şu ki, geleceği bilmeyen varsa, o kesinlikle Tanrı değildir.

Vardığımız sonuç, Tanrı'nın bizden istediği ve yapabileceğimizi önceden bildiği her şeyi yapacak irade gücüne sahip olduğumuzdur. Bu güç, gerçek bir güçtür. (İnsanlar) Yapabileceklerini mutlaka yapacaklardır, çünkü Tanrı onların ne yapacaklarını önceden bildiği gibi, tam da öyle yapacaklarını bilir ve yanılmaz. Dolayısıyla, şayet "kader" sözcüğünü herhangi bir şey için kullanacak olsaydım, Stoacıların keyfi olarak "kader" dedikleri nedenler düzeninin (sıralamasının) iradi seçimi elimizden aldığını kabul etmektense, "kader"i zayıf insanlar, "seçim"i -zayıf insanları elinde tutan- daha güçlü olanlar için kullanırdım.

Demek oluyor ki, Stoacıları, olayların nedenlerini ayırıma tabi tutacak kadar ürküten bir ihtiyaçtan korkmamıza gerek yok. Onlar birtakım nedenleri zorunlu nedenler olmaktan çıkarırken, bazılarını bunun dışında tuttular; bunların arasında i护ademiz de var. Oysa ihtiyaca (zorunluluğa) tabi olan irade özgür olamaz.

Şimdi, şayet ihtiyaçtan (zorunluluktan) kastımız hiçbir şekilde gücümüz dahilinde olmayan bir şey ise, yani ölüm gibi iradi olarak karşı çıksak da olan bir şey ise, iyi veya kötü bir yaşam sürme seçiminin böylesi bir ihtiyaca (zorunluluğa) tabi olmadığı açıktır. Yapmayı seçmediğimiz için yapmayacağımız pek çok şey olduğu bir gerçek. Tek başına istiyor olmak bile buna bir örnek. Çünkü eğer istek var ise, isteklilik de vardır, yoksa yoktur. Seçmek istemiyorsak, seçim olmayacaktır. Öte yandan, şayet ihtiyacı (zorunluluğu) "bir şey şöyle olmalı veya şu veya bu şekilde gerçekleşmeli" olarak algılıyorsak, böyle bir ihtiyacın (zorunluluğun) özgür irademize ipotek koyduğundan korkmamız için bir neden görmüyorum. Tanrı ebedi ve ezeli olmalı ve her şeyi önceden bilmeli derken, O'nun yaşamını ve her şeyi önceden biliyor olmasını ihtiyaca (zorunluluğa) bağlamıyoruz. Ölümsüzdür veya yanılmaz derken de O'nun (teslim ettiğimiz) gücünü azaltmıyoruz. Bunlar, bertaraf edilmesi halinde, Tanrı'yı olduğundan daha güçsüz gösterir ve imkânsızdır. Ölümsüzse de, yanıltılamaz (kandırılamaz) olsa da Tanrı'nın gücü her şeye yeter, bu doğru. Tanrı her şeye kadirdir diyoruz, çünkü istediği her şeyi yapar ve katlanmak istemediği hiçbir şeye katlanmaz. Kendine rağmen katlanıyor olsaydı, O'nun her şeye kadir olduğunu söyleyemezdik elbet. Zaten her şeye kadir olduğu içindir ki, O'nun söz konusu olduğu yerde bazı şeyler imkânsızdır.

Bize gelince, herhangi bir seçim yapacaksak özgürce yapmamız *lazım* derken, doğruyu söylüyoruz, ama bu özgür seçimi, özgürlüğümüzü ortadan kaldıracak bir ihtiyaca (zorunluluğa) tabi kılmıyoruz. Dolayısıyla, seçimlerimiz kendimizin ve yaptığımız her seçim, eğer yapmasaydık, seçmediğimiz bir şeyin vuku bulmasına yol açacaktı. Bir insanın (bazı şeylere) başkaları istediği için katlanması, kendi isteğine rağmen katlanması bile -katlananın iradesiyle olmasa da- gönüllü bir tutumdur. İnsanoğlunun iradesi, bu güç Tanrı'nın izniyle verilmiş olsa da, daima üstün gelecektir. (Çünkü nerede yaptığı seçimin icabını yerine getiremeyecek kadar güçsüz bir irade varsa, bu onun daha büyük bir iradenin gücüyle engellendiğine/geciktirildiğine işaret eder. Bir başka irade olmasa, böyle bir durum için iradeden yoksundur diyebilirdik, ama sadece bir başkasının iradesinden değil, seçim yaptığı halde icabını yerine getiremeyenin iradesinden.) Dolayısıyla, insanoğlunun kendi iradesi dışında acı çekmesi, onun veya meleklerin veya yaratılmış olan herhangi bir başka ruhun seçimine değil, iradeye istediği gücü veren Tanrı'nın seçimine atfedilmelidir.

Bu demek değildir ki, Tanrı iradi seçimimizin ne olacağını önceden bildiği için güç vermedi, çünkü O, önbilgiye sahipti. Dahası, neye iradi olarak niyet edeceğimizi öngörmüş olan Tanrı, hiçbir şeyi değil, bir şeyi öngördü; dolayısıyla O öngörüyor olsa da irade gücünden yoksun değiliz.

Sonuç olarak, özgür seçimden vazgeçip ilahi önbilgiye sığınmak zorunda olmadığımız gibi, Tanrı'nın önbilgisinin özgür iradenin şartı olduğunu -Tanrı korusun!- inkâra kalkışmamalıyız. Bizler her ikisini de kabul ediyoruz. Gerek Hıristiyan gerekse filozof olarak bizler, Tanrı'nın önbilgisini inancımızın bir parçası, özgür seçimi sorumlu yaşamın şartı olarak -yani her ikisini de- itiraf ediyoruz. Tanrı'ya duyulan inançta yanlış yapılırsa, doğru yaşamak kolay olmaz.

Tanrı'nın gücü sayesinde özgürce var olan ve var olacak bizler, O'nun önceden bildiğini özgürlüğümüz yüzünden inkâr edemeyiz. Nitekim yasalar boşuna değil; paylamalar ve cesaretlendirmeler, övgü ve suçlama da öyle. O bunları öngördü, çünkü öyle gerekiyordu. O'nun lütfuna nail olmak için ettiğimiz dualar da yararlı, çünkü duaları da dua edenlere istediklerini bahşetmek üzere öngörmüştü. Yapılan iyi şeyleri ödüllendirmek, kötü şeyleri cezalandırmak için ihdas ettiği düzen adildi. Çünkü kimse, Tanrı önceden biliyordu zaten diye günah işlemez. Aslında, insanoğlunun kendi günahından kendisinin sorumlu olmasının nedeni de, O'nun önbilgisi olduğundan ve yanıltılamayacağındandır. İşlenen günahın sorumlusu kader, şans ve benzeri değil, bizzat insanoğludur. Günah işlemek insanoğlunun kendi seçimidir; Tanrı, böyle bir seçim yapmayanı da öngörür/bilir.

Augustin, Antik Çağ filozoflarının ortaya attığı Hıristiyanlığa dair sorularla yüzleşip bunların yol açtığı sorunların üstesinden gelme ihtiyacındadır. "Dini ibadetinde felsefe gözetmeyen veya iman edercesine felsefe yapmayanlar"[30]*ın kabulü olmayacağını söyleyen Tertullianus'un açıkça dile getirdiği "ya Atina ya Yaruşalem (Kudüs)" ikilemi, onu tatmin etmemiştir. Augustin* Tanrı'nın Şehri*'nin sekizinci kitabında, bu inkârın kendinden önceki paganların felsefi yazılarına aşina olan bir Hıristiyan için ne anlama geldiğini tartışır.*

Sokrat'ın öğrencileri arasında, Eflâtun, diğerlerini haklı olarak gölgeleyen, en parlak öğrenciydi. Atina'da doğmuştu, iyi bir ailedendi. Rahatlıkla denebilir ki, olağanüstü yeteneğiyle kendi müritlerinden üstündü. Nitekim ne kendi dehasının ne de Sokrat eğitiminin mükemmel bir felsefe sistemi geliştirmeye yetmeyeceğini görüp bilgisini arttırmak umuduyla yakın, uzak her yeri gezdi. Mısır'a gidip burada itibar gören kadim kültür ve inançları öğrendi. Oradan, Pisagor Akademisi'yle ünlü güney İtalya'ya geçti ve buradaki seçkin hocalardan İtalyan felsefesine dair muteber her şeyi başarıyla soğurdu.

Eflâtun, hocası Sokrat'a bambaşka bir sevgi beslerdi. Öyle ki, *Diyaloglar*'ın neredeyse tümünde Sokrat'ı -tüm çekiciliğiyle- kendine sözcü yaptı; sadece ahlaki konulara dair düşüncelerini değil, tüm öğrendiklerini veya bizzat keşfedebildiklerini ona söyletti.

Bilgeliğe iki yoldan varılır: Eylem ve tefekkür. Dolayısıyla felsefenin bir yarısı eylemsel, diğer yarısı düşünseldir diyebiliriz. Eylemsel olan kısım yaşamın nasıl yaşandığıyla, yani ahlaki değerlerin nasıl işlenip geliştirileceğiyle ilgilidir. Düşünsel felsefe doğal nedenselliği ve bu itibarla hakikati göz önünde bulundurur. Tatbiki bilgelikte Sokrat'ın üstüne yoktu; Pisagor tefekkürden yanaydı ve tüm dehasını buna adadı.

Eflâtun'un üstünlüğü, bu ikisini daha da mükemmel bir felsefede birleştirip ortaya çıkan bütünü üçe ayırmaktır: Bunlardan birincisi, eyleme dair olan ahlak felsefesi; ikincisi, amacı doğal felsefe olan tefekkür; üçüncüsü ise hakikat ile yanılgının ayrımını yapan rasyonel (akılcı) felsefedir. Bunlardan sonuncusu hem eylemsel hem düşünsel olmak zorundaysa da bir hakikat tasavvuruna ulaşma iddiasında olan tefekkürdür. Dolayısıyla, bu üçe bölünmüşlük, eylemsellik ve düşünsellik ayırımını felsefe bütününün bileşenleri olmaları itibariyle hükümsüz kılmaz. Söz konusu her üç bölümün her biri itibariyle Eflâtun'un duruşunun ne olduğunu söylemek -yani, eylemlerin sonucuna, doğadaki nedenselliğe, mantığın (zihnin) ışığına dair ne biliyor veya neye inanıyordu- acelecilik olur, burada yeterince tartışmak ise uzun sürer.

30 *De Vera Religion* : Sahici Dine Dair.

Eflâtun, hocası Sokrat'ın herkesce bilinen bir huyuna, bilgisini ve düşüncesini kendine saklama huyuna hayrandı ve buna öykünürdü. Sokrat'ın sözcü olarak yer aldığı çalışmalarında, önemli konularda bile kendi görüşlerinin ne olduğunu tam olarak tespit etmek zordur. Bununla beraber, yazılarında ileri sürdüğü -kendisine veya başkalarına ait olmakla birlikte hoşuna giden- görüşlerinin birkaçı burada hatırlanıp anılmalıdır inancındayım. Eflâtun, yazılarında yer yer bizlerin inandığı ve savunduğu sahici dinden yanadır, ama bazen de -mesela, monoteizm ile politeizmin ölümden sonra gelen saf, sonsuz mutluluk itibariyle göreli değeri- karşıymış gibi görünür; Eflâtun'un en iyi müritleri hakkında, yani saygınlığıyla diğer tüm pagan filozofların ötesinde/üstünde olan bir hocanın öğretilerini en yakından izleyip en iyi anlayanlar için diyebiliriz ki, hiç değilse Tanrı'ya dair gerçekleri, O'nun tüm varlığın, tüm düşüncenin nedeni ve yaşayan her şeye hükmedeni olduğunu kavramışlardır. Bu doğruların birincisi doğaya, ikincisi akla, üçüncüsü ahlak felsefesine dairdir…

Augustin, On Bir ila On Dördüncü kitaplarında "iki şehrin" orijinini (özünü) ele almıştır: Tanrı'dan kopuk insanların Dünyevi Şehir ile insanlık tarihinin herhangi bir çağında doğru/sahici Tanrı'ya inanan insanların Semavi Şehri. Bu tartışmayı şöyle sonlandırır:

(…) Her şeye kadir Yüce Tanrı, tüm mahlûkatın Yaratıcısı ve Hükümdarı, tüm iyi niyetleri kutsayan ve merhamet bahşeden ve tüm kötü niyetleri hak ettikleri mahvoluşa terk eden Tanrı, *Tanrı'nın Şehri*'ni belirli sayıda azizle meskûn kılacak müspet bir plandan yoksun değildi. Şehrin insan soyunun düşkünleri arasından seçilenlerle doldurulması gerekiyordu, O'nun ilahi aklı böyle buyurmaktaydı. Tabii, bir zamanlar insanlığın büyük bir kısmı, tabir yerindeyse, kökten bozulmuştu; dolayısıyla O'nun öngördüğü şehre layık olanlar şüphesiz vardı. Bu insanlar, diğerlerinden, ancak O'nun mağfiretiyle belirlenip ayrılabilirdi. (Bu insanlar) O'nun mağfiretinin ne kadar büyük olduğuna sadece kendi kurtuluşlarıyla değil, lanetten kurtarılmayanlara verilen ölüm cezasıyla tanık oldular. Çünkü kimse, kendi ayrıcalıklı masuniyeti ile cezalandırılan halkın haklı olarak paylaşmış olduğu kaderi arasındaki farkı açıkça görüp O'nun, kendisini kurtaran mağfiretinin ne denli büyük olduğunu inkâr edemez.

Şimdi, Tanrı'nın, günah işleyeceğini önceden bildiği insanları neden yarattığı sorusuna cevap verelim. Yarattı, çünkü işlenen suç karşılığında nasıl bir cezayı hak ettiklerini ve O'nun mağfiretiyle nasıl bağışlanacaklarını, onlar nedeniyle ve onlar vasıtasıyla göstermek istedi. Zira O'nun yarattığı ve

hükmettiği bütün bir gerçekliğin ahengi, günahkârların sapkınlığı yüzünden bozulamazdı.

Söylediklerim günah işleyen insanlar kadar günah işleyen melekler için de geçerli. Onlar "Tanrı'nın kendi iradesiyle gerçekleştirdiği büyük mucizelere karışamazlar"[31] Yarattığı şeylere uygun yetenekler dağıtırken, o her şeyi önceden bilen ve gören Tanrı, iyiyi ve kötüyü hayra dönüştürmeyi de bilir. Bu yüzden, inatçılığa mahkûm ettiği kötü meleği -ki, onun ilk kötüden kaynaklanan günahını bir daha (iyiye) dönemeyecek biçimde cezalandırmıştı- iyi bir amaçla kullanmaması için bir neden yoktu. Tanrı, bunu kötü meleğin ilk insanı, (Âdem) baştan çıkarmasına izin vererek yaptı. Oysa ilk insan yaradılışı itibariyle iyiydi, yani doğuştan iyi niyetliydi.

Burada işaret etmek istediğim şudur ki, ilk insan (Âdem), iyi bir insan olarak Tanrı'ya sığınabilseydi veya Yaradan'ın bilgeliğinin yanı sıra kendi iradesine güvenebilseydi, kötü meleğe mutlaka direnebilir; bu iradeyi Tanrı'nın yardımıyla sağlam tutabilseydi, O'nun tarafından ödüllendirilmeye hak kazanır veya Tanrı'dan ayrı düştüğü için iradesi sarsılır ve bir o kadar hak ettiği sona mahkûm olurdu. Dikkat ederseniz, insanın Tanrı'ya güven duyması, sadece O'nun yardımıyla mümkündür ve bu olumlu bir tutumdur. İnsanın sadece kendi iradesine güvenmesi ise olumsuzdur, çünkü ilahi iradenin sunduğu lütuftan uzak düşmüş olur ve öz iradesiyle yaptığı seçimin olası sonuçlarından birine katlanmak zorunda kalır.

Bu, yaşam için de geçerlidir. Bir bedende yaşıyor olmak, seçime tabi olmayan, olumlu bir durum olmakla birlikte, ancak gıda almak suretiyle mümkündür. Oysa bir bedende yaşamayı seçmemek, intihar vakalarında olduğu gibi, kendi irademiz dahilindedir ve olumsuzdur. Dolayısıyla gerektiği biçimde yaşaya kalmak, Cennet'in Bahçesi'nde bile bir seçim meselesi değildir, Tanrı'nın yardımına muhtaçtır. Oysa kötü yaşamak, ki böyle yaşanmamalıdır, insanın elindedir. Bu yüzden, mutluluğu uzatmak veya kısa kesmek bizim sorumluluğumuz olduğu gibi, kısa kesmenin cezası da bizim sorumluluğumuzdur.

Bu durumda, insanın gelecekteki düşüşünü/çöküşünü önceden bilen Tanrı, insanı kıskanan, ondan nefret eden meleğin onu baştan çıkarmasına izin vermiş olabilir. Tanrı insanoğlunun, ona acı çektirecek zaaflarını gayet iyi biliyordu; ama daha da önemlisi, bir âdemoğlunun Şeytan'ı -O'nun yardımıyla- nasıl alt edebileceğini ki, azizler daha da büyük bir zafer kazansın, biliyordu. Bütün bunlar öylesine başarılı bir biçimde kotarılmıştı ki, gelecekte hiçbir şey Tanrı'dan habersiz vuku bulmayacak ve fakat bu önbilgi hiçbir

31 Kutsal Kitap, Mezmurlar, 3. Kitap.

şekilde insanı günah işlemek zorunda bırakmayacaktı. Tanrı'nın amacı, melek veya insan, tüm rasyonel mahlûkata nedenlerin doğurabileceği sonuçlar ile Tanrı'nın himayesi altında olmanın farkını, kendi yaşam tecrübelerinin ışığında göstermekti. Tabii, hiç kimse meleklerin veya insanların düşüşünü/çöküşünü önlemeye Tanrı'nın gücünün yetmeyeceğini söylemeye veya buna inanmaya cesaret edemezdi. Ama Tanrı kendi gücünü kullanmamayı seçti ve başarıyı da başarısızlığı da yarattığı mahlûkatın seçimine bıraktı. Böylelikle, kibrin ne büyük kötülüklere gebe olduğunu, oysa Tanrı'nın inayetinden iyilik doğacağını göstermiş olacaktı.

Anlaşıldığı gibi, iki ayrı sevgiden, iki ayrı toplum neşet etti. Dünyevi toplum, Tanrı'dan bile nefret etmeye cüret eden, bencil bir sevgiyle gelişirken, azizlerin benliği ayaklar altına almaya hazır cemaatinde, Tanrı sevgisi kökleşti. Kısacası, ilk toplum kendi kendine yetmekle övünürken, ikincisi Tanrı'ya inanıyor ve güveniyor. Dünyevi Şehir'in insanları, insanlara sena ederken, diğeri için en büyük mutluluk (zafer) Tanrı'nın sesini vicdanın tanıklığında duymak. Biri başını kendisiyle övünerek kaldırıyor; diğeri Tanrı'ya "ya Rab, çevremde kalkansın, onurum, başımı yukarı kaldıran sensin,"[32] diyor.

Dünyevi Şehir'de hem hükümdarlara hem de hükmettikleri insanlara, hükmetmeye duyulan ihtiras hükmeder; oysa Tanrı'nın Şehri'nde insanlar, görev sorumluluğu veya emre itaat saikiyle hizmet ediyor olsalar da bunu hayırseverlik duygusuyla yapar. Şehirlerden biri liderini kendi gücünün sembolü olarak sever; diğeri Tanrı'sına, "Seni seviyorum, gücüm sensin, ya Rab, benim kayam, sığınağım, kurtarıcımsın,"[33] der. Bunun sonucu olarak, Dünyevi Şehir'deki en akıllı insan bile insana göre yaşar ve bütün amacı bedenin iyiliği veya aklın iyiliği veya ikisinin de iyiliğidir. Burada yaşayanların bazıları Tanrı bilgisine sahip olsalar da "onu Tanrı olarak ululamamış ya da O'na şükran sunmamış, akılcı olmakla boşuna övünüp şuursuz akıllarını karartmışlardır. Çünkü akıllı olduklarını iddia ederlerken -yani, kibrin tahakkümünde kendi ferasetleriyle övünürken- "düşüncelerinde budalalığa düştüler; anlayışsız yüreklerini karanlık bürüdü. Akıllı olduklarını ileri sürerken akılsız olup çıktılar. Ölümsüz Tanrı'nın yüceliği yerine ölümlü insana, kuşlara, dört ayaklılara, sürüngenlere benzeyen putları yeğlediler, yani kendi halklarını ya böylesi putlara tapınarak yönettiler ya da onları taklit ettiler. Tanrı'yla ilgili gerçeğin yerine yalanı koydular. Yaradan'ın yerine yaratığa tapıp ona kulluk ettiler. Oysa Tanrı sonsuza dek övülmeye layıktır."[34] Buna karşın Tanrı'nın Şehri'nde sadece insani akıl değil, sahici Tanrı'ya

32 Kutsal Kitap, Mezmurlar 3:3.

33 Kutsal Kitap, Mezmurlar 18:1.

34 *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Ahit, Pavlus'tan Romalılar'a Mektup I:21-25.

ibadet edilmesi gerektiği şekilde ibadet eden iman ve muradı yeryüzündeki azizler veya gökyüzündeki melekler topluluğunda ödüllendirilmek olan kutsiyet vardır ki, "Tanrı her şeyde her şey olsun."[35]

Augustin, on beşinci kitabından on dokuzuncu kitabının ilk bölümüne kadar, iki şehrin eşzamanlı tarihlerinin gelişimini tartışır ve bunu yaparken, Eski Ahit'ten hareketle ağırlıklı olarak ilk Yahudilerin yaşamlarında vuku bulan olayları anlatır. Bu tartışmayı inananlara dair özel bir açıklamayla sonlandırmış, sonra da şöyle devam etmiştir:

Aziz babalarımızın köleleri vardı muhakkak, ama aileye hizmet eden bu köleleri, geçici haller dışında, kendi çocuklarından ayrı tutmadılar. Tanrı'ya ibadete gelince -ki herkesin emeli O'nun tarafından kutsanmak olmalıdır- onlara da istisnasız sevgi ve ilgi gösterdiler. Doğanın talebi buydu. "Aile babası" teriminin yayılarak kabulüne bu tutum yol açmış ve en kötü, en otoriter/baskıcı erkek bile böyle anılmak istemiştir.

Sahici babalar yuvadaki herkesin, tıpkı çocukları gibi, Tanrı'ya ibadet etmelerini ve O'na layık olmalarını ister. Bütün arzu ve umutları başka insanlara emir vermek veya başka insanların emrini yerine getirmek zorunda kalmayacakları o semavi haneye/yuvaya ulaşmaktır, çünkü orada herkes ölümsüz ve mutludur. Bu arada, babalar, emir vermenin, bir kölenin bu emre riayet etmesi kadar zor olduğunu bilmelidir.

Yine bu arada, eğer ev halkından biri evin huzurunu bozacak olursa, onu sözle veya kırbaçlamak suretiyle veya toplumca kabul edilir, kanunen meşru herhangi bir başka yolla cezalandırmalı, onu kendi iyiliği için huzura kavuşturmalıdır. Çünkü merhamet, suçlunun kötüyken daha da kötü olmasına yol açarak iyiliğe vesile olmadığı gibi, (umut edilenden) daha da büyük bir iyiliğin kaybına yol açar. Suçsuz bir insanın görevi sadece hata yapmamak değil, başkalarını da hata yapmaktan alıkoymak, hata yaparsa cezalandırmaktır ki, suçlu bu tecrübeyle ıslah olsun ve bu herkese ders olsun.

Şimdi, her hane medeni toplumun küçük bir parçası veya medeni topluma giden yolun başlangıç noktası olduğuna ve her başlangıcın belirli bir sonu olduğuna ve her şey parçası olduğu bütünün her parçasının bir parçası olduğuna göre, hanedeki barış ve huzur siyasi barış ve huzurla alakalı demektir. Bir diğer ifadeyle, birlikte yaşayanlar itibariyle otorite ile itaatin ahengi, şehirde yaşayanlar itibariyle öngörülen otorite ve itaatin ahengiyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenle, bir baba, evini yönetirken medeni kanunun bazı kurallarını uygulamak zorundadır ki, toplum bütünüyle uyum içinde

35 *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Ahit, Pavlus'tan Korintlilere 1. Mektup 15:28.

olabilsin. İnançlı olmayan erkekler evlerinde dünyevi yaşama dair mal-mülk ve konforla geçici huzur tesis etmeyi umarken, inanç sahibi olan ve buna göre yaşayan aileler yüzlerini cennetin vaat ettiği ölümsüz güzel şeylere çevirirler. Onlar, tıpkı seyyahlar (hacılar) gibi, geçici şeyleri Tanrı'ya giden yolun üstündeki tuzaklar olarak değil, ruha ağırlık veren ölümlü bedenin yükünü hafifletmek (kolaylaştırmak) üzere kullanır. Bu iki ayrı ev türü ve hane reisinin ortak yönü, bu ölümlü yaşamın idamesi için vazgeçilemez nitelikli şeyleri kullanma (bunlardan yararlanma) zorunluluğudur, ama ne amaçla kullandıkları hususunda farklılaşırlar ve her biri kendine has özelliklere sahiptir.

İnanç sahibi olmayan Dünyevi Şehir de dünyevi huzur peşinde, ama bu huzuru otorite ile itaatin ahengini ve ölümlü yaşamın dayattığı ortak hedefleri gerçekleştirmekle sınırlıyor. Oysa Semavi Şehir -ya da ölümlü yaşamı bir seyyah gibi (hac yolcusuymuşçasına) yaşayan inanç sahibi bizler- bu barış ve huzur halinden, buna ihtiyaç duymayıncaya kadar (ölünceye kadar) yararlanır; dolayısıyla, Dünyevi Şehir'deki yaşamı bir tutsak, bir yabancı gibi sürdürerek -sonunda kurtuluş vaadi ve Ruh tarafından bağışlanma taahhüdü olsa da- burada, aşağıda olan biz insanların yaşamına hükmeden kanunlara ayak uydurmakta tereddüt etmeyiz. Zira ölümlü yaşam herkes için bir olduğuna göre, iki şehrin arasında en azından yaşamaya (bu dünyada var olmaya) dönük mutabakat olmalıdır.

Zorluk şimdi başlıyor. Öncelikle, Dünyevi Şehir kendi yoğurduğu birtakım "âkil insanlara" sahip olageldi. Sahici din bu insanları reddetmelidir, çünkü bu insanlar -ya hayal gördükleri ya da Şeytan tarafından kandırıldıkları için- insan yaşamının farklı ödev ve görevleri olan çok sayıda ilahi güç tarafından, tuhaf bir düzen içinde yönetildiğine inanıyorlardı. Bedenin ve zihnin; bedende ayrıca baş, boyun vb. vücut kesimlerinin, organların; zihinde zekânın, öğrenmenin, huyun, tutkuların; dünyevi yaşamda sürülerin, buğdayın, şarabın, yağın, ormanların, paranın, denizcililiğin, savaşın ve zaferin, evliliğin, doğurganlığın ve doğumun vb. her şeyin bir tanrısı vardı.

Buna karşın, Semavi Şehir tek bir Tanrı'ya inanır ve bunun gereği olarak sadece O'nu yüceltir ve O'na Greklerin *latreia* dedikleri tam bir adanmışlıkla hizmet eder, çünkü bu O'na hastır. Semavi Şehir bu yüzden Dünyevi Şehir ile ortak bir dinsel dilde (yasada) buluşamamış; muhalefet etmek zorunda kalınca da farklı düşünenlerin başına bela olup Dünyevi Şehr'in öfkesi, nefreti ve şiddetine maruz kalmıştır. Karşıtlarını korkutup kaçırdıysa, Esirgeyen Tanrı'nın yardımı ve kalabalık olmalarındandır.

Hal böyle iken, Semavi Şehir, bu dünyadaki yolculuğu sırasında her soy ve dilden insanı tek bir hac birliğine davet eder. İnsanların arasında barış ve

barışın devamlılığının söz konusu olduğu yerde örf, yasa ve gelenek farklılıklarını mesele olarak görmez. Çeşitli soyların başkalıklarını yerle bir etmek veya hükümsüz kılmak değil -tek ve yüce Tanrı'ya inanç ve ibadeti engellenmediği sürece- insanın barış ve huzurunu amaçlayan ne varsa korur ve benimser.

Böylelikle, Semavi Şehir bu dünyadaki yolculuğu (hac) boyunca söz konusu dünyevi barış ve huzurdan yararlanmakla kalmayıp diğer insanlarla birlikte, sadece yaşamı ilgilendiren, inanç ve ibadete müdahale etmeyen ortak bir platformun oluşumunu teşvik ve takip eder. Tanrı'nın Şehri, elbet Dünyevi barış ve huzura öncelik tanır.[36] Çünkü semavi barış ve huzur sahici olmakla kalmayıp mantıklı bir yaratık için -kesinlikle- tek gerçektir, çünkü dediğim gibi, "mutluluğu Tanrı'da ve Tanrı'nın huzurunda birbirlerinde bulanların mükemmel düzeninin ve ahenginin birlikteliğidir (bütünüdür)".

İnsan böylesi barış ve huzura ulaşınca ölüm korkusundan kurtulduğu gibi, hep yaşam dolu olacaktır. Gittikçe yıpranarak ruha ağırlık veren beden, hayvani olmaktan çıkıp ruhani olacak ve hiçbir şeye ihtiyaç duymaksızın tümüyle kendi öz iradesine tabi olacaktır.

Bu Hac Şehri, iman yoluyla, zaten barış ve huzur içinde kutsal bir yaşam sürmektedir. İnançları uyarınca, ilahi tamamlanmaya ermek için Tanrı'ya veya diğer insanlara iyilik yapmayı düstur edinecektir.

* *City of God, Fathers of the Church, The Writings of Saint Augustin.*

36 Augustin'un burada kullandığı Latince cümle -*eamque terrenam pacem refert ad caelestem pacem*- anlam itibariyle gayet karmaşık bir cümledir. Cümlenin içindeki *refert* sözcüğünden hareketle, şöyle tefsir edilir: Gerçek barış ve huzur insanların birbirleri ve Tanrı'yla iyi/mutlu ilişki içinde olmalarıdır ve dolayısıyla, dünya barışı için önce semavi barışın tesisi gerekir.

ORTA ÇAĞLAR

ÖZDEYİŞLER

İnancın ödülü anlamaktır. Bu yüzden inanabileceğiniz şeyleri anlamaya çalışmayın, anlayabileceğiniz şeylere inanın.

Aziz Augustine, *Yuhanna İncili Üzerine*

İnsanoğlunun nihai mutluluğu hakikatin tefekküründe yatar. (...) Bunu kendi iyiliği için yapmalıdır ve bunun kendinden öte bir sonucu yoktur.

Aziz Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles*

Ruhum meleklere ait ölümle ölsün; böylece mevcut şeyleri hatırlamaktan uzak olsun ve hem maddi ve bayağı olan şeylere dair akıldan çıkmayan fikirlerden ve görüntülerden uzaklaşsın hem de bunlara dair arzulardan kurtulsun - belki böylelikle saflığın imgesi ve temsili olanların bizzat kendisiyle saf ilişkiye geçebilir.

Clairvauxlu Bernard, *Düşünce Denen Heyecana Dair Vaaz*

Bu dünyayı yöneten iki güç vardır: Rahiplerin kutsal otoritesi ve asillerin gücü. Bunların içinde rahiplerin gücü daha ağır basar çünkü krallar bile ilahi hüküm karşısında hesap vermek zorundadır.

Papa I. Gelasius, *İmparator Anastasius'a Mektup*

İnsan soyu olarak iki gruba ayrıldık: İnsanoğluna göre yaşayanlar ve Tanrı'ya göre yaşayanlar. Biz bunları mistik açıdan iki şehir olarak adlandırıyoruz veya onlara iki insan cemaati diyoruz; birinin kaderi Tanrı ile birlikte sonsuza kadar hükmetmek ve diğerininki Şeytan'la birlikte sonsuz cezayı çekmek.

Aziz Augustine, *Tanrı'nın Şehri*

I
ORTA ÇAĞ HIRİSTİYANLIĞININ DÜNYA GÖRÜŞÜ

Orta Çağ denilen süreçe dair değerlendirmeler, dönemi yargılayanların bakış açılarına bağlıdır. Bir kavram olarak Orta Çağ On Dördüncü yüzyıl İtalyan insancılarından[1] On Sekizinci yüzyıl Fransız rasyonalistlerine kadar uzanan bir dizi putkırıcının düşüncelerinden kaynaklanır. Roma'nın düşüşünden sonraki bin yıllık tarih dönemini "karanlık" olarak tanımlayan ilk kişi Petrarch olsa da tarihi "Antik Çağ, Orta Çağ, Modern Çağ" olmak üzere üç kısma ayırmasına alışık olduğumuz tarih anlayışı, modern bilimin ilk büyük yüzyılına, yani On Yedinci yüzyıla kadar netleşmez. Fikir, büyük oranda Aydınlanma döneminde kabul görür.

Voltaire için "tarihin dört mutlu çağını" meydana getirenlerden biri olmaktan çok uzak olan Orta Çağ, barbarlık, akıldışılık (irrasyonalite) ve batıl inançlardan oluşan bir dönemi ifade eder. Genel inanış, Orta Çağı incelemenin insanlara aptallıklarını hatırlatmaktan başka bir faydası olmayacağı yönündedir. *Geleneklere İlişkin Deneme* adlı eserinde Voltaire, "O çağın tarihini bilmek sadece aşağılamak için gereklidir" demektedir. 1735 yılında yazan Bolingbroke şöyle söyler: "Günümüzde faydalı olabilir diye [Orta Çağı] öğrenmek, saçma bir özentidir. Bu dönemden sonraki tarihi okumalı ve çağımıza kadar olan dönemi incelemeliyiz."[2]

Bu asılsız gelenek, Orta Çağ düşüncesi ve kültürü hakkında çoğu haksız ve aşılması güç bir dizi yargı oluşturur: Örneğin, Rönesans öncesinde aklın "hapiste" olduğu iddia edilmektedir. Orta Çağ entelektüellerinin antik klasiklerdeki ilimle veya bilgilerle ilgilenmedikleri, Orta Çağ medeniyetinin aslında devasa bir sahtekârlık olduğu anlatılır.

Bu yargıları Aydınlanmanın aşırı akılcılığına (rasyonalizm) tepki olarak tersine çevirenler, On Dokuzuncu yüzyılın Romantikleridir. Romantikler, Orta Çağı, kahraman

---

1 "Hümanist" kelimesinin günümüz Türkçesindeki "iyiliksever, merhametli" şeklindeki algısından uzaklaşarak "deist" yani "tanrıcı" kelimesinin karşıtı olarak kullanıyoruz.

2 *Tarih Bilimi Üzerine Mektuplar, Çalışmalar,* II. cilt, Dublin, 1793, s. 343.

şövalyeler, dindar keşişler, şarkı söyleyip gezen halk ozanları, yetenekli zanaatkârlar ve bahar bayramında neşeyle dans eden köylülerle doldurur. Örneğin, *Geçmiş ve Şimdi* adlı eserinde Thomas Carlyle'ın modern İngiltere'nin "İhtirasa Övgü"sünü (Mammon-Gospel) On İkinci yüzyılın toplumsal görüntüsünden ayırırken sergilediği tavır olumsuzdur. John Ruskin, gotik mimari hakkında sanatsal zevklerde bir devrim yaşandığını kaydeder. Yunan ve Roma mimarisinin aksine, gotik mimariyi "en güçlü olanları bile huşuya sevk eden bir güce sahipti, en mağrur ruhlarda bile büyük bir heyecana neden oluyordu: İşçilerin tüm yeteneğinin parıldamasını sağlayan ve sahibinin tüm coşkun hislerine hitap eden bir mimariydi,"[3] sözleriyle ulular.

Orta Çağın Romantik dönemdeki idealleştirilmesinin, tarihsel gerçekleri, abartılı aşağılamalar kadar saptırmış olduğu da kuşkusuzdur. Ancak, aşağılayanlar ve Romantikler arasında bir seçim yapmamız gerekirse, Romantikleri seçmemiz uygun olur, çünkü onlar abartmalarına rağmen en azından Orta Çağ teriminin ne kadar uygunsuz olduğunu takdir etmiş, kullanılmaya devam ediliyor olmasının yegâne mazeretinin "gelenek" olduğunun ayırdına varmışlardır. Kısmen onların iştiyakları, kısmen de Orta Çağ âlimlerinin çalışmaları sayesinde, şimdi artık On İki ve On Üçüncü yüzyıllardaki "yüksekliği" olduğu gibi görebiliyoruz. "Yükseklik" yani, üniversiteleri, skolastisizmi, şövalyelik idealini, gotik sanatı ile insan ruhunun en yüce eserlerinden bazılarını ortaya çıkaran büyük bir medeniyet.

Buna karşın, Henry Osborn Taylor'un "lekeli gerçeklik" (spotted actuality) olarak adlandırdığı bir durumun varolduğunu da inkâr edecek değiliz. Son tahlilde, hangi çağ en yüksek ideallere uymayı başarabilmiştir ki! Ama bugün (umarım) artık kimse Orta Çağın "antik" ile "modern" arasında kısır bir geçiş dönemi değil, entelektüel ve kültürel açıdan bir başlangıç olduğunu inkâr edemeyecektir. Orta Çağ tarihçileri modern seküler medeniyetin tohumlarının tarihin bu döneminde atıldığını keşfetmiş bulunmaktadır. Ancak, bizim amacımız açısından daha da önemlisi, Orta Çağın, Aydınlanma dönemine kadar gücünü kaybetmeyen Hıristiyan dünya görüşünü yaratmış olmasıdır. Bu olgu -bakış açısına bağlı iyi veya kötü biçimde- Batı düşüncesini ve davranış biçimini etkilemiştir.

Yüksek Orta Çağ dönemini anlayabilmek için onun toplumsal muhtevasını bilmemiz gerekir. On iki ve On Üçüncü yüzyıllar, bir sosyal devrimin başlangıcına şahit oldu: Yüzyıllar süren durgunluktan sonra şehir hayatı diriliyor, nüfus sürekli artıyor, siyasi ittifaklar oluşuyor (özellikle Fransa, İngiltere ve İspanya'da), tarımda ve üretim biçimlerinde teknolojik gelişmeler görülüyordu. Yine de J. H. Randall'ın bu dönem toplumunu "acı ve uzun bir zahmet döneminden sonra basit bir geçim sağlamayı beceren öncü bir toplum"[4] olarak karakterize edişi halen geçerlidir. Ekonomi hâlâ temelde tarıma dayanıyordu. Yarı kırsal şehirler, engin bir tarım denizinin ortasındaki

3 *Venedik'in Taşları* (New York, 1860), III. cilt, s. 215.

4 *Modern Aklın Oluşumu* (Cambridge, Mass., 1940), s. 13.

adalar gibiydiler ve malikânelere bağlı mevcudiyetin günlük rutini dikkate değer bir değişime uğramamıştı. Çok az şehirde kapitalist anlamdaki üretim ve mübadele, lonca sisteminin yerini alabilmişti. Ortalama yaşam süresi kısaydı ve bilim açlıkla ve salgın hastalıklarla nasıl baş edeceğini bilmiyordu. Bu koşulların Hıristiyan Kilisesinin o günlerdeki gücüne sebebiyet verdiğini görmek için hayal gücünü fazla zorlamaya gerek yoktur. Bir zamanlar Francis Bacon "sorunlar ve sıkıntılar insanların zihnini dine karşı daha itaatkâr hale getirdiği için; ateizmin insanların daha bilgili olduğu zamanlarda, özellikle barış ve refahın var olduğu dönemlerde geliştiğini"[5] gözlemlemişti. Bunlara Kilisenin kültürel açıdan hâkim konuma yükselişinin, kısmen On İki ve On Üçüncü yüzyıllardaki olumsuz yaşam şartlarına; siyasi ademimerkeziyet, ekonomik çöküş ve nüfus azalmasına sahne olan "Karanlık Çağlar"a rastladığını da ekleyebilirdi.

Yüksek Orta Çağ düşüncesi, hem henüz olgunlaşmamış sosyal devrim fikirlerini, hem de tarımsal-dini medeniyeti yansıtıyordu. Aristo felsefesinin, Yunan-Arap biliminin ve Roma hukukunun canlanışını; skolastik tartışmalar sonucunda oluşmuş yeni merakları ve entelektüel inceliği temsil eden "On İkinci yüzyıl Rönesansı" kırsal alanda canlanma gerçekleşmeden düşünülemezdi. Diğer yandan, Hildebrand Kilisesi'nin ve Papa III. Innocent'in entelektüel ve ruhani itibarı sayesinde, düşüncenin çoğunlukla dini bir çerçevede kalması ve tüm bilgileri dini bir sentezle açıklamak için ciddi bir çaba gösterilmesi (bkz. Aziz Thomas Aquinas ve Dante) sağlanıyordu. Şehirler ve saraylar, ruhban sınıfının eğitimdeki tekelini yeni yeni tehdit etmeye başlamıştı ve manastırlar entelektüel güçlerinin bir kısmından vazgeçmeye başlasalar bile bunların yerini öncelikle katedral okulları ve üniversiteler (en azından Paris örneğinde üniversite, ruhban sınıfı tarafından kontrol edilen bir kurumdu) dolduruyordu. Çok az kişinin okuma yazma bildiği bir dönemde hiç de kalabalık olmayan entelektüel sınıf çoğunlukla rahiplerden oluşuyordu, ancak rahiplerin hepsi de aynı düzeyde zihin yapısına sahip değildi. Bu nedenle Ernst Troeltsch sanat ve bilimin uzun bir zaman boyunca "Kilise ile bağlantılı" olduğunu söylerken çok da fazla abartmıyordu: "Aslında Kilise'den ve ideallerinden bağımsız olarak tanrısal bir hakka sahip olunduğunu hissedecek ve iddia edecek bağımsız seküler medeniyetin değerleri mevcut değildi. Varolan tek bağımsızlık, Kilise'nin bağımsızlığıydı; ne devlet, ne iktisadi üretim, ne bilim, ne de sanat bağımsızdı."[6]

Bundan yola çıkarak, Orta Çağ düşüncesinin gövdesinin, öncesinde ve sonrasında neredeyse benzeri olmayan şekilde otoriter, ilahiyat merkezli ve teokratik olduğu söylenebilir. Kullanılabilecek diğer tanımlayıcı terimler ise mutlaka "dini", "düalist" (Kartezyen anlamda değil, Eflâtun'un kullandığı anlamda), "organik" ve "hiyerarşik" olurdu. Bu kelimelerin anlamlarını ayrıntılı olarak inceleyelim.

---

5 *Denemeler*, "Ateizm Hakkında."

6 *Hıristiyan Kiliselerinin Sosyal Öğretileri* (Londra, 1931), I. cilt, s. 252.

Orta Çağ düşüncesi, otoritesini, evren ve insan hakkındaki temel önermelerini Kilise'nin tekelinde olan ilahiyat ile içinde Eflâtun'un ve Aristo'nun (sapkınlıkları ayıklandıktan sonra) metinlerinin de yer aldığı seçilmiş kitap listesinin üstüne bina etti. Orta Çağ rasyonalizminin tarihi, hiç kuşkusuz, kalın bir cildi doldurabilir ve akıl bazen otoriteyle ters düşer. Nitekim,"aşikâr olanlar veya aşikâr önermelerden çıkarsanabilenler dışında hiçbir şeye inanılmamalıdır", "ilahiyat masallara dayanır" şeklinde önermeler vardı ve bunlar 1277 tarihinde Paris Üniversitesi'nde İbn-i Rüştçü fikirlerin yayıldığından haberdar olan Paris Piskoposu tarafından yasaklanan iki yüz on dokuz önermeden ikisiydi. Bununla birlikte akıl, genellikle otoriteyle çatışmıyor, tarafsız konular üzerine fikir yürütmek veya merkezi inancı izah etmekle ve desteklemekle yetiniyordu. Aslında Aziz Thomas Aquinas Okulu'nun düşüncesinin ana noktası da aklın ve vahyin neticede aynı noktaya varmak zorunda olduğu varsayımına dayanıyordu. Orta Çağ filozoflarının en büyüğü, Aristoculuğu Hıristiyan teolojisi ile uyumlu hale getirmeyi ve böylece "Yahudi olmayanlara"[7] ve şüphe edenlere, aklın otoriter geleneği desteklediğini göstermeyi iş edinmişti. Aziz Thomas Aquinas'a göre düzgün işleyen bir akıl, kutsal şeylere ilişkin bilgi düzeyine ulaşacak ve gizlenmiş olan (güya "mantık üstü") gerçeğin, ne mantık ne de ihtimal dışı olduğunu gösterecekti. Bilgiyi modern anlamda, yani genişleyen ve kuramsal bir şey olarak hayal eden entelektüeller pek azdı. Tüm gerçeklerin zaten mülkiyetlerinde olduğuna inanıyor, bu inançlarını da geçmiş ve geleceğin nihai otoritesine dayandırıyorlardı. Onlara bu kadar haz veren "öz"lerin, "ayna"ların gerçek önemi buradaydı. Örneğin Aquinas *Summa Theologica* (Teolojinin Özü) ve Beauvaisli Vincent *Speculum Majus* (Sihirli Ayna) adlı eserlerinde evrensel bilgiyi tek bir kitaba sığdırıyordu. Nitekim felsefenin gördüğü itibarın nedeni de münferit bilimlerden farklı olarak, insanoğlunun bildiği her şeyi incelemeye ve koordine etmeye çalışmasındandır.

Orta Çağ düşüncesinin ilahiyat odaklı olduğu şeklindeki tespitin gerekçeleri, teolojinin itibarı, çoğu âlimin "gerçekçi" (Eflâtun'un kullandığı anlamda) itikadı, tefekkür hayatının herkesce kabul gören üstünlüğüdür. İlahiyat veya kutsal doktrin, öğrenim hiyerarşisinde ilk sıradadır. "İlahiyat," der Aziz Thomas Aquinas, "bütün diğer bilimlerden üstündür." Bir nazari bilimin diğerine kıyasla daha kesin olmasına dayanarak veya konusunun itibarına bakarak diğerinden daha değerli olduğu söylenir. Oysa ilahiyat, her iki açıdan da diğer nazari bilimlerden üstündür; çünkü diğerleri insan mantığının doğal ışığından kaynaklanan bir kesinliğe sahip oldukları için

7 Aziz Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles* adlı eserinde Hıristiyanlık dışındakilere argümanlarını kabul ettirmeye çalışırken ateistleri, paganları ve Müslümanları 'Yahudi olmayan' anlamındaki 'gentile' tabiri ile anar. Yahudilerle tartışılacak teolojik meselede 'Eski Ahit' temel alınabileceği için Hıristiyanlık ve Yahudilik ortak bir tartışma zemini bulabilecektir. Ancak ateistler, paganlar ve Müslümanlar için bu mümkün olmadığından onları 'gentile' olarak tanımlar ve onlara aklın din ile örtüştüğü argümanlardan oluşan bir savunmayla karşılık verir. (y.n.)

yanılabilirler; ama ilahiyat, kesinliğini yanılmaz ilahi bilginin ışığından ve konusunun saygınlığından alır."

Orta Çağın sanatını ve tarihini neredeyse tamamen ilahiyat dayatmıştır. Felsefe, teolojinin kölesi olmamakla birlikte çoğunlukla onunla kaynaşmış olup "ikinci keman" olmakla yetinmek zorundadır. Öte yandan, ilahiyatın ilk sırada olmasının nedeni "ilk ve son olan"la, yani Tanrı, yaratılışın amacı, insanın kaderi gibi normal aklın haklarında asla yeterli bilgiye sahip olamayacağı konularla ilgilenmesiydi. İlahiyat odaklılık, insan ve doğaya olan diğer konuları da asla ihmal etmiyordu. Orta Çağ düşüncesi, insanı evrenin merkezine yerleştirmişti, tüm yaratılış sürecini insanın kurtuluş mücadelesiyle ilişkilendirmeye çalışıyordu. Doğa bilimlerinin gelişmesini engellemek şöyle dursun, Hıristiyan Aristocular akla uygun olan şeylere ilişkin bilgiyi, felsefi sentezin ön şartı olarak gördü. On İki ve On Üçüncü yüzyıldan itibaren, süsleme sanatı da dahil olmak üzere, doğadaki nesnelere bariz bir ilgi gösterilir oldu. Bununla beraber, Orta Çağ hümanizminde insan, ancak Tanrı'yla olan ilişkisi sayesinde saygınlık kazanıyordu. Çok az sayıda örneğin haricinde, asıl bilimsel ilginin "ikincil" değil "nihai" olana odaklandığı muhakkaktır. Doğanın "nasıl" değil, "neden" böyle olduğu inceleniyordu. Hal böyle olunca, bilimin modern kavramlarına giden yol uzadı.

Orta Çağ düşüncesindeki güçlü "gerçekçilik" izi, ilahiyat odaklılığı daha da belirgin biçimde gösterir. Burada "gerçekçilik" ile kastedilen modern değil, Eflâtuncu (ve aynı zamanda Aristocu) doktrindir: Duyu algılarının nesneleri, daha yüce gerçekliklerde bulunurlar. Skolastikler, bilinen dünyamızın ardında (nominalistler hariç) idealardan ve biçimlerden oluşan bir duyu-ötesi dünya algılıyordu – bu dünya sadece nesnelerde potansiyel olarak mevcut olanlara anlam veriyor ve onlara mevcudiyet kazandırıyordu. Bu görüşe göre, duyularla algılanabilen nesneler sadece göründükleri şeyler değildi; bu nesneler, ilk örneğini Tanrı'dan alan idealar ve biçimlerden oluşan çok daha gerçek bir dünyanın sembolleriydi. Bu nedenle, "Kutsal Kitap'taki sözler Aziz Jerome'a göre lâfzî anlamlarından fazlasını ifade ediyordu," diyor William Durandus, "Kutsal Kitap'ı üç biçimde incelemeliyiz: öncelikle açık anlamına göre; ikinci olarak mecazi yani ruhani anlamına göre; üçüncü olarak geleceğin kutluluğuna göre." Benzer biçimde, 1215 tarihli "gerçekliğin aktarılması" (transubstantiation) yani şarap ve ekmeği oluşturan maddelerin Hz. İsa'nın kanına ve etine dönüşmesi doktrini ile ekmeği Hz. İsa'nın kutsal bedeni, şarabı ise kanı olarak tüketmek suretiyle Tanrı ile irtibat kurulduğu Aşai Rabbani ayinindeki besinlerin "ilinek"lerden ibaret olmadıkları, Hz. İsa'nın gerçek bedenini ve kanını insan duyularının algılayamayacağı biçimde içerdiği söylenmiştir.

Orta Çağ insanları baktıkları her yerde görünmez bir düzenin aşikâr işaretlerini görmüştür. Papalık ve imparatorluk dünyadaki kutsal birliği temsil eder. Şövalyelik geleneğinde şövalyenin kılıcı, haçı, mızrağı gerçeği simgeler ve buna benzer sembolik ilişkilendirmeler sürer gider. William Durandus'un Rationale Divinorum

Officiorum'u gibi bir kitap, karmaşık semboller ve figürlerle doludur, katedrallerin bezemeleri de öyle. Durandus "Kilise," demişti, "dört duvardan oluşur, bu duvarlar dört İncili yazanların doktrini üzerine bina edilmiştir; temeli, gayba aşina olan imandır; kapısı Hz. İsa'dır, şamdanı ve mihrabı da öyle." Modern bir sanat tarihçisi Orta Çağ sanatı için "evren şemasına dair tamamen idealist bir bakışı ve tarih ile doğanın engin semboller olarak görülmesi gerektiği kanaatini dile getiriyor"[8] demektedir..

Aynı metafizik, zühdü ve mucize hissini destekliyordu; bu durum Orta Çağ entelektüellerinin tefekkür hayatını neden yücelttiğini açıklar. Luka İncili 10:38-42'deki Meryem ve Marta'nın hikâyesi, Orta Çağ yazarlarının en sevdiği hikâyelerden biriydi ve hep bu iki kız kardeşten mütefekkir olan Meryem'i cevval olan Marta'ya tercih ediyorlardı. Nitekim Hz. İsa da Meryem'in en iyi olanı seçtiğini söyler. Bakışlarını Hz. İsa'nın yüzüne kilitleyen Meryem, görünüşün ardındaki ebedi gerçeği tefekkür ediyordu. Hem Aristo da *Etik*'in (On Üçüncü yüzyılda çok alıntılanan bir çalışma) onuncu bölümünde mutluluğun "tam bir sükûnet"te olduğunu, "kendi kendisinden başka bir amacı olmadığı" için tefekküre dalmanın iffetli hareketlerden bile daha değerli olduğunu söylemiyor muydu? Statik ve ölümden ileri bir gerçeğe ilişkin tefekkür – bu, hem mistiklerin hem de filozofların idealiydi ve bu durum onların bilginin bir kontrol ve güç aracı olarak algılandığı modern anlayışı ne kadar az kavradıklarını gösteriyordu.

On İki ve On Üçüncü yüzyıllarda Aristocu metafiziğin okulları ele geçirmesiyle, aşırı "gerçekçilik"in gözden düşmeye başladığı doğrudur. Bilindiği gibi, Aristo, ideaları (veya biçimleri) gerçek dünyaya dahil etmiş ve onları maddi fenomenlerle birlikte ve maddi fenomenlerin içinde kullanmaya başlamıştır. Bundan ötürü Aristocu skolastikler biçimle maddeyi ilişkilendirmiş ve bilgiyi duyusal algıya hapsetmişlerdir. Ancak asla tüm entelektüeller Aristocu olmamıştır ve daha önemlisi Aristo'nun sistemi teleolojik ve teolojiktir. Hıristiyan Aristocuların tasavvur ettiği biçimiyle evren, maddi olmayan bir sebebe dayanıyordu. Tanrı ilk maddeyi ve formları "ex nihilo", yani hiçlikten yaratmıştı (burada Kutsal Kitap'ın Tekvin bölümünde yer alan açıklama Aristo'nunkine tercih edilmiştir). "Her şeyin etken, asıl ve nihai sebebi" olan Tanrı, yarattıklarını kendilerine uygun farklı amaç ve görevlere yönlendirmişti. Tanrı evreni demokratik olmaktan çok hiyerarşik bir modele göre inşa etmişti. Evrenin tümü için aynı kanunlar geçerli değildi. Evrenin iki bölümü arasında niteliksel farklar mevcuttu: Dört elementin dünyası, yani bu dünya, dümdüz bir çizgi üzerinde hareket ediyordu, bu nedenle değişime ve çürümeye açıktı; yıldızların göksel dünyası ise dairesel bir hareket içindeydi ve bu nedenle değişmezdi. Kozmik hiyerarşi psikolojik bir hiyerarşiyi de öngörüyordu; Tanrı'dan meleklere ve insana, oradan hayvanlara ve sonra da cansız doğaya uzanan büyük bir "varlık zinciri" mevcuttu. İnsan bu zincirin düğü-

8 Émile Mâle, *Fransa'da Dinsel Sanat, XIII. Yüzyıl* (Londra, 1913), s. 15.

münü oluşturan halkaydı; hem meleklerin hem de hayvanların doğasından parçalar içeren bir "küçük evren" (âlem-i suğra) idi ve yaratılışın geri kalanı onun için halk edilmişti. Ancak şüphesiz mevcudiyet sadece yaratılanlarla sınırlı değildi. Yaratılanların ötesinde gerçek dünya vardı, Tanrı'nın duyular-ötesi dünyası; tüm yaratılanlar, özellikle insan, bu dünyaya doğru çekiliyordu ve tümünün mevcudiyeti ve anlamı bu dünyadaydı.

Tanrı merkezli düşünme biçimi, teokrasi ile çatışmak zorunda değildir ama Yüksek Orta Çağda[9] genelde çatışıyordu. Teokrasi lâfzî olarak, topluma Tanrı'nın ve vekillerinin hükmetmesi demektir. Daha genel biçimde ifade edersek, teolojik öncüller üzerine inşa edilen bir sosyal felsefeyi ifade eder; bu felsefede din insan faaliyetlerinin tüm yönlerini kapsar ve bağımsız, seküler değerlerin varlığına izin vermez. Teokratik ideal, geniş oranda kabul görmesini fiilî sosyal durumu, yani feodal sınıf yapısını; örgütlü bir milliyetçiliğin yokluğunu; çoğu şehirdeki ön-kapitalist ekonomiyi ve özellikle ayine dayalı Kilise anlayışının giderek güç sahibi olmasını belirli oranda rasyonalize etmesi gerçeğine borçludur. Ancak Kilise her zaman bu ideale sahip değildi. Orta Çağın başlarında çoğunlukla Hz. İsa'nın krallığının bu dünyada olmadığı ve kurtuluşun mutlak biçimde kötü olan bu dünyadan kurtulmaya bağlı olduğu yönündeki zahit bakış açısını tercih ediyordu. Ancak Kilise misyonerlik çabalarını genişlettiğinde, feodal mülklerini arttırdığında ve Hildebrand döneminde devletten özgürlüğünü başarıyla ilan ettiğinde "bir tarikat değil, bir medeniyet" olmaya talip oldu.[10] Artık, Tanrı tarafından yaratıldığına göre dünyanın tamamen kötü bir yer olamayacağını iddia ediyordu ve Kilise toplumun Hıristiyan prensiplerine göre yaşamasını sağlamak için ne gerekiyorsa yapmalıydı. Kilisenin teokratik güç iddiası, ilahi inayete bu amaçla düzenlenen ayinlerle ulaşılabileceğini söyleyen yeni ayin teorisine dayanıyordu "aslında ex opere operantis (ayini yürüten sayesinde) değil," demişti Aziz Thomas Aquinas, "ex opere operato (yürütülen ayinden dolayı) inayete kavuşuluyordu" ve ayin usulüne uygun biçimde bu rütbeyi kazanmış bir rahip tarafından yürütülmeliydi. "İnançlılar için sadece bir evrensel Kilise vardır ve onun dışında kalanlardan hiçbiri kurtuluşa eremez." Kilise, kurtuluş için aracılık ediyordu. Bu durumda kurtuluşu neyin sağladığını belirlemek ve tüm toplumu buna yönlendirmek ona düşmez miydi?

Orta Çağın toplum teorisyenleri yaygın biçimde toplumu insan vücuduna benzetir. Toplumun da insan vücudu gibi çeşitli organ veya parçalardan (ruhbanlar, asiller, çalışanlar) oluştuğunu ve bütün vücudun hayatta kalması için bunlardan herbirinin kendi görevini yapması gerektiğini söylerler. Bu teoriye göre toplum, parçaların toplamından fazlasıdır. Birey ancak sosyal bir sınıfın parçası olarak mevcuttur, sosyal sınıf ise daha büyük bir organizmanın, Corpus Christianum (Hıristiyan Birlik)'un bir

9 Avrupa tarihinde 11–13. yüzyıllara karşılık gelen dönem. (y.n.)
10 R. H. Tawney, *Kapitalizmin Yükselişi ve Din*, Londra, 1933, s. 19.

parçasıdır. Bu sistemde tek eşitlik, dini eşitliktir. Hiyerarşi veya toplumdaki "seviye", evrendeki hiyerarşiye karşılık gelir. Organik benzetmeye uygun biçimde elbette bazı organların fonksiyonları niteliksel olarak diğerlerinden üstündür. Ayrıca bu hiyerarşi, günahı dünyaya getiren ve insanların büyük kısmını sabırla ve tevazuyla dayanmaları gereken aşağılık bir varoluşla lanetleyen Âdem'in Cennetten Kovulması ile de açıklanır. Yeni burjuvalar bu sıkı yapıya uymakta zorlansa da teokratlar onlar için de kurallar oluşturmuştur. İktisadi ahlak, kişisel ahlakın bir veçhesi olarak ilan edilmiş ve Hıristiyan ahlakına tabi olduğu bildirilmiştir. Tamahkârlık ölümcül bir günahtır. Bu nedenle tacir, ürünü için kendisinin aynı sosyal durumda insanca yaşamasına yetecek "adil bir fiyat" belirlemelidir. Bir çift ayakkabının değeri öznel değil (münferit olarak satıcı tarafından belirlenemez) nesneldir (devlet, şehir veya lonca tarafından Hıristiyan prensiplerine göre belirlenir).

Orta Çağ teorisi çatışmadan çok sosyal uyum üzerinde durur. Çağdaş sosyal reformcular bu teorinin, var olan durumu Tanrı'nın değişmez iradesiymiş gibi göstermek yoluyla status quo'yu (statüko) korumaya çalıştığını söyleyebilir. Her ne kadar böyle olabilirse de beyan edilen amaç Tanrı'yı aramada müşterek olma durumuna vurgu yapmak suretiyle bireyler, sınıflar ve devletler arasındaki rekabeti ortadan kaldırmaktı. Buradaki ideal, Hıristiyan bir Pax Romana (Roma Barışı) sağlamaktı. Bu ideal, sacerdotium (papanın ruhani otoritesi) ve regnum (geçici/dünyevi hükümdarlar, özellikle Kutsal Roma İmparatoru) arasında, ruhun bedenden üstün olması gibi ilki ikincisinden üstün olmak kaydıyla, Tanrı'nınkine benzer bir birlik görüntüsüne dünya üzerinde ulaşabilmek için işbirliği yapmaktı.

Orta Çağ Hıristiyanlığı, felsefesini Aziz Augustine'den almıştır. *Tanrı'nın Şehri* [De Civitate Dei] eserinde -ve ayrıca Caesarealı Eusebius'un *Dini Tarih* [Ekklesiastike Historia] ve Orosius'un *Paganlara Karşı Dönemin Tarihi* [Historiarum Adversum Paganos] eserlerinde- tarihin ilahi bir plana göre yürüdüğünü görürüz. Aziz Augustine, zamanın başı sonu olmayan, döngüsel bir tekerrürden ibaret olduğu yönündeki klasik tanımı reddeder. "Dünyaya ilişkin klasik görüş, gözle görülür olanlara dairdir. Hıristiyanların dünya 'görüşü' ise bir görüş değil, görünür olmayan şeylere dair bir ümit ve iman meselesidir."[11] Aziz Augustine'e göre Tanrı, zamanı dünya ile eşzamanlı olarak yaratmıştır (Eusebius'un hesabına göre Roma'nın Gotlar tarafından ele geçirilmesinden 5611 yıl önce) ve kıyamet gününde yok edecektir. Bu dönemleştirmenin farklı şemaları mevcuttu: Eusebius tarihi üç çağa ayırıyordu; Augustine ise yaratılışın altı gününe dayanarak altı dönem öne sürmüştü, yedinci ise ebedi Sebt'ti.[12] Ama

11 Karl Löwith, *Tarihte Anlam* (Chicago, 1949), s. 165-166.

12 Augustine'in yedi kısımdan oluşan tarih bölümlemesinde Âdem'in doğumundan başlayarak Vahiyler'de geçen olayları da kapsayan altı dönem öngörülmüştür. Yedinci kısım ise haftanın altı günü çalışıp yedinci günü dinlenilmesine istinaden, Son Yargı'dan sonraki ebedi istirahata karşılık gelir. (y.n.)

hepsi zamanın bir anlamı olduğu konusunda hemfikirdi. Yaratılan diğer her şey gibi insan tarihinin de belirli bir amacı veya hedefi vardı.

Öte yandan, hiç kimse cennetin ve Golgotha'nın (İsa'nın çarmıha gerildiği yer) mutlak kesinliğini sorgulamadı. Âdem cennette tüm insan soyunu azap çekmeye mahkûm eden ilk günahı[13]işledi. Hz. İsa'nın çarmıhta insanoğlunun günahlarının kefaretini ödemesi ve sonrasında Kilise'nin kurulması Tanrı'nın merhametinin kazanılmasını ve insanoğluna ikinci bir şans verilmesini sağladı.

İnsanın doğasına ilişkin Orta Çağ doktrini açıktır, ancak ne Âdem ne de Hz. İsa insanın kaderini tam anlamıyla belirlememiştir. Aksine, protestolara rağmen 529 yılında toplanan yetkili Orange Konsili, Agustinci bir tutum değil yarı Pelagiusçu bir tutum benimsemiştir. Âdem'in günahıyla insanoğlunun özgür iradesinin "azaldığı" ama tamamen yok olmadığı ilan edilmiştir. "Katolik inancına göre, vaftizin yardımı ve işbirliği sayesinde bize sunulan lütuf ile Hz. İsa'nın yolunda vaftiz olanların inançlı biçimde gayret gösterdikleri takdirde ruhlarını kurtarmak için gerekeni yapmış olacağına inanıyoruz." Diğer bir deyişle, tarihsel kurtuluş dramında insanların seçimleri de dikkate alınıyordu. Özetlemek gerekirse, Orta Çağ tarih felsefesi Takdir-i İlahi'ye ve insanoğlunun nihai amaca (telos) doğru yaptığı hacca odaklanıyordu ve "ikincil nedenlere" veya benzeri seküler olaylara çok az ilgi gösteriyordu. Tarih dünyevi mutluluğun gelişiminin değil, insanoğlunun şeytanı yenmek ve Tanrı'ya ulaşmak için verdiği, kaçınılmaz olarak acı içeren mücadelesinin kaydını tutuyordu.

Ancak Orta Çağ dinî düşüncesinin sadece korku ve kasvetle uğraştığı da düşünülmemelidir. Korkunun varlığını sorgulamak bile gereksiz: Bunu görmek için sadece katedrallerdeki ürkütücü Mahşer ve Kıyamet Günü tasvirlerine bakmak bile yeter. Ama özellikle Hıristiyan dualarında ve teolojisinde bolca "Hıristiyan iyimserliği" de mevcuttur. Erken Orta Çağ dualarında pişmanlıktan doğan korkunun önemi o kadar belirgindir ki bu durum Clairvauxlu Bernard'ın ve Assisili Aziz Francis'in dualarında neşeli bir şükran ve mistik bir Tanrı sevgisini gösteren bir ruh haline yol açar. Ayrıca ilahiyat, Manişeizmin dünyayı Karanlıklar Kralı'nın bir eseri ve tarihi de karanlığın ve ışığın güçleri arasındaki çatışma olarak gösteren karamsar öğretisini reddetmektedir. Hıristiyan teolojisindeki Tanrı dünyayı iyi bir yer olarak yaratmakla kalmamış, Aristo'nun bu dünyaya ve özellikle insanoğluna ne olacağını umursamayan tanrısının aksine, umursadığı bu dünyayı yönetmiştir de.

* Franklin Le Van Baumer, "Main Currents of Western Thought", Alfred A. Knopf publishers, 1964, New York.

13 Hıristiyan inancına göre Âdem'in cennette yasak meyveyi yiyerek işlediği, Havva'yla birlikte cennetten kovularak dünyaya atılmalarına neden olan ve bütün insanlığa intikal eden ilk günah. (y.n.)

A. TEMEL VARSAYIMLAR

*1. Tefekkür Hayatına Dair**

Aziz Thomas Aquinas

(…) Şimdi şu dört sorgulama noktasına göre ameli hayatı tefekkür hayatı ile karşılaştırmalıyız: (1) Hangisi daha önemli veya daha üstündür? (2) Hangisi daha erdemlidir? (3) Ameli hayat, tefekkür hayatına engel olur mu? (4) Aralarındaki sıralama nasıldır?

(...) Efendimiz der ki (*Luka İncili, 10:42*): *Meryem iyi olanı seçti ve bu kendisinden alınmayacak*. Burada Meryem tefekkür hayatını temsil eder. Bu nedenle tefekkür hayatı ameli hayattan daha üstündür.

Cevabım şudur: Belli şeylerin kendi içlerinde daha üstün olmalarına hiçbir şey mani olamaz, ancak onlar da bazı hususlarda bir başkası tarafından aşılabilirler. Dolayısıyla buna tefekkür hayatının ameli hayattan açıkça daha üstün olduğunu söyleyerek cevap vermeliyiz: Filozof (Aristo)[14] bunun böyle olduğunu sekiz sebep göstererek ispat etmiştir (*Etik, X:*7-8). İlkine göre, tefekkür hayatında insan içindeki en iyi şeye, yani zekâya ve uygun amaca, yani idrak edilebilen şeylere yönelir; oysa ameli hayatta harici şeylerle meşgul olur. Bu nedenle tefekkür hayatını temsil eden Raşel bu prensibin gören gözü olarak yorumlanmıştır; Gregorius'un[15] dediği gibi *(Magna Moralia, VI:37*) ameli hayat da mahmur Lia tarafından temsil edilmiştir. İkinci sebep, yukarıda açıklandığı üzere (*Q. 180, A. 8, ad 2; Q. 181, A. 4, ad 3*) en üst derecede tefekkür söz konusu olmasa bile, tefekkür hayatının daha sürekli olmasıdır; bu nedenle tefekkür hayatını temsil eden Meryem sürekli Efendimizin ayaklarının dibinde oturur biçimde tasvir edilmektedir. Üçüncüsü, tefekkür hayatı ameli hayattan daha latiftir; Augustine bu sebeple (*De Verb. Dom. Serm., CIII*) Marta'nın dertli olduğunu ama Meryem'in bayram ettiğini söylemiştir. Dördüncüsü, tefekkür hayatında kişi kendi kendine yetme açısından daha üstün durumdadır çünkü bu amaç için daha az şeye ihtiyaç duyar, bu nedenle şöyle söylenmiştir (*Luka İncili, 10:41*): *Marta, Marta, sen çok şey için kaygılanıp telaşlanıyorsun*. Beşincisi, tefekkür hayatı daha çok kendisi için sevilir, ama ameli hayat başka bir şeye yönelmiştir. Bu nedenle şöyle denmiştir: *Rab'den tek dileğim, tek isteğim şu: Rab'bin güzelliğini seyretmek, tapınağında O'na hayran olmak için ömrümün bütün günlerini onun evinde geçirmek* (*Mezmurlar, 27:4*). Altıncısı, tefekkür hayatı zevkten ve dinlenme-

14 Aziz Augustine'in eserlerinde "Filozof" olarak gönderme yaptığı kişi Aristo'dur. (y.n.)

15 590-604 yılları arasında papalık makamında bulunmuştur. *Servus servorum Dei* ve *Pontifex Maximus* unvanlarını yaşıyan ilk papadır. (y.n.)

den oluşur, denir ki: *Sakin olun ve bilin ki Tanrı benim!* (*Mezmurlar, 46:10*). Yedincisi, tefekkür hayatı ilahi şeylere uygundur, diğer yandan ameli hayat insani şeylere yöneliktir; bu nedenle Augustine (*De Verb. Dom. Serm., XIV*): "*Başlangıçta Söz vardı* (*Yuhanna İncili, 1:1*) demiştir: Meryem ona kulak veriyordu: *Söz, beden olup aramızda yaşadı*" (*Yuhanna İncili, 1:14*): Marta ona hizmet ediyordu. Sekizincisi, tefekkür hayatı insana en uygun olan şeye, yani zekâya yöneliktir; oysa ameli hayatın işlerinde hem bizde hem de hayvanlarda mevcut olan daha aşağı kabiliyetler rol oynar; bu nedenle "*İnsanı da, hayvanı da koruyan sensin ya Rab* (*Mezmurlar, 36:6*) sözleri uyarınca insanoğluna özgü olan eklenmiştir: *Senin ışığınla aydınlanırız* (*Mezmurlar, 36:9*).

Efendimiz, *Meryem iyi olanı seçti ve bu kendisinden alınmayacak* (*Luka İncili, 10:42*) diyerek dokuzuncu bir sebep daha eklemiştir; bu sözleri Augustine (*De Verb. Dom. Serm., CIII*) şöyle izah eder: *Sen kötü bir seçim yapmadın ama o daha iyi bir seçim yaptı. Neden daha iyi? Çünkü bu kendisinden alınmayacak. Ancak ihtiyaçların yarattığı zahmet ortadan kalkacak: Ama gerçeğin letafeti sonsuzdur.* (...)

2. İtiraza Cevap. Tefekkür hayatı belirli bir zihin özgürlüğü içerir. Gregorius (*Hezekiel Üzerine Vaazlar, III*) geçici şeylerin değil, ebedi şeylerin düşünülmesi sebebiyle tefekkür hayatının belirli bir zihin özgürlüğü sağladığını söyler. Ve Boëthius der ki (*De Consolatione Philosophiae, V:II*): *İnsanoğlunun ruhu ilahi aklı izlerken daha fazla özgürlüğe ihtiyaç duyar, bedensel şeylere tenezzül ettiğinde ise daha azına*. Bu nedenle ameli hayatın tefekkür hayatına doğrudan hükmetmediği açıktır, ama ameli hayatın bazı işlerini tefekkür hayatına hazırlık olarak öngörür; dolayısıyla da hizmet edendir, hükmeden değil. Gregorius ameli hayatın tutsaklık, tefekkür hayatının ise özgürlük olduğunu söylerken buna işaret eder.

3. *İtiraza Cevap.* Bazen insanoğlu güncel hayatın ihtiyaçları nedeniyle tefekkür hayatından ameli hayatın işlerine çağrılır, ancak tefekkürü tamamen terk etmeye mecbur olacak kadar değil. Bu durumda Augustine şöyle der (*Tanrı'nın Şehri, XIX:19*): *Hakikate duyulan aşk, kutsal bir boş zaman gerektirir; hayır işlerine yönelik talepler ise sıkı bir çalışma altına girmeyi gerektirir;* bunlar ameli hayatın işleridir. *Kimse bu yükleri omzumuza yüklemezse, kendimizi hakikat konusunda araştırmaya ve tefekküre vermemiz gerekir; ama bu yükler bize verilirse onlara dayanmamız gerekir, çünkü hayır işleri bizden bunu talep eder. Yine de bu durumda bile hakikatın zevklerini tamamen terk etmemeliyiz, bu lezzetten kendimizi uzak tutarsak bu yük bizi boğar.* Bu yüzden açıktır ki bir kişi tefekkür hayatından ameli hayata çağrılırsa bu bir eksilme biçiminde değil artış biçiminde olmalıdır. (...)

Böylece ikinci bahse geçiyoruz:

1. İtiraz. Ameli hayat, tefekkür hayatından daha erdemli gibi görülebilir. Erdem, hak edilmiş ödülü ifade eder ve ödül emeğin karşılığıdır. *1. Korintliler, 3:8* der ki: *Herkes kendi emeğinin karşılığını alacaktır.* Emek, ameli hayata aittir ve gerisi tefekkür hayatına aittir; Gregorius der ki (*Hezekiel Üzerine Vaazlar, XIV*): *Tanrı yoluna dönen kimse ilk önce verdiği emekten dolayı terlemelidir; yani Lia'yı alsın ki böylece sonradan Raşel'in kollarında dinlenebilsin ve prensibi anlayabilsin. Bu nedenle ameli hayat tefekkür hayatından daha erdemlidir.* (...)

1. İtiraza Cevap. Zahiri emek tesadüfi ödüllerin artışına yol açar; ama esas ödül göz önüne alındığında erdemin artışı asıl hayır işindedir, Hz. İsa aşkına harcanan zahiri emek bunun bir işaretidir. Ama bir kişinin bu hayata ilişkin her şeyden vazgeçmesi, kendini ilahi tefekkürle meşgul etmekten zevk duyması buna ilişkin çok daha anlamlı bir işarettir. (...)

(...) Gregorius der ki *(Magna Moralia, VI:37*): *Tefekkür kalesini korumak isteyenler önce çalışma kampında eğitim görmelidir.*

Buna benim cevabım ameli hayatın iki ayrı bakış açısından değerlendirilebileceğidir. İlki zahiri çalışmanın pratiği ve bu konudaki ilgi açısından: Açıktır ki ameli hayat tefekkürü engellemektedir, öyle ki zahiri işlerle meşgul iken kişinin kendini ilahi tefekküre vermesi mümkün değildir. İkinci olarak, ameli hayatın ruhun içindeki tutkuları susturduğu ve yönlendirdiği düşünülebilir ki bu bakış açısından ameli hayat tefekkür hayatına yardımcı olmaktadır çünkü insanın içindeki tutkuların aşırılığı tefekkür hayatını engelleyebilir. Bu nedenle Gregorius der ki (*Magne Moralia*): *Tefekkür kalesini korumak isteyenler önce çalışma kampında eğitim görmelidir. Bu nedenle dikkatlice inceleyenler komşularına haksızlık yapıp yapmadıklarını, komşularının onlara yaptığı haksızlıklara temkinli biçimde göğüs gerip geremediklerini, ruhlarının geçici nesnelerin varlığıyla mutlu olup olmadığını ve bu nesneler yok olduğunda büyük acı çekip çekmediklerini öğreneceklerdir. Böylece ruhani şeyleri keşfetmek için kendi kendileriyle baş başa kaldıklarında maddi şeylerin gölgelerini hâlâ yanlarında taşıyıp taşımadıklarını veya bu gölgeler tarafından takip ediliyorlarsa gölgeleri ihtiyatlı biçimde kendilerinden uzak tutup tutamadıklarını bilirler.* Böylece ameli hayatın işleri, tefekkürü engelleyen ve hayalleri artıran içsel tutkuları susturarak tefekküre vesile olur.

(…) Dolayısıyla, eğer insanoğlunun nihai mutluluğu tesadüfün eserleri denen zahiri şeylerde; bedenin niteliklerinde; his melekesi olarak ruhun niteliklerinde; akli meleke olarak ahlak erdemlerinin icrasında; zihinsel erdem olarak hüner ve basiret gibi eylemlerle ilgili olanlarda; bunların hiçbi-

rinde değilse, elimizde kalan sonuç şudur: İnsanoğlunun nihai mutluluğu gerçeğin tefekküründedir.

Bu faaliyet sadece insana özgü olduğu için diğer hayvanların hiçbiri onunla o noktada iletişim kuramaz.

Tekrarlayalım. Bu durumun kendisinden başka hiçbir amacı yoktur: Çünkü hakikat üzerine tefekkür, bu faaliyetin bizatihi kendisi için gerçekleştirilir.

Tekrarlayalım. Bu faaliyetle insanoğlu kendinden yüce olanlarla bir olur, onlar gibi olarak: Çünkü bütün insan edimleri içinde yalnızca bu edim hem Tanrı'da, hem farklı tözlerde gerçekleşir. Ayrıca, bu faaliyet sırasında insan kendisinden yüksek varlıklarla temas kurar, mümkün olan her biçimde.

Bunların yanı sıra insanoğlu bu faaliyet için kendi kendine daha fazla yeterlidir, bu faaliyeti yürütmek için zahiri nesnelerin yardımına ne kadar az ihtiyaç duyduğunu görür.

İlave edelim. Diğer tüm insan faaliyetleri neticede bu faaliyete yönlendirilmiş gözükmektedir. Mükemmel tefekkür için vücudun tüm yüklerden kurtulması gereklidir ve hayat için gerekli olan tüm ustalık ürünleri bu amaca yöneliktir. Ayrıca tefekkür için tutkulardan kaynaklanan tüm kargaşadan kurtulmak gerekir; bu ise ahlaki meziyetler ve basiret ile başarılabilir ve üstelik medeni hayatın tüm düzenlemelerinin sebebi olan zahiri karışıklıklardan da kurtulmak gerekir. Yani meseleyi doğru biçimde ele alırsak, insana dair meşgalelerin tamamının gerçek konusunda tefekkür edenlerin hizmetine sunulduğunu görürüz.

Şimdi, insanoğlunun nihai mutluluğunun ilk prensipleri anlamayı temel alan bir tefekkürde olması mümkün değildir: Çünkü evrensel olması ve nesnelerin eyleme geçmemiş hallerindeki, yani henüz kuvvedeki bilgisini içermesi nedeniyle eksiktir. Ayrıca insanoğluna ilişkin araştırmaların başlangıcıdır ama sonu değildir ve hakikatin araştırılması yoluyla elde edilmez, bize doğadan gelir. Nesnesi en alt seviyedeki mevcudiyetler olan bilimlere dayalı tefekkürde de bulunmaz: Mutluluk, aklın en yüksek nesneleriyle ilişkili bir zihin faaliyetinden oluşmalıdır. Sonuçta insanoğlunun nihai mutluluğu ilahi şeylerin düşünülmesini temel alan bilgeliktedir. Bu nedenle açıktır ki insanoğlunun nihai mutluluğu, yukarıdaki argümanlarla da kanıtlandığı üzere, sadece Tanrı'ya ilişkin tefekkürdedir.

* Dominiken mezhebine mensup olan Aziz Thomas Aquinas (1225–1274) Orta Çağ Kilisesi'nin en büyük filozof ve teoloğuydu. 1323 yılında Aziz ilan edildi ve Papa V. Pius tarafından 1567 yılında "Melek Âlimi" (Angelic Doctor)[16] ilan edildi. *Summa Theologica ve Summa Contra Gentiles* en

16 Roma Katolik Kilisesi tarafından, aynı zamanda teolog olan bazı azizlere ve skolastik öğretinin bazı teologlarına "âlim-muallim" anlamına gelen "doktor" ünvanı verilmiştir. (y.n.)

önemli iki eseri sayılır. Aziz Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica* eserinin İngilizce çevirisinden yapılan alıntılar, yayımcı ve telif hakkı sahibi Benziger Brothers, Inc. şirketinin izniyle yapılmıştır. II. cilt, s. 1942-5.
Aziz Thomas Aquinas'tan: Summa Contra Gentiles, çeviren İngiliz Dominiken Rahipler, III. cilt, I. bölüm, s. 78-9. Telif hakkı 1928, Burns Oates & Washbourne Ltd.; Burns Oates & Washbourne Ltd. izniyle yeniden basılmıştır.

*2. Oxford New College Nizamı**

Kutsal ve Bölünmez Teslis (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) ve ayrıca görkemli bakire Kutsal Meryem ve Tanrı'nın tüm azizleri adına. Ben Wykehamlı William, Winchester piskoposunun ilahi hoşgörüsü sayesinde (...) O'nun [Tanrı'nın, ç.n.] tamlığının inayetinin bu hayatta bize dolu dolu bahşettiği hazinelerin lütfuyla; papanın ve krallık otoritesinin takdiriyle iki ölümsüz kolej kurduk, oluşturduk ve tesis ettik: Biri fakir ve ihtiyaç içinde olan rahiplerin çalışabileceği ve farklı ilimlerde ve melekelerde uzmanlaşabileceği, Lincoln piskoposluk bölgesi içindeki Oxford Üniversitesi'nde bulunan ve "Oxenford'daki Wynchestre Azize Meryem Koleji" olarak bilinen okuldur ve diğer ölümsüz kolej ise Winchester şehri yakınında fakir ve ihtiyaç içinde olan rahiplerin gramer çalışabileceği ve diğeri gibi "Wynchestre Azize Meryem Koleji" olarak adlandırılan okuldur – Çarmıha Gerilen ve O'nun annesi görkemli Meryem'in adının methedilmesi, şereflendirilmesi ve onurlandırılması için; Hıristiyan inancının muhafazası ve yüceltilmesi için; Kutsal Kilise'nin menfaati için; ilahi ibadetin, yüce bilimlerin ve yetkinliklerin gelişmesi için işlerimizde ve yazılarımızda istediğimiz üzere benzer kolejlerin düzenlenmesi ve kurulması için imtiyaz bahşedildi.

Ve bu münasebetle; bahsi geçen Oxford'taki kolejimizde bulunan âlim rahiplerin ve diğer kişilerin eğitimi, çoğalması ve menfaati için; kolejin diğer mülklerinin ve mallarının sağlıklı biçimde düzenlenmesi için gerekli ve faydalı olabileceğini düşündüğümüz bazı şeyleri; gelecekte ve sonsuza dek hatırlansınlar diye, Hz. İsa'nın adıyla tesis etmek ve mukadder kılmak istiyoruz.

1. Bölüm: Oxford'taki bahsi geçen kolejin âlim rahiplerinin, papazlarının ve şapel rahiplerinin toplam sayısı ve muhtelif ilimlerde ve ihtisaslarda benzeri tahsil görenlerin muayyen sayısı hakkında.

Oxford'taki bahsi geçen kolejimizin bir kolej müdüründen ve öncelikle tüm bilimlerin anası ve sahibesi olan, otağı diğerlerinden büyük olası Kutsal Kitap; ardından barış içinde onun (Kutsal Kitap'ın) yanında mücadele edesi o iki nizam, yani kilise hukuku ve medeni hukuk ve boyasını diğerlerine

geçirmeyesi felsefe üzerine çalışacak; yetmiş adet ihtiyaç içinde olan yoksul rahipten oluşmasını ve bunların bahsi geçen ilimlerde ve ihtisaslarda eğitim görmesini uygun gördük; ve kolej farklı kişileri tek bir kişiye dönüştüreceği için aynı kolejde Tanrı'nın inayetiyle farklı ilimlerin ve ihtisasların gelişmesini istedik: bu ihtisaslar felsefe, kilise hukuku ve medeni hukuk ve hepsinden önemlisi Hz. İsa'nın sözlerinin daha coşkulu ve daha sık vaaz edilebilmesi için, imanın ve Tanrı'nın adıyla ibadetin artması ve daha güçlü biçimde desteklenmesi için tümünden öncelikli olan kutsal teolojidir. Tanrı'ya şükredenlerin sayısı artsın diye, Kilise idare edilebilsin diye, Hıristiyan dininin gücü ve coşkusu çoğalsın diye; bilginin ve erdemin gücü fazlalaşsın diye; ayrıca sıkıntısını kısmen giderebileceğimiz ama dürüstçe söylemek gerekirse tamamen iyileştiremeyeceğimiz vebanın, savaşların ve dünyanın diğer ıstıraplarının ruhban sınıfında yol açtığı eksiklik ve ihtiyaçların neden olduğu yaraların üzüntüsünü hafifletmek için; bu üzücü perişanlığa duyduğumuz merhamet nedeniyle; biz de kendimizce ve gönülden emek vermek istiyoruz. (...)

Bu nedenle bahsi geçen âlim rahiplerin on tanesini medeni hukuk derslerini vermekle görevlendirdik, başka on rahibin de kilise hukuku derslerini vermesine ve aşağıdaki nedenlerden dolayı mümkün olmadığı durumlar haricinde üç ayrı hukuk fakültesinde etkin biçimde ders verilmesine karar verdik. (...)

Aynı koşullarla kilise hukuku öğretmenlerinin sayısı yeterli olmazsa medeni hukukçularla tamamlanabilir, ama her iki hukuktaki toplam öğretmen sayısı yirmiyi aşamaz.

Kalan elli kişi farklı derslere gayretli biçimde katılmalı ve zanaat veya felsefe ve ilahiyat öğrenmelidir. Ancak bunlardan ikisinin fakültede bilfiil vekil doktor olarak kalmak kaydıyla tıp bilimi derslerine katılmasına ve iki kişinin de astronomi bilimi derslerine girmesine izin verdik.

Ancak kimsenin kolej müdürünün ve ilahiyat fakültesi dekanının iradesi ve izni olmadan tıp fakültesine gitmesini istemiyoruz ve ayrıca bu kişi mutlaka Oxford Üniversitesi'nde öngörülen kursu bitirip ilk önce fen bilimleri dalında doçentliğini vermek zorundadır. Ayrıca tıp fakültesindeki bu öğrencilerin, aynı fakültede bilfiil vekil doktor değillerse, ilahiyat derslerinden geçmesini ve bu konuda yetkin olmasını da istiyoruz.

Ayrıca, önceden bahsi geçen kolej müdürü ve yetmiş âlimin haricinde diğer nizamnamelerde tamamen açıklandığı biçimde her zaman ve sürekli on papaz ve üç rahibin bulunmasını, bahsi geçen şapelde ücretli hizmetliler bulunmasını; her gün ibadet etmelerini, iyi eğitimli, iyi duruşlu ve düzgün bir hayata sahip olmalarını; iyi bir sese sahip olup okuma ve şarkı söylemede

iyi eğitimli olmalarını; ayrıca okumak ve şarkı söylemek üzere yetiştirilmiş on altı oğlan çocuğunun bulunmasını uygun gördük.

* Çoğunlukla "New College" olarak bilinen; Oxford, Winchester'da bulunan Kutsal Meryem Koleji'nin Nizam Kitabı.
1400 tarihli Oxford New College Nizamı, Orta Çağ'da kabul gören normal bilgi hiyerarşisini gösterir. Yetmiş akademi üyesinden on ikisi medeni hukuk, astronomi ve tıp konularında çalışmasına rağmen kutsal çalışmaların bariz üstünlüğü ortadadır. Üstelik tüm akademi üyeleri on beş yaşında rahip olmak üzere kafasını kazıtan "âlim rahipler"dir. Bu "yeni" kolejin nizamı, Reform dönemine kadar İngiliz kolejlerine model oluşturdu.

*3. Enchiridion**

Aziz Augustine

IV. Bölüm: Laurentius tarafından ortaya atılan sorular.

İnsanoğlu için hayatın gerçek sonu nedir, çeşitli sapkınlıkların hangilerinden uzak durmak gerekir, din ne dereceye kadar akıl tarafından desteklenir, sadece inanç mevcutsa aklın hangi yönleri inancı desteklemez, dinin amacı nedir, doktrinin tümünden ne sonuç çıkartılır, Katolik inancının emin ve doğru temeli nedir gibisinden soruların cevabını içeren ve her zaman yanında bulundurabileceğin bir el kitabı yazmam konusunda sabırsız olduğunu söylüyorsun.

Aslında inancın, ümidin ve sevginin doğru nesnelerini ayrıntılı biçimde bilsen bu soruların tümünün cevabını da şüphesiz bilirdin. Çünkü bunlar dini kaygıların temel, hatta yegâne nesneleridir. Bunların aleyhine konuşan ya Hz. İsa'nın adına tamamen yabancıdır veya kâfirdir. Bunlar, başlangıç noktası bedensel duyular veya aklın sezişleri olan bir akıl tarafından savunulmalıdır. Tecrübe etmediğimiz veya bedensel duyularla hissetmediğimiz, akıl yoluyla da erişemediğimiz şeyler konusunda da şüphesiz maddi duyular veya zihinsel sezgi sayesinde ve ilahi yardımın inayetiyle sorgulanan konuları bilen veya öngören Kutsal Kitap yazarlarının şahadetine inanılmalıdır.

V. Bölüm: Bu sorulara kısa cevaplar.

Ayrıca akıl, sevgiden kaynaklanan inancın ilk öğeleri ile doldurulunca, hayatın saflığı ile o fikre ulaşmaya çabalar – kalbi saf ve mükemmel olanlar, tamamı görülse üstün bir mutluluk verecek olan o söylenemeyen güzelliği bilir. Burada elbette başlangıç noktası ve amaç ne olmalıdır hakkındaki soruna bir cevap vardır: İnançla başlarız ve fikir ile mükemmelleşiriz. Bu aynı zamanda doktrinin tümüdür. Ancak Katolik inancın emin ve doğru temeli

Hz. İsa'dır. Havarilerden biri şöyle der: "*Çünkü hiç kimse atılan temelden, yani Hz. İsa Mesih'ten başka temel atamaz*" (*1. Korintliler, 3:11*).

VII. Bölüm: İnanç, umut ve sevgiyle hareket etmeyi talep eden Efendimizin Duası ve İtikat.

İtikadınız var ve Efendimizin duasını biliyorsunuz. Duyduklarınız veya okuduklarınız içinde daha özet olan ne var? Daha kolay akılda tutulacak ne var? Eğer bir günah neticesinde insan ırkı büyük bir ıstırap altında inliyorsa ve acilen kutsal merhamete ihtiyaç duyuluyorsa, Tanrı'nın inayetini önceden gören peygamberlerden biri şunu bildirir: "*O zaman Rabb'e yakaran herkes kurtulacak*" (*Yoel, 2:32*). Efendimizin duası bu yüzden önemlidir. Ama bu inayeti övmek için Kutsal Kitap'tan alıntı yapan havari hemen eklemiştir: "Ama iman etmedikleri kişiye nasıl yakaracaklar?" (*Romalılar, 10:14*). İtikat bu yüzden önemlidir. Burada şu üç lütuf örneklendirilmiştir: İman itikat eder, ümit ve sevgi dua eder. Ama iman olmadan son ikisi mevcut olamaz, bu yüzden imanın da dua ettiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden şu yazılmıştır: "*Ama iman etmedikleri kişiye nasıl yakaracaklar?*" (*Romalılar, 10:14*).

IX. Bölüm: Neye inanmalıyız? Doğa söz konusu olduğunda, Hıristiyanların her şeyin sebebinin Yaratıcı'nın iyiliği olduğunu bilmekten fazlasını bilmeye ihtiyacı yoktur.

Din söz konusu olduğunda neye inanmamız gerektiği sorulduğunda Greklerin "*physici*" dediği eşyanın tabiatını incelemek gerekli değildir; Hıristiyanların elementlerin gücü ve sayısı hakkında ilgisiz olması ihtimaline karşı tetikte durmanız gerekmez – gök cisimlerinin hareketi, düzeni ve yörüngeleri; göğün biçimi; hayvanların, bitkilerin, taşların, kaynakların, nehirlerin ve dağların türleri ve doğaları; kronoloji ve mesafeler; yaklaşan fırtınaların işaretleri ve o filozofların buldukları veya bulduklarını düşündükleri binlerce diğer şey. Bu adamlar bile, bunca zekâyla donatıldıkları, hevesle dolu oldukları, bolca boş zamana sahip oldukları, insani akıl yürütmelerin yardımıyla bazı şeylerin izini sürüp bazılarını da tarih ve tecrübe yardımıyla buldukları halde her şeyi bulamadılar ve abartılan keşiflerinin çoğu kesin bilgiler olmaktan çok tahmindir. Bir Hıristiyan için, ilahi veya dünyevi, görünür veya görünmez yaratılan her şeyin tek yaradılış sebebinin Yaratıcının, yani tek gerçek Tanrı'nın iyiliği olduğuna inanmak yeterlidir; varlığı O'ndan türememiş kendisinden başka hiçbir şey yoktur; yani o Üçleme'dir; Baba'dır, Baba'dan olan Oğul'dur ve aynı Baba'dan gelen ama Baba'nın ve Oğl'un ortak ruhu olan Kutsal Ruh'tur.

XXVL. Bölüm: Âdem'in günahı yüzünden tüm gelecek nesiller yozlaştı ve onun maruz kaldığı ölüm cezasıyla doğdular.

Bu yüzden, günahından sonra Âdem sürgüne gönderildi ve bu günah nedeniyle kökü ondan gelen bütün bir soy yozlaştı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Böylece onun ve onu günaha iten kadının soyundan gelenler, onunla birlikte mahkûm olanlar -hayvani şehvetin çocukları olarak itaatsizliğin cezasını çekenler- da o ilk günahla lekelendi ve türlü hata ve elemler vasıtasıyla; düşmüş meleklerle, onları yozlaştıranlarla ve onların efendileriyle ve bu feci akibetin iştirakçileriyle birlikte çekecekleri nihai ve sonsuz cezaya sürüklendiler. Böylece, "*Günah bir insan aracılığıyla, ölüm de günah aracılığıyla dünyaya girdi. Böylece ölüm bütün insanlara yayıldı. Çünkü hepsi günah işledi.*" (*Romalılar, 5:12*). Şüphe yok ki Havari burada, "dünya" derken tüm insan soyunu kastediyor.

XXVII. Bölüm: Âdem'in günahının insanoğlunu düşürdüğü sefil durum ve Tanrı'nın merhameti sayesinde durumun düzelmesi.

Bu sebeple sorun devam ediyordu. İnsan soyunun tümü mahkûm edilmişti, sefalet içinde çırpınıyorlardı, bir kötülükten diğerine sürükleniyorlardı ve düşmüş meleklerin tarafında olduklarından o günahkâr isyan yüzünden hak ettikleri cezayı çekiyorlardı. Kötülerin hangi sebeple olursa olsun serbestçe kör ve azgın heveslerini takip etmesi ve aksi yöndeki iradelerine rağmen bu açık ceza yüzünden acı çekmeleri açıkça Tanrı'nın adil gazabının sonucuydu. Ancak Yaratıcı'nın iyiliği, kötü meleklere yaşam ve yaşama gücü vermekten (bu güç olmadan varlıkları kısa sürede sona ererdi) veya hüküm giymiş ve yozlaşmış bir soydan gelen insanlık söz konusu olduğunda onların tohumlarına biçim ve hayat vermekten; o soydan gelenleri biçimlendirmekten, dünyanın farklı yerlerinde ve hayatlarının farklı dönemlerinde onları mutlu etmekten ve ihtiyaç duydukları gıdaları ihsan etmekten asla vazgeçmedi. Çünkü kötülüğün içinden iyiliği çıkarmanın ve sonra hiçbir kötülüğün var olmasına izin vermemenin daha iyi olacağına hükmetti.

XXXIII. Bölüm: Doğaları gereği gazabın çocukları olan insanlar bir arabulucuya ihtiyaç duydular. Tanrı ne anlamda öfkelidir?

(...) Şimdi, insanlar ilk günah yüzünden bu gazabın etkisi altındayken ve bu ilk günah, üzerine eklenen fiili günahların sayısından ve büyüklüğünden oran olarak çok daha ağır ve ölümcül olduğundan bir arabulucuya ihtiyaç vardı; yani tüm kanunların ve peygamberlerin kurbanlarına benzer, bu gazabı kaldıracak bir kurban önererek barışma sağlayacak birine. Bu yüzden havari şöyle demiştir: "*Çünkü biz Tanrı'nın düşmanlarıyken Oğlunun ölü-*

mü sayesinde O'nunla barıştıysak, barışmış olduğumuz için Oğlunun yaşamı sayesinde kurtulacağımız çok daha kesindir." (*Romalılar, 5:10*). Eğer Tanrı kızgınsa ona kızgın bir adamın zihnindekine benzer hastalıklı bir duygu atfedemeyiz, ama O'nun günah karşısındaki memnuniyetsizliğini insan duygularına benzetmek suretiyle aktararak "kızgınlık" olarak adlandırırız. Ama bir arabulucu sayesinde Tanrı ile barışmış ve Kutsal Ruh'u almış olmamız ve düşmanken oğullar olarak kabul edilmemiz ("*Tanrı'nın Ruhu'yla yönetilenlerin hepsi Tanrı'nın oğullarıdır*") (*Romalılar, 8:14*): İşte bu Tanrı'nın, Efendimiz Hazreti Hz. İsa vasıtasıyla, inayetidir.

LVI. Bölüm: Kutsal Ruh ve Kilise. Kilise, Tanrı'nın mabedidir.

Şimdi Hz. İsa'dan, Efendimizden, Tanrı'nın tek oğlundan bahsetmişken, inancımıza dair itiraflara uygun bir kısalıkta şunu söyleyerek devam etmeliyiz; Kutsal Ruh'a da inanıyoruz – böylece Tanrı'yı meydana getiren Kutsal Üçleme'yi tamamlıyoruz. Sonrasında Kutsal Kilise'den bahsetmeliyiz. Bağımsız Kudüs'ü teşkil eden maharetli hilkatin konuşma sırasında Yaratıcı'dan ve Kutsal Üçleme'den sonra gelmesi gerektiğini anlıyoruz: Çünkü Hz. İsa hakkında tüm söylenenler elbette tek başına yaratılmış olan kişinin birliğine göndermede bulunur. Bu yüzden O'nun evi olan ve O'nun içinde oturduğu; sahibi olan Tanrı'nın mabedi ve inşa edenin evi olan Kilise, itikadın doğru sıralamasında Üçleme'den sonra gelmelidir. Burada Kilise'nin tümünü, yani sadece dünyada bir yabancı olan yolcuların güneşin doğuşundan batışına kadar Tanrı'nın adını övdükleri ve o eski esaretten kurtuluşu anlatan şarkılar söyledikleri kısmını değil; yaratılıştan itibaren cennetteki Tanrı'nın yanında duran ve bir düşüş neticesinde sefaleti yaşamamış olan kısmını da anlamalıyız. Bu ikinci kısım, kesintisiz mutluluğun keyfini çıkaran kutsal meleklerden oluşur ve (görevlendirildiği üzere) yabancılar arasında gezinen kısma yardım eder; çünkü bu iki kısım ebediyet yoldaşlığında bir olacaktır ve şimdi de sevgi bağı sayesinde birdir, ikisi de Tanrı'ya ibadet üzere mukadder kılınmıştır.

LXIV. Bölüm: Günahların affı, suçtan azade olmalarına rağmen günahtan azade olmayan azizlerin ölümlü hayatlarının tamamını kapsar.

Ama melekler, günahlarımız bağışlandığı için, şimdi bile bizimle barış içindedir. Bu yüzden, itikat sırasına göre Kutsal Kilise'nin zikredilmesinin ardından günahların affı gelir. Kilise bunun için dünyadadır: Bu sayede, önce kaybettiğimiz ve sonra bulduğumuzun bir kez daha kaybolması engellenmiştir. Çünkü doğumumuzla bize gelen ve yeniden doğum sayesinde kurtulduğumuz ilk günahın panzehiri olan vaftizin inayeti (ama bu inayet düşüncelerle, sözlerle ve amellerle işlenen tüm fiili günahları da temizler),

yani asli veya fiili tüm suçlarımızın temizlendiği ve insanoğlunun yenilenmesinin sağlandığı bu büyük lütuf bir kenara bırakılırsa; akıl baliğ olduktan sonra hayatımızın geri kalanında günahların affedilmesi için sürekli farklı durumlar ortaya çıkar; ancak dürüst olursak ilerleyebiliriz. Çünkü bu ölümlü bedende yaşadıkları sürece Tanrı'nın oğulları ölümle çatışma halindedir. Onlar hakkında söylenen "*Tanrı'nın Ruhu'yla yönetilenlerin hepsi Tanrı'nın oğullarıdır,*" (*Romalılar, 8:14*) sözü doğru olsa da, Tanrı'nın Ruhu tarafından yönetilseler de, Tanrı'nın oğulları kısmen kendi ruhları ve ayartılabilir bedenleri tarafından yönetilme kusuruna da sahiptir: Bu nedenle Tanrı'nın oğulları olarak insani duygularının etkisinde eski düzeylerine düşer ve günah işlerler. Ama bir fark vardır. Her suç günah olsa da her günah suç değildir. Bu nedenle, kutsal adamların bu ölümlü bedenin içindeki hayatlarında suç olmayabilir; ama havari Yuhanna'nın dediği gibi, "*Günahımız yok dersek kendimizi aldatırız, içimizde gerçek olmaz.*" (*1. Yuhanna, 1:18*).

LXV. Bölüm: Tanrı, pişmanlık duyma koşuluyla, Kilise kanunu tarafından belirlenen bazı zamanlarda günahları affeder.

Ama ne kadar büyük olurlarsa olsunlar suçlar da Kutsal Kilise tarafından affedilebilir ve günahının büyüklüğüne uygun biçimde içtenlikle tövbe eden hiç kimse Tanrı'nın merhametinden şüphe duymamalıdır. Günahkârı, Hz. İsa'nın vücudundan (Kilise, ç.n.) koparacak bir suç işlenmiş olsa da eğer pişman olunmuşsa, duyulan kederin miktarı geçen zamandan daha önemlidir; Tanrı, kırgın ve pişman bir kalbi hakir görmez. Ancak bir kalbin çektiği acı sıklıkla diğer kalplerden saklandığından ve sözlerle veya diğer işaretlerle diğer insanlara bildirilmediğinden; günahların affedildiği Kilise için, "*İniltilerim senden gizli değil,*" (*Mezmurlar, 38:9*) diyenlerin sesinin O'na ulaşması, Kilise'yi yönetenlerin pişmanlık anlarını tespit etmesi durumunda, yeterlidir. Kilisenin dışında günahlar affedilmez. Çünkü sadece Kilise, Kutsal Ruh'un taahhüdüne sahiptir, bu taahhüt olmadan günahlar affedilmez, en azından affedilenlere ebedi hayat sağlamaz.

LXXXIV. Bölüm: Bedenin dirilişi birçok soruya neden olur.

Bedenin dirilişine gelirsek, burada söz konusu olan diriliş, bazılarının tecrübe ettiği gibi bir süreliğine hayata dönmek ve yeniden ölmek değildir, Hz. İsa'nın bedeninin dirilişi gibi ebedi hayata dirilmekten bahsedilmektedir; bu konuyu hem kısaca açıklayıp hem de bu konudaki tüm sorulara nasıl tatmin edici yanıtlar verebilirim bilmiyorum. Yine de doğmuş ve doğacak, ölmüş ve ölecek tüm insanların bedenleri dirilecektir, hiçbir Hıristiyanın zihninde bu konuda şüphe olmamalıdır.

XCIX. Bölüm: Tanrı'nın merhameti karşılıksız olduğundan hükümleri de adildir ve reddedilemez.

Havari, Tanrı'nın merhametini övdükten sonra '*Demek ki bu, insanın isteğine ya da çabasına değil, Tanrı'nın merhametine bağlıdır,*" (*Romalılar, 9:16*) diyerek adaletini de över (merhamete mazhar olmayan kişi dahi kötülük değil adalet görür, çünkü Tanrı kötülük yapmaz) ve şunu ekler: "*Tanrı Kutsal Kitap'ta firavuna şöyle der: Gücümü senin aracılığınla göstermek ve adımı bütün dünyaya duyurmak için seni yükselttim*" (*Romalılar, 9:17*). Ardından hem merhameti hem de adaleti için geçerli bir sonuca varır: "*Demek ki Tanrı dilediğine merhamet eder, dilediğinin yüreğini nasırlaştırır*" (*Romalılar, 9:19*). Merhametinin sebebi yüce iyiliğidir, yürekleri nasırlaştırmayı ise adaletsiz biçimde yapmaz; bu yüzden ne affedilen kendi erdemleriyle onurlanır ne de suçlu bulunan kendi hatalarından başka bir sebep bulabilir. Bu nedenle aynı soydan gelen ve aynı azaba mahkûm olanlardan borcunu ödeyenleri kayıp ruhlardan ayıran sadece O'nun merhametidir.

CXI. Bölüm: Dirilişten sonra birbirinden bariz biçimde ayrılan iki krallık olacaktır: Biri ebedi mutluluğun diğeri de ebedi ıstırabın krallığı.

Ancak dirilişten sonra nihai ve evrensel hüküm verildiğinde sınırları bariz biçimde çizilmiş iki ayrı krallık olacaktır, biri iyilerden oluşan Hz. İsa'nın krallığı diğeri de kötülerden oluşan Şeytan'ın krallığı; her ikisinde de hem insanlar hem de melekler olacaktır. İlkinin günah işleme isteği, ikincisinin ise günah işleme gücü olmayacaktır ve her ikisi de ölümü seçemeyecektir; ancak ilki dürüstçe ve mutlu biçimde bir ebedi hayat sürerken ikincisi ölme gücüne sahip olmaksızın sonsuz ölüm içinde ıstıraplı bir varoluş içinde olacaktır – ne ölümün ne de yaşamın sonu olmayacaktır. Ancak ilk gruptakilerin mutluluğu arasında derece farkı olacaktır, bazıları diğerlerinden daha mutlu olacaktır; ikinci gruptakilerde ise ıstırap dereceleri farklı olacaktır, bazıları diğerlerinden daha fazla ıstırap çekecektir.

CXVIII. Bölüm: Hıristiyan hayatının dört aşaması ve Kilise tarihinde buna karşılık gelen dört aşama.

Cehaletin en karanlık derinliklerine batmışken insanlar bedensel isteklerine göre, akıllarıyla veya vicdanlarıyla mücadele etmeksizin rahat yaşıyorlardı, bu ilk aşamaydı. Ardından yasalar sayesinde günahı öğrendiler, ancak Tanrı'nın Ruhu yardım etmediğinden insanoğlu yasaya uygun yaşamak için gayret etmeye başladı, çabalarında engellerle karşılaştı ve bilinçli biçimde günah işlemeye başladı ve günahlarına yenilip onların kölesi oldu (*Çünkü insan neye yenilirse onun kölesi olur* (*Petrus, 2:19*)): Ve emirleri bilmenin etkisi şu oldu; günahları insanoğlunu bedensel arzulara sürükledi ve insanoğ-

lu kasıtlı olarak günah işlediği için buna ilaveten bir de suçluluk duygusuna maruz kaldı ve *Kutsal Yasa suç çoğalsın diye araya girdi* (*Romalılar, 5:20*) ayetinin kehaneti doğrulandı. Bu insanoğlunun ikinci aşamasıydı. Ama eğer Tanrı insanoğlunu dikkate alıyorsa ve ona Tanrı'nın yardımına iman etmesini telkin ediyorsa ve Tanrı'nın Ruhu insanın içinde etkili oluyorsa, sevginin daha kudretli olan gücü bedensel arzuların gücüyle çatışmalıydı ve insanoğlunun doğasındaki bir güç ona karşı koysa da (çünkü bu hastalık tamamen iyileştirilmemişti) imanı sayesinde hayatı doğru ve -şeytani arzulara boyun eğmeyip kutsal olana duyduğu sevgiyle bunlara galip gelebildiği sürece- dürüst biçimde yaşıyordu. Bu ümitli insanın üçüncü aşamasıydı ve dindarlıklarını kaybetmeden yollarında ilerleyenler sonunda selamete kavuşacaklardı; bu hayat sona erdiğinde, ruhun dinlenmesi ve bedenin dirilişi ile bu selamet mükemmelleşecekti. Bu dört aşamadan ilki yasadan önceki dönemdi, ikincisi yasanın hükmü altındaki dönemdi, üçüncüsü inayet dönemiydi ve dördüncüsü tam ve mükemmel selamet dönemiydi. Bu nedenle O'nun insanlarının tarihi de her şeyi sayılara, ölçülere ve ağırlıklara göre düzenleyen Tanrı'nın isteğine göre düzenlenmişti.

* *Aziz Augustine: Eserleri,* Peder Marcus Dods (ed.) (Edinburgh: T. & T. Clark; 1871-7), IX. cilt, s. 177-81, 194-5, 200, 214-15, 220-1, 235, 244, 253, 257-8.
Aziz Augustine (354-430), Ambrose, Hieronymus ve Papa "Büyük" Gregorius ile birlikte Katolik Hıristiyanlığın dört büyük hocasından veya kilise babasından biri olarak tanınır. Yazdığı ciltler dolusu eserle Orta Çağ düşüncesi üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Latince retorik öğretmenliği kariyerinden Hıristiyanlığa dönüşünü ünlü eseri *İtiraflar*'da anlatmıştır. *Tanrı'nın Şehri* adlı eserinin de aralarında bulunduğu çok sayıda eser vermiştir. 421 yılında yazılan ve Orta Çağ döneminde geniş bir okuyucu kitlesi bulan *Enchiridion* adlı eseri Hıristiyan doktrininin "el kitabı"dır ve Hıristiyan epiğinin özü sayılır.

*4. Ayinler ve Rahiplik Hakkında**

Aziz Thomas Aquinas

(...) Augustine der ki *(Contra Faust, XIX)*: *Doğru veya yanlış, görünür işaretlerle ve ayinlerle birleştirmek haricinde, insanları tek bir dini mezhep altında birleştirmeye imkân yoktur.* Ancak kurtuluş için tüm insanların tek gerçek dinde birleşmesi gerekir. Bu nedenle, ayinler insanoğlunun kurtuluşu için gereklidir.

Benim buna cevabım, insanoğlunun kurtuluşu için ayinlerin üç nedenden dolayı gerekli olduğudur. İlk neden, maddi unsurlar tarafından yönlendirilen ve ruhsal ve sezgisel unsurlara duyarlı insan doğasının durumudur. Herkese durumuna uygun olanı vermek Tanrı'nın takdirine bağlıdır. Bu ne-

denle ilahi bilgelik insanoğluna "ayin" olarak adlandırılan maddi ve sezgisel işaretler biçiminde uygun kurtuluş yolları sunar.

İkinci neden, maddi unsurlara bağlılığı nedeniyle kendisini günah nesnesi haline getiren insanın durumudur. İyileşme için gerekli olan ilaç, hastalıktan etkilenen bölüme ulaşacak biçimde verilmelidir. Bu nedenle Tanrı'nın insanoğluna belirli maddi işaretler yoluyla ruhsal bir ilaç vermesi uygundur; çünkü insanlara ruhsal unsurlar üzeri örtülmeden verilirse, maddi dünyadaki unsurlarla dolu aklı bu ruhani unsurları kendisine uygulayamaz.

Üçüncü neden, insanoğlunun faaliyetlerini genelde maddi hususlara yöneltmeye eğilimli olmasıdır. Bu nedenle insanları bedensel faaliyetlerden tamamen uzaklaştırmak çok zor olduğundan ayinlerde insanlara bedensel hareket fırsatı da sunulmaktadır; böylece iblislere ibadet etmeye yönelik batıl inanış pratiklerinden ve günahkâr fiiller içeren zararlı faaliyetlerden uzak durma yönünde eğitilebilirler.

(...) Şöyle yazılmıştır (*Matta, 16:19*): *Göklerin Krallığının anahtarlarını sana vereceğim.*

Ayrıca, her dağıtıcı, dağıttığı şeylerin anahtarına sahip olmalıdır. Kilisenin papazları *1. Korintliler, 4:1*'de söylendiği üzere, *ilahi sırların dağıtıcısıdır*. Bu nedenle anahtarlar onlarda olmalıdır.

Benim buna cevabım şudur: Maddi dünyada anahtar bir kapıyı açmak için kullanılan bir alettir. Krallığın kapıları, hem lekeleyen hem de ceza borcuna neden olan günahlar nedeniyle bize kapalıdır. Burada bu engeli kaldırma gücüne anahtar adı verilmektedir. Bu güç Kutsal Üçleme'nin hükmü altındadır; bu nedenle bazıları anahtarın Tanrı'nın hükmü altında olduğunu söyler. Ancak Hz. İsa, Çile'sindeki erdem sayesinde bu engeli kaldırma ve kapıyı açma gücüne sahipti; bu yüzden bazıları mükemmeliyetin anahtarının O'nda olduğunu söylerler. Kiliseyi oluşturan ayinler Hz. İsa çarmıhta uyurken[17] O'ndan gelmiş olduğu için Pasyon'un [Hz. İsa'nın çilesi] faydası Kilise ayinlerine dayanır. Bu yüzden yukarıda bahsedilen engellerin kaldırılması konusunda ayinleri yürüten Kilise papazlarına da belirli bir güç bahşedilmiştir; bu güç kendi güçleri olmayıp ilahi bir güçtür ve Hz. İsa'nın Çile'sine dayanır. Bu güce mecazen "Kilisenin anahtarı" denir ve bu güç papazların elindeki anahtardır.

(...) Ambrose der ki (*De Poenit., I*): *Bu hak, yani bağlama ve çözme hakkı, sadece rahiplere verilmiştir.*

Ayrıca anahtarın gücünü alan kişi, insan ile Tanrı arasına yerleşir. Ama bu hak sadece rahiplere verilmiştir, onlar Tanrı'ya ait olan şeyler üzerinde

17 Hıristiyan inancında inananlar ölmez, ebedi istirahata çekilir. (y.n.)

takdir yetkisine sahiptir; günahlar için hediyeler ve kurbanlar sunabilirler (*İbraniler, 5:1*). Bu nedenle sadece rahipler anahtara sahip olabilir.

Benim buna cevabım şudur: İki çeşit anahtar vardır. Biri günahları affederek ve cennetin girişindeki engelleri kaldırarak doğrudan cennete ulaşır, buna "ilahi buyruğun anahtarı" denir. Bu anahtar sadece rahiplerde mevcuttur çünkü sadece onlar doğrudan Tanrı'ya ait şeyler üzerinde takdir yetkisine sahiptir. Diğer anahtar doğrudan değil, Kilise'nin Askerleri [yaşayan tüm Hıristiyanlar] aracılığıyla cennete ulaşır. Bu anahtarla kişi Kilise'nin Askerleri kardeşliğine kabul edilirse beraat eder ve cennete ulaşır yahut kardeşlikten uzaklaştırılır ve afaroz edilir. Bu zahiri mahkemedeki yargı anahtarıdır; bu nedenle bu anahtar başdiyakozlar, seçilmiş piskoposlar ve afaroz etme yetkisine sahip olan ancak rahip olmayan diğer kişilere de verilir. Bu doğrudan cennetin anahtarı değildir, yine de aynı güce sahiptir.

* *Summa Theologica* adlı eserinin İngilizce çevirisinden, II. cilt, s. 2352; III. cilt, s.2626, 2635.

*5. Kiliselerin ve Kilise Bezemelerinin Sembolizmi**

William Durandus

Dini görevlere ve konulara mahsus olan tüm şeyler ilahi anlamlarla ve hikmetlerle doludur ve kutsal güzellikle dolup taşarlar. (...) Kutsal Kitap'ta farklı anlamlar vardır: tarihsel anlam, alegorik anlam, tropolojik (mecazi) anlam ve anagojik (göksel) anlam. (...)

Tarih, kelimelerle temsil edilen şeylerdir: Belirli olayların nasıl gerçekleştiğine dair basit bir ilişki kurulduğunda olduğu gibi: İsrail'in çocukları Mısır'dan kurtarıldıklarında Tanrı için bir Tapınak yaptı. (...)

Bir şey söylemek ama başka bir şey kastetmek alegoridir: Bir iş yapılırken başka bir işe niyet eder gibi: Bu diğer şey görünür ise tümü bir alegoridir, görünmez ve kutsal ise anagojidir. Ayrıca bir şeyin durumu başka bir şeyle anlatılırsa bu da alegoridir: Hz. İsa'nın sabrının ve Kilise ayinlerinin mistik sözler veya fiillerle sergilenmesi gibi. Örneğin YEŞAYA'NIN KÜTÜĞÜNDEN YENİ BİR FİLİZ ÇIKACAK, KÖKÜNDEN BİR FİDAN MEYVE VERECEK (*Yeşeya, 11:1*); basit bir dille söylersek, Yeşaya'nın oğlu Davut'un ailesinden Bakire Meryem doğacak. (...)

Tropoloji ahlak konusunda bir emirdir: Yahut davranışlarımızı belirlemek veya bize yol göstermek amacıyla verilen ya sembolik ya da bariz bir ilişkiye sahip bir ahlak vaazıdır. Semboliktir; örneğin "GİYSİLERİN HEP AK OLSUN: BAŞINDAN ZEYTİNYAĞI EKSİLMESİN" (*Vaiz, 9:8*).

Yani, yaptığın her iş saf olsun ve aklında hep hayır işleri bulunsun. Ayrıca içimizdeki Davut, içimizdeki Golyat'ı öldürmelidir: Yani alçakgönüllülük gururumuza galip gelmelidir. "YİYECEĞİNİZİ AÇLARLA PAYLAŞIN" (*Yeşeya, 58:7*) sözünde olduğu gibi, yeterince açık. (...)

Anagoji kelimesinin kökleri "yukarı" anlamına gelen "ana" ve "yol göstermek" anlamına gelen "goge"dir: Yani yukarı doğru yol gösterme. Yani anagojik anlam görünür olandan yola çıkarak görünmez olanı göstermektir: Aynen ilk gün yaratılan ışığın, başlangıçta yaratılmış olan meleksi doğayı görünür kılması gibi. Bu nedenle anagoji aklı semavi şeylere yani ÜÇLEME'ye ve Meleklerin Düzenine yönlendiren ve gelecekteki ödüllerden ve cennetteki gelecek yaşamdan bahseden anlamdır. Anagojik anlam hem açık hem de mistik ifadeler kullanır, örneğin "NE MUTLU YÜREĞİ TEMİZ OLANLARA! ÇÜNKÜ ONLAR TANRI'YI GÖRECEKLER" (*Matta 5:8*) ayetinde olduğu gibi açık veya "KAFTANLARINI YIKAYAN, BÖYLELİKLE YAŞAM AĞACINDAN YEMEYE HAK KAZANARAK KAPILARDAN GEÇİP KENTE GİRENLERE NE MUTLU!" (*Vahiy, 22:14*) ayetinde olduğu gibi mistik ifadeler mevcuttur. Burada ifade edilen, düşüncelerini saflaştıranların kutsanacağı, "YOL, GERÇEK VE YAŞAM" (*Yuhanna, 14:6*) olan TANRI'yı görme hakkına sahip olabilecekleri ve Babanın örneğini izleyerek Cennetin Krallığı'na girebilecekleridir.

(...) Maddi kilisenin düzenlenmesi insan vücudunu andırır: Altarın bulunduğu yer (bema) başı simgeler; haçı simgeleyen transept, eller ve kollardır ve batıya uzanan kısım (naos) da vücudun gerisidir. Sunaktaki kurban, kalbin adağını temsil eder. Dahası, Richard de Sancto Victore'ye göre kilisenin düzeni Kilise'nin üç aşamasını gösterir: bakireleri, iffetli olanı ve evli olanı. Bema, apsisten küçüktür, apsis de naostan küçüktür; çünkü bakireler iffetli olanlardan, iffetli olanlar da evlilerden daha azdır. Bema apsisten, apsis ise naostan daha kutsaldır; çünkü bakirelerin düzeni iffetlilerinkinden, iffetlilerin düzeni de evlilerinkinden daha değerlidir

Ayrıca kilise, İncili yazan dört azizin doktrinlerini temsil eden dört duvardan oluşur ve bu duvarların uzunluğu, genişliği ve yüksekliği de anlamlıdır; yükseklik cesareti, uzunluk cennetteki yuvaya ulaşana kadar sabırlı biçimde dayanmayı, yani dayanıklılığı; genişlik ise dostlarını TANRI'da seven, düşmanlarını ise TANRI için sevenlerin uzun süre çekecekleri acıların neden olduğu fedakârlığı temsil eder. Yine yüksekliği, bu dünyadaki refahı ve güçlükleri küçümseyerek gelecekteki ödüle dair umudu, yani "YAŞAM DİYARINDA RABBİN İYİLİĞİNİ GÖRME" (*Mezmurlar, 27:13*) umudunu gösterir.

Yineleyelim, TANRI'nın tapınağında, görünmeyen şeylere aşina olan iman binanın temelidir, "GÜNAHLARI ÖRTEN" (*Pavlus, 4:8*) çatı fedakârlıktır,

kapı ise itaattir çünkü TANRI şöyle demiştir: "YAŞAMA KAVUŞMAK İSTİYORSAN ONUN BUYRUKLARINI YERİNE GETİR" (*Matta, 19:17*). Mezmurlarda "TOZA TOPRAĞA SERİLDİM" (*Mezmurlar, 119:25*) ifadesiyle işaret edilen zemin ise alçakgönüllülüktür.

(...) Kiliselerdeki resimler ve süslemeler ise rahip olmayanlar için derslerin ve kutsal yazıların yerini tutar. Gregorius şöyle demiştir: "Bir resme hayran olmak başka şeydir, o tarihi resim sayesinde neye hayran olunacağını öğrenmek başka şey. Bir resim, cahil ve sadece bakmayı bilen birine yazılı metinlerin okuma bilen birine sunduklarını sunabilir. Eğitimi olmayan biri uyması gereken kuralları ancak görerek öğrenir; harfleri değilse de gördüğü şeyleri okur." (...)

Hz. İsa'yı beşiğinde tasvir eden sanatçı, Onun "Doğuşu"nu anmaktadır: Annesinin kucağında, "Çocukluğu"nu gösterir: "Çarmıhı"nı gösteren tasvir, Onun "Çilesi"ni temsil eder: (Ve bazen çarmıhın üzerinde, tutulmaya maruz kalan güneş ve ay gösterilir:) Merdivenleri çıkarken gösterildiğinde "Göğe Yükselişi" temsil edilmektedir: "GÖRDÜM Kİ RABB TAHTINDA OTURUYOR" (*2. Tarihler, 18:18*) ifadesine uygun olarak görkemli veya mağrur bir tahttaysa bize O'nun gücü öğretilir: "GÖKTE VE YERDE BÜTÜN YETKİ BANA VERİLDİ" (*Matta, 28:18*): Metinde dendiği üzere, "KERUBİMLER[18] ARASINDA TAHT KURDU" (*Mezmurlar, 80:1*).

Bazen Kurtarıcımızın etrafında Yuhanna'nın görüşüne göre BEYAZ GİYSİLERE BÜRÜNMÜŞ, BAŞLARINDA ALTIN TAÇLAR OLAN yirmi dört ihtiyar tasvir edilirdi. Bu yirmi dört ihtiyar, Eski ve Yeni Ahit'teki kilise babalarını temsil ediyordu: Kutsal Üçleme'ye iman adına dünyanın dört bir yanında vaaz veren on iki kişi (havariler) veya iyi ameller ve İncilleri muhafaza etmek için yirmi dört.

Duyulduğunda insanların kilisede toplandığı ve rahiplerin SABAHLARI TANRI'NIN MERHAMETİ VE AKŞAMLARI O'NUN GÜCÜ hakkında vaaz verdiği çanların sesinin, Eski Ahit'te kurban için insanları sesiyle bir araya toplayan gümüş trompetleri sembolize ettiğini bilmelisiniz. (...)

Ayrıca çanlar aşağıda açıklanacağı gibi kafile halinde yürünürken şeytani ruhlar bu sesi duysun ve kaçsın diye de çalınırdı. Çünkü bir tiran, düşmanı olan güçlü bir kralın trompetlerinin kendi topraklarında çalındığını duyduğunda nasıl korkarsa, şeytani ruhlar da Kilise Askerlerinin trompeti olan çanlardan öyle korkar.

Azizlerin kutsal emanetleri olmadan yahut bunlar yoksa Hz. İsa'nın Vücudu olmadan sabit bir sunağın takdis edilmesi olanaksızdır; ancak taşına-

18 Kanatlı doğaüstü varlıklar. (ç.n.)

bilir bir sunak takdis edilebilir. Her iki Ahit'te de örnekleri olduğu üzere kutsal emanetler gerçekte şehitlerin çektikleri acıların ve günah çıkartanların hayatlarının delilleridir ve bize ibret olması için bırakılmış şeylerdir. Bunları bir kutuda saklarız çünkü kalbimizde onları taklit etmek isteriz. (...)

Ancak kutsal emanetlerin dinsel biçimde taşınması, *Mısır'dan Çıkış* kitabının 25. bölümünde okuduklarımızın bir taklididir: Akasya ağacından yapılmış olan Ahit Sandığı'nın iki yanında iki altın halka mevcuttu, bunların içinden altınla kaplanmış akasya çubukları geçiyordu. Piskopos kiliseye girmeden önce kutsal emanetlerin kiliseyi koruması için onlarla birlikte kilisenin etrafında dönüyordu.

* William Durandus (~1220–1296) kendi döneminin şöhretli ruhbanlarından biridir; kilise kanunu konusunda yazılar yazmış ve dersler vermiş, iki papanın emri altında makam sahibi olmuş, 1286 yılında Mende Piskoposu olmuştur. Hayatının son dönemlerinde yazdığı *Rationale Divinorum Officiorum* adlı eseri Orta Çağ sembolik düşüncesini özetler.

* William Durandus, *Kiliselerin ve Kilise Bezemelerinin Sembolizmi,* çev. J. M. Neale ve B. Webb (Leeds: T. W. Green; 1843; s. 3, 8-10, 24-5, 53, 58-60, 87-8, 96, 149)

B. ORTA ÇAĞ FELSEFESİNİN VE KOZMONOJİSİNİN UNSURLARI

1. Agustincilik

Orta Çağ düşüncesine Eflâtuncu düşünce hâkimdir. *İtiraflar*'dan alınan aşağıdaki bölümler Aziz Augustine'in Hıristiyanlığa Yeni-Eflâtuncu yaklaşımını göstermektedir. Metinlerin, ayrıca onun aydınlanma doktrinine, yani ruhun geçici şeylere ait bilgiden Eflâtuncu formların tefekkürüne doğru psikolojik yükselişine örnek teşkil ettiği kabul edilir.

İtiraflar

Aziz Augustine

"*İnanç insan hayatının temelidir; insan Kutsal Kitap tarafından açıklanan gerçeği kendi başına keşfedemez*." Katolik doktrinini tercih etmeye bu nedenle yönlendirilmiş de olsam, bu söylemin ispat edilmeyen şeylere (bu şeyler ispat edilebilir olduğu halde ispat edilmiyor veyahut ispat edilemiyor olabilirler) hâkimiyetinin -saflığımızla dalga geçen, bilgi vaadiyle bizi, birçok masalsı ve saçma şeylere inanmaya zorlayan Manişeistlerin cüretkâr yöntemine göre- daha ılımlı ve daha dürüst olduğunu hissettim. Bunun ardından,

Sen, Tanrım, yüreğimi nazik ve şefkatli elinle yavaş yavaş sürükleyerek ve sakinleştirerek beni ikna ettin -dünya tarihindeki şeylerin pek çoğu gibi, hiç görmediğim, zuhur ettiklerinde orada olmadığım onca şeye rağmen, hiç bulunmadığım şehirlere ve yerlere dair anlatılanlara rağmen; onca eşin dostun, hekimin, onca insanın şimdiki zamanlarına inanmıyor olsak, bu hayatta hiçbir şey yapmıyor olmamız gerekmesine rağmen ve nihayet, bana öyle söylenmemiş olsa kim olduklarını asla bilemeyeceğim ebeveynlerimin kimliklerine duyduğum sarsılmaz güvene rağmen- bütün bunlara rağmen Sen beni, kabahatin, Senin kitaplarına (ki, Sen onları hemen tüm milletler nezdinde büyük bir yetkinlikle tesis ettin) inananlarda değil, inanmayanlarda olduğuna, ve bana "O kitabın tek gerçek ve en gerçek Tanrı'nın ruhu tarafından insanoğluna verildiğini nasıl biliyorsun?" diyenleri dinlememem gerektiğine ikna ettin -çünkü her şeyden önce inanılması gereken şey buydu; kendi kendisiyle çelişen filozofların öne sürdüğü hiçbir çelişki ve kâfirce soru Senin ne olduğuna veya benim bilmediğim başka özelliklerine- ve insan ilişkileri üzerindeki hükmün sana ait olduğuna dair inancımı çarpıtamazdı.

Bu nedenle, hem O öz hakkında ne düşünülmesi gerektiği hem de hangi yolun O'na ulaştırdığı veya O'na geri döndürdüğü konularında cahil olsam da her defasında Senin bize hükmetmiş ve hükmetmekte olduğuna daha güçlü biçimde inanmaya başladım. Sonra, yardım almadığı sürece aklımızın gerçeği bulmak için çok zayıf kaldığını ve bu sebeple kutsal metinlerin hükmüne ihtiyaç duyduğunu görünce; Senin, peşine düşülmeyecek ve inanılmayacak olsa, tüm ülkelere dağılmış bu kitaplara asla böylesi mükemmel hükümler koymayacağına inanmaya başladım. (...)

İlahi şeyler, kalbinin en derinlerini açan kişiye daha açık biçimde gösterilir... Bu yüzden kendime dönmek için uyarıldığımdan Senin yol göstermenle kendi içime yöneldim; Sen yardımcı olduğun için bunu başardım. İçeri girdiğimde ruh gözümle (olduğu gibi) ruhumun gözünün üzerinde, zihnimin üzerinde o Değişmez Işığı gördüm. Herkesin bakabileceği alelâde bir ışık veya onun daha güçlü bir türü değildi, elbette diğerlerinden çok daha parlaktı ve görkemiyle her şeyi aydınlatıyordu. Bu ışık diğerleri gibi değildi, evet, diğerlerinden çok farklıydı. Yağın suyun üzerinde, cennetin dünyanın üzerinde durduğu gibi zihnimin üzerinde durmuyordu; O yukarıdaydı çünkü beni yaratmıştı ve ben aşağıdaydım çünkü O'nun tarafından yaratılmıştım. Gerçeği bilen Işığı da bilir ve bunu bilen sonsuzluğu da bilir. Sevgi bunu bilir. (...)

Artık bir hayali değil O'nu sevmeme hayret ediyordum. Tanrımı sevmeyi henüz hak etmiyordum ama O'nun tarafından O'nun güzelliğine götürülmüştüm, o anda kendi ağırlığımdan kurtulmuştum ve kederli biçimde bu

bayağı şeylerin içine batıyordum. Bu ağırlık bedensel alışkanlıklardı. Ama O'nun bir hatırası benimleydi; ne birine sadık olmam gerektiği konusunda şüphem vardı ne de henüz O'na sadık olabiliyordum; çünkü yozlaşmış beden ruhu aşağı itiyordu ve dünyevi mesken (beden) birçok şeyi düşünen zihne ağır basıyordu. Neredeyse kesinlikle biliyordum ki *Tanrı'nın görünmeyen nitelikleri -sonsuz gücü ve Tanrılığı- Dünya yaratılalı beri O'nun yaptıklarıyla anlaşılmakta, açıkça görülmektedir* (*Romalılar, 1:20*). Çünkü güzelliğine hayran olduğum gövdelerin semavi mi dünyevi mi olduğunu sorguladığı, "bu böyle olmalı, şu olmamalı" diyerek değişebilir şeyler hakkında doğru hüküm vermekte bana yardımcı olduğu için hüküm verdim ve hüküm verdiğimde değişken zihnimin üzerinde Gerçeğin değişmez ve gerçek sonsuzluğunu buldum. Ve böylece derece derece bedenlerden, bedenin hislerini algılamamızı sağlayan ruhlara geçtim; ardından maddi hislerin zahiri şeyleri gösterdiği içsel melekelere geçtim ve hayvanların yetenek düzeyine eriştim; daha sonra bedensel hislerle edinilenler konusunda hüküm veren ama aynı zamanda benim içimde değişken olan, kendi zekâ seviyesine kadar yükselebilen ve alışkanlıkla düşüncelerimi dağıtarak kendi kalabalık çelişkili hayallerine çeken akıl yürütme melekesine geçtim; bu meleke ışığın kaynağını gördüğünde "değişmez olan değişken olana tercih edilmelidir" diye şüpheye yer bırakmayacak biçimde haykırdı; bu nedenle değişken olanı değişmez olana tercih etmek için bildiği hiçbir sebep olmadığını bildi. Böylece titrek bir parıltının ışığında olduğu yere ulaştı. O zaman yaratılmış olan şeyler sayesinde o görünmez şeyleri gördüm. Ancak bakışlarımı üzerinde sabitleyemedim; zafiyetim nedeniyle içi boş ama sevgi dolu bir hatırayla ve orada olan, kokusunu aldığım ama yiyemediğim şeye olan iştahımla yeniden alıştığım huylarıma geri döndüm. (...)

Eflâtuncuların kitaplarını okuduğum ve bu kitaplar tarafından manevi gerçekleri aramam öğütlendiği için yaratılan şeyler sayesinde anlaşılan o görünmez şeyleri gördüm; bana itici gelse de, zihnimin karanlığı yüzünden tefekküre dalamasam da Senin sonsuz olduğunu ama sonluluk veya sonsuzluk alanına nüfuz etmediğini; Senin ne kısmen ne de tamamen hareket ederek değişmediğini ve hep olduğun gibi kaldığını ve diğer tüm şeylerin O'ndan, sadece bu en sağlam zeminden geldiğini anladım. Bunlardan emindim ama O'ndan zevk alamayacak kadar zayıftım. Çok yetenekli biriymiş gibi gevezelik ediyordum ama Kurtarıcımız Hz. İsa'nın O yolunu aramasaydım yeteneksiz olduğumu ve mahvolacağımı kanıtlamış olurdum. Şimdi cezamı çekerken bilge görünme arzusu duymaya başladım ama şimdi kederlenmiyorum, bilgiyle doluyum. Tevazuun "temeli" Hz. İsa Mesih'in üzerine kurulmuş olan merhamet neredeydi? Veya bu kitaplar bunu bana ne zaman

öğretecekti? Bu nedenle inanıyorum ki Kutsal Kitapları incelemeden önce aldığım zevk ve onların hafızamda yer eden etkisi ve daha sonra O kitapların bana verdiği hafiflik ve O iyileştirici parmakların yaralarıma dokunması sayesinde, küstahlık ve günah çıkartma arasında ve nereye gitmeleri gerektiğini gören ama yolu görmeyenlerle kutsal toprakları göstermekle kalmayıp orada oturmayı sağlayan yol arasında nasıl bir fark olduğunu sezebildim. Eğer önce Kutsal Kitaplarla haşır neşir olsaydım ve onlarda olduğu gibi Seni sevmeye başlasaydım ve daha sonra o ciltleri okusaydım, beni belki dindarlığın bu sağlam zemininden çekebilirdi o ciltler; veya onları okumamla oluşabilecek bir istekle sağlam dursaydım yine bu hissin sadece o kitaplar üzerinde çalışmaktan kaynaklandığını düşünebilirdim.

O zaman büyük bir hevesle O Kutsal Ruhun saygıdeğer yazılarını, ama daha da önemlisi Havari Pavlus'un yazılarını ele geçirdiğimde o zorluklar yok olup gitti, Eflâtun'un kendisiyle çeliştiğini düşündüğüm durumlarda konuşma metninin Kanunların ve Peygamberlerin tanıklıklarıyla da uyuşmadığını gördüm. O zaman o saf konuşmanın yüzü bana tek ve aynı göründü ve ben "sevinçten yerinde duramamayı" öğrendim. Böylece kapılar açıldı ve orada okuduğum her gerçeğin O lütfun önerisi ile burada da beyan edildiğini gördüm; gören kişinin gördüklerini almakla kalmayıp görebileceklerini de alan kişi (almadığı şeye nasıl sahip olabilir ki?) kadar muzaffer olmadığını; kişiye sadece hep aynı kalan O'nu görmek için değil O'na sahip olarak iyileşmek için de nasihat edildiğini; O'nu görmekten çok uzak olanların bile O'na ulaşabilecek, kavuşabilecek ve sahip olabilecek yolda yürüyebileceklerini anladım. "Batıni kişiye göre Tanrı'nın kanunundan alınacak zevk"i alan kişi, zihnindeki kanuna karşı gelen ve diğer organlarında bulunan, onu diğer organlarındaki günahın kanununa esir eden diğer kanunu ne yapacaktır? Ey adil olan Tanrım, günah işledik ve adaletsiz işler yaptık, kötülüğe kapıldık; senin O elin üzerimizde gücünü hissettirdi ve adil biçimde o eski günahkâra, ölüm valisine sürüklendik; bizim irademizi kandırarak kendi iradesine benzetti ve bu sırada O gerçeğin dışına çıktı. "Sefil adam" ne yapmalıdır? O yolların başlangıcında yarattığın ve ebedilik bahşettiğin, bize çelişkili gelen el yazısının gizlendiği bu dünyanın prensinin ölümünde hiçbir fayda görmediği ama yine de öldürdüğü "Efendimiz Hz. İsa Mesih yardımıyla" O'nun merhametinden başka "kim onu bu ölünün cesedinden çıkartacak?" Bu yazılar bunları içermez. O sayfalar bu dindarlığın ifadesini, itiraf gözyaşlarını, O kurbanı, o huzursuz ruhu, "kırık ve pişman kalbi", insanların kurtuluşunu, desteklenen şehri, Kutsal Ruhun içtenliğini, kefaretimizin kadehini içermez. Orada hiç kimse "Ruhum Tanrının kulu olmayacak mı?" diye şarkı söylemez; benim kurtuluşum O'ndan gelir, O benim Tanrım

ve kurtuluşum olduğundan daha fazla yer değiştirmem. Orada kimse O'nun "Ey bütün yorgunlar ve yükü ağır olanlar, bana gelin" (*Matta, 11:28*) dediğini duymaz. O alçakgönüllü ve mütevazı bir kalbe sahip olduğundan O'nun hakkında bir şeyler öğrenmeyi küçümserler, çünkü O "bu gerçekleri bilge ve akıllı kişilerden gizleyip küçük çocuklara" (*Matta, 11:25*) açmıştır. Çünkü dağların ormanlık zirvelerinden barış ülkesini görmek ve oraya giden yolu bulamamak, geçilemez yolları acı içinde geçmeye çalışmak, "aslan" ve "ejderha" komutasındaki kaçaklara ve kaçkınlara takılmak başka şeydir; oraya giden ve cennetin komutanlarının ev sahipleri tarafından korunan, işkence gibi göründüğünden cennetin ordusundan ayrılmayanların soyulduğu yolda kalmak başka. "Elçilerin en önemsizi"ni (*1.Korintliler, 15:9*) okuduğumda bunlar mükemmelen içime işledi ve O'nun işlerindeki yansımasını gördüğümde büyük korkuya kapıldım.

2. Hıristiyan Aristoculuğu

Aristo külliyatı, On Üçüncü yüzyılın ortasından itibaren Batı'da gayet iyi bilinmekteydi ve Aziz Thomas Aquinas eğitimli sınıfların güvenini yitirmek istemiyorsa, Hıristiyanlığın Aristo ile uzlaşması gerektiğini anlamıştır. Tüm itirazlara rağmen, en büyük iki eseri olan *Summa Contra Gentiles ve Summa Theologica*'da Aristo ile Hıristiyan ilahiyatını sentezlemeyi dener.

Summa Contra Gentiles ve Summa Theologica

Aziz Thomas Aquinas

Akıl ve İnanç Hakkında: Tanrı'yla ilişkili gördüğümüz şeylerdeki gerçek iki biçimdedir. Tanrı'nın birliği ve teslis gibi Tanrı'ya ilişkin bazı gerçekler insan aklının yeteneklerini aşar; ancak Tanrı'nın birliği ve doğal aklın ışığında filozofların bile açıklamalarla ispat ettiği gibi akıl bazı şeylere doğal yollardan da varabilir.

Bazı ilahi gerçeklerin insan aklının yeteneklerini aştığı çok açıktır. Filozof'un öğretisine göre bir şeyin kanıtı o şeyin özü olduğundan; bir nesne hakkında akılla elde edilebilecek tüm bilgilere ilişkin prensip o şeyin özünü anlamak ise bir şey hakkındaki bilgimiz onun özünü anlamamızla orantılıdır. Bu nedenle insan zekâsı belirli bir şeyi, örneğin bir taşı veya üçgeni anlıyorsa o şey hakkındaki hiçbir gerçek insan aklının yeteneklerini aşamaz. Ama Tanrı söz konusu olduğunda bu olmaz çünkü insan zekâsı doğal güç-

leriyle O'nun özünü anlama gücüne sahip değildir: Mevcut yaşam kipinde, aklımızın elde ettiği bilgilerin kaynağı duyular olduğuna göre; duyumsanamayan şeyler, duyumsamalar ile toplanabilen bilgi haricinde, insan aklı tarafından anlaşılamaz. Duyumsamalarımız Tanrı'nın ne olduğu konusunda aklımıza yol gösteremez çünkü bazı sebeplerin gücü, etkisine eşit değildir. Ancak aklımız, Tanrı'yı olduğu gibi anlamak ve ilk prensibe uygun bu gibi diğer gerçekler için gereken ilahi bilgiye duyumsamalar ile ulaşmaya çalışır. Bu yüzden bazı ilahi gerçekler insan aklı tarafından anlaşılabilirken bazıları insan aklının gücünü aşar.

Bazıları akıl ile incelenemeyen şeylerin insanoğluna inanç nesnesi olarak önerilmemesi gerektiğini düşünebilir; her şey için doğasına uygun bir ilahi bilgelik verilmiştir. Bu sebeple akıl sınırlarını aşan şeylerin de Tanrı tarafından insanoğluna inanç nesnesi olarak önerilebileceğini ispatlamak durumundayız.

Çünkü hiç kimse daha önce bildiği şeyler haricinde kendi arzusuyla ve gayretiyle bir şey yapmaya niyetlenmez. Aşağıda göstereceğimiz gibi, insanoğlu ilahi takdir tarafından insani zaafların bugünkü hayatında erişebileceğinden daha yüksek bir iyiliğe yönlendirildiğinden, insan zihninin bugünkü hayatta aklın erişebileceklerinden daha yüksek şeylere davet edilmesi gereklidir; insanoğlu böylece talip olmayı öğrenebilir ve çabalarıyla bugünkü hayatının üzerinde bir duruma ulaşmaya eğilim gösterebilir. Özellikle ruhani ve ebedi iyilikler vaat eden Hıristiyan dini bu konuda ehildir çünkü insan düşüncesini aşan birçok şey önermektedir, oysa (Eski Ahit) geçici şeylere ilişkin vaatler içeriyordu ve insanoğlunun sorgulayamayacağı çok az şey vadediyordu. Bu amaçla filozoflar insanoğlunu duyumsanabilir zevklerden uzaklaştırıp erdeme yönlendirmek için duyularla anlaşılmayacak daha büyük iyilikler olduğunu göstermeye çalışıyordu; kendilerini amele veya tefekküre dayalı erdemlere adayanların bunlardan çok daha büyük zevk alacağı iddia ediliyordu. Yineleyelim, insanoğlunun daha gerçekçi bir Tanrı bilgisine sahip olabilmesi için bu gerçeğin insanoğluna bir inanç nesnesi olarak önerilmesi gerekir. Ancak böylece, Tanrı'nın insanoğlunun Tanrı hakkında düşünebileceği her şeyden daha büyük olduğuna inanırsak, Tanrı'yı gerçekten tanıyabiliriz; çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi ilahi öz, insanoğlunun doğal bilgisini aşar. İnsanoğluna Tanrı hakkında onun aklının alamayacağı şeyler anlatıldığı gerçeği, insanın Tanrı'nın kendi düşünebileceğinden çok daha büyük olduğu konusundaki fikrini sağlamlaştırır.

Bunun sonucunda bir avantaj daha sağlanır, hataların anası olan küstahlık kontrol altına alınmış olur. Tüm şeylerin doğasını kendi zekâlarıyla ölçebileceklerine inanacak kadar akıllarına güvenme küstahlığını gösterenler,

gördükleri her şeyin doğru, görmedikleri her şeyin ise yanlış olduğunu düşünür. Bu sebeple insan zihninin bu küstahlıktan kurtulması ve alçakgönüllü biçimde doğruyu araması için onun zekâsını aşan bazı şeylerin Tanrı tarafından anlatılması gereklidir.

Filozof'un sözleri bir başka avantajı daha gözler önüne serer (*Etik*, X). Simonides insanoğlunun Tanrı hakkındaki bilgiyi göz ardı etmesi ve insani işlerle uğraşması gerektiğini savunup insanın insani şeylerden zevk alması gerektiğini söyleyince Filozof ona karşı çıkmıştır ve kişinin kendini mümkün olduğunca ölümsüz ve ebedi şeylere adaması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra (*De Animal.*, II) daha yüksek özleri çok az anlayabildiğimizi ama bu az bilginin, daha düşük özlerden aldığımız bilgilere göre daha çok sevildiğini ve arzulandığını söylemiştir.

(...) Hıristiyan inancının daha önce bahsedilen gerçeği insan aklını aşmaktadır, yine de insan aklına doğal olarak telkin edilmiş bazı şeyler bu gerçeğe karşı çıkmaz. Doğa tarafından aklın içine yerleştirilmiş bu şeylerin yanlış olması mümkün olmayan çoğunluğu doğrudur. Ayrıca Tanrı tarafından açıkça teyit edilen inanca ilişkin şeylerin yanlış olduğunu farz etmek de uygun değildir. Sadece yanlışın, doğrunun zıddı olduğunu düşünürsek ve tanımlarını incelersek daha önce bahsedilen inanca ilişkin doğruların, aklın doğal olarak bildiği prensiplerin zıddı olmasının imkânsızlığını görürüz.

Yineleyelim. Öğrencinin zihninin hocasından aldıkları, hocanın bilgisinin bir parçasıdır; elbette hoca dürüst bir biçimde öğretiyorsa (Tanrı'nın dürüstlüğünü sorgulamak ise kötülük olur). Doğal olarak bilinen prensiplere ilişkin bilgi bize Tanrı tarafından ihsan edilmiştir çünkü Tanrı doğanın da yaratıcısıdır. Bu yüzden ilahi bilgelik bu prensipleri de içerir. Neticede bu prensiplere zıt olan şey, ilahi bilgeliğe de zıddır ve bu yüzden Tanrı'dan geliyor olamaz. İşte bu sebeple ilahi vahye inanç sayesinde elde edilen şeyler bizim doğal bilgimizle çelişemez.

Tanrı Hakkında: Tanrı'nın varlığını ispat etmek için çabalamanın yararsız olmadığını gösterdikten sonra hem filozofların hem de Katolik âlimlerin Tanrı'nın varlığını ispat için öne sürdükleri sebepleri inceleyelim. İlk olarak Filozof'un Tanrı'nın varlığını ispatlamak için kullandığı kanıtları açıklayacağız: O, Tanrı'nın varlığını hareketten yola çıkarak iki yoldan ispatlamayı denemiştir.

İlk yolu açıklayalım. Hareket eden her şey birisi veya bir şey tarafından hareket ettirilmektedir ve duyularımızla açıkça görmekteyiz ki örneğin güneş hareket etmektedir. Bu yüzden birileri onu hareket ettirmiş olmalıdır.

Onu hareket ettiren şey de ya hareket etmiş ya da etmemiştir. Eğer hareket ettirilmemişse bu durumda hareket ettirilemeyen bir hareket ettiricinin mevcut olduğunu varsaymalıyız: Bu Tanrı'dır. Ama eğer hareket ettirildiyse onu hareket ettiren başka bir şey var olmalıdır. Bu sebeple ya sonsuza kadar devam etmemiz ya da eninde sonunda hareket ettirilemeyen bir hareket ettiriciye ulaşmamız gerekir. Bu nedenle hareket ettirilemeyen bir hareket ettiriciyi varsaymalıyız.

(...) Filozof ikinci metaforda farklı bir yöntem izleyerek etken sebeplerle sonsuza kadar devam etmenin imkânsız olduğunu ve Tanrı olarak adlandırılan ilk sebebe gitmemiz gerektiğini gösterir. Bunu aşağıdaki gibi açıklar: Birbirini takip eden tüm etken sebeplerden ilki ara sebeptir, ara sebep bir tane veya birden çok olabilir ve ara sebep de nihai sebebe bağlıdır. Sebep ortadan kaldırılırsa sebep olduğu şey de kaldırılır. Bu yüzden ilk sebebi kaldırırsak ara sebep bir sebep olmaktan çıkar. Ama etken sebeplerde sonsuza kadar gitsek bile hiçbiri ilk sebep olmaz, bu yüzden tüm ara sebeplerin kaldırılması gerekir. Bu açıkça yanlış olur. Bu yüzden ilk etken sebebin varlığına, yani Tanrı'ya inanmamız gerekir.

Bu çıkarsamayı destekleyen başka bir delil de Damascuslu (Şamlı Yahya) tarafından şeylerin idaresi üzerinden verilir: Aynı akıl yürütme *Fizik*'in 2. kitabında yorumcu tarafından da öne sürülür. Birisi tarafından yönetilmedikçe, her biri ve tümü belirli bir amaca varma eğiliminde olan, zıt ve çelişen şeylerin tek bir düzen içinde sürekli olarak veya sık sık uzlaşması mümkün değildir. Dünya üzerinde farklı doğalara sahip nesnelerin, nadiren ve tesadüfen değil her zaman veya çoğunlukla bir düzen içinde uzlaştığını görürüz. Bu yüzden takdiri ile dünyayı yöneten biri vardır ve bu Tanrı'dır.

İlave edelim. Mutlaka amaca ermeye eğilimli her şey ya kendi amacını belirler ya da amacı bir başka şey tarafından belirlenir: Aksi takdirde bu amaca ulaşmaya eğilimli olmaz. Doğal şeyler belirli amaçlara eğilimli olurlar çünkü doğal amaçlarını rastlantısal biçimde takip etmezler; rastlantısal olduğu takdirde amaçlarını her zaman veya çoğu zaman başarmak yerine nadiren başarabilirler. Amaç kavramını anlayamayacakları için kendi amaçlarını belirleyemezler; onların amacı doğanın yaratıcısı tarafından belirlenir. Bu yaratıcı kendi başına varolmuş olmalı, her şeyi yaratmış olmalı ve yukarıda anlatıldığı gibi Tanrı olmalıdır. Zeki olmadığı takdirde doğanın amacını belirlemiş olamaz. Bu yüzden O zeki olmalıdır. Yani Tanrı zeki olmalıdır.

İlave edelim. Mükemmel olmayan her şeyin kaynağı mükemmel olandır, çünkü mükemmel olan mükemmel olmayandan öncedir, aynı eylemin olası eylem düşüncesinden önce olması gibi. Belirli nesnelerde mevcut olan biçimler mükemmel değildir çünkü varlıkları sınırlıdır ve doğalarının tüm ev-

renselliğine genişletilemez. Bu sebeple belirli bazı mükemmel ve sınırsız biçimlerden kaynaklanıyor olmaları gerekir. Böylesi biçimler bir düşünce nesnesi olmak dışında mevcut olamazlar, çünkü hiçbir biçim akıldaki hali dışında evrensellik durumunda bulunamaz. Bu durumda bu biçimler mevcut iseler akıllı olmalıdırlar, aksi takdirde işlevsel olamazlar. Bu yüzden tüm diğerlerinin kendisinden türediği mevcut ilk fiil olan Tanrı, akıllıdır. (...)

Benzer biçimde sevgi de O'nun iradesinin neticesi olarak Tanrı'dandır. Çünkü sevenin sevdiğinin iyiliğini istemesi tamamen sevginin doğasından ötürüdür. Tanrı yukarıda belirtildiği gibi hem kendisinin hem de diğerlerinin iyiliğini ister. Yani Tanrı hem kendisini hem de diğer şeyleri sever.

Yineleyelim. Gerçek sevgi birinin kendi iyiliğini istediği kadar diğerinin de iyiliğini istemesidir. Başka birinin iyiliğine vesile olacağı için iyiliği istenen şey tesadüfen sevilmiştir: çünkü içebileceği için şarabı saklamak ve korumak isteyen veya kendisine faydalı olan ya da kendisini mutlu eden adamı seven kişi, kendisini sevmekte ama şarabı veya bu adamı tesadüfen sevmektedir. Tanrı, bir şeyi başka bir şeyin faydasına sunsa da her şeyi o şeyin iyiliği için sever çünkü o şeyin iyi olmasını ister. Bu yüzden Tanrı kendisini ve diğer şeyleri gerçekten sever.

İlahi Yaratılış ve İdare Hakkında:(...) Tanrı her şeyin ilk ve örnek sebebidir. Bunun kanıtı, herhangi bir şeyin üretilmesi için bir örneğin gerekli olmasıdır, böylece etki belirli bir biçim alabilir. Çünkü bir sanatçı belirli bir biçimdeki bir nesneyi önündeki örneğe göre üretir, örnek harici olarak mevcut olabileceği gibi zihninin içinde canlandırılmış da olabilir. Doğa tarafından yapılan şeyler de belirli biçimler alırlar. Bu biçimlerin belirlenmesi ilk prensip olarak ilahi bilgeliğe indirgenmelidir, çünkü ilahi bilgelik çok çeşitli şeyler içeren evrenin düzenini tasarlamıştır. Bu yüzden ilahi bilgeliğin içinde her tür şey mevcuttur, bunlara "idealar" deriz, yani ilahi zihindeki örnek formlar (Soru 15, Cevap 1). Bu idealar, şeylerle olan ilişkileriyle çarpılsalar da gerçekte ilahi özden uzak değillerdir, bu öze benzerliklerine bağlı olarak birçok farklı şey tarafından paylaşılabilirler. Bu anlamda Tanrı her şeyin ilk örneğidir.

Şeylerin ayırt edilmesi farklı sebeplere bağlıdır. Bazıları ayrımı maddenin kendisine veya maddeyle birlikte vasıtaya yükler. Örneğin Democritus ve Antik dönemin diğer tüm doğacı filozofları sebepleri değil maddeyi kabul etmiş ve ayrımı sadece maddeye yüklemişlerdir; onların fikrine göre şeylerin ayrımı maddenin hareketine bağlı olarak rastlantısaldı. Ancak Anaxagoras şeylerin ayrımını ve çeşitliliğini hem maddeye hem de vasıtaya yüklüyordu ve aklın maddeye karıştırılmış şeyleri ayırt edebileceğini söylüyordu.

Ancak bu iki sebeple mümkün değildir. Öncelikle yukarıda (Soru 44, Cevap 2) gösterildiği gibi madde de Tanrı tarafından yaratılmıştır; bu yüzden maddeden daha yüksek bir sebebe her ne fark varsa bunu azaltmalıyız. İkincisi, biçimin madde için değil maddenin biçim için olmasından dolayı şeylerin ayrımı, onların kendilerine mahsus biçimlerinden gelir. Bu nedenle şeylerin ayrımı maddeye göre yapılmaz, aksine yaratılan madde farklı biçimlere girebilsin diye biçimsizdir.

İbn-i Sina gibi bazıları da ayrımı ikincil faillere göre yapmıştır; İbn-i Sina Tanrı'nın kendisini anlayarak İlk Aklı ürettiğini söylemiştir, çünkü daha sonra açıklanacağı üzere (Soru 50, Cevap 3), kendi varlığı olmasa da bu Akıl, kuvve ile eylemden oluşan bileşimi gerektiriyordu. Böylece İlk Akıl İlk Sebebi anlayınca İkinci Aklı üretti: Ayrıca kendisindeki potansiyeli anladığında, harekete sebep olan felekleri, eylem gücüne sahip olduğunu anladığında ise feleklerin tözünü yarattı.

Ancak bu görüş iki sebeple mümkün değildir. Birincisi, yukarıda da gösterildiği gibi (Soru 45, Cevap 5) yaratma sadece Tanrı'ya mahsustur ve bu yüzden sadece yaratma ile oluşabilecek şeyler, yani üretilemeyecek ve bozulamayacak her şey sadece Tanrı tarafından yaratılmış olabilir. İkincisi, bu fikre göre şeylerin evrenselliği ilk failin niyetinden değil birçok etken sebebin birliğinden ortaya çıkar ve böylesi bir etkiyi sadece rastlantısal olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda evrenin, şeylerin çeşitliliğine dayanan mükemmelliği bir rastlantıdır ve bu imkânsızdır.

Bu yüzden şeylerin ayrımı ve çokluğu ilk sebebe, yani Tanrı'nın niyetine bağlıdır. İyiliğinin yaratıklara iletilmesi ve onlar tarafından temsil edilmesi için Tanrı şeyleri düzenlemiştir; tek bir yaratık onun iyiliğini yeterince temsil edemeyeceğinden çok sayıda ve farklı şeyler yaratmıştır, böylece ilahi iyiliği temsil eden bir şey diğerleri tarafından beslenebilir. İyilik Tanrı'da basit ve düzgün, yaratıklarda ise dağıtılmış ve bölünmüş olduğundan; tüm evren ilahi iyiliğe mükemmel biçimde katılır ve yaratılmış tek bir şeyden çok daha mükemmel biçimde onu temsil eder.

(...) Herhangi bir bütüne veya bir bütünün bir parçasına bir amaç tayin etmek istersek şunları buluruz: Birincisi her bir parça doğru işlevi yürütmek için oradadır, gözün görme işlevi için yaratılmış olması gibi; ikincisi daha az saygıdeğer parçalar daha saygıdeğer parçalar içindir; duyuların akıl, ciğerlerin kalp için olduğu gibi ve üçüncüsü tüm parçalar bütünün mükemmeliyeti içindir, maddenin biçim için olması gibi parçalar da bütün içindir.

Ayrıca tüm insanlık harici bir amaca bağlıdır, bu amaç ise Tanrı'nın iradesidir. Bu yüzden evrenin parçalarındaki her bir yaratık kendi işlevini yürütmek ve mükemmelliği sağlamak için oradadır ve daha az asil olan daha

fazla asil olan için oradadır; insandan daha az asil olan yaratıklar insan için, her bir yaratık da tüm evrenin mükemmel olması için oradadır. Ayrıca tüm parçalarıyla birlikte bütün evrenin amacı Tanrı'nın takdirine bağlıdır, bütün evren O'nu taklit eder ve ilahi iyiliği, Tanrı'nın görkemini gösterir. Ancak akıllı yaratıkların amacı daha özel ve daha yüksek bir biçimde Tanrı'ya bağlıdır çünkü onlar kendi fiilleriyle de, yani O'nu bilerek ve severek de O'na ulaşırlar. Yani, ilahi iyiliğin tüm maddi şeylerin amacı olduğu açıktır.

(...) Aynı sebepten dolayı Tanrı her şeyin sebebi ve hükümdarıdır, çünkü onlara varlık ve mükemmellik bahşetmiştir ve bu hükmetmeye dair bir konudur. Tanrı belirli bazı varlıkların değil, yukarıda ispatlandığı üzere (Cevap 44; Cevap 1, 2) tüm evrensel varlığın sebebidir. Tanrı tarafından yaratılmamış hiçbir şey mevcut olmadığından O'nun hükmüne ve idaresine tabi olmayan hiçbir şey olamaz. (...)

Bu nedenle bozulmaya açık, alt seviyedeki dünyanın veya münferit şeylerin veya insan ilişkilerinin ilahi hükme tabi olmadığını söyleyenlerin fikri aptalcadır. Bu fikir "Tanrı dünyayı terk etti" (Hezekiel, 9:9) ayetiyle desteklenir.

Birinci İtiraza Cevap: Bu şeylerin güneşin altında, güneşin hareketlerine göre oluşan ve bozulan şeyler olduğu söylenmektedir. Bunların tümünde bir rastlantı unsuru buluruz; bu şeylerde oluşan her şey rastlantısal değildir ama her birinde bir rastlantı öğesi mevcuttur. Bu şeylerde bir rastlantı öğesinin mevcut olması onların bir tür hükme tabi olduklarını gerçeğini gösterir. Çünkü bozulabilir şeyler daha üstün bir varlık tarafından idare edilmiyorsa belirli bir şey olma eğiliminde olmazlar, özellikle de bilginin hiçbir türüne sahip olmayanlar. (...)

İkinci İtiraza Cevap: İdare (hüküm), idare edilen (hükmedilen) şeyler üzerinde idare edenin (hükmedenin) etkisiyle oluşan belirli bir değişime işaret eder. Her hareket, *Fizik*, III:3'de gösterildiği gibi, hareket prensibi sebebiyle hareket edebilir bir şeyin eylemidir ve her eylem, eylemi yaratanla orantılıdır. Buna bağlı olarak çeşitli hareket edebilir şeyler aynı hareket ettirici tarafından hareket ettirilseler bile farklı biçimlerde hareket ederler. Böylece tek bir ilahi idareci tarafından çeşitli şeyler çeşitli biçimlerde idare edilirler. Bazıları doğaları gereği kendileri hareket eder ve kendi hareketlerine hâkimdirler ve bu şeyler de Tanrı tarafından idare edilirler; sadece onların içine hükümleriyle işleyen Tanrı tarafından şahsen hareket ettirilmekle kalmazlar; ayrıca emirler ve yasaklarla, ödüller ve cezalarla da O'nun tarafından iyi şeyler yapmaya ve kötüden uzaklaşmaya yönlendirilirler. Ancak eylemde bulunmayan ve tesir edilemeyen akılsız yaratıklar Tanrı tarafından

idare edilmez mi? Havarinin söylediği gibi "Tanrı öküzler için kaygılanmaz" (1. Korintliler, 9:9) ama onları ilahi idarenin tamamen dışında da tutmaz, ancak onları akıllı yaratıkları idare ettiği gibi idare etmez. (...)

Aziz Augustine der ki (*Contra* Faust., XXVI): Tanrı bazen doğanın alışılmış akışına zıt şeyler yapar.

Benim buna cevabım şudur: Her sebep belirli bir düzene sebep olur çünkü her sebep bir prensiptir; böylece sebeplerin çokluğuna bağlı olarak düzenler de çoktur ve sebeplerin birbirine tabi olması gibi düzenler de birbirlerine tabidir. Üst düzey bir sebep daha alt düzey bir düzene tabi olmaz, bunun tam tersi geçerlidir. İnsan ilişkilerinde bunun örneklerini görebiliriz. Bir ailenin geçimi babaya bağlıdır; bu düzen bir şehir düzenine bağlıdır; bu düzen şehrin hükümdarına bağlıdır; bu son düzen ise tüm kraliyete hükmeden krala bağlıdır.

Bu yüzden eğer şeylerin düzeninin ilk sebebe bağlı olduğunu düşünürsek, Tanrı bu düzene ters düşecek bir şey yapamaz; çünkü böyle yaparsa önceden sahip olduğu kendi bilgisine, kendi iradesine veya kendi iyiliğine ters bir şey yapmış olur. Ama şeylerin düzeninin ikincil sebeplere bağlı olduğunu düşündüğümüzde Tanrı bu düzenin dışına çıkabilir; O kendini ikincil sebeplere bağlı hissetmez, aksine bu düzen O'nun hükmü altındadır ve O'ndan kaynaklanır; doğal bir gereklilikten değil kendi iradesinden dolayı böyledir, çünkü şeylerin düzenini isterse başka biçimde de yaratabilir. Tanrı istediği zaman kendisi tarafından yaratılan düzenin dışında şeyler yapabilir, yani örneğin ikincil sebepler olmadan bunların etkilerini yaratabilir veya ikincil sebeplerin yeterli olmayacağı bazı etkiler yaratabilir. Yani Augustine şöyle demektedir (*Contra Faust.*, XXVI): Tanrı doğanın alışılmış akışının aksine hareket eder ama asla en yüksek kanuna aykırı hareket etmez; çünkü kendisine karşı hareket etmez. (...)

(...) İlahi Güç ile karşılaştırıldığında hiçbir şey mucize değildir, çünkü hiçbir fiil Tanrı'nın gücüyle karşılaştırılamaz; *Yeşeya, 40:15* der ki "Tanrı için uluslar kovada bir damla su, terazideki toz zerreciği gibidir." Ama bir şey doğanın gücüyle karşılaştırıldığında onu aşarsa mucize olarak adlandırılır. Yani doğanın gücü ne kadar aşılırsa mucize o kadar büyüktür. Doğanın gücü üç biçimde aşılabilir: İlki fiilin özüne bağlıdır, örneğin aynı yerde iki farklı nesnenin olması veya güneşin tersine dönmesi ya da insan vücudunun göklere çıkarılması gibi doğanın asla yapamayacağı şeylerdir; bunlar mucizeler içinde en üst sıradadır. İkincisi, eğer bir şey fiilde değil de gerçekleştiği durum açısından doğanın gücünü aşıyorsa; örneğin ölülerin canlanması, körlerin görmeye başlaması ve benzerleri gibiyse; ikinci düzey bir mucizedir

çünkü doğa can verebilir ama ölülere değil. Üçüncüsü, eğer bir şey ölçü ve düzen açısından doğanın gücünü aşıyorsa, örneğin bir insan tedavi olmaksızın ve doğal süreç devam ederken birden iyileşiyorsa veya ateşleniyorsa veya doğal bir sebep olmaksızın Samuel ve Eliav'ın dualarındaki gibi hava aniden yoğunlaşıp yağmura dönüşüyorsa bunlar en düşük düzeyde mucizelerdir. Ayrıca bu üç tür, doğanın gücünün nasıl aşıldığına bağlı olarak kendi içinde derecelendirilir.

İnsan Hakkında: Şöyle yazılmıştır (*Ecclus., 15:14*): "Tanrı insanı baştan yarattı ve onu kendi öğütlerine teslim etti" ve bir şerh şunu ekler: "Bu onun kendi özgür iradesidir."

Benim buna cevabım şöyledir: İnsan özgür iradeye sahiptir: Aksi takdirde öğütler, teşvikler, emirler, yasaklar, ödüller ve cezalar boşuna olurdu. Bu durumu açıkça anlamak için bazı şeylerin hüküm olmaksızın hareket ettiklerini görmemiz gerekir; bir taş aşağı doğru hareket eder, bunun gibi bilgiden yoksun tüm şeyler de aynı biçimde hareket eder. Vahşi hayvanlar gibi bazı şeyler ise bir hüküm doğrultusunda hareket eder ama bu özgür bir hüküm değildir. Bir koyun bir kurt gördüğünde onun sakınılması gereken bir şey olduğuna hükmeder, ama bu hükmü aklıyla değil içgüdüleriyle verir. Vahşi hayvanların hükümleri için de aynısı söylenebilir. Ama insan hüküm verirken anlama gücü sayesinde bir şeyden uzak durur veya onu arar. Ancak bu hüküm bazı belirli fiillerde doğal bir içgüdüden değil akıl ile yapılan bir kıyaslamadan geldiği için insan özgür bir hükümle hareket eder ve çeşitli şeylere eğilim gösterme gücünü elinde tutar. Çünkü akıl, sebebi belirsiz bazı durumlarda zıt yolları takip edebilir, bunun örneğini diyalektik kıyaslarda ve retorik argümanlarda görebiliriz. Belirli bazı işlerin sebebi belli değildir, bu yüzden böylesi sorunlarda aklın verdiği hüküm tek ve belirli bir yolu değil zıt yolları takip edebilir.

(...) İnsanoğlunun doğası iki farklı yön barındırır: İlki, ilk ebeveynlerimizin (Âdem ve Havva) günah işlemeden önceki durumlarında olduğu gibi doğruluk; ikincisi ise ilk ebeveynlerimizin işledikleri günah sonrasındaki çürümüşlük. Her iki durumda da insan doğası yukarıda işaret edildiği gibi (Cevap I) İlk Hareket Ettirici olan Tanrı'nın yardımına ihtiyaç duyar. Ancak doğruluk durumunda iken kendi etkin gücünün yeterliliğine bağlı olarak insan, Tanrı vergisi iyiliğine ve doğasına uygun biçimde kazanılmış erdemlerine uygun iyilikler yapmayı ister ve gerçekleştirir; ancak doğasına eklenen iyiliği aşamaz. Ama insan çürümüş doğasının etkisi altındayken doğası gereği yapabildiklerinin tümünü yapmayı başaramaz, yani isteklerini kendi doğal güçleriyle başaramaz. Ancak insan doğası günah ile tamamen kirlenmediğinden, çürümüş doğasının etkisindeyken bile doğal iyilikleri kırpılmış

olsa da Tanrı vergisi iyiliğiyle bazı iyi şeyler yapabilir; örneğin ev yapabilir, bağ dikebilir; ancak doğal olarak yapabildiği tüm iyilikleri yapamaz, birçok şeyde eksik kalır; hasta bir insanın ilaç yardımıyla iyileşmediği sürece sağlıklı bir insanın mükemmel hareketlerine nazaran sadece bazı hareketleri yapabilmesi gibi.

Böylece insan mükemmel doğanın etkisindeyken, doğaüstü bir iyilik yapmak gibi tek bir sebeple doğal güçlerine sebepsiz bir ilave güç eklemeye ihtiyaç duyar; ancak çürümüş doğanın etkisindeyken iki sebeple bu ihtiyacı hisseder, yani iyileşmek için ve sevap olan doğaüstü erdemler gerektiren işler yapmak için. Bunlar dışında, her iki etki altında da hem hareket etmek hem de eylemde bulunmak için ilahi yardıma ihtiyaç duyar.

(...) Havari şöyle demiştir (*Romalılar, 6:23*): "Tanrı'nın armağanı sonsuz yaşamdır." Buna ilişkin bir şerh der ki: "Burada anlatılan şey Tanrı'nın kendi merhametiyle bizi sonsuz yaşama kavuşturduğudur."

Benim buna cevabım şudur: Bir amaca yönelik eylemler o amaçla orantılı olmalıdır. Ancak hiçbir eylem kendi etkin prensibinin oranını aşamaz; ve doğal şeylerde gördüğümüz gibi hiçbir şey kendi etkin gücünü gücünü aşan bir etki yaratamaz, sadece gücüyle orantılı bir etki yaratır. Yukarıda da anlattığımız gibi sonsuz yaşam insan doğasını aşan bir amaçtır (Soru 5, Cevap 5). Bu nedenle insanoğlu Tanrı vergisi yetenekleriyle sonsuz yaşama denk sevap işleyemez; bu nedenle daha büyük bir güce, yani merhametin gücüne ihtiyaç vardır. Bu nedenle merhamet edilmediği sürece insanoğlu sonsuz yaşama kavuşamaz; ancak insan için doğal olan miktarda iyilik yapabilir; yani tarlada yorulabilir, yiyebilir, içebilir, arkadaş edinebilir ve Augustine'in Pelagianlara Üçüncü Cevap'ındaki şeyleri yapabilir.

1. İtiraza Cevap: İnsan kendi iradesiyle sonsuz yaşamı hak edecek sevaplar işleyebilir; ama Augustine'in aynı kitapta dediği gibi bunun için insanın iradesinin Tanrı'nın merhametiyle hazırlanması gerekir.

Şöyle yazılmıştır (*Yeremya, 31:16*): "Verdiğin emek ödüllendirilecek." Burada bahsi geçen ödül, hak edildiği için ihsan edilen bir şeydir. Bu nedenle bir insanın Tanrı'dan hak iddia edebileceği düşünülebilir.

Benim buna cevabım şudur: Hak ve ödül aynı şeyi ima eder; bir ödül, bir kişiye çalışması veya yorulması karşılığında bir bedel olarak verilen bir şeydir. Bu nedenle alınan bir şeye adil bir bedel ödemek adaletin tecellisi ise, çalışma veya yorulma için bir karşılık vermek adil bir harekettir. Filozof'un da açıkça belirttiği üzere (*Etik, 5:3.*) adalet bir nevi eşitliktir ve adalet basitçe, eşitler arasında olur; oysa taraflar arasında mutlak bir eşitlik olmadığından

mutlak bir adalet de mümkün değildir -Filozof'a göre ancak babanın veya efendinin hakkından bahsettiğimizdekine benzer belirli bir adalet biçimi mevcut olabilir. Bu yüzden basit anlamda adalet olan yerde yine basit anlamda erdem ve ödül özelliği de mevcuttur. Ancak basit anlamda hak yoksa ve sadece göreceli hak varsa basit anlamda erdem özelliği de yoktur, ancak göreceli erdem vardır- çocuğun babadan, kölenin efendiden aldığı kadar adalet özelliği vardır.

Açıktır ki Tanrı ve insan arasında en büyük eşitsizlik vardır çünkü onlar sonsuza dek ayrıdır ve insanın iyiliği Tanrı'dan gelir. Bu yüzden insan ile Tanrı arasında mutlak eşitliğe dayanan bir adalet mevcut olamaz, sadece ikisinin de kendilerine özgü eylemleriyle orantılı bir adalet mevcuttur. İnsanoğlunun erdeminin biçimi ve ölçüsü insanın içine Tanrı tarafından yerleştirilmiştir. İnsanın Tanrı'dan aldığı erdemler ancak ilahi tayinin önceden belirlemesi sayesinde mevcuttur; böylece insana, Tanrı'nın eylem gücü verdiği amaçla yaptığı eylemlerinin ödülü olarak Tanrı tarafından erdem bahşedilir; Tanrı tarafından takdir edilen doğru hareketler ve eylemler için de erdem bahşedilir ancak bu, kendi özgür iradesine sahip akıllı yaratıklara bahşedilenden farklıdır çünkü onların eylemlerinde erdem özelliği vardır, diğer yaratıklarda ise yoktur.

1. İtiraza Cevap: İnsan özgür iradesinin mümkün kıldığı kadar erdeme sahiptir, aksi takdirde birinin bir borcu ödemesinde adaletin tecellisi erdemli bir şey olmaz.

2. İtiraza Cevap: Tanrı bizim iyiliğimiz sayesinde bir fayda sağlamaz, sadece görkemi artar, örneğin O'nun iyiliği ilan edilmiş olur; O zaten buna kendi işlerinde de dikkat eder. Hiçbir şey onu çoğaltmaz, ancak O'na ibadet ederek kendimizi çoğaltabiliriz. Erdemlerimizi Tanrı'dan aldığımıza göre bizim yaptığımız işler O'nu çoğaltmaz, ancak görkemini artırır.

3. Deneysel Bilim

Âlim bir Fransisken keşişi ve ilahiyatçı olan Roger Bacon (1212-1292) çalışmalarının çoğunu Oxford'ta gerçekleştirmiştir. Doğa bilimlerine ilişkin yazılarıyla ve deneysel yöntemi kullanmasıyla tanınır. Yakın arkadaşı Papa IV. Clement'in ricası üzerine astronomi, fizik ve optik konularında bir dizi eser vermiştir. Bunlardan en önemlisi sayılan *Opus Majus*'tan seçilen bazı bölümler aşağıdadır. Bacon, daha sonraki yıllarda Roma'ya çağrılmış, anlaşıldığı kadarıyla skolastisizme yönelik örtülü eleştirileri nedeniyle muhtemelen hapsedilmiştir.

Opus Majus

Roger Bacon

Ne kadar eğitimli olursa olsun her insanın gerçeği kavramasının önünde dört büyük engel vardır ve bu engeller çok az insanın açık bilgiler edinmesine izin verir; bu engeller hatalı ve değersiz otoritelere boyun eğmek, geleneklerin etkisi, popüler önyargılar ve kendi bilgilerimizi göstererek caka satarken cahilliğimizi gizlemektir. (...) Bu nedenle bu dört hatanın, bilge adamların reddedilemezliği kanıtlanan seçilmiş argümanlarıyla mahkûm edilmesinden daha önemli bir şey yoktur. Her ne kadar bilge adamlar ilk üçünü birleştiriyor ve mahkûm ediyorsa da dördüncüsünün istisnai bir ahmaklık olması ve özel ilgiyi hak etmesi yüzünden öncelikle ilk üçünün ne kadar zehirleyici olduğunu göstermeyi deneyeceğim. Ancak bunlardan biri otorite olmasına karşın, benim sözünü ettiğim, Tanrı'nın takdiriyle O'nun kilisesine ihsan edilen yahut azizler, mükemmel filozoflar ve insanoğlunun sınırlarını zorlayacak biçimde bilimle uğraşan diğer bilim adamları gibi bireylerin erdeminden ve itibarından kaynaklanan sağlam ve emin bir otorite değildir; benim bahsettiğim bu dünyada, ilahi onay olmadan kanunsuzca ele geçirilmiş, bilgeliğin erdemiyle değil cüret ve şöhret arzusuyla cahil kalabalıklardan alınan otoritedir ve Tanrı'nın adil yargısıyla onların mahvına sebep olacaktır. Kutsal Kitap'ta "*İnsanların günahları yüzünden sıklıkla riyakârlar hükmeder*" der, benim burada bahsettiklerim birçok akıldışı fikre sahip sofistike otoritelerdir, şüpheli bir otoriteye sahiptirler; taşa kazınan veya tuvale çizilenin de adı gözdür ama bu gerçek bir gözün niteliğine sahip değildir.

(...) İnsana ait yanılgıların dört umumi sebebi daha aşağı kısımlara sürüldüğüne ve bu iddiadan tamamen çıkarıldığına göre, bu ikinci kısımda tek bir bilgelik olduğunu ve bunun Kutsal Kitap'ta mevcut olduğunu göstermek istiyorum. Tüm gerçekler bu bilgeliğin köklerinden fışkırmıştır. Bu nedenle diyorum ki, bir bilim diğerlerinin efendisidir, bu da teolojidir; tüm bilimler onun için gereklidir ve o olmadan diğer bilimler amacına ulaşamaz. Tüm diğer bilimlerin onayına ve otoritesine itaat ettiği ilahiyat, kendi yasası için bu bilimlerin mükemmelliğini talep eder. Yahut daha iyisi, sadece bir mükemmel bilgelik vardır ve bu tamamen Kutsal Kitap'ın içindedir ve onu açıklamak için kilise hukuku ve felsefe gereklidir. Böyle bir ifade kullanıyorum çünkü ilahi gerçeğin açıklanması ancak bu bilimler aracılığıyla olur. Bu diğer bilimlerin avucundaymış gibi katlanmış olsa da ilahiyat tüm bilgeliği içinde taşır; çünkü tüm bilgelik tek dünya için ve tek amaçla Tanrı tarafından verilmiştir. Bu yüzden bu bilgelik kendi üçlü düzenlemesinden birlik

elde eder. Ancak birçok adımdan oluşmasına rağmen kurtuluşun yolu tektir; kurtuluşun yolu bilgeliktir. Çünkü bir kişinin kurtuluşuna dair olmayan her düşüncesi körlükle doludur ve onu cehennemin karanlığına sürükler; bu nedenle bu dünyada ünlü olmuş birçok bilge kişi, kendilerini bilge zannederken Kutsal Kitap'a göre aptal durumuna düştükleri, gerçek bilgeliğe sahip olmak yerine zahiri ve yanlış bir bilgeliğe sahip oldukları için lanetlenmiştir. Ancak Augustine, Hıristiyan doktrinine ilişkin ikinci kitabında Kutsal Kitap'tan bahsederken şöyle der: "Başka bir yerde bir gerçek varsa, o bu kitapta da vardır; zararlı bir şey varsa, bu kitapta lanetlenmiştir."

(...) Latinlerin dil, matematik ve optik konularındaki bilgeliklerinin temel prensiplerini belirledikten sonra şimdi deneysel bilimin prensiplerini açıklamak istiyorum, çünkü deney olmadan hiçbir şey yeterince bilinemez. Bilgi elde etmenin iki yöntemi vardır, bunlar akıl yürütme ve deneydir. Akıl yürütme bir kanaate varır ve bize bu kanaati verir, ama akıl bu bilgiyi deney yoluyla öğrenmediği sürece ne bu kanaati kesinleştirebilir ne de şüpheleri ortadan kaldırarak aklın gerçeğe ilişkin sezgiyle tatmin olmasını sağlayabilir; çünkü birçok kişi nelerin bilineceğine dair argümanlara sahiptir ama deneysel bilgi eksikliği yüzünden bu argümanları ihmal eder – ne zararlı şeylerden kaçınır ne de iyi olanı takip ederler. Hayatı boyunca ateş görmemiş bir adam akıl yürütme yoluyla ateşin yandığını ve şeylere zarar verdiğini ve onları imha ettiğini ispatlarsa ne aklı tatmin olur ne de ateşten uzak durur, ne zaman ki elini veya yanar bir nesneyi ateşe tutar, o zaman deney ile akıl yürütmenin öğrettiği şeyi ispat etmiş olur. Ama yanmaya ilişkin gerçek bir deneyin bilgisi olsaydı aklı emin olacak ve gerçeğin ışığında durabilecekti. Bu sebeple akıl yürütme yeterli değildir ama deney yeterlidir. (...)

Gerçeklerin altında yatan fenomenleri hiçbir kuşku duymaksızın bilmek isteyen kişi kendisini deneylere adamak zorunda olduğunu bilmelidir. Yazarlar bir sürü önerme yazar ve bir sürü insan deneysiz biçimde oluşturdukları akıl yürütmelerle bu önermelere inanır. Bu akıl yürütme tamamen yanlıştır. Genel olarak elmasın keçi kanı dışında hiçbir şeyle kırılamayacağı düşünülür ve filozoflar ile teologlar bu fikri yanlış kullanır.[19] Ancak ne kadar çabalanılırsa çabalansın, bu görüş asla deneyle doğrulanamamıştır; ayrıca böyle bir şeye kalkışmadan da elmas kolayca kırılabilir. Bunu kendi gözlerimle gördüm; üstelik bu gerekli bir bilgi, çünkü değerli taşlar elmas parçaları olmadan işlenemez. (...) Ayrıca yine kap içindeki sıcak suyun soğuk sudan

19 Tarih boyunca bilinen en sert madde olan ve bu nedenle Antik dönemde yenilmezlik simgesi olarak kabul edilen elması -taze keçi kanında bekletmek dışında- kırmanın mümkün olmadığı düşünülürdü. Bazı kilise babaları, çarmıhtaki Hz. İsa'nın kanının benzer şekilde insanların kalbini yumuşattığı benzetmesini kullanmıştır. (y.n.)

daha çabuk donduğuna da inanılır; bunu destekleyen argümanlar, karşılaşan düşmanlar örneğinde olduğu gibi zıtlığın harekete geçirdiği zıtlığa dayanmaktadır. Ancak bu konuda deney yapan herkes soğuk suyun daha çabuk donduğunu bilir. (...)

Ancak deneysel bilgi iki türlüdür; biri harici duyularımızla elde edilir ve böylece göklerdeki şeylere ilişkin deneysel bilgi özel aletlerle edinilirken burada, aşağıda olan şeylere ilişkin bilgileri de kendimiz görerek sınarız. Dünyanın bizim yaşadığımız kısmına ait olmayan şeylere ilişkin bilgileri de o konuda deney yapan diğer bilim adamları sayesinde elde ederiz. Örneğin Aristo, Büyük İskender'in otoritesi altında çalışırken, dünya yüzeyindeki tüm şeylere ilişkin deneysel bilgi edinmek için yeryüzünün çeşitli bölgelerine iki bin adam göndermiştir; Plinius *Doğa Tarihi* adlı eserinde buna tanıklık etmektedir. Bu deneysel bilgiler, insana bahşedilen yetenekle sınırlıdır ve hem insani hem de felsefidir; ancak bu deneysel bilgi insan için yeterli değildir çünkü işin zorluğu nedeniyle maddi şeylerin tümü test edilemez ve ruhani şeylerin hepsine erişilemez. Bu yüzden insanın zekâsına başka biçimlerde yardım edilmelidir ve bu yüzden dünyaya bilimi ilk sunan kutsal atalara ve peygamberlere içsel bir aydınlanma verilmiş ve böylelikle sadece duyularla sınırlı kalmaları engellenmiştir. Bu, Hz. İsa'nın döneminden bu yana birçok inanan için de geçerlidir. İnancın faziletleri büyük bir aydınlanma sağlar ve sadece ruhsal şeylere ilişkin değil maddi şeylere ve felsefe ilmine de ilişkin ilahi ilhamlar verir; Batlamyus *Centilogium* adlı eserinde gerçeklere ilişkin bilgilere iki yoldan ulaşabileceğimizi söylemiştir; bu yollardan biri felsefi deneyim, diğeri ise kesinlikle daha iyi bir yol olan ilahi ilhamdır.

Ayrıca bu içsel deneyimin yedi aşaması mevcuttur, bunların ilkine tamamen bilimlerle ilgili aydınlanmalarla erişilebilir. İkinci aşama erdemlerde gizlidir. Çünkü Aristo'nun *Etik*'in ikinci kitabında dediği gibi, kötü adam cahildir. Gazali ise *Mantık* adlı eserinde günahlarla sakatlanmış ruhun nesnelerin farklı türlerinin net biçimde görülmediği paslı bir aynaya benzediğini söylemiştir; ancak erdemlerle süslenmiş ruh, iyi parlatılmış bir ayna gibidir; nesnelerin biçimlerini net biçimde yansıtır. (...)

Üçüncü aşama, İşaya tarafından açıklanan Kutsal Ruh'un yedi hediyesinden oluşur. Dördüncüsü Tanrı'nın İncillerde tanımladığı kesin mutluluk halleridir. Beşinci aşama ruhani duyulardır. Altıncısı tüm kavrayışları aşan ilahi huzurun meyveleridir. Yedincisi insanın bahsetmesinin yasak olduğu birçok şeyi görmek için kapıldığı çeşitli yöntemlerle ulaşılan coşkular ve bunların durumlarıdır.

Bu deneyimlerin hepsinde veya bir kısmında özenli eğitim alan biri hem kendine hem de diğer insanlara sadece ruhani şeyler konusunda değil tüm

insani bilimlerde de güven verir. Spekülatif felsefenin benim şu anda incelediğim kısmı hariç tüm bölümleri ya bir otorite noktasını ya da tartışmanın diğer noktalarını temel alan argümanlarla yürütüldüğünden, deneysel olarak adlandırılan bilimi gerekli görüyoruz. Sadece felsefe konusunda değil Tanrı bilgisi için ve tüm dünyanın gidişatı konusunda da faydalı olduğundan bu bilimi açıklamak istiyorum; aynen önceki bölümlerde dillerin ve bilimlerin ilişkisini ve amacını, yani tüm şeylerin tabi olduğu ilahi bilgeliği anlattığım gibi.

4. Mistisizm

Hıristiyan mistik ilahiyatı, ilahi olanla insanoğlunun ruhu arasındaki olağanüstü ilişkilerin ilmi olarak, Hıristiyan mükemmeliyetine ulaşmayı sağlayan erdemleri edinme yöntemlerini ele alır. Riyazet ilahiyatının tamamlayıcısı olarak, sıradışı ibadet geleneklerini, tefekkür yöntemlerini, kişiye özel vahiyleri, önsezileri ve tüm bu gelenekler aracılığıyla Tanrı ve insanoğlunun ruhu arasında gelişen bütünleşmeyi kapsar.

Beşinci yüzyılda, Suriye'de yaşamış bir rahip olduğu tahmin edilen Dionysius, Hıristiyan mistik teolojisinin öncülerinden sayılır. Filozof Scotus Erigena tarafından Latinceye çevrilmiş olan *İlahi İsimlere Dair* adlı risalesinin, Batıya, Dokuzuncu yüzyılda ulaşmış olduğu düşünülmektedir. Boethius ve Aziz Augustine gibi Orta Çağ düşüncesini derinden etkileyen erken dönem yazarlardan biri olan Dionysius'tan Aziz Thomas Aquinas da sık sık alıntı yapmaktadır.

Mistik İlahiyat

Dionysius Pseudo-Areopagite

Tüm varlıkları aşan Teslis, Tanrı ve İyilik! Hıristiyanlara ilahi bilgeliği sen öğrettin! İlahi Gerçeğin basit, mutlak ve değişmez gizemlerinin gizli sessizliğin göz alıcı karanlığında gizlendiği; karanlığının yoğunluğu ile tüm parlaklıklardan daha parlak olan ve körleşmiş zekâlarımızı tüm güzelliklerin ötesindeki görkeminin tamamen anlaşılmaz ve görünmez doğruluğuyla dolduran; ışığı ve bilgiyi aşan, mistik ilmin en yüksek noktasına doğru kılavuzumuz ol! Duam böyleydi ve sevgili Timotheus, sana şunu öğütlüyorum; en samimi mistik tefekkür için duyularını ve aklın faaliyetlerini ve duyuların ve zekânın algıladığı her şeyi, bu yokluk dünyasındaki şeyleri veya bu varlık dünyasını terk etmelisin ve kendi anlayışını bir kenara bırakmalısın; ne varlığa ne de kavrayışa sığmayanla, O'nunla bir olmak için (elinden gel-

diğince) çabalamalısın. Kendinden ve diğer her şeyden sürekli ve mutlak biçimde vazgeçmelisin, saf biçimde her şeyi bir kenara koymalısın ve tümünden kendini azat etmelisin, böylece tüm varlıkları aşan o İlahi Karanlığın ışığına ulaşabilirsin.

Bu şeyleri bu yola kabul edilmeyenlere, yani insan düşüncesinin nesnelerine sıkıca tutunanlara ve bunu aşan bir öte-gerçeklik olmadığını hayal edenlere ve karanlığı kendi gizli yeri yapan Tanrı'yı insani kavrayış ile bildiğini düşünenlere anlatmamalısın. Eğer İlahi Kabul böylesi insanları aşıyorsa; her şeyi içeren o Üstün Sebebi en düşük varlıktan başlayarak niteliğe göre tanımlayan ve gerçeği bilmeden kendi beğenileriyle ürettikleri, Tanrı'dan uzak çeşitli vehimlerinden daha yüksek bir şeyin olabileceğini reddeden o yeteneksizlere ne demeli? Evrenin bütün olumlu özelliklerine (Evrensel Sebep olması hasebiyle) sahipken, daha sıkı incelendiğinde bunların hepsini aştığı için bu özelliklere sahip değildir; bu nedenle tüm pozitif ve negatif ayrımların ötesinde tüm ihtiyaçların önünde ve tüm ihtiyaçları aşmış olduğundan bunu onaylamak veya reddetmek arasında çelişki yoktur.

En azından, kutlu Bartholomeos'un öğretisi böyledir. İlahi bilimin konusunun uçsuz bucaksız ancak farkedilemeyecek kadar küçük olduğunu ve İncil'in hem genişlik hem de darlığı bünyesinde birleştirdiğini söyler. Muhtemelen bu sözlerle, her şeyin o İyi Sebebinin güzel ancak az konuştuğunu, hatta hiç konuşmadığını; en temel anlamda her şeyin üstünde olduğundan ne konuşmaya ne de anlayışa sahip olduğunu; adil ile bozuk arasındaki zıtlığın içinden geçerek gelmiş, kutsal yükselişin en yüksek irtifasını aşan ve tüm ilahi aydınlanmaları ve sesleri ve ilahi ifadeleri ardında bırakarak Kutsal Kitap'ta yazıldığı gibi her şeyin üzerinde olanın bulunduğu Karanlığa ulaşmış olanlara çıplak gerçeğin görünür hale geldiğini ne mükemmel biçimde anladığını göstermiştir. Kutlu Musa'nın önce kendisinin arınmış ve sonra arınmamış olanlardan kendisini ayırmış olmasının; tüm arındırmalardan sonra çok sesli borazanları duymasının ve birçok ışığın saf ve farklı yönlere giden ışınlarını görmesinin ve sonra kalabalıktan uzaklaşarak, seçilmiş rahiplerle birlikte İlahi Yükselişin zirvesinin yakınında durmasının bir sebebi vardır. Yine de (Musa) Tanrı'yla şahsen karşılaşmamış, kendisini görmemiş (çünkü görünmezdir) ama O'nun makamını görmüştür. Ben bunu, vücuda bağlı gözlerin veya aklın algıladığı en ilahi ve en yüksek şeylerin, O'na tabi olan şeylerin sembolik dili olduğunun işareti sayıyorum, çünkü O bunların hepsini aşar. Bu şeyler aracılığıyla O'nun anlaşılamaz varlığının akıl tarafından algılanan kendi kutsal mekânlarının yüksek yerlerinde yürüdüğü gösterilmiştir; daha sonra ortaya çıkar, hatta görünen şeylerde ve onları görenlerde bile ortaya çıkar ve "Bilinmeyenin Karanlığı"nın gerçek

kabulünde kaybolur; kendi aklının tüm anlayışlarını reddeder ve tamamen soyut ve görünmez olan tarafından kuşatılır, tamamen O'na, her şeyin ve herkesin (kendisinin veya başkalarının) üzerinde olana ait olur; en yüksek yetenekleriyle birleştirilmiş tüm akıl yürütme gücünün pasif sessizliğiyle tamamen Bilinemez Olan O'na teslim olur, tüm bilgilerini reddederek kendi kavrayış gücünü aşan bir bilgiye sahip olur.

Biz ışığın ötesindeki bu karanlığa dua ederiz; isteriz ki gelelim, görme gücümüzü ve bilgilerimizi kaybederek, böylece neler öğrenebileceğimizi görmekten ve bilmekten vazgeçerek, tüm algıların ve kavrayışların ötesinde olana ilişkin o görüş gücüne ulaşalım (yeteneklerimizden feragat etmek gerçek bir görüş gücü ve bilgi getirsin). (...)

5. Batlamyus'un Evreni

İlk öğrenimini Santa Croce papaz Okulu'nda bitirdiği sanılan Dante Alighieri (1265-1321) İtalyan Rönesansının babası olarak bilinir. Latin ve Yunan eserlerine olan derin vukufundan başka, astronomi, felsefe ve plastik sanatlarda tebarüz etmiştir. En çok bilinen eseri, ahirete yapılan bir yolculuğu anlattığı *İlahi Komedya* (La Divina Commedia) Orta Çağ dünya görüşünün klasik bir ifadesi sayılır. İzleyen metin, Dante'nin evrensel bilgileri özetlemek niyetiyle başladığı ancak tamamlanamış *Şölen* (Convivio) adlı eserinden alınmıştır.

Şölen

Dante Alighieri

Diyorum ki, göklerin sayısı ve konumu konusunda çok farklı fikirler mevcuttur, ama sonunda doğrusu bulunmuştur. Aristo (astrologların antik cehaletini izleyerek) sadece sekiz gök olduğuna inanırdı. En dıştaki tüm diğerlerini içerirdi ve Sabit Yıldızların göğüydü, yani sekizinci küreydi ve onun ötesinde başka küre yoktu. (...)

Daha sonra Batlamyus sekizinci kürenin birden fazla devinimi olduğunu (dönüşünün doğru daireden saptığını görmüştür, doğudan batıya dönmektedir) algılamış ve felsefenin prensipleri uyarınca [bu prensipler mükemmel basitlikte bir *Primum Mobile*[20] gerektirir] Sabit Yıldızların ötesinde, doğudan batıya dönen başka bir gök olması gerektiğini tahmin etmiştir. Bu dönüş

20 İlk hareket ettirici. (ç.n.)

bence yaklaşık yirmi dört saatte, kabaca hesaplandığında yirmi üç saat ve bir saatin on beşte on dördü kadar bir sürede tamamlanmaktadır. Bu yüzden ona göre ve bu hareketler göründüğünden bu yana astroloji ve felsefenin gelişimine göre hareketli gökler dokuz tanedir ve perspektif, aritmetik ve geometri sanatlarının duyularımızı ve akıl yürütmemizi doğruladığı üzere konumları basit ve belirlidir; duyularımız ise aksine şahitlik eder. (...)

[Göklerin] Konumlarının düzeni şöyledir: Birincisi Ay'ın bulunduğu göktür; ikincisinde Merkür vardır; üçüncüsünde Venüs vardır; dördüncüsünde Güneş vardır; beşincisinde Mars vardır; altıncısı Jüpiter'in bulunduğu göktür; yedincisi Satürn'ün bulunduğu göktür; sekizincisi Sabit Yıldızların bulunduğu göktür ve dokuzuncusu duyularımız tarafından algılanamaz (yukarıda bahsedilen devinim hariç) ve çoğu kişi Kristal olarak adlandırır, yarı saydam ya da tamamen saydam olduğu söylenir. Ancak Katolikler tüm bunların ötesine Tanrı katını barındıran göğü yani diğer adıyla ateşin göğünü yahut parlak göğü koyar ve bu göğün hareket ettirilemediğini kabul eder, çünkü her parçası özünün gerektirdiği şeyleri içerir. Bu yüzden *Primum Mobile* yüksek bir hızla hareket eder; çünkü tüm parçaların bu [onuncu ve] en kutsal ve sessiz gökte bir araya gelmek için duydukları o coşkulu arzu onun neredeyse anlaşılamayacak kadar yüksek bir hızla dönmek istemesine neden olur. Asla yalan söylemeyen Kutsal Kilise'ye göre bu gök huzurlu ruhların meskenidir; Aristo da eğer doğru anlıyorsak, *Gökler* (*Felekler) ve Dünya* adlı eserinde böyle düşünmektedir. Bu gök, tüm diğer dünyaları içerdiğinden evrenin en üstün yapısıdır ve onun ötesinde hiçbir şey yoktur; ayrıca uzayda değildir, Yunanlıların *Protonoe* olarak adlandırdıkları İlk Zihin içinde biçimlendirilmiştir. Mezmurların yazarının Tanrı'ya seslenirken bahsettiği görkem budur: "*Gökyüzünü görkeminle kapladın*" (*Mezmurlar, 8:1*). Buradaki tartışmayı özetlersek on gök olduğu sonucuna varırız; Venüs'ün bulunduğu gök üçüncüsüdür; açıklamaya çalıştığım yerde bundan bahsedilecektir. (...)

Önceki bölümde üçüncü göğün ne olduğu ve kendi içinde nasıl düzenlendiği açıklanmıştı, bize onu hareket ettirenin kim olduğunu göstermek kalıyor. Bu yüzden önce şunun bilinmesi gerekiyor; buradaki Tözler maddeden farklıdırlar çünkü bunlar Akıllardır; sıradan insanlar tarafından Melekler olarak adlandırılır. Bu yaratıklar ve gökler hakkında [yazarlarca] farklı farklı görüşler öne sürülmüştür, ancak gerçek şimdi bilinmektedir. *Metafizik* adlı kitabında (*Gökler* (*Felekler) ve Dünya* adlı eserinde farklı düşünse de) konudan bahseden Aristo'nun da aralarında bulunduğu bazı filozoflar bunların [Akılların] ancak göklerin dönüş sayısı kadar olduğuna, daha fazla olmadığına inanmaktadır; bunların dışındakilerin ebediyen gereksiz ve etkisiz

olacağını ve bu durumun imkânsız olduğunu, çünkü onların varlığının etkilerinde olduğunu söylemişlerdir.

Mükemmel bir adam olan Eflâtun ve onun gibi düşünen diğerleri ise sadece göklerin devinim sayısı kadar değil, kaç tür şey varsa o kadar Akıl olduğunu iddia etmiştir; örneğin tüm insanlar için bir tane, altın için bir tane, hazineler için bir tane gibi; ve ayrıca [Akıllar] bu şeylerin hareketini sağlar ve her bir tür için örnek teşkil ederler; Eflâtun bunlara *İdealar* demiştir, bunlar biçimler ve evrensel doğalardır. Putperestler (Eflâtun kadar felsefi kavrayışları olmasa da) onları tanrılar ve tanrıçalar olarak adlandırmış, onların tasvirlerine tapmış ve güç tanrıçası Juno, ateş tanrısı Vulcan, bilgelik tanrıçası Pallas veya Minerva, tahıl tanrıçası Ceres için olduğu gibi onlar adına büyük tapınaklar inşa etmişlerdir. (...)

Yukarıdaki fikirler deneyim olmaksızın insan aklına göre sağlam biçimde temellendirilmiş olsa da hem akıl yürütme hatası hem de öğreti hatası yüzünden onlar [putperestler] gerçeği görememiştir; çünkü sadece akıl yürütme sayesinde bile yukarıda bahsedilen yaratıkların sayısının; insanoğlunun, etkilerinden yola çıkarak anlayabileceklerinden çok daha fazla olduğunu görebiliriz. Bir sebep de şudur: Ne filozoflar, ne putperestler, ne Yahudiler ne Hıristiyanlar, ne de diğer dinlere mensup olanlar bunların [bu yaratıkların] tamamen veya büyük oranda kutsanmış olduğundan ve bu kutsanmışların tamamen mükemmel durumda olduğundan şüphe ederler. [Bu dünyada] İnsan doğası bir değil iki nihai mutluluk haline, yani sosyal [veya ameli] hayata ve tefekkür hayatına sahip olduğuna göre bunların [ilahi yaratıkların] dünyanın idaresinde ameli yani sosyal hayatın kutsallığına sahip olup daha mükemmel ve daha ilahi tefekkür hayatının kutsallığına sahip olmadığını düşünmemiz akıllıca olmaz. Akılları tek ve ebedi olan bu yaratıkların idarenin mutlak mutluluk haline sahipken diğerine de sahip olması mümkün olmadığına göre bu görevi yapanların dışında sadece tefekkürle yaşayanlar da olmalıdır. Bu hayat daha ilahi olduğundan ve daha ilahi olan şey Tanrı'ya daha fazla benzediğinden bu hayatın Tanrı tarafından daha çok sevileceği açıktır ve daha çok sevildiğine göre O'nun verdiği ödül de daha büyük olacaktır; ödül daha büyük olduğuna göre bu hayata diğerinden daha çok canlı bahşedecektir. Bu sebeple etkileri aşikâr olmayanların sayısının çok daha fazla olduğuna hükmedebiliriz. (...)

Kurtarıcımız kendi ağzıyla Babasının ona birçok melek ordusu verebileceğini söylemiştir. Babasının O'na vekalet etmek ve hizmet etmek için meleklere emir verdiği söylendiğinde bunu inkâr da etmemiştir. Böylece bizim açımızdan bu yaratıkların sayısının çok olduğu ispat edilmiştir; çünkü O'nun Eşi ve Sözcüsü olan Kutsal Kilise [Süleyman ondan bahsederken

"*Kim bu sevgilisine yaslanarak çölden çıkan?*" (*Ezgiler Ezgisi, 8:5*) der] bu en asil yaratıkların sayılamaz olduğunu söyler, buna inanır ve bunu telkin eder; Kilise onları hiyerarşik olarak üçe ayırır, üç kutsal ya da daha doğrusu ilahi prensibe göre gruplandırır, her hiyerarşinin üç düzeni vardır, yani Kilise ruhani yaratıkları dokuz düzene böler. (...) Yineleyelim, tüm bu gökler hareket ederler ve her gün bir defa merkezi bir daire çevresinde doğudan batıya doğru dönerler; bu hareketin sebebinin Akıllardan biri mi yoksa *Primum Mobile*'nin acelesi mi olduğunu Tanrı bilir, benim bu konuda hüküm vermem küstahlık olacaktır. Bu güdüleyici güçler, idare ettikleri her bir göğün dönüşüne kılavuzluk ederler. Pasiflik prensibini kendi içinde taşıyan, göğün bu en asil biçimi, böyle hareket etmek istediği için güdüleyici gücün dokunuşuyla hareket eder; burada dokunmak maddi anlamda kullanılmamıştır, kendisine dayanmak üzere görevlendirilen gücün dokunuşudur. Bu güdüleyici güçler kendilerine hitap edildiğini ve kiminle konuşulduğunu anlarlar.

(...) Burada göklerin düzeniyle diğer bilimlerin düzenini karşılaştırmalıyız. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bize en yakın yedi gök gezegenlere aittir; bunların üzerinde iki hareketli gök daha vardır ve tüm diğerlerinin üzerindeki gök hareketsizdir. Bu ilk yedi göğe karşılık gelen bilimler *Trivium*[21] ve *Quadrivium*[22] bilimleridir; bunlar Gramer, Diyalektik, Retorik, Aritmetik, Müzik, Geometri ve Astrolojidir. Yıldızlı Göğe, yani sekizincisine Doğa Bilimi, yani Fizik ve bilimlerin birincisi olan Metafizik karşılık gelir; dokuzuncu küre Ahlak Bilimine karşılık gelir; Sessiz Küre ise İlahi Bilime yani Teolojiye karşılık gelir.

Yineleyelim, Tanrı Katı'nı temsil eden gök, barındırdığı huzur sebebiyle tamamen huzurla dolu olan, nesnesi olan Tanrı'nın o en mükemmel kesinliği sayesinde hiçbir fikir çatışmasıyla veya sofistik argümanlarla zarar görmeyen İlahi Bilime benzer. O, havarilerine "*Size esenlik bırakıyorum, size kendi esenliğimi veriyorum*" (*Yuhanna, 14:27*) demiş ve bu bahsettiğim bilimi, kendi doktrinini miras bırakmıştır. Süleyman "*Altmış kraliçe, seksen cariye ve sayısız bakire kız olabilir; ama bir tanedir benim eşsiz güvercinim*" (*Ezgiler Ezgisi, 6:8*) derken tüm [diğer] bilimleri kraliçelere, inançlı hizmetkârlara ve bakirelere benzetmiştir; bu bilimi ise güvercine benzetir çünkü onda bir nifak lekesi yoktur; mükemmel olduğunu söyler çünkü o, ruhlarımızı dinlendirecek gerçeği mükemmel biçimde kavramamızı sağlar.

(...) Diyorum ki "Güneş, Dünyanın etrafında her gün döner"; burada Güneş'in Dünya'nın etrafında nasıl döndüğünü mükemmel biçimde anla-

21 Latince üç yol ağzı.Üç bilimi temsil eder. (ç.n.)
22 Latince dört yol ağzı. Dört bilimi temsil eder. (ç.n.)

yabileceğimizi bilmeliyiz. Ancak söylemeliyim ki Dünya dediğimde tüm evrenden bahsetmiyorum, kelimenin genellikle kullanıldığı ve işaret ettiği gibi sadece karalardan ve sulardan bahsediyorum. Birisi "Bu adam tüm Dünyayı gördü" dediğinde bahsettiği şey karalar ve denizlerdir.

Pisagor ve takipçileri bu Dünyanın, yıldızlardan biri olduğunu ileri sürer ve onun tam karşısında, ona mükemmel biçimde denk gelen bir Dünya daha olduğuna inanır ve bu diğer dünyaya *Antictona* adını verir; her ikisinin birden doğudan batıya dönen tek bir kürenin içinde bulunduğunu, bu dönüş neticesinde Güneş'in etrafımızda döndüğünü, bir görünüp bir görünmediğini söylerler. Pisagor, bu ikisinin [yıldızlar] arasında ateş bulunduğunu, ateşin [bu iki dünyayı oluşturan] sudan ve topraktan daha asil bir öğe olduğunu ve dört temel cismin [veya öğenin] tam ortasında en asil olanın bulunduğunu söyler. Bu yüzden yanan bir ateşin gerçekte bu merkeze erişmek istediğini iddia eder.

Ancak Eflâtun farklı bir fikre sahiptir ve *Timaeus* adlı kitabında bu fikrini şöyle açıklamıştır: Toprak denizle birlikte her şeyin [evrenin] merkezidir ama bu dairenin çevresi göklerin ilk hareketini takip ederek kendi merkezi etrafında döner; ancak *Primum Mobile*'ye çok uzak olması ve cisminin büyüklüğü nedeniyle çok yavaş döner.

Doğanın kendi sırlarının neredeyse tamamını bahşettiği o görkemli Filozof, *Gökler* (*Felekler) ve Dünya* adlı eserinde bu fikirlerin yanlış olduğu, bu Dünya'nın hareketsiz durduğu ve ebediyen sabitlendiği ispat edilmiştir. Filozof'un bu fikirlere itiraz etmesinin ve doğruyu teyit etmesinin sebepleri benim buradaki amacımla ilişkili değildir; çünkü konuştuğum kişiler için onun büyük otoritesine dayanarak karaların hareket ettirilemez olduğunu ve denizlerle birlikte göklerin merkezinde olduğunu bilmek yeterlidir.

Gördüğünüz gibi felekler sürekli bu merkez etrafında döner. (...)

C. HIRİSTİYAN BİR TOPLUM TASAVVURU

1. Hükümdarların Yönetimine Dair

Aziz Thomas Aquinas

Aziz Thomas Aquinas'ın 1260'larda kaleme aldığı sanılan *De Regimine Principum* adlı eserindeki bu metin, hükümdarlara tavsiyelerde bulunan çok sayıdaki Orta Çağ risalesinin tipik bir örneğidir. Kıbrıs Kralı'na yazılmış olan metinde, yönetimin gerekliliğini ve monarşinin üstünlüğünü anlattıktan sonra Aziz Thomas Aquinas, hükümdarın görevleri konusunu ele alır.

(…) Düşünülmesi gereken bir sonraki nokta kralın görevleri ve hangi niteliklere sahip olması gerektiğidir. Sanat ile ilişkili şeyler, doğa ile ilişkili şeylerin taklidiyse (akla uygun hareket etmek için gerekli kuralları doğadan alırız), krallık görevinin yapısını öğrenmek için kullanılabilecek en iyi yol doğadaki düzeni incelemektir.

Doğadaki şeyler hem genel hem de özel bir yönetime tabidir. Genel olanı, her şeyi kapsayan Tanrı'nın yönetimidir ve O'nun basireti bunların hepsini yönetir. Özel yönetim ise insana mahsustur ve ilahi yönetime çok benzer. Çünkü insan mikrokozmos olarak adlandırılmıştır. Her iki yönetim de biçimsel açıdan benzerlik taşır; nasıl ki maddi yaratıklar ve tüm ruhani güçler ilahi yönetime tabiyse, insan gövdesinin tüm parçaları ve ruhun tüm güçleri de akıl tarafından yönetilir. Bu yüzden karşılaştırmalı olarak bakarsak Dünya için Tanrı neyse insan için akıl odur. Ancak insan, doğası gereği kalabalıklarla yaşayan sosyal bir hayvandır ve yukarıda da işaret edildiği gibi ilahi yönetim ile arasındaki benzerlik sadece insanın kendi kendisini akılla yönetmesini değil bir insanın aklıyla çok sayıda insanı yönetmesini de kapsar. Kralın görevlerini oluşturan şeylerin ilki budur.

(...) Bu yüzden kral üstlendiği görevin bu olduğunu bilmelidir, Tanrı Dünya için neyse ve ruh gövde için neyse kral da krallık için odur. Bunu ciddi biçimde düşündüğünde, tefekkürle Tanrı konumuna getirildiğini anlar ve krallığına adalet getirmek için içinde coşkulu bir adalet ateşi yanar; ayrıca insanların kendi hükmüne tabi olduğunu düşününce yumuşak ve şefkatli bir nezakete kavuşur.

(...) Bir şehir veya krallık kurmak için Dünya'nın yaratılışı, bunu yönetmek için de ilahi yönetimin Dünya'yı nasıl yönettiği örnek alınabilir.

Ama buna geçmeden önce yönetmenin, doğru amaca ulaşmak için, yönetilen şeylere uygun bir yolda riyaset demek olduğunu anlamalıyız.

Bir gemi, yetenekli bir kaptan tarafından zarar görmeden ve doğruca limanına ulaşırsa bu gemi için yönetilmiştir diyebiliriz. Yani bir şey kendi amacı (örneğin geminin limana gidişi) dışında bir amaca yönlendiriliyorsa yöneticinin görevi sadece o şeyin zarar görmesini engellemek değil aynı zamanda onu amacına ulaştırmaktır. (...)

Ancak insanın ölümlü hayatı sona erdiğinde onun için harici bir iyilik mevcuttur, yani ölümden sonra Tanrı'nın hükmü altındaki nihai ve mutlak mutluluk; çünkü Havari şöyle demiştir: "Bu bedende yaşadıkça Tanrı'dan uzaktayız" (*2. Korintliler, 5:6*). Hz. İsa'nın kanı ile kendisi için nihai mutluluğun satın alındığı ve bunu elde etmek için Kutsal Ruh'un ciddiyetine nail olan Hıristiyan, onu ebedi kurtuluş limanına yönlendirecek farklı ve ruhani

bir ihtimama ihtiyaç duyar; bu ihtimam Hz. İsa'nın Kilisesi'nin sadık rahipleri tarafından sağlanır.

İnsanın amacı için oluşturulan bu hüküm, bir bütün olarak toplumun amacı için de oluşturulmalıdır. Bu yüzden insanın nihai amacı kendi içinde mevcut olan bir iyilik ise yönetilecek kalabalıkların amacı da bu kalabalık için böylesi iyilikleri elde etmek ve korumak olmalıdır. Bir bireyin veya kalabalıkların nihai amacı maddi bir amaç, yani gövdenin hayatı ve sağlığı olsaydı, yönetmek bir doktorun görevi olurdu. Nihai amaç bereketli bir zenginlik olsaydı, toplumun yönetiminde son sözü iktisat bilgisi söylerdi. Kalabalıkların istediği, gerçeğe ilişkin iyi ve doğru bilgi olsaydı kralın bir öğretmen olması gerekirdi. Ama bir araya gelen bu insanların amacı erdemli yaşamaktır. Çünkü iyi yaşamak için bir araya gelerek bir grup oluşturan insanlar, bir insanın tek başına yapamayacağı bir şeyi yapar ve iyi yaşam, erdemli yaşam demektir. Bu yüzden insanların bir araya gelme amacı erdemli bir hayattır. Bunun delili, sadece iyi yaşamak için birbirlerine karşılıklı olarak yardım edenlerin, birleşmiş bir topluluğun gerçek bir parçasını oluşturabilmesidir. Eğer insanlar sadece yaşamak için bir araya gelseydi, hayvanlar ve köleler de bir sivil topluluk oluşturmuş olurdu. Veya insanlar sadece zenginleşmek için bir araya gelseydi, birbiriyle ticaret yapan herkes tek bir şehre ait olurdu. Ancak görüyoruz ki ancak iyi yaşamak için aynı kanun ve aynı yönetimle yönetilenler bir topluluk oluşturuyor.

Yine de erdemli yaşayan insanlar, daha da yüksek bir amaca yönlendirilir; bu da yukarıda söylediğimiz gibi, Tanrı'nın hükmünde yaşamaktır. Toplumun da birey ile aynı amaca sahip olması gerektiğinden, bir araya gelen bir topluluğun nihai amacı erdemli bir yaşam değil, erdemli bir yaşam sürerek Tanrı'nın hükmüne girmektir.

Eğer bu amaca insan doğasının gücüyle erişmek mümkün olsaydı, insanları böyle yönlendirmek kralın görevlerine dahil olurdu. Elbette burada insan ilişkilerinin yönetimi için üstün bir güç verilmiş kişiye kral denebileceğini kabul ediyoruz. Bir yönetimin takdir ettiği amaç ne kadar yüksekse, yönetim de o kadar muazzam olmalıdır. Görüyoruz ki nihai amacı gerçekleştirmesi gereken kişi kimse, bu amaca yönelik şeyleri yapanları da her zaman o yönetir. Örneğin işi geminin seyrini yönetmek olan kaptan, gemi inşa edenlere seyre uygun olabilmesi için ne tür bir gemi inşa etmeleri gerektiğini söyler; şehrin hükümdarı ise silahların kullanımını yönettiğinden, demirciye nasıl silahlar üreteceğini söyler. Ancak bir kişi insani güçle değil ilahi güçle nihai amacına, yani Tanrı'nın hükmünde yaşamaya, Havari'nin kelimeleriyle söylersek: "Tanrı'nın armağanı Hz. İsa'da sonsuz yaşam"a (*Ro-*

malılar, 6:23) ulaşacağından, onu bu nihai amaca ulaştırmak için liderlik etmek insani yönetime değil ilahi yönetime düşer.

Sonuç olarak bu türden bir yönetim sadece bir insan değil bir Tanrı gerektirir; bu kişi, insanları Tanrı'nın çocukları haline getirerek onlara cennetin görkemini bahşeden Efendimiz Hz. İsa Mesih'tir. Bu O'na teslim edilecek yönetimdir ve o "krallık yıkılmayacaktır" (*Daniel, 6:26*). Kutsal İrade onu sadece Rahip değil Kral olarak da adlandırır. Yeremya ise şöyle der: "Bu kral bilgece egemenlik sürecek" (*Yeremya, 23:5*). Böylece O'ndan asil bir ruhbanlık türemiştir ve dahası, Hz. İsa'ya inanan herkes O'nun dininin üyesi olduğu sürece kral ve rahip olarak adlandırılacaktır.

Böylece ruhani şeyleri dünyevi şeylerden ayırmak için bu krallığın vekâleti dünyevi krallara değil rahiplere verilmiştir; ama hepsinden çok Aziz Petrus'un halefi olan başrahibe yani Hz. İsa'nın Vekili olan Roma'daki Papa'ya. Hıristiyanları yöneten tüm krallar Efendimiz Hz. İsa Mesih'e tabi oldukları gibi, ona da tabidir. Ara amaçların yerine getirilmesiyle ilgilenen herkes, nihai amaçla ilgilenen kişiye tabidir ve onun hükmüyle yönetilir.

(...) Açıkça bellidir ki kralın ruhban sınıfı tarafından yürütülen ilahi yönetime tabi olması gibi, tüm insani görevler de krala tabi olmalı ve onun tarafından yönetilmelidir.

Bir şeyin amacına bağlı olan başka bir şeyi yapma görevinin teslim edildiği her kişi, çalışmasının bu amaca uygun olup olmadığını görmek durumundadır; bu yüzden örneğin silah üreticisi kılıcı savaşmaya uygun biçimlendirmelidir, inşaatçı bir ev yaparken bu evi yaşamaya uygun tasarlamalıdır. Bugün yaşadığımız erdemli hayatın amacı cennetin mutlak mutluluğu olduğuna göre, kralın görevi de topluluğun yaşamını cennetin mutluluğuna ulaşmaya uygun hale getirecek biçimde, yani cennetin mutluluğuna götürecek şeyleri emrederek ve tersini yasaklayarak iyileştirmektir. (...) Bu yüzden Tanrı'nın kanunuyla eğitilmiş olan kralın ilk işi, kendisine tabi topluluğun iyi yaşamasını sağlayacak vasıtaları bulmak olmalıdır.

Bu işin üç aşaması vardır; birincisi ve en önemlisi kendisine tabi olan topluluk için erdemli bir yaşam oluşturmak, ikincisi bu hayatı oluşturduktan sonra korumak ve üçüncüsü korurken giderek mükemmelleştirmektir.

Bir bireyin iyi bir yaşam sürmesi için iki şey gereklidir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, erdemli yaşamaktır (çünkü erdem insanın iyi yaşamasını sağlar); tali ve yardımcı konumda olan ikincisi ise, erdemli bir hayat sürmek için gerekli maddi şeylerin yeterliliğidir. İnsanın birliği doğa tarafından sağlanır; barış olarak adlandırdığımız, topluluğun birliği ise hükümdarın çabalarıyla sağlanır. Bu yüzden bir topluluğun erdemli yaşaması için üç şey gereklidir. İlki bu topluluğun barış içinde birleşmesidir. İkincisi barış bağıyla

bağlı bu toplululuğun iyi şeyler yapacak biçimde yönlendirilmesidir. Bir insanın topluluğun diğer üyeleriyle birleşmeden iyi bir şey yapamayacağı kabul edilirse, barış içinde birleşmemiş bir insan topluluğu kendi içinde savaştığından erdemli bir eylemde bulunamaz. Üçüncüsü ise düzgün bir yaşam sürebilmek için gerekli şeylerin kralın çabalarıyla tedarikidir.

3. Sapkınlık Üzerine

Aziz Thomas Aquinas

İzleyen bölümler, Aziz Thomas'ın *Summa Theologica* adlı eserinde yer alan "Sapkınlık Üzerine" başlıklı yazısından alınmıştır. Aquinas'ın bu konudaki bakış açısı "Onları gelmeye zorla" (Luka, 14:21-23) ayetiyle vaaz veren Aziz Augustine ile temelde aynıdır. Ne var ki, On Üçüncü yüzyıl Augustine'in karşı çıktığı ölüm cezasını beraberinde getirir.

Sapkın kişi, yanlış veya yeni fikirleri tasarlayan veya takip eden kişidir. Bu yüzden sapkınlık, inancın üzerine bina edildiği gerçeğin karşısındadır ve sonuç olarak bir tür inançsızlıktır.

Benim buna cevabım şudur: Sapkın kelimesi, ilk itirazda belirtildiği gibi, bir seçim yapıldığını gösterir. Yukarıda açıklandığı üzere (Soru 13, Cevap 3) seçim, önceden varsayılmış belirli bir amaca yönelen şeylere ilişkindir. İnançla ilgili meselelerde yukarıda gösterildiği gibi (Soru 4, Cevap 3), irade kendisi için iyi ve hayırlı bazı gerçekleri kabullenir: Bu yüzden esas gerçek nihai amaç olma özelliğine sahiptir, ikincil gerçekler ise bu amaca yönlendirme özelliğine sahiptir.

İnanan kişi birinin sözlerini kabullenir; öyle ki, her inanış biçiminde, sözleri kabullenilen kişi esas yeri ele geçirir ve esas amaç gibi görünür; o kişiye inananın inandığı şeyler ikincil bir yere sahip olur. Bunun sonucunda doğru bir Hıristiyan inancına sahip olan kişi kendi iradesiyle Hz. İsa'yı ve gerçekten O'nun doktrinine ait olan şeyleri kabul eder.

Buna göre insanın Hıristiyan inancının doğruluğundan sapmasının iki yolu vardır. Birinci yol insanın Hz. İsa'yı kabul etmeye isteksiz olmasıdır; böylesi bir insan nihai amaç yönünden incelendiğinde şeytani bir iradeye sahiptir denebilir. Bu, paganların ve Yahudilerin inançsızlık biçimidir. İkinci yol, Hz. İsa'yı kabul etmek istese de Hz. İsa'yı kabul etmesinin gerektirdiği şeyleri seçmekte başarısız olan kişinin yoludur, o Hz. İsa'nın gerçekten öğrettiklerini değil kendi aklının önerilerini seçer.

Bu sebeple sapkınlık, Hıristiyan inancını kabul eden ancak dogmalarını çarpıtan kişilerin de dahil olduğu bir inançsızlık türüdür.

(...) Havari der ki: "*Birinci ve ikinci uyarıdan sonra bölücü kişiyle ilişkini kes. Böyle birinin sapmış olduğundan ve günah işlediğinden emin olabilirsin*" (*Titus, 3:10-11*).

Benim buna cevabım şöyledir: Sapkınlara ilişkin iki nokta incelenmelidir; birincisi onların, ikincisi Kilise'nin tarafı. Onların tarafında günah vardır, bu yüzden sadece afaroz yoluyla Kilise'den uzaklaştırılmayı hak etmezler, ayrıca öldürülerek yok edilmeleri gerekir. Çünkü ruhu harekete geçiren inancı yozlaştırmak, dünyevi hayatı destekleyen paranın sahtesini üretmekten çok daha affedilmez bir meseledir. Sahte para basanlar ve diğer kötülükleri yapanlar seküler otorite tarafından ölüme mahkûm ediliyorsa, sapkınlıktan dolayı hüküm giyenlerin de sadece aforoz değil idam da edilmeleri çok daha akıllıcadır.

Ancak Kilise tarafından bakarsak; Kilise, yönünü bilmeyen kişinin dine döndürülmesini gözetir ve ona merhamet eder, onu hemen mahkûm etmez; ancak Havari'nin emrine uygun olarak yapılacak birinci ve ikinci uyarıdan sonra hâlâ inatçılık ederse ve Kilise onun dine döneceğinden ümidi keserse, diğerlerinin kurtuluşu için onu afaroz eder ve Kilise'den uzaklaştırır; ayrıca öldürülerek yok edilmesi için seküler mahkemeye gönderir. Hieronymus[23], *Galatyalılar 5:9* ayetinde bahsi geçen mayayı ("*Azıcık maya bütün hamuru kabartır*") yorumlarken şöyle der: "*Çürümüş eti kesin, uyuz olan koyunu ağıldan uzaklaştırın; tüm evin, tüm meranın, tüm gövdenin, tüm sürünün yanmasını, yok olmasını, çürümesini ve ölmesini engelleyin. Arius[24], İskenderiye'de bir kıvılcımdı ama kıvılcım söndürülmeyince tüm Dünyayı alevleriyle mahvetti.*"

İtiraz 1'e cevap: Sapkına birinci ve ikinci uyarıyı yapmaya, sözünü geri almaya yanaşmazsa onu sapmış olarak kabul etmeye ilişkin bu çok mütevazı talebi, Havari'nin yukarıda alıntılanan sözlerinden çıkarsayabiliriz.

---

23 Beşinci yüzyılda, İncil'in önceki dönemlere ait çeşitli dillerdeki çevirilerini yeniden gözden geçirerek sonrasında yaygın olarak kabul görecek yeni Latince versiyonunu hazırlayan din adamı ve aziz. Sonrasında dünyanın dört bir yanına yayılması nedeniyle "Vulgata İncili" (Avami İncil) olarak anılan metin, On Altıncı yüzyılda Katolik Kilisesi tarafından İncil'in resmi tercümesi olarak kabul edilmiştir. (y.n.)

24 Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun bir ve aynı olduğunu savunan Teslis öğretisini kabul etmeyerek, yaratılmış olması hasebiyle Oğlun (Hz. İsa) Babadan (Tanrı) daha alt derecede yer aldığını ileri süren ve bu yüzden sapkınlıkla suçlanan Dördüncü yüzyılda yaşamış İskenderiyeli din adamı. (y.n.)

4. Monarşi Üzerine

Dante Alighieri

Dante'nin *De Monarchia* (Monarşi Üzerine) adlı eseri, kendi döneminin izlerini sürebileceğimiz politik bir ütopyadır. 1302'de Floransa'nın kontrolünü ele geçiren Papa VIII. Boniface taraftarları tarafından sürgüne gönderilen Dante, bu eserini kısmen de Papalık'ın dünyevi güç üzerindeki iddialarını protesto etmek için yazmıştır. Buna karşın kitabın aynı zamanda Hıristiyan evrenselciliğinin Orta Çağ hayallerinin mükemmel bir ifadesi ve politika hakkındaki skolastik tartışmaların en güzel örneklerinden biri olduğu kabul edilir.

(…) Öncelikle "dünyevi monarşi" olarak adlandırılan şeyi fikir olarak ve amaçları açısından incelemeliyiz. Dünyevi monarşi veya insanların verdiği adıyla "imparatorluk", belirli bir zamandaki tüm insanların üzerinde yahut zamanla ölçülen tüm şeylerin üzerinde tek bir prensin yönetim gücüne sahip olmasıdır. Bu konuya ilişkin üç büyük soru mevcuttur. Birincisi hem bir şüphe hem de bir sorudur: Bu yönetim dünyanın refahı için gerekli midir? İkincisi: Romalıların monarşi makamını üstlenmesi haklı mıdır? Üçüncüsü: Monarşi yetkisi doğrudan Tanrı'dan mı, yoksa onun bazı vekillerinden ve temsilcilerinden mi gelir?

Her gerçek, kendisi ilk prensip olmadığı sürece, ilk prensibin gerçekliğinden kaynaklandığına göre, her sorgulamada ilgili ilk prensibin ne olduğunu bilmek gerekir; daha sonra kabul edilen tüm önermelerden emin olabilmek için ilk prensibin analiz edilmesi gereklidir. (...)

Bu yüzden insanlara ait medeni düzenin bütününün amacının ne olduğunu incelememiz gerekir; bunun cevabını bulduğumuzda, Filozof'un *Nikomakhos* adlı eserinde dediği gibi, işin yarısı halledilmiş olur. Soruyu daha net biçimde ortaya koymak için, doğanın başparmağı yaratmakta kesin bir amacı olduğunu ve bu amacın elin tümünün amacından farklı, elin amacının kolun amacından farklı, kolun amacının ise insanın amacından farklı olması gibi doğanın düzeninde tek bir adam için öngörülen amacın farklı, aile için öngörülen amacın farklı, şehrin amacının ve krallığın amacının farklı ve tüm insan soyu için Ebedi Tanrı tarafından öngörülen ve kendi eseri olan doğa ile gerçekleştirdiği nihai amacın farklı olduğunu görmek gerekir. Bizim de tüm sorgulamamıza kılavuz olarak aradığımız ilk prensip budur. (...)

Bir bütün olarak ele alındığında, insan soyunun düzgün çalışarak gelişmeye müsait olan anlayış kapasitesini harekete geçirebileceği ortaya konulmuştur: Önce kurgusal biçimde, sonra da kurgunun bir uzantısı olarak eylem biçiminde. Bir parça için doğru olan bütün için de doğru olduğuna

göre; rahat ve sakin biri bilgelik ve basiret konusunda mükemmelliği yakalayabildiğine göre, sükûnet ve barış içinde yaşayan insan soyu da yapması gereken işlere kendisini özgürce ve kolayca verebilir; bu işler "*O'nu meleklerden biraz aşağı kıldın*" (*İbraniler, 2:7*) ayetine göre neredeyse ilahi işlerdir. İnsanoğluna verilen nimetleri korumak için düzenlenen tüm şeyler içinde en iyisi barıştır. (...)

Bu sorunları açıkladığımıza göre neyin daha iyi, neyin de en iyi olduğu; doğru biçimde çalışmak için insanın nasıl çalışması gerektiği açıktır. Gördük ki nihai amaç olan, tüm işlerimizin ulaşması gereken o noktaya ulaşmak için en iyi vasıta, çıkarımlarımızın ilk prensibi olarak öngörülmesi gereken evrensel barıştır. Daha önce söylediğimiz gibi bu öngörü çok gereklidir çünkü bizim için bir işaret levhası gibidir, en açık gerçek o olduğu için ispatlanması gereken her şeyi ona göre çözümleriz.

Daha önce söylediğimiz gibi, gündelik dilde daha çok imparatorluk denen dünyevi monarşiye ilişkin üç şüphe ve bu üç şüpheyi ifade eden üç soru mevcuttur ve yine daha önce açıkladığımız gibi amacımız az önce belirlediğimiz ilk prensibi temel alarak belirlenen bu sıraya göre soruların cevaplarını araştırmaktır. Bu durumda, dünyanın refahı için dünyevi monarşinin gerekli olup olmadığı yönündeki ilk soruya cevabım gerekli olduğudur ve sanırım bu durum en güçlü ve en açık argümanlarla gösterilmiştir; bu nedenle kimse ne akla ne de otoriteye dayanarak bana karşı çıkacaktır. Önce Filozof'un *Politika* adlı kitabındaki otoritesine başvuralım. Orada Filozof saygıdeğer otoritesiyle, birkaç şey bir amaç için bir araya geldiğinde bu şeylerden birinin diğerlerini düzenlemesinin veya yönetmesinin, diğerlerinin de ona boyun eğmesinin gerekli olduğunu yazar. Ayrıca bu tezi inanılmaya değer kılan sadece onun şanlı adının sağladığı otorite değildir, belirli örnekleri gören akıl da bunu destekler. (...)

Ayrıca bütün insan soyu da belirli parçalardan oluşan bir bütündür ve başka bir bütünün de parçasıdır. Belirli krallıklara ve milletlere göre bir bütün olsa da, argümanımızda açıkça görüldüğü üzere tüm evrenin bir parçasıdır. Bu nedenle insanlığın bütün sisteminin alt parçaları nasıl bütüne iyi uyum sağlıyorsa o bütün de kendisinin üzerindeki bütüne iyi biçimde uyum sağlamalıdır. Söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere insanlığın parçaları ancak bir prensin hükümdarlığında bütüne iyi uyum sağlayabilir; bu yüzden insanlık sadece bir prensliğe ya da bir prensin hükmü altındaki evrene ya da onun prensi olan Tek Tanrı'ya iyi uyum sağlayabilir. Buna dayanarak diyebiliriz ki monarşi dünyanın refahı için gereklidir.

İlk vasıta olan Tanrı'nın iradesi doğrultusunda her şey olabileceği kadar iyidir. İlahi iyiliğin mutlak mükemmellik sağladığını inkâr edenler dışında

herkes için bu durum çok açıktır. Tanrı'nın niyeti, yaratılan her şeyin doğaları elverdiği ölçüde Tanrı'ya benzer olmasıdır. Bu yüzden "*İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım*" (*Yaratılış, 1:26*) dendi. Her şeyin ona benzediği söylense ancak yaratılan alt düzey parçanın Tanrı'nın sureti olduğu söylenemese de bütün evren ilahi iyiliğin ayak izinden başka nedir ki? Bu yüzden insan soyu iyidir ve olabileceği en iyi durumdadır çünkü olabildiğince Tanrı'ya benzer yaratılmıştır. Ancak insan soyu en çok, tek olduğunda Tanrı'ya benzer çünkü tekliğin gerçek prensibi bir tek O'na aittir. Bu yüzden kitap şöyle der: "*Dinle ey İsrail! Efendimiz Tanrı tek Tanrı'dır*" (*Markos, 12:29*). İnsan soyu ancak tek vücut olarak birleşirse tekliğe yaklaşabilir, açıktır ki bu da bir prensin tebaası olmadan mümkün değildir. İnsanoğlunun Tanrı'ya en fazla benzemesi böylesi bir bağlılıkla mümkündür ve bunun sonucunda böylesi bir bağlılığın ilahi niyete en uygun durum olduğu anlaşılır; bu bölümün başında açıkladığımız gibi, insan için en iyi olan budur.

Yineleyelim, her oğul doğasının izin verdiği kadarıyla mükemmel bir babanın ayak izlerini takip ettiği sürece her şey olabilecek en iyi durumdadır. İnsanoğlu, her işinde en mükemmeli yapan cennetin oğludur; çünkü *Doğal Öğrenme*'nin ikinci kitabına göre "insan ve insanı oluşturan güneş"i O yapmıştır. Bu yüzden insan soyu, doğasının izin verdiği ölçüde cennetin hareketlerini taklit ettiğinde ulaşabileceği en iyi düzeye ulaşır. Tüm cennet de tek bir hareketle, yani *primum mobile* ile ve tüm parçaları ile tüm hareket ettiricileri tek hareket ettirici olan Tanrı tarafından yönetildiğinden (ve insan aklı bu hareketi bilim sayesinde anlayabildiğinden) dolayı; argümanımız doğruysa insan soyu, hem hareketleri hem de hareket ettirenleri cennetin hareketi gibi tek bir prens tarafından, tek bir kanuna göre ve tek bir devinimle yönetildiğinde en iyi durumdadır. Bu argüman ışığında, dünyanın refahı için insanlar tarafından imparatorluk denilen bir monarşinin veya tek bir prensliğin varlığı açıkça gereklidir. Boethius "Ey insan ırkı, cennete hükmeden sevgi kalbinize de hükmediyorsa ne mutlu size!" derken bunu düşünmektedir.

Nerede bir ihtilaf varsa orada bir hüküm olmalıdır, aksi takdirde telafisi olmayan bir kusur var demektir ve bu (kusur) imkânsızdır; çünkü Tanrı da doğa da gerekli şeyleri tedarik etme konusunda başarısız olmaz. Ancak biri diğerine tabi iki prens arasında bir ihtilaf olabileceği açıktır, bu durum hem kendi hatalarından hem de tebaalarının hatalarından dolayı ortaya çıkabilir. Bu yüzden bu ikisinin arasında hüküm vermenin bir yolu olmalıdır. Ayrıca biri diğerine tabi olmadığından birbirleri hakkında hüküm de veremezler (çünkü eşitleri birbirinden üstün kılan bir kural yoktur), bu nedenle yargı yetkisi bu iki prensten de yüksek olan ve her ikisini de kendi kanunları çer-

çevesinde yargılayabilecek başka bir prense ihtiyaç vardır. Bu prens monarşik bir hükümdar olabilir ama olmaması da mümkündür. Bir hükümdarsa aradığımızı bulmuş oluruz; değilse onun da kendi yargı yetkisine tabi olmayan bir eşiti olabilir, o zaman yeniden bir üçüncü aramamız gerekir. Bu şekilde ya sonsuza kadar gitmemiz gerekir, ki bu imkânsızdır ya da hükümleriyle doğrudan veya dolaylı olarak tüm ihtilafları çözebilecek olan ilk ve en yüksek yargıca, bir monarşik hükümdara ya da imparatora ulaşırız.

(...) Onlar [papalık monarşisini savunanlar] *Matta İncili*nde Hz. İsa'nın Petrus'a söylediği bir sözü de öne sürer: "*Yeryüzünde bağlayacağın her şey, göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey, göklerde de çözülmüş olacak*" (*Matta, 16:19*). *Matta ve Yuhanna İncilleri*nde geçenler tüm Havarilere söylenmiş gibi de düşünülebilir. Buna dayanarak Tanrı'nın Petrus'a her şeyi bağlama ve çözme gücünü verdiğini iddia ediyorlar; çıkarsamalarına göre imparatorluğun kanun ve emirlerini çözme yetkisi olduğu gibi, dünyevi gücün kanun ve emirlerini de bağlayabileceğini düşünüyorlar; durum böyle olsaydı bu sonuç haklı olurdu.

Ancak onların ana öncülünü etkileyen bir ayrım yapmamız gerekiyor. Kullandıkları kıyas şu biçimdedir: Petrus her şeyi çözebilir ve bağlayabilir; Petrus'un halefleri, Petrus'un yapabildiği her şeyi yapabilir; bu sebeple Petrus'un halefleri de her şeyi bağlayabilir ve çözebilir; bundan imparatorluğun emirlerini ve otoritesini bağlayıp çözebilecekleri sonucu çıkarırlar.

İkincil öncülü kabul ediyorum ancak ana öncüle değinerek bir ayrım yapmam gerekiyor. "Ne olursa olsun"un içindeki 'her şey' tümeli, terimin kapsamını aşacak biçimde genelleştirilmemiştir. "Tüm hayvanlar koşar" dersem, 'tüm' terimi 'hayvanlar' sınıfı altındaki her şeyi kapsayacak biçimde genelleştirilir. Ancak "tüm insanlar koşar" dersem, 'tüm' terimi sadece 'insan' sınıfındaki her kişiyi kapsar; "her gramerci koşar" dersem genelleme iyice sınırlanmış olur.

Bu sebeple 'tüm' kelimesine dahil edilecek şeyin ne olduğunu dikkatle incelemeliyiz, genelleştirilen terimin doğasını ve kapsamını anladığımızda genellemenin kapsamını da kolayca anlamış oluruz. "Bağlayacağın her şey" dendiğinde buradaki 'her şey' sınırsız bir anlamda kullanılmış olsaydı söyledikleri doğru olurdu ve Papa onların söylediğinden fazlasını bile yapabilirdi; kadını kocasından boşayabilir, ilk kocası henüz hayattayken kadını başka biriyle evlendirebilirdi, ancak bunu hiçbir biçimde yapamaz. Pişman olmadığım halde beni affetmesi de mümkün olurdu ancak bunu Tanrı bile yapamaz.

Bu sebeple sorguladığımız terimin mutlak olmadığı, bir şeye ilişkin olarak söylendiği açıktır. Petrus'a verilen gücü gözden geçirirsek yeterince açık bir cevap bulabiliriz. Hz. İsa, Petrus'a "*Göklerin Egemenliği'nin anahtarını*

sana vereceğim" (*Matta, 16:19*) yani "*Seni Göklerin Krallığı'nın kapıcısı yapacağım*" demiştir. Bunun ardından "her şey" der, burada bu kelime 'bununla ilgili', yani 'bağlama ve çözme gücüne sahip olmak' görevine atıfta bulunmaktadır. Bu yüzden 'her şey' burada genel değil sınırlı biçimde dağıtılır, göklerin krallığının anahtarı ile ilgili görevi işaret eder.

(...) Bu yüzden dünyevi monarşi otoritesinin bir aracı olmaksızın doğrudan evrensel otoritenin kaynağından geldiği açıktır; bu kaynaktan çıkanlar bir olup Tanrı'nın iyiliğinin bereketinin kanallarından akar.

Şimdi artık önüme koyduğum hedefe ulaştığımı düşünüyorum. Sorularımın cevabını açığa çıkardım: Dünyanın refahı için monarşi makamı gerekli midir? Romalılar monarşi makamını üstlenmekte haklı mıdır? Ve son olarak, monarşi otoritesi doğrudan Tanrı'dan mı yoksa başkasından mı kaynaklanır? Ancak bu son sorunun cevabı dar biçimde verilerek belirli bazı meselelerde Roma Prensinin Roma Papalığına tabi olduğu inkâr edilmemelidir. Çünkü ölümlülere özgü olan mutluluk bir anlamda ölümü tatmayacak olanlara özgü mutluluğa benzer biçimde düzenlenmiştir. Bu sebeple tıpkı ilk erkek çocuğun babasına saygılı olduğu gibi Caesar da Petrus'a saygılı davranmalıdır, böylece babasının inayetinin ışığıyla aydınlanabilir ve hem ruhani hem de dünyevi tüm şeylerin hükümdarı olan O'nun tarafından yerleştirildiği dünyayı daha güçlü biçimde aydınlatabilir.

*5. Şövalyelik Düzeni Kitabı**

Ramón Lull

Mallorcalı seçkin bir askerin oğlu olan Ramón Lull (1235-1315) Katalan edebiyatının öncüsü sayılmaktadır. Yakın zamanda keşfedilen el yazmaları Lull'ın seçim sistemlerini inceleyen, siyasi bilimler, iktisat ve matematiğin alt açılımı olduğu kabul edilen seçim teorisinin kurucularından olduğuna işaret etmektedir. Roma yasalarının muhakkiklerinden olan Lull, 1266'da, çarmıhtaki Hz. İsa'ya dair bir rüya görür. O güne kadar, Aragonlu II. James'in sarayında hayli serazat bir hayat süren Lull, bu rüyadan sonra kendisini çoğunluğu Arap olan Batı Afrikalı Müslümanları (Sarazenler) Hıristiyanlaştırmaya adar. Sık sık Afrika'ya gider ve "pagan inanışı reddeden" risaleler kaleme alır. Sarazenler tarafından recmedilen Lull'ın *Şövalyelik Düzeni Kitabı* (1276-1286) adlı eserini keşişlere Arapça öğretmek için Mallorca'daki Kutsal Teslis Koleji'nde kalırken yazdığı sanılmaktadır.

Semavi ve dünyevi, her şeyin üzerindeki efendimiz ve egemen kralımız olan Tanrı'nın övülmüş ve ilahi görkemi sayesinde, göksel ve dünyevi tüm

nesneleri yönetme ve takdir etmeye has güce ve mülkiyete sahip olan ve gökte dönen yedi gezegene hükmeden her şeye kadir prensimiz Tanrı gibi kralların, prenslerin ve büyük lortların da şövalyeler üzerinde güce ve mülkiyet hakkına sahip olduğunu göstermek için şövalyelik düzenini anlatan bu kitaba başladık. Şövalyeler de orta sınıftaki insanlar üzerinde benzer bir güce ve egemenliğe sahiptir.

Şövalyenin görevleri hakkında: Şövalyenin görevi hem sonuç hem başlangıçtır, bu yüzden şövalyelik düzeninin niçin başladığına bakalım. Çünkü eğer bir şövalye görevini yerine getirmezse kendi düzenine ve şövalyeliğin başlangıcına ters düşmüş olur; gerçek bir şövalyenin tam tersidir, nasıl olur da bu isimle anılabilir? Böylesi bir şövalye, yapması gereken görevi öğrendiği gibi ve hakkıyla yapan bir demirciden veya marangozdan daha aşağıdır. Bir şövalyenin görevi, Baba olan Tanrı'nın, oğlunu insan etine bürünmek üzere görkemli bakire Azize Meryem'e göndermesine vesile olan kutsal Katolik inancını devam ettirmek ve korumaktır. (...) Nasıl ki Efendimiz olan Tanrı, Kutsal Kitap sayesinde kutsal Katolik inancını koruyup kâfirler ve inanmayanlara karşı savunsunlar diye ruhbanları seçtiyse, Kutsal Kilise'yi yok etmek için her gün uğraş veren kâfirleri silahla ortadan kaldırsınlar diye de şövalyeleri seçmiştir. Ayrıca Tanrı, bizi kurtaracağını umduğumuz inançlarını korudukları sürece bu şövalyeleri bu dünyada onurlandırarak arkadaş edinmiştir. (...) Dünyadaki birçok kişi Tanrı'nın onlara verdiği görevleri amaç edinerek hizmet verir ve onurlandırılırlar, ancak en onurlu görevler ruhbanların ve şövalyelerindir. (...)

Şövalyelik o kadar onurludur ki aslında her şövalyenin büyük bir ülke veya bölgeye vali olması gerekir. Ancak çok sayıda şövalye olduğunda onların her şeye hükmeden efendiler olduğunu göstermeye yetecek kadar toprak mevcut olmayabilir. İmparator da bir şövalye olmalı ve şövalyelere liderlik etmelidir ancak imparator tüm şövalyeleri yönetemeyeceğinden emrinde aynı zamanda şövalye olan krallar bulundurmalıdır, bu krallar ona yardım edebilir ve şövalyelik düzenini koruyabilir. Kralların altında da dükler, kontlar, vikontlar ve başka efendiler (lortlar) olmalıdır. Baronların da altında şövalyeler olmalıdır. (...)

Bir şövalyenin görevi efendisini dünyevi olarak desteklemek ve korumaktır, çünkü hiçbir kral ya da yüksek dereceli baron yardım almaksızın, kendisine bağlı insanlar arasında adaleti sağlama gücüne sahip değildir. Bu yüzden eğer biri kralının veya prensinin emirlerine uymazsa şövalyenin kralına yardım etmesi gerekir. (...) Bu yüzden kendisi üzerinde egemen olması gereken efendisini, alaşağı etmek isteyene yardım eden kötü şövalye, şöval-

yelik görevini yerine getirmiyor demektir. Şövalyelerin adaleti sağlaması ve koruması gerekir. (...) Şövalyeler düello ve turnuvalara katılmak için savaş atlarına sahip olmalı; sofralarını herkese açık tutmalı; geyik, yaban domuzu ve benzer yabani hayvanlar avlamalıdır. Bunları yaparak şövalyelik düzenini korudukları silahlarıyla talim yapmış olurlar. (...) Tüm bunlar şövalyenin bedenine ilişkin gerekliliklerdir; benzer biçimde adalet, bilgelik, yardımseverlik, sadakat, dürüstlük, tevazu, güç, ümit, tezcanlılık ve benzeri erdemler de onun ruhu için gereklidir, bu yüzden şövalyelik düzeninin gerektirdiği şeyleri kullanan ama şövalyeliğin gerektirdiği bu ruhsal erdemleri taşımayan kişi şövalyelik düzeninin koruyucusu değildir. (...)

Şövalyenin görevi toprağı korumaktır, çünkü sıradan insanların şövalyelere ilişkin korkusu budur; onlar çalışıp toprağı işlerler, aksi takdirde öldürüleceklerinden korkarlar. Şövalyeler ise güçlerinin kaynağı olan krallardan, prenslerden ve lordlardan korkar. (...)

Bir şövalyenin görevi kadınları, dulları ve yetimleri, hasta veya güçsüz erkekleri korumak ve kollamaktır. En büyük ve en kudretli olanların zayıflara ve acizlere yardım etmesi, onların da büyüklerine itaat etmesi hem bir gelenektir hem de aklın gereğidir; şövalyeliğin düzeni budur. Kendisi güçlü, onurlu ve kudretli olduğu için; bir şövalyenin kendi himayesindeki güçsüzlere ve ihmal edilmiş olanlara imdada yetişmesi ve yardım etmesi gerekir. (...)

Yolları koruyup kollamak ve tarlalarda emek verenleri savunmak için bir şatoya ve ata sahip olmak; insanlara hakkın [adaletin tecellisi] götürülebilmesi adına ve kadın ile erkeğin hayatı korunup devam edebilsin diye bu dünyanın düzenine gerekli şeylerin tedariki için farklı meslekten insanların bir araya geldiği şehirlere ve köylere hâkim olmak bir şövalyenin görevidir.

Bir silahtar şövalyelik düzenine ne şekilde kabul edilmelidir? Bir silahtarın (şövalye yardımcısı) başlangıçta şövalyelik düzenine girebilmesi için Tanrı'ya karşı işlediği günahları itiraf etmesi ve görkemli Efendimizin Tanrı'ya hizmet ettiği gibi şövalyeliğe hizmet etmeye niyetli olması gerekir. Günahlardan arınırsa bir kurtarıcıya sahip olur. Onu şövalye yapmak ve bunu ilan etmek için büyük bayramlardan biri seçilmelidir; örneğin Noel, Paskalya, Hamsin Yortusu[25] gibi kutsal bir gün olmalıdır; çünkü bu bayram sebebiyle çok daha fazla kişi şövalyeliğin ilan edileceği yerde bir araya gelebilir; şövalye adayına şövalyelik düzenine girdikten sonra iyi bir hayat lütfetmesi için Tanrı'ya ibadet ve dua edilmelidir. Silahtar, bu yortunun ari-

25 Hz. İsa'nın ölüp dirilerek göğe yükselişinden sonra, Kutsal Ruhun havarilerin üzerine çöktüğü gün.

fesinde, o gün kendisi için oruç tutulan aziz adına oruç tutmalı ve kiliseye giderek bütün gece uyumadan Tanrı'ya dua etmeli ve Tanrı'nın sözlerine kulak vermelidir. (...) Şövalye ilan edileceği yortudan sonraki sabah, adak olarak söylenecek ilahiyi söyleyerek yemin etmeli ve sunağın önüne gelerek; onuru için boyun eğdiğimiz ve kendisine teslim olduğumuz Efendimizin yerini tutan rahip'e, şövalyelik onurunu tüm gücüyle koruyacağına dair söz vermelidir. Aynı gün, şövalye ilan edileceği bir tören yapılarak kendisine kutsal Katolik inancını oluşturan on iki öğreti, on emir, yedi ayin ve amentüyü oluşturan diğer şeyler anlatılmalıdır.

[Daha sonra] Silahtar sunağın önünde eğilmeli; dünyevi ve ruhani gözlerini Tanrı'ya, ellerini göklere yöneltmelidir; şövalye ise onu iffetin, adaletin ve hayırseverliğin işareti olarak kılıcıyla kutsamalıdır. Şövalye silahtarı öpmeli ve neler aldığını ve neler için söz verdiğini, kendisini bağlayan ve yükümlü kılan görevini ve şövalyelik düzenine dahil olarak kazandığı büyük onuru hatırlatmak üzere avuç içini göstermelidir. Ruhani şövalye yani rahip ve dünyevi şövalye yeni bir şövalye ilan etmek için üzerlerine düşeni yaptıktan sonra yeni şövalye şehirde gezmeli ve tüm şehirliler bu yeni şövalyeyi bilmeli ve görmelidir.

Şövalyenin silahlarının anlamına dair: Nasıl ilahi söyleyen rahibin cüppesi göreviyle ilgili bir anlam ifade ediyorsa; rahiplik ve şövalyeliğin büyük benzerliğinden dolayı, şövalyelik düzeni de şövalyenin görevini yerine getirmesi için faydalı her şeyin bir anlamı olmasını gerektirir; böylece şövalyeliğin ve düzeninin asaletini simgeler.

Şövalyeye verilen kılıç, Efendimizin insan soyunun ölümüne karşı çarmıhta nasıl zafer kazandığını ve ilk babamız olan Âdem'in günahı için yargılanmasını simgelemek için çarmıha benzer. Aynı şekilde şövalye de haçın düşmanlarına karşı galip gelmek ve onları öldürmek için kılıcını kullanmalıdır. Çünkü şövalyelik adaleti korumak içindir. Bu yüzden kılıcın iki yanı da keskindir, bu iki yanlılık şövalyenin kılıcıyla şövalyeliği ve adaleti koruması gerektiğini simgeler. Şövalyeye verilen mızrak doğruluğun simgesidir. Çünkü doğruluk düz ve düzgündür. Çünkü doğruluk yanlışın önünde gitmelidir. Mızrağın demiri veya ucu, doğruluğun yanlış karşısında sahip olması gereken gücü simgeler. Sancak ise doğruluğun sahip olduğu inancı, yanlışlık ve ihanet gibi şeylerden korkusu olmadığını gösterir.

* Ramón Lull, *Şövalyelik Düzeni Kitabı,* çev. William Caxton, s. 1-2, 24-32, 38-39, 41, 66-68, 74-77. Telif hakkı, 1926, Erken Dönem İngilizce Metinler Derneği, Oxford University Press'in izniyle basılmıştır.

6. Ticaret Ahlakına Dair

Aziz Thomas Aquinas

Aziz Aquinas, izleyen pasajlarda diğer insani uğraşlar gibi ticaretin de dini ahlaka tabi olduğunu gösterir. Yahudilerin yabancılardan faiz alınmasına izin verip aynı kabileden gelen kan kardeşlerinden faiz alınmasını yasaklayan yasaya (Tevrat, Yasanın Tekrarı Kitabı, 23:19-20) ilişkin yorumu özellikle dikkate değerdir.

Alışveriş sırasında aldatma: Şimdi gönüllü değiş tokuş ile ilişkili günahları incelemeliyiz. İlk önce alışveriş sırasında aldatmayı incelemeliyiz; ikinci olarak ise borçlardan doğan faizi gözden geçirmeliyiz. (...)

Böylece ilk bahse geçelim:

1. İtiraz: Bir şeyi değerinden daha yüksek bir fiyata satmak yasa dışı görünebilir. Dünyevi hayatın değiş tokuşlarında neyin adil olduğunu sivil yasalar belirler. Bu yasalara göre (*Cod., IV, XLIV, De Rescind. Vend. 8, 15)* satıcının ve alıcının birbirini kandırması adildir; yani satıcı sattığı şeyi değerinden yükseğe satabilir ve alıcı bir şeyi değerinin altında satın alabilir. Bu nedenle bir şeyi değerinden yüksek fiyata satmak yasa dışı değildir. (...)

Buna karşın şöyle yazılmıştır (*Matta, 7:12*): "*İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın.*" Ama hiç kimse bir şeyi değerinden pahalıya satın almak istemez. Bu yüzden hiç kimse bir şeyi değerinden pahalıya satmamalıdır.

Benim buna cevabım şudur: Bir şeyi adil fiyatından daha pahalıya satmak için hile yapmaya çalışmak açıkça günahtır çünkü bu komşunu yaralayacak biçimde aldatmak demektir. Bu yüzden Marcus Tullius Cicero şöyle der (*De Officiis, III:15)*: "Sözleşmelerin hilekârlıktan tamamen uzak olması gerekir: Satıcı teklif sahibinin iyiliğini kötüye kullanmamalıdır, alıcı da diğer teklif verenleri kandırmamalıdır."

Ancak sahtekârlık dışında iki tür alışverişten sözedebiliriz. Öncelikle alıcı ve satıcının bakış açısıyla incelersek alışveriş her iki tarafın da ortak faydası için oluşturulmuştur; Filozof'un dediği gibi (*Politika, I:3*) biri diğerinde olana, diğeri de öbüründe olana ihtiyaç duyar. Bu durumda ortak fayda için oluşturulmuş bir şey bir tarafa diğerine olduğundan daha büyük bir yük getirmemelidir ve bunun sonucunda iki taraf arasındaki tüm sözleşmeler eşitliği gözetmelidir. İnsanların kullanımına sunulan bir şeyin kalitesi onun için belirlenen fiyat ile ölçülür, *Etik V:5*'te de ifade edildiği gibi para bu amaçla icat edilmiştir. Bu yüzden bir şeyin fiyatı o şeyin kalitesinden yüksekse ya da şeyin kalitesi fiyatı aşıyorsa artık adil bir eşitlik mevcut değildir: Bir şeyi

değerinden pahalıya satmak veya değerinden ucuza almak adil olmadığı gibi yasal da değildir. (...)

1. İtiraza cevap: Yukarıda açıklandığı gibi (I-II, Soru 96, Cevap 2) dünyevi yasalar erdem açısından fakir olan insanlara verilmiştir, erdemlilere değil. Dünyevi yasalar erdemlerle çelişen her şeyi yasaklayamaz ve sadece insani ilişkilerde yıkıcı olan hususları yasaklar; onaylandıkları için değil cezalandırılmadıkları için diğer hususlar yasal olarak kabul edilir. Buna göre satıcı hile yapmadan mallarını değerlerinden yüksek fiyata satarsa ya da alıcı değerlerinin altında satın alırsa, yasa bu durumu meşru görür ve aradaki fark çok fazla olmadığı sürece böylesi davranışları cezalandırmaz; ancak fark çoksa, örneğin bir insan bir şeyin adil fiyatının yarısından fazla zarar görürse dünyevi yasalar bile zararın tazmin edilmesini ister.

Diğer yandan ilahi yasa erdemlerle çelişen hiçbir şeyi cezasız bırakmaz. Bu yüzden ilahi yasaya göre alışverişte adil bir eşitlik yoksa bu durum yasal değildir; hak ettiğinden fazlasını alan, ortada büyük bir zarar varsa zarar görenin kaybını telafi etmelidir. Ben şu koşulu ekliyorum, malların adil fiyatları matematiksel bir kesinlikle belirlenemediğinden tahmine dayanır, bu yüzden ufak bir artma veya azalma adaleti ve eşitliği bozmayacaktır. (...)

Böylece dördüncü bahse geçelim:

1. İtiraz: Bir şeyi, onu almak için verdiğimiz fiyattan daha fazlasına satmak ticarette yasal görünmemektedir.

Tersine, Augustine, *Psalter IXX:15*'e ilişkin yorumunda "Bilmiyordum ki" der "Açgözlü tüccar ettiği zarara sövüp sayar, mallarının değeri konusunda yalan söyler ve yalan yere yemin eder. Ancak bunlar ahlaksız insanlardır, bu ahlaksızlıklar olmadan işlerini yürütebilecek zanaatkârlar değillerdir. Bu yüzden ticaret yapmanın kendisi yasa dışı değildir."

Benim buna cevabım şudur: Tüccarın işi şeylerin değiş tokuşudur. Filozof'a göre (*Politika, I: 3)* şeylerin değiş tokuşu iki türlüdür; biri doğal ve gerekli olan değiş tokuştur ve hayati ihtiyaçları doyurmak için yapılır; ya bir mala karşılık diğeri verilir ya da mala karşılık para verilir. Doğru konuşmak gerekirse böylesi bir ticaret tüccarların değil evine gerekli şeyleri almak ya da hayati gereksinimleri tedarik etmek zorunda olan uşakların ve memurların işidir. Diğer türü ise parayla paranın, malla paranın değiş tokuşudur ve hayati gereksinimler için değil kâr amacıyla yapılır; Filozof'a göre (*Politika, I: 3)* bu tür bir değiş tokuş tüccarların işidir. İlk tür değiş tokuş övülmeye değerdir çünkü doğal ihtiyaçları karşılar; ikincisi ise adil biçimde söylemek gerekirse suçlanmayı hak eder, çünkü sınır tanımayan ve sonsuza kadar sürmeye eğilimli olan kazanç hırsını tatmin etmeye yöneliktir. Bu yüzden

ticaret, erdemli veya gerekli bir amaç için yapılmadığı sürece, doğası gereği paranın değerini de düşürür. Ancak ticaretin amacı olan kazanç, doğası gereği erdemli veya gerekli görünmese de, günahkâr veya erdemlere zıt bir anlam da ifade etmez: Kazancın gerekli hatta erdemli bir amaç için yönlendirilmesini ve böylece ticaretin yasal olmasını engelleyen hiçbir şey yoktur. Bu yüzden bir insan evini geçindirmek ya da ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için ortalama bir gelir kazanmak amacıyla ticarete niyetlenebilir ya da bir kişi kamunun faydası için, örneğin ülkesinin hayati gereksinimlerini sağlamak için ticaret yapabilir ve bir amaç olarak değil çalışmasının karşılığı olarak gelir elde edebilir.

Faizin Günahlarına Dair: İlk bahisle başlayalım:

1. İtiraz: Borç verilen para için faiz almak bir günah değilmiş gibi görünmektedir. Çünkü Hz. İsa'nın izinden giden kişi günah işlemiş olmaz. Efendimiz verilen borç hakkında konuşurken (*Luka, 19:23*): "*Ben de geldiğimde onu faiziyle geri alırdım*" demiştir. Bu yüzden borç verilen para için faiz almak günah değildir.

2. İtiraz: Ayrıca *Mezmurlar, 19:7* ayeti der ki: "*Tanrı'nın yasası yetkindir*" yani günahları yasaklar. İlahi yasada faizin bir türüne izin verilmiştir, *Yasanın Tekrarı, 23:19-20* ayetleri der ki: "*Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız*" hatta *Yasanın Tekrarı, 28:12* ayetinde "*Birçok ulusa ödünç vereceksiniz, siz ödünç almayacaksınız*" denir. Yasaya uyumun ödülü olarak gelir vaat edilmiştir. Bu yüzden faiz almak günah değildir.

3. İtiraz: Ayrıca insan ilişkilerinde adalet sivil yasalar tarafından düzenlenir. Sivil yasalar faiz alınmasına izin verir. Bu yüzden yasal görünmektedir.

Aksine, şöyle söylenmiştir *(Mısır'dan Çıkış, 22:25*): "*Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para verirseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz*."

Benim buna cevabım şudur: Borç para için alınan faizin kendisi adil değildir, çünkü bu mevcut olmayan bir şeyi satmaktır ve bu adalete uygun olmayan bir eşitsizliğe neden olur. (...)

2. İtiraza cevap: Yahudilerin kardeşlerinden, yani diğer Yahudilerden faiz alması yasaktır. Buradan şunu açıkça anlıyoruz, herhangi bir insandan faiz almak kötüdür, çünkü herkese kendi komşumuz ve kardeşimizmiş gibi davranmamız gerekir, en azından İncil'in hâkim olduğu topraklarda herkes kardeşimizdir. Herhangi bir ayrım gözetmeden herkes için *Mezmurlar, 15:5*

ayetinde "*Parasını faize vermez*" ve *Hezekiel, 18:8* ayetinde "*Faizle para vermez*" denmiştir. Ancak yabancılardan faiz alınmasına izin verilmiştir ama bunun sebebi yasal olması değil daha büyük bir kötülüğü engellemektir; yani *Is. LVI:11* uyarınca yabancıların Tanrı'ya tapan Yahudilerden, açgözlülüğe eğilimleri nedeniyle faiz almalarını engellemektir. (...)

Borç veren kişi borç alan kişiyle bir anlaşma yaparak sahip olması gereken bir şey nedeniyle ortaya çıkan zararın günaha girmeden telafi edilmesini isteyebilir, çünkü burada paranın kullanım hakkı satılmış olmaz, amaç bir zararı engellemektir. Ayrıca borç alanın borç verenin içine düşeceğinden daha büyük bir zarardan kurtuluyor olması da mümkündür, bu durumda borç alan borç verene kazandıklarını verebilir. Ancak borç veren, parasından kâr edemeyeceğini öne sürerek bir tazmin anlaşması yapamaz: Çünkü henüz sahip olmadığı ve birçok nedenle belki de sahip olamayacağı bir şeyi satamaz. (...)

Borç veren kişi paranın mülkiyetini borç alana devretmiş olur. Bu yüzden borç alan parayı alırken riski de üstlenmiş olur ve geri ödemesi gerekir: Bu nedenle borç veren daha fazlasını zorla isteyemez. Diğer yandan bir tür şirket kurmak amacıyla parasını bir tüccara veya zanaatkâra veren kişi paranın mülkiyetini devretmiş olmaz; tüccarın bu parayla yapacağı spekülasyonların veya zanaatkârın işlerinin riskine dahil olur ve neticede yasal olarak parasından kazanılan kârın kendisine ait olan kısmını isteyebilir.

D. TARİH İLAHİYATI

Piskopos Otto von Freising (1114-1158) Avusturya'nın koruyucu azizi (patron saint) III. Leopold ile Alman İmparatoru IV. Henry'nin kızı Agnes'in oğlu, bir diğer Alman İmparatoru III. Conrad'ın üvey kardeşi olup döneminin en büyük Alman din adamlarından biri sayılır. Paris Üniversitesin'de okumuş, Morimont'taki Cistercian Manastırının başkeşişi ve Freising Piskoposu olmuş, üvey kardeşinin kumandasında Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü almasıyla sonuçlanan İkinci Haçlı Seferine katılmış, Eskişehir yakınlarında (Dorylaeum) Selçuklu orduları karşısında yaşanan hezimete tanık olmuştur. *Evrensel Tarihin 1146 Yılına Kadar Kaydı* (veya kendi tercih ettiği adıyla *İki Şehrin Tarihi*) adlı eserinde ortaya koyduğu kendi tarih felsefesinin ana hatlarını, büyük ölçüde, Aziz Augustine'in *Tanrı'nın Şehri* ve Paulus Orosius'un paganları hedef alarak yazdığı, Âdem'den 417 yılına kadarki tarihi özetleyen *Tarihin Yedi Kitabı* adlı eserlerine borçludur. Ailevi bağlantıları, Piskopos'un başlıca enformasyon kaynakları olup tarihi ayrıntılarda güvenilirliği tam olmamakla birlikte, betimlemelerinin canlı ve renkli olduğu kabul edilir. Hıristiyan ilahiyatının çekişmeli konularını

"şer" olarak nitelendiren yazarın, çözümleme hususunda gayretli olmadığı düşünülmektedir.

1. İki Şehir

Piskopos Otto Von Freising

İlk Kitaba Önsöz: Dünyevi ilişkilerin değişime tabi olmalarını ve raslantısallıklarını ve bunların düzensiz ve değişik meselelerini kalbimde uzun süre ve sıklıkla tarttıktan sonra, bilge bir kişinin zamana ait şeylere hiçbir şekilde bağlanmaması gerektiğini bildiğim halde, sadece akıl yürütme yeteneğiyle onlardan kaçmak ve kurtulmak gerektiğini anladım. Çünkü bilge bir kişi olmak kısmen dönen bir tekerlek gibi dönüp durmak değil kendi güçleri sayesinde sağlam ve kararlı durmaktır. Şeyler sürekli değiştiğine ve hiç durmadığına göre akıllı hangi adam bilge kişinin onlardan ayrılıp o sakin ve ebediyete kadar yerinde duracak şehre gitmesi gerektiğini inkâr edebilir ki? Bu şehir Tanrı'nın şehridir, cennet Kudüs'tür; Tanrı'nın çocuklarının misafir oldukları bu ülkede, zamanın getirdiği çalkantıların zulmü altındayken Babillilerin esareti altındaymış gibi iç çekerek hatırladıkları yerdir. Aslında iki şehir vardır -biri zamanın, diğeri sonsuzluğun; biri dünyevi, diğeri ilahi; biri Şeytan'ın, diğeri Mesih'in- dini yazarlar ilkinin Babil, ikincinin Kudüs olduğunu ilan etmiştir.

Ama Yahudi olmayan (Gentile) birçok yazar, eski adamların büyük kahramanlıklarını (ve onların beğenilen bu erdemlerinin birçok delilini) gelecek nesillere aktarmak için bu iki şehir hakkında bu kadar çok şey yazmışken; insanoğlunun sefaletini anlatmayı bizlere, yazarlarımızın hükmüne bırakmışlardır. Bu alanda Pompeius Trogus, Justinus, Cornelius [Tacitus], Varro, Eusebius, Hieronymus, Orosius, Jordanes ve çok sayıda benzerinin ünlü eserleri mevcuttur, üstelik sayması çok uzun sürecek kadar fazla takipçileri vardır; akıllı bir okuyucu tüm bunların yazdıklarında beşeri felaketlerden oluşan yürekler acısı trajedilerin tarihçesini pek fazla bulamaz. Bu durumun, kesinlikle Yaratıcı'nın bilgece ve doğru bir takdirine uygun olarak oluştuğuna inanıyoruz, çünkü insanlar dünyevi ve geçici şeylere bağlanmak için aptalca bir tutku hissettiklerinden kendilerinin değişmesinden çok korkar; hiçbir şeyden olmasa bile yaratıkların bu geçici hayatın sefaletinden Yaratıcı'nın bilgisine yönlendirilmesinden korkarlar. Ama biz kendimizi sanki zamanın sonu gelmiş gibi konuşlandırmış, fanilerin sefaletini yukarda adı geçen yazarların kitaplarından okumaktansa, kendi dönemimizi yaşadığımız tecrübelerin sonuçları olarak görmekteyiz. Diğer şeyleri göz ardı etsek

bile, Daniel'in, Yunanlıların deyimiyle, savaşla boyun eğdirilmiş bütün bir Dünya üzerinde tek egemenliğe dayalı monarşisine bakarak demirle karşılaştırdığı Roma İmparatorluğu; yaşadığı birçok dalgalanma ve değişim neticesinde, özellikle bugün, en asil ve en önemli değildir; neredeyse en sondadır. Şairin dediği gibi "Görkemli adının bir gölgesi kaldı geriye."

Şehirden [Roma] Yunanlılara [Bizans İmparatorluğu], Yunanlılardan Franklara, Franklardan Lombardlara, Lombardlardan Alman Franklarına geçen imparatorluk, zamanaşımı neticesinde sadece yıpranıp yaşlanmakla kalmadı; ayrıca bir zamanlar pürüzsüz bir çakıl taşı gibiyken suyun içinde bir o yana bir bu yana yuvarlanarak kirlendi ve hasar gördü. Bu yüzden bahis konusu dünyanın en büyük gücü bile olsa dünyanın sefaleti ortaya çıkar, Roma'nın yıkılışı bütün yapının çöküşünün belirtisidir.

Ama insan gücü değişebiliyorsa insani bilgeliğin bile yanılmaya meyilli olduğunu görmek neden şaşırtıcı olsun? Eflâtun'un da ifade ettiği gibi Mısır'da Yunan filozoflarını bile çocuksu ve olgunlaşmamış gören büyük bir bilgelik olduğunu okuyoruz. Kanun Koyucu Yehova'nın "*iki arkadaş gibi yüz yüze konuştuğu*" *(Mısır'dan Çıkış, 33:11*) ve ilahi bilgelik ile doldurduğu Musa bile, Mısır bilgeliğini öğrenmekten utanmamıştı. Tanrı tarafından "milletlerin babası" olarak belirlenmiş o büyük atamız, Keldanilerin öğretisi ile eğitilmiş ve bilgelikle donatılmış İbrahim bile Tanrı tarafından çağrıldığında eski yaşam biçimini [örneğin Mısır'a gitmek] terk etmesine rağmen bilgeliğini terk etmemiştir. O büyük, sadece bilgeliğiyle değil Yeşeya'nın sözleriyle "*Keldanilerin yüce gururu, krallıkların en güzeli*" (*Yeşeya 13:19*) olan Babil de, baykuşların mihrabına, yılanların ve devekuşlarının evine, sürüngenlerin pusu mekânına, onarılması mümkün olmayan bir yere dönüştü. Mısır'ın da büyük oranda yaşanmaz ve geçilmez bir yer olduğu söyleniyor. Dikkatli bir tarih öğrencisi öğretinin Mısır'dan Yunanlılara, sonra Romalılara ve neticede Galyalılara ve İspanyollara geçtiğini görür. Böylece tüm insani kabiliyet veya öğretilerin Doğu'dan kaynaklanıp Batı'da son bulduğu gözlendiğinde, insanoğluna dair her şeyin geçici ve fani olduğu anlaşılacaktır. Bunu Tanrı'nın inayetiyle aşağıda daha ayrıntılı açıklayacağız.

Madem dünyanın değişken doğası böylece ispatlandı ve bir delil haline geldi, Tanrı'nın inayetiyle Babil halkının sefaletini, Kudüs halkının ümitle beklediği ve bu hayatta da biraz zevkini sürmeyi hak ettikleri Mesih'in Krallığı'nın görkemini de anlatabileceğim bir tarih kitabı yazmanın gerekli olduğunu düşündüm. Bu yüzden Tanrı'nın bana bahşettiği yetenekler doğrultusunda Babil şehrinin mücadelelerini ve sefaletini kendi zamanımızdaymış gibi kaydetmek istiyorum: Ayrıca diğer şehre ilişkin ümitlerimiz konusunda da sessiz kalmayacağım, Kutsal Kitap'tan alabildiğim ipuçlarını

anlatacağım ve dünyevi şehirde kalanlardan da bahsedeceğim. Bu çalışmada Kilise'nin, Augustine'in ve Orosius'un şerefli ışıklarını takip edeceğim, onların çeşmesinden benim konuma ve amacıma uygun ne varsa almayı planladım. Bunlardan biri [Augustine] o görkemli Tanrı'nın Şehri'nin kaynağını ve gelişimini güçlü ve etkili biçimde anlatmış ve sınırlarını çizmiştir; dünya vatandaşlarına nasıl dağıldığını açıklamıştır ve dünya vatandaşlarının ve prenslerinin farklı dönemlerinde hangi vatandaşların veya prenslerin egemen olduğunu göstermiştir. Diğeri [Orosius] kibirli mırıltılara cevap vermek için Hıristiyanlıktan önceki zamanları tercih etmiştir ve dünyanın yaratılışından kendi zamanına kadar yaşanan dalgalanmaları ve insanın yüceliğinin sefil sorunlarını, savaşları ve savaşların risklerini, tahtların el değiştirmelerini anlatan çok değerli bir tarih yazmıştır. Onların adımlarını izleyerek, tarihin izini kaybetmeyecek biçimde İki Şehir'den bahsedeceğim, böylece ciddi okuyucu dengesiz karakterlerin sebep olduğu sayısız sefalet sebebiyle dünyevi olaylarda nelerden uzak durmak gerektiğini gözlemleyebilir, çalışkan ve özenli bir araştırmacı tüm muğlaklıklardan uzak biçimde geçmişte olmuşların kayıtlarını bulabilir.

Bu kadar büyük, bilge ve yetenekli adamın ardından yazma konusundaki cehaletime rağmen bu işi yaptığım için eleştirilmemem gerektiğini düşünüyorum, çünkü hem uzun uzun ve çok ayrıntılı olarak yazdıkları şeyleri özetledim ve kaba bir biçimde de olsa onların zamanından bu yana dünya vatandaşlarının Tanrı'nın Kilisesi'nin yararına yahut zararına gerçekleştirdiği işleri ayrıntılı olarak anlattım. Hiciv yazarının aşağıdaki mısrasına dayanarak, bana saldırılmasını hak ettiğimi de sanmıyorum:

Eğitimli ya da eğitimsiz, hepimiz her yerde yazar veya şairiz.

Çünkü düşüncesizlik veya havailik sebebiyle değil, cahilliği her zaman affettiren adanmışlık yüzünden uygun eğitim almamış olmama rağmen böylesine çetin bir görevi üstlenmeyi kabul ettim. Ayrıca kimse beni bugünkü âdetlerle karşılaştırıldığında inanılmaz görülen bazı meselelerde yanlışa düşmekle suçlamakta haklı olmaz, çünkü hafızamızda hâlâ taze olan olaylar için bile güvenilir kişilerin yazdıkları dışında hiçbir şey kaydetmedim, kaydettiklerim ise birçok bilginin sadece bir kısmıdır. Bu kişilerden bazıları eserlerinde havarilere özgü sadeliğe ilişkin fikirlerini korumuş olsalar bile onları hor gören bir bakış açısını benimsememeliyim, çünkü taşkın bir zekâ bazen hatalara neden olabilir ve bu yüzden içten bir nezaketsizlik her zaman gerçeğin arkadaşıdır.

Madem bir şehrin tekinsizliğindeki keder yüklü insanlardan ve diğerindekilerin kutlu bekasından bahsedeceğiz, bu dünyanın çalkantısına ve

karmaşasına sabırla katlanan ve kendi görüntüsüyle diğer şehrin keyifli huzurunu çoğaltan ve yücelten Tanrı'yı memnun edecek şeyler söyleyebilmek amacıyla, yardımına mazhar olmak için Tanrı'ya yalvaralım.

Üçüncü Kitabın Önsözü: Sözümü unutmadım sevgili biraderim, becerebildiğim kadarıyla Caesar Octavianus dönemine kadar getirdiğimiz İki Şehir'e ilişkin tartışmayı tamamlamakta tereddüt etmeyeceğim, özellikle şimdi Hıristiyanlık dönemine geldiğimize göre Tanrı'nın inayetiyle daha istekli olarak anlatacağım çünkü artan inançlılar sayesinde Tanrı'nın Şehri hakkında daha fazla konuşabileceğim. Şimdiye kadar, elimde daha çok dünya halkları hakkında bilgi olduğundan Mesih'in halkı hakkında söyleyecek çok az şeyim vardı, çünkü ilk insandan Mesih'e kadar neredeyse tüm dünya (bazı İsrailoğlu kabileleri hariç) hatalar yüzünden yoldan çıkmış, boş ve batıl inançlara teslim olmuş, iblisin taklitçi marifetleriyle tuzağa düşmüştü ve insanlar dünyanın zahmetleriyle uğraşıyor, bu dünyanın prensine karşı şeytanın liderliğinde savaşıyorlardı. "*Ama zaman dolunca Tanrı öz Oğlu'nu gönderdi*" (*Galatyalılar, 4:4*); O, hayvanlar gibi yolu izi belirsiz, dolambaçlı yerlerde dolanan ölümlü insanları yeniden doğru yola sokacaktı. Kendisi insan biçimine girerek ölümlü insanları doğru yola çağırdı; O, tamamen yanlış yola girenleri aklın ışığına çağırmak için kendini gerçek olarak gösterdi; O, mahvolmakta olanları değiştirmek için kendisini gerçek yaşam olarak bildirdi ve "*Yol, gerçek ve yaşam Ben'im*" (*Yuhanna, 14:6*) dedi; aslında şöyle diyordu: "Yoldan çıkmış biçimde yürüyorsunuz; bana gelin çünkü yol Ben'im. Bu yola korkusuzca girebilirsiniz, anlayın ki gerçek Ben'im. Yolculuk için tedariğiniz yoksa fark etmelisiniz ki yaşam Ben'im". (...)

Ancak şu soruyu sormak da mümkündür: Tüm insanlığın Kurtarıcısı neden Pavlus'un "*zaman dolunca*" (*Galatyalılar, 4:4*) dediği çağın sonunda doğdu ve bütün Yahudi olmayan dünyanın çağlar boyunca inançsızlık günahıyla mahvolmasına izin verdi? Ölümlülerin çürüyebilir etiyle kaplanmış olanlardan hangisi, bu düzenin Tanrı'nın hükümlerinin en derin ve adil hazinelerinde gizli olan sebebini sorgulamaya cüret edebilir? Havarinin "*Tanrı'nın zenginliği ne büyük, bilgeliği ve bilgisi ne derindir! O'nun yargıları ne akıl ermez, yolları ne anlaşılmazdır!*" (*Romalılar, 11:33*) dediğini bildiği halde, kim buna cüret edebilir? O zaman ne yapmalıyız? Anlamıyorsak sessiz durmamız gerekir mi? Bu durumda iftiracılara kim cevap verecek, saldırganların karşısında kim duracak ve her şeyden önemlisi tartışmayla ve kelimelerin gücüyle içimizdeki inancı yok etmek isteyenleri kim yalanlayacak? Ayrıca Tanrı'nın gizli öğütlerini anlayamıyoruz, ancak sürekli bu öğütleri açıklamayı deniyoruz. Anlayamadığımız şeyleri açıklamaya mı ça-

lışıyoruz? Açıklamalar oluşturmaya çalışıyoruz, insani açıklamalar elbette; yine de Tanrı'nın kendi açıklamasını hâlâ anlayamayabiliriz. Teolojik meselelerden bahsederken bir karar vermemiz gerektiğinde bu meselelere uygun bir dilimiz olmadığından, sadece insan olduğumuz için, kendi terimlerimizi kullanıyoruz ve ölümlü ifadelerle Yüce Tanrı'dan bahsediyoruz, çünkü O'nun bizim oluşturduğumuz formülleri anladığından kuşkumuz yok. Çünkü O'ndan, Yaratan'dan daha iyi kim anlayabilir ki? Neticede Tanrı tarif edilemez ama O'nu övmemizi arzular. Tarif edilemez olduğundan ancak belirli bir üslupla O'nu tarif etmek mümkündür. Augustine'in dediği gibi terimlerdeki bu çelişki sözlü tartışmalarla değil sessiz bir inançla daha kolay çözülür. Bir başkası da şöyle demiştir: "Sözlerin ötesindekine sessizlik vasıtasıyla hürmet edelim."

Havarinin dediği gibi, eğer "*Tanrı, gazabına hedef olup mahvolmaya hazırlananlara büyük sabırla katlandı*"ysa (*Romalılar, 9:22*), eğer Kilisesinde kendi iyiliğinin zenginliğini açığa vurmayı arzuluyorsa; dünya şehrinin kendi iradesiyle istediği gibi kullanabileceği upuzun fani bir zenginliğe sahip olmasına izin vermesi dolayısıyla O'nu kınayamayız çünkü ya o şehri kendi yöntemlerine terk etmiştir ya da kendi seçtiği insanları o dünya şehrinin farkıyla cezalandırarak kendi iyiliğinin zenginliğini açığa vurmaktadır. Bir yandan eğer O tüm insanların her olayda istedikleri gibi davranmalarına izin verirse O'nu suçlamaları adil olmaz; diğer yandan, kendilerine zarar verecek şeyler yapmalarına izin vermeyerek ve böylesi niyetlerin gerçekleşmesini engelleyerek paha biçilemez lütfunu bahşettiği kişilerin O'na şükretmesi ve saygı göstermesi gerekir. O eğer lütfunu adilce bahşetmiyorsa O'nun adil olmadığı söylenemez, o paha biçilemez lütfunu istediği kişiye verdiğinde bile sadece O'nun merhametli biçimde hareket ettiğine inanmak gerekir. Bu yüzden geçmişte, onları günaha zorlayarak değil ama onlara bu amaçla kendisinin olanı vermeyerek insanlığı terk ettiyse; örneğin nelerden uzak durmaları gerektiğini anlatan Kurtarıcılarına şükretmeleri gereken sonraki nesillerden önce geçip gidenleri hem kendi başlarına O olmadan neler yapabileceklerini hem de Kurtarıcılarının merhameti sayesinde nelere sahip olduklarını öğrenmeleri için kendi iradelerine terk ettiyse; sonrakilere O'nu sevmeleri için yeterince sebep vermesine rağmen öncekiler tarafından suçlanması mümkün değildir.

Mesih'in diğer çağlarda değil de bu çağda yani altıncı çağda doğmak istemesinin bir sebebi daha vardır: Bu çağda dünya Roma'nın hükmü altında birleşmiş ve Augustus Ceasar tarafından bir bütün olarak organize edilmiştir. İlk ebeveynlerimizin cennetin keyiflerini bizden uzaklaştıran günahının kefaretini ödemek için ete kemiğe bürünmeyi istemiş olsa da küfür

topraklarında yaşamayı tercih etmesi kendi iradesiyledir; bunun altıncı çağda gerçekleşmesi en uygunu olmuştur çünkü O ilk insanı da altıncı günde yaratmıştır. İnsanlığın daha önceki çağlarında ete kemiğe bürünmesi de uygun olmazdı. Çünkü bu günahkâr ebeveynlerden olma insanlar, itaatsizlikle sakatlanmış doğaları sebebiyle kötülüğe daha eğilimliydi ve akıl yürütme güçlerini henüz kullanamıyorlardı ve vahşi hayvanlar gibi dolanıyorlardı -onların içindeki doğal iyilik gizlenmişti- bu insanlara birbirleriyle dostça yaşamayı öğretmek, kanunlarla kalıba dökmek, erdemlerle süslemek ve aklın ışığıyla aydınlatıp onlara gerçeğin bilgisini vermek mümkün değildi. Bu yüzden en utanç verici hikâyelere ve daha da utanç verici hareketlere, en gaddarca ifadelere ve daha da gaddarca fiillere sahibiz; tüm bu önceki dönemlere ait şeylere "yeter" diyorum. İnsanlar akıldan yoksun, gerçeği anlamaları olanaksız, kanunla ve adaletle tanışmamış bir halde iken Hz. İsa tarafından sunulan hayata ilişkin yasaları ve yüce hükümleri nasıl anlayacaklardı? Bu yüzden onların zekâlarını beslemek için önce daha uygun olan Yasa verildi, daha bebek olan dünyayı katı yemekle değil sütle beslemek gerekiyordu. Daha sonra yaşı büyüdükçe ve kısmen insanların bir arada yaşamaları, kısmen yasa oluşturmak için kendi bilgeliklerini bir araya getirmeleri, kısmen de filozofların öğretileri ve bilgeliği sayesinde ilerleme kaydedildikçe, herkesin Kurtarıcısının vücuda gelmesi ve dünya için yeni bir yasa oluşturması için uygun zaman geldi; daha önce söylediğim gibi tüm dünya Romalıların gücüne boyun eğmişti, filozofların bilgeliği ile şekillendirilmişti ve insanların zihinleri doğru yaşamaya ilişkin yüce hükümleri anlamaya daha uygundu.

Sekizinci Kitap: Bu sekizinci kitapta üçüncü aşamayı anlatmak kaldı: En adil Yargıcın hüküm gününde her iki şehrin de davasını göreceği zaman bir şehrin en yüksek kutsallığa sahipken, diğerinin nasıl başarısız olacağı ve en büyük sefalete düşeceği aşama. Çünkü Süleyman'ın da dediği gibi "*Yürekteki gururu düşüş, alçakgönüllülüğü ise onur izler*" (*Süleyman'ın Özdeyişleri, 18:12*), bu yüzden bir önsözle O'nun şehrinin, görkeminden önce hangi utançları yaşayacağını; kötü şehrin yıkılmadan önce Deccal'in emrinde nasıl geçici bir yüceliğe sahip olacağını anlatmalıyım – mümkün olduğunca güvenilir kitaplar sayesinde bazı sonuçlara varmaya çalışacağım. Bu yüzden zulmün yoğun karanlığından sonra ebedi huzurun ebedi gündüzü çok keyifli gelecektir ve bu dünyanın onaylayan gülüşünden sonra gelecek, acı veren cezalar fırtınası ve ebedi gece çok korkunç olacaktır; o görkeme ilişkin umut bugünkü acıları hafifletirken, kıyamet korkusu kayıp giden dünyevi zevklerin (eğer böyle bir şey varsa) değerini düşürecektir.

(...) Zulüm üç buçuk yıl sürecek -Tanrı'nın vekillerine göre tam olarak bu kadar- ve örtülü biçimde yürütülecek, tam da peygamberin dediği gibi: "*Bir vakte, vakitlere, yarım vakte kadar*" (*Daniel, 7:25*). Vahyin otoritesinde daha da açık biçimde bildirilmiştir: "*Kutsal kenti kırk iki ay boyunca ayaklarıyla çiğneyecek olan uluslara verildi.*" (*Vahiy, 11:2*). Efendimiz, zulmün büyüklüğü nedeniyle seçilmiş olanların iyiliği için en merhametli yargıç tarafından bu kısa zamanın verildiğini söyler: "*O günler kısaltılmamış olsaydı hiç kimse kurtulamazdı*" (*Matta, 24:22; Markos, 13:20*).

O dinsiz şehrin başı vurulduğunda; Yahudilerin, o inanmayanların, iradelerinin kandırıldığını göreceklerine ve dine döneceklerine inanılır; peygamberin aşağıdaki sözleri de buna işaret eder: "*İsrailoğullarının sayısı denizin kumu kadar çok olsa da ancak pek azı kurtulacak*" (*Romalılar, 9:27*). Bunun ardından bir pişmanlık zamanı gelecektir -bu zamanın uzunluğu tüm ölümlülerden saklanmıştır. Daha sonra, önceden söylenen tüm şeyler tamamlandığında ve güneşte, ayda, yıldızlarda ve denizde acayip işaretler ortaya çıktığında- tüm insanlar, tüm dünyanın başına bundan sonra geleceklerin beklentisiyle korkudan bayıldığında – kötü şehrin yıkımı, Mesih'in şehrinin yükselişi ve Tanrı'nın günü yakındır; Tanrı'nın kullarını tatlılıkla teselli eden gerçek haber şöyle der: "*Bu olayların gerçekleştiğini gördüğünüzde bilin ki Tanrı'nın Krallığı yakındır*" (*Luka, 21:31*). Şüphesiz Krallık, "*hırsız gece nasıl gelirse öyle gelecektir*" (yani görünmeden) (*1.Selanikliler, 5:2*); yine Efendimizin sözlerine göre insanlar yiyecek, içecek, evlenecek ve evlendirileceklerdir (*Matta, 24:38*). Bu sorunların, Yaratıcı'nın bilgelikle dolu basireti sayesinde zalimce değil bilgece böyle düzenlendiğine ve Yargıcın gelişinden dolayı dehşet içinde olacağımıza ve hesap vereceğimize inanmamız gerekir.

(...) Bu şeyler gerçekleştiğinde Efendimiz kuşkusuz yargılamak ve iki şehrin nihai değerlendirmesi için gelecektir. Ayrıca yargılamak için, daha önce yargılanmak üzere geldiği biçimde, gelecektir; alçakgönüllü biçimde canlı bir insan olarak geldiğinde kibirli bir kafayla onu küçümseyenler, adil olmasına karşın O'nu sert bir yargıç olarak göreceklerdir. Elimizde bu konuda bir de kehanet vardır: "*Bedenini deştiklerine bakacaklar*" (*Yuhanna, 19:37; Zekeriya 12:10*). Çünkü "Baba" şahsen yargılamayacaktır, "*Bütün yargılama işini Oğul'a vermiştir*" (*Yuhanna, 5:22*); böylece (masum olmasına rağmen) her türlü hakarete maruz kalan ve çarmıha gerilen Oğlu'nu "*gökteki, yerdeki ve yer altındaki her şeyin*" (*Filippililer, 2:10*) Efendisi yapmış ve O'nu "*ölülerin ve dirilerin yargıcı olarak atamıştır*" (*Elçilerin İşleri, 10:42*). O'nun insan biçimindeki vücudu dürüst olanlara merhametli görünürken, kötü olanlara o daha önce muğlak ve hor görmeyi hak edermiş gibi görünen halinin aksine daha parlak ve korkunç görünecektir.

(...) Şimdi o ülkenin kutsallığının ne olduğunu sorgulamalıyız. Ruhların bedenlerden sıyrıldıktan sonra veya ruhani bedenler elde ettiklerinde ve meleksi ruhlardan ne saflık ne de derece bakımından düşük olmadıklarında, insanların yaşarken zevk aldığı harici şeylerden zevk alacaklarını düşünmemeliyiz. Buna göre Kutsal Kitap onların ruhlarının çiçeklerden veya yeşil çayırlardan, keyifli yerlerden, kuşların ötüşünden, güzel kokulu şeylerden (tarçın ve sakız gibi) etkilendiğini ve bunlarla yenilendiğini söylediğinde, böylesi bir ifade açıkçası dünyevi değil ruhani olarak yorumlanmalıdır. Ama yine de sert değil yumuşak besinlerle beslenmesi gereken, anlama gücü zayıf ve ruhani zevkleri anlayamayacak basit insanların iyiliği için bu şeyler bazı öğretmenler tarafından basit insanların görünür şeyler yoluyla görünmeyen şeyleri keşfetmesi için kullanılır. Azizlerin kutsanmışlığı da bu durumda Yaratıcılarının elindedir, Efendimizin söylediğine göre: "*Sonsuz yaşam tek gerçek Tanrı olan Seni ve gönderdiğin Hz. İsa Mesihi tanımalarıdır*" (*Yuhanna, 17:3*); elbette buna ikisinden [Baba ve Oğul] gelen "Kutsal Ruhu" ifadesini de eklemeliyiz. Bu yaşam ebedidir. O en saf kutsanmışlık dışında hangi sebeple yaşam ebedi olacaktır? Hayat geçici olsa kutsanmazdı, çünkü nihayetlenecek olması nedeniyle endişeye sebep olurdu. Yineleyelim, ne kadar uzun sürerse sürsün, hayat her tür ıstıraptan uzak ve mutlulukla dopdolu değilse ya da herhangi bir kusurla bozulmuşsa kutsal sayılamaz. Bu yüzden bu hayat ebedi ve kutsanmıştır, kutsanmış ve ebedidir, "*Tek gerçek, Tanrı olan Seni ve gönderdiğin Hz. İsa Mesihi tanımalarıdır*" (*Yuhanna, 17:3*). Kutsanmışlığın mutluluğunun ebediyet bilgisi olduğunu söylediğine dikkat edelim. Bu hayatta azizlerin zorlukla, "bir aynadan" ve "bir bulmacadan" algılayarak gördüğü ilahi doğayı anlamak için bazı kişilerin gayret etmesi boşunadır; çünkü bu doğanın ancak gelecek yaşamda görülebileceği ve tamamen anlaşılabileceği vaat edilmiştir. Bu yüzden azizler, Tanrı'nın insanı tamamen kendinden geçiren ebedi olarak kutsanmış görüntüsünden zevk alır; vaizin dediği gibi "*Yasayı koyan onları kutsar, gittikçe güçlenirler, Sion'da*[26] *Tanrı'nın huzuruna çıkarlar*" (*Mezmurlar, 84:7*).

---

26 Vaat edilmiş ülke veya Kudüs anlamında kullanılan bir yer adı. (ç.n.)

II
ORTA ÇAĞ DÜŞÜNCE VE PRATİĞİ

A. ERKEN ORTA ÇAĞ*

Batı Avrupa'da 400 ila 1100 yılları arasında yaşananlar, tek bir olumsuz tamlama ile, yani "Karanlık Çağ" olarak adlandırılamaz. Hiç kuşkusuz, bu dönemde yaşamı sadeleştirmeye, basitleştirmeye dönük birçok değişim de yaşandı. Bazı Roma şehirleri terk edildi; şehirlerde yaşamayı sürdürenler, güvenliği, güçlü geçmişlerinin taş duvarları arasında aradı; imparatorluğun bir zamanlar işlek olan ticaret yolları kullanılmaz oldu ve Avrupalıların önemli bir bölümü kırsalda yaşamaya başlayıp toprağın (doğanın) yasalarına tabi oldu. Ve bütün bunların vuku bulduğu yüzyıllar boyunca, eşdeğer önemi haiz iki siyasi gelişme/değişim gerçekleşti: 1) Örgütçü ve merkeziyetçi Roma bürokrasisinin yerini, iptidai yerel yönetimler aldı; 2) Kilise yetkilileri veya piskoposlar pek çok yerde yönetim sorumluluğu üstlendi.

Kilise dönemin üretici gücüydü. Nitekim, Batı dünyasının belli başlı tüm kurumları Kilise'den neşet etti. Roma Başpiskoposu, kendini tüm Hıristiyanların ruhani lideri ilan etmiş; Papalığı On Birinci yüzyılın sonlarında, Orta ve Batı Avrupa genelinde de kabul görür olmuştu. Piskoposlar, yüzlerce yıl boyunca, pek çok bölgede yerel halka hem vali hem rahip olarak hizmet etmiş, sevgi ve saygı odağı haline gelmişlerdi. Her yerde manastırlar açılmıştı. Şiddetin hüküm sürdüğü yüzyıllar boyunca keşişler bu manastırlarda fakir fukarayı himaye etmiş, muhteşem kiliseler kurmuş ve ilmi (dinsel öğretiyi) koruyarak sürdürmüşlerdi. Aynı süreçte, daha sofu olanları Almanya, İngiltere, İrlanda ve İskandinavya'nın vahşi doğasına girip buralarda yaşayan dinsizleri barışçıl mesajlarla Hıristiyanlığa kazandırma gayretine düşmüştü. Bu Hıristiyanlar ki, çoğu Alman kökenliydi, daha baştan itibaren Akdeniz havzasındaki Roma medeniyetinin "Avrupa'ya yayılmasında öncü rol oynadılar". Çalışmaları medeniyetin barbar halklara nüfuz etmesinde o kadar başarılı oldu ki, söz konusu dönemi "Karanlık Çağ" olarak adlandırmak, kanaatimce haksızlık olur.

Kilise mensupları hükümet etme ve sömürgeleştirme faaliyetlerinin yanı sıra, eğitim sorunuyla da uğraştı. Bunlar Beşinci yüzyılın sonlarında Batı'daki Roma kökenli

yöneticilerin çoğunun yerini alan savaşçı Almanları ıslah edip onlara söz geçirmeye çalıştılar. Dönemin Almanlar tarafından itibar gören değerler sistemi *Nibelungen* veya *Roland'ın Şarkısı* gibi epik şiirlerde gözlenir. Bu şiirler vuku bulduğunu iddia ettikleri olaylardan yüzlerce yıl sonra yazılmış olsa da söz konusu değerler sisteminin baskın biçimde savaşçı olduğuna işaret ediyor olmaları itibariyle değer taşır. Nitekim Hıristiyanlığın barış ahlakının/ilkesinin açıkça anlaşılması için -eğer anlaşıldıysa- aradan yüzyıllar geçmesi gerekmiştir.

Her şeye rağmen, Roland'ın önderi Charlemagne (742-814), bir cihanşümul Hıristiyan krallığı kurma girişiminde bulundu. Kilise'nin etkisiyle şekillenen politikaları ve tutumu, Hıristiyan yaşamının birlik ve beraberlik anlayışını benimsediğinin göstergesidir. Charlemagne, tebaasının zihinsel potansiyelinin geliştirilmesini amaçlayan temel bir eğitim emretti; hiçbir Hıristiyanın mağduriyet içindeki bir diğer Hıristiyanı istismar etmesine imkân vermeyecek nitelikte ve sağlıklı bir ekonominin maddi ön şartı olan yatırımlar yaptı, yollar ve köprüler inşa ettirdi. Charlamagne'ın hükümet etme anlayışı halkın selameti için çalışmak olsa da ona ve onun kadar başarılı olmayan haleflerinin hizmetindeki toprak düşkünü süvarileri/şövalyeleri için aynı şey söz konusu değildi. Ne ki, imparatorluk hayalinden hiç vazgeçilmedi.

Charlamagne'nın ölümünden iki yüz elli yıl sonra, Avrupa dikkate değer bir gelişim sürecine girdi. On Birinci yüzyılın son çeyreğinde, birkaç asırlık feodal mücadeleden sonra, Fransa ve Almanya'nın büyük bir kısmında barış ve bu barışı koruyabilecek nitelikte yöneticiler baş gösterdi. Aynı süreçte Kilise de telkinlerini ve dolayısıyla etkinliğini sürdürmüştü. Bunun sonucu olarak, Birinci yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa büyük bir dinsel canlanışa sahne oldu. Buna katılanlar kendilerini Kilise'ye adayıp kiliseler, manastırlar yaptırdılar, din uğruna savaştılar ve Roma'daki papanın sözünü dinlediler.

Ne var ki, Roma İmparatorluğu döneminden beri ilk kez bu kadar barışçıl bir süreç yaşayan Avrupa'da Kilise'nin yüksek idealler olarak telkin ettiği iç gözlem, teslimiyet ve tefekkür öğretisiyle, dünyevi (seküler) toplum önderlerinin, savaşçı soyluların, tüccarların ve prensin ululadığı güçlü olmak, çalışkanlık gibi erdemler arasında müthiş bir gerilim yaşanacaktı.

* Peter Reisenberg, *The Traditions of the Western World*, Rand McNally&Co., Chicago 1967.

1. İnsanoğlu Tanrı'ya Nasıl Hizmet Etmelidir?

Erken dönemin Batılı Kilise babalarından Büyük Gregorius (540-604) etkinliği itibariyle Augustin'ten hemen sonra gelir. Zengin ve ünlü Romalı bir ailenin çocuğudur. Babası senatör, büyük dedesi Papa'dır (III. Felix). Gregorius devlete hizmet etmek üzere eğitilir. Nitekim 572'de Roma valisi (praefectus), yani şehrin en büyük

memuru ve senato başkanı olur. Üç yıl geçmeden bütün bu görevleri bırakır, mallarını dağıtıp evini manastır haline getirir ve altı manastır daha kurarak bir keşiş gibi yaşamaya başlar. 579'da diyakoz[1] olarak atanır ve Papa II. Pelagius tarafından papalık elçisi (apocrisarius) olarak İstanbul'a gönderilir. Burada altı yıl kaldıktan sonra İtalya'ya daki manastırına döner. 590'da, Papa Pelagius'un Roma'da başgösteren veba salgını nedeniyle ölümünü takiben, Papa (I. Gregorius) seçilir. Gregorius'un bugüne ulaşan yazılı eserleri arasında, *Moral Teşvikler, Piskoposluk Hizmetlerine Dair El Kitabı, İncil Hakkında Söyleşiler, Diyaloglar* ve olağanüstü insani ve edebi içeriğe sahip olduğu ifade edilen sekiz yüz altmış sekiz mektup vardır. Bunların arasında kendi devrinde, en çok *Göreve Dair Ahlaki Davranış Kuralları*'nın okunduğu bilinir. Gregorius'un sadece görüşleriyle değil, Kutsal Yazılar'ın tefsiriyle de Kilise'de bin yıl boyunca kabul görmüş bir din adamı olduğu ifade edilir. Aşağıdaki belgeden de anlaşılacağı üzere, dünyevi yaşam ile riyazetçi yaşam çelişkisi Hıristiyanlıkla başlamadığı gibi, bu çelişkinin üstesinden gelmeye çalışanlar da sadece Hıristiyanlar değildir. Buna karşın, Gregorius'un riyazet meselesine getirdiği entelektüel çözüm, Hıristiyan akidesine uygun olup insanların davranışları üzerindeki etkisini Orta Çağ süresince sürdürebilmiştir.

*Göreve Dair Ahlaki Davranış Kuralları**

Aziz Gregorius

Aziz Gregorius (540–604), kendisinden iki yüz yıl önce yaşamış olan Augustin (354–430) gibi, bir piskopos (daha sonra Papa I. Gregorious) ve ilahiyatçıdır; bu mevkii durmaksızın mülke, siyasete ve hukuka ilişkin sorunlarla uğraşması gerektiği anlamına gelmektedir. 590'a kadar papalığın idare meclisinde olduğundan, İtalya'nın bütünü kendisinin yetki alanındaydı, ayrıca Bizans ile ilişkiler de kendisinden sorulmaktaydı. Papalığın Batı Avrupa'da yükseldiği bu dönemde ruhani bir önder olarak, kiliseye düzenli olarak giden Romalılar ve genel olarak Hıristiyanlığın selameti emniyet altına alınmalıydı. *Piskoposluk Hizmetlerine Dair El Kitabı*, Gregorius'un derin tecrübelerinin ürünü olarak ortaya çıktı ve asırlar boyunca piskoposların davranışlarına yön verdi. Öylesine önemsendi ki, Kral Alfred tarafından Eski İngilizceye dahi çevrildi.

Mezar dediğimiz nedir ki? Tefekkürle geçen bir yaşamda da gözlerimiz dış dünyaya kapanmıyor mu? Böyle bir yaşam bizi her türlü dünyevi arzudan saklı tutmuyor mu? Onlar dış dünyaya gözlerini kapamakla tefekküre

---

1 Papazın yardımcısı olan din adamı.

gömülmüştü. Pavlus bu yüzden onlara dedi ki, "Tıpkı bir ölü gibi, hayatın, Tanrı'daki Hz. İsa'da saklı." Dünyevi işlere dönük aktif yaşam da bir mezardır, bizi kötü işlerden alıkoymak için ölünün üstünü örter gibi örter üstümüzü, ama tefekkürle geçen münzevi bir yaşam, bizi dünyevi süreçlerden kopararak daha da iyisini yapar. O halde, bedenin arsızlığını denetim altına alanlara düşen görev bu ilahi yöntemle zihni terbiye etmektir. Bu süreçte zihni açan her ne olursa olsun, içe dönük tefekkürün üstünde ve ötesinde, saklı olana uzanmalıdır. Kendini tefekküre vererek yapılması gereken işleri ihmal eden veya elindeki işlerin aciliyeti nedeniyle tefekkürü bir yana bırakan insan, iyi bir vaiz/hatip değildir. Bundan dolayıdır ki, İbrahim ölen karısını, dünyevi yaşama gözlerini kapayabilen her iyi vaizin/hatibin ruhunu gömdüğü gibi, çift katlı bir mezara gömer. Önceden sürdüğü yaşamın dünyevi arzularına duyarlı o ruhtur ki, nefsaniyetten uzak, ama duyarlılığını kaybetmeden ölümde yaşar. Mesih, zaten bu nedenle, O'nun mucizelerini gündüz vakti şehirde sergileyip gecelerini dağda dua ederek geçirir ki, iyi vaizler hareketli şehir yaşamını terk etmemeyi, tefekkürün verdiği hazla şehirde çalışma azminden vazgeçmemeyi öğrenip tefekkür yoluyla soğurduklarını komşularına aktarsın. Çünkü tefekkür yoluyla Tanrı'ya yükselecek, geri dönünce vaaz vererek insanlara hizmet edeceklerdir. Nitekim Musa, kurbanlık bir buzağı kesilirken, ona iki kez boyanmış mor yün bağlayıp yanına çördük otu ve erz ağacı koyar ve böylelikle bedene eziyet ederken inanç, umut ve iyilik buhuru solumuş olur. Çördük otu iç organlarımızı arındırır. Petrus buna *kalbi imanla arındırmak* der. Erz ağacı ise asla çürümez ve bu nedenle hiçbir sonun göksel umutları tüketemeyeceğine işaret eder. Petrus bir defasında şunu da söylemiştir: *Hz. İsa Mesih'in ölüler arasından çıkıp dirilmesiyle, O, bizi lekesiz, hiç bozulmayacak ve solmayacak bir mirasla yeniden yaratıp umutlandırmıştı.* Mor yünün kırmızı alevi, içini iyiliğin doldurduğu kalbi ateşe verir. "Hakikat" de Gospel'de, "Buraya dünyayı ateşe vermek üzere geldim," der. İki kez boyanmış mor yün sunulur ki, yaptığımız iyilik içsel Yargıç'ın nezdinde Tanrı'nın ve komşularımızın sevgisiyle renklensin; inancını kaybetmiş olan ruh, Tanrı aşkına ne komşularımızı ihmal etsin ne de onlarla huzuru kaçıp içindeki En Yüce sevgiyi söndürünceye kadar uğraşıp onları sevindirsin. O halde kim kendini Tanrı'ya adamışsa, ibadet etmekle kalmayıp tefekkürün doruğuna çıksın.

Her şeyden önce şunu bilmelidir ki, ruhlar çeşit çeşittir. Bazılarının zihni tembeldir; bunlar iş yapmak zorunda kalınca daha baştan vazgeçer. Bazıları o kadar huzursuzdur ki, işlerine ara vererek daha çok çalışmak zorunda kalır, düşünmek için daha çok zamana ve özgürlüğe sahip oldukları halde, düşünemez olurlar. Demek ki, ne huzur içindeki zihin aşırıya kaçıp kendini

tamamen işe vermeli, ne de huzursuz olan zihin kendini tefekkürle sınırlamalıdır. Tefekkür ettikleri halde işe boğuldukları için tökezleyenler çalışarak diğer insanlara hizmet ediyor olmanın avantajına sahip olarak yaşadıklarını söyler, ama bu gibiler uyuşukluğun kılıcıyla öldürülmüştür. Bazı huzursuz ruhlar tefekkür ederken akıllarının ermediği şeylere takılıp yanlış doktrinlere sapar ve belirli bir tevazu içinde Hakikat'in müridi olacak kadar kafaları yokken, muvazaa ustası olup çıkarlar. Bundan dolayıdır ki, O, kendi ağzıyla "Sağ gözün seni rahatsız ediyorsa çıkarıp at; çünkü tek gözle yaşamak, iki gözle cehennem ateşinde yanmaktan iyidir," der. Dünyevi yaşam ile tefekküre dönük yaşamın ruhen birlikte yaşanması yüzümüzdeki iki göz gibidir. Sağ göz tefekkürle geçen yaşam, sol göz dünyevi yaşamdır. Ne var ki, yukarıdaki dünyayı ve ruhani şeyleri sezgi gözüyle göremedikleri halde tefekkürün doruklarına dalan ve bir anlayış hatası yaparak inançsızlık çukuruna düşenler de var. Demek ki, tefekküre dönük bir yaşamı benimsemek insanın gücünü aşabilir ve onu hakikatten uzaklaşmak zorunda bırakabilir. Bu zihinsel zaafla dünyevi yaşamı iffetli bir şekilde yaşayarak güvende olmak mümkündür. Dediğimiz gibi, "Hakikat" bu gibi insanları şöyle uyarıyor: "Sağ gözün seni rahatsız ediyorsa çıkarıp at; çünkü tek gözle yaşamak, iki gözle cehennem ateşinde yanmaktan daha iyidir." O, açıkça şöyle diyor: "Şayet tefekküre yatkın değilsen sağduyulu davran ve güvenliği dünyevi yaşamda ara. En iyisidir diye yaptığın seçimde başarısız olursan elindekiyle yetin. Tefekküre dönük yaşamda hakikat bilgisinden sapmak zorunda kalırsan, dünyevi yaşamda kal ki, gökyüzü krallığına bari tek gözle girebilesin…"

Şunu anlamak lazım: Çoğu kez bir ve aynı anda, sevgi/aşk hareketsiz ruhları harekete geçirirken, korku/kaygı huzursuz ruhları tefekkürden alıkoyar… Kim ki hevesle tefekkür idmanı yapar, ben ne kadar seviyorum diye, önce kendini sorgulasın. Çünkü sevgi/aşk ruhun motor gücüdür. İnsanı bir yandan bu dünyadan çekip çıkarır, bir yandan da yüceltir/yükseltir. İnsan, ister en çok sevdiği şeyleri araştırıyor, ister korkular/kaygılar besliyor olsun, bilinmeyen gerçekleri sevgiyle nasıl kavrayacağını biliyor mu, yoksa korkularına/kaygılarına mı yeniliyor, önce bunu incelesin. Çünkü şayet zihin tefekkür sırasında sevgiyle/aşkla harekete geçmemişse, bu duygusuzluk onu köreltir… O halde, ruh, öncelikle dünyevi olan şeylere duyduğu sevgiden, bedenî (cinsel) tatminden arınmalı; tefekkür bilgisine sonra yükselmelidir. Bu yüzden bir Yasa indi ve Dağ[2] insanlara yasaklandı, çünkü o küçücük akılları hâlâ dünyevi şeylerde olan insanlar, yukarıdakileri görmeye tahammül edemeyebilirdi. *Hayvan dağa dokunursa taş olur* sözü doğrudur, çünkü

2 Musa'nın dağa çıkışı.

anlamsız/mantıksız arzulara kapılmış olan zihin, "hayvan dağa dokununca" kendini tefekkürün doruklarına çıkarır…

O halde, tefekkür kalesini fethetmek isteyen mükemmeliyetin doruğuna çıkmaya gayret ederken, önce kendini sınayıp komşularına zarar verip vermediğini, komşularının zarar vermesi halinde aklıselimle hareket edip etmediğini, önüne çıkan fırsatlardan olunca -çünkü haz zihni asla dağıtmaz- pişmanlık duyup duymadığını düşünsün; ve eğer tekrar ruhani şeyleri keşfetmeye, yani kendi iç dünyasına dönerse, maddi şeylerin gölgesini beraberlerinde getirip getirmediğini, o her şeyi kapsayan ışığı görünce kendi çevresindeki tüm imgeleri yok edip etmediğini veya kendi dışına çıkıp varlığını fethedip edemediğini görsün. Burada, "Mezarına bolluk/bereket içinde gireceksin," dersek doğru söylemiş oluruz. Çünkü mükemmel insan mezara gerçekten "bolluk/bereket içinde girer"; önce dünyevi yaşamın gereklerini yerine getirmiş, sonra da bedenini o dünyadan saklayıp tefekkür yolunda ölmüştür. Böylece, her şey yerli yerine oturur.

Tıpkı ambara mevsiminde giren mısır hasılatı gibi. Çünkü eylem mevsimi önce gelir, tefekkür en son. Mükemmel insan önce çalışıp iyi alışkanlıklar edinerek zihnini terbiye etmeli, ambarını doldurduktan sonra dinlenmeye çekilmelidir. Tanrı'yı beklerken şeytan alayına terk edilmiş olan insan, O'nun Kurtarıcısı'nın ayaklarının dibine böylece oturup talimat alabilir ve kurtuluşunun Müellifi eşliğinde böylece ülkesinden hevesle ayrılır. Ama "Hakikat"in Kendisi olan O'dur ki, ona iyileşme ihsan etmiş; ona, "Önce kendi evine dön ve Tanrı'nın sana ne büyük şeyler yaptığını göster," demiştir. Çünkü bizler bahşedilen en küçük Tanrı bilgisine sahip olunca insani/dünyevi işlere dönmek istemez, komşularımızın ihtiyaçlarıyla dertlenmekten kaçınır, huzuru tefekkürde bulup bizi emek harcamadan tazeleyecek şeyleri severiz. Ama Tanrı bizi iyileştikten sonra eve gönderip bizlere yapılanları anlatmamızı emreder ki, ruh önce çalışsın, tefekkürle tazelenmeyi sonraya bıraksın.

Bu nedenledir ki, Yakup, Rahel'e hizmet ettikten sonra Leah'a sahip olur. Ona, "Bizim ülkemizde en genç olanı ilk doğandan önce vermek âdet değildir," denmiştir. Çünkü Rahel "görünen başlangıç"tır, "Leah" ise, "zahmet çeken". Rahel tefekküre dönük yaşamdan başka bir şeyi sembolize ediyor olabilir mi? Ya da Leah dünyevi yaşamdan? "Başlangıç" tefekkür yoluyla ulaşmaya çalıştığımız Tanrı'dır, "zahmet" ise bir yığın ihtiyacı karşılamak için harcanan emek. Rahel çok güzel, ama kısır; Leah güçsüz, ama bereketlidir. Zihin, huzuru tefekkürde ararken daha çok görür, ama Tanrı'nın çocuklarına dönük olarak daha az üretkendir; kendini vaaz verme işine adayınca daha çok yüklenir, ama daha az görmeye başlar. Nitekim Yakup Leah'yı ku-

cakladıktan sonra Rahel'i kazanır. Böylelikle herkes önce üretken bir yaşamda el ele vermiş, sonra da huzurlu bir tefekkür yaşamında birleşmiştir. Tefekküre dönük yaşam daha kısa olsa bile dünyevi yaşamdan daha değerlidir. Kutsal Gospel'den anlıyoruz ki, bu iki kadın farklı şekillerde hareket etmek üzere tavsif edilmiştir. Meryem, Kurtarıcı'nın sözlerini duymak için onun ayaklarının dibinde otururken, Marta O'na bedenen hizmet etmekte. Marta, Meryem'in hareketsizliğinden (tembelliğinden) yakınınca şunu duydu: "Marta, Marta sen dikkatli/özenli birisin ve seni birçok şey rahatsız etmekte; ama bunlardan biri önemli: Meryem önemli/güzel olanı seçti, kendisinden koparıp alınamayacak olanı." Oturduğu yerde Tanrı'nın sözlerine kulak kabartan Meryem'de ifade bulan tefekkür değil de nedir? Ya da dünyevi yaşam gereği dünyevi hizmetlerle meşgul olan Marta'nınki? Marta'nın yaptığı ayıp değildir elbet, ama Meryem'inki övgüye değer. Hareketli dünyevi yaşamının pek çok yararı var, ama tefekküre dönük yaşamınki çok daha iyi. Meryem'inki "ondan koparıp alınamayacak" değerde. Tefekküre dönük yaşamın verdiği haz, sonunda çok daha canlı, çok daha hayat dolu olacakken, dünyevi işler bu dünyadan bedenle birlikte gelip geçecek.

* Gregory I, The Great, *Morals on the Book of Job*, Oxford, 1844-1850.

*Piskoposluk Hizmetlerine Dair El Kitabı**

Aziz Gregorius

Yöneticiler[3] Her Türlü Önyargının Üstünde Olmalı Ve Herkese Şefkatli Davranmalıdır

Yönetici her türlü önyargının üstünde olmalı ve herkese şefkatli davranmalıdır ki, içindeki sevgiyle yanındakilerin (diğer insanların) zaaflarına/kusurlarına anlayış gösterebilsin ve görünmeyene duyduğu özlemi düşünce (tefekkür) gücüyle aşsın. Aksi takdirde, yüce emeller güderken kibre yenik düşecek, yukarıdakine ulaşamaz olacaktır.

(…) Bu yüzden, Musa Mabet'i (*Tabernacle*[4]) sık sık ziyaret eder; içerdeyken tefekküre dalar, dışarıdayken kendini fakir fukaraya adar. İçinden, Tanrı'nın gizemlerini düşünür, dışından, şehevi insanın yükünü omuzlar.

3 Burada "yöneticiler" ile kastedilen rahipler/piskoposlardır.

4 Tabernacle: Mabet, yanı sıra sığınak, çadır. Eski Ahit'e göre, Yahudilerin Mısır'dan çıkıp mevut topraklara gelinceye kadar her yere beraberlerinde taşıdıkları ve Tanrı'nın ikameti için özel olarak hazırlanmış tapınak.

Bilmediği, kuşku duyduğu konuları Mabet'teki Ahit Sandığı[5]'nın önünde durarak Tanrı'ya danışır. Böylelikle yöneticilere örnek olmakta; dünyevi konularda nasıl bir eğilim içinde olmaları gerektiği hususunda şüpheye düşünce, düşüncelerini derinleştirmeleri, Ahit Sandığı'nın önündeymişçesine hep Tanrı'ya danışmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Hakikat, insanın nezdinde, Kendisi'ni dağda dua ederek, şehirde mucizeler yaratarak gösterdi. Böylece, en yüce şeylere tefekkür yoluyla ulaşılabileceğini sanan iyi yöneticilere yol gösterip zayıf ve güçsüz olanların sorunlarını da paylaşmak zorunda olduklarına işaret etti. O halde, hayırseverlik ulvi bir meşgaledir; yakınlarımızın (komşularımızın) zavallılığının uyandırdığı acıma duygusunu ve tenezzülü aşarak merhamete dönüştüğü oranda artıp en yüksek seviyeye çıkar.

Yöneticiler, yönettikleri insanların sırlarını paylaşabilmeli; yönetilenler sırlarını onlara açmaktan korkmamalıdır. Böylelikle, bu küçük şeyler (insanlar) kendilerini baştan çıkaran dalgalara karşı durmaya çalışırken, rahibin anlayışına bir annenin göğsüne sığınırcasına başvurabilecek; ve onun rahatlatıcı sözlerinde, iman dolu gözyaşlarında teselli bulup helak edici kirli günahlarından arınacaklardır.

Mabet'in ön kapısından içeri girmek isteyenler, girmeden önce ellerini yıkasın diye büyük ve taştan bir havuz vardır. Bunu taşıyan on iki öküzün yüzleri açıktır, ama tersleri görünmez. Bu on iki öküz piskoposluk düzeninden başka neyi simgeliyor olabilir ki? Pavlus'un işaret ettiği gibi, Yasa der ki, "Mısırı ezerek geçen öküzün ağzını bağlamayacaksın." Yaptıkları işi açıkça görür, ama bunun ötesini, yani mutlak Yargıç'ın (onları bekleyen) saklı yargısını göremeyiz. Oysa yakınındakileri (komşularını) itiraf ettikleri günahlarından arındırmak üzere sabırla, alçakgönüllülükle nöbet tutanlar, tabir yerindeyse, Mabet'in kapısındaki leğeni taşıyanlardır. O halde, sonsuzluk kapısından girmek isteyen herkes günahlarını rahibe/papaza açıklayabilmeli, o da kulak vermelidir. Aynı durum leğen için de söz konusudur, çünkü kirli olan kalabalıkların temizlenmesine yarar. Su, kendisinde yıkananların kiriyle berraklığını kaybeder, ama rahibin/papazın bundan korkmasına hiç gerek yoktur; çünkü o diğerlerinin günahlarıyla dertlendiği için Tanrı'nın şaşmaz terazisinde (kendi) günahlarından daha kolay arınır.

5 Ahit Sandığı: Üzerinde on emirin yazılı olduğu taş tabletlerin bulunduğu sandık.

Yönetici, Belirli Bir Tevazu İçinde, İyi/Doğru Yaşayanlarla Dost, Ahlaksız ve Günahkârlar Karşısında Amansız Olmalıdır

Yönetici, belirli bir tevazu içinde, iyi/doğru yaşayanlarla dost, ahlaksız ve günahkârlar karşısında doğruluk adına amansız olmalıdır. İyi/doğru yaşayanlarla hiçbir şekilde uğraşmamalı; kötülere karşı gücünü gerektiğinde hemen kullanmalıdır. Kendini -mevki ve makamı bir yana bırakıp- iyi/doğru yaşam sürenlerin eşiti olarak görmeli; sapkın insanlar karşısında ahlak yasalarını devreye sokmaktan kaçınmamalıdır. *Ahlaki Kurallar*'da söylediğim gibi, doğa herkesi eşit yarattı. Ne ki, kabahatler düzeni çerçevesinde işlenen suç, bazılarını daha aşağı bir yere itip eşitliği bozdu. Bu farklılık ki, kötülükten kaynaklanır ve tıpkı birinin bir diğeri tarafından yönetilmesi gibi, ilahi adaletin takdirindedir.

O halde, üstün durumda olanlar kendilerini mevki ve makamın verdiği güç itibariyle değil, doğanın eşitlik ilkesi itibariyle değerlendirmeli; mutluluğu insanları yönetmede değil, onlara hizmet etmede aramalıdır. Çünkü kadim babalarımız kayıtlara krallar olarak değil, sürü çobanları olarak geçmiştir. Tanrı Nuh'a ve oğullarına, "Çoğalın ve yeryüzünü doldurun" dedikten sonra hemen şöyle eklemiştir, "Yeryüzündeki tüm hayvanlar sizden ürksün ve korksun." Korku, kaygı ve dehşet hayvanlara mahsustur, ama insanlara karşı kullanımı yasaklanmıştır. İnsan, doğası itibariyle diğer insandan değil, hayvandan üstündür. Dolayısıyla ona insanlardan değil, hayvanlardan korkması gerektiği bildirilmiştir. Buradan anlıyoruz ki, eşiti nezdinde korkulur olmak, üstünlük taslamaktır ve doğanın düzenine ters düşer.

Ne var ki, tebaa Tanrı korkusundan yoksun ise, yöneticilerinden korkmalıdır. İlahi adaletten korkmayanlar, hiç olmazsa insana karşı günah işlemekten korkmalıdır. Yöneticilerin korku salması kendini beğenmişliklerinden, kişisel tatmin peşinde olduklarından değil, tebaalarının iyiliği içindir. Aslında, kötü yaşam sürenlere korku salmak, tabir yerindeyse, insanlara değil hayvanlara üstünlük taslamaktır; çünkü tebaa hayvan gibi davrandığı ölçüde korkutulmaya müstahaktır.

Hal böyle iken, yöneticilerin diğerlerinden üstün, seçkin olması sık sık kibre yol verir, çünkü kendisine hizmet edilmektedir, çünkü istediği her şey hemen yerine getirilmektedir, çünkü kendisini eleştirme hakkından yoksun olan tebaası, yaptığı kötü şeyleri bile göklere çıkarır. Yönetici, yönettiği insanlar tarafından işte böyle yoldan çıkarılıp kendini kaybeder. Çevresindekilerce kayırılıp iltifata boğuldukça gerçeklik duygusunu yitirir; ne olduğunu unutur ve başkaları tarafından yönlendirilmeye başlar. Kendisini sorgulayacağı yerde, kendisi hakkında başkalarının söylediklerine inanır. Tebaasını

hor görür, onları doğanın düzeninin öngördüğü biçimde eşitleri olarak görmemeye ve şans eseri sahip olduğu gücü hak ettiğine inanmaya başlar. Herkesten daha akıllı olduğunu düşünerek kendini üstün görür ve kendisinin de eksikleri olmasına rağmen çevresindekilerle eşit olduğunu kabul etmekten kaçınır. Kutsal Yazı'nın dediği gibi, "Gözü yükseklerde, kibrin çocuklarının kralı olur." Münferit üstünlüğe heves eden ve meleklerle birlikte (ortak) yaşamayı küçümseyen insan, şöyle der: "Kendimi Kuzey'e konuşlandırıp En Yüce olan gibi olacağım." Ne var ki, tam da bu nedenle ve mükemmel bir iradenin eseri olarak kendini gücün şahikasına yükseltirken, içsel olarak kazdığı çukura düşer. İnsanoğlu, diğer insanlar gibi olduğu halde, onları hor görüp aşağıladığı zaman yoldan sapmış melekler gibi olur.

Talut[6] alçakgönüllülüğüyle ün yaptığı halde, işte böyle yoldan çıkmış, sahip olduğu güç onun gururunu şişirmişti. Tanrı tanıktır; alçakgönüllülükle yol almış, kibriyle geriye düşüp reddedilmiştir: "Sen kendi gözünde bile küçücükken, seni İsrail'deki kavimlerin başı yapmadım mı?" Talut kendi gözünde bile küçücükken, gelip geçici bir güce dayanarak büyüklük tasladı. Kendini herkesten üstün gördü. Ve muhteşem bir şekilde, kendi gözünde küçücükken Tanrı'nın gözünde büyük, kendi gözünde büyükken Tanrı'nın gözünde küçücük oldu.

O halde, bir insan zihni kalabalıkları yönettiği için şişerse yozlaşır ve kibre kapılır. Kibir zihni ayartır. Oysa böyle bir güç onu nasıl kullanacağı, ona nasıl karşı duracağını bilen biri tarafından, pekâlâ denetim altında tutulabilir. Onu (gücü) iyi denetleyebilen yönetici, onun sayesinde günahlarla başa çıkabilen ve onun sayesinde başkalarıyla eşitlik çerçevesinde ilişki kurabilendir. Çünkü insan zihni güce sahip olmadığı zaman bile kibre eğilimlidir; güç sahibi olunca ne hale gelebileceği açık! Ama o, hem ondan yararlanabilmek hem baştan çıkarmasına izin vermemek için gücünü bilerek, özenle ve doğru kullanandır; güçlü olduğu halde kendini diğerleriyle eşit tutarken, günahkârları cezalandırma azmiyle üstünlüğünü koruyandır.

Bu ayrımı, ilk Rahip (Papaz) örneğinden hareketle daha iyi yapabiliriz. Kutsal Kilise'nin başrahipliğini Tanrı'nın lütfuyla üstlenen Petrus, Kornelius[7]'un gösterdiği ihtirama -oysa secde etmekle doğru olanı yapmıştı- karşı gelmiş; "Böyle davranma, kalk; ben de bir insanım!" deyip onun eşiti olduğunu göstermiş; ama Kornelius, Annanias ile Sapphira[8]'nın yaptıklarını

6 Talut (Saul), ilk İsrail kralı (İÖ 1021 -1000).

7 Kornelius, Hıristiyanlığa geçmiş Yahudi olmayan ilk kişidir. Ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte Aziz Petrus'u dinledikten sonra vaftiz edilmiştir.

8 Ananias ile karısı Sapphira, Kudüs'teki ilkel kiliseye mensuptu. Annanias, cemaat hazinesine yaptığı bağış, söylediğinden az çıkınca düşüp öldü.

ortaya çıkarınca yetkisini/gücünü kullanarak onu diğerlerinden üstün bir konuma getirirken, Annanias ile Sapphira'yı sözleriyle mahvetmiştir. Petrus, Kilise'nin başrahibi olarak günahla mücadelenin kendi görevi olduğunu, yani gücünü hatırlamıştır, oysa içsel olarak güç mevhumundan uzak, namuslu kardeşlerinin nezdinde itibarlıdır. Onun ilahi yönetimi, söz konusu olayların birinde eşitlik, diğerinde otoritenin cezalandırma yetkisi/hakkı olarak tezahür etmiştir…

Dolayısıyla, yüksek makam, insanlarla (kardeşlerle) değil, kötülükle mücadeleye dönükse iyi kullanılmış demektir. Yöneticiler kusurlu tebaanın kusurlarını ihya etmek üzere ceza uygularken çok dikkatli olmak ve karşısındakini eşiti olarak görüp alçakgönüllü davranmakla yükümlüdür. Çalışırken bilinçli bir suskunluk içinde olmayı alışkanlık haline getirmeli, tercihlerimizi kusurlarını tesviye edebildiklerimizden yana yapmalıyız, çünkü bu insanlar kusurlarından bizim sert disiplinimiz sayesinde kurtulmuştur; oysa bizim kusurlarımız sözle bile cezalandırılmamaktadır! Bu yüzden, Tanrı'nın huzurunda daha da sorumluyuz, çünkü işlediğimiz günahlar, çoğu kez cezadan muaftır. Öte yandan, uyguladığımız disiplin, insanları işledikleri günahlar nedeniyle cezalandırılmaktan burada (dünyada) muaf tutmasa bile, ilahi yargıdan azade değildir.

Sonuç olarak, kalpte tevazu, işte disiplin şarttır ve korunmalıdır. Bunları yaparken yönetme hakkını alçakgönüllülük erdemine feda etmemelidir, çünkü yönetici değerinden gereksiz yere kaybederse, tebaasının yaşamını disiplinle dahi dizginleyemez[9]. Bu yüzden, bırakın yöneticiler hizmet ettikleri insanlar nezdinde dışsal olarak gerektiği gibi dik dursun, içsel olarak kendi kendilerine hesap verme korkusu yaşasın. Bununla beraber, bırakın tebaa, yöneticilerinin -onlara yakışır işaretlerin tezahürüyle- alçakgönüllülüğüne şahit olsun; ve böylelikle neden otoriteden korkmaları ve tevazu bağlamında neye özenmeleri gerektiğini kendileri kavrasın.

… (Diyelim) toplumdan dışlanmış, günahkâr biri piskoposluğun yardımıyla salah bulmuş, bu arada vücudundaki bir kırık/çatlak da kanamadan ölmesin diye telle yerine raptedilmiştir. Ne ki, bu gibi kırıklar/çatlaklar tecrübesiz birinin elinde genellikle iyileşmez ve sıkı bağlandığı için çok acı verir.

Bu nedenle, bir tebaanın günah yarası salah bulsun diye baskı yapılırken çok dikkat edilmelidir ki, uygulanan disiplin şefkatten yoksun kalmasın. Yönetici, tebaasına bir anne gibi sevgiyle ve şefkatle yaklaşmalı, ancak bir baba gibi disiplin uygulamalıdır. Böylesi durumların hepsinde tedavi sıkı bir di-

9 Bkz. Aristo, Nikomakhos'a Etik (sf.137).

siplin içinde ya da sevgi ve şefkatten yoksun bir biçimde değil, ihtiyatlı bir biçimde özenle yapılmalıdır.

(…) Bunların birlikte gözetilmemesi ya biri ya diğerinin eksikliği anlamına gelir. Oysa yöneticiler tebaalarıyla ilişkilerinde ne kadar şefkatli davranırsa, sert bir disiplini de bir o kadar sevgiyle uygulayabilir… Bir diğer ifadeyle, yumuşaklık ve sertlik bir arada olmalı, birbirini tamamlamalıdır ki, tebaa gereğinden fazla sertlik ya da gereğinden fazla şefkate boğulup helak olmasın.

Demek oluyor ki, sevgi güçten düşmemeli, gayret kızdırmamalı, azim aşırılığa kaçmamalı, şefkat esirgenmeyip yeterince verilmelidir. Yönetimde adalet ve merhamet böylece harmanlanırken, yönetici korku saldığı zaman bile kalplere huzur verecek, ama bunu yaparken onları kendisine karşı huşu içinde tutmuş olacaktır.

Yönetici Dünyevi İşlerle Uğraşırken Manevi Yaşamını İhmal Etmemeli, Manevi Yaşamına Gösterdiği Özen de Dünyevi Görevlerinin İhmaline Yol Açmamalıdır.

Yönetici dünyevi işlerle uğraşırken manevi yaşamını asla ihmal etmemeli; manevi yaşama gösterdiği özen de dünyevi görevlerinin ihmaline yol açmamalıdır. Çünkü kendini dışa dönük işlere verirse, manen boşluğa düşer; sadece kendi manevi yaşamıyla ilgilenirse, çevresindekilere (komşularına) gereken özeni gösteremez olur. Bazılarının kendi ruhları pahasına tüm benlikleriyle cismani/dünyevi olana adandıkları bir vakıadır. Bunu gerektiği zaman memnuniyetle yapacaklardır elbet, ama bunu gerekmediği halde yapıyorlarsa onları gece gündüz uyarmalıdır. Bunlar, yaptıkları işlere ara verip soluklandıklarında, soluklandıkları için kendilerini daha da yorgun hissederler, çünkü hareketlilikten zevk alırlar ve dünyevi işlerle meşgul olmamayı yorucu bulurlar. Bunlar, zahmetli dünyevi işleri üstlenmekle içsel olanı göz ardı etmişlerdir ki, başkalarına öğretmeleri gereken aslında tam da budur. Sonuçta tebaaları ruhsuzlaşır, zira bu insanlar manen gelişmeyi arzularken, yöneticilerini taklit ederek, tabir yerindeyse, kütüklere takılıp tökezler.

Baştaki ruhsuzlaşınca, tebaa canlılığını kaybeder. Savaşa giden askerlerin yolunu kaybetmiş bir komutanın ardından koşmaları boşunadır. Hiçbir teşvik onları canlandıramaz, hiçbir kınama onları hatalarından vazgeçiremez. Çünkü ruhani önderler dünyanın yargıçları olarak hizmet veremezlerse, çoban sürüsüne hâkim olamaz, tebaa hakikatin ışığını göremez. Rahibin zihnini dünyevi işler işgal etmişse, kışkırtıcı rüzgârların tozu Kilise'nin gözlerini kör eder…

O halde, adi/süfli işleri tebaa yerine getirmeli, yöneticiler en yüce olana hizmet etmelidir ki, adımlara yön vermek üzere yukarıdan bakan gözün o tozdan rahatsız olup görüşü kararmasın. Her yönetici, tebaasının başı olduğu sürece yukarıdan bakarak yol almalıdır ki, ayaklar düz yolda ilerleyebilsin. Dik duran beden eğilir ve baş öne düşüp toprağa bakmaya başlarsa, gelişme ayak sürer. Ruhların yöneticisi, hangi vicdanla diğerleri nezdinde işgal ettiği piskoposluk makamını, eleştirdiği şeyi yaparak, yani dünyevi işlerle meşgul olarak istismar edebilir? Tanrı, "Ve insanlar gibi rahipler olacak! "derken, Peygamber aracılığıyla tam da bunu cezalandırmakla tehdit etmektedir. Rahip, ruhani bir makamı işgal ederken şehevi şeylerin peşinde olduğuna hükmedilenler gibi davranırsa, gerçekten diğer insanlar gibi olur. Peygamber Yeremya, yaptığı bağışın büyük üzüntüsü içinde -ki Mabet'in yerle bir edilmesinde ifade bulur- bunu düşünür ve kınayarak şöyle der: "Altın nasıl paslanır, en güzel renk nasıl değişir; tapınağın/sığınağın taşları dağılıp her sokağa/yola yayılmış!" Tüm madenlerin en değerlisi olan altından kastı kutsiyet değil de nedir? En güzel renkten kastı insanlığın sevdiği dine gösterdiği derin saygı değil de nedir? Tapınağın/sığınağın taşlarından kastı Kutsal Düzen'in mensupları değil de nedir? Sokaklarla/yolla kastettiği bu engin yaşam değil de nedir? Hakikat'in Kendisi der ki: "Tahribata giden yol geniştir."

(…) Bazıları sürüyü gütme işini üstlenir, ama ruhani işler öylesine serbestiyet gerektirmektedir ki, dünyevi işlere zaman ayırmaz. Böylesi insanlar bedene dair (dünyevi) işleri tamamen ihmal edince tebaalarına yardım edemez. Verdikleri vaazın büyük ölçüde dikkate alınmamasında şaşılacak bir şey yoktur, çünkü günahkârları azarlar, onların yaşamsal ihtiyaçlarını göz ardı ederken sözlerine kim kulak verir? Tebliğ yoksul ve muhtaç insanların kafalarına girmez, ta ki kalplere seslenen yürek merhametli olsun. Oysa vaizin merhametle suladığı kalplerde sözün özü (tohum) hemen filizlenir. Dolayısıyla, yönetici kalplere tohum ekerken, dünyevi olanın tedbirini kusursuz bir biçimde almalı; rahipler kendilerini tebaalarının manevi yaşamına adarken, dünyevi yaşamlarıyla ilgilenmeyi ihmal etmemelidir.

(…) Eğer rahip dünyevi hizmet/yardım sunmaktan imtina ediyorsa, sürünün aklı vaizin sözlerine karşı gelmekte, ona kulak asmamakta haklıdır. Nitekim ilk Rahip (Papaz) şöyle tembihlemişti: "Aranızda eski olanlar ki, ben de eskilerdenim, Hz. İsa'nın çektiği acılara şahit oldum ve zaman içinde tezahür edecek olan o mutluluğun parçasıyım, Tanrı'nın aranızda bulunan sürüsünü güdün/besleyin!" Burada gütmek/beslemekle kastettiği kalp miydi, beden miydi? Hemen açıkladı: "Zorla değil, hevesle ve kirli akçe'nin hatırına değil, Tanrı aşkına gönüllü olarak."

Anlaşılacağı üzere, bu sözler, rahiplere tebaalarının ihtiyaçlarını karşılarken, ihtiras bıçağını kendilerine saplamamaları için uyarı mahiyetindedir. Tebaa bedensel/dünyevi ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle tazelenirken, rahipler doğruluk lokmasından yoksun kalmamalıdır.

* Gregory I, The Great, *Pastoral Care, The Newman Press*, 1950.

2. Hıristiyanın En Büyük Kahramanı Kimdir?

Yüzyıllar boyunca savaşı ululamış olan Alman kavimlerini barışçıl ve daha huzurlu bir yaşam için dine davet etmeye çalışan misyonerler, bu amaçla Hıristiyan öğretisi kadar Latin dili ve edebiyatına da başvurmuştur. Nitekim keşişler, Hz. İsa'nın ya da O'nun seçtiklerinin gücünü tasvir etmek veya Hıristiyanlığın ilkelerini kolay anlaşılabilir bir dille aktarmak için, binlerce azizin örnek alınacak yaşamlarını kaleme almıştır. Hıristiyan azizlerinin, Alman efsanelerindeki kahramanların muadili olduğu söylenir. Hıristiyanların vermek istedikleri mesajları, basit bir dille yazılan biyografiler aracılığıyla yaymalarının nedeni hedefledikleri okurların sade insanlar olmalarıdır.

Batı manastır sisteminin kurucusu Aziz Benedikt (480-543) iyilik ve fedakârlığa dayalı örnek yaşamıyla hatırlanır. Hayırsever kişiliğinin insanları zor manastır koşullarında yaşamaya teşvik ettiği anlatılır. Aziz Benedikt'in yaşam hikâyesinin, ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra Aziz Gregorius tarafından kaleme alınmış olmasının bir nedeni yazarın kendisine duyulan saygı, diğeri de Benedikt'in manastır yaşamının Hıristiyanlığa geçmeyi düşünenlere örnek teşkil edebileceğine dair inancıdır.

Aziz Gregorius gibi, Aziz Benedikt de iyi bir ailenin çocuğu olarak zamanının mümkün olan en iyi eğitimini almış olmasına rağmen, Beşinci yüzyılda onun sınıfından biri için hâlâ iyi bir kariyer olarak görülen devlet memuriyetini reddedip erken yaşta Alp Dağları'nda Subiako yakınlarındaki bir mağaraya çekilir. Burada iffet ve liderlik yetisiyle tebarüz eden Aziz Benedikt, cezbettiği müritlerini on iki cemaat halinde örgütler. Benedikt'in cemaatleri için kaleme aldığı *Kural*,[10] ibadete ve çalışmaya adanmış keşişler için günümüzde bile rehber niteliğindedir. (PR)

10 Rule: Kitapçık, ruhani ve yönetimsel olarak nitelenebilecek iki konu etrafında yetmiş üç kısa bölümden oluşur. Bölümlerin yarısından çoğu itaat ve tevazu kurallarını; dörtte biri Tanrı'nın işinin (Opus Dei) nasıl düzene sokulacağını; onda birlik bölümü manastırın kim tarafından nasıl yönetileceğini; iki bölüm ise baş keşişin görevlerini anlatır.

*Aziz Benedikt'in Yaşamı**

Aziz Gregorius

Bir zamanlar, *Benedictus* veya *Bennet* adında biri ve Tanrı'nın lütfuyla kutsanmış saygıdeğer bir yaşamı vardı. Ona gençliğinden itibaren yaşlı bir adamın aklı bahşedilmişti; sahip olduğu erdemler itibariyle hep yaşından büyüktü. Bu dünyada yaşadığı ve önüne çıkan fırsatlardan özgürce nasibini alabileceği halde, bunlara itibar etmedi, hep küçümsedi. Nursia'da saygın bir aileye doğdu, Roma'da beşeri bilimler eğitimi alarak yetişti. Bu süreçte uçarı, sefih bir yaşam süren insanları gördükçe geri çekildi, çünkü o da dünyevi yaşama adım atmak üzereydi ve onlarla ilişki kurarsa, onlar gibi Tanrısız, tehlikeli bir girdaba kapılmaktan korktu. Bu nedenle kitaplarını kapayıp baba evine ve aile servetine sırt çevirerek, kararlılıkla, sadece Tanrı'ya hizmet etmek üzere ilahi amacına uygun bir yer aramaya başladı. Öğrenilmiş cehalet ve eğitimsiz bilgelikle[11] donanımlı olarak yola çıkmıştı. Hayatına dair kayda değer her olayı öğrenemedim, ama dört müridinden öğrenebildiklerimi burada anlatmak isterim.

Kırık Kevgiri Nasıl Eski Haline Getirdi

Bennet, okulunu bırakıp vahşi doğada yaşamak üzere ayrılırken, kendisine, onu asla yalnız bırakmayacak kadar çok seven dadısı eşlik etti. Önce Enside adlı bir yere geldi ve burada, kendisi gibi hayırsever bir adamla birlikte, Aziz Petrus Kilisesi'nde kaldı. Öylesine yokluk içindeydiler ki, dadı masanın üstündeki buğday artıklarını toplayıp yıkamak üzere komşudan bir kevgir ödünç aldı. Kevgir kazaen kırılınca dadı ağlamaya başladı, çünkü ödünç almıştı. Dadısının ağlaması takva sahibi Bennet'in içine dokundu. Kevgirin kırık parçalarını aldı ve yaşlı gözlerle dua etmeye başladı. Duadan kalktığında kevgirin parçaları, kırık belli olmayacak şekilde bir araya gelmişti. Dadısına koştu. Kevgiri verip onu güzel sözlerle teselli etti. Bu mucizevi olayı çevredeki herkes duydu. O kadar etkilenmişlerdi ki, sonsuza dek unutulmasın ve ölünce Tanrı tarafından nasıl ödüllendirildiği bilinsin diye, kevgiri kilisenin kapısına astılar. Kevgir yıllarca kilise kapısına asılı kaldı.

Ne var ki, Bennet, insanların övgüsünden ziyade onların çektikleri ıstırabın peşinde, gelip geçici saygınlık yerine Tanrı'ya hizmet yolunda yorulmayı seçti ve dadısından habersiz kaçıp Roma'dan yaklaşık altmış beş kilometre uzaklıkta, Subiacum adlı ıssız bir yere gitti. Burada serin sularının önce bir

11 Aziz Gregorius'un örnek yaşam anlayışını Aristo ve Tertullianus ile karşılaştırınız.

göl, oradan da gürül gürül akan bir nehir oluşturduğu tertemiz bir kaynak vardı. Yolda Romanus adlı bir keşişle karşılaşmıştı. Keşiş nereye gittiğini sordu. Bennet'in amacını anlayınca ona yaklaştı ve alışkanlık icabı onu ilahi sözlerle donatıp yüreklendirerek, ona hizmet edebileceğini söyledi.

Tanrı'nın adamı Bennet söz konusu yere varınca, yerini Romanus'tan başka kimsenin bilmediği dar bir mağaraya çekildi ve burada üç yıl yaşadı. Romanus, biraz ötedeki erkekler manastırının başkeşişi Theodakus'un yanında yaşamaktaydı. Dolayısıyla, erdem sahibi bir insan olarak, icabında buradaki mesaisinden çalıp ekmeğini Bennet ile paylaştı. Bennet'in yaşadığı mağaraya -üstünde yüksek bir kaya vardı- girmek mümkün değildi. Romanus getirdiği ekmeği uzun bir ipin ucuna bağlayıp yukarıdan sarkıtır, Tanrı'nın adamını uyarmak için ipin ucuna ekmeğin yanı sıra bir de çıngırak bağlardı. Ne var ki, birinin iyiliğinin diğerinin iyileşmesine yol açtığı bu durumu kıskanan insanlık düşmanları, ekmeğin belirli günlerde sarkıtıldığını görüp çıngırağı kırdılar. Romanus vazgeçmedi ve Bennet'e elinden geldiğince hizmet etmeyi sürdürdü.

Bedensel Arzularla Nasıl Baş Etti

Bir gün, Bennet yine yalnızken, kara tavuk veya ardıçkuşu denilen küçük, siyah bir kuş etrafında uçmaya başladı. O kadar yakından uçuyordu ki, elini uzatsa tutabilirdi. Ama Bennet haç çıkartmak suretiyle onu takdis etti ve kuş uçup gitti; oysa hayatında hiç çekmediği kadar büyük bir açlık çekiyordu. Derken, çevrede zaman zaman gördüğü bir kadın, kötü ruhlar aracılığıyla aklına düştü ve giderek artan öylesi bir bedensel arzuya kapıldı ki, bulunduğu ortamı bile terk edebilirdi. Derken, Tanrı'nın yardımıyla birden kendine geldi. Üstündekileri çıkarıp çevresini kaplayan ısırgan otu ve dikenli çalıların ortasına kendini attı. Ve o kadar uzun bir süre bu otların arasında yuvarlanıp debelendi ki, ayağa kalktığında vücudu paramparçaydı. Tanrı'nın adamı, böylece ruh yarasını, vücudunda açtığı yaralarla iyileştirmiş; hazzı (cefa çekerek) acıya dönüştürmüş; şehveti körükleyen yangını (düşünce) ruhuna sıçratmadan bedeniyle söndürmüştü. Bu, günahla yangın yerini değiştirmek suretiyle baş ettiği anlamına gelir. Daha sonraları müritlerine de aktardığı üzere, bedensel arzularını o günden itibaren baskı altına alıp hissetmez olmuştu. Bu olaydan sonra pek çok müridi oldu. Bennet baştan çıkarılmanın yol açtığı kötülüklerden arınmış bir insan olarak, erdemin efendisi olmayı hak eder, çünkü buna değerdir.

Bennet Haç İşareti Yapmak Suretiyle İçki Bardağını Nasıl Kırdı

(…) Tanrı'nın adamı, kendisini baştan çıkarmak üzere olan bu büyük olayı atlattıktan sonra, iffet tohumu, iyi sürülmüş toprağa ekilmişçesine büyüdü ve bol meyve verdi; ve bu harikulade ilahi yaşam çevrede duyuldukça ünlendi. Yaşadığı mağaranın yakınlarındaki manastırın başkeşişi ölünce, keşişler bu muhterem insandan, lütfedip ölen başkeşişin yerine geçmesini istedi. Bennet onlara hal ve hareket tarzlarının kendisinden farklı olduğunu, dolayısıyla anlaşamayacaklarını söyleyip teklifi uzun süre kabul etmedi; ama o kadar üstelediler ki, sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Manastırın sorumluluğunu üstlenince düzgün, düzenli bir yaşam sürülmesini, önceden olduğu gibi, yasaya uymayan davranışlarla ilahi sözden şu veya bu şekilde çıkmamalarını emretti. Bunu duyan bazı keşişler çok öfkelendi ve onu başkeşiş yaptıklarına pişman olup kendilerini suçladılar, çünkü böylesi erdemli bir yönetime tahammül edemeyeceklerdi. Onun yönetimi altında yasadışı şeyler yapamayacaklarını anlayıp eski hal ve hareket tarzlarından vazgeçmek, kafalarını yeni şeylerle yormak istemediler. Çünkü erdemli bir insanın yaşamı, kötülük peşinde olanlara acı/ağır gelir. Nitekim içlerinden bazıları ondan nasıl kurtulabileceklerini düşünmeye başlayıp şarabına zehir koymaya karar verdi. Zehirli şarap bardağa kondu ve geleneğe uygun bir şekilde kutsanmak üzere başkeşişe sunuldu. Bennet daha bardağı almadan elini uzatıp haç işareti yapınca, bardak bir taş atılmışçasına paramparça oldu. Tanrı'nın adamı bardağın içindekinin yaşam işaretine (haç) dayanamayan bir ölüm içkisi olduğunu anladı. Yerinden kalktı, keşişleri toplayıp sakin bir zihin ve huzurlu bir yüz ifadesiyle şöyle konuştu: "Yüce Tanrı sizi affetsin, merhameti üstünüzde olsun; bana neden böyle davrandınız? Size yaşam tarzlarımızın asla uyuşmayacağını söylememiş miydim? Gidip kendinize uygun bir baba bulun, çünkü artık aranızda kalmayacağım." Böylece Bennet, tekrar o çok sevdiği mağaranın ıssız doğasına döndü ve herkesi gözeten Yaradan'nın gözetiminde yalnız yaşadı. (…)

Bennet Duaya Katılmayan Keşişi Nasıl Islah Etti?

Oralarda, inşa ettiği manastırlardan birinde, duaya katılamayan bir keşiş vardı. Diğer keşişler diz çöküp otururken o, kafası bir karış havada, gelip geçici dünyevi işlerle oyalanırdı. Başkeşiş tarafından sık sık uyarılmış, sonunda Tanrı'nın adamına gönderilmişti. O da uyardı, azarladı, ama keşiş daha üç gün geçmeden eski haline dönmüş, yine duaya katılmaz olmuştu. Manastırın babası -Tanrı'nın adamı onu bu göreve atamıştı- tekrar haber

gönderdi. Tanrı'nın adamı keşişi bizzat ıslah edeceğini bildirdi ve öyle yaptı. Sena sona erip keşişler dua etmeye başlayınca, Tanrı'nın adamı söz konusu keşişin eteği sıyrıldığı için onun küçük bir siyahi çocuk olduğunu fark etti ve Maurus ile manastırın babası Pompeianus ile gizlice konuşup sordu: "Onu duadan alıkoyanın ne olduğunu gördünüz mü?" Görmediklerini söylediler, "O halde dua edelim," dedi Tanrı'nın adamı; "dua edelim ki sizler de bu keşişin kim olduğunu görün." Maurus iki gün sonra görmüş, ama Pompeianus görememişti. Tanrı'nın adamı, bir başka gün ibadetini bitirdikten sonra, küçük mabede gitti ve söz konusu keşişin orada boş boş oturmakta olduğunu görünce gözünü karartıp ona değneğiyle vurdu. O günden sonra, küçük siyahinin cazibesinden öylesine kurtulmuştu ki, küçük siyahi keşiş, tıpkı diğerleri gibi, onun da dualarından eksik olmadı. Çünkü o eski düşman korkmuş, böylesi düşünceler, sanki keşişe değil de kendisine indirdiği darbeyle yok olmuştu.

Apollo Sunağı'nın Yıkımına Dair

(…) Tanrı'nın adamı yer değiştirse bile, düşmanı değişmedi. Çünkü sonraları çok daha acı mücadelelerde kendisine açıkça meydan okuyan kötülüğün efendisiyle tüm varlığıyla savaştı. Cassino şehri, yüksek bir dağın eteklerinde, tabir yerindeyse, kucağında kuruluydu. Mezkur şehir zamanla beş kilometre yükseldi ve başı göğe değer gibi oldu. Bu şehirde yaşayan birtakım akılsız ve basit köylülerin, eski dinsizler gibi, Apollo adlı bir ilaha tapındığı, eski bir tapınak vardı. Tapınağın etrafında, içinde şeytana hizmet eden ve inançsız kalabalıkların en kötüsünden kurbanlar sunduğu bir koruluk vardı. Bunları gören Tanrı'nın adamı putları kırdı, sunağı devirdi, koruluğu ateşe verdi; ve Apollo tapınağını Aziz Martin, Apollo sunağını Aziz John (Hz. Yahya) mabedi haline getirip vaazlarıyla çevre halkının Hz. İsa'nın inancını benimsemesini sağladı. Bu, insanlığın o eski düşmanın hoşuna gitmedi. Ve Tanrı'nın adamına, bu kez gizlice veya bir düş aracılığıyla değil, açıkça görünerek vahşete maruz kaldığını haykırdı. Keşişler sesi duymuş, ama sesin sahibini görmemişlerdi. Tanrı'nın adamı, onlara, onun kendisine göründüğünü, ağzından ve gözlerinden ateş fışkıran acımasız, aşağılık biri olduğunu ve kendisini yok etmek istediğini söyledi. Keşişler şeytanın ona neler söylediğini öğrendi. Tanrı'nın adamına önce adıyla hitap etmiş, ondan cevap alamayınca sövüp saymış; sonra "Kutsal Bennet" diye seslenmiş ve yine cevap alamayınca, "Lanet olası adam, benden ne istiyorsun? Neden benden davacısın?" diye bağırmıştı. Eski düşmanın Tanrı'nın hizmetkârına yeni savaşlar

açacağı böylece belli olmuş, ama savaşacağı şey onun iradesi olduğu için, kayda değer bir zafer beklenmemişti.

Muhterem Bennet Yıkılan Bir Duvarın Altında Kalarak Ezilen Çocuğu Nasıl Hayata Döndürdü?

Keşişler, ihtiyaç hasıl olduğu için, her zamankinden yüksek bir duvar inşa etmekteydi. Hücresinde dua etmekte olan Tanrı'nın adamına görünen eski düşman, hakaretamiz bir üslupla, ona keşişlerin yanına gideceğini bildirdi. Tanrı'nın adamı keşişlerini uyarmak, şeytanın aralarında olduğunu söylemek için davrandı, ama kötü ruh duvarı yerle bir etmişti bile. Saray mensubu bir adamın oğlu olan çocuk yaşta bir keşiş duvarın altında kalıp ezildi. Keşişler, duvarın yıkılmış olması bir yana, genç biraderlerinin ölümüne fazlasıyla üzüldü ve hemen Bennet'e haber verdiler. Bennet çocuğun kendisinin getirilmesini emretti. Çocuk öylesine ezilmiş ve sakatlanmıştı ki, onu torbayla taşımak zorunda kaldılar, çünkü kemikleri de kırılmıştı. Tanrı'nın adamı çocuğun hücrenin zeminine, duaya durduğu yere yatırılmasını söyledikten sonra herkesi hücreden çıkardı ve kapıyı arkalarından kapattı. Ah o tuhaf mucize! Onun bir saat içinde kendine gelip sağ salim işine dönmesini sağlamıştı ki, duvar inşaatı tamamlansın ve eski yılan Bennet'e karşı muzaffer olmasın.

Bennet Keşişler İçin Kural'ı Nasıl Yazdı

(…) Bu muhterem baba hakkında sizlere daha pek çok şey anlatmak isterdim, ama diğer kutsal şahsiyetlerden de bahsetmeliyim. Şunu da bilmenizi isterim ki, mucizeleriyle maruf bu insan (Tanrı'nın adamı), ilahiyat konusuna da vakıftı. Nitekim keşişleri için yazdığı Kural, sağduyulu olduğu kadar yazım dili itibariyle de etkileyici ve güzeldir. Onu daha iyi tanımak isteyenler bu kitapçıktan yararlanabilir, çünkü nasıl yaşamışsa öyle öğretmektedir.

* Gregory I, The Great, *The Dialogues*, P.L. Warner, 1911.

*Roland'ın Şarkısı**

Her ne kadar, şimdiye dek sunulan belgeler, aksini ima ediyor olsa da, Erken Orta Çağ, herkesin sevip saydığı kilise adamlarının Avrupa'da Hıristiyanlığı, Hıristiyan öğretisini ve adaleti tesis etmiş oldukları, aydınlık ve huzur dolu bir dönem değildi. Savaş ve vahşetin olağan olduğu gibi, pek çok misyonerin vahşice katledikleri de doğrudur.

Erken Orta Çağ'ın Batı Avrupalı savaşçı önderleri, okuryazarlıkları olmayan, muharebe meydanlarından ya da avlanmaktan aldıkları zevki hiçbir iyi kitabın karşılayamayacağı bir güruhtu. Güya Hıristiyandılar, ama Hıristiyanlığın barış mesajını anlamlandırmaları asırlar sürer. 1100'lü yıllar itibariyle Avrupa genelinde hüküm sürmeye başlayan kısmi huzur, çok sayıda etmenin bileşkesi olup Kilise'nin kardeşlik öğretisi bu etmenlerden sadece birisiydi.

Aynı yıllarda, bir takım anonim kalemlerin feodal döneme dair epik şiirler (chansons de geste) yazdıkları da görüldü. Charlamagne (742-814) ve onun büyük şövalyeleri, bu şiirlerin asli temalarıydı. Kâğıda dökülmüş olan ilk şiirlerden ve bunların arasında en iyi olanlarından biri de *Roland'ın Şarkısı*'dır. Sekizinci yüzyıldan çok, On İkinci yüzyılın başlarına dair ipuçları veriyor olması ve feodal Avrupa'nın ahlak anlayışını yansıtması itibariyle *Roland'ın Şarkısı*'nın tarihsel belge niteliği taşıdığı kabul edilir.

Şarkının ilk dizelerinden anlaşılacağı gibi, Müslümanlar, ordusu İspanya'daki Müslüman yerleşimlerini talan eden Charlamagne'ı kandırmaya karar verir. Müslümanların elçisi, Blanchandrin önderliğinde, Charlamagne'a, ateşkese razı olması halinde, Marsilya Kralı'nın kendisini Fransa'ya kadar izleyeceğini, orada vaftiz olacağına dair söz verir. Charlamagne'ın şüphelenmesini önlemek için de kendisine yirmi tane soylu rehine teslim eder.

* Peter Reisenberg, *The Traditions of the Western World*, Rand McNally&Co., Chicago, 1967.

Çam ağacının altında, altın tahtta oturmuş,
En cesur şövalyelerini yanına çağırmıştı.
İlkin Başpiskopos Turpin geldi ve sonra
Gerin ile Gerier ve Rheimslı Tybalt. Sonra da
Onlar kadar akıllı ve cesur diğerleri; ve tabii
Roland, yanında can dostu Oliver. Hey
Diğerleriyle birlikte Ganelon da geldi, o hain!
Ve böylece başladı Fransa için
Endişe yüklü o meşum şura.

Ve Kral konuştu. Dedi ki: "Adil beyler,
Paynim[12] bize Arabistan'dan elli yük arabasıyla
Bile taşıyamayacağımız kadar çok
Değerli hediyeler, aslanlar, kaba tüylü ayılar,
Develer ve şahinler, altın yüklü katırlarla
Haberciler gönderiyor. Ama bizim tekrar
Kendi ülkemize dönmemizi talep ediyor.

---

12 Kâfir veya putperest kimse; Hıristiyan olmayan.

Dönersek bizi hemen takip edeceğini ve
Orada yasalarımıza ve muhteşem dinimize
Hıristiyanlığa döneceğini, benim kölem
Olacağını söylüyor. Gelin görün ki,
Niyetinden kuşkum var." Franklar hep bir
ağızdan bağırdı: "Dikkat! Bu bir tuzak."

Soylular ayağa fırlayıp Kral'a düşüncelerini söyler. Charlamagne'nın yeğeni Roland savaşı sürdürmek ister, ama Ganelon, yaşlı Naimon ve diğerleri barıştan yanadır. Çoğu Ganelon'a katılır. Konuyu değiştirip Marsilya Kralı'na gönderilecek olan Frank elçisinin kim olacağını tartışmaya başlarlar.

Ama Başpiskopos, Rheimslı Turpin
Ayağa kalktı ve "Akranlarınızdan biri olsun.
Çünkü lanetli topraklarda yeterince çalışıp
Yoruldular. Bana maiyetinizi ve eldiveninizi
Verin ki, *Paynim* Kralı'na gideyim. Belki
Kurnazca kalbini okuyabilir, niyetini anlarım"
Dedi, ama Charles yeniden öfkelenip
Karşılık verdi: "Hayır, gitmeyeceksin!"

"Beyler," dedi Kral, "bana aranızdan korkusuz
Ve sadık birini seçin." Ve Roland ünledi:
"Ganelon gitsin! O yiğittir, ve evet, sadık!"
Tüm Franklar bağrışıp anında onayladı, ama
Ganelon öfkeyle ayağa fırlamıştı.
Üstündeki pelerinini çıkarıp attı, ipek
Gömleğiyle bir adım öne çıkıp güzel gri gözleri
Nefret saçarak, Roland'a bağırdı: "Ahmak!
Amacını saklayabileceğini sanma! Buradaki
Herkes senin üvey kardeşin olduğumu, sırf
Bu yüzden, benden nefret ettiğin için İspanya'ya
Gitmemi istediğini bilir. Dönmek nasip olursa
Seni o süfli hayatın boyunca bedbaht edeceğime
Yemin ederim." Roland şöyle cevap verdi:
"Sen çıldırmışsın! Buradakiler esas şunu bilir ki,
Ben tehdide gelmem. Ama dur hele! Kral akıllı,
Basiretli birini göndermeli. Geri bas! Bırak da
Kral maiyetiyle eldivenini bana versin."

Ve Ganelon konuştu: "Bunlar boş sözler Roland.
Ne ben sana efendi, ne de sen bana kölesin.
Marsilya'nın o iğrenç sarayına benim yerime
Sen gidemezsin. Charles söyleyeceğini söyledi.
Zaragoza'ya ben gitmeliyim. Evet, doğru, öfkemi
Dindirmek için seve seve bu çılgınlığı yapacağım."
Bunları duyan Roland kahkahayla güldü.

O güledursun, Ganelon'un göğsündeki kalp
Ani bir öfkeyle parladı. Kendini öylesine kaybetti ki,
Yerinde duramaz oldu ve haykırdı: "Senden nefret
Ediyorum Roland, nefret ediyorum. Bu zalim seçimi
Sen, sadece sen önüme koydun.
Frankların Kralı
Emrinizdeyim."

Blanchadrin, Müslüman hükümdara gitmek üzere yola çıkılınca, Ganelon'un Roland'a duyduğu bu nefretten yararlanır. Onu öldürmek için bir komplo kurarlar. Komplo'ya Marsilya da katılır ve Charlamagne'nın artçı müfrezesine -ki Ganelon, Roland'ın komuta etmesini istemektedir- saldırmayı kabul eder. Hainin komplosu başarılı olur. Müslüman güçler saldırmak üzere toplanırken, Roland ile sadık dostu Oliver ve Başpiskopos Turpin, yirmi bin kişilik artçı müfrezenin komutasını üstlenir.

Kâfirler halkalı zırhlarını omuzlarına geçirdi.
Başlarında süslü Zaragoza miğferleri,
İki yanlarında altın kaplı, Viyana'da su verilmiş
Pırıl pırıl çelik kılıçları vardı. Derken kalkanlarını
Sonra da Valencia mamulü mızraklarını alıp
Mavi ve beyaz ve kırmızı bayraklarla akıp
Savaş naralarıyla küheylanlara atlayıp korkunç
Bir güruh halinde saf tuttular. Berrak bir gündü.
Güneşin parıltısı zırhları ateşe verdi.
Düşman borazanları çaldı; borazanların sesi
Batı rüzgârına binip Ronceval'in tek sıra halindeki
Atlılarını buldu… Ve Oliver konuştu, dedi ki:
"Roland, dostum, bu sesleri biliriz! Sarazenler[13]
Yakında!" Ama Roland güldü ve şöyle cevap

---

13 Orta Çağ'da Müslümanlara Avrupa Hıristiyanlarının verdikleri bir ad.

Verdi: “Tanrı seni doğrulasın! O halde burada bekler,
Kralımız için kahramanca savaşırız, çünkü O’nun
Maiyetindeki bir şövalye yakıcı güneşe veya
Kışın soğuğuna bakmadan, ölüm kalım demeden
Seve seve acıya katlanmalıdır. Fransız askerleri
Savaşçıdır. Dolayısıyla şarkı başladığında, bugün
Burada olacakları küçümsemeyeceğiz. Bizler
Hak için savaşırız, *paynimler* ise yanlışa hizmet eder.
Ne olursa olsun, baş eğmeyeceğiz!”

Yine de, Oliver yüksekçe bir tepeye tırmanıp
Oradan İspanya’ya baktı. Uzaklarda, çok uzaklarda
Atlı *paynim* ordusunu gördü. Roland’a seslenip
“İşte, korkunç bir parıltı yaklaşıyor İspanya’dan
Göz kamaştırıcı bir parıltı! Beyaz yelekler, güneşte
Pırıl pırıl yanan miğferler. Heyhat, Ganelon
Hepimize ihanet etti. Bizi burada bıraksın diye
Kral’a yalvardı” dedi, ama Roland şöyle cevap verdi:
“Budalaca konuşuyorsun dostum, olamaz!”

Ama Oliver İspanya’ya bakan daha da yüksek
Bir kayaya çıktı. İşte oradaydı *paynim* ordusu!
Uzakta, altın ve mücevher kakmalı sayısız miğfer,
Parlak kalkanlar, halkalı zırhlar, dizi dizi titreşen
Üç dilli mızraklar gördü. Düşman sayısızdı. Safları
Saymaya çalıştı, ama sayamadı. Kayaların arasından
Aceleyle aşağı inip arkadaşlarına katıldı.

Ve haykırdı: “Şuradaki sivri kayalıklardan gördüm.
Paynimler at üstünde yaklaşmakta. Kimse bu kadar
Çoğunu görmemiştir. Keşif kolunda bile en az
Yüz bin atlı var! Kalkanlar göz alabildiğine
Dalga dalga kabarıyor. Üstlerinde zırh, başlarında
Miğfer var ve uçları pırıl pırıl parlayan mızrakları
Göğü deliyor! Fransa’nın Frankları, görülmemiş bir
Savaş yaşayacaksınız. İmanınızı kaybetmeyin!
Mızrakların boyuna bakıp yılmayın!” Ve Franklar
Hep bir ağızdan haykırdı: “Kaçana lanet olsun!
Bu saatten sonra, içimizden kimse seni
Hayal kırıklığına uğratmayacaktır!”

Ve Oliver, Roland’a feryat etti: “Siyah ordu sayısız,
Oysa biz az sayıdayız. Dostum, borazanı üfle ki,
Kral duysun ve İspanya’ya dönüp bize yardım etsin.”
Roland ona cevap verdi: “Dostum, sana
Kulak asmayarak hata ettim. Güzel Fransa’daki itibarımı
Sonsuza dek kaybedeceğim.Yo, hayır, kılıcımı çekip
Sapına kadar *paynim* kanına daldıracağım. İleri! İleri!
Paynimler Ronceval kanıyla beslenmeyecek!
Sana söz veriyorum dostum, bugün hepsi ölecek!”

“Roland, sevgili yoldaşım, fildişi boynuzuna (borazan)
Üfle! Uzakta, Fransa’da Charles bu sesi duyacak,
Ordusuyla yardımımıza koşacaktır.” Ama Roland
Şöyle cevap verdi: “Tanrı beni soyumu küçük
Düşürmek veya sevgili ülkemin şerefini lekelemekten
Korusun. Kılıcımı çektiğimde kanla kaplı
Olduğunu göreceksin benim güvenilir dostum Durendal.
Paynimlerin sonu, burada, Ronceval ile gelecek!”

“Roland, sevgili yoldaşım, üfle boynuzuna, üfle!
Kral duyacak, sana söz veriyorum, kalkıp gelecektir.”
Ama Roland şöyle cevap verir: “Tanrı korusun! Kimse
Benim için *paynimler* yüzünde, boynuza üfledi diyemez!
Böylesi onur kırıcı bir davranışla yakınlarıma saygısızlık
Edemem! Hayır, savaş başlayınca yorgunluk nedir
Bilmeyeceğim. Durendal çeliğinden kan damladığını
Göreceksin. Franklar iyi ve sadık askerlerdir;
Düşmanlarının vay haline! Evet, burada,
Ronceval’de ölecekler!”

Ama Oliver bir kez daha uyardı: “Öyle olsun dostum,
Ama ben *paynimleri* gördüm. Tepenin ardındaki
Düzlükte arı kovanı gibi kaynıyorlar. Düşman ordusu
Çok büyük, bizimki ise küçük.” Roland cevap verdi:
“Bu durum iştihamı iyice kabartıyor. Fransa benim
Yüzümden itibar (toprak) kaybetmesin diye dua ediyorum.
Evet, ölüm bile Kral’ın sevgisinden yoksun, utanç içinde
Uzun yaşamaktan iyidir. O (Kral) kavi darbeler
İndirenleri sever.”

Roland cesurdur. Dostu cesurdur ve akıllı. İkisi de
İyi birer şövalyedir, dürüst ve sadık. Oliver dostuna
Karşı koymayacak, ölse de savaşacaktır. Böyle
Konuşurlarken iki dost, *paynim* ordusunun
Saldırıya geçtiği duyulur. Savaş naraları çok yakından
Gelmektedir. Oliver, "İşte, mağrur dostum, buradalar,
Ama Charles çok uzaklarda. Dualarımızı duyup
Borazanı çalmadın, yalnız kaldık, öleceğiz.
Adamlarımız biraz ötedeki geçitte savaşa hazır, ama
Bir daha savaşamayacakları için üzüntü içindeler."
Roland cevap verdi: "Yeter! Korkuya kapılmadığını
Biliyorum. Yan yana olalım, Kılıçlarımızı iyi kullanalım,
Bırak ne olursa olsun!"[14]

Ve Roland, bir aslan veya köşeye sıkıştırılmış
Bir pars gibi korkusuz, Fransız askerlerine
Cesaretlendirici sözlerle hitap etti. Sonra dönüp
Oliver'a, "Dostum, artık yeter! Burada, Ronceval'de
Yirmi bin Frank var, ama tek bir korkak yok. Frank Yasaları
İyi günde, kötü günde, karda kışta veya ateşte
Bey (derebeyi) uğruna mücadeleyi, her şeye
Katlanmayı, evet, ölmekten veya yaralanmaktan
Kaçınmamayı emreder. Hadi yoldaş, mızrağını al.
Bu görev bana Kral tarafından bahşedildi sevgili dostum!
Bu eldiveni benden sonra her kim takarsa,
"Bu ölümüne savaşan birinin kılıcıydı" diyecek.

Bu arada, Rheimslı Başpiskopos Turpin, atını
Mahmuzlayarak tepeye, bir kayanın üstüne çıkıp
Minberden konuşurcasına Franklara seslendi:
"Fransa'nın askerleri, Kral Charles bizi burada
Bırakırken sonuna kadar seve seve savaşacağımızı,
Gerekirse onun uğruna öleceğimizi biliyordu. Dahası,
Bizlerin Tanrı uğruna ölmeye hazır Hıristiyan
Askerleri olduğumuzu varsaydı. İspat etme zamanıdır.
Charles ve Tanrı'nın düşmanları işte tam karşınızda.
Şimdi günah çıkarın ve Tanrı'nın merhametine
Sığının ki, sizleri bağışlayabileyim. Ölecek olursanız

14 Alman savaşçılarının ideallerini Tacitus'un anlatısıyla kıyaslayınız (sf.162).

Şehitlik tacı ve Cennet sizlerin olacaktır."
Franklar atlarından inip yere diz çöktü, Turpin
Haç çıkararak onları kutsadı ve günahlarının
Kefaretini (düşmana) sağlam darbeler indirmek
Suretiyle ödeyeceklerini bildirdi.

Franklar yüreklenmişti, ayağa kalktılar. Turpin'in
Hakiki haçıyla günahları aklanmıştı. Savaş atlarına
Bindiler. İyi huylu şövalyelerdi. Bir şövalyenin
Teçhiz olması gerektiği gibi silahlandırılmışlardı ve
Savaşa susamıştılar! Derken, Roland sevgili arkadaşına
Dönüp dedi ki: "Ah yoldaş, şu bir gerçek ki,
Üvey kardeşim artçı müfrezeyi altın ve gümüşe sattı. Evet,
İspanya Kralıyla bizim kanımız üzerinden pazarlık yaptı.
Gel! Bunu onlara kılıcımızla ödetelim! Ölecek olursak
Charles intikamımızı alacaktır."

Ve Ronad küheylanını mahmuzlayıp Ronceval safları
Boyunca dörtnala at sürdü. Üstündeki zırh bedenine
İyi oturmuştu. Demir pençesinde gökyüzüne uzanan
Muhteşem bir mızrak vardı. Bembeyaz bayrağın
Mızrağın sapından aşağıya doğru sarkan altın püskülü
Elinin üstüne düşmüştü. Sanki ölüme değil de
Dansa gidiyormuş gibi gülüyordu yüzü. Ve Franklar
Önderlerini coşkuyla selamladı. Roland da onları
Selamladı ve *paynimlere* duyduğu korkunç nefret
İyilik dolu bakışlarında parlayıp sönerek dedi ki:
"Yavaş ilerleyin, çünkü düşman yeterince hızla koşuyor
Ölüme. Mızraklarından tırsmayın, çünkü birazdan
hepsi sizin olacak!" Tam da bu sırada düşman ordusu
Ölümcül bir darbe indirmek üzereydi.

Oliver dedi ki: "Boynuzuna üflemedin, çaresiz son
Kez savaşacağız, ama bu ne Kral'ın ne de onunla
birlikte Fransa'ya giden maiyetinin suçu. İleri, beyler!
Çaresizliğin verdiği güçle savaşın ve savaşın
Darbelerine cesaretle karşı durup büyük
Fransa Kralı'nın sloganını haykırın!" Ve haykırdılar: *"Montjoy!"*
Ah, keşke duyabilseydiniz! Duyabilseydiniz de
Kahramanlığın ne olduğunu görüp unutmasaydınız.

Ve saldırıya geçtiler. Tanrım! Nasıl da mağrur ve hiddetli!
Atların böğrüne çılgınca vurarak ölüme koşmaktalar.
Kahraman şövalyeler başka nasıl davranabilir ki?
Paynim ordusu da hız kesmiyor. *Paynimler* ve Franklar…
İşte savaşmaktalar!

Şair bu noktadan itibaren Frenk savaşçılarının yiğitliğinden bahseder.

Franklar yüz bin düşmanın saldırısına uğramış,
Tüm güçleriyle dayanmışlardı. Yüz bin düşmanın
İki bini kaçtı. Roland dedi ki: "Bu mücadeleyi
Savaşarak verenler, iyi ve sadık adamlar.
Dünyada hiçbir kral böyle askerlere sahip değildir.
Tarih bu yüzden Kralımızın en büyük olduğunu
yazmakta." O konuşur, Franklar savaş alanında
Gözyaşları içinde ölülerini veya ölmek üzere olan
Askerleri ararken, *paynim* kralının komutasında
Yeni bir *paynim* güruhu göründü.

Paynim kralı askerlerinin katledildiğini görmüş ve
İntikam almak üzere hızla yeni bir ordunun başına
Geçip davul ve zurna eşliğinde gelmişti. Önce
Zifir gibi bir siyahi, üstünde bir sürü işaret,
Dörtnala yaklaştı, en az diğerleri kadar meşumdu.
Ne Tanrı'ya ne de Meryem'in Oğlu'na inancı vardı.
Onun için vatana ihanet ve insanoğlunun katli
Galiçya altınından bile daha değerliydi. Kimse onu
Gülerken veya eğlenirken görmemişti, ama gözü pek
Olduğu için Marsila tarafından seviliyordu ki,
Elindeki ejderha nakışlı bayrak, onun bayrağıydı.
Onu gören başpiskopos, onu Hıristiyanca bir
Sevgiyle sevemedi; onu yakalayıp yok etmek için
Can atıyor, içinden şöyle diyordu: "Kâfirin en kötüsü
çaresiz olanıdır. Evet. Onu katledersem yanlış olmaz.
Ne olursa olsun, korkakları hiç sevmem."

Başpiskopos Turpin, Frankları *paynim* ordusunun
Üstüne işte böyle gönderdi. Altında bir zamanlar
Danimarka'da katletmiş olduğu büyük bir kralın
Atı vardı. Rüzgâr gibi koşan bu atın ayakları küçük,

Bacakları ince, ama kalçaları dar ve güçlü,
Sağrısı geniş, sırtı yüksek, yelesi sarıydı. Başının
Üstünde iki küçük kulak arsızca oturuyordu.
Başpiskopos, işte bu atın üstünde gitti *paynim*
Kralı ile görüşmeye. Kralın kolunda uzaklarda
Kim bilir hangi şeytanın ıssız, karanlık
Bir mağarada şekil verdiği, mücevherle bezeli,
Pırıl pırıl parlayan yuvarlak bir kalkan vardı.
Ama Turpin onu bir darbede indirdi. Muhteşem
Kalkan parçalanarak değerini kaybetti, esmer
Paynim ise düşüp öldü. Franklar haykırdı:
"İşte gerçek bir şövalye! Elindeki Haç güvende!"

Ama çevredeki otların arasına saklanmış
Olan *paynim* ordusunu gören Franklar dehşetle
Roland, Oliver ve Peers'e nefret kustu. Turpin
onlara korkmamalarını, kıpkırmızı savaş alanından
Utanç verici şarkılar yükselmediği sürece, bir adım bile
Uzaklaşmamalarını söyledi. Dedi ki: "Savaşarak ölmek
Daha iyidir, gerekirse öleceğiz. Bugün son günümüz
Olabilir, ama Cennet'e gideceğiz.
Cennet'in kapıları sizler için sonuna kadar açık.
Orada azizlerle birlikte güneş battı diye şarkı
Söyleyeceksiniz." Bu sözleri duyan Frenklerde
Ölüm korkusu kalmadı. "*Montjoy!*" diye haykırdılar.

Ve Roland, Oliver'a seslendi: "Baksana, Başpiskopos
Kılıçla kalkanı içi boş bir asa gibi kullanmakta."
Dostu cevap verdi: "Tanrı'nın adamı savaşın adamlarını
Yatıştırıyor." Ve Franklar yaralı oldukları halde
Savaşı sürdürdü. Görmeliydiniz! Kont Roland ve
Arkadaşının kılıçları ve mızraklarının ucuyla
Düşmanı nasıl katlettiklerini görmeliydiniz!
Şerefli Başpiskopos! Binlercesini katlettiler, diye yazıyor
Fransa'nın Kitabı. Dört mukateleyi kazandılar,
Ama beşincisi o kadar iyi gitmedi. Heyhat! Onca
Askerden, Tanrı'nın inayetiyle,
Sadece altmışı hayatta kaldı.

Roland, Oliver'ın isteğini sonunda kabul edip Frankların neredeyse tümü öldükten sonra Charlamagne'ı çağırmak üzere meşhur borazanını üfledi.

"Neden bana kızgınsın?" diye sordu Roland. Diğeri
Cevap verdi: "Yoldaş, hepsi senin hatan. Şövalyeliği
Sağduyuyla ıslah etmek yanlış değildir; yiğitlik
İtidalle değer kazanır. Senin budalaca kibrin nedeniyle
Franklar öldü. Bir daha asla Charles için savaşamayacaklar.
Beni dinleseydin Kral çoktan buradaydı. Savaşmalı,
Kazanmalıydık. Marsila çoktan katledilmiş olurdu.
Roland, senin düşüncesiz inatçılığın bizlere acı verdi.
Kral seni de kaybetmiş olacak ve senin gibiler bir daha
Asla olamayacak. Öleceksin ve Fransa sahipsiz,
Umutsuz kalacak. Dostluğumuz bu korkunç günle
Son bulacak ve karanlık gece bizi sonsuza dek ayıracak!"

Onları duyan Başpiskopos som altından mahmuzlarını
Küheylanının böğrüne vura vura bulundukları yere
Geldi ve onları kınayıp azarladı: "Sör Roland ve
sen, Roland'ın yoldaşı, tartışmayın, Tanrı aşkına!
Doğru, boruyu üflemek bizi kurtaramaz, çünkü
Artık çok geç, ama yine de iyi olur. Kral gelir ve
İntikamımızı alır. *Paynim* ordusunun İspanya'ya
Sevinçle dönmesine izin vermez. Franklarımız buraya
Gelince bizi paramparça bulacak, ama kurda
Kuşa yem olmayalım diye şefkatle kaldırıp
Adımızı anarak yük beygirleriyle eve götürecek,
Fransız kiliselerinden birinde gömecek."

Yaralı olan Roland sonunda borazanı çalar. Charlamagne'nın ordusu Oliver ölmek üzereyken yardıma gelir.

Yaralı şövalye ölümün yaklaştığını hisseder.
Görmüyor, duymuyordur. Başpiskopos attan iner
Ve yanına diz çökerek yüksek sesle onun adına
Günah çıkarır; ellerini birleştirip Cennet'le
Ödüllendirilmesi için Tanrı'ya yakarır, şanlı Kral Charles
Ve Güzel Fransa için, en çok da dostu Roland için dua eder.
Oliver'ın kalbi tekler, miğferli başı göğsüne gömülür,
Bedeni usulca ruhunu teslim ederken, Kutsal Ruh

Oyalanmaz. Bunu gören Roland haykıra haykıra ağlar.
Bir faninin kalbinden böylesi korkunç bir feryadın
Koptuğu duyulmamıştır.

Onları kurtarmak üzere yaklaşan Fransız ordusunun sesini duyan paynimler kaçar, Roland ölüme hazırlanır.

Roland'ın yaraları kıpkırmızı kanamakta, ölümün
Yakın olduğunu bildirmektedir. Büyük *Peers* için
Tanrı'ya, kendi ruhu için Cebrail'e ve baş meleğe
Dua eder. Sonra, sol elinde borusu, sağ elinde kılıcı
Olduğu halde ki, kimse onu sonradan suçlamasın,
Yeşil tarlayı aşıp kâfir İspanya'ya doğru bir ok mesafesi kadar
Yürüyerek bir tepeye tırmanır; tepede
İki ağacın gökyüzüne uzanan dallarının gölgelediği
Dört mermer parçasının dibine, yumuşak çimenlerin
Üstünde düşüp uzanır. Ölmek üzeredir.

Tepe yüksek, dört beyaz taşı ve yeşil otları gölgeleyen
İki ağaç daha da yüksektir. Derken, yüzü gözü kan içinde
Bir ceset yığınının üstüne atılmış, ölü taklidi yapan
Bir kâfir tüm heybetiyle dikilir ve ona doğru koşarak,
Haykırır: "Büyük Charles'ın yeğeni işte şimdi teslim
olacak! Kılıcını alıp eve, Arabistan'a götüreceğim!"
Elini uzatıp kılıca dokunur dokunmaz Roland kendine gelir.

Roland, yabancı bir elin Durendal'ına uzandığını
Hisseder etmez gözlerini açmış, "Dur! Dost değilsin sen!"
Diye bağırarak elinin altındaki borazanı kâfirin miğferli
Başına indirip miğferi de, başını da ezer. "Seni korkak!
Doğru veya yanlış, bana dokunmaya nasıl cüret
edersin? Zavallı şey! Duyanlar delirmiş olduğuna
hükmedecek, ama fildişi boynuzum paramparça oldu,
altın ağızlığı kırıldı."

Ölmek üzere olan Roland'ın gözleri kararmıştı, ama
Gücünü toplayıp tekrar ayağa kalktı. Korkunç bir
öfkeyle pırıl pırıl parlayan Durendal'ini önündeki
Taşa vurdu. Titreşen çelikten büyük ses çıktı, ama
Ne kırıldı ne çizildi. Roland haykırdı: "Aziz Meryem,
yardım et bana! Kılıcım Durendal, senin çeliğin

Uğursuz bir saatte çekilmiş. Senden vazgeçmek, seni
Aziz bilmemek zorundayım. Oysa ne çok savaşmış,
Artık o beyaz sakallıya ait olan ne çok yer fethetmiştik!
Tanrı seni korku nedir bilmeyene bahşetsin. Güzel kılıç,
Seni cesur ve gerçek bir şövalye kullandı. Belki de
Fransa'nın en iyisi!"

Ve Roland kılıcını tekrar mermere vurdu. Çelik çınladı,
Ama kırılmadı. Roland çeliği kıramayacağını anlayınca,
Haykırdı: "Ah Durendal, parlak güneşin altında ne kadar
Parlak, ne kadar aksın! Diyorlar ki, Kral maiyetini
Morianne'de toplamış. Tanrı müjdeledi, seni, büyük
Komutanlarından birine verecekmiş. O halde beni ışığınla sar.
Britanya'yı seninle birlikte Kral için fethettim; ve
Normandiya'yı ve Akitanya'yı ve Lombardiya'yı ve
Romanya'yı. Bavyera, büyük Flander, Burgonya, Polonya ve
Efendime daima hizmet edeceğine yemin edip onun
İradesinin sarışın Saksonlar için kanun olduğunu teslim eden
Uzak İstanbul'u da seninle birlikte kazandık. İskoçya'yı,
vahşi Galler'i ve İrlanda'yı da onun için seninle birlikte
Aldık. İngiltere de onun nüfuzu altında. Beyaz sakallı
Charles'ın elindeki tüm diyarların üstesinden
Seninle birlikte geldik, ama senin için üzülüyorum,
Sevgili Durendal. Senin İspanya'da Sarazenlerin eline
Düşmenden korkuyorum. Buna izin verme Tanrım!"

Roland kılıcını tekrar mermere vurdu ve bu kez küçük
Bir parçasını yonttu. Çelik çın çın çınladı, ama kırılmadı,
Gökyüzüne fırladı. Roland ne kadar uğraşırsa uğraşsın
Onu kıramayacağını anlayıp ona şefkatle hitap etti:
"Ah Durendal, ne kadar güzelsin ve kutsal. Kabzanda
kutsal emanetler saklı, evet, Petrus'un dişi, şehit Basil'in kanı
Aziz Dennis'in saçı ve Kutsal Meryem'in giysisinden
Bir parça saklı. Seni bir Hıristiyan kullanmalı. Tanrı
Seni Sarazenlerin eline düşmekten korusun. Ah tatlı
Durendal, Roland seninle ne çok diyar fethetti. Artık
Hepsi sakalı beyazlaşmış olan Frankların hükümdarı
Büyük Charles'ın emrinde."

Derken, ölümün bedenini baştan kalbe ele geçirmek üzere
Olduğunu hissetti. Onu (bedenini) yere yatırıp borazanıyla
Kılıcını altına yerleştirdi, yüzünü korkak kâfirlerin kaçtığı
Cihete çevirdi ki, Kral onun bir fatih olarak öldüğünü anlasın.
Sonra sesini gökyüzüne çevirip onun sadık kulu olduğunu
Teyit ederek sağ elindeki eldivenle ona sevgisini sundu.

Evet, Roland ölmek üzere olduğunu biliyordu. Yüksek
bir tepede, kâfir İspanya'ya bakarak uzanmış yatıyordu.
Göğsüne vurup haykırdı: "Affet, Tanrım! Hatalarımı bağışla.
Doğduğum günden bugüne işlediğim günahları bağışla."
Çelik eldivenini yukarıya, mavi gökyüzüne kaldırdı ki,
Altın kanatlı melekler gelip ruhunu Tanrı katına götürsünler.

Yüksek bir çamın altında uzanmış yatıyordu. Yüzünü
İspanya'ya dönüp anılarını yad etti: Fethettiği diyarları,
Güzel Fransa'yı, akrabalarını, onu kendi oğlu gibi seven
Büyük Charles'ı. Tüm üzüntüsüne rağmen, bir şövalyenin
Nasıl dua etmesi gerektiğini hatırlayıp dedi ki: "Sözü
Hakikatin kendisi olan Baba, sen ki Lazarus'u fidye
Karşılığı mezarından, Daniel'i yırtıcı aslanlardan kurtardın,
ruhumu hayatım boyunca işlediğim günahlardan kurtar." Ve
Başı usulca omzuna düştü. Ellerini birleştirip dua ederken
öldü. Ve altın kanatlı bir ruh yanında Aziz Michael[15] ve
Cebrail olduğu halde gelip ruhunu gökyüzüne,
Tanrı katına taşıdı.

* *The Song of Roland*, The Macmillen Company, 1952.

B. GEÇ ORTA ÇAĞ

Roma idaresinin çöküşünün üstünden pek de yaratıcı ve verimli olmayan yüzyıllar geçtikten sonra, 1100'de, kurumsal yapılanma, idealler ve üslup itibariyle, genellikle "Orta Çağ" olarak tanımladığımız dönem başlar. Sicilya-Palermo'dan Kuzey İngiltere-Durham'a kadar her yerde önce Romanesk, sonra da Gotik tarzında kiliseler inşa edilir. Bolonya ve Paris'te hukuk ve ilahiyatta uzmanlaşan, On Üçüncü yüzyıldan itibaren uluslararası üniversiteler olarak hizmet vermeye başlayacak yüksekokullar açılır. Sicilya, Roma ve İngiltere'de akılcılığa yönelen hükümetler vergi tahsil etmeye

15 St. Michael, gerek Yahudi, gerek Hıristiyan, gerekse İslam geleneğinde (*Mikail*, Kuran-ı Kerim 2:98) Tanrı'nın Ordusu'na komuta eden baş melektir.

başlarken, yönetimde adil olmayı görev bildiklerini resmen ilan ederler. On İkinci yüzyıl Avrupa medeniyetini şekillendirecek olan kurum ve değerleri yaratan büyük gelişimlere sahne oldu.

Hıristiyan Avrupanın, On Birinci yüzyılın son çeyreğine kadar siyaset teorisi ürettiği söylenemez. Buna karşın, Kutsal Roma İmparatoru IV. Henry ile Papa VII. Gregorius çekişmelerinin[16] yüze yakın törel risale (tract), tez ve çözümleme doğurmak suretiyle, siyasal düşüncede bir büyük geleneğin yolunu açtığı da doğrudur. Ne var ki, daha en başından itibaren Orta Çağın birey ve topluma ilişkin kuramlarının, doğruyu ararken yanlışa düşen kişinin külliyen ve sonsuza dek lânetlenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu şeklinde, klasik düşüncede rastlanmayan bir telmihi vardı. Hal böyle olunca, Orta Çağda siyasi tartışmalar eninde sonunda dini tartışmalara dönüşmekteydi. Aynı durum, iktisat teorisi için de söz konusuydu.

Atama yetkisinin kimde olduğu meselesi Orta Çağ süresince çözümlenemezken, Kilise ile Devlet, Papa ile İmparator arasındaki ilişkilerin nasıl tanzim edilmeleri gerektiği, siyasi otoritenin kaynağı, bu otoritenin kilise ya da krallık içindeki yapılanma biçimi tartışılmaya devam edildi. On İkinci yüzyılda, Roma kanunlarının yeniden gündeme alınmasıyla başlayan süreç, insanları hukuk ve adalet konularında daha bütünlüklü ve tutarlı bir çerçevede düşünmeye yöneltti. Nitekim, izleyen yıllarda yapılan araştırmalar daha teknik ve ayrıntılıydı, ancak tartışmaların sonu gelmiyor, bildik konular üzerinde tekrar ve tekrar konuşuluyordu. Buna karşın, yüzlerce yıl önce söylenen sözlerin bambaşka ortamlarda tekrarlanmaları durumunda, yarattıkları algı ve etkinin farklılaştığı da görülmekteydi.

Orta Çağ hukuk anlayışının dönemin adli müesseseleri üzerindeki belirleyici etkisi, teori-kurum ilişkisinde dünyanın en iyi örneğini teşkil eder. Doğru olanı yapmaya verilen önem siyasal olduğu kadar dinsel bir görev addedildiğinden, önderler o güne dek rastlanmayan bilinçli bir tutumla, ayrıntılı hukuk sistemleri geliştirmeye yönelmiştir. Bu yöneliş, kral, baron veya şehir baronları kadar papalar ve piskoposlar için de geçerlidir. Nitekim, Avrupa'nın gelişmesinin temelini gerek Kilise'nin gerekse seküler devlet yönetimi ve meclis/parlamento[17] aygıtının "anayasacılık" olarak tanımlanabilecek hukukun üstünlüğü kavramına, bireyin ve topluluğun haklarına duyulan ilgi oluşturur. İtalyan şehirlerinin yurttaş meclislerini saymazsak, genellikle kral ya da prensin adamlarından oluşan Orta Çağ meclis/parlamentoları demokratik değillerdir, ama yine de anlaşmazlıkları "parlamento" sözcüğünün ruhu uyarınca konuşup tartışmak suretiyle gidermeye çalışırlardı.

16 İngilizce *investiture controversy* olarak tabir edilen bu ihtilaf, 1070'den 1122'ye kadar piskoposların atanmasından ruhban sınıfın yapılanmasına kadar pek çok konuda kilise ile seküler yönetimin arasını açtı. Söz konusu ihtilaf İmparator ile Papa arasında kalmayıp Kilise'nin reformu konusunda Papalığın sonunda Fransa ve İngiltere krallarıyla anlaşmasına kadar uzandı.

17 İngilizce *parliament* (parlamento, meclis) sözcüğü, Fransızca *parler,* yani *konuşmak* anlamına gelen sözcükten türetilmiştir.

Cicero tarafından sıkça "her insanın hakkını vermek" olarak tanımlanan adalet kaygısı, mali ve ticari alanlarda da hissedilmeye başladı. Para, On İkinci yüzyıldan itibaren giderek önem kazandı. Kilise artan maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere finansman mekanizmaları oluşturdu. Büyük şehirlerde kurulan panayırlar, dağıtım teşkilatlarına dönüşürken, üretim bazı şehirlerde uluslararası ihracat yapılabilecek boyutlara ulaştı. Ticaret ve sanayi, yarattığı büyük zenginliğin yanısıra, cahil ve zayıfın istismarı, sahtekârlık gibi iş hayatının girift yapılanmasında mündemiç olan bildik sorunlarını da getirdi. Hıristiyan öğretisinde böylesi zenginlik ve istismara yer yoktu. Dahası, çağ, hükümranlığın başlıca amacının adalet dağıtmak olarak algılandığı bir çağdı. İlahiyatçılar kadar teorisyenler de ekonomide sosyal adalet sağlamanın yolları üzerinde kafa yormaya, yazmaya koyuldu.

Bu yıllar aynı zamanda kentli girişimcilerin kurdukları kumaş borsalarının gündelik işleyişi ile geleneksel doğrular arasında baş gösteren çelişkileri anlatan hikâyelerin kaleme alındığı yıllardır. Chaucer, Langland gibi yazarlar, Orta Çağın sonlarına doğru daha da sertleştiğine tanık oldukları çelişkileri eleştirir.

Hıristiyan toplumunun kimi mensupları, Paris, Oxford, Bolonya, Salamanca, daha sonra da Köln, Prag ve Karakov tüccarlarıyla dirsek teması içinde olan Avrupalı akademisyenlere iyi gözle bakmazken, teknik alanlardakiler hariç hemen hiçbir başarıları takdir görmez. Hal böyle olunca, eğitim-öğretim ne gerekli, ne de muteber sayılacaktır. Oysa, Hıristiyan toplumunda bilime kuramsal çerçevede yer vardı. On Üçüncü yüzyılın sonlarında meslek sahibi ("mektepli") olmanın değerini sorgulayan düşünür sayısı da yok denecek kadar azdı ve hukukçular vatandaşların yaşamlarını hakkaniyetle düzenlemek, huzur sağlamak için uğraşan hükümetler için çalışmakta, hekimler bedenleri onarmakta, bilim adamları ve matematikçiler, Tanrı yarattığı için araştırmaya değer bulunan kâinatın maddi koşullarını keşfetmeye çalışmak cesaretini göstermekteydiler.

* Peter Reisenberg, The Traditions of the Western World, Rand McNally&Co., Chicago, 1967

1. Hıristiyan Ortak Pazarını[18] Kim Yönetmektedir?

Batı Avrupa Kilisesi, Papa VII. Gregorius'dan (1073-1085) önceki bin yıl boyunca, genellikle "alaylıların" elindeydi. "Alaylılar" sayesinde kaim olarak Charlamagne gibi Kilise idealini benimseyen kral/imparatorlar tarafından korundu; sahip oldukları topraklar, Hıristiyan ilkeleri doğrultusunda yönetildi. Buna karşın, vaftiz edilmiş olmalarına rağmen, dini ve Kilise'yi kişisel çıkarları için kullanıp piskoposları pek de önemsemeyen hükümranlar da vardı.

---

18 *Commonwealth:* Kamu yararına olan durum.

On Birinci yüzyılın ikinci yarısında, Roma'da, amacı, kabaca, Kilise'yi arındırmak, insanlığı kurtuluşa sevk etmek olan bir reform hareketi baş vererek, aralarında, ilahiyat ve Hıristiyan hukuku araştırmalarını, manastırlarda kurumsallaşan din ve riyazet ruhunun güçlendirilmesini, "alaylıların" da din işlerine müdahale edebileceğini hususları gündeme getirdi.

"Alaylı" olduğu halde Kilise'ye/dine müdahale edenlerden biri de İmparator III. Henry'ydi. Henry, 1055'de Roma'ya giderek, papalık tahtı için mücadele eden üç aday arasındaki rekabete son veren, makama kendi adamını nasp etmiştir. Henry, müdahaleyi, konumunun geleneksel sorumluluğu olarak görmüş, iyi bir seçim yapmak suretiyle de ağırlığını reformdan yana koyduğunu göstermiştir. Ancak, bir yıl sonra ölür; yerine geçen oğlunun küçük yaşta olmasından istifade eden itibar sahibi ve becerikli bir dizi papa, izleyen iki yüz yıl boyunca Avrupa yaşamına her yönüyle hükmedecek olan papalık kurumlarını oluşturur, Roma Kilisesi'ni inşa ve ihya ederler.

Hanedanların egemenliğinden zaman içinde kurtulan Papalık, kendi bürokrasisini kurumsallaştırmak suretiyle işlevselliğini arttıracak, ardından, asırlardır verilen vaazların ve tedrisin en sonunda uyandırabildiği dini bilincin avantajını da kullanarak, amaçlarını gerçekleştirecek hükümetini kurar. Batı toplumunun önderliğinin kendisinde olduğunu ilanla, gereklerini yerine getirmeye girişir. "Gregoryan Devrimi" diye bilinen bu devasa hareket, adını VII. Gregorius'dan alır; ancak, hareketi başlattığı için değil, "büyük kriz" olarak anılan dönemde, İmparator IV. Henry ile mücadele ettiği, papalığa asırlarca hizmet verecek olan ideolojik ve kurumsal gelişimi bütünleştirdiği için.

Derin inanç sahibi papalar kendilerini ve Alman piskoposlarını, İmparatorluğun vesayetinden kurtarmaya çalışadursun, genç İmparator IV. Henry (1056-1106) Almanya'da "modern" merkezi bir monarşinin kurumlarını oluşturma peşindedir. IV. Gregorius'a çattığı 1070'lerde Henry'nin ordusu, piskoposlara bağışladığı büyük araziler karşılığında emrine tahsis edilen süvarilerden oluşmaya devam etmektedir. Ne ki, aslında geleneksel bir durum olan, hatta tarih boyunca Kilise ile Devlet ilişkilerinin saygın bir göstergesi sayılan bu uygulamaya, Papalık, Kilise'nin bu şekilde kullanılmasına son verilmesi gerektiği şeklinde bir argümanla karşı çıkar. İzleyen belgeler, On Birinci yüzyıldan On Dördüncü yüzyılın başlarına kadarki süreçte, tarafların siyasi otoritenin niteliğine dair düşünce, görüş ve iddialarının nasıl geliştiğini göstermektedir. Papalığın yasalara, Kutsal Yazılar'a ve temayüllere dair öne sürdüğü kuramların seküler imparatorluk tarafından da dayanak alınıyor olması dikkat çekicidir.

*Papa VII. Gregory'nin, IV. Henry Nezdinde Papalık Politikasını Savunmak Üzere Metzli Hermann'a Yazdığı Mektup**

Gregory'den sevgili Hıristiyan kardeşi, Metz[19] Başpiskoposu Hermann'a selam...

Hz. İsa'nın yasasını göz ardı eden, kiliseleri ve imparatorluğu tahrip eden dalalet içindeki Kral Henry'yi aforoz edemediğiniz gibi, ona olan bağlılık yemininizden de vazgeçemediğinizden, sizleri Kutsal Papalık Makamı'nın yetkisi hakkında iğrenç bir dille konuşarak saçmalayanların budalalığından korumamızı talep ediyorsun. Bunun Kutsal Yazılar'da o kadar çok ve inandırıcı örneği var ki, talebine cevap vermek abestir. Hakikati tahrif eden, hakikate lanetlenme pahasına ters düşenlerin bunu akılsızlıktan, çaresizlikten veya cehaletten yaptıklarına inanmıyoruz. Hiç şaşırmadım! Bu, kötülerin kendi adaletsizliklerini örtbas etmek için başvurdukları yoldur, zira yalan söylemenin bedelini hiç dikkate almazlar.

Mevcut bir sürü kanıttan birkaçını anmak adına: "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üstüne kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de bağlanmış olacak; yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde de çözülmüş olacak." Yoksa krallar bundan muaf mı? Tanrı'nın Oğlu'na merbut Aziz Petrus'un sürüsünden değiller mi yoksa? Sorarım sana, ta ki Tanrı'ya kulluk etmenin ağırlığına dayanamayıp Şeytan'la muhatap olsun ve Hz. İsa'nın sürüsünden sayılmak istemesin, kendini kâinatın bahşettiği bu bağlayıcı gücün ışında gören kim Aziz Petrus'tan kopabilir? Zavallı özgürlüğü ona hiçbir şey kazandırmayacak, Petrus'a bahşedilen gücü o mağrur boynundan çıkarıp atması halinde Tanrı'nın huzuruna çıktığında yükü daha da ağırlaşmış olacaktır.

İlahi iradenin temsilcisi, Kilise egemenliğinin temeli/belkemiği olan bu kurum, özellikle Havarilerin başı Aziz Petrus'a bildirilen semavi hükmün bahşettiği ve mühürlediği bu imtiyaz, kutsal babalar tarafından minnetle karşılanıp korunmuş; hem Kutsal Roma Kilisesi'ne hem de genel olarak onun yasaları ve yazılarına "evrensel ana" adı verilmiştir. Kutsal babalar, Kilise'nin kutsal dinimize dair eğitim ve öğretimini benimsemekle kalmaz, adlî kararlarını da kabul eder. Nitekim belli başlı tüm davaların, kiliselerin alacağı tüm önemli kararların, Baş ve Ana olarak, Kutsal Roma Kilisesi'nin

19 Metzli başpiskopos Hermann, Gregory'nin kendi yanına çekmek istediği önemli Alman papazlardan biridir. Gregory'nin bu mektupta dile getirdiği görüşleri biraz olağan dışı bulunduğu için açıklanmaya muhtaçtır.

hukuku çerçevesinde ele alınması gerektiği, Kilise'nin hiçbir kararının temyiz edilemeyeceği, verdiği hükmün hiç kimse tarafından eleştirilemeyeceği ve iptal edilemeyeceği hususlarında, tek ruh ve tek sesle anlaşmışlardır.

İmparator Anastasius[20]'a yazan Papa Gelasius, Kutsal Papalık Makamı'nın ilahi hükme dayalı yetkilerini şöyle açıklar:

> "İnananlar, kutsal görevlerini hakkıyla yerine getiren din adamlarına teslim olmalıdır elbet, ama ilahi hükümdarın daha sonraları tüm piskoposların en üst düzey amiri tayin ettiği ve Kilise'nin sadakatini kazanan patriğin hükmüne teslim olmak daha da önemlidir. Tüm ferasetiniz ile siz de kabul etmelisiniz ki, idraki itibariyle hiç kimse, Hz. İsa'nın sözüyle diğerlerinin üstünde tutulan (konumlanmış olan) ve saygıdeğer Kilise'nin (bu sözleri) teyidi suretiyle hâlâ sadakatle Baş kabul ettiği biriyle eş tutulamaz."

Benzer bir biçimde, Papa Julius[21] da doğudaki piskoposlara yazmış ve Kutsal Papalık Makamı'nın ilahi hükme dayalı yetkilerini şöyle açıklamıştır:

> "Kardeşlerim, Kutsal Papalık Makamı'nın ilahi hükme dayalı yetkileri hakkında konuşurken daha dikkatli olmalı, Hz. İsa Mesih'in göksel krallığın kapılarını açıp kapama gücü bahşetmek suretiyle (Kilise'ye) gösterdiği ihtimama işaret eden şu sözlerini hatırlamalıydınız: 'Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üstüne kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Egemenliği'nin anahtarlarını sana vereceğim.'

Cennetin kapılarını açıp kapama gücüne sahip olan (Kilise), nasıl olur da yeryüzünü yargılayamaz? Tanrı korusun! Kutsal Havari Pavlus'un şu sözlerini hatırlayın: "Melekleri yargılayacağımızı bilmez misin? Ve bu yaşama dair daha nicelerini?"

Keza, Papa Gregorius[22] Kutsal Papalık Makamı'nın ilahi hükme dayalı buyruklarına karşı gelmeye cesaret eden kralların tahttan indirilmek suretiyle cezalandırılmaları gerektiğini beyanla, bazı senatörlerle keşişlere şöyle yazmıştı:

---

20 I. Anastasisus, 491-518 yılları arasında Doğu Roma imparatorudur. Kutsal Roma Kilisesi'nin papalarından biri olan Gelasius (492-496), Kilise-Devlet ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair kuramıyla ünlüdür ve şöyle der: *Bu dünya iki belli başlı güç tarafından yönetilir: papalık ve krallar.* Gelasius'un bu sözlerle her iki gücün ilahi ve fakat birbirinden bağımsız, farklı faaliyet alanları olduğunu ima ettiği söylenir.

21 337-352 arasında papalık yaptı. Papa'nın tek başına, tüm kiliselerin üstünde temyiz hakkı olduğunu savunurdu.

22 590-604 arasında papalık yaptı. Roma'daki piskoposluğu süresince atılganlık timsaliydi. Roma'yı tehdit etmek suretiyle, kutsal şehri korumakla yükümlü olan Roma imparatorunun şerefiyle oynayan Lombardiyalılar ile müzakereye oturdu, oysa, kuramsal olarak iki gücün (papalık ve imparatorluk) ayrılmasından yanaydı.

> "Bir kral, piskopos, rahip, yargıç veya herhangi seküler biri göz ardı etmek suretiyle buyruklarımıza karşı gelirse, makamından olacak; bu yanlışı nedeniyle Tanrı'nın adaleti nezdinde hüküm giydiğini böylece öğrenecektir. Ve yanlışını düzeltmediği takdirde, yasaya uymayan davranışlarının kefaretini, Babamız ve Kurtarıcımız Hz. İsa Mesih'in kanından ve kutsal bedeninden dışlanarak Tanrı'nın huzuruna çıktığı gün ödeyecek, müstahak olduğu cezayı böyle çekecektir."

O halde, öğreticilerin en şefkatlisi kutlu Gregorius'un buyruklarına karşı gelen krallar tahttan indirilmekle kalmayıp aforoz edilmeli ve Tanrı katında yargılanmak üzere hüküm giymelidir. Buna kim karşı çıkıp bizi suçlayabilir? Henry, Kutsal Papalık Makamı'nın hükmünü hiçe saydığı gibi ayaklar altına almakta ve böylelikle kiliselerini de yok etmektedir.

Aziz Petrus'un Clement'in papazlığa atanmasına değinen mektubundan biliyoruz ki, "Onun (Clement) konuşmadığı biriyle dost olan insan, Tanrı'nın Kilisesi'ni ortadan kaldırmak isteyenlerdendir; bedenen bizimle olduğu halde kalbiyle ve aklıyla bize karşıdır. Böyle bir insan, bize açıkça düşmanlık edenlerden çok daha kötüdür, çünkü dostluk kisvesi altında düşmanca davranmakta, kiliseyi tahrip etmektedir." Pek aziz [bildiğim] Aziz Petrus davranışlarına karşı olduğu insanlarla ilişki kuranlar hakkında böyle sert bir hükme varmışsa, papanın karşı olduğu biri hakkında nasıl bir hüküm verirdi bir düşün.

Şimdi konuya dönelim: Tanrı nedir bilmeyen insanların icadı olan dünyevi saltanat, Her Şeye Kadir Tanrı'nın tasarrufuyla bu dünyaya bahşedilmiş olana (Kilise'ye) tabi değil midir? Tanrı ve insan olduğuna inandığımız Tanrı'nın Oğlu, Baba'nın sağ tarafında oturan Başrahip olarak bizlere şefaat etmekte. O (Hz. İsa), bu dünyada şişine şişine gezen beşeri saltanata tenezzül etmediği için kendini kurban etti.

Tanrı nedir bilmeyenlerden türeyip bu dünyanın prensi olan Şeytan'a uyarak kibirle, talanla, fesatla, ihanetle -özetle her türlü suçu işleyerek- kendini diğer insanların üstünde tutan kral ve prenslerin gözü dönmüş arsızlıklarının ne denli çekilmez olduğunu bilmeyen var mı? O halde, Tanrı'nın vekillerine boyun eğdirmeye çalışanlar kibrin elebaşları değil de nedir? En Yüce Olanın Oğlu, Başrahibimiz dünya nimetleri sunmak suretiyle kendisini ayartmak isteyenlere şöyle der: "Bana secde ederseniz, bütün bunları ben size vereceğim."

Hz. İsa'nın rahiplerinin, kral ve prenslerin ve tüm inananların efendileri ve babaları olduğundan kuşku duyan var mı? Evladın babasını veya talebenin hocasını yönetmesi veya bağlanması beklenirken (onun) elini haksız

yere bağlaması ya da gevşetip salıvermesi acınası bir budalalık değil midir? Anlaşılan, dünyanın tüm kralları ve prenslerinin efendisi, Büyük Konstantin[23], bütün bunların idrakiyle -Aziz Gregorius'un imparator Mauritius[24]'a yazdığı mektupta belirttiği üzere- İznik'te, kutsal kilise meclisinde toplanan piskoposlara üstünlük taslamadığı gibi, onlara tanrılar diye hitap ederek aldıkları tüm kararlara saygı göstermiştir.

Papa Gelasius ise İmparator Anastasius'un dikkatine sunulan hakikati vurgulayarak, bunu kendisine yapılan bir haksızlık olarak görmemesi için, şöyle der:

> "Ah yüce imparator, söz sahibi iki güç vardır, bunlardan biri kutsal rahipliğin, diğeri kralların gücüdür. Kutsal rahipliğin gücü o kadar büyüktür ki, kıyamet gününde kralların hesabı ondan sorulacaktır. Bilin ki, onlar size değil, siz onların hükmüne tabisiniz."

Nitekim bu gibi tebliğ ve beyanlara dayanarak imparatorları ve kralları aforoz eden birçok piskopos vardır.

Uhuvvetiniz şunu da unutmamalıdır ki, şeytanları kovmak üzere ruhani imparatorlara, (yani) üfürükçülere[25] bahşedilen güç daha da büyüktür ve dünyevi ikbal peşinde olan herhangi bir insan onlara danışabilir. Takva ehli olmayan, Tanrı korkusu bilmeyen tüm kral ve prensler şeytanlar tarafından yönetilerek sefalete düşer. Bu insanlar, insan ruhunun iyiliği, yararı için rahipler gibi Tanrı aşkına değil, kendi ihtiraslarını tatmin etmek üzere yöneterek dayanılmaz bir kibir sergiler. Aziz Augustin, Hıristiyan öğretisine dair ilk kitabında bunlar için şöyle der: "Kendisinin doğal eşiti olan insanları yönetmeye kalkışanların kibri her türlü tahammülün üstündedir." Eğer üfürükçülerin gücü, dediğimiz gibi, şeytana yetiyorsa, şeytana tabi olanların ve onların bir uzvu gibi davrananların vay haline! Ve eğer üfürükçüler bunlardan üstünse, rahiplerin çok daha üstün olduğu aşikâr!

Dahası, sonu yaklaşan her Hıristiyan kral cehenneme gitmemek, karanlıktan aydınlığa çıkmak ve Tanrı'nın huzuruna günahlarından arınmış olarak çıkabilmek için rahiplerden ricacı olur. Sıradan bir insan veya din adamı, ölmek üzere olan kim ruhunun selameti için bir kraldan yardım ister? Ve

23 I. Konstantin (288-337) Batı tarihinde "Büyük" olarak anılır, çünkü Hıristiyanlığı kabul eden ve Kilise'nin iç işleyişiyle meşgul olan ilk imparatordur. 325'te İznik Konseyi'ni toplamıştır.

24 Bizans imparatoru olan Maritius (539-602) Persler ile Avarlara karşı savaşmıştı.

25 İngilizce *exorcist*, üfürükçülük, dua okuyarak kötü ruhları kovan kişi. Üfürükçülük kilise yasalarınca sıkı bir düzenlemeye tabi olmakla birlikte, Katolik Kilisesi bu güce sahip olduğunu iddia eder. Erken dönemde bu güce sahip olan kişilere *exorcist* adı verilmiştir. Orta Çağda din adamları hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alırlardı.

hangi kral veya imparator, bir Hıristiyanı kutsal suyla vaftiz etmek suretiyle Tanrı'nın oğlu olarak takdis edip Şeytan'ın elinden alabilir? Ya da içlerinden hangisi -ki bu Hıristiyanlığın en güzel yanıdır- tek bir sözüyle Tanrı'nın kanına ve bedenine vücut verebilir? Ve içlerinden hangisine gökyüzünde ve dünyada bağlama ve çözme gücü bahşedilmiştir? Bütün bunlar piskoposluğun büyük bir üstünlüğe sahip olduğunun göstergesidir.

İçlerinden hangisi, bırak görevden almayı, din adamlarından birine rütbe takdir edebilir? Çünkü papazlar bir diğer papazı görevden alırken akıllı davranıp sadece Papalık Makamı'na danışır. Papazların krallardan daha üstün olduğundan en cahilin bile şüphesi yoktur. Eğer kralların günahları piskoposlar tarafından yargılanacaksa, bunu Roma'nın ruhani liderinden daha iyi kim yapabilir?

Kısacası, kim olursa olsun, tüm iyi Hıristiyanlar, kötü bir prens değil, bir kraldır denebilir; çünkü krallar Tanrı aşkına özenli davranırken prensler -kendi kendilerinin düşmanı olduklarından- Tanrı aşkına değil, kendi ihtiraslarını tatmin etmek için yöneterek, acımasız davranır. Kralınki sahici Mesih bedeni, prenslerinki ise sahici Şeytan bedenidir. Krallar sonsuza dek yönetebilecek şekilde hareket eder. Prenslerin gücü ise onların -kibrin çocuklarının kralıyla, (yani) karanlıklar prensiyle birlikte- sonsuza dek lanetlenip yok olmalarına hizmet eder.

Kötü din adamlarının sevip saydıkları krallarından yana olmalarının nedeni, onlar tarafından onurlandırılıyor olmalarıdır; dolayısıyla, bunda şaşılacak bir şey yok. Ne var ki, her kim tarafından onurlandırılmış olursa olsun, bu Tanrı'yı ucuz bir fiyata satmak anlamına gelir. Çünkü seçilen kişiler ayrılmaz bir biçimde Baş ile bütünleşirken, kötüler de -iyiye karşı- kötülüğün başıyla bağlanmış demektir. Bunlarla tartışmaktansa, (bari) İblis'in elinden kurtulup Tanrı katında yargılandıktan sonra hakikati görebilsinler diye, yaşlı gözlerle dua etmelidir.

Tanrı aşkına değil, kendi ihtiraslarını tatmin etmek için yöneten kibirli kral ve imparatorlardan bahsettiğimiz yeter. Ne var ki, herkesi konumuna göre uyarmak görevimiz olduğuna göre, kralları, imparatorları ve prensleri -Tanrı'nın yardımıyla- kibirle baş edebilecek şekilde güçlendirmeli, onları tevazu silahıyla donatmalıdır. Biliyoruz ki, şan, şöhret ve özellikle de bu dünyaya dair alışkanlıklar yöneticilerin başını döndürerek tevazuu unutturur, diğerlerine üstünlük taslamalarına neden olur. Dolayısıyla, öyle görünüyor ki, şan ve şöhret peşinde koşan imparator ve kralların alçakgönüllü olmayı ve hazdan ziyade korkuyu öğrenmelerinde fayda vardır. Bu durumda, imparator ve kralların tahtın ne kadar ürkütücü, hatta tehlikeli olduğunu, o makamda pek az insanın mağfiret bulduğunu ve Tanrı'nın merhametine

sığınmak suretiyle kurtulanların, Kilise'nin ilahi adaletinde birçok tevazu sahibi insandan daha az tanınır/bilinir olduğu gerçeğini iyi düşünmeleri lazım. Dünyanın başlangıcından bugüne kadar imparator veya kralların şefkatli olduğuna, dünyevi yaşamı küçümseyen diğer pek çok insan gibi, inançlı ve erdemli bir yaşam sürdüklerine dair hiçbir kayda rastlanmamaktadır, ama bizler bunların çoğunun Tanrı'nın merhametine sığınarak kurtulduklarına inanıyoruz. İmparator ve krallar arasında mucizeleriyle maruf Havariler ve Şehitler bir yana, Aziz Martin, Aziz Antony ve Aziz Benediktus'a[26] ne demeli? Hangi imparator veya kral ölüyü diriltmiş, cüzamlıyı iyileştirmiş veya körün gözlerini açmıştır? Doğru, Kutsal Kilise İmparator Konstantin'i dindarlığıyla, Theodosius ve Honorius'u, Charles ve Louis[27]'i adaletli olmalarıyla övgü ve saygıyla anar; bunlar Hıristiyanlığın savunuculuğunu, kiliselerin hamiliğini yapmıştır, ama yaptıkları bu muhteşem işlerle ün kazandıkları söylenemez. Kutsal Kilise, kaç kral veya imparatorun adını kiliselere vermek suretiyle ünlenmesine hizmet etmiştir ki?

Krallar ve prensler dünyevi yaşamda yükseldikleri ölçüde derin ve sonsuz bir ateşin içine düşmekten korkmalıdır. Nitekim şöyle denir: "Büyük güç sahibi olanlar, büyük acı çekeceklerdir." Yönettikleri insanların hesabını Tanrı'ya onlar verecektir. Tek bir insanın bile ruhuna sahip çıkıp onu korumak kolay değilken, binlerce ruhun sorumluluğunu taşıyan prensin vay haline! Eğer Kutsal Kilise, tek bir insanın yaşamına kastedeni en ağır biçimde cezalandırıyorsa, şan ve şeref uğruna binlercesini ölüme göndereene ne yapmalıdır? Bu insanlar (katledilenler) için kusura bakmayın, benim hatamdı (*mea culpa*) deseler bile sanmayın ki, kardeşlerini aşağı dünyaya gönderdiklerine pişmandır. Tersine, ünlerine ün katıkları için içten içe sevinirler. Yaptıklarından içtenlikle pişman olmadıkları ve insan kanı akıtmak

26 Tourslu Aziz Martin (316-397) hayırseverliğiyle ünlü bir piskopostu; nitekim genellikle üstündeki pelerini bir fukaraya verirken resmedilmiştir. Piskopos olduğu halde manastır yaşamını seçmiş, Tours yakınlarında bir manastıra çekilerek misyoner yetiştirmiştir. Aziz Antony (251-350) Hıristiyan manastırcılığının banilerindendir. Keşiş toplulukları oluşturmak suretiyle yaptığı yenilikle ünlüdür, zira ondan önce kutsal yaşam demek inzivaya çekilmek demektir. Aziz Benediktus, Benediktin tarikatı ve Avrupa manastırcılığının kurucusudur.

27 Kilise tarafından "Büyük" olarak anılan Roma imparatoru Theodosius (346-395), bu unvanı Aryanların Teslis görüşünü sapkın bir görüş olarak kınadığı için almış, İznik Mezhebi'ni kurmuş, yeni Ortodoksluğa muhalefeti devlet gücüyle bastırmıştır. Honorius (384-423) Theodosius'un halefidir. Saltanat döneminde Roma ordularının barbar generalleri önemli güç kazanır ve Roma'nın Alarik emrindeki Vizigotlar tarafından yağmalamasından sonra imparatorluğun doğusuyla batısının arası, yaşam tarzı itibariyle açılır. Honorius, Hıristiyan öğretisi uyarınca, paganizmin en açık göstergesi olan gladyatör gösterilerine/oyunlarına son verir. Charles, yani Charlamagne ise maiyetindeki Kilise danışmanlarının öğütlerini yasama ve diğer her türlü yönetim faaliyetine yansıyacak biçimde yorumlar. Charlamagne'nın oğlu ve halefi olan *Louis the Pious*, Dindar Louis (778-840), Frank soyluları savaşçı bir lider istedikleri halde, piskoposlara teslim olur.

suretiyle yaptıkları yanlışı düzeltemeyeceklerine göre tövbekâr olmalarının Tanrı nezdinde değeri yoktur…[28]

Bu nedenle, saltanatlarını Hz. İsa Mesih'in ışığında sürdürmek isteyen Hristiyanları, dünyevi ihtiraslara yenik düşmemeleri, tamahkâr olmamaları için uyarmalı; kutluların kutlusu Papa Gregorius'un piskoposluk görevine dair kitabında söylediği şu sözleri unutmamalıdır: "İzlenmesi/uyulması gereken bütün bu şeylerin arasında en önemlisi, erdemli insanların bu makama kendi arzularıyla gelmeleridir. Erdem sahibi olmayan, teşvik edilse bile, gelmesin daha iyi." O halde, eğer içinde Tanrı korkusu olan bir insan bile Papalık Makamı'na dayanılmaz bir arzuyla ve fakat korkudan titreyerek geliyorsa -ki, orada kutlu Havari Petrus'a liyakatle güç kazanacaktır- Talut ve Davut gibi iyi ve alçakgönüllü insanları beter eden krallık tahtına, düşün nasıl bir korku ve kararsızlık içinde uzanacaktır? Bizler bu doğruları tecrübeyle öğrenmiş olsak da kutlu Papa Symmachus[29] buyruklarıyla teyit eder: "O, yani Aziz Petrus, kendinden sonra gelenlere, sonsuz bir erdem ve masumiyet mirası bırakmıştır; nitekim kendi yeteneğiyle edindiği meziyetler yetersiz olsa da seleflerinden devraldıklarının yeterli olduğu böyle bir makama yükselmiş olanın kutsallığından kim kuşku duyabilir? O (Petrus) sorumluluğu temayüz edenlere yükler veya onları önce yetiştirir, sonra ulular."

Kutsal Kilise'nin krallık veya imparatorluk makamına çağırdıkları, geçici şan ve şöhret için değil, istekli ve kararlı olmak bir yana, bırakın, insanlığın selametini gözetmek için gelsinler; ve kutlu Gregorius'un piskoposluk görevine dair kitabındaki beyanlarını hatırlayıp onlara riayet etsinler: "İnsanoğlu, diğer insanlar gibi olduğu halde, onları hor görüp aşağıladığı zaman yoldan sapmış melekler gibi olur. Talut alçakgönüllülüğüyle tanındığı halde, işte böyle yoldan çıkmış, sahip olduğu güç gururunu şişirmişti. Tanrı tanıktır ki, alçakgönüllülükle yol almış, ama kibirle geriye düşüp reddedilmiştir: 'Sen kendi gözünde bile küçücükken, seni ben İsrail'deki kavimlerin başı yapmadım mı?' Talut kendi gözünde bile küçücükken, gelip geçici bir güce yaslanarak büyüklük tasladı. Kendini herkesten üstün gördü. Ve muhteşem bir şekilde, kendi gözünde küçücükken Tanrı'nın gözünde büyük, kendi gözünde büyükken Tanrı'nın gözünde küçücük oldu. Tanrı'yı her zaman kendilerinden üstün tutsunlar; adalete sarılıp onu herkesin hakkını vermek suretiyle korusunlar; dine saygı göstermeyenlerle (kâfirlerle) meşveret kur-

28 Bkz. Roland'ın Şarkısı (sf.299).

29 Papalığa seçimi Theodorik tarafından teyit edilen Papa Symmachus'un (498-514) sorunlarından biri İtalya'daki Ortodoks çoğunluk ile yönetimdeki Ostrogotlar (Aryan) arasında doğru dürüst bir ilişki tesis etmekti.

masınlar; Kutsal Kilise'yi hizmetkârları veya tebaaları haline getirmesin, Tanrı'nın gözleri olan piskoposları efendileri ve babaları olarak görüp onlara hak ettikleri saygıyı göstersinler.

Eğer ana-babalarımıza saygı duymamız buyrulmaktaysa, ruhani ebeveynimize daha da çok saygı duymalıyız! Babasına veya annesine beddua eden ölümle cezalandırılacaksa, ruhani babası veya annesine beddua eden nasıl cezalandırılmalıdır dersin? Bedensel arzulara kapılıp kötü yola düşen prenslerin kendi oğullarını -daha iyi ve daha uygun biri bulunabilirse- Hz. İsa Mesih'in uğruna kan döktüğü sürüden üstün görmesine izin verilmesin. Çünkü kendi oğullarını Tanrı'dan daha çok sevmek suretiyle Kilise'ye en büyük kötülüğü yapmış olurlar. Kutsal anamıza, (yani) Kilise'ye en büyük ve elzem yararı/katkıyı elinden geldiğince sağlayamayanın, Tanrı'yı ve komşularını bir Hıristiyan gibi sevmediği açıktır. İnsanoğlu hayırseverlik meziyetinden yoksunsa, yapacağı her türlü iyiliğin bağışlatıcı özelliğinden mahrum olacaktır.

Tüm bunları alçakgönüllülükle, içlerindeki sevgiyi Tanrı'ya ve komşularına saklayarak/ayırarak yaparlarsa, ancak o zaman onun merhametine bel bağlayabilirler: "Benden öğren, çünkü ben uysal ve alçakgönüllüyüm." Onu örnek alırlarsa, o zaman bu aşağılık ve geçici saltanatı unutup, ebedi özgürlük[30] krallığına nail olacaklardır.

* *The Correspondence of Pope Gregory VII*, Columbia University Press, 1932..

*İmparator IV. Henry'den Papa VII. Gregorius'a**

Gasp yoluyla değil, Tanrı'nın takdiri ve buyruğuyla Kral olan Henry'den, şu an Papa değil, sahte bir keşiş olan Heldebrand'a:

Böyle selamlanmayı yol açtığın karışıklık nedeniyle hak ettin; çünkü ihtimamla takdis edip onurlandırmak yerine ve hiçbir makamını esirgemeksizin bu karışıklığa ortak etmek suretiyle, Kilise'nin kutsanmak yerine lanetlenmesine sebep olmaktasın.

Mektubunda öne çıkan pek çok husustan birkaçını ele alırsak: Kutsal Kilise'nin rektörlerine -başpiskoposlarına, piskoposlarına, papazlarına-mesh[31] edilmişleri oldukları halde değinmeye cüret ediyor, efendilerinin nelere kadir olduğunu bilmeyen köleler gibi, onları ayaklar altına alıyorsun. Onları ezmek suretiyle kalabalıkların ağzına düşüp beğeni kazandın.

30 Bu iddiaları Aziz Gregorius'un *Piskoposluk Hizmetlerine Dair Elkitabı* ile Sofya Konseyi bildirileri ve Papa Julius ile kıyaslayınız.

31 Mesh etmek, İngilizce'de *anointed*, yani kutsal yağ sürünmüş olan.

Her şeyi bildiğini, onların hiçbir şey bilmediğini sandın. Azimle ve ısrarla, sahip olduğun bilgiyi, aydınlatmak ve ihya etmek için değil, yıkıp yok etmek için kullandın. Öyle ki, bizleri, adını adeta kendine mal ettiğin Aziz Gregorius'un, şu kehanetinde senden söz etmekte olduğuna inandırmak istedin: "Piskoposun zihni, tebaası kalabalık olduğundan sık sık aşka gelir ve herkesten daha güçlü olduğunu görüp her şeyi herkesten daha iyi bildiğini sanmaya başlar."

Ve bizler, Papalık Makamı'nın saygınlığını korumaya niyetli olduğumuz içindir ki, tüm bu istismara tahammül ettik. Ne var ki, sen, bu alçakgönüllü tavrımızı korkaklık olarak yorumladın ve bizlere Tanrı tarafından bahşedilen kraliyet gücüne kafa tutabilecek kadar kendini kaybettin. Sanki imparatorluk ve krallık Tanrı'nın değil de senin elindeymiş gibi, taht sanki senin tarafından bahşedilmiş gibi, bizleri kraliyetimizi elimizden almakla tehdit etmeye kalktın.

Oysa bizlere bu kraliyeti bahşeden Babamız Hz. İsa Mesih, sana ruhaniyet bahşetmedi. Çünkü sen tam da şu basamakları çıkarak yükseldin Kilise'de: manastır düzeninin nefretle karşıladığı kurnazlıktan paraya, paradan iltimasa, iltimastan kılıca. Barış tahtına kılıçla gelip o tahtta barışı yok ettin. Piskoposlarına karşı (mücadeleye hazır) silahlı tebaan var; Tanrı sana bahşetmediği halde, piskoposluk bahşettiklerini (bizim piskoposlarımızı) görevden almaya kalkıyorsun. Meslekten olmayanları piskoposluğa getirip zorla kilisenin hizmetine verdin. Sonuç: Meslekten olmayanlar, kendilerine Tanrı'nın eliyle hoca olarak gönderilenleri -piskoposlar[32] aracılığıyla olsa dakınayıp görevden almakta.

Mesh edilmiş olanlar tarafından mesh edilerek krallık makamına getirilmiş olan birine, (yani) bana da değinmektesin. Hata yapıyorsun, çünkü Kutsal Babaların geleneksel öğretisi uyarınca, ta ki İnanç'tan döneyim, hiçbir suç nedeniyle -Tanrı korusun- tahttan indirilmem söz konusu değildir ve hakkımda sadece Tanrı hüküm verir. Basiretli, hakiki rahipler, Havari Julian[33] hakkındaki hükmü bile kendileri değil, Tanrı'nın vereceğini beyan etti. Nitekim hakiki papa Aziz Petrus şöyle der: "Tanrı'dan korkmalı, krala saygı göstermelisin." Oysa sen, Tanrı'dan korkmadığın içindir ki, O'nun tarafından görevlendirilmiş olan bana saygısızlık etmektesin.

32 Henry, Papa'nın tam da o sıralarda birkaç Alman piskoposla, bir başpiskoposu aforoz ettiğini bildiren mektubuna değinmektedir. İmparator'a ve Alman kilisesindeki din adamlarına göre, Papa'nın aşırı sert ve keyfi uygulamaları mevcut düzeni altüst etmektedir.

33 Roma imparatoru (360-363). Tahtta kaldığı kısacık dönemde Hıristiyanlığın giderek artan siyasi gücünü engellemeye kalkışmış; özellikle eğitim alanında Hıristiyanlara ve paganlara karşı yasalar çıkarmıştı.

Nitekim Aziz Petrus aykırılık[34] telkin etmek isteyen göksel bir meleğe bile aman vermeyip dünyanın her yerinde aykırılık telkin etmekte olan seni kabul etmedi. Şöyle der: "Herhangi biri, bu ben veya göksel bir melek bile olsa, sizlere öğrettiklerimizin dışında bir telkinde bulunursa, onu lanetleyin." Dolayısıyla, bu lanetlenmişlikle rahiplerimizin ve bizlerin ortak hükmüne tenezzül buyur ve in aşağı. Haksız iddialar atfettiğin Papalık Makamı'nı terk et. Bırak Aziz Petrus'un tahtına vahşetin üstünü dinle örtmeyecek, Aziz Petrus'un saf/arı doktrinini öğretecek biri çıksın.[35]

Ben, Henry, Tanrı'nın inayetiyle Kral [olan], tüm piskoposlarımla birlikte sana diyoruz ki, in aşağı, in aşağı!

* *Imperial Lives and Letters of the Eleventh Century,* Columbia University Press, 1962.

*İmparator IV. Henry'den Alman Papazlara**

Henry, Tanrı'nın inayetiyle Kral, A.[36]'ya selam, saygı ve sevgi gönderiyor ki, az sayıda insan gönderir!

En büyük sorunlar, en iyi müşavirliği yapacak, en büyük insanları gerektirir. Bu insanlar haricen güçlü, kalben iyi niyetli olmalıdır ki, söz konusu meselenin iyi sonuçlanması için istişareye istekli olsunlar. Çünkü herhangi bir girişimde ne sadece güç, ne de sadece iyi niyet işe yarar. Ah sadık tebaam, biz düşünüyoruz ki, bu niteliklerin ikisi de sende eşit miktarda var. Doğrusu, en büyüklerden birisin ve büyük güç sahibisin ve -şayet seni ve bize olan sadakatini iyi bellemişsek- bize ve krallığımıza beslediğin iyi niyet, sahip olduğun güçten de büyüktür. Sadakatle yerine getirdiğin hizmetleri hatırlayarak, bundan sonraki hizmetleri de aynı sadakatle yerine getireceğini bilerek sevgine güveniyor, ama sadakatinin bu sevgiyi aratmayacağını umuyoruz. Çünkü senden kraliyet prenslerinden beklediğimiz sadakatten çok daha fazlasını beklemekteyiz. Nitekim şu ana kadar, sadece geçmişte olanlara sevinmekle kalmayıp geleceğin vaat ettikleriyle de umutlanmak ve sevinmek istiyoruz.

İyi niyetin bizimle olsun ki, sahip olduğun güçle -fırsattan istifade- sadece bizim değil, tüm din kardeşlerinin, hatta baskı altındaki Kilise'nin özlemini çektiği ihtiyaçlar karşılansın. Bu baskıdan elbet senin de haberin

34 *Heterodox*: Resmi veya geleneksel tutumla uyuşmayan öğreti veya görüş, aykırı.

35 Bu mektup İmparator'a ulaştığı zaman, imparator laik ve kilise mensubu soylularla, Worms'de toplantı halindedir. Sakson asilere karşı henüz verdiği savaştan zaferle çıkmış olduğu için, Alman piskoposların desteğinden emindir ve dolayısıyla, Papa Gregorius ile uzlaşmaya yanaşmaz.

36 Bu mektup imparatorun bir genelge olarak tüm piskoposlarına gönderdiği bir mektuptu. Dolayısıyla "A", belirli bir forma uygun olarak, yazıcının mektubun muhatabının adını ekleyeceği yeri gösterir.

var. Baskı altındaki Kilise'den yardımını esirgeme, ama şefkatin daha ziyade krallıktan ve din kardeşlerinden yana olsun. Kilise, şimdiye kadar bu ikisi tarafından yüceltildi, ama heyhat, bugün ikisinden de yoksun, çünkü bir adam haksız iddialarıyla hem kendisine hem de (söz konusu) diğer ikisine zarar verdi. Bu adam ikisine de yararlı olmadığı ve yararlı olmak istemediği gibi, ikisi için de zararlı oldu.

Seni söz konusu adamın kimliği hakkında daha fazla karanlıkta tutmamak için söyleyeyim: Keşiş Hildebrand (çünkü alışkanlıkları itibariyle gerçekten bir keşiş), yani sözde Papa! Sen de gayet iyi biliyorsun ki, Papalık Makamı'nı bir din adamı şefkatiyle değil, bir gaspçı zorbalığıyla işgal ederek barışı yok edip Katolik birliğini bozmakta/çözmekte. Yaptıklarından sadece birkaçını anmak gerekirse: Krallığı ve Kilise'yi Tanrı'nın izni olmaksızın gasp ederek ilahi nizamı küçümsedi. Oysa Tanrı, söz konusu iki kurumun -krallığın ve Kilise'nin- tek değil, iki ayrı birim olarak kalmasını buyurmuş, iki kılıcın yeterli olacağını söylerken mecazen bunu kastetmişti. "Baba bak burada iki kılıç var," denilince, Tanrı "Bu yeterlidir," diye cevap verir. Kilise de ruhani ve dünyevi kılıçların birlikte kullanılacağını ve her türlü kötülüğün bu suretle kesilip atılacağını belirtmiştir. Bir diğer ifadeyle, herkesin Tanrı'nın temsilcisi olan kralın ruhani kılıcına itaatle yükümlü olduğunu söylerken, dünyevi kılıcın içerideki (bu) ruhaniyete sadakatle, dışarıdaki Hıristiyanlık düşmanlarını püskürtmekle yükümlü olduğunu söylüyordu ki, sorumlulukları iç içe olan bu iki kurum birbirine saygıda kusur etmeksizin el ele versin. Eğer istersen, Hildebrand'ın budalalığıyla/çılgınlığıyla bu ilahi nizamı nasıl bozduğunu bizzat gör. O'na göre, kendisine yalvarıp yakarmayan hiç kimse papazlık onuruna nail olamaz, (yani) kibri bu denli büyük. Beni de krallığımdan etmeye çalışıyor, Tanrı'nın lütfuyla sahip olduğum krallığımdan! Dahası, beni tahttan indirmekle ve ölümle tehdit etmekte!

Senin de bildiğin gibi, bize sık sık benzer biçimde hakaret ede geldi, ama tatmin olamamış ki, her gün yeni bir şey icat edip hoyratça bela çıkartıyor…

Dolayısıyla, utanma aziz dostum, istirham ederim diğer din kardeşlerinle birlikte yaptığım bu talebi kabul etmekten utanma ve Worms'deki Hamsin Yortusu[37]'na katıl. Katıl ki, bu mektubumda birkaçını andığım prensle birlikte, olanları bizzat dinleyebilesin ve ne yapmamız gerektiği hususunda bizlere akıl ver. Çünkü Kilise tarafından kulakları çekilerek uyarılan sevgili din kardeşlerin de sana şerefimiz ve krallığımız adına yalvarıyor.

* *Imperial Lives and Letters of the Eleventh Century*, Columbia University Press, 1962.

37 *Pantekost*: Hıristiyanlığın en önemli bayramlarından biridir. Hıristiyanlığın dünyaya karşı vazifelerinin başladığı gün olarak kabul edilir. Tarihi, yıllara göre farklılık gösterip genelde Mayıs veya Haziran aylarına denk gelir. Paskalya Bayramı'ndan yedi hafta sonra, ellinci günde kutlanır.

*İmparator IV. Henry'den Roma Kilisesi'nin Kardinallerine**

Dikkat buyurun; kararlaştırılan tarihte Tanrı'nın izniyle Roma'da olacağız. Eğer o öyle istiyorsa, dediği gibi olsun ve her şeyi orada yapalım. Oradaki elçilerimizle birlikte gelme önerinizi, şayet daha uygun olacaksa, kabul ediyoruz; bizleri onlar karşılasın. Kaç kişi olursa olsun, sizler de onunla birlikte gelin ve dinleyip hüküm verin. Papa gibi davranmayı becerebilirse ona itaat eder, aksi takdirde -şayet sizler de bizimle aynı fikirde olursanız- Kilise'nin ihtiyaç gösterdiğini nasp ederiz.[38]

Bu önerimizi reddetmemelisiniz. Eğer ona kulak verilecekse, krala da itaat edilmelidir. Hildebrand ilahi takdiri yok saymaktadır. Neden? Neden buna karşı çıkmamaktasınız? Tanrı bir değil, iki kılıç gerektiğini buyurmadı mı? Ama Hildebrand tek bir kılıçta ısrarlı ve Tanrı'nın daha beşikteyken bize bahşettiği krallığı yok etme peşinde. Tanrı buyruğunun her gün nasıl tezahür ettiğini, O'nun bizleri Hildebrand ve yandaşlarının kurduğu tuzaklardan nasıl koruduğunu, iyi niyetli olan herkes görüyor. Hildebrand istemese de bizler krallığımızı yönetmeye devam etmekteyiz; onun tahta geçsin diye yerimize atadığı şövalyeyi, o yalancıyı, Babamız ortadan kaldırdı.

Büyükbabamız ve babamız Henry'ye (III. Henry) olan inancınız/imanınız aşkına -ki buna sadık kalmalısınız ve Hildebrand gelinceye kadar sadık kaldınız- bize Efendimizin inayetiyle bahşedilen bu mirası inkâr etmemenizi istiyoruz. Öte yandan, şayet inkâr etmekse niyetiniz, nedenini açıklamalısınız, çünkü sizlere adil davranmaya, hakkınızı vermeye, kim olursa olsun, Aziz Petrus'a hürmeten, hak eden herkesi ödüllendirmeye hazırız. Biz, sizlere değil, size saldıranlara saldırmaya geldik.

Hildebrand yüzünden Kilise'yi baskı altında tutmaktan vazgeçin; adil olun. Bırakalım Kilise adaleti yargılasın onu. Papalığını sürdürmesine razıysanız, savunun; savunun, ama yalancı şahit olarak değil!

Adaleti güce kurban etmekle eline ne geçiyor acaba? Yüceldikçe daha da adaletsiz davranabilir, zulmedebilirim diye düşünüyor olmalı. Bu mu istediği? "Hiç kimse tarafından yargılanamayacak biri olmalı" diyen kendisi, ama aslında, "Bildiğini okusun!" demeye getiriyor. Ne ki, Hz. İsa Mesih böyle buyurmuyor ve diyor ki, "Aranızda en soylu/yüce olan diğerlerinin hizmetinde olacak." Kendisini Tanrı'nın kullarının da kulu addetmesi gereken birinin sahip olduğu güçle Tanrı'nın kullarına zulmetmesi adil değildir. Daha dü-

38 Bu mektubun yazıldığı 1082'de, Henry, resmen görevden alınmış olsa da Roma'ya egemendir; Papa Gregorius ise (ki mektupta ondan söz edilmektedir) Normandiyalı taraftarlarıyla birlikte sürgündedir. Toplantıyı İmparator talep etmiştir. Gregory'nin papalık makamına uygun olup olmadığına karar verecek olan da odur.

şük bir mertebede olmak onu utandırmamalıdır, çünkü bu suretle tüm takva ehlini ilgilendiren bir skandala son vermiş olur. "Kim ki," der Efendimiz, "bana iman eden küçüklerden birine yanlış yapar, boynuna değirmen taşı geçirilsin daha iyi." Heyhat, küçükler de büyükler de onun yol açtığı skandala karşı çıkarak, giderilmesini istemekte.

Bunlardan dolayı, bırakın kahramanca gelsin. Vicdanı rahatsa, burada olduğumuza sevinecek, bütün bu iddiaların aksinin ispatlanması halinde zafer kazanmış olacaktır. Kilise yasaları uyarınca ve sizlerin hükmüyle haksız yere işgal ettiği papalık makamının şerefinden mahrum kalacak olsa bile, hayatının tehlikede olmadığından emin olmalıdır. Her şeyi sizlerle birlikte yapmaya ve şayet bize direnmezseniz, sizler olmadan hiçbir şey yapmamaya hazırız.

Son olarak, tek isteğimiz adalet ve adaletin ona en yakışan yerde hüküm sürmesidir. Adil olmanızı umuyor ve adaleti aranızda bulmamız halinde, Tanrı'nın inayetiyle, bunu ödüllendirmeye kararlı olduğumuzu bildiriyorum.

* *Imperial Lives and Letters of the Eleventh Century*, Columbia University Press, 1962.

Novit Ille[39] *

Papa III. Innocent[40]

1198'den 1216'ya kadar Papa III. Innocent tarafından yönetilen Kilise, VII. Gregorius'un kilisesinden daha farklı bir yerdi. Bu iki papa arasında geçen sürede Kilise ile ilgilenen devlet adamları, Batı tarihinin en büyük gelişmelerinden birine aracılık etti ve İlk Çağ felsefesi, edebiyatı ve yasalarının geri kazanımına tanıklık eden bir entelektüel canlanma yaşandı. VII. Gregorius yüksek eğitim görmemiş, hatta pek az eğitim görmüştü. III. Innocent ise Paris Üniversitesi'nde ilahiyat, Bologna Üniversitesi'nde Roma ve Kilise hukuku okumuştu. Kilise işleri, artık böylesi yüksek eğitim gerektirmekteydi. Nitekim, On Üçüncü yüzyılın sonuna geldiğimizde, Papa ve Hıristiyanlık âleminin tüm din adamları, mevcut krallıkların ve bu krallıkların ileri gelenlerinin yaşamlarını etkileyen tüm maddi ve manevi sorunlarıyla görülmemiş ölçüde ilgilenmekteydi. III. Innocent'ın icraatı, papalığı süresince, tüm Avrupa'yı etkiledi. Güney Fransa'daki "kâfir"lere ve Orta Doğu'daki Müslümanlara karşı birer haçlı seferi düzenledi; Avrupa'nın en can alıcı işlerini görüşmek üzere, binden fazla

39 *Novit Ille*: Tanrı Bilir. Papa'ya *ratio pecatti,* yani seküler meselelere günah saikiyle müdahil olma yetkisi veren ve yüzlerce yıl Kilise Yasaları'nda kalan hüküm.

40 On Üçüncü yüzyılda "Hz. İsa'nın Vekili" sıfatını almıştır.

önemli kilise adamını Roma'da bir araya getiren bir konsey toplayarak İmparatorluğun ve İngiltere, Fransa gibi önde gelen ülkelerin yöneticileriyle siyasi ve dini tartışmalara girmek suretiyle mücadele etti. Papalığa göre Hıristiyan dünyasının liderlik sorunu vardı ve bu yüzden tehlike altındaydı. Ve Innocent'in cephaneliğindeki başlıca silah, iyi bir Hıristiyan'ın görevlerinin ne olduğunu binbir türlü tanımlayarak resmiyete dökmüş olan Kilise yasalarıydı. Nitekim, Kutsal Yazılar'ın Kilise yasalarının temellendiği unsurlardan biri olduğu gerçeğinden hareketle, krallardan birine çok da otoriter bir üslupla hitap ederek, *Novit Ille* gibi bir hükmü bildirmekten geri kalmadı.

Fransa başpiskoposu ve piskoposlarına:

O ki, her şeyi bilir, kalpleri yoklar ve sırları mükemmelen sezer, Fransa'nın şanlı kralı Hz. İsa Mesih'ten içre sevgili oğlumuz Philip[41]'i tertemiz bir kalp, tertemiz bir vicdan ve içten bir inançla sevdiğimizi, Fransız krallığının ve Papalık Makamı'nın (daha da) yükselip yücelmesi için, başarılı olmasını arzuladığımızı da bilir. Çünkü Tanrı tarafından kutsanmış olan krallığı O'na hep sadık kalmış ve bu sadakatten bize göre hiç sapmamıştır. Kötü meleklerin bazen şu veya bu şekilde baskın yaptıklarını ya da hepimizin bazen Şeytan'ın oyununa gelebileceğimizi biliriz, ama kralın Şeytan'ın tuzağına düşmeyeceğinden eminiz.

Dolayısıyla, kimse kralın yargı yetkisine ve gücüne -o bizim yargı yetkimize ve gücümüze mecburken- karışmak istediğimizi sanmasın. (Zaten) Bizler kendi yargı yetkimizi tam manasıyla kullanamazken, bir başkasınınkini gasp etmek niye? Ne ki, Efendimiz İncil'de, "Eğer kardeşin sana karşı günah işlerse gidip onu payla; seni duyarsa kardeşini kazanmış olursun. Ama seni duymazsa, yanında bir iki kişi daha götür ki, tanıklık etsinler ve ağızlarından çıkan sözler sabitleşsin. Onları da dinlemezse, git kiliseye söyle. Kiliseyi de dinlemeyecek olursa, bırak senin için bir kafir olarak kalsın" der. Ne var ki, İngiltere[42] kralı -elindeki kanıtları ibraz etmeye hazır olduğunu beyanla- mülkünü ihlal ettiğini iddia ettiği Fransa Kralı'nı İncil'de belirtildiği gibi uyardığı ve fakat bir yere varamadığı için Kilise'ye başvurduğuna göre, evrensel kiliseyi yönetmekle görevlendirilmiş olan bizler, ta ki delegasyondan biri olarak burada bulunan Kral Philip tersini ispat etsin, Tanrı'nın

41 Philip Augustus (1180-1230), Orta Çağın önde gelen krallarından biridir. İngiltere'ye karşı askeri zaferleri ve Flanders'daki diplomatik başarısıyla maruftur. Gerçekleştirdiği yönetimsel reformlar sayesinde Fransa, On Üçüncü yüzyılın başlarında Avrupa'nın en güçlü krallığı haline gelmiştir.

42 John (1199-1216), İngiltere'deki piskoposların atanması konusunda Innocent ile anlaşmazlığa düşüp afaroz edilmiştir.

buyruğuna göre hareket etmekten başka ne yapabiliriz? Bizler mülke dair bir yargılama yapmaya niyetlenmiyoruz, çünkü ortak hukukun uygulanmasının geleneğe aykırı olarak veya özel imtiyazla sınırlandığı durumlar hariç, bu onların meselesidir. Ne var ki, günah suçunu yargılamak şüphesiz bizim işimizdir ve bu suçu kim işlemiş olursa olsun, yargılamalıyız ve yargılayabiliriz…

Bu nedenle, Majesteleri, bu konuyu Papalık Makamı'na taşımak suretiyle yanlış yaptıklarını düşünmesin. Okuduklarımızdan anlıyoruz ki ünlü İmparator Valentinian[43] Milano Kilisesi'nin yardımcı piskoposlarına şöyle der: "Papalık Makamı'na, İmparatorluğu yöneten bizlerin bile içtenlikle baş eğeceği, birer insan olarak işleyebileceğimiz günahlara dair nasihatini hekimin verdiği ilaç gibi sorgusuz kabul edeceğimiz birini getirmeye gayret edin." İmparator Theodosius'un -Kral Philip ahfadından Charles'ın yeniden yayınlamış olduğu- bir kararnamesi vardır: "Bir insanın mahkemeye başvurarak açtığı davanın kabul edilmesi halinde, yargılama sürecinin herhangi bir aşamasında (söz konusu şahıs şikâyetini davanın başında veya daha sonra veya dava kapanırken veya karar aşamasında dile getirirken) Kutsal Papalık Makamı tarafından yargılanmak istediğini bildirirse, karşı taraf itiraz da etse, davacı ifadeleriyle birlikte piskoposluk mahkemesine gönderilecektir." Bizler bunun üstünde durmayız, çünkü aslolan ilahi yasalardır ve bizler yetkimizi insanoğlundan değil, Tanrı'dan alırız. Aklı başında herkes bilir ki, herhangi bir Hıristiyanı işlediği dünyevi suç nedeniyle kınamak/uyarmak ve bize karşı çıkması halinde cezalandırmak görevimizdir. Bunun böyle olduğu hem Eski hem Yeni Ahit'te yazılıdır. Efendimiz, peygamberi aracılığıyla der ki, "Çekinme haykır, sesin bir trompet gibi yüksek çıksın ki, kullarıma hadlerini aştıklarını duyurabilesin." Ve Eski Ahit'te ekler: "Kötü olana kötülük yaptığını söylemezsen, işlediği günahla ölecektir, ama Ben onun kanını senin elinde görmek istiyorum." Havari bizleri "itaatsizlik" ile ilgili olarak da uyarır ve bir başka yerde der ki: "Bütün cefakârlığın ve öğretiye olan inancınla kına, payla ve uyararak öğüt ver." Bunun görevimiz olduğu ve bu güce/yetkiye sahip olduğumuz, Efendimizin Anathoth'da rahip olan peygamberimize söylediği şu sözlerden bellidir: "Bak, bugün sana tüm ulusların ve krallıkların kökünü sökme, onları alaşağı etme, tahrip etme, imha etme ve (sonra) yeniden inşa edip tohum ekme sorumluluğu verdim." Anlaşılabileceği üzere, tüm fani günahlar kökünden sökülüp imha edilmelidir. Dahası, Efendimiz Cennet'in anahtarlarını Aziz Petrus'a verirken şöyle

43 Roma İmparatoru Valentinian (365-375), Konstantin'in iki kuşak önce başlattığı geleneğe sahip çıkarak, Hıristiyan doktrini etrafında dönen uyuşmazlığa müdahil olmuştur.

der: "Yeryüzünde bağladığın her şey gökyüzünde de bağlanacak; ve yeryüzünde çözülen her şey, gökyüzünde de çözülecektir." İşlediği fani günahın Tanrı katında bağlayıcı olduğunu herkes bilir, bundan şüphe etmez. Nitekim Petrus, Tanrı katında bağlı olacağından şüphe etmediklerini, ilahi hüküm uyarınca, yeryüzünde bağlayacaktır.

Kralların diğer insanlardan farklı bir muameleye tabi olmaları gerektiği söylenebilir belki, ama Tanrı'nın yasasında, "Büyüğü, küçüğü yargıladığın gibi yargılayacak; yargıladıklarını kayırmayacaksın" yazılıdır. "İnsanları kayırmak," der Aziz James, "birinin iyi giyimli bir diğerine, 'iyi bir yere otur', fakir fukaraya 'orda ayakta dur veya ayağımın dibine otur' demesi gibi bir şeydir."

Bizler her bir günahkârı yanlış yapmaktan alıkoyup hakikate çağırmak üzere yargılamakla yükümlüyüz ve bu güce sahibiz, ama aynı yetki ve gücü kullanabileceğimiz bir diğer alan barışa karşı işlenen günahlardır. Barış sevgi/aşk bağıdır; öyle ki Hz. İsa Mesih bu konuda havarilere şöyle diyerek yol gösterir: "Girdiğiniz herhangi bir evde, önce 'Barış sizinle olsun' deyin; ve eğer barışın oğlu oradaysa, ona güvenin." Ve bir başka zaman, "Kim sizi (evine) buyur etmez ve sözlerinizi duymazdan gelirse, ondan ayrılırken ayaklarınızın tozunu silkerek ona karşı tanıklık etmeye hazır olun." Havariler için bu gibi insanlardan "ayrılmanın" anlamı, bu insanları havarilerin sohbetinden mahrum bırakmak değil de nedir? "Ayakların tozunu silkmek" dinen cezalandırmak değil de nedir? Çünkü "toz", Musa'nın ocaktaki külü etrafa saçmak suretiyle Mısır diyarında yol açtığı irinli yara salgınının (ahlak bozukluğunun) tozudur. Barış mesajını almayan ve duymayanları Mahşer'de bekleyen ağır hüküm ve ceza, Hakikat'in şu sade, ama bir o kadar güçlü sözlerinde saklıdır: "Doğrusu, şehir için Mahşer, Sodom ve Gomorra diyarı için olduğundan çok daha dayanılmaz olacaktır." Şehirle kastedilen, krallar dahil, orada yaşayan tüm insanlardır.

Dahası, "yasanın kuralları uyarınca"[44], bir adamın kendisini bir diğeri karşısında haklı görüyor olması keyfiyeti, bir başkası tarafından ona karşı kullanılabileceğine göre ve âkil Cato[45] "Yaptığınız yasalara teslim olun" dediğine göre ve Fransa Kralı hafızasıyla ünlü eski İngiliz kralı Richard'a karşı -ki statüsü Kral Philip'ten aşağı değildi- savaş zamanı, Kilise ve Kilise'nin iyi niyetinden yararlanmış olduğuna göre, Kral Richard'dan esirgenmeyen hakkın, Kral John'a tanınması talebini nasıl savunacaktır? Son olarak, (söz konusu) iki kralın arasında barış antlaşması yapılarak taraflarca ant içmek

44 Bu, klasik Roma hukukunda yargılama usulünün yasayla uyum içinde olması anlamına gelmektedir.

45 Cato: Romalı moralist; *Geleneğe Dair* adlı tezi Orta Çağ boyunca büyük ilgi görmüştür.

suretiyle teyit edilmiş olduğu halde, Kral Philip'in antlaşmaya sadık kalmamış olmasını dikkate almamazlık edemeyiz, çünkü yeminli mükellefiyet, şüphesiz Kilise'nin yargılama alanına girer ki, bozulan barış antlaşması tekrar tesis edilebilsin.

Bu ciddi hukuk ihlaline göz yummak suretiyle kiliselerimizin tahrip edilmesine ya da Hıristiyanların katledilmesine razı olamayacağımıza göre, sevgili oğlumuz, Casamari[46] başrahibini -Kral Philip, Kral John ile sağlam bir barış antlaşması veya ateşkes yapmadığı veya alçakgönüllülükle adı geçen başrahip ve muhterem kardeşimiz Bourges başpiskoposuyla konuşup İngiliz kralı hakkında Kilise'ye ilettiği şikâyetin meşru bir şikâyet mi, yoksa bir istisna mı olduğunu gayrı resmi olarak tahkik etmediği sürece- kendisine verdiğimiz talimat çerçevesinde hareket etmesini emrettik. Dolayısıyla, sadakatınıza güvenle, Papalık Makamı'nın buyruğuyla başrahibin talimatlarını alçakgönüllükle karşılamanızı, daha doğrusu bizim vereceğimiz hükme riayet etmenizi ve riayet edilmesini sağlamanızı emrediyor; aksi halde itaatsizliğinizin cezalandırılacağını bildiriyorum.

* *Select Letters of Pope III. Innocent*, Oxford University Press, 1953.

III. Innocent'ın, Fransız kralının işlerine başarıyla müdahil olması ve aynı süre içinde lort payesi vermek suretiyle İngiliz John'u kendi feodal düzenine tabi kılmasının üstünden yaklaşık yüz yıl geçtikten sonra, bir dizi olay ve sorun Papa, İngiltere ve Fransa'nın arasını açtı. 1290'larda, Fransa Kralı IV. Philip ile İngiltere Kralı I. Edward ülkelerinin savaş halinde olması nedeniyle din adamlarını vergilendirme yoluna gidip onları da bu milli olayın içine çekmeye çalıştı. Katı bir hukukçu ve yönetici olan yaşlı Papa VIII. Boniface, bu duruma saldırgan bir biçimde tepki verdi ve din adamlarının seküler otorite tarafından papalık izni olmaksızın vergilendirilmesini yasakladı. Ne ki, iş bununla bitmedi. Çoğunluk Boniface'in yeni doğan krallıklara hükümranlık dayattığı kanısındaydı; nitekim bu iddialar On Üçüncü yüzyıl boyunca -çoğu kilise hukukunda uzman- papa yanlılarının ağzından düşmedi. Oysa aynı yüzyıl, sadece mahkeme, ordu ve parlamento gibi etkin kraliyet kurumlarının inşasına değil, monarşinin saygınlığını ululayan, kralla imparatoru eşitleyen ve toplum yararını ilgilendiren konularda krala neredeyse sınırsız idari yetki veren kuramların geliştirilmesine tanıklık etmekteydi.

46 Casamari başrahibi Papa'nın güvenilir bir elçisiydi ve Fransız din adamlarına Philip'e dini baskı yapmalarını telkin etmekle görevlendirilmişti. Başrahip, barışın tesisi için, Philip ile John arasında çok gitti geldi.

Kraliyet kurumlarının gücü hemen hissedilmişti: I. Edward yasaların krala tanıdığı korumayı reddetti ve İngiliz din adamlarına polis yoluyla sağlanan güvenliği kaldırdı. IV. Philip Fransa'dan Roma'ya akan bütçeyi keserek, Fransa'daki Kilise'nin işleyişini birçok bakımdan örseledi. 1301'e geldiğimizde, yaşlı Papa çok öfkeli ve buruktu, ama 1300'de düzenlenen Jübile[47] *için Roma'yı ziyaret eden binlerce hacı tarafından kendisine gösterilen sevgi, onu muhalifleriyle baş edebileceğine inandırdı. 1301'de Fransız Kilisesi'nin yeniden yapılanmasını planlamak üzere, Fransız din adamlarını Roma'da topladı. Ve bir sonraki yıl,* Unam Sanctam *fermanını yayınladı ki, bu ferman, papalık otoritesini tesis etmek üzere, III. Innocent'in yayınladığı en radikal bildiriydi.*

Unam Sanctam[48]*

Papa VIII Boniface

İnancımız, tek bir kutsal ve apostolik[49] Katolik kilisesi olduğunu, kurtuluşu ve bağışlanmayı başka bir yerde bulamayacağımızı teyit ederek, bizleri buna imana mecbur kılar… Bu kilisede tek bir Tanrı, tek inanç ve tek vaftiz vardır. Nitekim tufanda da bu tek kiliseyi temsil eden tek bir gemi, tek bir dümenci ve tek bir komutan vardı; bir diğer ifadeyle, sadece Nuh ve gemisi vardı. Okuduklarımızdan anlıyoruz ki, tufanda, bu gemi hariç, dünyadaki her şey yerle bir oldu. Biz işte bu tek kiliseye büyük saygı gösteririz… Tanrı'nın kusursuz kumaşından biçilmiş olan bu tufanı hak etmekle birlikte, payımıza düşeni aldık. Bu nedenle, bu bir ve tek kilisede iki başlı bir hilkat garibesi değil, tek bir beden ve tek bir baş var: Hz. İsa Mesih, vekili Aziz Petrus ve halefleri. Nitekim Petrus'a "koyunlarımı doyur" diyen Tanrı'nın Kendisiydi. Özel olarak şu veya bu koyunları işaret etmeksizin, genel bir ifade kullanıp "koyunlarım" dedi ve ona bütün koyunlarını teslim etti. O halde, şayet Yunanlılar veya başkaları, Tanrı tarafından Petrus ve haleflerine teslim edilmediklerini söylüyorsa, Mesih'in sürüsünden olmadıklarını itiraf ediyorlar demektir; çünkü Yuhanna'da Tanrı, sadece tek bir ağıl ve tek bir çoban vardır diyor. İncil bize bu ağılda iki kılıç olduğunu söylüyor; biri ruhani, diğeri dünyevi (zamansal). Nitekim kilisede konuşmakta olan

47 Jübile: Bir olayın ellinci yıldönümü; Eski Musevi yasalarına göre elli yılda bir yapılması gereken genel serbest bırakma yılı.

48 Tek Kutsal. *Unam Sanctam* fermanı, Kilise'nin "evrensel hükümdarlığını", yani Kilise'nin ve Papa'nın tüm imparatorların üstünde gördüğünü ilan eden bildiri.

49 *Apostolic*: Havarilerle ilgili, Papa'ya ait

havariler, "Bak, iki kılıç var" dediklerinde, Tanrı bu çok fazla diye cevap vermedi, yani bu yeterlidir dedi. Dünyevi kılıcın Petrus'un sorumluluğunda olduğunu inkâr eden, Tanrı'nın şu sözünü de yanlış tefsir ediyor demektir: "Kılıcını kınına sok." Dolayısıyla, iki kılıç da kilisenin sorumluluğundadır; biri piskoposların elinde kilise tarafından, diğeri kralların ve şövalyelerin elinde, ama piskoposların rızasıyla kilise için kullanılmak üzere elbet. Dahası, biri diğerine üstün, (yani) dünyevi kılıç ruhani kılıca tabi olmalıdır. Havari, "güç Tanrı'nındır ve bu gücü kullananlar Tanrı tarafından görevlendirilir" dediğine göre, (söz konusu) iki kılıç birbiriyle eşit değildir. Öyle olsaydı görevlendirme gerekmez, daha güçsüz olan güçlüye tabi olurdu ki, büyük işler yapabilsin. Kâinat yasaları uyarınca her şey hemen eşitlenmez; en aşağıdan ortaya, ortadan en yukarıya doğru giden bir düzen içinde yer alır. Ruhani gücün saygınlık ve asalet itibariyle her türlü dünyevi güçten üstün olduğuna gelince, itiraf etmeliyiz ki, ruhani olan şeyler, dünyevi olanlardan üstündür. Bu gerçek kiliseye ödenen aşardan[50] ve bağışlardan bellidir ve tüm bunlar bizim denetimimizdedir. Şurası muhakkak ki, ruhani güç dünyevi gücünü kanıtlamalı ve bunun ne derece iyi olduğuna karar vermelidir. Yeremya'nın şu sözleri bunu doğrular: "Seni bugün tüm milletlerin ve krallıkların üstüne koydum…" Bu nedenle, şayet dünyevi güç günah işlerse ruhani güç tarafından yargılanacak, alt düzeydeki ruhani güç hata yaparsa, bu daha yukarıdaki bir güç tarafından yargılanacaktır. Ama en büyük olan hata yapıp günah işlerse, havarilerin tanıklığında, sadece Tanrı tarafından yargılanır, insanlar tarafından değil. Ruhani biri her şeyi yargılar, ama kimse tarafından yargılanamaz. Bu yetke, bir insana bahşedilmiş ve bir insan tarafından kullanılıyor da olsa, insani değil ilahidir; çünkü Petrus'a ilahi bir ses tarafından bahşedilmiş, bizzat Hz. İsa Mesih vasıtasıyla, o ve tüm halefleri için bir kayanın üstüne kurulmuştur… Burada şunu beyan ve ilan ederiz ki, herkesin kurtuluşu Katolik Roma Kilisesi'nin dini liderine[51] tabidir. Bu hususun sürekli olarak gözetilmesi için, bir muhtıra olarak, Lateran[52]; 8. yılımızda; 14 Kasım.

* *Select Historical Documents of the Middle Ages*, George Bell & Sons, 1892.

III. Innocent'in ölümü ile Padovalı Marsilius'un (1270-1342) Defensor Pacis[53]*'inin ilanı arasında geçen yüz yıl boyunca, Kilise ve özellikle de papalık,*

50 *Tithe*: Gelirin yüzde onunun kiliseye bağışlanması.

51 *Pontiff:* Papa.

52 *Lateran*: Mealen, Roma Kilisesi Katedrali (sarayı), Katolik dünyasındaki kiliselerin en üst düzeyde olanı.

53 Barışın Savunucusu.

kurumsal olarak güçlenmekle birlikte, Hıristiyanlık âleminin manevi rehberi olarak etkinliğini kaybetti. Papalar iyice uzmanlaşmış bir Kilise bürokrasisi ve yargı sistemine hükmederken, bir dizi yeni yasa çıkardılar ve içlerinden biri de Kutsal Roma İmparatoruna karşı başarılı bir haçlı seferi düzenledi. Ne var ki, milli monarşiler hem Kilise hem de kendi ülkelerindeki ruhban sınıfın üstündeki egemenlik haklarını korumada kararlıydı; nitekim bir defasında krallardan birinin ajanı papaya karşı kaba kuvvet bile kullanmıştı. Bilim adamlarının sabırlı çabaları sayesindedir ki, sonunda, Aristo'nun Etik ve Siyaset*'inin seküler ve doğacı kuramı ve değerleri prenslere, papalara ve onların teorisyenlerine teslim edildi.*

Marsilius, önce Padova'da tıp eğitimi, sonra da Paris'te fen bilimleri ve ilahiyat eğitimi görmüştü. Zaman içinde, Papa XXII. John ile seçilmiş imparator Bavyeralı Louis -ki John tanımayı reddetmişti- arasındaki bir ihtilafın içine düştü. 1323'de Papa, kendisine biat etmesi şartıyla, Louis'nin imparatorluğunu kabul edeceğini söyledi. Defensor Pacis *papalık gücünün teorik temellerine felsefi bir saldırı ve reddiye olarak, 1324'de çıktı. Marsilius, Orta Çağın üniter Hıristiyanlık kavramına güçlü bir biçimde karşı çıkmakta; Batı Avrupa'nın her yanında, Papa veya Kilise'nin rehberlik/yönetim talep ve iddialarına karşı akılcı bir açıklama geliştirmeye çalışan seküler milli devletleri, yepyeni tezler ileri sürmek suretiyle desteklemekteydi. Marsilius'un 1324 yılında yayınlanan* Defensor Pacis *adlı kitabı, bir bakıma, yeni tip barışçıl toplum ütopyalarına geçişi simgeler. Marsilius'a göre, barış ve huzur insanlar arasındaki ilişkilerin meyvelerini koruma ve onlardan yararlanmanın en iyi yoludur. Bundan dolayı "her uygarlığa halkların saçılıp serpildiği, insan yararının korunduğu bir huzur ortamı dilenmelidir" diyor. Bu çağrıcı geleneğin, On Sekiz ve On Dokuzuncu yüzyılı aşan etkisinin bugün bile görülmekte olduğu söylenir.*

*Defensor Pacis**

Padovalı Marsilius

(…) Dikkate alınıp üstünde düşünülmesi gereken zor bir mesele var, çünkü diyoruz ki (…) beşeri yasa koyucu[54] ya doğrudan ya da yöneticileri aracılığıyla, devlet kurumunun her parçası ve her makamının etkin (varoluş) nedenidir. Şunu da söylediğimizi hatırlıyor ve diyoruz ki, Yeni Yasa'daki pis-

54 Marsilius, *beşeri yasa koyucu* tabiriyle halkı veya yurttaşları veya onların seçilmiş temsilcilerini kastetmektedir.

koposluk ya da rahiplik kurumu, ilk kez ve tek başına Hz. İsa Mesih tarafından ihdas edilmişti; ve belirttiğimiz gibi (…) O her türlü seküler ve dünyevi (zamansal) üstünlük payesine (egemenliğine) sırt çevirmişti (…) Dolayısıyla sormak lazım -özellikle de artık mükemmel mümin cemaatleri oluşturduğumuza göre- bir ruhban sınıf ihdas etme yetkisini kim haizdir? Şu noktaya kadar işaret ettiklerimizin birbiriyle çeliştiği açık değil mi?

O halde, bu çelişkiyi giderelim… Bu, Kutsal Yazıları öğreten hocaların "ruhbanlık" olarak tanımladıkları bir kişilik "özelliği" gerektirdiğine göre, ruhbanlığın etkin nedeni, onun yaratanı, yani ruhunu (bu özellikle) önceden mühürlemek suretiyle davranışına yön veren, yani Tanrı'dır. Yeni Yasa'da bu Hz. İsa Mesih ile başlar. Çünkü O ki, hakiki Tanrı ve hakiki İnsan'dır, bir ruhban "insan" olarak hizmeti kendisinden sonra gelen ve bugünkü ruhban insanlar gibi yerine getirirken, "Tanrı" olarak ruhban tayin ettiklerinin ruhunu (söz konusu özellikle) mühürlemiş; böylelikle, önce haleflerini, yani kendi havarilerini ve havarileri aracılığıyla diğer rahipleri ve onların haleflerini oluşturmuştur. Nitekim bu havariler veya rahipler insanlara elleriyle dokunup uygun sözcüklerle dua ettiklerinde, Tanrı olarak Hz. İsa Mesih, bu insanlar arasında layık bulduklarının ve buna istekli olanların ruhlarına/kişiliklerine ruhbanlık özelliği kazandırmaktaydı.

Bu, insan ruhuna belirli bir özellik kazandırmak üzere tevdi edilen buyruklar için de böyledir. Bu rahiplik özelliğidir ki (…) belirli sözler söylemek suretiyle rahibe ekmekle şarabı Hz. İsa Mesih'in kutlu bedeni ve kanı olarak takdis etme ve kilisenin diğer ayinlerini yönetme, insanları günahlarından arındırma gücü/yetkisi verir…

Şimdi; bence muhtemeldir ki, bu ruhbanlık özelliği ki, bundan böyle bir rahip için *olmazsa olmaz* ya da *asli* olarak tanımlayacağız, tüm rahipler için geçerlidir ve ne Roma piskoposu, ne bir başkası, bu özelliğe sıradan bir rahipten daha fazla sahip değildir…

Bunun böyle olduğunu daha da iyi açıklayabilmek için rahip[55] ve piskopos[56] sözcüklerinin -farklı özellikleri tanımlasa da- ilk kilisede eşanlamlı olarak kullanıldıklarını söyleyemeyiz. Çünkü rahip sözcüğü yaşı, yani kıdemli olmayı; piskopos sözcüğü ise "nezareti", yani saygınlık ya da diğerlerinin sorumluluğunu üstlenmiş olmayı ima ediyordu…

Ama havarilerden sonra, yani rahip sayısı artınca, rahipler kilisede görev dağılımı yapmak ve olası skandalları veya hizipleşmeleri önlemek üzere kendi aralarından birini seçtiler ki, kilisenin işleyişi, yapılan bağışların paylaşımı ve benzeri hizmetler en iyi şekilde yapılsın/yönetilsin ve herkes bildi-

55 Presbyter.

56 Episcope, episcopus.

ği gibi davranıp karmaşa yaratmasın. Diğerlerini yönetmek üzere seçilen bu rahip ve sadece bu rahip, piskopos ya da nezaretçi adını aldı, çünkü sadece insanlara nezaret etmekle kalmıyor (nitekim eski kilisede herkese piskopos denirdi), diğer rahiplere de nezaret ediyordu…

Bu beşeri seçim ya da atama, seçilen rahibin daha fazla ruhbanlık özelliği taşıdığı ya da daha fazla yetki sahibi olduğu anlamına gelmiyor; Tanrı'nın mabedinde belirli idari işlere nezaret etmek suretiyle, diğer rahipleri ve gönüllüleri görevlendiriyor ve o zamanki keşişlerin terfi koşullarını düzenliyordu. Eminim ki, beşeri yasa koyucu tarafından bahşedilen hariç, bu piskoposun (yönetirken) ne yaptırım gücü/yetkisi vardır (…) ne de kendine has içkin saygınlığı… Anlaşılabileceği üzere, tıpkı kutlu Petrus'un diğer havarilerden farkı olmadığı gibi, Roma başpiskoposunun da, bu anlamda diğer rahiplerden farkı yoktur. Çünkü her biri gücünü/yetkisini doğrudan ve eşit oranda Hz. İsa Mesih'ten almıştır.

Rahiplik kurumunun bazı gelenekleri/alışkanlıkları asli niteliklere sahip değildir. Bu, ibadete dair şeylerin bir rahibin diğerlerini görevlendirmesi ve yönetmesi suretiyle yerine getiriliyor olması için söz konusu olduğu gibi, Yeni Yasa'nın öngördüğü ayinlerin nasıl yapılacağını, belirli rahiplerin belirli insanlara hizmet vermek üzere seçilmesi veya şu veya bu şehirde, şu veya bu cemaate İncil öğretmekte olan fakir kilise mensuplarına yardım amacıyla -yasa koyucu veya birtakım eşhas tarafından öngörülen- bazı dünyevi hizmetlerin yine belirli rahipler tarafından, küçük veya büyük, ama belirli bir yerde yapılması için de söz konusudur… İncil'i öğretenlere sağlanan destekten artık geriye ne kalırsa! Bu gibi din dışı faaliyetler, aynı amaçla mabetlere nezaret edenlere havale edilmiş olduğuna göre: bazı bölgelere veya şehirlere seçilerek atananlar ki, ruhban olmaları itibariyle Hz. İsa Mesih'in halefleridir, tıpkı havariler gibi, tek bir yer veya cemaate hizmet vermekle sınırlandırılamaz. Matta'nın son bölümü şöyle der: "Bu nedenle gidin, bütün ulusları talebelerim olarak yetiştirin."[57] Hz. İsa Mesih onları belirli yerlere atamamış, onlar kendilerine vahiy yoluyla malum olan İncil yasalarını ve Tanrı'nın kelamını öğretmek üzere, belirli bölgelere ayrılarak, insanları da ayırmışlardır. Nitekim Aziz Pavlus, Galatyalılar'a Mektup'unda şöyle der: "Bana ve Barnaba'ya sağ ellerini uzattılar… Ve benim öteki uluslara, onun sünnetsizlere gitmesini uygun gördüler."[58]

Ruhbanlık kurumunun ve diğer kutsal yapılanmaların Tanrı'dan ya da Hz. İsa Mesih'ten kaynaklanan etkin unsurunun ne/kim olduğuna, insan-

57 Yeni Ahit, Matta 28:19.
58 Yeni Ahit, Pavlus'tan Galatyalılara Mektup, 2:9.

lara elle dokunarak ruhu/kişiliği uygun sözler ve duayla, tabir yerindeyse önceden hazırlamak suretiyle de olsa ki, belki de bunun hiçbir etkisi yoktur, çünkü zaten Tanrı'nın takdiridir, bir yere kadar açıklık kazandırdık. Bu açıklamadan şunu anlıyoruz ki, söz konusu olan, rahiplerin hiyerarşik bir sistem içinde birbirine üstün gelebilecek şekilde hizmet gördüğü, ilahi yasayı belirli insanlara öğretmek ve ayin yapmak üzere belirli bölgelere atandığı ve kilise yararına olduğu söylenen dünyevi (zamansal) işlerle meşgul oldukları, beşeri bir kurumsal yapıdır.

(…) Kutlu Petrus'un her bir halefi, bir diğerinden, belki bir bakıma üstündür ya da öyle görünebilir, ama bu demek değildir ki, diğer havarilerin haleflerinin halefleri, Petrus'un haleflerinin haleflerine biat edecek. Kutsal Yazılar'da bu yönde hiçbir işaret yoktur. Havarilerin aynı oranda yetke sahibi olmadığını kabul etsek bile, bu durum kutlu Petrus'un veya herhangi bir diğer havarinin fıtratı veya müesses gücü itibariyle diğerlerinden üstün olduğunu göstermediği gibi, onu ne asli ruhbanlık haysiyeti, ne Kutsal Yazılar'ı tefsir yoluyla vardığı iman gücü itibariyle farklı kılmaz ve tabi, ona zor kullanmak suretiyle üstünlük sağlama hakkı vermez. Tam tersine! Netice itibariyle herhangi bir havarinin halefi, bir diğer havarinin halefinden güç/yetke itibariyle üstün değildir.

(…) Bazı rahipler vahiyle veya bir insan tarafından atandıkları için belirli yerlerde, belirli insanlara hizmet veriyor olsa da aslında bir rahip sahip olduğu ruhbanlık gücü ya da kişilik özellikleri nedeniyle özellikle şu sıralarda her yerde ve herkese hizmet edebilir…

(…) Havariler ve onları takiben görevi devralan Babalar döneminden sonra, özellikle de artık mükemmelliğe erişmiş olan Hıristiyan toplumlarında, ilk iş ya adı piskopos olan büyük bir rahip ya da daha alt düzeyden bir piskopos ile altındaki ruhban kadroyu nasp etmek oluyor. Oysa bu işlem, o toplumun Hıristiyan unsurlarının rızası veya seçimiyle gerçekleşerek müesses hale gelmeli; verilen yetki, yine söz konusu unsurlar tarafından belirlenebilmelidir.

Ne var ki, bir rahip görev süresini buna istekli olan bir diğer Hıristiyanı ruhbanlığa terfi ettirmek suretiyle uzatabilse de, derim ki, ne ilahi yasa ne de beşeri yasa, o rahibe sahip olduğu ruhbanlık gücünü/yetkisini keyfi olarak bir başkasına tevdi etme hakkı vermez. Çünkü diyelim suça yatkın veya vasıfsız birine tevdi etmek suretiyle hem ilahi hem de beşeri yasaya karşı gelmiş, günah işlemiş olur…

Bütün bunları göz önünde bulundurarak bir diğer sonuca varmak isterim. Mükemmel denilebilecek Hıristiyan toplumlarda ruhbanlık hizmetinin

nasıl müesses hale geleceğine, kimin seçilip buna kimin karar vereceğine ve ruhbanlığa terfi ettirilmek üzere kimlerin önerileceğine beşeri yargı karar verir ve tek başına hiçbir piskoposun veya heyetin/kurulun beşeri yargıdan veya bu yetkiye sahip yönetimden icazet almaksızın karar vermesine izin verilmez. Bunu, önce Kutsal Yazılar'dan hareketle, sonra da akıl yürüterek doğrulayacağım.

Kutsal Yazılar der ki, "Hz. İsa'nın öğrencilerinin sayıca çoğaldığı o günlerde, Grekçe konuşan Yahudiler, günlük yardım dağıtımında kendi dullarına gereken ilginin gösterilmediğini ileri sürerek İbranice konuşan Yahudiler'den yakınmaya başladı. Bunun üzerine Onikiler, bütün öğrencileri bir araya toplayıp şöyle dedi: 'Tanrı'nın sözünü yayma işini bırakıp maddi işlerle uğraşmamız doğru olmaz. Bu nedenle, kardeşler, aranızdan Ruh'la ve bilgelikle dolu, yedi saygın kişi seçin. Onları bu iş için görevlendirelim. Biz ise kendimizi duaya ve Tanrı'nın sözünü yaymaya adayalım.' Bu öneri bütün topluluğu hoşnut etti. Böylece, iman ve Kutsal Ruh'la dolu biri olan Stefanos'un yanısıra Filipus, Prohoros, Nikanor, Timon, Parmenas ve Yahudiliğe dönen Antakyalı Nikolas'ı seçip elçilerin önüne çıkardılar. Elçiler de dua edip ellerini onların üzerine koydular."[59] Eğer en ehliyetli olanların seçimi havarilerin huzurunda daha az ehliyetli olan çoğunluğa yaptırıldıysa (çünkü çoğunluk, eğitimli azınlığa kıyasla, bir insanın özellikle de ahlakına, nasıl yaşadığına dair daha çok bilgi sahibidir), diyakozlardan daha erdemli ve akil olmaları beklenen piskoposların da -havarilerin yokluğunda ve mükemmel bir Hıristiyan toplumunda- onlara dair daha çok bilgi sahibi olan bir heyet tarafından seçilmesi gerekir…

Akla yatkın olana gelince (…) ruhbanlığa aday olan birinin adaylığının onaylanması ve seçimi, tıpkı belirli bir yerde Hıristiyanlara nezaret etmek üzere piskoposluğa terfi etmesi, işgal ettiği makamdan alınması veya mahrum bırakılması, gerekiyorsa aynı konumda kalmaya icbar edilmesi gibi, beşeri yargıçların kararına bağlıdır. Şimdi de kilise yararına denilen geçici din dışı hizmet dağılımının kimin görevi olduğunu anlatacağım.

(…) Bu işlerin yasa koyucu veya halk çoğunluğu tarafından yapılması, piskoposluğa veya bir başka konuma yanlış birinin getirilmesini önler, zira bu konuda yapılacak bir hata, beşeri yasada veya oradan hareketle yönetici seçiminde yapılacak bir hatadan çok daha vahim sonuçlar doğurabilir. Ahlaksız, sapkın veya cahil bir adamın Hıristiyanlara yol göstermek üzere piskoposluğa terfi ettirilmesi demek, bir sürü dezavantajının yanı sıra, ebe-

59 Eski Ahit, Elçilerin İşleri, 6:1-6.

diyen yok olmak demektir (…) Bu konuda tüm Hıristiyanlar tedbir ve takdir hakkına sahiptir ve sahip olmalıdır…

(…) O halde, ebediyen yok olma tehlikesi karşısında Kilise yönetimi kutsal varlıklarımızı korumak üzere ve kurtuluşumuz için, beşeri yasa koyucu veya prens tarafından zorlanmalıdır ki, bu akla yatkındır. Buna Kilise'nin karşı çıkması halinde (…)

Piskoposların veya piskoposlardan oluşan bir heyetin piskopos adaylarının ehliyetini daha iyi değerlendirebileceği düşünülebilir… Bu işleri piskoposların halk çoğunluğundan daha iyi bilebileceğini kabul etsek bile -ki bugünlerde bu mümkün değildir- sadece piskoposların veya bir piskopos heyetinin daha doğru değerlendirebileceğini söylenemez, çünkü onlar da söz konusu çoğunluğun parçasıdır. Dolayısıyla, bu konuda halkın kararı piskoposların kararıyla birleşince, daha doğru bir değerlendirme yapılmış olacaktır, zira "bütün, parçalarından büyüktür".

İlahi yasayla uyumlu bir beşeri yasanın yürürlüğe konulması, bu ve diğer konularda yöneticinin piskoposların ve diğer saygıdeğer insanların görüş ve değerlendirmelerine itimat etmesi şarttır…

Böylece, kilise düzeninde görev almak isteyen ruhbanlık adayları, her ne düzeyde olursa olsun, yetke sahibi yasa koyucu veya yasama yetkisini haiz[60] prens tarafından onaylanmış veya reddedilmiş ve benzer biçimde terfi ettirilmiş, bir başka göreve atanmış, görevden alınmış, görevden men edilmiş vb. olacaktır (…) ve tabii tüm bunların mükemmel Hıristiyan toplulukları için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Çünkü yasa koyucunun ve yöneticinin kâfir olduğu yerlerde ki, ilkel kilise döneminde hemen hemen tüm toplumlar böyleydi, bu görevin oralardaki Hıristiyan cemaatinin piskoposları tarafından üstlenmesi kaçınılmazdır… Hazreti Hz. İsa kilisesinin ilk yıllarında havariler de böyle yapmış, ilahi yasa uyarınca kendilerinden sonra gelecek olanları kendileri belirlemişlerdi…

Şimdi, bağış toplamaya gelince ki, genellikle kilise yararına olarak bilinir, bu bağışlar yoksullara veya İncil vaizlerine dağıtılmak üzere kabul edilir. (…) Yasa koyucu veya kiliseden biri ya da bir heyet tarafından! Bu bağışların dağıtımı, ilahi yasa uyarınca yasa koyucunun takdiriyle yapılıyor olsaydı, yasal olarak kim tarafından, nasıl, ne zaman yapıldığı önemli değildir derdim. Çünkü yasa koyucu, Hıristiyanlar, ilahi yasa uyarınca, İncil vaizlerini gıda ve giyecek yardımı yapmak suretiyle desteklemekle yükümlü olduğuna göre, söz konusu kişi veya heyete verdiği yetkiyi iyi bir nedeni varsa iptal

60 Marsilius'un siyaset teorisinde yasama, herhangi bir siyasi faaliyetin temeli, etkin nedenidir.

edebilir, görevi kendi üstlenebilir veya bir başkasına devredebilirdi… Ne var ki, şayet bağış bir veya birden çok kişi tarafından dini amaçla kullanılmak üzere verilmiş veya vasiyet edilmişse, bağış yapanın veya vasiyet edenin isteği doğrultusunda harcanmalı veya dağıtılmalı; şayet harcamayı veya dağıtımı yapan kişi/heyet hata yaparsa, bu hata beşeri yasa koyucu veya prens tarafından düzeltilmelidir derim.

Şunu da belirtmek isterim ki, Fransa'nın Katolik krallarının kilisenin işleyişine ve kiliseye yapılan bağışların dağıtımına veya harcanmasına müdahalesi küçümsenmemeli, aksine önemsenmelidir, çünkü bu yetkileri dahilindedir. Nitekim bugüne kadar kilise düzeni içinde elindeki bağışları yetkilendirilmeksizin dağıtan veya harcayan bazı makamlara müdahil olup yeni bir düzen tesis etmiştir. İlahi yasa, yasa koyucuyu veya kralı bu işleri yerine getirmekten men etmez; tersine, mükemmel toplumlarda iman sahibi olanlar, yasa koyucu veya kralın bu yöndeki otoritesine saygı gösterir.

Yukarıda anılan ilkeler çerçevesinde şunu da eklemeliyim ki, beşeri yasa koyucu veya prens kiliseye yapılan bağışlar ve özellikle de gayrımenkuller üzerinden, ilahi yasa uyarınca, İncil vaizlerini destekleyecek kadar para kaldığı sürece, din hizmetindeyken rehin alınanların fidyelerini ödemek için veya yasa koyucu tarafından belirlenen herhangi bir başka nedenle vergi alabilir…

* Ewart Lewis, *Medieval Political Ideas*, Alfred Knopf, Inc., 1954.

2. Siyasi Toplum Nedir, Adil Yönetişim Ne Anlama Gelir?

Salisburyli John'un (1115-1180) kariyerinde, On İkinci yüzyılın hemen hemen tüm önemli ve yapıcı akımlarının izi olduğu kabul edilir. Genç bir öğrenci olarak hocaların hocası Peter Aberland[61]'ın derslerine katılmış, Paris ve Chartres Katedral Okulu'nda devrin en iyi hocalarıyla çalışmış ve bir yönetici olarak kariyer yapmak üzere hukuk eğitimine ek olarak mantık, özellikle de pagan edebiyatı okumuştur. John'un yaşamı büyük ölçüde Kilise'de yöneticilik yapmakla geçer. İngiliz Papa IV. Hadrian'ın dert ortağı ve müşaviri olarak, hem Roma hem İngiltere'de çalışır, ama hepsi Kilise mensubu (ruhban) oldukları halde, Başpiskopos Theobald ile Başpiskopos Becket kendisinden üstün mevkilerdedir. John, buna rağmen, Becket ile İngiltere

61 Aberland'ın (1070-1142) eylemleri, On İkinci yüzyıl entelektüel yaşamının canlanmasında önemli rol oynamıştır. Felsefe ve ilahiyat konularında yaptığı çalışmalar binlerce öğrenciyi Paris'e cezp etmiş, Paris bu sayede kuzey Avrupa'nın yüksek öğrenim merkezi olmuştur. Abelard'ın en ünlü kitapları, birbiriyle çelişen teolojik metinleri tartışmaya açan *Sic et Non* ve Orta Çağ'ın hakkında en çok konuşulan otobiyografisidir.

kralı II. Henry arasında büyük bir kavga çıkıncaya kadar kralın ve ülkenin iyiliği için her ikisiyle de sorunsuz çalışır.

Orta Çağda âdet yetenekli kilise adamlarının papa, başpiskopos, kral veya şehir konseyinin hizmetinde dönüşümlü olarak çalışmaları şeklindedir. Salisburyli'nin bir tür göçebelik şeklinde sürdürdüğü kariyeri, Chartres[62] Başpiskoposluğu ile noktalanır.

Gelmiş geçmiş büyük Latince uzmanlarından olan düşünürün günümüze ulaşan tüm eserlerinde, kadim yazarların çalışmalarını hatmettiğine işaret eden bir üslup kaygısı göze çarpar. Aşağıdaki seçki, onun *Plutarkhos*[63] adlı eserinden alınmıştır ki, On İkinci yüzyılın hukuk, toplum, hükümet ve adalet anlayışını, herhalde en bütünlüklü biçimde ortaya koyan eserdir. Orta Çağda yazılan birçok büyük eser gibi, bu çalışma da sorduğu temel soruları ve bunlara verdiği cevapları klasik modellere dayandırır.

*Plutarkhos**

Salisburyli John

Plutarkhos[64]'a göre, devlet[65], Tanrı'nın inayetiyle hayat bulan, en yüksek öz sermayeyi yönlendirmek üzere hareket eden ve tabir yerindeyse, aklıselimle yönetilen bir organdır. İçimize din ve inanç duygusu yerleştirip bizi imana yönelten şey neyse, devletin bedeni itibariyle de ruhtur. Dolayısıyla dini ibadete nezaret edenlere saygı duymalı, onları bedendeki ruh gibi ululamalıdır. Kutsiyete hizmet ve nezaret edenlerin O'nun vekilleri olduğundan şüphesi olan var mıdır? Dahası, ruh, tabir yerindeyse, bedenin prensi olduğuna ve bütünü yönettiğine göre, yazarımızın "dinin mümessilleri" olarak adlandırdıkları, tüm bedene nezaret ediyorlar demektir… Devletin bedeninde başın bulunduğu yeri -tıpkı insan bedeninde başa ruhun hükmedip onu canlı tuttuğu gibi- sadece Tanrı'ya kulluk eden, O'nun yeryüzündeki vekili olan ve O'na inanlara hizmet eden prens işgal etmektedir… Kalbin bulunduğu yerde, iyiliğin ve kötülüğün neşet ettiği senato vardır. Gözün, kulağın ve dilin işini yargıçlarla bölge valileri yapmaktadır. Memurlarla askerleri eller

62 Kuzey-batı Fransa'da bir şehir.

63 Devlet Adamı'nın El Kitabı olarak çevrilmiştir.

64 Plutarkhos (46-120): Yunan asıllı Romalı biyografi yazarı; özellikle *Paralel Yaşamlar* adlı eseriyle ünlü.

65 *Commonwealth,* mealen ortak çıkar anlamında kullanılmaktadır. *Commonwealth* tabirinin dilimizde milletler topluluğu veya ortak pazar olarak kullanıldığı malum, ancak İngilizcede şu anlamlarda da kullanılmakta: devlet, millet, ulus, kamu ve bazen cumhuriyet vb.

temsil eder ve prensin maiyetindeki askerlerin elleri iki yanlarına yapışık olarak durur. Mali işler ve muhasebe memurları (…) mideyle bağırsaklara benzetilebilir… Ayaklar çiftçilere tekabül eder, çünkü toprağa bağlıdırlar. Toprakla uğraşırken sık sık taşa takılıp tökezledikleri için yardımı ve korunmayı hak ederler, çünkü bedenin yükünü taşıyan da, onu ayakta tutup, ona hareket kabiliyeti kazandıran da onlardır.

Devlet, ancak ve ancak yukarıdaki uzuvların aşağıdakileri koruduğu, aşağıdaki uzuvların sadakatle mukabele edip yukarıdakilerin taleplerini tam anlamıyla yerine getirdikleri, her birinin diğeriyle mütekabiliyet ilişkisi içinde olduğu ve her birinin kendi çıkarının diğerinin çıkarına hizmet edeceğini idrak etmesiyle sağlıklı olur, gelişir.

Prens İle Tiran Arasındaki Fark ve Prens ile Ne Kastedildiğine Dair

Tiran ile prens arasındaki tek ya da en önemli fark prensin kendisini insanların hizmetkârı addederek, onları yasalar uyarınca yönetmesidir[66]. Çünkü devlet işlerini yönetmek üzere talep ettiği en üst makamın yükünü kaldırıp başarılı olması yasalarla mümkündür. Presin herkesin üstünde olması keyfiyeti, tıpkı sıradan bir insanın kendi özel işlerinden sorumlu tutulması gibi, ona bütün bir toplumun sorumluluğunu yükler. Dolayısıyla elindeki gücü, yani ona haklı olarak tevdi edilmiş olan tebaasını yönetme gücünü -toplumun ortak çıkarlarına hizmet edecek biçimde ve insanların birbirinin birer uzvu olduğunu kabulle- her bir insanın ve bir bütün olarak toplumun yararını gözetmek suretiyle kullanmalıdır. Hepimiz doğaya, yaşamın en iyi kılavuzu olan doğaya tabiyiz, çünkü doğa mikrokozmun ya da küçük dünyanın tüm *sans*'larını insanda, insan beyninde toplamış ve tüm diğer uzuvları ona öylesine tabi kılmıştır ki, ona uydukları sürece her şey gerektiği gibi işlesin ve akıl, kendi sağlığını koruyabilsin. Dolayısıyla, prens, ululanan, onun için gerekli olduğu varsayılan ayrıcalıklarla donatılarak yüceltilmiş bir zirvede oturur. İnsanlar için hiçbir şey prensin ihtiyaçlarının tam manasıyla karşılanması kadar önemli değildir, çünkü asla adaletsiz davranmayacaktır. Prens, alışılagelmiş tabirle, kamusal güç ve dünya üzerinde bir tür tanrısal/ilahi ihtişamdır. Kuşkusuz, prensler bu ilahi gücün önemli bir kısmına sahiptir, çünkü onun küçücük bir hareketiyle başlar eğilir, boyunlar bükülür, kafalar kesilir ve sanki ilahi bir dürtüyle nezdinde bir korku unsuru olarak konumlandığı herkes ondan korkar. Tanrı böyle istememiş olsaydı, bu olamazdı diye düşünüyorum. Zira tüm güç evvel ezel Efendimiz'in olmuştur, dolayısıyla prensin gücü de O'ndan kaynaklanır. Tanrı gücünü

66 Bunu Aristo'nun devlet yönetim biçimleriyle kıyaslayınız.

kaybetmeyeceği gibi, gücünden alınamaz. O, bu gücü sadece emrindekilerin eliyle kullanır ki, rahmeti ve adaleti herkesçe bilinsin. Dolayısıyla yönetici güce direnen, Tanrı'nın yazgısına da karşı çıkmış olur, çünkü gücü O tevdi eder; istediğine verir, istediğinden alır. Prens tebaasına acımasızca davranıyorsa, bu onun değil, cezalandırmak veya ıslah etmek isteyen Tanrı'nın takdiri ve emridir. Nitekim Hun mezalimi sırasında Atilla, kendisine saygın bir piskopos tarafından sorulunca, "Ben Atilla'yım, Tanrı'nın belasıyım," diye cevap vermiş; bunu duyan piskopos, ilahi haşmeti temsil ettiği için ona perestiş edip "Tanrı'nın elçisi hoş geldin. Efendimiz namına gelen mübarektir," demiş ve inleye inleye kilisenin demir çubuklu kapısını açıp zalimi içeri alarak onun sayesinde şehitlik mertebesine ermiştir. Tanrı'nın hışmına karşı çıkıp onu dışarıda bırakmaya cesaret edemezdi, çünkü aynı hışmın O'nun Oğlu'nun da başına geldiğini ve kendi başına gelen bu felaketin Tanrı'nın takdiri olduğunu biliyordu. Eğer iyi insanlar güce -seçilmişleri/seçkinleri vuran bir salgın hastalık olarak kendini gösterse bile- böyle saygı duymayacaksa, Tanrı'nın yasaya uymalarını sağlamak üzere kötüleri cezalandırmak, iyileri ödüllendirmek için kullandığı güce nasıl saygı duymazlar? İmparator[67]'un dediği gibi, "kraliyete yakışan, prensin yaslara bağlı olduğunu kabul ederek bunu açıklamasıdır". Zira prensin otoritesi adalet ve yasadan kaynaklanır; yasalar çerçevesinde hükümet etmesi, ona imparatorluk gücünden de büyük bir güç verir ki, bu hakkaniyetten uzaklaşmayacağı anlamına gelir.

Adalet/Yasa Şudur: Prens Yasayla Sınırlı Olmasa da Ona Bağlıdır ve Hakkaniyetten Yanadır; Sıradan İnsanların Sorumluluğunu Taşımakla Birlikte Kan Döker Ama Suçlanmaz, Masumdur

Prens, Tanrı'nın ebedi adalet ve hakkaniyetini kendi yasalarına tercihle saygınlığından kaybedeceğini düşünmemelidir. Hakkaniyet, hukukçuların dediği gibi, her şeyi akılcı bir biçimde kıyaslamanın/tartmanın yerindeliğidir; benzer davalarda benzer doğru-yanlış kurallarını uygulamak, taraflara eşit mesafede durarak hüküm vermektir. Yasa, işte bu hakkaniyetin yorumlayıcısıdır/mütercimidir, irade ve niyet bildirir. Chryippus[68] yasa gücünün, ilahi veya beşeri her şeyin üstünde olduğunu, bu çerçevede bütün kötülük ve iyilikleri yönettiğini, insanlar kadar maddi şeylerin de kılavuzu ve yöneticisi olduğunu ileri sürmüştü. Buna karşın, ünlü Romalı hukukçu

67 Justinyan (527-565); Roma yasalarını belirli bir sistem içinde derleyip kodlamıştır.

68 İÖ Üçüncü yüzyılın önde gelen Yunan filozoflarından; Eflâtunculara karşı çıkıp Stoacı düşünceyi sistematize etmek için çalışmıştır.

Papinianus ve büyük hatip Demosthenes[69] yasaya herkesin itaat etmesi gerektiğine, yasa Tanrı'nın lütfu, akil adamın emri, aşırılıkların törpüleyicisi, devlet kumaşının dokuyucusu ve suçun defedicisi olduğu için razıymış gibi görünürler ve politik bir yapıda birlikte yaşayan insanların bu yüzden yasa uyarınca davranmalarının uygun olduğunu savunurlar. Herkes yasaya uymak zorundadır, ta ki içlerinden biri, şans eseri yanlış davranma, hata yapma ehliyetini haiz olsun! Prensin yasanın bağlayıcı yükümlülüğünden azade olduğu söylenir, ama bu doğru değildir. Şöyle ki, prens yasal olarak hakkaniyet gözetmeme hakkını haizdir, ama ancak ve ancak hakkaniyet gözeten bir kişiliğe sahip olması ve hakkaniyeti yasanın öngördüğü cezadan korktuğu için değil, sevdiği/benimsediği için seçen biri olması halinde. Prens devletin çıkarlarını da bu anlayışla koruyup geliştirmeli; her şeyde kendi istek ve çıkarlarından önce tebaasının yararını gözetmelidir. Zaten kamunun söz konusu olduğu yerde, kim prensin kendi istek ve çıkarlarından bahsedebilir ki? Ta ki yasayla tanımlanmış veya ortak çıkara da hizmet edecek olsun, bu yasal olarak mümkün değildir. Bu gibi şeyler söz konusu olduğunda (prensin) sergilediği irade hüküm gücünde, aynı konuda onu hakkıyla hoşnut eden hususlar ise yasa gücünde olmalıdır,[70] çünkü bu koşullar altında verdiği karar hakkaniyeten uzak olmayabilir. "Yüzünden," der Efendimiz, "benim hükmüm olduğu belli olsun, gözlerin yalnız hakkaniyet gözetsin"; çünkü o saf/bozulmamış yargıcın adaletli kararı en doğru olandır. Dolayısıyla, prens ortak çıkarların gözeticisi ve adaletin esiridir; sıradan insan adına üstlendiği sorumlulukla, yanlış yapan, zarar veren herkesi adaletiyle cezalandırır. İtidalle yönettiği maiyeti gibi, değneği de hakkaniyetten sapanları doğru yola sokar ki, Kutsal Ruh onu kutlayıp "Asan da maiyetin de beni rahatlattı," desin. Prensin kalkanı da güçlüdür, ama bu kalkan zayıf olanları kötülerin yönelttiği oklardan koruyan bir kalkandır. İcraatından en büyük faydayı sağlayanlar aciz olanlardır, çünkü prens sahip olduğu gücü öncelikle onlara zarar verenlere karşı kullanır. Kılıç taşıması, kana susamış biri olmaksızın kan dökmesi ve sık sık insanları ölüme mahkûm ettiği halde, bir cani olarak vasıflandırılmaması bundandır. Şayet büyük Augustin'e inanıyorsak, Davut Peygamber çok savaştığı için değil, Uriya uğruna kan döktüğü için kana susamış biri olarak anılır. Oysa Samuel, Amalech'in şişman kralı Agag'ı katlettiği halde, hiçbir yerde kana susamış bir cani olarak anılmaz. Gerçekten de prenslik kılıcı bir güvercinin kılıcı gibidir, hasmıyla

69 Demosthenes (İÖ 384-322): Atinalı ünlü politikacı, kekemeliğini ağzına çakıl taşları koymak suretiyle gideren ünlü hatip.

70 Burada, Justinian Kodu'nun Orta Çağda hükümdar ile yasa ilişkisine dair kritik nitelikli bir pasajı olan *Digna vox C. 1.14.4*'e gönderme yapmaktadır.

yaralamaksızın mücadele eder, öfkelenmeksizin darbe indirir ve savaştığı zaman bile acı vermeyi düşünmez. Nasıl ki, yasa, suçun peşinde insanlara nefret beslemeksizin düşer, prens de suç işleyeni öfkeyle değil, soğukkanlı yasa uyarınca, emre binaen cezalandırır. Prensin maiyetinde *lictor*[71]'lar da vardır, ama baş ya da tek *lictor* kendisidir, bunu böyle görmeliyiz, çünkü yasa ona *lictor*'un eliyle vurup öldürme ayrıcalığı tanır. Stoacı görüşü benimseyecek olursak ki, sürekli belirli sözcüklerin ardındaki anlamları araştırırlar, *legis lictor* "adaletin tokmağı" anlamına gelir. Nitekim yasanın öngördüğü suçu infaz etmek *lictor*'un görevidir. Antik dönemde, bu görevlinin kılıcı/baltası suçlunun başının üstünde asılı beklerken vur emrini yargıcın vermesi adettendi. Yargıcın "yasanın hükmünü yerine getir" veya "yasaya uy" emrini duyan kurbanın ıstırabı, bu makul sözcüklerin serinkanlılığıyla hafifletilmeye çalışılırdı.

Hiyerarşik Olarak Rahiplerin Prensten Daha Alt Düzeyde Olmaları ve Prensin İman Sahibi Bir İnsan Olarak Yönetmesinin Neye Yaradığına Dair

O halde, prens bu kılıca Kilise eliyle sahip olur. O Kilise ki, kendi bünyesinde kanlı bir kılıç barındırmaz, ama yine de bu kılıcın sahibidir. Onu, kendisine fiziksel cebir uygulama gücü tevdi ettiği prensin eliyle kullanırken, rahipler eliyle kullandığı ruhani otoritesini saklı tutar. Dolayısıyla, prens, bir bakıma ruhani gücün icra vekilidir ve kilisenin rahipler eliyle yerine getirmekten imtina ettiği bir görevi yapar. Kutsal yasaları uygulamakla görevli her makam, aslında dinsel bir makamdır, ama suçu cezalandıran makam daha aşağı seviyededir, çünkü bu makamı işgal eden kişi cellatla özdeşleştirilir. Nitekim Romalıların takva sahibi imparatoru olan Konstantin, tüm piskoposları davet etmek suretiyle topladığı İznik Konsili'nde başköşede değil, en arka sırada oturmuş; dahası, piskoposların onayladıkları kararnameleri ilahi hükümdarın ağzından çıkmışçasına saygıyla karşılamış; kendisine sunulan sayısız şikâyet dilekçesini (piskoposların birbirini suçlayan dilekçeleri) açıp okumamıştır bile. İmparator, söz konusu dilekçeleri göğsüne yerleştirip herkesi sükûnete davet ettikten sonra, piskoposların hükmüne tabi bir insan olarak, tanrılarla ilgili davalara bakamayacağını beyan etmiştir…[72]

71 Antik Roma'da yargıcın yanında elinde devlet otoritesini temsil eden bir baltayla bekleyen gardiyan.

72 Bu pasajı VII. Gregorius'un mektubuyla kıyaslayınız (sf.287).

Silahlı Askerlerin de Ruhban Sınıf Mensupları Gibi Tanrı'nın Hizmetinde Olmalarına ve Askerliğin Onur ve Zorluk Anlamına Geldiğine Dair

Edilen yemini hatırlarsanız, silahlı askerliğin en az "ruhani askerler" kadar, kutsal kilisenin gereksinimlerine hizmetle yükümlü olduklarını anlarsınız, zira kamunun ortak çıkarlarını, sadakatla ve Tanrı'nın hükmü uyarınca gözeten prensin emrindedirler. Dolayısıyla, yukarıda ifade ettiğim gibi, seçime tabi tutulmamış ve ant içmemiş olanlara "asker" dense de, bunlar Kilise tarafından görevlendirilmeyen rahiplerden farklı değildirler. Çünkü askerlik onur demektir, meşakkat demektir ve Tanrı'dan başka kimse onur tevdi edemez.

Musa ve iman sahibi diğer önderler ne zaman savaşmak zorunda kalsa, savaşmak üzere aralarından en cesur ve en talimli olanları seçerlerdi. Bu nitelikleri haiz olmak seçilmenin ön şartıydı. Ne ki, seçilmemiş olduğu halde kendini zorla kabul ettirenler, düşüncesizce gasp ettikleri kılıcın kendilerine karşı kullanılmasına yol açar, "kılıca sarılanı kılıç katleder" hükmünü doğrulamış olurlar. Cicero'ya soracak olursak, böyle bir adam asker değil, katildir. Nitekim eskiden, yasal olmayan silahın yasaya karşı kullanılacağı düşünülerek, yasa dışı silah kullananlara katil veya haydut denirmiş.

Kutsal İncil, Hıristiyan egemenliğinin tesisi için iki kılıcın yeterli olduğunu söyler; diğer tüm kılıç sahipleri Hz. İsa Mesih'i esir alıp O'nun adını yok etmeye hazırdır. Yasa uyarınca görevlendirilmiş olsalar bile, yeminlerine sadık kalmayan, askerlik hizmetinin ruhbanlığı aşağılamak ve Kilise'nin otoritesini sarsmak suretiyle zafer kazanmak olduğunu sanan, beşeri krallığı büyütürken Hz. İsa Mesih'in imparatorluğunu daraltan, kendilerine methiyeler düzerek boş yere övünen, haydut gibi davranıp herkesi kendilerine güldürenlere sahi asker demek mümkün müdür? Bütün yaptıkları kiliseye ve onun silahsız askerlerine kılıç çekmek veya dil uzatmaktır. Askerlik, Kilise'yi savunarak, hıyanete aman vermeyerek, ruhbanlığa saygı göstererek, fakir fukarayı gözeterek, asayiş sağlayarak, edilen yemine sadık kalıp kardeşler için kan dökerek ve gereğinde can vererek yapılırsa layıkıyla yapılmış olur.[73] Diğerleri ise ellerinde iki ucu keskin kılıç, dilerinde Tanrı'ya övgü, insanları cezalandırır, krallarına zincir, soylulara demir kelepçe vururlar. Neye hizmetle? Budalalığa, çılgınlığa, kibre, tamah veya öz çıkara hizmetle! Olmaz. Amaç öz çıkara hizmet değil, Tanrı'nın, meleklerin ve insanların kararlarını hakkaniyetle gözetmek suretiyle yargı hükmünü toplum yararına yerine getirmek olmalıdır. Onlardan yargıçların verdiği hükmü hakkıyla

73 Feodal bir düzende karşılıklı sadakat ve yardımlaşma için ant içilir. Nitekim, iyi bir şövalye efendisi için canını verebilir; efendisinin başlıca görevi ise onu koruması altında tutmaktır.

yerine getirmeleri beklenir. Gerçekten de, "bu şeref O'nun azizlerine aittir", çünkü böyle davranan askerler birer "aziz" dir ve prenslerine olan sadakatleri, Tanrı'ya iman ettikleri oranda artar…

* *The Statesman's Book of John Salisbury*, Alfred A. Knopf, Inc. 1927 Türkçe çeviri: Şükran Ünser.

3. Kilise Insanoğlunun Davranışlarını Ne Ölçüde Şekillendirebildi?

Tarihçiler, Orta Çağ insanının devrin ahlaki davranış kuralları uyarınca kendisinden beklenenlere ne ölçüde riayet ettiği hususunda epey kafa yormuştur. Aklı kurcalayan soru şudur: İnsan davranışını ilgilendiren her konuda tabiatıyla görüş sahibi olan Kilise, acaba ahlaki davranışları ne ölçüde şekillendirebildi? Kimileri teoriyle pratik arasında herhangi anlamlı bir alışverişin bulunmadığını düşünse de aksini savunanlar iddialarına kanıt olarak Fransa Kralı IX. Louis'nin yaşamını gösterir.

IX. Louis ya da Aziz Louis, Fransa'yı 1224–1270 yılları arasında yönetir. Zaman içinde Avrupalı krallar arasında en çok sevilen, hatta hayranlık duyulan hükümdar olur. Louis, sıradan birisi veya bir kral, kiminle muhatap olursa olsun insan haklarına öylesi saygılıydı ki, yargısına herkesin başvurduğu bir şahsiyet olur çıkar. Örneğin, İngiltere Kralı III. Henry, onunla kendisi arasındaki bir sınır anlaşmazlığının çözümü için yine ona başvurmuş ve verdiği karara uyacağına söz vermişti. Louis'nin özenli ve adil yönetimi, Fransa'nın itibarını arttırır. Düzenlediği iki haçlı seferi de ülke dışında ün kazandırır. Buna karşın, meseleleri ondan daha gerçekçi bir biçimde değerlendiren akil adamlar Louis'yi dünyevi konular itibariyle yetersiz bulmakta gecikmez. Nitekim Louis'nin Mısır merkezli Müslüman gücünü yok etmek suretiyle Kudüs'ü yeniden ele geçirmeye yönelik ilk haçlı seferi (1248–1254) binlerce şövalyenin esir düşmesi, maktul, mecruh veya telef olmalarıyla sonuçlanır. Esirler, Doğu Akdeniz'deki kamplardan birkaç yıl sonra ve kefaret karşılığı serbest bırakılır. Louis'nin 1270'te düzenlediği ikinci haçlı seferi de tam bir felaketle sonuçlanıp kendisi de Tunus'ta ölünce, "aklıselim sahibi insanlar onunla birlikte haçlı seferi tutkusunu da gömdüler."

Louis'nin biyografisini yakın dostu Champagnelı seçkin bir savaşçı olan Jean -Sire de Joinville- yazmıştır. Bu biyografi, Orta Çağın en büyük edebi eserlerinden biri olmasının ötesinde, gelmiş geçmiş en renkli biyografilerden biri sayılmaktadır. Kitap, Kral'ın şahsında, yani en üst düzeyde, Fransa'da hüküm süren feodal ve şövalye geleneklerine de ışık tutar.

*Aziz Louis'nin Yaşamı**

Champagnelı Jean

Bu ülke müziğin yönettiği bir ülkeydi; saat başı müzik çalardı. Requiem Mass[74] güftesi duyulurdu. Ardından günün ya da yortunun (o yortununki hangisi ise) ezgisi çalınırdı. Günler müzikle geçerdi. Her gün yemekten sonra odasında uyuyup dinlenir, sonra kalkıp ölenlerin ayinleriyle ilgili vaizlerinden biriyle akşam duasından önce, özel olarak görüşür ve akşam duasını dinlerdi.

Krala yol göstermek üzere, Hyeres Şatosu'na deniz yoluyla bir keşiş geldi. Kutsal Kitap'ın haricinde dinsiz prenslerden bahseden başka kitapları da okuduğunu; inançlı veya inançsız, ta ki adaleti gözetmiyor olsun, hiçbir krallığın el değiştirmediği veya yok olmadığını gözlemlediğini söyledi. "Bu yüzden," dedi, "Fransa Kralı tebaasına hızlı ve gerçek adalet sağlamaya özen göstersin ki, yaşamı boyunca ülkesi, Efendimiz'in inayetiyle, barış ve huzur içinde olsun."

Krala öğüt veren bu muhteremin Marsilya'da Efendimiz'in birçok mucizesine mazhar olduğu ve bunları hiç gecikmeden Kral'a anlatmak üzere geldiği söylendi.

Kral keşişin verdiği öğüdü unutmadı ve ülkesini Tanrı'nın yasasına tam bir sadakatle yönetti. Öyle bir düzen kurdu ki, Nesle lordu, Soissons Kontu[75] ve ben dahil, maiyetindeki herkes *Mass*[76]'ı duyar duymaz kapıya koşup ricacıları dinler olduk. Bugün bu geleneğe *Petition*[77] deniyor.

Kiliseden çıkınca bizi yanına çağırır, kendisi yatağın ayakucunda oturduğu halde bizleri etrafına toplar ve onsuz halledemeyeceğimiz davalar olup olmadığını sorardı. Bizi dinledikten sonra tarafları yanına çağırır, "Teklif edileni neden kabul etmiyorsunuz?" diye sorar; "Çünkü teklif edilen çok az efendim," cevabını alınca bilgeliğini konuşturarak, "Teklif edileni kabul etseniz iyi edersiniz," der ve onlara, doğru olanı telkin ederdi.

Yazları *Mass*'dan sonra çoğu kez Vincennes Ormanı'na gider, bir ağacın dibine oturup bizi de etrafına toplardı. Onunla işi olanlar da oraya gelirdi ki, rahatsız edilmeksizin Kral ile görüşebilsinler. Bu insanlara önce kendi ağzıyla, "Burada davası olan herhangi biri var mı?" diye sorar; davası olanlar öne çıkınca, "Şimdi sakin olun, her birinizin davası sırasıyla görülecek,"

---

74 Katoliklerin ölüler için yaptığı müzikli ayin; *requiem,* bu ayin için yazılmış müzik parçası.

75 Yazar anlatımında saraydaki birçok soyluya atıf yapmaktadır, ama bu şahısların metnin anlatmak istediği şey itibariyle herhangi bir değeri yoktur.

76 Toplu ayin.

77 Arzuhal, yazılı veya sözlü talep, niyaz.

der; sonra da Fontainesli Peter ile Villetteli Geoffrey'i yanına çağırıp birine veya diğerine, davayı "kendisi adına" halletmesini söylerdi.

Kendisi veya bir başkası hakkında konuşanların sözlerinde düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü bir şey varsa, bizzat düzeltirdi.

Bir yaz onu tebaasının sorunlarını dinlemek ve çözmek üzere geldiği Paris Bahçesi'nde görmüştüm. Üstünde ipek veya deve tüyünden bir pelerin, kaba kumaştan yapılmış kolsuz bir yelek[78] ve siyah ipek gömlek, muntazam taralı saçlarının üstünde ise tavus kuşu tüyünden beyaz bir taç vardı. Yanına oturabilmemiz için çevresine halı serdirmişti. İş için gelenler ayakta duruyordu. Vincennes Ormanı'nda yaptığı gibi hepsinin sorununa çare buldu.

Bir başka zaman onu yine Paris'te gördüm. Fransız piskoposların kendisiyle görüşme talebi üzerine Saray'a gelmişti. Auxerreli Piskopos Guy, diğerleri adına konuşup dedi ki, "Efendim, buradaki başpiskopos ve piskoposlar benden, tarafınızca savunulması gereken Hıristiyanlığın elinizde can verdiğini söylememi istedi."

Bunu duyan Kral haç çıkardı ve "Söyle bana, bu nasıl olur?" diye sordu.

"Efendim," dedi piskopos, "İnsanlar şu sıralar aforozu öylesine hafife alıyor ki, günahlarının bağışlanmamasına (günah çıkarmamaya) razılar. Sizden Tanrı ve göreviniz aşkına ricamız şu ki, efendim, yargıçlarınız bir yıl ve bir gündür aforoz edilmiş olanlara günah çıkarma zorunluluğu getirsin, aksi halde mülklerini haczetsinler."

Kral bunu memnuniyetle yapacağını, ancak bu insanların aforoz edilmelerine yol açan suçları işlediklerinin ispat edilmesi gerektiğini söyledi. Piskoposlar bunu asla yapamayacaklarını, çünkü böyle hareket ederlerse ona (krala) kendilerini ilgilendiren konularda yargı yetkisi vermiş olacaklarını bildirdiler. Kral, başka türlü hareket etmeyeceğini, çünkü kilisenin yanlış yapmış olabileceğini, aforoz edilmiş birini suçu ispatlanmadan günah çıkarmaya zorlamanın Tanrı'ya da, akla da ters düşeceğini söyledi. Ve bir de örnek verdi: "Britanya Kontu aforoz edildikten sonra Britanya piskoposlarından davacı oldu ve bu davayla yedi yıl boyunca öyle uğraştı ki, sonunda Papalık Makamı topunu birden cezalandırdı. O halde, eğer ben, Britanya Kontu'nu aforoz edildikten bir yıl sonra günah çıkarmaya zorlasaydım, ona da, Tanrı'ya da yanlış yapmış olurdum." Bunun üzerine piskoposlar taleplerinden vazgeçti ve söz konusu talep bir daha gündeme gelmedi.

Kendi danışma konseyine rağmen İngiltere Kralı ile barış yapmıştı. Konsey, "Efendim, bize öyle geliyor ki, İngiltere Kralı'na tarafınızca verilmiş olan bir topraktan vazgeçmektesiniz. Oysa Kral'ın (zaten) bu topraklar üzerinde hakkı yok, çünkü söz konusu topraklar bir kararnameyle babasından alın-

78 Zırh üzerine giyilen bir tür cüppe.

mıştı." Kral Louis, İngiltere Kralı'nın söz konusu topraklar üzerinde hakkı olmadığı bildiğini, zaten tam da bu nedenle verdiğini söyledi: "Eşlerimiz kardeş, çocuklarımız kuzen, dolayısıyla barış içinde olmalıyız. İngiltere Kralı ile barış yapmak suretiyle onu derebeyim yapma şerefine nail oldum. Oysa eskiden öyle miydi?"

Kralın ne denli namuslu olduğunu, bu aziz insana bir sözleşme getiren Trieli Renauld anlatır. Sözleşmede Goulle'deki Dammartin bölgesinin, Kral tarafından kısa bir süre önce ölen Bolonya Kontesi'nin vârislerine verildiği beyan edilmekteydi. Sözleşmenin üstündeki mühür kırıktı. Öyle ki, mührün üstündeki Kral figürü ve ayağının altındaki taburenin yarısı yoktu. Kral, bu konuda doğru bir karar vermesine yardımcı olmamız için mührün durumunu hepimize gösterdi.

Oy birliğiyle sözleşmeyi yürürlüğe koymamasını salık verdik. Kral saray nazırı John Sarrasin'e dönüp ondaki sözleşmeyi istedi. Sözleşmeyi alınca, bizlere, "Lortlarım, bakın bu benim denizaşırı diyarlara gitmeden önce mühür bastığım sözleşme. Gördüğünüz gibi, kırık mührün üstündeki figür bunun üstündekiyle aynı. Dolayısıyla, söz konusu bölgeyi geri istemek vicdansızlık olur," dedi ve Trieli Renaud'yu yanına çağırıp ona, "Sizindir," dedi.

(…) Bana *Maundy Thursday*[79]'de yoksulların ayaklarını yıkamak isteyip istemediğimi sormuştu. İstemediğimi, bunun iyi bir fikir olmadığını söylemiştim. Karşı koymamamı, çünkü bunu Tanrı'nın da yaptığını söylemiş, "Demek cüzamlıların ayaklarını yıkayıp öpen İngiliz Kralı'nın yaptığını yapmak istemiyorsun," demişti.

Yatmadan önce çocuklarını yanına çağırır, onlara iyi krallarla, iyi imparatorların yaptıklarını anlatarak bu insanları örnek almalarını öğütler; çalıp çırpmak suretiyle zengin olan ihtiraslı ve tamahkâr adamların sonunda sahip oldukları her şeyi nasıl kaybettiklerini de anlatırdı. "Bütün bunlardan uzak durun derim, çünkü durmadığınız takdirde Tanrı sizinle olmayacaktır." Çocuklarına Meryem Ana'mızın Saatlerini de öğretip belletmişti ki, kendi ülkelerine sahip çıkarlarken, kendi Saatlerinin sesini duymaya alışsınlar.

Sadaka vermeyi çok severdi. Her nerede olursa olsun, ülkesindeki yoksul kiliselere, cüzamlı barınaklarına, düşkünlerin barındığı evlere, imarethanelere, hastanelere, yoksul kadınlara ve erkeklere sadaka dağıtırdı. Sarayda yiyenlere ek olarak, çok sayıda yoksulu doyurduğuna, onlarla kendi ekmeğiyle suyunu paylaştığına birçok kez bizzat şahit oldum.

İktidarı boyunca Royaumont, Paris yakınlarında Aziz Anthony Manastırı, Lily Manastırı, Maubuisson Manastırı gibi pek çok manastır ve *Friars*

79 Katoliklerin paskalyadan önceki Perşembe günü fakirlerin ayaklarını yıkama ayini.

Preachers ve Grey Friars[80] için cemaat merkezleri inşa ettirmişti. Pontoise, Vernon hastaneleri, Paris'teki körler hastanesi bizzat kendisi, *Frey Sisters of Saint-Cloud* kadınlar manastırı ise kız kardeşi Lady Isabel tarafından yaptırılmıştı.

Kutsal Kilise'ye yardım yapmak Kral'a düştüğü için, bu yardımı yapmadan önce din adamları ve diğer iyi insanlara danışır, ancak bundan sonra hüsniniyet ve sadakatle Tanrı'nın uygun gördüğü şekilde davranır; ta ki diğer kiliselerin yardımlarını reddetmiş olsun, hiçbir kilise görevlisine yardım yapmazdı. Krallığının önceden hiç gitmediği bölgelerine gittiği zaman, *Friars Preachers* ile *Grey Friars* cemaatlerini mutlaka ziyaret eder, onlardan kendisi için dua etmelerini isterdi.

Kral denizaşırı diyarlardan döndükten sonra kendini dine ve doğal olarak tebaasına verdi. Bunun Fransa'nın yararına olacağına inanırdı. Nitekim her şeyden önce şöyle bir ferman yayınladı:

"Biz, Tanrı'nın inayetiyle Fransa Kralı, Fransa'nın âli menfaati için tüm yargıçlarımızın, kale komutanlarımız ve muhafızlarımızın, inzibatımızın, belediye başkanlarımızın ve tüm diğer (kamu) görevlilerimizin, görevde kaldıkları sürece, tebaamıza yoksul veya zengin, yurttaş veya yabancı ayrımı gözetmeksizin iyi ve adil davranacaklarına ve bunu iyi/yararlı bir gelenek olarak sürdüreceklerine yemin etmelerini buyuruyoruz.[81]

"Yargıçlar veya kale komutanları veya diğerleri şayet bu yemine sadık kalmaz ve bu durum tespit edilirse, yargıçlar tarafımızca, diğerleri yargıçlar tarafından cezalandırılacaktır.

"Bundan böyle zabıta, yargıçlar ve tüm diğer görevliler iradımıza sahip çıkarak hakkımızı koruyacaklarına, iradımızın hırsızlanmasına veya alıp götürülmesine veya azalmasına izin vermeyeceklerine yemin edecek; kendileri veya bir başkası için meyve, ekmek, şarap veya değeri bir şilini aşmayan diğer hediyeler dışında, altın, gümüş ve diğer dolaylı dolaysız hediyeler (rüşvet) almayacaklardır.

"Aynı şekilde, eşleri, çocukları, erkek veya kız kardeşleri veya diğer yakınlarının da her ne olursa olsun, hediye kabul etmeyeceklerine; kabul ettiklerinin tespiti halinde hemen iade edeceklerine ve kendi yetki alanlarında yaşayan veya davalı veya davacı oldukları herhangi birinden bir daha hediye kabul etmeyeceklerine yemin edeceklerdir.

"Aynı şekilde, kraliyet müşavirlerine, onların eşlerine, çocuklarına veya yakınlarına veya kraliyet adına hesaplarını denetleyenlere veya kraliyet ta-

80 Reform öncesi Katolik cemaatleri.

81 Bu pasajı Salisburyli John'un prens tanımıyla kıyaslayınız (sf. 342).

rafından herhangi bir tahkikat veya soruşturma için kendi yetki alanlarına veya mahkemelerine gönderilenlere, her ne olursa olsun, hediye vermeyecek ve göndermeyeceklerine yemin edeceklerdir.

"Emirleri altındaki herhangi bir görevlinin veya zabıtanın sadakatsizliği, hırsızlığı, zorbalığı ve benzeri kötü davranışını tespit ederlerse onu görevden alacaklarına; söz verdiği veya hediye verdiği veya sevdiği için veya bir başka nedenle affetmeyip cezalandıracaklarına yemin edeceklerdir. Bundan böyle zabıtamız, kale komutanları ve muhafızlarımız, belediye başkanlarımız, korucularımız ve diğer piyade veya süvarilerimiz efendilerine (derebeyi), onların eşlerine, çocuklarına veya yakınlarına hediye vermeyeceklerine yemin edeceklerdir.

"Ve bu yeminlere resmiyet kazandırmak istediğimize göre, büyük küçük tüm görevlilerin ve önceden huzurumuzda ant içmiş olsalar da tüm şövalyelerin, asker ve süvarilerin bir halk jürisi önünde yemin etmeleri buyrulmaktadır ki, sadece Tanrı veya bizim korkumuzla değil, herkese rezil olacakları için yalan yere yemin etmesinler.

"Yargıçlarımızın ve zabıta memurlarımızın Tanrı'ya veya Meryem Anamıza veya azizlere küfürden kaçınmalarını; kumardan ve hanlardan uzak durmalarını buyuruyoruz. Kumarın tüm ülkede yasaklanmasından, hafifmeşrep kadınların evlere alınmamasından yanayız. Kim hafifmeşrep bir kadın için ev kiralarsa, zabıtaya veya yargıca evin bir yıllık kira bedeli tutarında ceza ödeyecektir.

"Yargıçlarımızı, görevde oldukları sürece, kendi görev bölgelerinde veya bir başka yargıcın görev bölgesinde kendileri veya başkası için ev satın almaktan menediyoruz. Satın alacak olurlarsa, evin mülkiyeti bize devredilecektir.

"Görevde oldukları sürece yargıçlarımızın oğullarını, kızlarını veya aileden bir başkasını kendi görev bölgelerinde yaşayan biriyle özel izin almaksızın evlendirmelerini; onları kendi görev bölgelerindeki bir ibadethaneye yerleştirmelerini veya dindar insanların sırtından onları kilisenin diğer imkânlarından yararlandırmalarını menediyoruz. Evlilik ve mülk edinmeye dair bu emir zabıta, belediye başkanları veya daha alt düzeydeki görevlileri bağlamamaktadır.

"Yargıçların, zabıta amirlerinin veya diğer görevlilerin yanlarında, halkın üstünde baskı yaratacak şekilde, gereğinden fazla sayıda çavuş veya *bedel*[82] bulundurmalarını yasaklıyor; *bedel*'lerin bir halk jürisi tarafından seçilmesini emrediyor, aksi halde *bedel* sayılamayacaklarını bildiriyoruz. Ayrıca,

82 *Bedel*: Yanında bulunduğu resmi görevliye saygınlık kazandıran teşrifatçı.

uzak veya yabancı bir diyara gönderilen memurlarımızın, bağlı oldukları bölgenin en üst yetkilisinden itimatname alarak gitmesini emrediyoruz.

"Yargıçlarımızla zabıta amirlerimizin adil olmayan hükümler vermek suretiyle iyi insanlarımıza baskı yapmamalarını; ta ki bize borçlu olsunlar, borçları nedeniyle hapse atılmamalarını emrediyoruz.

"Yargıçlarımıza tebaamızdan borçlu veya herhangi bir suç işleyeni para cezası vermek suretiyle değil, açık duruşmayla yargıladıktan sonra cezalandırılmasını veya bu para cezasının iyi ve ahlaklı insanların oluşturduğu bir kurulda görüşüldükten sonra ve uygun bulunması halinde, aynı kurulun huzurunda ödetilmesini veya haczedilmesini emrediyoruz.

"Şayet önemli bir suçu olmayan biri mahkemeye düşer ve yargı kararını beklemek yerine para cezası ödemeyi teklif ederse ki, olmuştur, önerdiği miktar uygunsa bunun mahkeme tarafından kabul edilmesini, değilse söz konusu miktarın, zanlı bu değerlendirmeyi yargıya bırakmış olsa da, mahkeme tarafından yukarıda ifade edilen anlayışla belirlenmesini emrediyoruz. Yargıçlarımızın, zabıta memurlarımızın veya belediye başkanlarımızın halkımızı tehditle, korkutarak veya bir başka yolla baskılamalarını, onlardan gizlice ve alenen para cezası (rüşvet) almalarını ve onları makul bir neden olmaksızın suçlamalarını menediyoruz.

"Belediye başkanlığı, kale komutanlığı veya yargı yetkisini haiz diğer (yetkili) makamlarda bulunanları, bu makamları iznimiz olmaksızın satmaktan menediyor; bir makamı birden çok insanın birlikte satın almaları halinde, at sayımı, vergi toplama ve diğer rüsumların tahsili gibi işler, anlaşılabileceği üzere hariç, içlerinden sadece birinin (diğerleri namına) sorumlu olmasını emrediyoruz.

"Söz konusu makamları satın alanların, bu makamları bizden satın aldıktan sonra kardeşlerine, kuzen veya yeğenlerine satmalarını; bu insanların makama olan borcu kendilerine ödenmesini talep etmelerini; kendi borçlarını ise mahkeme yoluyla tahsil etmelerini emrediyoruz.

"Görev yeri sık sık değişen yargıç veya zabıtanın tebaamızı davalar açmak suretiyle üzmesini menediyor; önündeki işi bulunduğu yerde bizzat çözmesini bekliyor, tebaamızı adaleti mahkemede aramak zorunda bırakmak suretiyle madden ve manen yormamasını emrediyoruz.

"Bundan böyle kimsenin mülküne, bizden özel izin almaksızın nedensiz yere el konulmasını; keyfi vergiler koymak suretiyle halkımıza baskı yapılmasını; para tahsilâtı için silaha başvurulmasını menediyoruz; istiyoruz ki, hizmete ihtiyacı olan hiç kimse hizmet veren tarafından nedensiz yere celp edilmesin, oraya kendi isteğiyle gitsin, ama kefaret ödemeye gidercesine gitmesin.

"Yargıçların veya zabıtanın iyi bir neden olmaksızın ülkemizin mısır, şarap ve benzeri diğer ürünlerini yurtdışına götürmelerini yasaklıyoruz. Bundan amacımız, her türlü sahtekârlık ve hile şüphesini izale edecek biçimde, bu işlerin şerif konseyiyle ortaklaşa yapılmasını uygun görmemizdir

"Eski yargıçların, kale komutanlarının, zabıtanın ve belediye başkanlarının görevleri sona erdikten sonra, kendiliğinden veya vekâleten, kırk gün süreyle görev bölgelerinde kalmalarını emrediyoruz ki, kendileriyle ilgili olası şikâyetlere cevap verebilsinler.

"Tebaamızın ve ülkemizin yararı için yaptığımız tüm bu düzenlemelerin tarafımızca ve istişare edilmek suretiyle açıklığa kavuşturulması, yeniden düzenlenmesi, değiştirilmesi veya hafifleştirilmesi hakkı mahfuzdur."

Aziz Louis, tüm akil insanların tanıklık ettiği üzere, bu fermanla Fransa'yı çok daha ileri bir ülke yapmıştır.

* *Joinville, The History of St. Louis*, Oxford University Press, 1938.

4. İnsanların Uymak Zorunda Oldukları Yasalar Hangileridir?

On İkinci yüzyılda baş veren yeni öğretilerin, Kilise müfredatını da etkiliyor olması, bir takım kuşkular doğurmakta gecikmedi. Kimi Hıristiyan âlimler, Aristo'nun Latinceye çevrilen eserlerinin elden ele dolaşmasını tehlikeli bulmaktaydı. Aristo, örneğin *Fizik* adlı kitabında fenomenleri doğa yasalarıyla açıklamakta, *Etik* adlı kitabında hakikatin tezahürüne değil, dünyevi deneyime itibar etmekteydi. Diğer bazı âlimler de Aristo'nun bilim teorisinin Aziz Augustin'nin görüşlerinden çok farklı olduğunu tespit etti. Oysa Hıristiyanlığın gayri resmi ve fakat hâkim kuramı, Aziz Augustin'nin ruha dair varsayımları temelinde aydınlanma ve Tanrı'ya bağımlılıktı. Aristo'ya itirazların güçlenmesi üzerine papalık Filozof'un Paris Üniversitesi'nde okutulmasını yasakladı, eserlerini incelemek üzere bir de kurul oluşturdu. Ne var ki, Aristo, kendinden önceki tüm deneysel araştırmaları ve Yunan kurgusal düşüncesinin en iyi ürünlerini çok geniş bir yelpazede sistemleşmiş bulunuyordu. Hal böyle olunca, hiçbir itiraz, bilim adamlarını Aristo'nun eserlerinde yansıyan fikir/anlayış zenginliğini ve düşünce tekniklerini keşfetmekten alıkoyamadı. Dominikan tarikatı âlimlerinden Aziz Büyük Albert (1206–1280) ve öğrencisi Aziz Thomas Aquinas (1225–1274) bir yandan Aristo'yu savunurlarken, diğer yandan da çalışmalarını dönemin entelektüel gereksinimlerini karşılayacak şekilde yönlendirmek suretiyle, geçici bir süre için de olsa Katolik doktrinini desteklemeyi sürdürdü. İtalyan asıllı Aziz Thomas Aquinas, Napoli, Paris ve Köln üniversitelerinde okumuş; Köln Üniversitesi'nde kendi kurduğu ilahiyat okulunda hocalık yapmış, yaşamının son yıllarını Fransa ve İtalya'daki

manastırlarda geçirmişti. Onun, Aristo külliyatını geleneksel Kilise eğitimiyle sentezleme gayreti, *Summa Theologica*[83] ve *Summa Contra Gentiles*[84] adlı çalışmalarında cismanileşir.

Aziz Thomas Aquinas'ın yazdığı dönemde, eski Roma hukuku ve ilahi yasalara ilişkin sistematik araştırmaların yüz elli yıllık geçmişi vardı. Hukuk eğitiminin merkezi hâlâ Bologna'ydı ve gerek o okuldan gerekse daha az tanınan üniversitelerden mezun olan yüzlerce hukukçu krallara, prenslere, piskoposlara hizmet vermekteydi. Böylece, yasalara ve adalete duyulan inanç kaynaklı ilgiye dünyevi pratik de eklenmişti. Kilise ile üniversitenin birlikte oluşturdukları ağırlık, hükümdarları öylesine etkiledi ki, istisnasız hepsi taç giyerken yasalara sadık kalacaklarına yemin ederken, hükümranlığın yegâne amacının adaletin tesisi olduğu şeklindeki kuramı da kabullendiler. Peki, hukuk neydi, adalet neydi?

Hukuk ve adalet konularında İncil'in, yani Hıristiyan geleneğinin ve kadim Kilise babalarının söyleyeceği çok söz vardı. Aynı şekilde, Cicero ve Aristo gibi bilgelikleri Orta Çağ insanın saygısına mazhar olmuş Hıristiyanlık öncesi filozofların da! Ne var ki, her şey gibi, bu konuda da birden fazla doğru olamayacağına göre, Roma hukuku, Kutsal Metinler ve antik çağın sevilen putperestlerinin (kâfirlerinin) görüşlerini bağdaştırmak, Aquinas gibi filozoflara düştü. (PR)

*Summa Theologica**

Aziz Thomas Aquinas

Yasanın Özüne Dair

(…) Yasa, insanoğlunun davranışsal olarak eyleme geçme veya eylemini dizginleme kuralı ve ölçütüdür. İnsan davranışının kuralı ve ölçütü itibariyle akıl eylemin birincil şartıdır. (…) çünkü Filozof'a göre aklın niyetten ayrı bir gücü vardır… İnsanoğlunun belirli bir amacı hedefleyen eylemine emir veren akıldır.

Bu emrin yasa niteliği taşıyabilmesi için akla yatkın (makul) olması gerekir. Şöyle ki, hükümdarın sözü (isteği) yasadır, çünkü aksi halde adalet değil adaletsizlikten muzdarip olur.

83 Ahmet Cevizci, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, "Teoloji Üzerine Bir Deneme veya Teoloji Özeti", Asa Kitapevi, 2001.

84 *Ortaçağ Felsefesi Tarihi,* Ahmet Cevizci, Kafirlere Karşı, Asa Kitapevi, 2001.

Soru 91: Çeşitli Yasa Türlerine Dair (Altı Madde Olarak)

Şimdi çeşitli yasa türlerine değinmeliyiz ki, bu başlık altında altı soru yer alır: (1)Ezeli ve ebedi yasa[85] var mıdır? (2) Doğal ahlak yasası[86] var mıdır? (3) Beşeri yasa[87] var mıdır? (4) İlahi yasaya[88] ihtiyaç var mıydı? (5) İlahi yasa tek midir, yoksa birden çok mu? (6) Günahın yasası var mıdır?

Madde Bir: Ebedi ve ezeli yasa var mıdır?

Karşıt görüş 1: Ebedi ve ezeli bir yasa yok gibi görünüyor, çünkü yasalar insanlara dönüktür (dünyevidir), ebedi ve ezeli olan Tanrı olduğuna göre, hiçbir yasa ebedi ve ezeli olamaz.

Karşıt görüş 2: Dahası, yasanın ilanı/duyurusu gerekir, ama ebedi ve ezeli olan bunu yapamaz. Dolayısıyla, hiçbir yasa ebedi ve ezeli değildir.

Karşıt görüş 3: Dahası yasa, ölüm dışında, belirli bir sona (amaca) dönük bir düzenleme ima eder. Dolayısıyla, hiçbir yasal düzenleme ebedi ve ezeli olamaz.

Derim ki (…) yasa mükemmel bir topluma hükmeden yöneticinin pratik nedenlerle dikte ettiği bir kuraldan başka bir şey değildir. Dünya Tanrı'nın inayetiyle yönetildiğine göre (…) kâinata ilahi aklın hükmettiği açıktır. Dolayısıyla, kâinatın Hükümdarı olan Tanrı'nın hükmü yasa niteliğindedir ve ilahi aklın şeylere dair tasavvuru zamana tabi olmadığına göre bu "ebedi ve ezeli" olarak adlandırabileceğimiz yasadır.

Karşıt görüş 1'e cevap: İçinde Tanrı olmayan şeyler, "var olmayanı buyruğuyla var ettikleridir"[89] ki, bu kehanet sahibi olan O'nun takdiridir. Dolayısıyla ebedi ve ezeli yasanın ilahi tasavvuru, ebedi ve ezeli bir yasa mahiyetindedir, çünkü O'nun önceden bildiği şeylerin yönetimine taalluk eder.

Karşıt görüş 2'ye cevap: Ebedi ve ezeli yasa yazıyla veya kulaktan kulağa yayılarak duyurulur; hem ilahi Söz hem *Yaşam Kitabı*[90] ebedi ve ezelidir. Ama bu, duyan veya okuyan bir yaratığa ebediyetten geliyor gibi gelmez.

Karşıt görüş 3'e cevap: Yasa sona (akıbete) etkin bir biçimde hizmet eder, çünkü eyleme pasif değil, aktif bir biçimde yön verir. Bir diğer ifadeyle, kendi içinde sonu mukadder kılmaz, ta ki yöneticinin herhangi tali bir amacını kazara mukadder kılmış olsun.

---

85 *Lex Aeterna:* İlahi akıl.

86 *Lex Naturalis:* İlahi aklın Tanrı'nın tüm yarattıklarında yansıması.

87 *Lex Humana:* Tanrısal Yasa'nın insan aklı yoluyla uygulaması.

88 Lex Divina: İlahi aklın vahiy yoluyla açınlaması.

89 *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Ahit, Pavlus'tan Romalılara Mektup, 4:17.

90 İbranicesi Sefer HaChaim.

Madde İki: Doğal (ahlaki) yasa var mıdır?

Karşıt görüş 1: İnsanoğlu ebedi ve ezeli yasa tarafından layıkıyla yönetildiğine göre, doğal (ahlaki) yasa yok gibi görünüyor. Nitekim Augustin der ki, "Her şey en doğru biçimde ebedi ve ezeli yasa tarafından düzenlenir." Doğa aşırı bolluk sunmadığı gibi, gereksinim duyulanı da esirgemez. Dolayısıyla hiçbir yasa insanoğlu için doğal değildir.

Karşıt görüş 2: Dahası, insanoğlunu ilk ve son gerçek arasında yasa yönlendirir (…) ama bu, doğal dürtüyle hareket eden irrasyonel yaratıklar için söz konusu olduğu üzere, doğanın işlevi değildir. İnsanoğlunun davranışlarını aklı ve iradesi belirlediğine göre, hiçbir yasa insanoğlu için doğal olamaz.

Karşıt görüş 3: Dahası, insanoğlu özgür olduğu oranda yasadan azadedir. Ve kendisine bahşedilen akıl ve irade sayesinde hayvandan daha özgür olduğuna göre, tıpkı hayvanlar gibi, o da tabii/doğal yasaya tabi değildir.

Aksine (…) "Kutsal yasadan yoksun uluslar Yasa'nın gereklerini kendiliklerinden yaptıkça…" der Kutsal Kitap ve şöyle devam eder: "Yasa'dan habersiz olsalar bile kendi yasalarını koymuş olurlar. Böylelikle Kutsal Yasa'nın getirdiklerinin yüreklerinde yazılı olduğunu gösterirler. Vicdanları buna tanıklık eder. Düşünceleriyse onları ya suçlar ya da savunur."[91]

Derim ki (…) bir kural ve ölçüt olan yasa, insanoğlu için iki şekilde var olabilir: birincisi, kuralı ve ölçütü insanoğlunun kendisi koyar; ikincisi, konulmuş olan kural ve ölçüye tabi olur. Dolayısıyla, her şey Tanrı'nın takdirinde olduğu için ebedi ve ezeli yasa tarafında yönetilir (…) ve açıktır ki, her şey bir şekilde ilahi yasaya tabidir ve insanoğlu bu yasaya vicdanına yazıldığı oranda uyarak iyi/doğru davranma eğiliminde olur. Tüm yaratıklar içinde aklıyla öne çıkan insan, takdiri ilahiye kendi ve diğerlerinin tasarrufuyla teslim olduğu ölçüde, buna mükemmelen tabi olandır. Nitekim ilahi aklı paylaştığı için iyi/doğru davranışa yönelebilir. İşte, rasyonel yaratıkların ebedi ve ezeli yasaya bu katılımına doğal (ahlaki) yasa diyoruz. Zebur yazarı, kendisine adaletin ne olduğu sorulmuşçasına, "Doğruluk kurbanlarını sunun Rab'be" dedikten sonra ekler: "Kim bize iyilik yapacak diyen çok" ve bir soruya cevaben sürdürür: "Ya Rab, yüzünün ışığıyla bizi aydınlat."[92] Burada ima edilen, doğal (ahlaki) yasanın bir işlevi olarak, iyiyle kötüyü tefrik edebilen akıl, yani ilahi ışıktır.

Karşıt görüş 1'e cevap: Bu tez, eğer doğal (ahlaki) yasa, ebedi ve ezeli yasadan farklı olsaydı doğru olabilirdi. Oysa yukarıda belirtildiği üzere, onun bir parçasıdır.

91 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Pavlus'tan Romalılara mektup, 2:14-15.

92 Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Mezmurlar 4:5-6.

Karşıt görüş 2'ye cevap: Aklın ve iradenin tetiklediği her eylem, yukarıda değinildiği üzere, doğaya temellenir, çünkü doğal olarak bilgimiz dahilinde olan ilkeler çerçevesinde akıl yürütürüz ve sahip olunan imkânlar itibariyle arzunun tetiklediği her eylem, belirli bir sonu hedefliyor olması itibariyle doğaldır. Dolayısıyla belirli bir sonu hedefleyen davranışlarımız öncelikle doğal (ahlak) yasasının erdemi istikametinde olmalıdır.

Karşıt görüş 3'e cevap: Tıpkı rasyonel yaratıklar gibi, irrasyonel hayvanlar da ilahi akıldan nasiplerini alır. Ne var ki, rasyonel yaratıklar ebedi ve ezeli yasaya zihinsel olarak, yani rasyonel bir biçimde katıldıklarından, bu katılımı yasa olarak adlandırmak doğru olur, çünkü yasa akılla ilgili bir şeydir (…) İrrasyonel yaratıklar ebedi ve ezeli yasaya akılcı bir biçimde katılamadıkları için, bu katılım, sadece bir benzerlik, bir teşbihtir.

Madde Üç: Beşeri yasa var mıdır?

Karşıt görüş 1: Doğal yasa ebedi ve ezeli yasanın parçası olduğuna göre, beşeri yasa yok gibi görünüyor. Şimdi, her şey ebedi ve ezeli yasa tarafından, Augustin'nin dediği gibi, "en iyi biçimde düzenleniyor" ise, bu yeterli olmalıdır. Beşeri yasaya gerek yoktur.

Karşıt görüş 2: Dahası, yasa dediğimiz şeyin bir ölçütü var… Ama insan aklı şeylerin ölçütü olmadığı gibi, *Metafizik* X. Kitap, 5. Bölüm'de[93] ifade edildiği üzere, durum bunun tersidir. Dolayısıyla insan zihni yasa koyamaz.

Karşıt görüş 3: Dahası, *Metafizik* X. Kitap, 3. Bölüm'de ifade edildiği üzere, ölçüt kesin olmalıdır. Ne ki öyle değil: "Ölümlü insanın düşünceleri korkutucu, öğütleri muğlaktır."

Aksine, Augustin, biri ebedi ve ezeli, diğeri geçici (zamansal), iki ayrı yasadan söz eder.

Derim ki (…) yasa aklın emridir. Ne var ki, akıl yürütme yöntemi itibariyle tatbiki/pratik düşünce ile kurgusal düşünce arasında ayrım yapmaz; her iki yöntem de ilkeden hareketle sonuca varır (...) Dolayısıyla nasıl ki, fen ilminde doğanın bize açık etmediği bilgiye açıklanamayan (saklı) esaslardan hareketle ve kurgusal düşünce yoluyla ulaşmaya çalışıyoruz; doğanın açık etmediği (saklı) bazı daha özel meseleleri kavramak için de aklın, yine kanıtlanamayan esaslardan hareketle, daha da iyi düşünmeye ihtiyacı vardır.

93 Aristoteles, *Metafizik*, Sosyal Yayınları, Türkçe çeviri: Prof. Dr. Ahmet Arslan: 1996, Eşit, sadece olanlardan birinin karşıtı olamaz, ama her ikisinin birlikte karşıtı da olamaz. Çünkü neden daha küçüğün değil de daha büyüğün karşıtı olacaktır? Sonra, eşit, eşit olmayana karşıttır; öyle ki, bu durumda o birden fazla şeyin karşıtı olacaktır. Ancak eşit olmayan eğer aynı zamanda hem daha büyük hem daha küçük anlamına gelmekteyse, eşit olan her ikisinin de karşıtı olacaktır (o zaman bu güçlük, eşit olmayanın iki olduğunu söyleyenlerin görüşünü destekleyecektir).

İnsan aklının sezgisel olarak keşfetmiş olduğu bu daha özel meselelere -yasanın diğer asli şartlarının gözetilmesi şartıyla- doğal (ahlaki) yasa diyoruz. Nitekim Cicero, Retorik adlı çalışmasında der ki, "adaletin kaynağı doğadır; bazı şeyler yararlı olduğu için alışkanlık haline gelmiştir; ama bu şeylerin doğadan kaynaklandığı halde alışkanlık olacak kadar benimsenmesi yasaya duyulan saygıdandır."

Karşıt görüş 1'e cevap: İnsan aklı, ilahi aklın hikmetine tam anlamıyla vakıf olamaz. Ne var ki, ilahi aklın doğal bir parçası olduğumuza göre -kurgusal düşünce itibariyle- ebedi ve ezeli yasanın genel ilkelerin bazılarının bilgisi her birimizin içinde (doğasında) saklıdır. Öte yandan, tatbiki düşünce itibariyle insanoğlu şeyleri/olayları, onların belirleyici vasıflarını kavrayarak değil, ebedi ve ezeli yasanın genel ilkeleri çerçevesinde algılayarak kavrar, çünkü söz konusu bilgi ilahi yasada saklıdır.

Karşıt görüş 2'ye cevap: İnsan aklı kural koymaz. Ebedi ve ezeli yasanın bir parçası olması nedeniyle, doğal olarak genel kurallar ve ölçüler çerçevesinde hareket eder; doğadan edinilmemiş olsak da kural ve ölçüt doğal mantıktır.

Karşıt görüş 3'e cevap: Tatbiki akıl, kurgusal düşüncenin ilgilendiği zaruri şeylerle/olaylarla değil, şartlara bağlı olarak gelişen münferit şeylerle/olaylarla ilgilenir. Bu nedenle, beşeri yasalarda yanılmazlık diye bir şey olamaz; yanılmazlık bilmin kanıtlamak suretiyle ortaya koyduğu sonuçlar için geçerlidir. Öte yandan her ölçütün isabetli ve kesin olması da gerekmez.

Madde Dört: İlahi yasaya ihtiyaç var mıydı?

Karşıt görüş 1: Öyle görünüyor ki, doğal (ahlaki) yasa ebedi ve ezeli yasanın bir parçası olduğuna göre, bir ilahi yasaya gerek yoktu. Çünkü (...) içimizde saklı (vicdanımıza yazılı) doğal (ahlaki) yasa vasıtasıyla ebedi ve ezeli olan yasanın birer parçasıyız. Ama ebedi ve ezeli olan yasa, ilahi yasadır (...) dolayısıyla doğal ve beşeri yasalara ilaveten, ilahi bir yasaya ihtiyaç yoktur.

Karşıt görüş 2: Dahası, "Tanrı insanoğlunu kendi sağduyusuna emanet etti," diye yazılmış. Sağduyu, yukarıda ifade edildiği üzere, zihinsel bir eylemi ifade eder. Bu demektir ki, insanoğlu kendi aklı doğrultusunda hareket edecektir. İnsan aklının dikte ettiği şey, beşeri yasadır (...) dolayısıyla insanoğlunun ilahi yasa tarafından yönetilmesine ihtiyaç yoktur.

Tersine, Davut Tanrı'ya kendi yasasını koyması için yalvarmıştı: "Adaletini savunabilmem (gerekçelendirebilmem) için önüme bir yasa koy, Rab'bim."

Derim ki, insanoğlunun davranışlarını iyiye/doğruya yönlendirebilmek için, doğal ve beşeri yasalara ilaveten, bir ilahi yasa gerekliydi. Bunun dört nedeni var:

Birincisi, insanların kendilerini bekleyen son (akıbet) itibariyle nasıl davranmaları gerektiğini dikte eden yasalara ihtiyaç duymaktadırlar. Eğer insanoğlu, kendisine takdir edilmiş sonu (akıbeti) doğal özellikleriyle açıklayabilseydi, zihinsel olarak bununla yetinirdi. Oysa, insanoğluna ebedi mutluluk takdir edilmiştir ve Tanrı, bu nedenle ona kendi yasasını da vermiştir.

İkincisi, insan, özellikle de koşullara bağlı konularda şüpheci bir akla sahip olması nedeniyle, davranışlarına dair birbirinden farklı hükümlere varır ki, bu birbirinden farklı veya birbiriyle çelişen yasalara yol verir. Bu nedenle, insanoğlunun ne yapması, neden kaçınması gerektiğini vaaz eden yasanın Tanrı tarafından konulması gerekiyordu. Nitekim Tanrı'nın koyduğu yasa yanılmazdır.

Üçüncüsü, insanoğlu değerlendirebildiği (hüküm verebildiği) dışsal konularda kural koyabilir, ama saklı/örtülü içsel hareketlere dair hüküm vermeye ehil değildir. Oysa kendini geliştirip erdem sahibi olabilmesi için davranışlarının hem dışsal hem içsel olarak hatasız olması gerekir. İnsan, beşeri olanı layıkıyla yönlendirip şekillendiremez; ilahi yasa bu yüzden gereklidir.

Dördüncüsü, Augustin'nin dediği gibi, beşeri yasa kötü eylemi cezalandıramaz veya yasaklayamaz, çünkü her türlü kötülüğü bertaraf etmeye çalışırken, iyi olanları da yok eder ve insanların birbirleriyle olan ilişkisine ve dolayısıyla ortak çıkarların gelişimine engel olur. Günahın yasaklanması ve hiçbir kötülüğün cezasız kalmaması için ilahi yasanın hüküm sürmesi gerekir.

Bu dört nedene, yani "Tanrı'nın yasasının kusursuz olduğu", yani günah iğrençliğine izin vermediği; "Tanrı'nın ruhları dönüştürdüğü", yani hem dışsal hem içsel davranışa yön verdiği; "Tanrı'nın şahadetinin sadık olduğu", yani neyin doğru, neyin yanlış olduğunun kesinliği; "Tanrı'nın küçük şeylere akıl bahşettiği", yani insanlara doğaüstü, ilahi bir sona (akıbete) yönelttiğine Mezmurlar'da değinilir.

Karşı görüş 1'e cevap: İnsanoğlu ebedi ve ezeli yasaya doğal (ahlaki) yasa yoluyla ve kendi kapasitesi oranında katılır. Ne var ki, doğaüstü akıbetinin (sonun) daha üstün bir elle yönlendirilmeye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, insan, Tanrı'nın sunduğu bu ilave yasa sayesinde ebedi ve ezeli yasanın kurallarına daha da bütünlüklü bir biçimde katılır.

Karşı görüş 2'ye cevap: Nasihat, bir tür sorgulamadır; dolayısıyla belirli ilkelerden hareket etmek zorundadır. Yukarıda izah edildiği üzere, doğal (ah-

laki) yasanın ilkeleri yetmez; ilahi yasanın ilaveten sunduğu ahlaki kurallara ihtiyaç vardır.

Karşı görüş 3'e cevap: İrrasyonel yaratıklara takdir edilen son, sahip oldukları doğal güçle doğru orantılıdır.

Madde Beş: İlahi yasa tek midir, yoksa birden çok mu?

Karşıt görüş 1: Öyle görünüyor ki, sadece tek bir ilahi yasa var, çünkü tek bir kral tarafından yönetilen krallıkta, tek bir yasa olur. Nitekim Mezmur, "Tanrı kâinatın Kralı'dır," der. Dolayısıyla, tek bir ilahi yasa olmalı.

Karşıt görüş 2: Dahası, her yasa, yasa koyucusunun söz konusu yasayla hedef aldıklarının akıbetiyle ilgilidir. Ne var ki, Tanrı'nın yasası herkes için bir ve tek: "Tanrı herkesi hakikatin bilgisine çağırmak suretiyle onları kurtarır." Bu yüzden ilahi yasa tektir.

Karşıt görüş 3: Dahası, ilahi yasa, doğal (ahlaki) yasadan daha çok ebedi ve ezeli yasaya benziyor. Dolayısıyla, sadece tek bir ilahi yasa olduğu doğru.

Tersine (…) Havari der ki, "Eğer rahipliği yorumlayacaksak, yasanın da yeniden yorumlanması gerekir." Oysa aynı pasajda ifade edildiği üzere, rahiplik muzaaftır: levi[94] rahipliği, Hz. İsa Mesih rahipliği. Nitekim ilahi yasa da muzaaftır: Eski Yasa, Yeni Yasa.

Derim ki (…) farklılık/ayrım sayısal bir meseledir. Şimdi, şeyler iki şekilde tefrik edilir. Birincisi, bütünü itibariyle diğerlerinden belirgin biçimde farklı şeyler olarak, örneğin at veya öküz. İkincisi belirli bir türün eksikli olanı ve eksikli olmayanı olarak, örneğin bir erkek çocuk ve bir adam ki, ilahi yasa bu anlamda Yeni ve Eski olarak ikiye ayrılmıştır. Havari, Eski Yasa altında yaşayan insanı "bir pedagogun himayesindeki çocuk", Yeni Yasa altında yaşayan insanı "pedagogun himayesinden çıkmış olan erişkin bir erkek" olarak tanımlar.

Bu iki yasanın ne ölçüde mükemmel olduğu, yukarıda değinildiği üzere, yasanın ne olduğuna dair üç koşulla izah edilebilir.

Öncelikle, bir yasa ortak çıkar, ortak yarar hedeflemelidir (…) ve bu yarar muzaaf olabilir. Şöyle ki, hem makul ve imkân dahilinde olanı hedefler -ki, Eski Yasa ile hedeflenen budur ve insanlar daha ilk baştan itibaren Kenanlıların[95] dünyevi krallığına davet edilmişlerdir- hem de Yeni Yasa gibi semavi ve anlaşılabilir bir yarar güdebilir. Nitekim Hz. İsa Mesih vaaz vermeye baş-

94 Kitab-ı Mukaddes Eski Ahit (Tevrat) Levililer Kitabı; eski İsrail'deki tapınma düzeni ve bunu yöneten Levi oymağından gelen kâhinlerle ilgili kuralları içerir. Levi adı, bu kâhinlere tapınakta yardım eden görevliler tarafından kullanılırdı.

95 Kitab-ı Mukaddes Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış, 3:8-17.

ladığından andan itibaren insanları semavi krallığa çağırarak, şöyle demiştir: "Günah çıkarıp kefaretini ödeyin çünkü semavi krallık elinizin altında." Augustin bu yüzden "Eski Ahit akla hitap ederek dünyevi (zamansal) vaatleri içerir; ama ebedi yaşam vaat eden Yeni Ahittir," der.

İkincisi, insanoğlunu doğru davranışa yasa yöneltir (…) bu bağlamda, Yeni Yasa, Eski Yasa'dan üstündür, çünkü iç dünyamıza Matta'ya göre yön verir: "Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisilerinkini aşmadıkça, Göklerin Egemenliği'ne asla giremezsiniz."[96] Dolayısıyla, "Eski Yasa eli bağlar, Yeni Yasa aklı denetler," sözü doğrudur.

Üçüncüsü, yasa, insanları verilen emre itaate sevk eder. Eski Yasa bunu içimize ceza korkusu salarak yaparken, Yeni Yasa Hz. İsa Mesih'in inayetiyle kalplerimizi dolduran sevgi/aşk yoluyla yapar ki, Eski Yasa (bunu) gölgelemiştir. Augustin bu yüzden, "Yasa ile Müjde (İncil) arasında az bir fark var – korku ve sevgi/aşk," der.

Karşıt görüş 1'e cevap: Tıpkı bir babanın çocuklarına ve ev halkının erişkin fertlerine farklı emirler buyurması gibi, o tek Kral da Krallığında yaşayan insanlara çocukken (eksikliyken) bir yasa, biraz daha büyüyünce (daha az eksikli olduklarında) daha mükemmel ikinci bir yasa bahşetmiştir ki, daha büyük bir ilahi kapasiteye kucak açabilsinler.

Karşıt görüş 2'ye cevap: İncil, "(Hz. İsa Mesih'ten) Başka hiç kimsede kurtuluş yoktur. Bu göğün altında insanlara bağışlanmış, bizi kurtarabilecek başka hiçbir ad yoktur,"[97] der. Anlaşılabileceği üzere, insanlığa kurtuluş vaat eden yasa Hz. İsa Mesih'ten önce bahşedilemezdi. Ne ki, insanların, O gelmeden önce kurtuluş yolunda ilk adımları atıp O'nun öğretisine hazır olabilmeleri için doğruluk kuralların içeren bir yasa gerekmekteydi.

Karşıt görüş 3'e cevap: Doğal (ahlaki) yasa insanları genel ahlaki kurallar itibariyle yönlendirir ve küçük büyük herkes için birdir. Ne ki, ilahi yasa küçük ve büyük (eksikli ile az eksikli) ayrımı yapar. İlahi yasa bu yüzden muzaaftır.

Madde Altı: Günahın yasası var mıdır?

Karşıt görüş 1: Günahın *fomes*[98]'una dair bir yasa yok gibi görünüyor, çünkü Isidorus[99], "yasa mantığa temellenir," der. Ne ki *fomes*'un mantığı yoktur, dolayısıyla yasanın tabiatına aykırıdır.

96 Kitab-ı Mukaddes Yeni Ahit, Matta 5:20.

97 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, 4:12.

98 Fomes: Aquinas'un bedensel zevklere düşkünlük için kullandığı tabir.

99 Sevilla (İspanya) Başpiskoposu (560-636), "antik dünyanın son âlimi" olarak anılır.

Karşıt görüş 2: Dahası, her yasa bağlayıcıdır ki, itaat etmeyenlere suçlu denilebilsin. Ne var ki, insanoğlu *fomes*'un tahrikine uymadığı için değil, uyduğu için suçlu addediliyor. Dolayısıyla, *fomes* yasanın tabiatına aykırıdır.

Karşıt görüş 3: Havari der ki, "Uzuvlarımın aklımın yasasıyla mücadele eden bir diğer yasası olduğunu görüyorum."

Derim ki (…) yasa, özü itibariyle yöneten ve ölçüt koyanındır. Yasa, yönetilen ve ölçülenin, yasaya tabi olan şeylere/konulara katıldığı oranda "katılım yoluyla yasa' adını alır (…) Şimdi, yasa koyucu, yasaya tabi olanların önüne muzaaf bir yasa koyabilir. Birincisi, yasaya tabi olan tebaasını farklı yönlere doğrudan yönlendirmek üzere, farklı kurallar/yasalar koyarak, farklı biçimlerde yönetebilir; örneğin askerler için ayrı bir yasa, esnaf için ayrı bir yasa söz konusudur. İkincisi, dolaylı bir yoldur; yasa koyucusu tebaasını itibardan düşürmek suretiyle bir başka yasaya tabi kılıp bir başka düzenin parçası haline getirebilir. Örneğin, bir şövalyeyi yiğitliğinden mahrum ederek, onu esnaf yasasına tabi kılabilir.

İlahi yasa koyucunun yönetimi altındaki yaratıkların farklı doğal eğilimleri vardır; öyle ki, biri için geçerli olan yasa diğeri için geçerli olmayabilir. Şöyle söyleyeyim; mesela kurdun bir anlamda yasası olan vahşet, kuzunun veya bir diğer uysal hayvanın yasasına aykırıdır. Nitekim ilahi takdirle insana doğasına uygun bir biçimde bahşedilen insan yasası, akıllı davranmasını öngörür. Ve bu yasa en ilkel şekliyle bile öylesine etkilidir ki, akla yatkın olmayan veya akıldışı hiçbir şey insanoğlunu gafil avlayamaz. Ama insan Tanrı'ya sırt çevirince, hayvani dürtülerinin etkisinde kalarak -ki, bu durum aklın yolundan sapan herkesin başına gelir- *Mezmurlar* X,VIII'de ifade edildiği üzere, "İnsan şerefliyken anlamadı: oysa duyarsız hayvanlarla bir tutulmuştu, çünkü onlara benziyordu."

O halde, bedensel zevklere düşkünlük ki, *fomes* adı verilir, diğer hayvanların eğilimle/dürtüyle açıklanan doğal yasasıdır – böyle şeyler için yasa tabiri kullanılabilirse elbet. Ama insanlar için bu, aklın yasasından sapma anlamına gelir. Tanrı'nın bir takdiri olarak, insan aklı O'nun gücünden/canlılığından ve asli adaletinden yoksun olduğu için, insanın bedensel dürtülere kapılması doğal yasa özelliği taşır, ama ilahi yasa itibariyle yaptırımı olan, insanın saygınlığından alan bir durumdur.

Karşıt görüş 1'e cevap: İşbu görüş, *fomes*'u başlı başına bir kötülük olarak değerlendirmektedir. Doğal bir yasa olduğu için değil, ama yukarıda belirtildiği üzere, ilahi yasanın adaletinden alan/eksilten sonuçları nedeniyle böyle değerlendirir.

Karşıt görüş 2'ye cevap: İşbu görüş yasayı yönetim veya ölçüt itibariyle değerlendirir, çünkü yasadan sapanlar birer suçludur. Ne var ki, bu bağ-

lamda *fomes* bir yasa değil, en yukarda belirttiğimiz gibi, bir katılım konusudur.

Karşıt görüş 3'e cevap: Bu görüş *fomes*'u orijini itibariyle değil, yönelimi itibariyle değerlendirir. Ama insanoğlunun bedensel zevklere eğilimi yine de diğer hayvanlarınki gibi değerlendirilecekse, bu ancak ortak bir yarara hizmet etmek üzere, yani bir türün veya insan neslinin devamı için takdir edilmiştir. Bedensel zevk, akla tabi olmak şartıyla insanoğluna bahşedilmiştir. *Fomes* tabiri, akıldan uzaklaşılan durumlar için geçerlidir.

* St. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, I-II, qq. 90-91 Benziger Brothers, Inc., Washburn Ltd. 1920.

5. İnsan Haklarının Doğası, Temeli ve Özü Nedir?

Orta Çağ siyaset teorisi monarşiyi ideal bir hükümet modeli olarak ulular. Nitekim din adamları, bu bağlamda Eski Ahit'ten örnekler vermiş; klasik Roma hukuku öğrencileri, On İkinci yüzyılın sonunda, Roma İmparatorluğunun yüklü hukuk metinlerinden hem imparator hem de ulusal monarşilerin lehine alıntılar yapmaya koyulmuşlardır. Aşiret yönetiminin egemen olduğu Alman geleneği bile, önce tanrılardan birinin işaret ettiği aşiret tarafından seçilen tek bir savaşçı, sonra da -Hıristiyanlık döneminde- Kilise'nin seçtiği biri tarafından yönetilmeye razıdır.

Ne var ki, sınırsız yasama ve yargı yetkisi, feodal Avrupa'da bir başka meseledir. Fransa ve İngiltere'nin becerikli kralları, 1100'lerden başlayarak, sadece kendi iradelerine tabi olan merkezi hükümet kurumları oluştururken, yerel yönetimler yüzyıllar boyunca soyluların (derebeylerinin) ellerindedir. Feodal yasalar uyarınca "kullanım hakkı" olarak üstlenilen bu yetki, özel mülkiyet addedilir. Bu gelenek, bir diğer Roma yasasıyla kralı da bağlayacak biçimde desteklenmekte, mütecaviz bir kralın bu hakkı gasp etme olasılığı da bu yolla izale edilmektedir. Nitekim krallar feodal muhtariyete müdahil olmanın ters tepeceğinin her zaman bilincinde olmuştur. Şunu da bilirler ki, savaşta askeri teknoloji savunmadan yanadır ve savaşın monarşiye maliyeti, paranın ötesinde, merkezi yönetime destek veren yerel yönetimlere yeni hak ve imtiyazlar tanınmasını getirir.

Sonuç olarak, taraflar arasında gergin bir denge söz konusudur. Derebeyinin hizmetindeki kraliyet tebaası askerlik ve merkezi hükümet organlarındaki diğer görevlerini hakkıyla yerine getirirken, yerel yönetim gelirinin belirli (sabit) bir bölümünü Kral'a bağışlamaktan geri kalmaz ama kraliyet taleplerinin her an artabileceğinin bilinciyle hep endişe içindedir. Anlaşmazlık halinde, genellikle her iki taraf da haklıdır, lakin böyle durumlarda yargılayarak hüküm verme yetkisini haiz herhangi bir merci yoktur. Bu işlevi üstlenebilecek tek kurum belki kraliyet konseyidir, çünkü anlaşmaz-

lıklar uzlaşmayla sonuçlanacak biçimde burada tartışılır ve bağlayıcı hükümler bir sözleşmeyle tevsik edilerek Kral tarafından ilgili taraflara verilir. Bu sözleşmeler Orta Çağ hukukunun özüne büyük katkıda bulunmuştur ve Orta Çağın siyasi toplumumun yapı taşlarıdır.

Söz konusu sözleşmeler, tarafların uygulanabilir ve bağlayıcı olarak kabul ettiği yasalar, tevsik edilmiş kanıtlar ve mevcut siyasi ve askeri koşullar göz önüne alınarak yapılır. İngiltere Kralı I. Henry'nin taç giyme beratını açıklarken amacı soyluların desteğini almaktır. Kral II. William, yani kardeşi, bundan üç gün önce avlanırken öldürülmüştür. Haberi alan Henry kardeşinin yanına gitmek yerine hazinenin yolunu tutar, çünkü soyluların beğenisi kazanmak ve desteğini almak için cömert davranmak zorundadır. Nitekim saltanatı boyunca derebeylerinin geleneksel muhtariyetine saygılı olur ve onlara para karşılığı da olsa, yeni imtiyazlar tanır. Avrupa'nın zenginleşmeye başlamasından yararlanan Newcastle gibi kasabalar, bunun için belirli bir bedel ödemeye razı, Henry ise onların gelişip zenginleşmesine yardımcı olmaya hazırdır.

Magna Carta bu siyasal sürecin çökmesinin sonucudur. Kral John'un sadık generalleri ve güvenilir müşavirleri olması gereken baronlarla ilişkisi 1210'dan itibaren bozulmaya başlar. John fazlasıyla kurnaz, başarısız bir savaşçıdır. Koyduğu vergiler yüksek, vergi memurları bu vergileri toplamada gayet becerikli, mahkemeler ise yeni davalar icat etmekte ustadır. Dahası, John, Papa III. Innocent'a kafa tutmaktan da geri kalmamış, bu hareketi İngiltere'nin ayinlere katılmaktan menedilmesiyle sonuçlanınca, yasağı kaldırmak için Papa'nın ayağına gitmek zorunda kalmış, bu defa da Fransa kralının karşısında büyük bir askeri yenilgiye (1214) uğramıştır. Hal böyle olunca, John'un daha iyi yönetim vaatleri ciddiye alınmaz olur. Baronlar, sahip oldukları askeri güce dayanarak tazminat talep eder, Kral John'u monarşinin yasaları hiçe sayan despotik bir düzen olmadığını ikrara zorlarlar. Bundan yüzyıl sonra da Fransız soylularının örgütlenerek bölgesel ittifaklar oluşturdukları, X. Louis'e kendi şartlarını dayattıkları görülür.

1314'de ölen "Yakışıklı" Philip (IV. Philip) döneminde, Fransız monarşisi merkezi yönetimi, vergi tahsilâtını, yargı bürokrasisini hayli büyütmüştür. Ancak, krala gönderilen arzuhaller, büyümenin hayli suiistimal edildiğini de söyler. Nitekim kraliyet politikalarına muhalif ittifaklar Philip'in ölümünden önce oluşmaya başlamışlardır. Aşağıdaki bir dizi kaynakça, Orta Çağda krallarla büyük iş adamları ve baronlar arasındaki gerilim ile gerilimin üstesinden gelmek üzere yapılan girişimleri yansıtmaktadır. İzleyen metinler, yöneticilerle yönetilenler arasındaki müteakip gerginlikleri de bir ölçüde ve genel hatlarıyla örnekler mahiyettedir.

*Kral I. Henry'nin Taç Giyme Bildirgesi**

İngiltere Kralı Henry'den, piskopos Samson ve Worcestershire'daki Fransız ve İngiliz baronları ve sadık tebaasıyla birlikte Abetotlu Urse[100]'a selam.

Biliniz ki, Tanrı'nın inayeti ve İngiltere krallığının tüm baronlarının ortak iradesiyle, bu ülkenin kralı olarak taçlandırıldım. Bir süredir ölçüsüz vergiler altında ezilen krallığımın selameti için, size duyduğum sevgiyle ve Tanrı aşkına, bundan böyle O'nun Kilisesi'ni azat ediyor; kilisenin mülkünü satmayacağımı ve kiralamayacağımı, bir piskopos veya başpiskoposun ölümü halinde kilise arazisine ve halefi tayin edilinceye kadar geçen sürede hizmetlilerine dokunmayacağımı teyit ediyor; İngiltere krallığını haksız yere baskı altında tutan tüm kötü/uğursuz gelenekleri yürürlükten kaldırdığımı bildiriyorum. Bunlardan bazıları şunlardır.

1. Bir baronumun veya kontumun veya herhangi bir diğer kiracımın ölümü halinde elindeki toprak, kardeşimin zamanında olduğu gibi miras yoluyla değil, bir "huzur hakkı" mahiyetinde, adil ve yasal bir bedel ödenmesi kaydıyla vârislerine terk edilecektir.

2. Baronlarım veya diğer kiracılarımın topraklarını evlilik yoluyla kız evlatlarına veya kız kardeşlerine ve yeğen veya kuzenlerine vermek istemeleri halinde, önce bana danışılacak; evlilik yoluyla da olsa toprağı herhangi bir düşmanıma vermek istemedikleri sürece, bu da kabulüm olacaktır. Ve eğer ölen bir baronum veya kiracımın vârisi kız evladıysa, kızının evliliği ve mirasçısı olduğu toprağa dair tasarruf hakkı, baronlarımın tavsiyeleri uyarınca, bana ait olacaktır. Ve kiracılarımdan biri karısından önce ölürse ve çocukları da yok ise ölen kocasının mülkünden evlilik payı alacak; kendi rızası olmadıkça tarafımca yeniden evlendirilmeyecektir.

3. Eğer söz konusu dul kadının küçük çocukları varsa, bedenini temiz tuttuğu (iffetli olduğu) sürece, yine ölen kocasının mülkünden evlilik payı alacak; kendi rızası olmadıkça tarafımdan yeniden evlendirilmeyecektir. Baronlarımın kendi maiyetlerinde olan erkeklerin erkek ve kız evlatları ve dulları için de benzer biçimde hareket etmelerini buyuruyorum.

4. Kasaba ve eyaletlerden alınan alışılagelmiş para basma veya damgalama ücretini[101] kesinlikle yasaklıyor ve bu uygulamayı kaldırdığımı ilan ediyorum, nitekim böyle bir uygulama Kral Edward zamanında da yoktu. Para basanın veya herhangi bir başkasının sahte parayla yakalanması halinde en ağır biçimde cezalandırılmasını buyuruyorum.

---

100 Urse of Abetot (1040–1108), İngiliz kralları I. William, II. Willam ve I. Henry'ye hizmet vermiş olan Normandiyalı Worcester Şerifi. Şerif, zabıta amiri, kraliçeyi temsil eden yönetici anlamındadır.

101 Mintage: Darp edilen para anlamına gelen bu sözcük, burada paranın değerini düşürmek suretiyle kral için kayba yol açan bir tür zorunlu vergi anlamında kullanılmaktadır. (ç.n.)

5. Kardeşime olan tüm borçları, bana düşen ve miras hakkı tanınan veya başkalarına ait olan topraklar üzerindeki hakkı teslim edilmiş olan diğer kişilerinki hariç, siliyorum. Herhangi bir miras sözü vermiş olanları ve doğrudan miras olarak vasiyet edilmiş olan "huzur haklarını" da affediyorum.

6. Baronlarımdan veya adamlarımdan biri menkullerini hastalık nedeniyle başkalarına vermek veya vasiyet etmek isterse, istediği şekilde vasiyet etmesine izin veriyorum. Ne ki, hastalık nedeniyle veya şiddete maruz kaldığı için bunu yapamayacak olursa, menkulleri itibariyle vasiyetnamesiz ölmüş sayılacak; menkullerin paylaşımı dul eşi veya çocukları veya akrabaları veya yakın arkadaşlarından biri tarafından, vârislere en uygun gelecek bir biçimde yapılacaktır.

7. Eğer baronlarım veya adamlarımdan biri dolandırıcılık yaparsa, babamın ve kardeşimin döneminde olduğu gibi, menkulleri itibariyle sınırsız teminat göstermek zorunda kalmayacak; mahkûmiyet süresine bağlı olarak geri ödeme yapacaktır ki, babamdan önceki uygulama da böyledir.

8. Ben taç giymeden önce işledikleri cinayet nedeniyle hüküm giyen tüm suçluları affediyor; tekrar cinayet işlemeleri halinde Kral Edward'ın yasalarınca hüküm giymelerini buyuruyorum.

9. Baronlarımın ortak tavsiyesine uyarak, babamın da yaptığı gibi, ormanlarımı elden çıkarmıyorum.

10. Malikaneleri karşılığında zırhlı askerlik yapmak isteyen şövalyeler topraklarını işlemeyecektir. Bu ödünü onlara bir hediye gibi veriyorum ki, bu yükten kurtulup atlar ve silahlarla donanıp krallığımı korumak üzere bana layıkıyla hizmet etmeye hazır olsunlar.

11. Krallığımda kalıcı barış tesis ediyor, bu barışın korunmasını emrediyorum.

12. Babamın baronlarının tavsiyesiyle yaptığı iyileştirmelerle birlikte, Kral Edward yasasını yeniden yürürlüğe koyuyorum.

13. Kardeşim Kral Edward'ın ölümünden bu yana mülküm veya adamlarımdan herhangi birinin mülkü gasp edilmişse, hemen iade edilmesini emrediyorum. Bu emre uyarak söz konusu mülkü iade edenler herhangi bir cezaya çarptırılmayacak; mülkün bir bölümünü bile elinde tutan, bunun ortaya çıkması halinde, (bana) ağır bir bedel ödemek suretiyle cezalandırılacaktır.

Tanıklar: Londra piskoposu Maurice; Kont Henry; Kont Simon; Walter Giffard; Montfort-sur-Risle'li Robert; Roger Bigot; idare memuru Eudo; Haimo'nun oğlu Robert; ve Robert Malet.

Londra'da taç giydiğim zaman. Elveda.

* *English Historical Documents*, Vol. II, 1042-1189, Oxford University Press, 1953.

*Tyne[102] Nehri Üzerindeki Newcastle Kasabasının Gelenekleri**

İngiltere Kralı Henry döneminde, Tyne Nehri üzerindeki Newcastle Kasabası'nda yaşayan halkın bugün bile korudukları yasa, örf ve âdetler şunlardır:

Kasabalılar kendi pazar yerleri, evleri, kasabaları dahilinde veya dışındaki yabancıları, mahkeme kasabada görülmüyor veya yetkililer askerlik veya kale koruculuğu yapıyor veya kırsalda bulunuyorlarsa, *reeve*[103]'in iznini almaksızın tutuklayabilir[104]; ama bir kasabalı, diğer bir kasabalıyı tutuklayamaz.

Eğer bir kasabalı herhangi birine, herhangi bir şeyi kasaba dışında ödünç olarak verir ve geri alamazsa, ödünç alan (söz konusu şeyi) ödünç aldığını kabul ederse iade edecek, aksi halde kasaba mahkemesinde yargılanacaktır.

Kraliyet tacını ilgilendirenler hariç, tüm dava savunmaları kasabada dinlenerek sonuçlandırılacaktır.

Eğer bir kasabalı herhangi bir dava nedeniyle savunma yapmak durumunda kalırsa, mahkemeden kaynaklanan bir aksaklık olmadıkça veya dava kraliyeti ilgilendiren bir dava değilse veya (söz konusu kasabalı) önceden aptalca bir cevap vermemişse, bu savunma kasaba mahkemesinde belirli bir tarih ve saatte dinlenecektir.

Tyne'a gelen bir tekne/gemi yük boşaltmak ister ve boşaltırsa, kasaba halkı istediğini satın alabilecektir. Tüccar ile kasabalı arasında anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlık üçüncü gelgitten önce çözüme kavuşturulmuş olacaktır.

Bir teknenin/geminin deniz yoluyla getirdiği tüm ticari mallar, tuz ve ringa balığı hariç -çünkü bunlar tekne/gemide satılmak zorundadır- karaya çıkartılacaktır.

Kasabadaki toprağının en az bir yıl ve bir gündür haklı sahibi olan biri, bu toprak üstünde hak talep edeni, ta ki İngiltere dışından biri veya savunma gücünden yoksun küçük bir çocuk olsun, muhatap almayacaktır.

Bir kasabalının evinde ve sofrasında bir erkek evlat varsa, bu erkek evlat babasıyla aynı ölçüde özgür olacaktır.

Kasabaya bir serf olarak gelip en az bir yıl ve bir gün boyunca kasabalı olarak kalırsa ve lorduyla arasında başka bir antlaşma yok ise, kasabada sürekli olarak kalabilir.

---

102 İngiltere'nin kuzeyinde Newcastle'dan geçerek Kuzey Denizi'ne dökülen bir nehir.

103 Reeve: Sulh yargıcı, kraliyet resmi görevlisi

104 Burada distrain sözcüğü kullanılmaktadır ki, tutuklamanın ötesinde rehin alma, hapsetme, haczetme anlamına da gelir.

Bir kasabalı, herhangi bir konuda bir diğer kasabalıdan davacı olursa, davalıyla dövüşemez; vatan hainliği ile suçlamadığı sürece -ki, o zaman kendini savunmak için dövüşecektir- davalı savunmasını yemin etmek suretiyle yapar. Bir kasabalı, mülkiyet haklarından vazgeçmediği sürece, bir serf ile dövüşemez.

Sadece kasabalı tüccarlar kasaba dışından yün veya hayvan postu veya diğer ticari mallar satın alabilir. Kasaba içinde ise sadece kasabalılardan satın alabilir.

Kazıklayan, dolandırıcılık suçu işleyen bir kasabalı sulh mahkemesine 6 ora[105] para cezası öder.

Kasabada *merchet*[106], *heriot*[107], *stengesdint*[108] ve 'kan parası' yoktur.

Her kasabalı, kralın fırını hariç, kendine ait bir fırın ve el değirmenine sahip olabilir.

Eğer bir kadın ekmek veya *ale*[109] ile ilgili olarak dolandırıcılık yaparsa (bir diğerini kazıklarsa), bu suçla sadece sulh yargıcı ilgilenir. Bu suçu ikinci kez işlerse dolandırdığı oranda para cezasına çarptırılır. Üçüncü kez işlerse mahkemelik olur.

Kasabalılardan başka kimse boyamak üzere kumaş satın alamaz, aldığı kumaşı biçip dikemez.

Bir kasabalı kendi mülkiyetindeki toprak üzerinde hak iddia eden yok ise, bu toprağı satıp istediği bir başka yere özgürce gidebilir.

* *English Historical Documents*, Vol. II, 1042-1189, Oxford University Press, 1953.

*Magna Carta**

Tanrı'nın inayetiyle İngiltere Kralı, İrlanda Lordu, Normandiya Dükü ve Anjou Kontu John'dan, Başpiskopos, Piskopos, Başrahip, Kont, Baron, Yargıç, Şerif, Vali, Subay ve tüm resmi nezaretçi ve idarecilere ve sadık tebaama selam.

Biliniz ki, bizler, Tanrı'nın huzurunda vâris ve atalarımızın ruhlarının selameti, Kutsal Kilisemizin tekamülü, Krallığımızın ıslahı için, muhterem babalarımız Canterbury Başpiskoposu Stephan, Kutsal Roma Kilisesi'nin

105 İngiltere'ye Danimarkalılar tarafından getirilmiş olan bir para birimidir. 1086 Kıyamet Günü Kitabı'nda (Domesday Book) bir ora'nın 20 penilik gümüşe tekabül ettiği yazılır.

106 Bir serfin kızını evlendirebilmek için lorduna vermek zorunda olduğu para, bir tür başlık.

107 Serfi ölen bir lorda ödenen ölü parası.

108 Birine sopayla vurmanın, onu kan akıtmaksızın yaralamanın cezası olarak ödenen para.

109 Ale: Bir çeşit bira.

Kardinali ve tüm İngiltere'nin Başpiskoposu'nun (...) nasihat ve tavsiyeleri uyarınca, işbu sözleşmeyle Kilise'yi ilelebet yaşatmak üzere tasdik ve kabul ettik.

1. İngiltere Kilisesi'nin özgür, hak ve imtiyazları itibariyle dokunulmaz olduğunu teyit ediyoruz. Bu taahhüde öylesine sadık kalınacaktır ki, baronlarla aramızda çıkan ihtilaftan önce ve Efendimiz Papa III. Innocent'ın onayına sunmak suretiyle, özgür irademizle bahşettiğimiz bu sözleşme, İngiltere Kilisesi için birincil önemi haiz ve vazgeçilmez olduğu anlaşılan seçim özgürlüğünün Kilise'nin özgür iradesiyle alındığı intibaını yaratacaktır.

2. İşbu sözleşmeyle Krallığımızın özgür insanlarına, kendimize, vârislerimize ve onların vârislerine sonsuza dek sahip olacakları şu imtiyazları bahşediyoruz: Kontlarımız, baronlarımız veya diğerlerinden herhangi biri komutamızda askerlik yaptığı süre içinde ölürse ve mirasçısı reşit yaştaysa eski "huzur hakkı" yasasına tabi olacak; bir diğer ifadeyle, kontun vârisi veya vârisleri tüm kontluk süresi için yüz pound, baronun vârisi veya vârisleri tüm baronluk süresi için yüz pound, şövalyenin vârisi veya vârisleri tüm şövalyelik süresi için en çok yüz şilin, borcu daha az olan diğerleri ise (tarafımıza) daha az "huzur hakkı" ödeyeceklerdir.

3. Söz konusu vâris reşit olmayıp koruma altındaysa, mirası reşit olunca alacak ve "huzur hakkı" ödemeyecektir.

4. Reşit olmayan mirasçının topraklarıyla ilgilenen vasisi, bu topraklara iyi bakacak; elde edilen ürünlere ve çalışanlara zarar vermeyecek ve bu topraklardan makul oranda yararlanacaktır. Şayet söz konusu toprak tarafımızca bir şerifin veya muhatap olarak kabul edebileceğimiz bir başkasının gözetimine emanet edilecek olursa ve bu şahıs emanete zarar verirse (ondan) zararı tazmin etmesi istenecek ve bu tazminat toprağa nezaret etmek üzere seçtiğimiz (başka) iki dürüst ve basiretli adama verilecektir. Eğer bu gibi arazileri satar veya bir başkasının gözetimine verirsek ve o da toprağa zarar verirse, yukarıda belirtildiği üzere, karşısında muhatap olarak bizi bulacaktır.

5.Söz konusu vasi arazideki evlere, parklara, ağıllara, göletlere, değirmenlere ve araziyle ilgili tüm diğer şeylere vesayeti süresince ve vesayetin bir parçası olarak iyi bakacak; vasisi olduğu mirasçı reşit olunca, toprağı, pulluk ve ürün nakli için gerekli arabalar ve toprağın kaldırabileceği makûl miktarda araç gereçle birlikte teslim edecektir.

6. Mirasçının (olası) evliliği aleyhine konuşulmayacak, evlilik küçümsenmeyecek, evlenecek olması halinde, bu durum, evlilik akdi gerçekleşmeden önce mirasçının tüm akrabalarına duyurulmuş olacaktır.

7. Kocası öldüğü için dul kalan kadın kendisine evlilik nedeniyle düşen mirası gecikmeksizin ve zahmetsiz alacak, kocasının öldüğü gün kocasıyla

birlikte sahip olduğu menkul ve gayrimenkul varlığı üzerinden (kraliyete) hiçbir ödeme yapmayacaktır. Dul kadın kocasının malikanesinde, kocasının ölümünü takiben kırk gün süreyle kalabilir. Mirastan kendisine düşen payı bu süre içinde almış olacaktır.

8. Dul kadın, şayet yeniden evlenmek istemiyorsa, evlenmeye zorlanmayacak; ama evlenmeye niyetlenirse bizim veya güvendiği lordunun veya varsa güvendiği bir başkasının onayını alacağına dair (bize) güvence verecektir.

9. Borçlunun yeterli menkulü olduğu sürece, borcu karşılığında arazisine veya kira gelirine tarafımızca veya icra memuru tarafından el konmayacak; asıl borçlu borcu ödeyebilecek durumda olduğu sürece verdiği teminat haczedilmeyecektir. Teminatlar, eğer asıl borçlu borcu ödeyebilecek durumda değilse devreye sokulacak, borcu veren bunun yeterli olmaması halinde borçlunun toprağına ve kira gelirine sahip olabilecektir.

10. Her kim Yahudilerden borç alır ve borcunu ödeyemeden ölürse ve mirasçısı reşit değilse, söz konusu meblağ üzerinden faiz tahakkuk ettirilmeyecektir. Borç bize ait ise yukarıda ifade edildiği üzere, borçlunun sadece taşınabilir mülküne el konulacaktır.

11. Bir Yahudi'ye borçlu olan biri borcunu ödemeden ölürse, bu borç miras sahibi karısı tarafından ödenmeyecektir. Ölen kişi ardında reşit olmayan çocuklar bırakmışsa, sahip olduğu taşınmazların kira gelirleriyle önce çocuklarının ihtiyaçları karşılanacak; söz konusu borç, lordun payı hariç, buradan arta kalan miktarla ödenecektir. Bu, alacaklının Yahudi olmadığı durumlar için de geçerlidir.

12. Fiziksel varlığımızın kefaret ödenmek suretiyle esaretten kurtarılması, en büyük oğlumuzun şövalyeliğe kabul töreni ve en büyük kızımızın ilk evliliği hariç, krallığımızda Genel Meclis onayı olmadıkça şövalyelerimizden askerlik hizmeti karşılığı vergi ya da katkı parası alınmayacak; söz konusu üç durum için sadece makul bir katkı payı talep edilecektir. Londra (şehri) için ödenen paylar da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

13. Londra (şehri) karada ve denizde sahip olduğu tüm imtiyazlara sahip olmaya devam edecektir. Dahası, tüm kentlere, arazilere, çiftliklere ve limanlara da kendilerine has imtiyazlar bahşedilecektir.

14. Krallığımız Genel Meclisi'nin yukarıda anılan üç durum dışında, şövalyelerimizden askerlik hizmeti karşılığı alınacak olan verginin miktarını belirlemek üzere toplanması gerekirse, meclisin belirli bir gün ve yerde toplanabilmesi için en az kırk gün önceden tüm başpikoposlar, piskoposlar, manastır başrahipleri, kontlar ve büyük baronlar mühürlü mektubumuzla, yüksek mevki sahibi diğer eşhas, şeriflerimiz ve diğer görevlilerimiz aracılığıyla davet edileceklerdir. Söz konusu toplantının gerekçesi söz konusu çağrı

mektuplarında açıklanacak; toplantı, çağrılanların hepsi gelmemiş olsa bile, katılanların görüş ve önerileri dikkate alınmak suretiyle gerçekleştirilecektir.

15. Bundan böyle kimseye oturduğu mülkü kullanma hakkına sahip olan kiracısından[110], fiziksel varlığını kefaret ödemek suretiyle kurtarma dışında, en büyük oğlunu şövalye yapmak ve en büyük kızını bir kez evlendirmek üzere ki, kendisine bu amaçla makul bir yardım yapılabilir, (parasal) yardım bahşetmeyeceğiz.

16. Hiç kimse şövalye ücreti ya da herhangi bir arazinin kirası karşılığında gereğinden fazla hizmet vermeye zorlanamaz.

17. Medeni hukuk davaları bizim mahkememizde değil, muayyen bir mahkemede görülecektir.

18. *Writs of Novel Disseisin*[111], *Mort d'ancestor*[112] ve *Darrein Presentment*[113] davalarına ilgili ülkelerin mahkemelerinde bakılacaktır. Şöyle ki, eğer biz ülkemiz toprakları dışındaysak, adli yargıdan sorumlu en üst düzey yargıcımız her ülkeye yılda dört kez yargıç gönderecek; bu yargıçlar her ülkenin bu iş için seçilmiş dört şövalyesiyle birlikte bir jüri oluşturacak, yargılamalar o ülkede belirli bir yer ve günde bu jüri tarafından yapılacaktır.

19. Davayla ilgili olarak belirlenen günde sonuç alınamazsa, söz konusu jüri sonuç alıncaya kadar o ülkede kalacaktır.

20. Özgür bir insan işlediği küçük bir suç için para cezasına çarptırılamayacak, cezası suçun büyüklüğüne göre belirlenecektir. Büyük suç işleyen biri, suçun vahameti (iğrençliği) oranında ve (mevcut) imkânları dikkate alınmak suretiyle büyük para cezasına çarptırılacaktır; tüccar veya esnaf da malları (imkânları) gözetilerek para cezasına çarptırılabilir. Merhametimize mazhar olmuş biri de yol parası hariç, aynı şekilde para cezasına çarptırılabilir. Söz konusu para cezaları, çevredeki dürüst insanlar (sanık lehine) aksi yönde yeminli ifade vermedikçe affedilmeyecektir.

21. Kontlarla baronlar, suçun vahametine bağlı olarak, sadece kendileriyle eş düzeydeki insanlar tarafından para cezasına çarptırılabilir.

22. Bir din adamı, ikametgâhı veya sahip olduğu herhangi bir mülk nedeniyle para cezasına çarptırılamaz; işlediği herhangi bir suçun vahametine göre ve bir din adamı olarak değeri gözetilmek suretiyle para cezasına çarptırılabilir.

23. Bir kasaba veya kasabalının yaptığı köprüler veya başka yatırımlar, haklı bir nedenle zorunlu olmadıkça haczedilemez.

---

110 Tenant: Mutasarrıf anlamında kullanılmakta.

111 Tahliye, evden çıkarma, mal mülke el konması ilamı.

112 Ecdadın ölümü halinde toprak sahipliği vb. konusunda anlaşmazlık.

113 Yasal olarak bahşedilen imtiyaz.

24. Hiçbir şerif, polis memuru, sorgu yargıcı veya icra memurumuz Taç'tan davacı olamaz.

25. Tüm ilçeler, *hundred*'lar, *wapentake*'ler ve *trething*[114]'ler, kraliyete ait araziler dışında, eski kira bedellerini aynen koruyacak, kira artışı yapmayacaklardır.

26. Ölen birinin bize olan borcunun, şeriflerimiz veya icra memurlarımız tarafından tevsik edilmesi kaydıyla, ölen kişinin mal varlığı itibariyle borçlu hanesine yazılması yasaldır. Söz konusu mal varlığı, borç ödeninceye kadar hukukçuların gözetiminde olduğu gibi korunacak; vasiyet, bu borcun tahsilini takiben kalan mal varlığı üzerinden gerçekleştirilecektir.

27. Şayet özgür bir insan vasiyetname bırakmadan ölecek olursa, mal varlığı kilise gözetiminde ve borçları dikkate alınmak suretiyle, en yakınları ve dostları tarafından paylaştırılacaktır.

28. Hiçbir polis veya icra memurumuz, mal sahibinin ödemeyi erteleme yönünde iyi niyetli bir tutum içinde değilse, kimsenin hububatını veya herhangi bir malını parasını ödemeksizin alamaz.

29. Hiçbir polis memuru, bu işi bizzat kendisi yapmayacak veya becerikli bir diğer adama yatırmayacaksa ki, şu veya bu nedenle yapamayabilir, kale koruculuğu ücretini ödemediği için bir şövalyeyi tutuklayamayacaktır. Şayet (kendisi) tarafımızca askere alınacak olursa, komutamızda olduğu sürece kale koruculuğundan azat edilmiş sayılacaktır.

30. Hiçbir polis veya icra memurumuz veya bir diğer memur kendi ihtiyacı için özgür bir insanın arabasını veya atını sahibinin onayı olmaksızın almayacaktır.

31. Ne biz, ne de icra memurları kendi kullanımımız için veya bir başka nedenle, başkasına ait keresteyi sahibinin onayı olmaksızın almayacağız.

32. Ağır suç nedeniyle hüküm giyenlerin topraklarına tarafımızca, sadece bir yıl ve bir gün süreyle el konacak; bu süre sonunda toprak, ücret karşılığında lorda devredilecektir.

33. Şimdilik, tüm dalyanlar deniz kıyısında değil, Thames ile Medway ve İngiltere'nin tüm diğer nehirleri üzerine inşa edilecektir.

34. *Proecipe* adı verilen ve özgür bir insanın davayı kaybetmesine yol açabilecek ileriye dönük mahkeme ilamları, bundan böyle kimseye verilmeyecektir.

35. Ülkemizin her yerinde şarap ve *ale* için tek bir ölçü, hububat için de tek bir ölçü, yani Londra *quarter*[115]'ı kullanılacaktır. Boyalı bez, diyelim kızıl

114 Çeşitli idari bölge isimleri.

115 Quarter: 11.34 kg.

kahve rengi bez için iki arşına tekabül eden ölçü kullanılacak, yani ağırlık kadar uzunluk ölçüleri de kullanılacaktır.

36. Bundan böyle yaşama veya bedene dair engizisyon ilamı için hiçbir ücret verilmeyecek ve alınmayacak; bu ilam, inkâr edilmeksizin, ücretsiz bahşedilecektir.

37. Eğer biri bizim desteğimizle derebeylik arazisi üstünde tasarruf hakkına sahipse veya birkaç tür gayrimenkulü varsa ve bir diğer şövalyenin arazisine de bakıyorsa, söz konusu şövalyenin şövalyelik hizmet bedenlinin buradan tahsil ediliyor olması durumu hariç, mirasçısı veya arazisi himayemiz altında olmayacaktır.

38. Bundan böyle hiçbir icra memuru inandırıcı bir tanık olmaksızın herhangi birini dava edemeyecektir.

39. Hiç kimse, önce kraliyet yasaları veya lordunun adil yargısına muhatap olmadan tutuklanmayacak, hapse atılmayacak, malına el konmayacak, suçlu ilan edilmeyecek, sürgüne gönderilmeyecek veya herhangi bir başka biçimde helak edilmeyecektir.

40. Hak ve adalet kimseden esirgenmeyecek, adalet geciktirilmeyecektir.

41. Tüm tüccarlar ticaret yapmak üzere kara veya deniz yoluyla, güvenli bir şekilde İngiltere dışına çıkabilir, İngiltere'ye girebilir, İngiltere'de vakit geçirebilir veya İngiltere'den transit geçiş yapabilir ve savaş hali veya bizimle savaşan bir ülkenin tüccarı olmadığı sürece, vergilerden muaf olarak yerleşik gelenekler uyarınca alışveriş yapabilir. Bizimle savaşan ülkenin savaş başladığında ülkemizde bulunan tüccarı, İngiltere'nin o ülkedeki tüccarına nasıl muamele edildiği tam olarak öğrenilinceye kadar gözaltına alınıp, can ve mal güvenlikleri sağlanacak; tüccarlarımızın söz konusu ülkede kötü muamele görmediği anlaşılırsa, onlar da ülkemizde kötü muamele görmeyecek, güvende olacaklardır.

42. Gelecek dönemlerde herkes, bize olan bağlılığını koruması şartıyla, kara veya su yoluyla ve güvenli bir biçimde yurtdışına gidip gelebilecek; bu durum, savaş hali, ülke çıkarlarının söz konusu olduğu kısa süreler, mahkûmlar ve suçlular ve bizimle savaşan ülkenin yurttaşları dışında, herkes için serbest/yasal olacaktır. Tüccarlarla ilgili durum yukarıda açıklanmıştır.

43. Eğer bir kimse mahlul[116] sahibiyse ve bu, tıpkı Wallingford, Nottingham, Boulogne, Lancester ve elimizdeki diğerleri gibi bir baronluksa ve mahlul sahibi bu kişi ölürse, vârisi bize "huzur hakkı" mahiyetinde hiçbir şey ödemeyeceği gibi, barona verdiği hizmetin ötesinde bir hizmette de bu-

116 Mahlul: Mirasçısı olmayan kimsenin devlete kalacak olan malı.

lunmayacak ve biz söz konusu mahlule baronun sahip çıktığı gibi sahip çıkacağız.

44. Ormancı olmayanlar, ormanla ilgili hukuki davalara bakan mahkemelerimize, bundan böyle, sadece çağırılırlarsa veya (kendisiyle ilgili) teminat, kefaret gibi bir durum söz konusuysa katılacaklardır.

45. Krallığın yasalarını bilmeyen ve bu yasalara tam anlamıyla uyacağı kanısında olmadığımız kişileri yargıç, vali, şerif veya icra memuru olarak atamayacağız.

46. İngiltere krallarıyla sözleşme yapmak suretiyle veya sahip olageldikleri imtiyazla manastır kurmuş olan tüm baronlarımız, bu manastırları boşken kullanabileceklerdir.

47. Bizim dönemimizde orman haline getirilmiş olan topraklar, bundan böyle ağaçlandırılmayacak; bizim dönemimizde çit çevrilerek korumaya alınmış olan su havzaları, bundan böyle çitle çevrilmeyecektir.

48. Bundan böyle eyaletlerdeki ormanlar, ormancılar, avlaklar ve avlak bakıcılar, şerifler ve şeriflerin altında görev yapan memurlar, su havzaları ve su havzası bakıcıları itibariyle kötü alışkanlıklar/uygulamalar (gelenekler), o eyaletin güvenilir insanları tarafından seçilen on iki yeminli şövalye tarafından behemehal tespit edilecek ve bunu takip eden kırk gün içinde, bir daha eski haline dönmeyecek şekilde yürürlükten kaldırılacaktır; ve durum bize, biz yurtdışındaysak yargı makamına bildirilecektir.

49. Bize İngiliz yurttaşlarımız tarafından teslim edilmiş olan tüm rehinelerin sözleşmelerini, bize sadakatle hizmet etmelerini sağlamak ve barışı korumak için feshedeceğiz.

50. Gerard de Atheyes'in yetki alanındaki bölgeden akrabalarını çıkartacağız ki, bundan böyle İngiltere'de böyle bir bölge kalmasın. Aynı şekilde, Engelard de Cygony, Andrew, Peter ve Gyon'u *Chancery*[117]'deki görevlerinden alacak; Gyon de Cygony, Geofrey de Martyn ile erkek kardeşlerini, Philip Mark ile erkek kardeşi ve kuzeni Geofrey'i beraberindekilerle birlikte işten uzaklaştıracağız.

51. Ülkemize, tebaamızı taciz etmek üzere, atlı ve silahlı giriş yapmış olan tüm yabancı kökenli şövalyeleri, okçuları, kiralık askerleri ve kölelerini, barış tesis edilir edilmez krallığımızdan kovacağız.

52. Eğer bir kimse, kendisiyle yasal olarak aynı hak ve imtiyazlara sahip olanlar tarafından toprağından, şatosundan, özgürlüğünden ve haklarından tarafımızca yargılanmaksızın mahrum edilmişse, bu durum derhal düzeltilecek; şayet söz konusu şahsın aklını kurcalayan bir şey kalmışsa veya bir

117 Adalet ve eşitlik kurallarını uygulayan mahkeme.

itirazı varsa, konu, bundan böyle "yirmi beşler" olarak anılacak olan yirmi beş baron tarafından çözüme kavuşturulacaktır. Babamız Kral Henry veya kardeşimiz Kral Richard döneminde aynı biçimde haksızlığa uğramış olanların durumunu düzeltmek de bize düşer. Kendimize bu konudaki dilekçeleri incelemek ve soruşturma yapmak üzere haçlı seferine çıkmadan önce haçlı askerlerine tanıdığımız kadar süre tanıyor; eğer haçlı seferine çıkmışsak döner dönmez, çıkmamışsak behemehal adaleti yerine getireceğimizi bildiriyoruz.

53. Adli tedbirler almak; babamız Henry ve kardeşimiz Richard döneminde orman vasfını kaybeden toprakları ağaçlandırmak veya mevcut ormanlara ağaç dikme işlemini durdurmak; vesayetimize tevdi ettikleri kiralık arazilerin bakımıyla ilgili hususları düzene koymak; lordlar üzerinde hak iddia ettiği için tarafımıza ödenmeyen manastır ücretleri sorununu çözmek için, kendimize yukarıda anılan (aynı) süreyi tanıyoruz. Tüm bu sorunları, eğer haçlı seferine çıkarsak döner dönmez, çıkmazsak behemehal, adil bir biçimde çözümleyeceğiz.

54. Bir kadın, kocası hariç, hiçbir erkeğin ölümü nedeniyle davacı olamaz.

55. Tarafımızca uygulanan tüm haksız ve yasadışı para cezaları ile dava kaybedenlere ülke yasalarına uygun olmayan bir biçimde haksız yere verilen para cezaları kaldırılacak veya yukarıda değinilen "yirmi beşlik"lerin veya bunların önemli bir kısmının kararına bırakılacaktır. Bu amaçla yapılacak toplantıya, eğer katılabilirse, Canterbury Başpiskoposu Stephen ile onun uygun buldukları çağrılacak; katılamazsa toplantı onsuz yapılacak; ama söz konusu yirmi beş baronun bir veya birden fazlası görülecek olan davada davacı konumundaysa bunlar devre dışı kalacaktır, dava yeminli olarak diğerlerince görülecektir.

56. Şayet Galliler, yasal olarak aynı hak ve imtiyazlara sahip olanlar tarafından yargılamaksızın İngiltere ve Galler'de mallarına el koymak suretiyle tarafımızca mülksüzleştirmiş ve imtiyazlarından mahrum edilmişlerse, bu durum derhal düzeltilecektir. Doğabilecek anlaşmazlıklar Marches'de mukim ve yasal olarak aynı hak ve imtiyazlara sahip olanlarca, söz konusu mülk İngiltere'de ise İngiltere yasaları uyarınca, Galler'de ise onların yasaları uyarınca karara bağlanacaktır. Aynı durum tebaamızın Galler'deki benzer davaları için de söz konusudur.

57. Şayet Galliler, yasal olarak aynı hak ve imtiyazlara sahip olanlar tarafından yargılamaksızın İngiltere ve Galler'de mallarına el koymak suretiyle babamız Kral Henry ve kardeşimiz Kral Richard tarafından mülksüzleştirmiş, imtiyazlarından mahrum edilmişse ve söz konusu mallar şayet bizim

veya başkalarının elindeyse, bu durumu düzeltmek de bize düşer. Kendimize, bu konudaki dilekçeleri incelemek ve soruşturma yapmak üzere, haçlı seferine çıkmadan önce haçlı askerlerine tanıdığımız kadar süre tanıyor; eğer haçlı seferine çıkmışsak döner dönmez, çıkmamışsak behemehal adaleti yerine getireceğimizi bildiriyoruz.

58. Llewellin'in oğlunu ve tüm Galli rehineleri behemehal azat edecek; barışı sürdürme amacıyla bizlere verdikleri taahhütleri yok sayacağız.

59. İskoçya Kralı Alexander ile kız kardeşleri ve rehinelerin iadesi ve kendi hak ve imtiyazlarının İngiltere baronlarına bahşedildiği biçimde ele alınması için, İskoçya'nın müteveffa kralı William'ın bize verdiği imtiyazlara ters düşmemesi halinde, anlaşma yapacağız. Bu konuda karar, yasal olarak kendisiyle aynı hak ve imtiyazlara sahip olanlar tarafından bizim mahkemelerimizce verilecektir.

60. Krallığımızda geçerli kılmak üzere bahşettiğimiz yukarıdaki imtiyazlar, gözetilmek ve yerine getirilmek üzere sadece bize değil, meslekten olmayan tüm din adamları dahil, tebaamıza aittir.

61. Krallığımızın ıslahı, baronlarımızla aramızdaki geçimsizliğin en iyi şekilde giderilmesi ve bunun sağlayacağı güven ve istikrar ortamından tebaamızın ilelebet yararlanabilmesi için, Tanrı'nın rızasıyla, aşağıdaki güvenceleri bahşediyoruz: Krallığımız baronları kendi aralarından uygun gördükleri yirmi beş kişi seçecek ve bu yirmi beş baron, işbu ferman uyarınca barışı sürdürmek ve korumak üzere, tüm güçleriyle kendilerine bahşedilen imtiyazlara riayet edecek ve herkes tarafından riayet edilmesini sağlayacaklardır; bir diğer ifadeyle, eğer biz veya yargıçlarımız veya icra memurlarımız veya diğer memurlarımız veya emrimizdeki herhangi bir kimse, herhangi bir durumda (bu bağlamda) ihmalkâr davranır veya işbu güvenlik ve barış kararlarının herhangi birini ihlal eder ve bu durum söz konusu yirmi beş barondan dördü tarafından tespit edilirse, (şövalyeler) bize gelmek veya yurtdışında bulunuyorsak başyargıcımıza gitmek suretiyle durumu bildirecek ve behemehal düzeltilmesini talep edeceklerdir. Bu durum kırk gün içinde tarafımızca düzeltilmezse, söz konusu dört baron, vakayı diğer yirmi bir barona götürecek ve "yirmi beşler", tüm ülkeyi de arkalarına alarak, mağduriyet ortadan kalkıncaya dek bize, kraliçeye ve çocuklarına ve halkımıza zarar vermemek kaydıyla, gerekiyorsa kalelerimizi, topraklarımızı ve mülkümüzü elimizden almak suretiyle bize, baskı dahil, ellerinden geleni yapacaklar; durum düzeltildikten sonra bize karşı yine eskisi gibi davranacaklardır. Her kim söz konusu yirmi beş barona itaat yemini etmek ister ve onlarla birlikte hareket edip kendi gücü oranında hizmet ederse, bunu yapmakta serbesttir ve engellenmeyecektir.

62. "Yirmi beşler"e katılmak üzere yemin etmek istemeyen tebaamız mensuplarının (söz konusu) ant içmelerini sağlamak üzere yasa çıkaracağız. Yirmi beş barondan biri ölür veya yurtdışına çıkar veya bize karşı söz konusu sorumluluklarını yerine getiremeyecek olursa, "yirmi beşler" onun yerine yeni birini seçerek ant içmesi sağlayacaktır. "Yirmi beşler" yerine getirmekle yükümlü oldukları işleri görüşmek üzere toplandıklarında kendi aralarında anlaşmazlığa düşerlerse ve bazıları çağırıldıkları halde toplantıya katılmaz veya katılamazsa, toplantıya katılanların verdiği karar, hepsi katılmışçasına sağlam ve geçerli addedilecektir. "Yirmi beşler"e bahşedilen ödün ve imtiyazları azaltmak veya geri almak anlamına gelebilecek herhangi bir başka şeye (yönteme) bizzat veya bir başkası aracılığıyla tevessül edilmeyecek; böyle bir şeye tevessül edilmişse onu yok sayıp ondan yararlanmayacağız. Tabiyetimizdeki din adamlarıyla anlaşmazlığa düştüğümüz ilk günden itibaren aramızda gelişen husumet, kin ve garezi tümüyle affediyor; saltanatımızın on altıncı yılının Paskalya gününden barış ve huzuru tesis ettiğimiz bugüne kadar vuku bulan tüm ihlaller için din adamlarını bağışlıyor; bunu teyiden, Canterbury Başpiskoposu Stephen Efendimiz, Dublin Başpiskoposu Lord Henry ve önceden adı geçen piskoposlarımız ile Master Pandulph'a güvence vermek üzere hazırlanan icazet mektupları sunuyoruz.

63. Binaenaleyh, vasiyetimiz ve buyruğumuz, İngiliz Kilisesi'nin özgür olması, bizlerin ve tebaamızın her yerde ve her konuda yukarıda anılan tüm hak ve imtiyazlara barış içinde, tam anlamıyla, ilelebet sahip olmasıdır. Baronlarımız gibi bizler de işbu Ferman'da anılan hususlara art niyet beslemeksizin, iyi niyetle riayet edeceğimize yemin ettik.

Saltanatımızın 17. yılında, Haziran'ın 15. gününde, Windsor ve Stains arasında Runingmede adlı çayır, yukarıda anılan ve diğer pek çok tanığın huzurunda tevdi edildi.

* *Magna Carta or the Great Charter of King John*, Directors of the Old South Work, 1896.

*Kral X. Louıs Yasaları**

Louis, Tanrı'nın inayetiyle Fransa ve Navarre[118] Kralı: Herkes şunu bilsin ki tebaamızın huzur ve barış içinde olmasını, mutlaka olmasını istiyoruz ve istiyoruz ki, onları kötülüklerden, baskıdan ve gereksiz acılardan uzak tutacak, kendilerine tanınmış olan özgürlükleri, yasal imtiyazları ve geçmişte

118 Kuzey Bask Ülkesi'nin, Fransa'da genellikle Basse olarak anılan bir bölümü.

önyargısız biçimde tadını çıkardıkları örf, âdet ve gelenekleri koruyup sürdürecek bir düzen tesis edelim.[119]

Amiens ve Vermandois bölgelerinin (*bailwick*) soyluları, Aziz Louis döneminden beri seleflerimizin maiyetinden kötü muamele gördüklerinden şikâyetle, bugün de sıkıntı çektiklerini söylemekte (…) geçmişte tadını çıkardıkları örf, âdet ve geleneklerin yeniden tesisini için ricacı olmaktadırlar. Bize sundukları dilekçe ve yazıları gören sadık dostlarımız, erkek kardeşlerimiz, amcalarımız ve krallığımızın piskoposları ve baronları ve meclislerimiz, Aziz Louis'in tebaaları olarak gerçeği öğrendi ve söz konusu bölgelerde eskiden resmen uygulandığını bildiğimiz yöntemlerin ne kadar iyi olduğunu anladı. Söz konusu soylulara ilan ederiz ki:

1. Vaki şikâyetlerden hareketle öncelikle teyit ederiz ki, anılan bölgelerin örf, âdet ve geleneksel uygulamaları itibariyle adaleti tesis etme hakkını lord haizdir. *Seargent*'larımız, belirli davalar için bizden aksi yönde emir almadıkları sürece bu hakka saygı gösterecek, adalet dağıtmaya tevessül etmeyecek; bu emre uymamaları halinde cezalandırılacaklardır. *Seargent*'larımız ayrıca görevlendirilmeksizin, lordun bölgesinde gereğinde dava açma yetkisini haizdir, hatta açmakla yükümlüdür. Tarafların celbi, davanın sonuçlanması gibi şeylere nezaret etmeye devam edecekler. (…) Celbe icabet etmeyenlere mahkemeye olan sorumlulukları oranında ve yukarıda anılan örf, âdet ve gelenekleri dikkate alarak para cezası vereceklerdir. Bunun böyle yapılmasını buyuruyor, böylelikle söz konusu geleneklerin korunmasını istiyoruz. Aksi yönde davrananlar cezalandırılacaktır. Şayet mal ve mülke dair anlaşmazlıkların giderilmesinde yeni şikâyetler söz konusu olursa, bu davalara bizzat lordun bakmasını; bu hakkın kendisine teslim edilmesini ve geçerli bir neden olmaksızın geri alınmamasını emrediyoruz.

2. Lordun veya tebaasının aleyhine doğrudan veya dolaylı, yeni deliller sunulursa, bunları yargılama hakkının lorda bahşedilmesini emrediyoruz.

3. Şayet bir lord tebaasını yargılamadan önce ve fakat yargılama niyetiyle tutuklayıp hapse atarsa (…) bu tutukluluk halinin kefalete imkân vermemesi halinde, (tutuklu) *provost* tarafından lordun elinden alınamaz. Şayet lord adil bir yargılama yapma niyetinde değilse, tutukluyu kefalet karşılığında salıvermekle yükümlüdür.

---

119 Bu metinde adı geçen kraliyet görevlileri ve bunların görev alanları şöyledir: *Bailiff,* belirli bir bölgede, yani *bailiwick*'te öncelikle adli, sonra parasal ve idari konularla iştigal etmek üzere kraliyet tarafından atanan resmi görevlidir. Buna karşın, *provost* adli ve idari işlerle ilgilenmek üzere işgal ettiği makamı kraldan satın alan, dolayısıyla makamın sunduğu imkânları sık sık istismar eden görevlidir. *Sergeant* kralın askeri veya idari işleriyle ilgilenen, ama zaman zaman yargılama da yapabilen daha alt düzey bir görevlidir. *Castellan*'lar kraliyet kaleleri veya şatolarının yönetimiyle ilgili görevlilerdir ve ihtimaldir ki, yargısal ve askeri yetkiyi de haizdir.

4. Söz konusu bölgelerde *provost* mahkemeleriyle kale/şato mahkemelerine *sergeant* atama ve bu görevlilerin herkesin önünde yemin etmesini sağlama ve kendilerine itaat edilmesini talep etme hakkı *bailiff*'lerindir. Ne var ki, yasalarla öngörülenden daha fazla sayıda *sergeant* olduğu halde, *provost*'larımız daha fazla sayıda *sergeant* görevlendirmeye çalışacak ve yine bir sürü değersiz ve güvenilmez insanın kafasının uçurulmasına yol açacaklardır…[120]

5. Şayet *bailiff, provost, castellian* ve diğer yargıçlarımız adamlarını (yargılayacakları insanları) birleşik mahkemeye çağırır ve bu adamlar haklarındaki yargı kararı açıklanmadan mahkemeden ayrılırlarsa, gıyaben aleyhlerinde verilebilecek olan karar geçerli olacaktır.

6. Soylularımız, *provost* olarak iyi insanlar atamamızı, *provost* makamını satmamamızı, satacak olursak görevin en çok üç yılla sınırlandırılmasını, üç yılın sonunda tekrar aynı insanlara satılmamasını istediklerine göre, her şeyden önce tarafımızca görevlendirilecek olan iki dürüst adamın bölgenin iki dürüst adamıyla birlikte *provost*'luk müessesine dair tahkikat yapmasını emrediyoruz; çünkü şayet üç yıldır *provost*'luk yapan biri kayda değer kötülük yaptığı halde, hâlâ bu makamı işgal etmekteyse ki, durumun böyle olduğu iddia edilmektedir, bunun nedeni saygıdeğer insanların şikâyetçi olmamalarıdır. Söz konusu soruşturmanın genel olarak bu ve (diğer) makamları işgal edenler itibariyle de yapılmasını emrediyoruz. Ve bunun, *provost*'lukları satmaya devam etmemiz halinde yapılmasını; satmamaya karar verirsek, (müessesenin) soyluların dediği gibi yapılandırılmasını buyuruyoruz.

7. Şayet herhangi bir *bailiff, provost* veya *castellian* veya *sergeant* herhangi bir davada, herhangi birini mal veya mülkünü elinden almak üzere veya husumet beslediği için hapse atar veya hapse atılmasına neden olur ve bu suçu kötü niyetle işlediği tespit edilirse, söz konusu mal veya mülkü iade edecek, hapse attığı insana ve mahkemeye verdiği maddi zararın bedelini ödeyecek ve işlediği suçun vahameti oranında cezaya çarptırılacaktır.

8. Soylular, yasa bu hakkı tanıdığına göre, insanların bir dava vekiline (avukata) başvurmaksızın dava açabilmesini ve davacı veya davalı olarak kendi savunmasını kendisinin yapabilmesini talep etmektedirler. Yerleşik düzen korunacaktır.

9. Soylular *provost* harçlarının çok yüksek olduğundan şikâyetle *provost, sergeant* ve adli soruşturma yapan diğer görevlilerin hizmet ücretlerinin tarafımızca tarifeye bağlanmasını talep ettiklerine göre, söz konusu bölgelere hükümet temsilcilerinin gönderilmesini emrediyor (…) bunun talep edildiği şekilde yapılmasını buyuruyoruz.

120 Bu satırların kötü bir metnin, kötü meali olduğu açıktır.

10. Soylular seleflerimiz tarafından basılan eski paralara el konulmamasını, yeni paralarla birlikte kullanılmasını talep etmektedirler. Bizim veya seleflerimizin bastığı paralara değer takdir edenlerin kınanmasını emrediyoruz, zira bu aşırılıklarının bedeli halkımızın sırtına yüklenecektir.

11. Şayet herhangi birinin elinde bizim gönderdiğimiz veya bizim mahkememizce verilmiş bir mahkeme emri varsa, bu emir (uygun/doğru) bir yargılama ortamı tesis edilmeksizin yerine getirilmeyecek; söz konusu mahkeme emrinin gereği aklıselimle yerine getirilecektir.

12. Kimsenin yatıp kalktığı evin dışında mahkemeye celp edilememesini istiyor; bunu emrediyoruz.

Yukarıdaki hususların her birinin yazıldığı şekil ve tarzda (…) bizim ve haleflerimiz ve adı geçen soylular ile halefleri, kiliseler ve din adamları ve söz konusu *bailiwick* sakinleri için tam anlamıyla gözetilmesini, harfiyen uygulamaya konmasını ve sürdürülmesini ve bundan böyle en ufak biçimde yozlaştırılmamasını emrediyoruz. Bugünden itibaren Amiens ile Vermandois *bailiff*'lerimize ve bu bölgelerdeki tüm *provost*'larımız ve diğer memurlarımıza yukarıda yazılı talimatlara kayıtsız şartsız ve etkin biçimde uymalarını; bu konularla ilgileneceklerine ve sorunların üstesinden geleceklerine, diğer sorumlularca da gözetilmesini sağlayacaklarına, haklı şikâyetler söz konusu olunca şikâyetçinin kaybını tazmin edeceklerine ve yol açtıkları tüm hasarın maliyetini ödeme pahasına çalışacaklarına dair, her göreve atandıklarında halkın önünde ant içmelerini emrediyoruz.

Bu fermanımızı, tüm diğer haklarımız mahfuz kalmak koşulu ve başkalarının haklarını korumak kaydıyla, sorunun sonsuza dek çözüldüğünü teyiden kendi mührümüzle mühürlüyoruz.

Paris'de, Tanrı'nın 1315 yılının Mayıs ayında.

* Andre Artonne, *Le mouvement de 1314 et les chartes provanciales de 1315, pp.171-175*, Paris, 1912.

6. İnsan Aklının Keşfettiği Hakikatler ile Tanrı'nın Gösterdiği Hakikatler Arasında Nasıl Bir İlişki Vardır?

Aristo'nun akıllı insanlara cazip gelen yönü, felsefenin teknik nitelikli sorularına verdiği cevapların birbiriyle bağlantılı olmasıydı. Mesela doğaya dair görüşlerini bilim kuramına dayandırmakta, ahlak ve siyaset konularındaki görüşlerini bile mantık ve genel bilim teorisiyle ilişkilendirmekteydi. Aziz Thomas Aquinas, bu sistematik düşünce tarzının, Yeni Ahit'te doğa ve insanoğluna dair ima edilen sonsuz sayıda

soruya da uygulanabileceğini gördü ve pagan Aristoculuğu Hıristiyan düşüncesiyle sentezleyerek, bugün Thomizm olarak adlandırılan sistemi geliştirdi.

Pagan düşüncesini Hıristiyan inancıyla uzlaştırmaya çalışan her Hıristiyan düşünürün karşılaştığı temel sorun, insan aklının keşfettiği hakikatler ile Tanrı'nın gösterdiği hakikatler arasındaki ilişki sorunuydu. Aziz Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles* adlı eserinden alınan aşağıdaki pasajda bu konuyu irdeler. Çözümü, bilimsel çalışmanın dinen kabul edilir bir uğraş olmasını sağlamıştır.

*Summa Contra Gentiles**

Aziz Thomas Aquinas

İlahi Hakikat Hangi Yolla Bilinir, Anlaşılır Hale Gelir

Hakikatler farklı yöntemlerle bilinir, anlaşılır hale getirildiğine ve *eğitimli bir insan her konuda, ancak konunun niteliği izin verdiği ölçüde kanaat geliştirebildiğine* göre -Boetius[121]'un kaydettiği üzere- Filozof'un dediği gibi, söz konusu hakikatlerin bilinir, anlaşılır kılınabilmesi için öncelikle bunun hangi yöntemle yapılabileceğinin tespiti gerekir.

Şimdi, Tanrı'ya olan inancımız çerçevesinde iki tür hakikat var: Tanrı'nın varlığı ve tek olduğu gibi bazı şeyler doğal mantıkla kavranabiliyor -ki, bunu filozoflar da açıkça kanıtlamıştır- bazı şeyler ise, mesela Tanrı'nın üç ve bir olduğu, insan idrakinin ötesinde.

Özellikle belirli bir ilahi hakikatin, insanoğlunun zihinsel kapasitesini aştığı çok açık. Aklın şeylere dair edindiği tüm bilgi, ilkesel olarak, o şeyin özünü bildiği/kavradığı anlamına gelir. Filozof *bir şeyin ne olduğunun* kanıtlanabilmesi gerektiğini söylediğine göre, bir şeyi ne kadar bildiğimiz onun özünü ne kadar kavrayabildiğimizle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, şayet insan aklı belirli bir şeyin, mesela bir taşın veya üçgenin özünü kavramışsa, o şeye dair hiçbir hakikat aklın kapasitesi dışında değil demektir. Ne var ki, Tanrı ile ilgili olarak aynı durum söz konusu olamıyor, çünkü insanoğlunun akli kapasitesi, doğası icabı, O'nun özünü kavramakta yetersiz, çünkü bu yaşamda akıl yoluyla edindiğimiz bilgileri, duyularımızla vasıtasıyla ediniyoruz ve duyularla algılanamayan şeylerin ne olduğunu kavrayamıyor, bunları daha akıllı/duyarlı insanlardan öğreniyoruz. Bize Tanrı'nın ve Tanrı'ya dair diğer hakikatlerin ne olduğunu öğretenler, işte bu akıllı/duyarlı insanlardır

121 Boetius (475-525), Antik Çağ düşüncesine dair ders kitabı niteliğinde çalışmalarıyla, Orta Çağın felsefi gelişimine büyük katkı yapmış bir düşünür.

ki, bu da yukarıda anılan ilkeye atfedilmelidir. Sonuç olarak, insanoğlunun aklı bazı ilahi hakikatleri kavrayabilirken, bazılarını kavrayamaz.[122]

İnsanların zihinsel kapasitelerinin birbirinden farklı olduğu bir gerçektir. Nitekim zihinsel olarak daha yüksek algılama gücüne sahip olanlar, zihinsel olarak daha az algılama gücü olanların -tıpkı taşradan gelen bir hödüğün felsefeyi kavrayamadığı gibi- asla algılayamadıklarını algılayıp kavrayabilir. Meleklerin akli kapasitesi, insanoğlunun akli kapasitesine kıyasla, en akıllı filozofun, en eğitimsiz insanınkinden yüksek olduğundan da yüksektir. Bir meleğin Tanrı'ya dair bilgisi, çok daha mükemmel bir nedene dayanır, çünkü bu, melek için doğal bir bilgidir. Kapasitesi itibariyle ilahi akıl, meleksi aklın kapasitesini aşar, çünkü ilahi aklın kapasitesi ilahi olanın özüyle eşdeğerdir. Nitekim Kendi'nin ne olduğunu ve Kendi'ne dair nelerin bilinebileceğini (anlaşılıp kavranabileceğini) en iyi Tanrı bilir. Dolayısıyla, bir melek Tanrı'nın Kendi'ne dair bildiklerini bilemediği, kavrayamadığı gibi, insanoğlu da meleğin bildiklerini bilemez. Bir insan, tezlerini/iddialarını kavrayamadığı bir filozofu yalancı ilan etmek suretiyle nasıl kendini aptal yerine koymuş olursa, Tanrı'nın melekleri aracılığıyla tezahür ettirdiklerinden kuşku duymak suretiyle kendisini bir o kadar aptal yerine koymuş olur, çünkü Tanrı'nın tezahürü aklın ötesinde bir olgudur.

Öte yandan, ne çok şeyi bilmediğimizi, bildiklerimizin ne kadar yetersiz olduğunu her gün yaşayarak görüyoruz. Duyularımızla algılayabildiğimiz pek çok şeyin özelliklerini bilmiyor, keşfedemiyoruz. Dolayısıyla, insanoğlunun zihinsel kapasitesi ulvi öze dair hakikatleri kavramakta çok yetersiz.

Filozof da aynı görüşte ve diyor ki, "yarasanın gözlerinin gün ışığı karşısındaki durumu neyse, ruhumuzdaki aklımızın şeyler içinde doğaları gereği en apaçık olanları karşısındaki durumu odur."[123]

Bu gerçeğe Kutsal Yazılar da tanıklık eder: Tanrı'nın derin sırlarını anlayabilir misin; Her Şeye Gücü Yeten'in sınırlarına ulaşabilir misin? [124] Ve Tanrı öyle büyüktür ki, O'nu anlayamayız.[125] Ve Bilgimiz de, peygamberliğimiz de sınırlıdır. [126]

Dolayısıyla, aklımız almasa da, Tanrı'ya dair söylenen her şeye, *Manichean*[127]'lar ve diğer imansızlar gibi, hemen yalandır dememek gerekir.

---

122 Bu paragrafı Eflâtun'un görüşleriyle kıyaslayınız.

123 Aristo, *Metafizik*, Kitap 2.

124 Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Eyüp 11:7.

125 Kitab-ı Mukaddes, Eski Ahit, Eyüp 36:26.

126 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, 1. Korintler 13:9.

127 Üçüncü ve Beşinci yüzyıllar arasında rağbet bulan ve Zerdüştlük'ten esinlenip hem Allah'a hem Şeytan'a inanan bir mezhep mensupları.

İlahi Şeylerin Akıl Yoluyla Ulaşılabilecek Gerçeklerinin İnsanoğluna Bir İnanç Unsuru Olarak Sunulmasına Dair

O halde, Tanrı'ya dair kavranabilir, anlaşılabilir şeyler muzaaftır: Biri akıl yoluyla kavranıp anlaşılabilenler, diğeri her türlü zihinsel kapasitenin ötesinde olup kavranamayanlar ki, her ikisi de birer inanç sorunu olarak insanoğlunun önüne Tanrı tarafından konulmuştur. Ola ki bunu birileri görüyor ve akıl yoluyla erişilebilir olana olağanüstü özellikler atfedip inanç nesnesi yapmanın yararsız olduğunu düşünüyordur, önce akıl yoluyla ulaşılabilir olan hakikatleri göstermeliyiz. Şimdi, hakikati sadece akıl yoluyla araştırmanın sonuçları itibariyle üç sakıncası vardır. Biri, çok az sayıda insanın bu amaca ulaşabilecek olmasıdır, zira titiz ve iyi bir araştırmanın meyvelerini toplamaları üç nedenle engellenir. Bazıları mizaçları elvermediği için, bazıları, hatta çoğu doğuştan hevessizdir ve ne yapsalar insanoğlunun ulaşabileceği en yüksek bilgi seviyesine, yani Tanrı bilgisine ulaşamazlar. Bazıları dünyevi (zamansal) işlerle de meşguldür, oysa düşünsel uğraş adanmayı gerektirir. Bazıları da tembeldir. Oysa aklın izin verdiği oranda Tanrı bilgisine ulaşabilmek için, pek çok şey hakkında önceden bilgi sahibi olmak gerekir. Nitekim neredeyse tümüyle Tanrı'yı anlamaya dönük olan felsefede, ilgi alanı ilahi şeyler olan metafizik, üzerinde çalışılması gereken son konudur. Netice itibariyle söz konusu hakikate ulaşmak zahmetli bir çalışmayı gerektirir ve pek az insan bilgi aşkına ki, bu aşk insanoğlunun zihnine Tanrı tarafından işlenmiştir, buna katlanmaya razıdır.

İkinci dezavantaj, hakikati keşfetmek üzere çok uzun süre çalıştıktan sonra bile, yapılan keşfin ne denli doğru bir keşif olacağının meçhul olmasıdır. Çünkü bu hakikat öylesine derin bir hakikattir ki, insanoğlu akıl yoluyla bunu ancak uzun bir alıştırma sürecinden sonra kavrayabilir ve yukarıda belirtildiği gibi, bu da çok iyi bir ön hazırlığın yapılmasını gerektirir. Öte yandan, gençken tutkuyla oradan oraya savrulan aklın, böylesi ulvi bir hakikat bilgisini kavramaya uygun olmamasıdır, zira Filozof'un belirtildiği üzere, "ruh doğal sarsıntıdan (sonra) kendine geldiğinden (dinginlik kazandığından) ötürü, kişi 'düşünceli-aklı başında' ve 'bilgili' olur."[128] İlahi hakikate ulaşmanın tek yolu akıl yürütmek olsaydı, insanoğlu karanlıktan çıkamazdı, çünkü insanı mükemmel bir varlık yapan ilahi bilgi, sadece birkaç kişiye, o da çok sonra nasip olurdu.

Üçüncü dezavantaj insan aklının yaptığı araştırmanın pek çok gerçek dışı (yalan) bilgiye açık olmasıdır. Şu nedenle ki, insan aklı fantezilerden, kuruntulardan muzdariptir; özellikle de bilge olarak vasıflandırılan insanların

128 Aristo, *Fizik* 7. Kitap.

birbirinden farklı şeyleri savunduklarını duyunca göz önündeki (tezahür etmiş bulunan) gerçeklerden bile kuşku duymaya başlar. Dolayısıyla ilahi şeylere dair hakikat, insanoğluna inanç yoluyla sunulmalıdır.

Nitekim ilahi akıl, aklın araştırıp bulabileceği şeyler bile birer inanç unsuru olmalıdır ki, Tanrı bilgisi kolayca paylaşılabilsin, kimse şüpheye düşmesin diye buyurur:

"Bunun için şunu söylüyor ve Rab adına sizi uyarıyorum: Artık öteki uluslar gibi boş düşüncelerle yaşamayın. Onların zihinleri karardı. Bilgisizlikleri ve yüreklerinin duygusuzluğu yüzünden Tanrı'nın yaşamına yabancılaştılar."[129]

Aklın Araştırma Yoluyla Ulaşamayacağı Hakikatlerin Birer İnanç Sorunu Olarak İnsanoğlunun Önüne Tanrı Tarafından Konulmuş Olmasına Dair

Bazılarımız, aklın keşfedemeyeceği şeylerin insanoğlunun önüne birer inanç unsuru/sorunu olarak, Tanrı tarafından konulmuş olmasını yadırgayabilir, zira ilahi akıl her şeye doğasının kaldırabileceği kadarını verir. Dolayısıyla akıl yoluyla kavrayamadığımız halde, Tanrı'nın bize sunduğu şeyleri birer inanç unsuru olarak kabul etmeliyiz.

Zira kimse önceden bilmediği bir şeyi öğrenme isteği duymaz. Tanrı insanoğluna insani zaaflarını yenerek, bu yaşamda daha iyiye yönelmeyi buyurduğu içindir ki, bazı şeyleri onun daha üstün bir yaşama heves edip kendini aşabilmesini sağlamak üzere saklar. Bu, ruhsal ve ebedi salah vadeden Hıristiyan dini için özellikle söz konusudur. Nitekim Hıristiyanlık her türlü tahayyülü aşan güzellikler önerirken, eski yasa daha ziyade dünyevi (zamansal) vaatlerde bulunmaktadır. Öte yandan, insanoğlunun dünyevi hazlardan uzaklaşarak erdemli bir yaşama yönelmesi içindir ki, filozoflar duyusal hazdan daha değerli şeylerin olduğunu göstermek üzere kendilerini derin düşünceye adar.

Bu hakikatin bir inanç unsuru/sorunu olarak insanoğlunun önüne konmuş olması, Tanrı'yı daha iyi tanıması için (de) olsa gerek. Çünkü ilahi özün insanoğlunun doğal bilgi kapasitesi ve tahayyülünün ötesinde olduğunu ancak bu şekilde anlayarak, Tanrı'yı gerçekten tanır ve O'na inanabiliriz.

Bunun bir diğer avantajı da hatanın müsebbibi olan varsayımların geçerliliğini tartabilmektir. Zira bazı insanlar akıl yoluyla her şeyin doğasını bilebileceklerini öne sürerek gözle görünen şeylerin doğru/gerçek, görmedik-

129 Yeni Ahit, Pavlus'tan Efeslilere Mektup 4:17-18.

lerinin yanlış/gerçekdışı olduğunu iddia etmektedir. Tanrı'nın insan aklını aşan hakikatleri birer inanç unsuru/sorunu olarak önümüze koymasının bir diğer nedeni de insan aklının böylesi varsayımlardan kurtulması ve hakikati alçakgönüllülükle araştırabilmesi için olsa gerek.

Aynı durumun bir başka avantajını da şu sözlerde buluruz. Simonides[130] adlı biri, "insan insani şeylerin tadını çıkarmalı, ölümlü şeylerin" diyerek, insanoğlunun aklını dünyevi işlere verip Tanrı'ya aldırış etmemesi gerektiğini söyleyince, Filozof karşı çıkar ve der ki, "insan elinden geldiğince ölümsüz ve ilahi olan şeylere adanmalıdır." Filozof şunları da söyler: "Daha yüksek varlıkları çok az algılayabilsek de onlar algıladığımız kadarıyla bile bizler için daha aşağı varlıklara dair bildiklerimizin tümünden daha değerli ve geçerlidir[131]; göksel varlıklar hakkındaki sorulara olası çözümlerle kısacık cevaplar verilince, duyanlar he nedense pek sevinir."[132] Bütün bunlar şunu gösterir ki, yüksek varlıklar hakkındaki bilgimiz ne kadar yetersiz olsa da, ruha büyük mükemmeliyet kazandırır.

Nitekim kayıtlıdır ki "Tanrı'nın kendisini sevenler için hazırladıklarını hiçbir göz görmedi, hiçbir kulak durmadı, hiçbir insan yüreği kavramadı.' Oysa Tanrı Ruh aracılığıyla bunları bize açıkladı, Çünkü Ruh her şeyi, Tanrı'nın derin düşüncelerini bile araştırır. İnsanın düşüncelerini, insanın içindeki ruhundan başka kim bilebilir?"[133](…)

Aklın Ulaştığı Hakikatin Hıristiyan İnancının Hakikati İle Çelişmediğine Dair

Hıristiyan inancına dair söz konusu hakikat insanın zihinsel kapasitesini aşar, ama insanoğlunun içine doğal olarak nakşedilmiş olan sağduyu, bu hakikate karşı koyamaz. Doğanın bu hikmeti o kadar sahicidir ki, yanıldığını söylemek imkânsızdır. İnancı yok saymak yasalara da uymaz, çünkü Tanrı tarafından doğrulandığı gayet açıktır.

Aynı şekilde; müridin aklına hocası tarafından nakşedilmiş olan bilgi, hocanın aklındaki (ilahi) bilgidir, doğru olmadığını iddia etmek bu yüzden yanlıştır. Doğal olarak bilinen ilkeler içimize Tanrı tarafından nakşedilmiştir, çünkü doğanın müellifi Tanrı'nın ta Kendisidir. Bu ilkeler ilahi Aklın da bir parçasıdır. Dolayısıyla, iman yoluyla edinilen şeyler, doğal olarak bildiklerimizle ters düşmez.

---

130 Simonides (MÖ 556-469), Eski Yunan'da gençlik dönemlerinden başlayarak müzik ve şiir ile ilgilenmiş bir şair.

131 Aristo, *De Animal*, II.

132 Aristo, *De Caelo et Mundo*, II.

133 Yeni Ahit, Pavlus'tan Korintlilere 1. Mektup 2:10-11.

Dahası, karşıt görüşler hakikat bilgisine ulaşma çabamızı örseler. Şayet Tanrı zihnimize birbirine zıt fikirler nakşetmiş olsaydı, hakikat bilgisine ulaşmakta zorlanırdık. Nitekim böyle bir tutum Tanrı'ya atfedilemez.

Doğal olan şeyler, doğa var olduğu sürece değiştirilemez. Dolayısıyla, Tanrı, insanoğlunun içine doğal bilgiye ters düşen bir fikri veya inancı nakşetmiş olamaz.

Nitekim Havari şöyle der: "Tanrı sözü sana yakındır, ağzında ve yüreğindedir' İşte duyurduğumuz iman sözü budur".[134]

Bu Augustin tarafından da doğrulanmıştır: "Tezahür eden hakikat, Eski veya Yeni Ahit, kutsal kitaplara asla aykırı olamaz."

Bütün bunlardan şu sonuca varabiliriz ki, din öğretisine ters düştüğü iddia edilen argümanlar doğanın apaçık ilkelerini görmezden gelen argümanlardır. Bu argümanların kanıtlanamıyor olması, afakî olduklarına işarettir ve dolayısıyla çürütülebilir.

Aklın Dinsel İnançla İlişkisine Dair

İnsan aklının bilgi kaynağının duyusal olarak algıladığı şeyler olduğunu -ki, bunlar Tanrı'nın izini taşır- tekrar hatırlamakta yarar var. Ne ki, bu bilgi Tanrı'nın özünü açıkça gösteremeyecek kadar yetersizdir ve kusurludur. Tıpkı hareketi bir başka hareketin mümkün kıldığı gibi, sonuçlar biçime/usule bağlı olarak nedenlerini andırır; ve sonuç her zaman nedenle bire bir benzeşmez. Dolayısıyla, *akıl, hakikat bilgisine dinle adapte olur* ki bunu en iyi ilahi özü görebilenler bilir, ama onu söz konusu hakikat kanıtlanmışçasına anlamakta yine de yetersiz kalır. Argümanlar akıl için ne kadar yetersiz olursa olsun, kavradığını iddia etmediği, bundan dolayı kibre düşmediği sürece bunlarla uğraşmasında yarar vardır; zira en yüce şeyleri görebilme kapasitemiz zayıf ve yetersiz olduğuna göre, söylenenlerden hareketle bir an için bile görsek iyidir.

Nitekim bu görüşü destekle ve söz konusu hakikatle ilgili olarak Hilary[135] şöyle der: "Bütün bunlara inanarak yola çık, azimle devam et ve aşama kaydet; oraya ulaşamayacağını bildiğim halde, kaydettiğin aşama beni sevindirecektir. Zira kim ki, kendini sonsuzluğa adar, asla bulamayacak olsa da onu zikrederek ilerlemiş olacaktır. O sırra burnunu sokma, sonsuzun doğuşuna dair sırla uğraşma, anlamanın en üst noktası olanı kavradığını sanma, ama bazı şeyleri anlayamayacağını anla."

---

134 Yeni Ahit, Pavlus'tan Romalılara Mektup 10:8.

135 Hilary of Poitiers, *De Trinitate*.

7. Devinim Nedir?

Bilimsel araştırmanın felsefi temelleri Büyük Albert ile Aziz Thomas Aquinas tarafından atılmış olsa da doğa olaylarına duyulan ilgi çok daha eskilere dayanır. 1000. yıl kuşağının mensuplarından Gerbert (sonradan Papa II. Sylvester) Arap matematiği ve astronomisi öğrenmek için İspanya'ya gider. On İkinci yüzyılda Chartes Katedral Okulu'nun bilim adamları, Yaratılışı daha iyi anlayabilmek için Eflâtun'un *Timaeus*[136]'unu ve Arapların çalışmalarını incelerler. Yine On İkinci yüzyılda, çok sayıda Yunanca ve Arapça eser, Latinceye çevrilirken, bilim adamları Batı Avrupa'da Latinceye çevrilmemiş kitaplara erişebilmek üzere Sicilya, İspanya ve İstanbul'un yolunu tutar. On Üçüncü yüzyılın başlarında, Yunan düşünürlerinin mantık, fizik, tıp, astronomi ve matematik alanında yaptığı belli başlı iki yüzü aşkın çalışma, Latinceye çevrilmiş durumdadır ve üniversitede okutulmaktadır. Bin yıllık nispi ataletten sonra, Paris ve Oxford üniversiteleri bilimi Antik Çağ'ın bıraktığı yerden alıp doğanın sırlarını keşfetmek üzere, adeta yeni bir saldırı başlatırlar.

Batı tarihinin kaydettiği en büyük başarılarından biri olarak öne çıkan bu girişim, Antik Çağ'da yazılmış eserlerin incelenmesiyle sınırlı kalmayacaktır. Bilim adamlarının çoğu, Aristo'nun *Fizik*'ine eleştiriler yazmakla yetinseler de, özgün çalışmalar da yapılacaktır. Nitekim Maricourtlu Peter, On Üçüncü yüzyılda manyetizmaya dair deneye dayalı bir kitap yazmış, aynı yıllarda Freidburglu Dietrich gökkuşağına dair bilimsel değeri haiz bir kuram geliştirmeyi başarmıştır. Doğayı keşfetmeye çalışan bu insanlar, bir yandan da kendi bilimsel yöntemlerini geliştirir. Bugün "bilimsel yöntem" olarak tanımladığımız ve İngiliz piskopos Robert Grosseteste tarafından geliştirilmiş olan metodoloji, Orta Çağ'ın en büyük bilimsel keşiflerinden biri sayılır. Orta Çağ bilim adamları deneyselcilik (ampirisizm) ve özeleştirinin ötesinde, matematik alanında da gelişme kaydeder. On Üçüncü yüzyılda Arap rakamları artık epey yaygın biçimde kullanılmaktadır ve hesap yapmak kolaylaşmıştır; özellikle Paris, Oxford ve Cambridge'deki bilim adamları, doğanın görünür gerçeklerini matematiksel terimlerle açıklamaya çalışır.

On Üçüncü yüzyılın matematiksel fizikçilerinden biri olan John Buridan (1296–1366) aşağıdaki anlaması zor metinde, Antik ve Orta Çağ fiziğinin geleneksel ilgi alanlarından olan hareket sorununu tartışmaktadır. Soruyu gündeme getiren ilk bil-

136 Eflâtun'un *Timaeus ve Critias* adlı dialogları Atlantis'in mevcudiyetinden kesin olarak bahsedilen tek yazılı kayıtlardır. Diyaloglar, Sokrat, Hermo Crates, Timaeus ve Critias arasında geçer. Timaeus ve Critias, Sokrat'ın ideal toplumlar hakkında yapmış olduğu bir konuşmaya "hayal ürünü olmayan gerçek bir hikâye" ile katılmaya karar verirler. Hikâye, Eflâtun'un 9000 yıl öncesinde Antik Atina ve Atlantis arasındaki savaş hakkındadır. Uzak geçmişe ait bilgiler Eflâtun'un Atina'da yaşadığı zamana kadar unutulmuş, Atlantis'in hikâyesi Solon'a Mısırlı rahipler tarafından aktarılmıştır. Solon hikâyeyi Dropes'e yani Ciritias'ın büyük büyük babasına aktarmıştır. Critias hikâyeyi kendisiyle aynı ismi taşıyan büyükbabasından öğrenmiştir.

gin, aslında Aristo'dur. Aristo'dan sonra gelen âlimler, ya onunla hemfikir olmuş -ki, genellikle böyledir- veya karşıt kuramlar geliştirmişlerdir. Buridan, Aristo ile aynı görüşte olmayanlardandır ve sorunu ele alış tarzıyla, kendisinden dört yüz yıl sonra bu alanda matematiksel formüller geliştirecek olan Newton'a giden yolu açar.

*Aristo Fiziğinin Sekiz Kitabına Dair Sorular**

John Buridan

1. KİTAP VIII, SORU 12. Elin fırlattığı bir cismi, fırlatanın elinden çıktıktan sonra devindiren hava mıdır, değilse nedir diye soruluyor.

Hava tarafından devindirilmediği, çünkü havanın bölünmek suretiyle devindirmekten ziyade direnç oluşturduğu iddia ediliyor. Cisme ilk hareketi verenin cismin çevresindeki havayı da harekete geçirdiğini, cismin bu sayede belirli bir mesafeyi kat ettiğini, yani devindiricinin hava olduğunu iddia ederseniz, cismin neden bir noktada devinimsiz kaldığını açıklayamazsınız.

Aristo, *Fizik* adlı çalışmasının IV. Kitabı'nda bunun tersini iddia ediyor ve diyor ki, "Atılan nesneler atan ona dokunmadığı halde devinmeyi sürdürüyor. Bu ya kimilerinin öne sürdüğü gibi bir tepki yüzünden ya da hava itildiği için atılan cismi kendi doğal yerine götüren devinimden daha hızlı bir devinimle itiyor, bundan."[137] Aynı iddia, yedinci ve sekizinci kitaplar ile *De caelo*'nun (Gökyüzü Üzerine) üçüncü kitabında da var.

2. Bunun çok zor bir soru olduğunu düşünüyorum ve bana sanki Aristo tarafından da iyi çözümlenmemiş gibi geliyor. Çünkü şu iki fikri öne sürmekte: Bunlardan *antiperistatis* olarak adlandırdığı birincisi, cismin bulunduğu yerden hızla ayrıldığını ve ardında bıraktığı boşluğu, boşluğa izin vermeyen doğanın aynı hızla havayla doldurduğunu ve cismi bir yerden diğerine bu süreci tekrarlamak suretiyle devindirenin hava olduğunu ima ediyor… Ama sorunun çözümü bir yana, bu açıklamayı, birçok deneysel çalışmadan hareketle kayda değer bulmuyorum…

Söz konusu deneylerin ilki *smith's mill* ve *top*'a[138] (örn. tekerlek) dair. Her ikisi de uzun süre döner, ama olduğu yerden ayrılmaz, yani olduğu yerden uzaklaşmaz. Dolayısıyla, bunların hava tarafından devindirildiği söylenemez.

137 Aristo, *Fizik*, Kitap IV, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.169, çeviri: Saffet Babür.

138 Burada metal işçiliğinde kullanılan *smith's mill* adlı bir alete ve üstünde yer aldığı anlaşılan *top* adlı topaç diyebileceğimiz bir parçasından söz edilmekte. (ç.n.)

İkinci deney şöyle: Koni şeklindeki arka ucu önü kadar keskin olan bir mızrak, arka ucu keskin olmasa da atıldığında hızla yol alır. Anlaşılabileceği üzere, havanın mızrağın keskin arka ucunu böylesine hızlı yol alabilecek şekilde itmesi mümkün değildir.

Üçüncü deney şöyle: Nehrin akıntısına karşı hızla yol alan bir tekne akıntı kesildikten sonra bile hemen durmadığı gibi uzun süre yol almaya devam eder; dahası teknenin üstünde duran bir denizci kendisini arkadan itiliyor gibi hissetmez. Diyelim ki, tekne hububat veya kereste yüklü ve denizciler de bu yükün arka kısmında durmakta. Şayet tekneyi iten, yani hareket ettiren güç hava olsaydı, denizcilerin de söz konusu yüke doğru itilmeleri gerekirdi. Yapılan deneyler, bunun böyle olmadığını göstermekte.

3. Aristo'nun bir başka görüşü, devindiricinin devindirdiği cisimle birlikte (aynı anda) çevresindeki havayı da harekete geçirdiği ve cismi, onunla birlikte hızla hareket eden bu havanın hareket ettirdiği. Aristo'ya göre cismi atıldığı yerden durduğu yere kadar iten hava aynı hava değildir; cisim yol alırken harekete geçen hava yol boyunca çevresindeki havayı da harekete geçirir ve cisim böylece ilerler. Yani birinci hava cismi ikinci havaya, ikinci hava üçüncüye iter vb. Aristo şunu demek istemektedir: Devindirici tek değildir, birden çoktur; hareket devamlı/kesintisiz değildir, birbirini izleyen veya bitişik etkenlerden oluşur.

Bu görüş de bana aynı derecede imkânsız görünüyor, çünkü *smith's mill* veya *top*'un onları harekete geçiren el geri çekildikten sonra neden dönmeye devam ettiğini açıklayamıyor. *Smith's mill,* çevresindeki havayı, diyelim bir bezle kesseniz bile uzun süre dönüyor. Dolayısıyla, devindiricinin hava olduğunu söyleyemeyiz.

Aynı şekilde, bir tekne, çekiciler çekmeyi bıraktıktan sonra uzun süre yol almaya devam ediyor. Onu hareket ettiren hava olamaz, çünkü tekneyi bezle sarsanız ve çevresindeki havayı kesseniz bile hareketine devam eder. Hareket ettiren hava olsaydı, teknenin üstündeki yük de öne doğru hareket ederdi. Oysa bunun tersi söz konusu; yük, çevredeki hava direnç gösterdiği için teknenin arka kısmına kayar.

Aynı şekilde, ne kadar hızlı hareket ederse etsin, hava bölünür/yarılır. Nitekim havanın bir makine veya mancınık tarafından fırlatılan beş yüz kiloluk bir kayayı hareket ettiremeyeceği de açıktır.

Elinizde bir taş olmasa da, bir el hareketiyle çevredeki havayı belirli bir hızla, belirli bir mesafeye kadar hareket ettirebilirsiniz. Hava kendi vektörel hızı nedeniyle bir taşa hız kazandırabilseydi, o zaman ben, diyelim havayı size doğru hızla itsem, siz de tıpkı bir taş gibi harekete geçebilirdiniz. Ama bu mümkün değil.

Bu mümkün olsaydı, bir kuş tüyünü bir çakıl taşına kıyasla çok daha uzak bir mesafeye fırlatabilir veya aynı büyüklük ve şekilde olması kaydıyla, daha hafif olan bir şeyi, daha ağır olandan daha uzağa atabilirdik. Yapılan deneyler bunun böyle olmadığını gösteriyor. Hava hareketinin bir kuş tüyünü, daha ağır bir şeye kıyasla, daha uzak mesafeye taşıyamadığı açık…

4. Dolayısıyla, diyebiliriz ki, taşın veya fırlatılan herhangi bir cismin içinde onun hareket etmesini sağlayan bir başka etken var. Bunu böyle görmenin, cismi havanın hareket ettirdiği görüşüne dönmekten çok daha doğru olduğu kanısındayım, zira hava devindirmekten ziyade, devinime direnç gösterir gibi duruyor. Bana öyle geliyor ki, hareket eden bir cismi hareket ettiren güç, cismin içindeki bir etken veya onu hareket ettiren itici güce bağlı olarak, cismi aşağı yukarı veya bir yandan diğerine veya dairesel olarak hareket ettirebiliyor. Hız, devindirenin gücü ve devinen cismin içindeki itici güce bağlı. Devindirici hareketsiz kalsa bile cismin devinmeye devam etmesinin nedeni, cismin içindeki itici güç. Ne ki, bu itici güç cisim hareket halindeyken hava ve yer çekiminin etkisiyle azalıp hız kesiyor ve cismi öylesine yavaşlatıyor ki, cisim yer çekimine kapılıp düşüyor.

5. Neden bir taşı, bir kuş tüyünden ya da bir avuç dolusu demiri, bir avuç dolusu yünden daha uzağa fırlatabileceğimi bilmek isteyen varsa, bunun nedeninin maddenin özelliği olduğunu söyleyebilirim. Yapısal olarak yoğun ve ağır bir cismin ivmesi, eşit şartlar altında, yapısal olarak yoğunluğu düşük ve hafif bir cismin ivmesinden daha büyük. Mesela bir kuş tüyünün ivmesi o kadar az ki, yer çekimine yenik düşüyor. Aynı ebat ve biçimdeki bir odun parçası ile demir eşit güçle fırlatıldığında, demir daha uzun bir mesafe kat ediyor, çünkü kütlesi daha yoğun. Benzer bir biçimde, yarım kiloluk veya bir kiloluk bir taş, yüz gramlık bir taştan daha uzak bir mesafeye fırlatılabiliyor, çünkü yüz gramlık taşın kütlesi o kadar küçük ki, kısa sürede yer çekimine yenik düşüyor.

6. Bu kuram, belirli bir yükseklikten serbestçe aşağıya doğru düşen bir cismin neden hız kazandığını da izah eder. Cisim, daha baştan itibaren sadece yer çekiminin etkisiyle hareket etmektedir. Dolayısıyla, başlangıçta hızı daha düşüktür, ama düştükçe kütlesel özelliği ve yer çekimi gücüyle düşme hızı artar.

Bu bize uzun mesafe atlamak için neden önce koştuğumuzu da açıklar. Atlamadan önce koşmak suretiyle kazandığımız ivme, daha uzun mesafe atlamamızı sağlar. Nitekim bu süre içinde koşucu, bir itici güç olarak havayı sırtında hissetmediği gibi, bir direnç unsuru olarak göğsünde hisseder.

İncil, göksel cisimleri aklın hareket ettirdiğini söylemediğine göre, diyebiliriz ki, bu yönde akıl yürütmenin anlamı yoktur, çünkü dünyayı yaratan

Tanrı, kâinattaki cisimleri/küreleri istediği şekilde yerleştirmiş ve bunu yaparken onlara öyle bir ivme bahşetmiştir ki, ancak birbirleriyle etkileşim yoluyla ve O'nun uygun gördüğü biçimde hareket ederler: "Tanrı yedinci güne gelindiğinde yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yaptığı işi kutsadı ve onu kutsal bir gün olarak belirledi. Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi."[139] Ve göksel cisimlere/kürelere verdiği bu ivme sonradan azalmadı, bozulmadı, çünkü buna yol açacak bir eğilim veya karşı duracak bir başka güç yoktu.

Pek emin değilim, ama ben yine de bu konuda ilahiyatçılara danışıp, bütün bunların nasıl gerçekleştiğini onlardan öğrenmeye çalışacağım. (…)

(...) Tıpkı bir ışık kaynağından yayılan ışığın engelle karşılaşınca geri yansıması gibi, engelle karşılaşan ivme de geri yansır/tepkir. Ancak daha büyük ve daha uzun süreli tepkimelerin başka nedenlere de bağlı olduğu bir gerçektir. Mesela, elimizle yerde sektirdiğimiz bir top, bir taşa kıyasla, yere çarptıktan sonra daha yükseğe tepkir/zıplar, oysa yüksekten düşen bir taş, topa kıyasla daha hızlı düşer. Bunun nedeni birçok şeyin zorlamayla kıvrılabilir veya içsel olarak sıkıştırılabilir olmasıdır ve bu nedenle, doğal olarak ve hızla başladıkları yere/noktaya dönerler. Bu geri dönüş sırasında, ok ve yay örneğinde olduğu gibi, bitişik oldukları bir başka şeyi (yayı) hızla itebilirler. Sektirme sırasında yere çarpan top da içsel olarak sıkıştığı için tepkir ve tekrar yukarı sıçrar. Yukarıdan aşağı doğru hareket ederken ivme kazanmıştır ve bu ivmeyle yukarı tepkir/sıçrar.

Aynı şekilde, gergin bir *cider*[140] teli de perküsyon etkisiyle uzun süre titreşir. Bu şöyle gerçekleşir: Tele hızla ve ardı ardına aynı yönde vurulunca, tel her defasında hızla normal pozisyonuna döner, ama kazandığı ivme nedeniyle normal pozisyonunu geçip ters yöne gider ve yine geri döner ve bunu birçok kez tekrarlar. Bu çıngırak için de söz konusudur.

O halde, sorunun izahı budur. Daha akla yatkın bir açıklamanın keşfi, beni ancak mutlu edecektir. İşte bu kadar!

* Marshall Clagett, *The Science of Mechnics in the Middle Ages*, University of Wisconsin Pres, 1959, pp 532-538.

139 Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 2:2.

140 Kanun benzeri bir çalgı.

*Summa Theologica**

Aziz Thomas Aquinas

Tanrı'nın varlığı beş yoldan kanıtlanabilir. Bunlardan ilk ve en belirgin olanı hareketten kaynaklanan yoldur.

Duyuların doğruladığı üzere dünyada hareket vardır. Oysa hareket halinde olan her şey, başka bir şey tarafından hareket ettirilmiştir: Aslında bir şey ancak yöneldiği şeyin gücü içinde hareket halindedir; buna karşın bir şey eylemde olduğu sürece hareketi sağlar. Hareketlendirmek, aslında bir şeyi güçten eyleme geçirmekten başka bir şey değildir. Ama bir şey güçten eyleme ancak hareket halinde olan bir varlık tarafından geçirilebilir. Oysa aynı şeyin, aynı anda ve aynı ilişki içinde hem eylem hem de güç olması olanaksızdır; bu ancak farklı ilişkiler içinde olanaklıdır; eylemde sıcak olan şey aynı anda güç olarak sıcak olamaz, ama güç olarak soğuk olabilir. O halde, aynı ilişki içinde ve aynı şekilde, bir şeyin hem devindiren hem de devindirilen olması, kendi kendini hareketlendirmesi olanaksızdır. O halde, hareket halindeki her şeyin başka bir şey tarafından hareketlendirilmesi gerekir. Ama burada sonsuza kadar gitmek olanaksızdır; çünkü böylece ilk devindirici güç olmayacaktır ve bundan dolayı başka şeyler de olmayacaktır, çünkü tıpkı bir çubuğun ancak elle hareket ettirildiği zaman hareket etmesi gibi, ikinci devindirici güçler ancak birinci devindirici güç tarafından hareketlendirilirse hareket hasıl edeceklerdir. O halde başka hiçbir güç tarafından hareketlendirilmemiş birinci devindirici güce varmak zorunludur ve bu ilk devindirici güç, herkesin anladığı gibi Tanrı'dır.

İkinci yol etkin neden[141] kavramından kaynaklanmaktadır. Aslında, bizi çevreleyen duyarlı varlıkların arasında etkin nedenlerin bir düzeni olduğunu görüyoruz; bununla birlikte bir şeyin kendiliğinden etkin neden olduğu görülmemektedir ve bu olanaksızdır. Etkin nedenlerde sonsuza kadar gitmek olanaksızdır; çünkü tüm etkin nedenlerin art arda gelişi içinde, ilk terim aradaki terimin nedenidir ve aradaki terim sondakinin nedenidir. Bu, aradakiler çok da olsa, tek de olsa doğrudur. Oysa nedeni yok edersek, sonucu da yok ederiz: O halde, etkin nedenler silsilesi içinde birinci neden olmasaydı, ne sonuncu terim, ne de aracı terim olmayacaktı. Ancak bu silsile içinde sonsuza kadar gidilirse, ilk etkin neden olmayacaktır ve böylece hem nihai sonuç, hem de aracı etkin nedenler de olmayacaktır. O halde ilk etkin nedeni koymak zorunludur, bu neden herkesin Tanrı olarak adlandırdığıdır.

Üçüncüsü, olabilirlikten ve zorunluluktan alınmıştır. Gerçekte var olmaları veya var olmamaları mümkün olan bazı şeyler görüyoruz: Bazı şeylerin

141 Bkz. Aquinas'ın önceki metinlerindeki Aristo referansı.

doğduklarını ve yok olduklarını görmüyor muyuz? O halde var olmaları veya var olmamaları mümkündür. Bu tür şeylerin her zaman var olmaları olanaksızdır; çünkü var olmayabilen şey bazen yoktur. O halde her şey var olmayabiliyorsa, evrende hiçbir şeyin olmadığı bir an olmuştur; ama bu doğruysa, şu an hiçbir şey var olmayacaktı; çünkü olmayan şey var olmaya ancak var olan bir şey sayesinde başlayabilir. O halde, eğer hiçbir şey var olmadıysa, bir şeyin var olmaya başlaması imkânsızdı ve böylece şimdi hiçbir şey olmayacaktı ki, bu, kuşkusuz yanlıştır. O halde varlıklar yalın olabilirlikler değildirler, evrene gerekli olan bir şeyin var olması zorunludur. Ancak zorunlu olan her şeyin ya kendi dışında bir nedeni vardır ya da bu şey zaten yoktur; oysa tıpkı etkin nedenlerde olduğu gibi, zorunluluklarının bir nedenine sahip olan zorunlu varlıklar arasından sonsuza kadar gitmek olanaksızdır. O halde, kendi kendine zorunlu olan, zorunluluğunun nedeni kendi dışında olmayan, diğerleri için zorunluluk nedeni olan bir varlığı ortaya koymak gereklidir: bu varlığı herkes Tanrı olarak adlandırmaktadır.

Dördüncü yol, şeylerde bulduğumuz derecelerden alınmıştır. Şeylerin içinde, az iyi veya çok iyi, az doğru veya çok doğru, az saygın veya çok saygın, vb. şeyler bulunur. Ancak "az" veya "çok" sözcükleri, bu niteliklere baskın olarak sahip olan bir şeye farklı biçimlerde yaklaşan, farklı şeyler hakkında kullanılıyor; örneğin, en sıcak olan şey egemen olarak sıcak olan şeye en çok yaklaşan şeydir. O halde egemen olarak doğru olan, egemen olarak iyi olan, egemen olarak asil olan ve bunun sonucu egemen olarak var olan bir şey vardır. Metafizik'in (Aristo) ikinci kitabında söylendiği gibi, baskın olarak doğru olan şey, baskın bir varlığa sahiptir ve bir cinste baskın olarak böyle olduğu söylenen şey, bu cinse ait olan tüm şeylerin nedenidir: Böylece baskın olarak sıcak olan ateş sıcak olan her şeyin nedenidir. O halde, tüm varlıklar için, varlıklarının, iyiliklerinin ve her mükemmelliğin nedeni olan bir varlık vardır ve bu varlığı Tanrı olarak adlandırıyoruz.

Beşinci yol, şeylerin yönetimiyle ilgilidir. Aslında, doğadaki cisimler gibi bilgi sahibi olmayan varlıklar, amaca yönelik davranırlar. Bu, her zaman veya çoğu zaman, bu cisimlerin en iyi olanı gerçekleştirecek şekilde davranmalarından ileri gelmektedir. Bundan, bu cisimlerin rastlantıyla değil, bir eğilim nedeniyle amaçlarına ulaştığı sonucu çıkmaktadır. Oysa bilgisi olmayan varlıklar, bir amaca ancak bilgili ve zeki bir varlık tarafından yönlendirilirse yönelirler, tıpkı okun okçu tarafından yönlendirilmesi gibi. O halde, tüm doğal şeylerin bir amaç doğrultusunda düzenlenmesini sağlayan akıllı bir varlık var ve biz bu varlığı Tanrı olarak adlandırıyoruz.

* St. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Benziger Brothers, Inc., Washburn Ltd. 1920.

8. Tüccar Ne Yapar? Yaptığı İş İlahi Yasayla Ne Ölçüde Uyumludur?

500'den 1100'e kadar geçen altı yüz yıl boyunca Avrupa'nın, özellikle de orta ve kuzey İtalya, Renanya142 ve Flamanya143'nın ekonomik ve sosyal kurumları, belirgin bir değişime uğradı. Halkın büyük bir çoğunluğu hâlâ kırsalda yaşıyordu, ama artık her yeni kuşak, eski olandan yeninin doğmakta olduğuna, yeni şehir ve kasabaların kurulduğuna şahit olmaktaydı. Şehirlerde yaşayanların sayısı, kırsalda yaşayanlara kıyasla çok azdı, ama zenginleştikçe nüfuz sahibi olmaktaydılar. Söz konusu zenginlik, kaynağı ve boyutları itibariyle, Batı Roma İmparatorluğu ekonomisinin çöküşünden beri Batı dünyasının görmediği ölçüde büyük ve şaşırtıcıydı. Zenginliğin kaynağı, ticari mal üretimi ve bu malların yerli ve yabancı pazarlarda satışı, Hıristiyanlar kadar Müslümanları da kapsayan denizaşırı taşımacılık, sigortacılık ve bankacılık faaliyetleri ve kamu yönetimi ile özel finans arasındaki geniş çaplı ilişki ağıydı. En büyük servet sahipleri, elbette toprakla uğraşanlardı, ama imalat ve ticaretle iştigal edenler de gerek sayısal olarak, gerekse sahip oldukları servetin boyutları itibariyle, bir kuşaktan diğerine belirgin biçimde artıyordu.

Bu ortam, modern iş dünyasının gereksinim duyduğu iş yönetim biçimleri, kredi enstrümanları, ticaret hukuku, muhasebede çift kayıt sistemi ve akılcı üretim prosedürleri gibi kurumsal ve teknik düzenlemelerin gelişimine yol açtı. Mensuplarının dar görüşlü çoğunluktan çok farklı bir yaşam sürdüğü, uluslararası bir iş dünyasının oluştuğu su götürmez bir gerçekti. Dahası, bu insanlar paraya ve parasal kazanca kuşkuyla bakan Hıristiyan Batı'nın kadim gelenekleriyle uyum içinde olmadıklarını kendileri de biliyorlardı.

Aşağıdaki üç seçki, Orta Çağ'da ticaret ve ticaret ahlakının bazı yönleri itibariyle nasıl geliştiğini göstermektedir. Bunlardan ilki, Sienalı[144] bir tüccar – banker şirketinin merkezinden, para ve ticari mal için iyi bir pazar olan Champagne-Fairs'deki temsilcisine/acentasına gönderdiği mektuptur. İkincisi, Aziz Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica* adlı eserinden; üçüncüsü ise dönemin ticaret yaşamına dair az sayıda kitaptan biri olarak, 1450'lerde İtalyan Benedetto Cotrugli tarafından yazılan *Ticaret ve Mükemmel Tüccara Dair*[145] adlı kitaptan alınmıştır. Cotrugli, bir tür savunma niteliği taşıyan bu kitabını yazmadan çok önce de sorulan bir soru vardır ki, Aziz Thomas Aquinas buna tek bir cevap vermiş; kendisinden öncekiler gibi, kendisinden sonra gelen moralistler (ahlakçılar), bunu yüzleşmek zorunda kaldıkları en can alıcı sorun olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü bu sorunun ardında yoksulları fakr-u zaruretin

142 Ren Nehri'nin batısındaki (Alman) topraklar.

143 Belçika, Fransa ve Hollanda topraklarının bazı bölgeleri, Felemenklerin yaşadığı bölge.

144 İtalya'da bir şehir.

145 *On Commerce and Perfect Merchant*.

had safhada olduğu zamanlarda bile ezip geçen ve İncil'e göre Hz. İsa Mesih tarafından lanetlenmiş olan zenginlere duyulan, bin yıllık güvensizlik vardır. Soru şudur: Ticaret ve bankacılık sayesinde para bollaştığına göre, toplum zenginlere ne ölçüde değer vermelidir? (P.R.)

*Tüccar-Bankerden Mektup**

Siena, 5 Temmuz, 1260

Tanrı adına, Amin. Fransa Province'in 1260 Mayıs Panayırı'ndan ilk kuryenin getirdiği mektuplara cevap.

Sevgili Giacomo di Guido Cacciaconti:

Giacomo, Giovanni ve diğer ortaklar sana selamlarını gönderiyor ve bu yılın Province Mayıs Panayırı'ndan *gild merchant*[146] kuryesiyle gönderdiğin mektupları aldığını bildiriyorlar. Verdiğin talimatı mükemmelen anlıyoruz. Burada yapılması gerekenleri yapmak üzere hemen harekete geçeceğiz. Yalvarırız sen de uyanık ol ve yapılması gerekeni yap. Yatırım yapar veya borç verirken lütfen ihtiyatlı ol ki, ihtiyacımız olduğunda veya istediğimiz an paramızı geri alabilelim. Bunu en iyi şekilde yapmak suretiyle saygınlık kazan ki, ortaklığımızın da itibarı artsın. Tanrı seni kutsasın, merhameti üstünde olsun, Amin.

Biliyorsun ki, Giacomo, sana her şeyi olduğu gibi yazacak; özellikle de açtığın krediler, yaptığın tahsilat ve harcamalarla ilgili olarak her panayırda olduğu gibi, bu panayırda da talimatın doğrultusunda defter tutacak, açtığın kredileri kredilere, yaptığın tahsilatı tahsilata, yaptığın harcamaları harcamalara kaydedeceğiz. Dolayısıyla, eline geçen veya tahsil ettiğin paraları bize mektupla bir kez bildirmen yeter. İkinci bir kez bildirme, çünkü bunları senden haber alır almaz günlük defterden ana deftere geçiriyoruz. Aynı şeyi birden fazla mektupta bildirmen iyi olmaz, çünkü deftere birkaç kez işlemiş oluruz. Dikkat et emi? Buna değinmemizin nedeni, Testa Tebaldi'nin aldığı ve Tegerigo Lei'nin verdiği 3 Pound'luk *Provisine*.[147] Onlardan 34 soldi'den 4

146 Panayır katipleri.

147 Bir tür ticari enstrüman, bkz. Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Henri Pirene, İletişim Yayınları: *Champagne panayırlarına insanları çeken sadece eşya ticareti değildi. Buralarda yer alan hesapların tutarı o kadar çok ve öylesine önemliydi ki, bu panayırlar kısa sürede, neredeyse Avrupa'nın para piyasası haline geldiler. Her panayırda, açılış döneminden hemen sonra bir ödemeler dönemi başlar; bu ödemeler* yalnızca panayırda taahhüt edilen edilen borçları temizlemekle sınırlı kalmaz, çoğu kez önceki panayırlarda yükümlenilen borçları da karara

denier eksik almıştın, bunu bize birden çok mektupla bildirdin.[148] Kayda geçirdiğimizi unutmuş olsaydık, ikinci bir kez daha geçirebilirdik. Dolayısıyla, lütfen dikkat et, bize verdiğin talimatları tekrarlama.

Sana bir başka mektupla da bildirdiğimiz bir hususu şaşırmayasın diye tekrarlamak isteriz. Biz de Provisine sattık ve satmaya devam ediyoruz, çünkü, Giacomo, Floransa ile savaş nedeniyle masraflarımız büyük ve çok hareketli, paraya ihtiyaç var. Bu bakımdan, kaynak yaratabilmenin en avantajlı yolu *Provisine* satmak. Kredi alın, borç bulun diyebilirsin, ama bu iyi olmaz, çünkü aynı eyalet içinde olsa bile paranın bir tüccardan diğerine maliyeti paund başına 5 ila 6 denier; tüccar olmayanlar için *corsa*[149]'da 10 ila 12 denier'ye kadar çıkıyor. Burada şartlar böyle. Dolayısıyla, *Provisine* sattığımıza üzülme, çünkü burada sterlin satmak veya sterlinle borçlanmaktansa, Fransa'da borçlanalım daha iyi. Zira bugünkü fiyatlarla *Provisine* almak, sterlinle borçlanmaktan daha kârlı, çünkü İngiltere'de, Fransa'ya kıyasla, daha yüksek faiz alıyoruz. Dolayısıyla, hiç merak etme. Şunu da bilmelisin ki, Giacomo, eğer Fransa'da buraya kıyasla daha fazla kâr edebiliyorsak, her şey yolunda demektir. Elinde çok *Provisine* olacağına göre istediğin düzenlemeyi yapabilirsin ve orada (Fransa'da) elde edeceğin kârdan, elbet bizler de payımıza düşeni alacağız.

Mektubundan anlıyoruz ki, Lyons-on-the-Rhone[150]'daki işle ilgili olarak Saint Etienne de Troyes dekanını görmeye hem tek başına hem de Tolomeo Pelacane ile birlikte gitmişsin. Ama başpiskopos vekiliyle uzun uzun konuşup tartıştığın halde işimize yarar bir anlaşma yapamadığın gibi, ta ki söz konusu piskopos vekili aleyhine papalık divanından bir mektup temin ederek eline verelim, onu ikna edememişsin. Bu konuda şunu bilmeni isteriz ki, savaş nedeniyle o kadar sıkıntı çektik ve çekmekteyiz ki, söz konusu

---

bağlardı. On İkinci yüzyıldan başlayarak bu uygulama kredi işlemlerinin örgütlenmesine yol açtı ki, herhalde poliçelerin kökenini burada aramalıyız. Ticari uygulamalar konusunda kıtalılardan daha ileri olan İtalyanlar, bu işte inisiyatifi ele aldılar. Borç senetleri, belirli bir miktar parayı, borç altına girilen yerden başka bir yerde ödemeyi öngören basit yazılı bir taahhüt, yani 'belirtilen yerde hamiline ödenecek senet'ten başka bir şey değildi. Aslında, imza eden, başka bir yerde alacaklıya veya onun temsilcisine ödeme yapmayı yükümleniyordu… Bu durum yalnızca ticari borçlar için değil, kişiler, büyük lordlar ya da dinsel kurumlarca akdedilen basit borçlar için de geçerliydi. Avrupa'nın tüm pazarlarının Champagne panayırlarıyla ilişki içinde olması durumu, On Üçüncü yüzyılda bu panayırlarda 'denkleştirme' yani takas düzenlemeleriyle borçların ödenmesi uygulamasını ortaya çıkardı. Böylece dönemin Avrupasında panayırlar, ilkel bir kliring bürosu rolü oynamaktaydılar…

148 1 Pound=20 soldi (şilin)=240 denari (peni).

149 Borçlanmada uygulanan faiz oranının, kur iniş çıkışlarına maruz kalmamak üzere, baştan belirlendiği kontrat.

150 Ren Nehri üzerindeki Lyon şehri.

mektubu temin edecek vaktimiz olmadı. Bu işle nefes alacak zaman bulur bulmaz meşgul olacağımızı ve mektubu temin eder etmez sana göndereceğimizi bilmeni isteriz…

Yine mektubundan anlıyoruz ki, Orlando Bonsignor'a yalvarıp Fransa'daki ortaklarına sana istediğin zaman borç vermeleri için talimat vermesini sağlamamızı istiyor, bunun bizim için müthiş bir çıkış olacağını söylüyorsun. Bu mektubu kaleme aldığımız şu sıralarda, Orlando Bonsignore Siena'da değil, askerle birlikte Montepulciano'da. Döndüğünde kendisiyle temasa geçip söyleriz. İsteğimizi yerine getireceğinden eminiz…

Simsar Giacomo Ubertini'ye 1260 yılının Aziz John Panayırı'nda geri ödenmek üzere 106 Pound'luk *Provisine* sattığımızı de bilmeni isteriz. Düzinesi s.33'ten sattık ve ödemeyi aldık. Dolayısıyla sen de ne zaman isterse Rimbotto Buonatti'ye ödeme yapacaksın. Ödemeyi yaptığın zaman *Lonca*'ya[151] kaydettirmeyi unutma…

Öte yandan, Tuscany'deki gelişmeleri de bilmeni isteriz. Dediğimiz gibi Giacomo, savaş nedeniyle masraflarımız büyük ve çok iş var. Cebimizden çok para çıkacak, ama Floransa'ya öyle bir yenilgi yaşatacağız ki, bir daha korkmamıza gerek kalmayacak. Tanrı Kral Manfred'i kem gözlerden korusun ve ona uzun bir yaşam bahşetsin, Amin…

* *Medieval Trade in the Mediterranean World, pp 388-391*, Columbia University Press, 1955.

*Summa Theologica**

Aziz Thomas Aquinas

Ticarette Bir Şeyi Satın Aldığından Daha Fazlasına Satmak Yasaya Uygun Mudur?

Şimdi dördüncü bölüme geçelim…

Karşıt görüş 1: Ticarette bir şeyi satın aldığından fazlasına satmak yasaya aykırı değil gibi görünüyor. Çünkü Chrysostum[152] der ki, "Bir şeyi kâr yapmak üzere satın alan ve aldığı şekilde koruyarak satana tüccar denir ve Tanrı'nın mabedinden kovulmuştur." Cassiodorus[153] da mütalaasında aynı şeyi söyler: "Öğrenmek nedir veya ticaret yapmanın bir başka şekli nedir

151 *Officials of Merchants*.

152 Aziz John Chrysostom (345–407), hitabetiyle ünlü Konstantiniye Başpiskoposu.

153 Cassiodorus, Altıncı yüzyıl keşişlerinin, Yunanca eserleri Latinceye çevirdiği birkaç manastır kurmuş olan Romalı devlet adamı ve yazar.

bilmediğim için, ticaret daha pahalıya satmak üzere ucuza almaktan başka nedir ki," der ve ekler: "Efendimizin mabetten kovduğu tüccarlar böyle insanlardı. Şimdi, insanlar mabetten sadece günah işledikleri için kovulduklarına göre, bu tür ticaret günahtır.

Karşıt görüş 2: Dahası, ticari malları satın alınan fiyatın üstünde satmak yasaya da aykırıdır… Şimdi, şayet satın aldığınız bir şeyi, satın aldığınızdan daha yüksek bir fiyata satmışsanız, onu ya gerçek değerinin altında bir fiyata satın almışsınızdır ya da değerinden dazla bir fiyata satmışsınızdır. Bu günah işlemeksizin yapılamaz.

Karşıt görüş 3: Jerome der ki, "fakirken zengin olan din adamından ve bir hiçken ünlenenden, vebadan kaçar gibi kaç." Şimdi, öyle görünüyor ki, günah olması dışında, din adamlarını ticaretten meneden bir şey yok. Dolayısıyla, ucuza alıp pahallıya satmak günahtır.

Ben diyorum ki, tacirin işi alıp satmak veya değiş tokuştur. Filozof[154]'a göre takas muzaaftır; biri doğaldır, yani malın gerekli olduğu için bir başka malla takas edilmesi veya yaşamsal bir ihtiyacı karşılamak üzere para karşılığı satın alınmasıdır. Böyle bir takas, aslıda tacirin işi değil, evinin gereksinimlerini karşılamakla yükümlü bir babanın veya devletin yaşamsal ihtiyaçlarının tedarikinden sorumlu bir memurun işidir. Diğer takas türü, yaşamsal ihtiyaçlar için değil, kâr yapmak üzere paraya karşı para veya herhangi bir mala karşı para değiş tokuşudur ki, Filozof'a göre tacirin işidir. Makbûl olan birinci değiş tokuş türüdür, çünkü doğal ihtiyaçları karşılamaya dönüktür, ama ikincisi değil, çünkü sınırsız, sonsuz bir kazanma hırsına, açgözlülüğe hizmet eder. Dolayısıyla, ticaretin itibarına halel getiren bir yönü vardır. Doğası gereği erdemli veya zaruri bir amaca hizmet etmez. Bununla beraber, ticaretin amacı olan kazanç, doğası gereği erdemli ve zaruri bir sonu amaçlamasa da, aslında bu günahkârlığa ya da ahlaksızlığa delalet etmez; çünkü zaruri, hatta ahlaklı bir amaca hizmet etmek suretiyle yasaya uymaması için bir neden yoktur. Mesela, bir adam evini geçindirmek veya muhtaç olanlara yardım için ticaret yoluyla makul bir kazanç elde etmeyi hedefleyebilir; ya da bir başkası ticareti kamuya hizmet etmek için hedefleyebilir ve kazandığı parayı ülkesinin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere, mesela istihdam için kullanabilir.

Karşıt görüş 1'e cevap: Chrysostom kazancın nihai amaç olduğu bir ticaret türünden bahsediyor. Bu, bir adamın elindeki malı üstünde hiçbir iyileştirme yapmaksızın değerinden daha yüksek fiyata sattığı durum. Malı, üstünde iyileştirme yaptıktan sonra daha yüksek fiyata satacak olsa, elde ettiği

154 Aristo, *Politika*, Kitap 1, Bl. 8-9

kazancı emeğinin karşılığı olarak değerlendirebilecektir. Kazancın (kârın) yasal addedilebilmesi için yegâne amaç olmaması gerekir; ve yukarıda değinildiği üzere, erdemli ve zaruri bir başka amaca da hizmet etmelidir..

Karşıt görüş 2'ye cevap: Bir malı satın aldığından daha yüksek fiyata satanların hepsi tüccar değildir. Tüccar, bir malı daha yüksek fiyata satmak üzere alandır. Şayet malı satmak için değil de kendisi için alırsa ve şu veya bu nedenle sonradan satmak ister ve satarsa, bu işlem, adam kar etmiş olsa bile ticari bir işlem sayılmaz. Söz konusu malı iyileştirdiği veya malın değeri zaman ve mekâna bağlı olarak değiştiği veya malı bir yerden diğeri naklederken meydana gelebilecek hasarı göze almadığı veya bir başkası tarafından nakledilmesini istemediği için satmış olabilir. Böyle bir durumda ne satın almış olmak, ne de satmak yasaya aykırıdır.

Karşıt görüş 3'e cevap: Din adamları kötü şeylerden imtina etmekle kalmayıp görünüşte kötü olan şeylerden de uzak durmalıdır. Bu ticaret için söz konusudur, çünkü ticaret hem dünyevi kazancı öngörür ki, din adamları buna tenezzül etmemelidir, hem de her türlü kötülüğe açıktır. Bir diğer tehlike, ticaretin kafayı dünyevi kaygılarla meşgul ederek, insanı maneviyattan uzaklaştırmasıdır. Nitekim Havari der ki, "*Tanrı'nın askerleri dünyevi işlerle uğraşmaz.*" Bununla beraber, din adamlarının yukarıda sözü edilen birinci tür alışverişle iştigal etmeleri yasaldır, çünkü bu tür alışveriş yaşamsal ihtiyaçları karşılamaya dönüktür.

* St. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Benziger Brothers, Inc., Washburn Ltd. 1920.

*Tüccarın Görevi Ve Saygınlığına Dair**

Benedetto Cotrugli

Tüccarlar yaptıkları iş ve saygınlık itibariyle, özellikle de şu dört nedenle takdir edilmelidir:

Birincisi, kamu yararına çalışıyor olmalıdır. Cicero'nun dediği gibi, halkın refahına hizmet en şerefli iştir ve bu uğruda can verilebilir… Cumhuriyetlerin gelişmesine, refah ve huzuruna en büyük katkıyı yapan tüccarlardır; burada kastettiklerimiz, elbet sıradan ve aşağılık tüccarlar değil, saygı duyduğumuz, yücelttiğimiz şerefli tüccarlardır. Ticari faaliyetler için de şunu söyleyebiliriz: Cumhuriyetlerin gelişmesine hizmet eden ve hepimiz için gurur kaynağı olan ticaret sayesindedir ki, verimsiz/kıraç ülkeler gıda ve diğer malzemelere kavuşmakta, ithâlât yoluyla hiç bilmedikleri çeşit çeşit malların keyfini çıkartmaktadırlar. Tüccarlar paranın, değerli taş ve altının,

gümüşün ve diğer pek çok değerli madenin de bollaşmasını sağlamakta, bir sürü el yapımı süs eşyası getirmektedir. Nitekim şehirler ve ülkeler toprağı bu sayede işleyebilmekte, sürüler bu sayede büyümekte, kira ücretleri ve gelirler bu sayede artmaktadır. Tüccarların ticari faaliyetleri nedeniyle yoksullar yaşaya kalmakta; ödedikleri vergiler nedeniyle kamu yönetimi desteklenmekte, lortların ve cumhuriyetlerin vergi ve rüsum gelirleri ihracat ve ithalat sayesinde artarak hazineyi doldurmakta ve dolayısıyla, halkın refahı artmaktadır.

İkincisi, ben, tüccarları, kendi mal varlıklarını saygın bir biçimde yönetiyor olmaları itibariyle de takdir ediyorum. Nitekim tedbirli, itidalli, güvenilir ve dürüst tüccarların hepsi servetlerini büyütmekte, geliştirmektedir. Bu nedenledir ki, tüccarların çok sayıda menkul ve gayrimenkul sahibi olduklarına şahit oluruz. Sahip oldukları servet, evlerinde, ev eşyalarında, aile fertlerinin üst baş ve takılarında, oğullarının başlık, kızlarının çeyiz paralarında ve sonuç olarak kendilerinden daha da zengin ailelerle evlilik yapmalarında yansır... Bu olağanüstü girişim insiyatifine sahip olmayanlar, bu durumun tam tersini yaşamaktadırlar. Nitekim "ticaretle (hiç) iştigal etmemiş olanın vay haline," der yaşlılarımız, sıkça kullandıkları bir atasözüdür. Bir çiftçi veya herhangi başka biri mevcut geliriyle yetinip bu geliri artırmak için ticaret yapmazsa, söz konusu gelir büyük de olsa, asla bir tüccarın elinde değerlenebileceği gibi değerlenemez… Bu adam kızlarını evlendirmek isteyecek olsa gayrı menkulünü satmak zorunda kalacak veya kendi boğazından kesecektir. Yaşarken servetini ticaretle büyütemeyen bir çiftçinin ardında ölünce ne kalır ki… Oğulları yoksullar evine düşmese bile torunları düşecektir.

Üçüncüsü, tüccarlar hem özel hem kamu ilişkileri itibariyle de takdire şayandır. Özel ilişkilerden kasıt, kendisi ve ailesinin yakın çevreyle olan saygın ve erdemli ilişkileridir. Anlaşılabileceği üzere, gümüş, altın, para ve benzeri değerli şeylere hükmedilen bir ortamda prenslerle, kodamanlarla ve lordlarla birlikte olmayı alışkanlık haline getirmiş işe yaramaz insanlara, çıkarcılara, partizanlara, hırsızlara, kaçaklara ve kumarbazlara yer yoktur… Tüccarlar dışarıda kendilerine muhtaç olan zanaatkârlarla, beyefendilerle, lordlarla, prenslerle ve her düzeyden din adamıyla birlikte olur. Bilim adamları da onları sık sık evlerinde ziyaret eder… Zira iyi ve eğitimli bir tüccardan başka kimse, para yönetimi konusunda monarşilerin veya devletlerin tutumunu anlayamaz, anlamış değildir…

Dördüncü nedeni tüccarın dini inançları itibariyle saygınlığı konusuna ayırdık… Deniyor ki, bugün asıl iman sahibi olanlar tüccar ve askerlerdir… Ne krallar, ne prensler, ne de mevki sahibi diğer insanlar, iyi bir tüccar kadar

itibarlı ve güvenilir değildir. Nitekim tüccara para kazandıran tam da bu güvenilirlik ve itibardır. Diğerlerinin itibarı ve güvenilirliğinin maliyeti (halka) büyüktür. Bir tüccarın verdiği en basit, en sade alındı makbuzu tanığı olmasa bile geçerliyken, yöneticilerin veya diğerlerininkine, ek bir tedbir almaksızın güvenilemez. Tüccarlar, bütün bu nedenlerden ötürü sahip oldukları saygınlıkla gurur duymalıdır.

Tüccar, bu saygınlığını korumak için, ruhunu ve bedenini kendisine yakışmayan şeylerden uzak tutmalıdır. Ve tüccarlar davranışları itibariyle ne askerler gibi sert ve kaba saba, ne de soytarılar gibi yumuşak olmalıdır. İster yürürken, ister konuşurken, tüm hareketlerinde ciddiyet olmalı, saygınlıklarını böylece korumalıdırlar...

* *Medieval Trade in the Mediterranean World*, Columbia University Press 1955.

9. İnsanoğlu Tanrı'ya En İyi Ne Şekilde Hizmet Edebilir?

Orta Çağın renkli şahsiyetlerinden biri de Assisili Aziz Francis'dir. 1182'de tüccar bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiş, babasıyla birlikte çalıştığı için "dönüşüm"ü kemiklerine kadar, bire bir yaşamıştır. Aziz Francis dünya nimetlerine sırt çevirmek suretiyle, bir yandan bir dilenci misali yoksulluk içinde yaşamış, bir yandan da Tanrı'nın yarattığı her şeye ve insanlığa duyduğu sevgiyle gayet hareketli bir yaşam sürmüştür. On Üçüncü yüzyılın başlarında, Kilise, yaşam biçimleri, vaazları ve müritleri itibariyle tanrısal kurumlardan fiilen uzak duranlara şüpheyle yaklaşırdı. Francis'in ilk vaazları da Papa III. Innocent'ın Güney Fransa'daki kâfirlere karşı savaş çağrılarına denk gelir. Buna karşın, Francis'in sadakati kanıtlanmış, yoksulluk, sevgi ve Hıristiyan kardeşliğini temelinde birleşen cemaati 1215'de resmen tanınmıştır. Her ne kadar bu cemaatin içinde de küfür sayılan ve ruhban sınıfını hedef alan başkaldırılar olduysa da, Fransiskenlerin hayırseverlik ve sevgi söylemleri Orta Çağ ve sonrasına uzanan süreçte özellikle de kriz dönemlerinde Kilise'ye güç kaynağı oldu. (PR)

*İbadete Dair**

Assisili Aziz Francis

Birader N'ye.... Rahip. Tanrı seni kutsasın.

İçinde bulunduğun ruh haline dair nasihatim şudur: Bana bir iyilik yap ve bunun sorumlusu keşişler veya başka birileri olsa bile, sana fiziksel olarak eziyet çektirecek kadar ileri gitseler bile, Tanrı'yı sevmeni zorlaştıran

şeyleri düşün. Böyle olmak istemelisin. Bunu benim ve Tanrı'nın emri telakki edebilirsin. Gerçek itaatin bu olduğundan eminim. Sana karşı böyle davranan insanları sevmeli, onlardan sana Tanrı'nın takdir ettiği şekilde davranmaları dışında hiçbir şey istememelisin. Onlara olan sevgini, daha iyi Hıristiyanlar olmalarını dileyerek gösterebilirsin. Bu senin için inzivaya çekilmekten daha iyi olacaktır.

Tanrı'yı ve hem O'nun hem de senin hizmetkârın olan beni sevdiğini, sana şöyle ispatlamak isterdim: Dünyada hiçbir keşiş günah işlememeli, günah işlemiş olsa bile, gözlerinin içine bakarak af dilerse bağışlanmalıdır. Bağışlanmak istemiyorsa, ona bağışlanmak isteyip istemediğini sormalısın. Önüne bin kere gelmiş olsa bile, onu benden daha çok sevmelisin ki, Tanrı'ya yakınlaşsın. Bu gibi keşişlere acımalısın. Bunu bir kural olarak benimse ve hamilerinin de benimsemesini sağla.

Hamsin Yortusu toplantısında, Tanrı'nın inayeti ve keşişlerin tavsiyesiyle, Yasa'nın affedilmez günaha dair tüm bölümlerini tek bölüm haline getireceğiz. Şöyle olacak:

Şayet bir keşiş baştan çıkar ve günah işlerse, hamisine başvurmak zorundadır. Onun günah işlediğini bilen diğer keşişler, hakkında konuşmak suretiyle onu utandırmamalı; ona karşı anlayışlı olmalı ve bu kardeşlerinin içine düştüğü zaafı bir sır olarak saklamalıdır. "Sağlamların değil, hastaların hekime ihtiyacı var."[155] Onların görevi, söz konusu keşişi, bir keşiş eşliğinde üstlerine göndermektir. Üstün görevi ona sevgi ve anlayışla yaklaşmaktır, tıpkı onun yerinde olsaydı kendisine davranılmasını isteyebileceği gibi. Şayet bir keşiş affedilebilir nitelikte, küçük bir günah işlemişse, bunu birader rahibe itiraf etmeli; eğer rahip yok ise, kendisini günah çıkarmak suretiyle kutsiyet içinde aklayıp bağışlayacak olan bir rahip buluncaya dek, bir diğer keşişe itiraf etmelidir. Keşişlerin kefaret ödetme yetkisi yoktur, nasihat etmekle yetinmelidirler. "Git artık, bundan sonra günah işleme."[156]

Bu mektubu Hamsin Yortusu'na kadar sakla ki, bunlara riayet edebilesin. Toplantıya diğer keşişlerle birlikte katılacak, Tanrı'nın inayetiyle, bu ve Yasa'da yer almayan diğer hususların gözetilmesini sağlayacaksın.

155 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Matta 9:12
156 Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit, Yuhanna 8:11

TANRI'YA ÖVGÜ

Tanrım sen tek ve kutsalsın,
yaptıkların harikulade.
Güçlüsün.
Büyüksün.
Ulusun.
Her şeye kadirsin.
Sen, Kutsal Babamız,
Gökyüzünün ve yeryüzünün kralısın.
Sen Üç ve Birsin.
Rab'bim, sen kerimsin.
Tanrım sen yaşamsın ve hakikatsin.
Sen sevgisin.
Sen bilgeliksin.
Sen tevazusun.
Sen sabırsın.
Sen huzursun.
Sen barışsın.
Sen mutluluksun.
Sen adalet ve itidalsin.
Sen tüm servetimizin,
Ve hepimize yetensin.
Sen güzelliksin.
Sen koruyucumuzsun.
Sen hamimiz ve savunucumuzsun.
Sen bize cesaret verensin.
Sen cennetimiz ve umudumuzsun.
Sen inacımızsın.
Sen bizi teselli edensin.
Sen sonsuz yaşamsın,
Ulu Tanrım,
Her şeye kadir Tanrım,
Merhametli Tanrım,
Kurtarıcımız.

BİRADER LEO'YA DUA

Tanrı seni sakınsın ve kutsasın.
Yüzüne gülsün ve sana merhamet etsin.
Tanrı sana huzur versin.
Tanrı seni kutsasın, Birader Leo.

* *The Writing of St. Francis of Asisi*, Franciscan Herald Press, 1964.

10. Orta Çağ Sosyal Adaleti Nasıl Bir Şeydi?

Piers Plowman'in yazarı, bazı bilim adamlarının ileri sürdüğü gibi, eserleri beş ayrı insan tarafından kaleme alınmış hayali bir yazar değil, 1332 ila 1400 arasında yaşamış olan William Langland'dir. Langland, İngiltere'nin Great Malvern Manastırı'nda eğitim gördükten sonra muhtelif dini cemaatlere gi rmiş, ama kilise rahipliği yapmamış, bir "din emekçisi" olarak kalmıştır. Yaşamı boyunca Londra şehri ve kırsalının yoksullarıyla ilgilenmiş, ailesini varlıklı kesime dini törenler düzenlemek suretiyle geçindirmiştir.

Piers Plowman müthiş bir şiirdir ve sadece sergilediği geniş vizyon itibariyle de değil! Her sınıftan kadın ve erkeği son derece canlı bir biçimde tasvir etmesi, insanların geleneksel değerler ve beklentiler itibariyle verdikleri hayat mücadelesini değerlendiriş biçimiyle, şiir, çoğu kez Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* ile kıyaslanır. Langland'in dindar bir insan ve güçlü bir şair olarak Reformasyon'dan yüzyılı aşkın bir süre önce Kilise'yi yüksek sesle eleştirmiş olması önemlidir. Şiirin ilk günden itibaren popüler olması ise sosyal adaletsizlik karşısında dile getirdiklerinin halk tarafından da benimsendiğine işaret eder. Ne var ki, güçlü bir duygudaşlık içinde yoksullara zulmedenleri kınayan bu şiir, devrimci bir belge niteliği taşımaz, çünkü Langland'in toplumsal ayaklanmadan beklentisi, bambaşka bir şeydir.

*Piers Plowman**

William Langland

ÖNSÖZ

Bir yaz mevsimi güneş yumuşacıkken,
Sırtıma pelerinimi attım, zira çobandım.
Ve bir keşiş gibi çalışırken, günahkâr,

Merakla dünyayı duymaya kalktım.
Ama bir Mayıs sabahı, Malvern Tepeleri'nde,
Bir mucize oldu, büyüdür dedim kendime.
Gezinmekten yorgundum, dinlenmeye çekildim,
Bir derenin yanına, geniş bir bankın altına
Uzanıp suyun derinliğine daldım.
Uyumuşum, zira keyif vericiydi sesi.
Derken bir rüya gördüm, harikuladeydi.
Hiç görmediğim bakir bir yerdeydim.
Dönüp doğuya baktım, güneşin tam içine,
Güzel bir çiftlik evi gördüm, üstünde kule.
Aşağıda derin bir vadi vardı, sanki zindan,
Çukurlarla dolu ve karanlık, korkunç bir görüntü.
Arada bir panayır var, herkes doluşmuş;
Kadın erkek, zengin fakir, çalışanı, aylağı,
Bazıları sabanda, ekip dikmekte,
Pek az eğlenip çok terleyerek.
Müsrifin tamahla yok ettiğini kazanmakta.
Bazıları gösterişte, giyinip kuşanmışlar,
Sergiledikleri giysinin içine saklanmışlar.
Çoğu ibadete, kefarete vermiş kendini,
Göksel mutluluk beklentisiyle,
Tanrı aşkına, ama pek zor şartlar altında.
Ne gezilecek bir ülke, ne lüks bir yaşam,
Münzevi bir keşiş gibi hücrelere kapanmışlar.
Bazısı ticarette, daha iyi geçinmek için,
Bize öyle geldi ki, zaten buymuş niyeti.
Bazısı şenlik yapıp halk ozanları bilir,
Umarım masumiyetle neşe verip altın kazanır.
Ama Yahuda çocukları, gürültücü soytarılar,
Halkı aptal yerine koyup onlarla eğlenirler.
Oysa kıvraktır zekâları, istese çalışırlar.
Şimdi ispatlayamam, ama Şeytan'ın kıçıdır,
Ağzı bozuklar.[157]
Berduşlar, dilenciler çevrede hızla dolaşıp
Çanta ve midelerini ekmekle doldurdular.
Yemek için dilenip *ale* için dalaşarak,

157 *Qui turpiloquium loquitur*, Aziz Pavlus'tan.

Tanrı bilir, kendilerini yataklarına attılar,
Acınası bir tembellikle uykudan uyanınca,
Edepsizce davranıp uşakları soydular!
Hacılar ve palmiyeciler[158] söz vermişçesine,
Roma'daki azizlerle Aziz James'in peşinde.
Bilge hikâyelerle yola koyularak,
Hayat boyu yalan söyleme izni aldılar-
Azizlerin izindeyiz diyenlerini gördüm,
Ama ağızlarından çıkan her şey
Doğrudan ziyade yalandı.
Walsingham'a giden keşişler gördüm,
Bir yığın boylu poslu aylak.
Keşiş gibi giyinip rahat etsinler diye,
Ve fark edilmek için pelerinler içinde,
Ellerinde kancalı sopa, yanlarında fahişe,
Rahipler de gördüm, dört ayrı cemaatte;
İncil'i istedikleri gibi tefsir edip vaaz vererek
Kendilerine gösterişli üst baş satın alan.
Kıdemli rahiplerin çoğu istediği gibi giyinir,
Böylece parayla vaaz birlikte tüketilir.
Hayırseverlik işportada, lordlar günah çıkarıyor,
Son birkaç yıldır sanki bir mucize yaşanıyor!
Kutsal Kilise olmasa, hepsi iyi geçinecek.
İşte bir af satıcısı[159], dersin ki, bir rahip:
Çıkarmış piskopos mührü taşıyan bir belge,
Sözünü tutmayana, yalan yere oruç tutana…
Sizi günahlarınızdan arındıracağım diyor herkese.
Halk ona inanıyor, minnettar,
Ve önünde diz çökerek elindeki mührü öpüyor.
Adam elindeki parşömen ve brövesiyle aldatıp
Parmağında yüzük ve üstünde takılar,
Gözleri kamaştırıp herkesi kandırıyor.
Ve halkın altınlarına işte böyle tamah ediyor,
Hoyratça harcayıp zamparalık yapsın diye.
Eğer kutsal olsa ve kulakları duysaydı piskoposun
İnsanları aldatmak için verir miydi mührünü?

158 *Palmer*: Hac'dan elinde palmiye yapraklarıyla dönenler.
159 *Pardoner*: Orta Çağ'da günahları para karşılığı affeden kimse.

Piskoposa bir sözüm var: Hilekâr vaaz vermez.
Gümüşü af satıcıları ile kilise rahipleri paylaşır,
Oysa o para yoksul rahiplerin hakkıdır.
Vaizler ve kilise rahipleri yakınmış piskoposa
Cemaatin salgından[160] beri yoksul düştüğünden.
Ve Londra'da yaşamak için izin istemişler ki,
Geçim için *ağıt*[161] yakarak tatlı para kazansınlar.[162]
Hz. İsa Mesih'in yolunda görevlendirilmiş olan
Piskoposlar ve okumuşlar, hem üstat hem tabip olanlar,
Saçını tıraş[163] etme hakkı bahşedilip günah çıkarmak,
Vaaz vermek, dua etmek, fakiri doyurmak zorunda olanlar,
Londra'da, Lent'e ikamet edip krala hizmetle para sayıyorlar;
Chequer ve Chancery[164]'in semt mahkemelerinde
Kimsesiz veya evden kaçan çocukların paralarının
Üstünde hak iddia ediyorlar.
Bazıları da lortların, leydilerin hizmetinde,
Adli duruşmalarda idare memurunun yerine oturuyor.
Yaptıkları ayinlerin Kilise yasalarına uygun olmadığı,
Sabah saatlerinin layıkıyla değerlendirilmediği söyleniyor.
Korkarım Hz. İsa Mesih'in laneti hepsinin üstünde olacak…

* William Langland, *The Book Concerning Piers the Plowman*, "Everyman's Library Edition", J.M. Dent & Sons, E.P Dutton & Co, 1957.

160 1348'de tüm Avrupa'yı kasıp kavuran bir hıyarcıklı salgın.

161 *Requiem*: Katoliklerde ölülerin ruhu için dua.

162 Gezici rahipler kasaba kasaba gezip ücret karşılığı ayin düzenlerlerdi.

163 *Tonsure*: Katolik piskoposların başın tepe kısmı tıraş etmesi.

164 Kraliyet hükümetinin Londra'da işgal ettiği iki ayrı mekân. Exchequer'da vergi, Chacery'de kraliyet belgeleri, yazışmalar vb işler yapılmaktaydı.

Batı'ya Yön Verenler

Abraham Lincoln
Adam Smith
Adolf Hitler
Aelius Aristides
Albert Camus
Alexander II
Alexis de Tocqueville
Alfred North Whitehead
Alfred Rosenberg
Alfred Russel Wallace
Alfredo Rocco
Antoine de Montchretien
Aristo
Arnold Toynbee
Arthur Koestler
Arthur M. Schlesinger, Jr.
Auguste Comte
Aziz Asisili Francis
Aziz Augustine
Aziz Gregory
Aziz Ignatius Loyola
Aziz Thomas Aquinas
Baron D'Holbach
Baron de Montesquieu
Bart Kosko
Bartolome de las Casas
Basil Willey
Benedetto Cotrugli
Benedict de Spinoza
Benito Mussolini
Bishop Eossuet
Bishop Otto of Freising
Bishop Sprat
Blaise Pascal
C. E. M. Joad
C. Wright Mills
C.P. Snow
C.Virgil Gheorghiu
Carl Jung
Cesare de Beccaria
Charles Darwin
Charles Fourier
Charles Kingsley
Charles Secondat de Montesquieu
Cicero
Claude-Adrien Helvetius
Coluccio Salutati
Cyprian
Czeslaw Milosz
Dante Alighieri
David Friedrich Strauss
David Hume
David Ricardo
Denis Diderot
Desiderius Erasmus
Dupont de Nemours
Edmund Burke
Eduard Bernstein
Eflâtun
Erich Fromm
Ernst Cassirer
Ernst Haeckel
Fontenelle
Francesco Petrarch
Francis Bacon
François de Chateaubriand
Franklin D. Roosevelt
Franz Alexander
Frederic Bastiat
Fredrick II
Friedrich A. Hayek
Friedrich Engels
Friedrich Karl von Savigny
Friedrich List
Friedrich Nietzsche
Friedrich Schleiermacher
Friedrich von Bernhardi
Fyodor Dostoyevski
G. H. Lewes
Gaius
Galileo Galilei
Georg Wilhelm Friedrich Hegel
Georges Sorel
Giorgio Vasari
Giovanni Battista Vico
Gomes Eannes de Azurara
Gotthold Ephraim Lessing
H.G. Wells
Heinrich von Treitschke
Henri Bergson
Henry Peacham
Herbert Spencer
Houston Stewart Chamberlain
Ignatius Loyola
Immanuel Kant
J.S.Haldane
Jacques Benigne Bossuet
Jacques Maritain
James Fitzjames Stephen
Jean Bodin
Jean Jacques Rousseau
Jean-Paul Sartre